A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM

LIBRI XX

EX RECENSIONE

MARTINI HERTZ

VOLVMEN ALTERVM

LIPSIAE

SVMPTIBVS ET TYPIS B. G. TEVBNERI

MDCCCLIII

Printed in Germany

VARIETAS LECTIONIS GRONOVIANAE.

X. I inscriberet || 6 quinto] IV || 7 inscriberentur — opiniones || 10 scriptum || II 1 esse numerum ait || III 4 grauique || 5 * ex Asia || 13 incense — acerba illius || 14 copiose apteque || 15 hominis antiquioris || 16 aetatis suae non || 17 sibi bene || IIII 1 *om.* et — dissertationibus || 4 , tu et ego, et — ita in his || V 3 aueo — *om.* esse || VI 1 publice Romae || VIII 2 atque a naturali habitu declinantis || X gestauerunt || XI * utitur — facit || 1 quam quod dicitur propere || 3 *om.* P. — maturaque || 4 significatio est; et non || 7 ista duo uerba || 8 titulus || XII *om.* et || 2 reptante et si || 4 maxime sollertia; || 5 qui id uas || 10 *πετομένην·* * *ἥτις εἴποτε* (*corr. H. Iacobi*) — * *om. signa ἀθετήσεως et lacunae* || XIII 4 adolescentem || XIIII 1 usu || 4 *om.* contumelia *post* fiat || XV 3 * est. classem || 7 nisi in sacrum || 9 alia in || 13 praetentos — succidet || 14 * cubare alium — neque * apud eius || 16 * festatus || 17 est: sub — constitutum. Massurius || 18 , et alia talia — : gratiamque — factam dicit. || 20 tunicam intimam — *om.* se || 23 non est ius || 26 * sunt, quas flaminicas || 29 eas escendere || 32 maximus est — *om.* id || XVI historia Romana || 5 fuerit || 7 arce] ante || 11 correcturum esse — mors || 13 nominat] commemorat — de petra || 14 et temerata || 16 M. Curium || 17 Argium || XVII 3 haec — asotiamque || 4 *u.* 7. lucificare || XVIII 5 *om.* sacris — *om.* id est certamen || 6 * Naucrites || XVIIII dum — uerbum || 2 sententiae || 3 *γέγονεν* * *οὕτω* — *om. οὕτω* — *εἴτις ἐκείνων προήλω* — *ταῦτα*] *τάδ'* — *δίκην δῷς*] *ἁλῷς* || XX 4 , cephaleaque, acarne. || 5 * dicitur || 7 fons — continenturque *ponit post* nomine — nisi || 9 illornm — leges || 10 *om.* illam || XXI 2 ipsis ex || XXII 1 obtento — nomine || 2 moueri || 7 *ὥσπέργε* || 8. 9 *exhibet uerba Platonis sqq. συμβαίνει γὰρ etc. usque ad uocc. αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπαινεῖν.* || 10 *om.* Paulo post addit haec: — *ἔτι φιλοσοφεῖ* || 12 , *οὕτω ψελλιζόμενον* || 18 *τοὺς ἄνδρας* || 19—23 *ex edd. Platonis repetit uerba sqq. ab ἐγὼ δὲ, ὦ Σώκρατες usque ad uocc. καὶ δόξα, καὶ ἄλλα πολλὰ ἀγαθά.* || 24 dixit || XXIII 1 reprehendendi || 2 passam || 3 *om.* et || 4 multatur || 5 *om.* siue tu * adulterarere || XXIIII 2 , munditiarum patris — 3 * [sat]is] Ius || 5 Maeuia — * sextus (*corr. Fleckeisen*, *item* nil *commendans*) || 7 in quo — capitolium || 8 fuerat — item || 10 *om.* * [Die] — die autem quarte || XXV 1 conquirere: * iisque uicem aliarum — * occupare || 3 * Sine || 5 caudiceae — * *ἐπικώπους* — * *ἐπιβάτιδας* — pontones, acatiae, hemioliae, phaseli, || XXVI 3 . ac deinde || 6 freti || XXVII 1 fuit quondam || 2 Nam cum — reipublicae || 3 epistolam, ubi || 4 lecto || XXVIII 1 * C. Tubero — *om.* * [seniorum et] || XXVIIII 2 significat — gemina si ||

XI. I Ateria || 1 uocitati * sunt || 2 *om.* dies — addicebantur — Ateria || 3 *om.* autem — *om.* dies || 5 *om.* in — uno et uicesimo || II 3 ob ingenii elegantiam || 4 mistam || III 2 agro pro || 3 . nam uarietatem — non eiusdem tamen || IIII 2 *ἰὼν,* — *δοκούντων*, *αὐτὸς οὐ* ||

3 * quum opulenti || 4 *καὶ*] et || V 5 composuit, quos || 6 tractata est, in quid — fieri dicunt — sed affectio || 7 hominum] omnium — uideri esse || 8 uideri uerum || VI iurauerunt || VII 2 tametsi || 3 urbi — floces || 6 floces — ex oleis || 7 quaterque || 9 uersus hic: Est * tricosus || VIII 3 *om.* tum || 5 est hoc — *om.* XIII. || VIIII Mileti * et || 1 *om.* dixerit || X 4 * tacent] placent || 6 *om.* Graecus || XI 1 haec ipsa — sed alterum || XII 3 quam ambigue uideri potest || XIII 3 sunt haec || 5 aut grauitas — temere si || 8 , inquit, ita || 9 consertam] confectam || 10 perstringeret || XIIII 2 istuc — . is || XV 3 illa] alia || 5 , et hoc — *post* ludens *add.* , et ridibundo ridens, — ceteraque eorum similia; || 8 sibi uideri || XVI quorundam uerborum || 3 scriptum esse || 6 et idcirco || 9 uno uerbo || XVII * qui] quod || 1 requirentibus || 4 aut ex ripis || XVIII 8 factum furtum || 13 efferri || 14 obstitisset || 17 non ob turpia || 19 furem esse ||

XII. I aliarum] adhibitarum — suo sibi || 2 puerum] puerperam || 5 esse matrem || 7 naeuulos uenustiores || 13 profert || 17 * lactem — externae atque barbarae nationis, si — lactens || 18 et spiritum || 20 *σ' ἔτικτε* — uidelicet || 24 quaedam] quidem || II 1 aut ut inepto — elegantiae quidem in || 3 dicit: | — Dictus — populi, et * suada medulla. || 4 scribit || 11 et inepti || 14 . bene hoc sane, bene. — quae pessime — plura quae || III Tullii * Ciceronis liberti || 4 et a tuendo — et a struendo || IIII 3 *u.* 1 qui cum — *u.* 4 fuuisset — gerundis || *u.* 7 Eloqueretur, cuncta malusque et quae bona || *u.* 9 uolup, ac || *u.* 15 Quae facit, — tenentem. || *u.* 16 legum — * Prudentem; || *u.* 18 * compellat Seruilius sic. || 5 *om.* Q. || V 5 potius disciplina. — super ea || 7 *προηγούμενα καὶ ἀποπροηγούμενα* || 8 quidem natura — ipsi] post || 10 iudicio *collocat post* docti uiri || 12 etenim, et || 15 plura etiam || VI 1 sirpos — perque lep. || 2 minus, * non sat scio — * At] An || VII 1 Smyrnaea || 8 octauo. || VIII 1 magnitudine, hon. || 2 *om.* epulum || VIIII 3 rarissimum est. || 4 antistatis || X 3 *om.* * [. . .] || 7 Attellana — inscripta || XI 6 *ὡς ὁ πάνθ'* || XII 4 mutuum — ab inimicis || XIII 1 Apollinarem Sulpicium — ei, me || 8 Hae || 11 kalendas, sed || 15 medium est, — * scilicet] id est || 22 eius offensionem — rem publicam non || 23 dixerat, * id est || 25 montem Taurum cum || 29 insitae || XIIII 4 *om.* P. || 5 non aberrare. ||

XIII. I 6 *μόνον γεγεννῆσθαι νομίζων* — *βουλεύσεται*] *ἐθελήσει* || 7 et] *καὶ* || II 3 ea tamen || 4 sane me poenitet || 5 pomis est, || III 1 longe, longeque differre: || 2 quin] qui || 4 affinitatisque — familiaritatisue coniuncti sunt, || 6 summa ei || IIII Olympiadis Alexandri matris comis ac prudens ad filium Alexandrum rescriptio. || 2 illi esse || VI et item || VII 2 *ἰσχυρότατον* || 4 *συναντήσονται* || 5 *ἅρπασεν* || 6 inuenimus — *Post* scribemus. *add.* 7—11. uerba Aristotelis haec sunt ex libro de historia animalium sexto: *Λέων δ' ὅτι μὲν ὀχεύει etc.* (*c. 31*) *usque ad uocc.* *ἑξάμηνος ὢν τὴν ἡλικίαν.* || VIII 1 opinatus est || 2 esse rerum — comminus] communibus || VIIII 4 Graeci *νάδας* — *om.* id est non a subus, || 5 primo sypnus — per y || X Quod — * quod || 1 * *om.* [set] || XI 2 tribus, consistere || 3 *post* turbulenta

lacunae notam exhibet — * constat, sed et Athenis, nusquam, aut cubat. || 5 agendis loqui non || XII 2 , *tamquam eorum,]; usque eo ut || 8 iure prendi qui — etiam in || 9 * *lac. notam om.* — *om.* plebis — * quibus praesentes fuissent || XIII *om.* in || 1 ad praetorem || XIIII 1 certis || 4 urbis fines || 5 scribit || 7 Elidis || XV esse; quaedam — *Post* auspiciis. *ponit uocc.* item verba eiusdem *etc.*, *quae ad argumentum capitis sequentis pertinent.* || 1 scribitur || 4 . ideoque neque — aut maior collega — . praetores nos his temporibus praetore — creandis — iustius || XVI] *cap. praecedenti annexum est* || 1 (XV 9) scribit || XVII] XVI — id significare || 2 esse usos || 4 non ita, ut uulgo || XVIII] XVII || XVIIII] XVIII || 2 *Αἴας ὁ Λοκρός.* || 3 * *Φυλετίδες* || 4 ita] autem sic || XX] XVIIII || 11 *om.* ei || 13 illo] uiro || 14 exque eo || 17 nobis audientibus || XXI] XX || 1 eius quondam — uerba tibi || 3 urbes et urbis || 8 tui || 11 et modulare || 12 mutes et || 14 est uisus || 15 etiam M. — *om.* iam || 25 in alterius || XXII] XXI || 7 , eiusque || XXIII] XXII || 2 Iurites — Molas || 3 qui probe || 4 uocabuli eius — inscribitur *σκιαμαχία* — Ted' Anna Perenna || 5 declinatur || 8 qui || 13 * dare, uti — suis * posteris, patriae || 16 inscripta || 17 *om.* autem || 19 id] hic — cuicuimodi — commentario quodam || XXIIII] XXIII || 1 mihi, inquit — ancilla est. || XXV] XXIIII || 1 subscriptumque || 4 *om.* manubiarum || 6 adscribimus hic || 7 *u.* 4 *om.* *γ'* || 8 quae a — uenerandae] celebrandae || 9 totas semel || 11 etiam insuper || 12 peiore facinore operire — tantas trucidationes — indemnatis. || 15 rem publicam agier || 17 et * continua nomina || 18 eos uerbis usus || 19 ac blande || 20 eiusdem significationis — *καὶ μόρον* || 21 *Ὄνειρε καὶ* — *παράλληλον* || 22 uerberauerunt || 24 nihil *semel* — *om.* est || 27 ablaturos, persequuturosque et || XXVI] XXV || 1 an uocandi sint || 2 P. Nigidius || 4 , unum i, facito extremam — hi magnei, hi amicei — erit, e, — scribendum est. item qui scribit mei studiosus; per, e, et, i, scribat. at quum * mi; tum per i unum scribendum est, non per e: quia dandi || XXVII] XXVI || XXVIII] XXVII || 3 semper promto — * pancratiae || 4 debet esse — *om.* iam sollicitis || XXVIIII] XXVIII || 3 fusius] fortius || 5 esse dicendum || 6 etiam * de p. || XXX] XXVIIII || 1 , in qua || 2 * ab aspectu || 3 inscribitur — *Fragmentum Pacuuianum unum uersum efficit* || 5 quam in || 6 * *Personarum notas in uersibus Plautinis om.* || *u.* 1 * mihi || *u.* 2 † non] haud (*recte Fleckeisen* hau) || *u.* 3 * [aeque]] paruo || 7 undecimo || XXXI] XXX || 1 inepte gloriosus — in] sub || 2 *ὑδροκρύων* || 5 fient et confusa || 6 ueterem, fidei || 13 perterritus || 14 * Mnestheum — *κιῤῥόν*; * nouum || 16 nihil uini potatur || 17 esset; iccirco — *ἀναψύξαι* ||

XIIII. I se hominum || 1 exercendine autem, anne ostentandi || 3 persuadendum || 5 quapiam diuina — *om.* ut — concepta || 9 fieri] ferri, agi || 10 Per * autem, inquit, — ostendere, * si eas ex quacumque || 12 possint || 13 e quibusdam || 15 exspectaretur || 20 atque feminae coitu, iam declarari || 21 hominis iudicia || 23 casus euentaque — hominum ipsa et arbitria, et — sed necessaria || 24 * potuisset — affirmanter || 26 deprehendere || 27 , omnes tamen || 31 multisque || 32

attigimus. at || 33 uidentur — non est || 34 *om.* a — si qui, quae — prouideant; | Aequiparent — * Nihil || 35 dicturos se — *om.* eos || II 1 in * rerum quidem || 11 de omnibus quae || 21 * (maiorum)] memoriae || 26 fecisset || III 1 coniectatoria || 4 usque adeo || 6 notauit || 9 fautores || IIII 4 *om. καὶ ἔντονον* || V 2 cliuus et similia nomina us syllaba || 3 tenet || 4 ut et aduersarius — casu eodem || VI 1 doctrinis omnigenis || 3 domo * *ἀδιρῆνες*; quam || 4 ; * item et] . Id etiam — eodem quoque — Macedonia — * Sithon dicta sit — * Seston || 5 atque item || VII 1 Cn. Pompeius consul primum || 2 rerum etiam expers || 4 consulem — usu || 4 *sq.* fuisse. addit deinde || 5 constituendae || 13 libro * ducentesimo quinquagesimo nono — etiam in iis || VIII 2 Coniectaneorum * ducentesimo quinquagesimo nono — esse * Capitonem Tuberoni ||

XV. I 2 . nos ergo — quum deinde || 4 Atqui || 7 Tum — est et tempore magno eduxit || II existimauerit || 1 se esse || 3 omne ingenium || 6 uirtusque || III 1 *om.* M. || 6 *om.* : aestumo || 7 * licentiae || 8 *om.* , et: *Ἄβρομοι, αὐίαχοι* || IIII 3 *u.* 3 Nam mulos || V 2 profligata iam. || 3 Baruasculo || 4 illa, inquit, neg. || VII 1 est in senioribus plerisque omnibus, || 3 meus ocellus — ut, mihi quantumcunque — uobis || VIII 1 * : quam orationem totam, ut — *om.* esse || 2 oportere; ceterarum — sordere: superiorem — edunt — non habere. — luxuria pergit — relinquetur || VIIII 1 *om.* in — hilaro, | Corde tristi: quos — * ut mittas || 4 auctoritas || 5 in quinto || * peditatu equitibus atque — pugnauit. — eodem in libro || 8 mons, fons, pons, || 10 homo uultum intorqueret || X 1 uirgines || XI 1 * Latinis || XII 2 stabant. sed in || 3 possit — solicitus || 4 repletas] plenas || XIII 3 quae est || 4 in Ligartaca || 6 M. Metelli || 11 scriptum est, his — *om.* id || XIIII 3 *om.* Sese — inquit, maximas exactos, pro — *om.* esse || XV pandor || 1 *om.* ex || 2 prospexe eumce ex || 4 esse * eundum actutum extra || XVI 1 olympiade quinquagesima — habuit uitae || 3 diducere — * partem || XVIII cuiusdam || 2 et loco nobilis — cedere alios || 3 * : quod non || 5 horridam, quam nos uidimus, in qua Euripides tragoedias scriptitarit. || 7 *u.* 4 *om. τοῖς* || 8 * *ἀρχαίον* | * *Στρυφνὸς — οἶνον* | *Μεμαθηκώς· ἀλλ' ὅ, τι καὶ γράψαι, τοῦτ' ἂν* | *Μέλιτος* || 10 *μνῆμα Εὐριπίδης ὤλετο ποῦ*, — obita || XXI 1 Scyrona || XXII 1 et utendi || 2 adiutabant. || 5 instituit || 8 tacere: ac, ne — opus esset || 9 . tum Sertorio, quod — significante, — emissa || 10 Memoriae proditum || XXIII 1 temporibus fere || 2 *om.* est — *om.* in || XXIIII 1 *u.* 4 * nihil || *u.* 5 do * comico. || *u.* 7 pretium tertium est. || *u.* 10 * sequitur hos loco Ter. || XXV 1 * absurde neque absone — hominibus, * uoluptasque. || XXVI 1 his uerbis || 2 uidebatur || XXVII eiusmodi || 3 *om.* et *ante* sacrorum — * emancipationem || 4 *om.* ut — eam legem || XXVIII 1 primo librorum || 3 * Ianuarias M. — *om.* II. || 5 *om.* Nepotem — florentem || 6 dixerint — *καὶ κατὰ Τιμ.* || XXVIIII 2 Tarquinium * nomen — Tarquinium, inquit, nomen || XXX 3 atque id — petorotum || 5 anquisierim — Graeca — * totum transalpibus. ||

XVI. II Cuimodi || 1 rogare — rudes indoctique || 5 * [....] negent,] . sed quod minus est in interrogatione, id est addendum. || 10

habere, quos, non — eum habere || 13 . et propterea || III 2 , inquit, mirum || 8 paulum — ἀναγκάζονται ἄσιτοι εἶναι — ἡ κοιλία || IIII populus Romanus — frequentarent || 1 bellum indico || 2 haec: * In magistratu C. Laelii — hastile, ligna, * napum, pabulum — quem ad utrum eorum ius erit || 3 : et ut citanti || 4 deinde ita — * posset — hostisue || 5 praedictus || V 3 sinistraque inter ianuam tectaque, quae sunt uiae iuncta, spatium relinquitur; atque || 6 * uehemens || 10 constitione || 11 debemus — *om.* scriptoribus || 12 quibus et uest. || VI 7 *Pomponii fragmentum unum uersum efficit.* || 13 pontificium || 14 pontificium — appellari bidentes || 15 Haec Higini — uideri] iudicari || VII *om.* et || 5 lauandria — fullonicam. Ecquid — ecquid || 6 in Restione, calabarriunculos — calabarriones || 8 Cacomemmone — ego | Me — * duos menses (*uersum restituit Fleckeisen*) || 9 * Natal (*corr. Fl.*) — pictatium (*item infra*) — , inquit, capitium (*uersus ordinauit Fl.*) || 10 Perenna || 12 arulatorem — * hoc hercle plus negotii est, inquit Cocio: sed aedilis uiderit. (*exhibui coni. Fl. proxime ad librorum mss. lectionem accedentem; ipse praefert alteram*: Duós uxores? hércle hoc plus negótist, quam quod cótio | Séx aediles uíderat.) || 13 inscripsit — quidem modo quo — οὐδετέρως || 14 *Tetram. bacch. agnouit Fl.* || VIII 6 Varro in libro de || 9 , id alii || 10 eiuscemodi || 12 malum est — malum est. || 13 *om.* quae *post* opposita || 15 *om.* iam || 16 et inutilis — sequetur || VIIII 1 * *om.* [aut 'susque deque sum.'] || 2 qui id uerbum || 4 * lentus es (*corr. Fl.*) — * uerbis nefariis utitur. (*item corr. Fl.*) || X 4 ille || 5 . nam Q. — proletario quoi quis || 6 proletarius, si uis, || 10 salutatus — trecenti || 15 * aut ab assibus, id est, aere || XI 2 datum est, ut serp. || 6 res repetitum || 8 itaque eorum fines || XII 4 quasi βάσκανον — quasi βασκαίνειν || 7 Fenerator — uti || XIII 1 est, aliud dicitur. || 2 ex colonia ex populo Romano — et se || 4 opinionis — mutare || 5 referenda || 6 nisi, inquam, || XIIII uim uerbi — *om.* ἔτυμον — sit. || 4 momenti esse || XVI , omnes in Paphl. || XVI * Prosa || 3 appellat ramos || 4 * quando — nominata est, Prosa — recti || XVII 2 in eo || XVIII quaedam mem. || 3 maiora ad oc. || XVIIII 7 * Is tum postea || 19 requisitos ||

XVII. I * Licinius — *om.* M. — uere || 1 qui de — * Licinius || 4 scripsit || 8 sic hercle || 9 et a paenuria || II 3 . Ibi inlat. || 4 subnixo, *post* animo. *repetit.* || 5 frunisci. frunisci rarius || 8 Atellana — , apud se * frunitus est. || 9 copiantur. copiari uerbum || 10 occaso. Sole occaso non — uenustate est — causam conscito — *om.* Si ambo praesentes || 11 putant — *om.* quoque || 12 absolutioraque || 14 pro eo, quod || 15 nisi si qui || 17 rectius; sermocinari crebrius est, sed corruptius. * Sese || 20 putabat || 21 sordidius] rectius — dixerunt. Et complures, inquit, in laboribus miserrimas uitas exegerunt: at hic nimiis in || 24 obsidebant, * escendentem uiderant. || 25 uerbum est, || 26 , inusitate || 27 non pauca || III 3 ipse] sed || IIII 4 comoedias reliquisse || 5 *om.* * [τοῦ] || V 3 appellabat || 4 quoue || 8 utroque || 12 faciat, sui || 14 ; neque — sunt — inlutis — uiri] hominis || VI in secundo librorum || 1 committit || 2 scriptum inuentum || 10 *om.* et ||

VII subreptum *per totum caput* — *om.* furto || 1 *om.* uerba || 6 dicere; uerbum esse — iugantur || 7 est, in — sit praesentis || 8 itaque] idque || VIII 2 coenandi frequens. Eius — et fundamentum || 3 uidere] indere || 10 coalescere || 12 quoque oleum — calefactandis || 13 ista haec || VIIII 1 res || 5 *om.* in — * scriptarum || 6 forent eae captae || 11 illius || 14 ambitum eumdem || 17 , cui futurum || X 8 quoque ipso, || 9 est mihi memoriae — *ἁπλά- | τον — ποταμοὶ | Δ' ἀμ. — βαθεῖ- | αν — ἑρπετὸν | Δειν. — ἀναπέμ- | πει — προσιδέ | σθαι — * πα- ριόν | των* || 11 interdiu || 12 confundit || 13 eructare || 18 scilicet est a || XI 1 *πνεύμονας* || 2 *κῶλον* || 4 cibusque — interpositam — ope || 6 dixerit — in eo — quandam arbitramque — in stomachi uiam || XII 1 dicebat, uel || 3 in isdem || XIII 4 eum || 5 ipsius uerba || 10 ; hanc uero — *om.* si || XIIII 1 , dignusque || 2 acceptiores et probatiores || 4 *u.* 6 miseria] inserta || *u.* 10 *om.* [facile] || XV 1 elleboro candido || 3 . Id quum || 4 uirgulis — hanc esse || 5 est, exinaniantur: amissoque || XVI * detergendis — medicamenti || 4 ultro tentandi || 5 necis gratia || XVIIII 1 uidentur || 3 animum — istius modi, inquit, — , *ἢ οὖρον, — γένοιτο ἄν, ἤ τι* || 4 *om.* ait || 6 et] *καὶ* || XX 2 ita prorsum || 3 *om.* *ὃ — οὕτω δὲ* || 8 illis isdem || 9 facimus nunc — quale — facit nos, ut || XXI 1 clarorum — *om.* et *ante* excerpebamus || 2 difficilis || 3 Chronicorum — dixit || 13 atque inde — sex et trecenti patricii Fabii || 18 . itaque inter haec tempora — erant Sophocles — Democritus philosophus: quibus, Socrates || 20 *om.* Set || 22 . tum Galli || 24 *om.* e || 27 consules || 30 post inde || 32 ; et Alexander || 33 * , uirtusque felicitatis — Macedonem isse ad || 35 haut] ita || 36 iugum || 39 causamque || 42 cum Poenis || 43 haberet] ageret || 45 C. Naeuius — , in libro — primo, — * Licinius || 46 . ac deinde || 49 , ac subinde ||

XVIII. I 2 hominum || 5 *extr.* beatae uitae. || 7 uitam beatam — uirtutem solam esse || 10 Hoc ubi accepit Stoïcus: Minime || 11 igitur, inquit, congius — uini amphora || 13 efficiet — et adiicitur || II * sumus — * expressa] inspersa — sophismata || 5 . si nemo dissoluebat quaestionis eius nodum, praemium ipsum et corona deo, cuius id festum erat, dicabatur. || 7 esse. | Nam — sentit, | Qui — frustra est; * si non || 8 Secunda quaestio fuit, quonam — *om.* , id est communes esse mulieres — fortibus || 10 Quaesitum id quoque ibi || 12 quaesitum hoc — ueterum poëtarum || 14 uenerim, legerim || III 1 accusauit || 3 defamatissimus — quantum || 5 ordine, quos Lac. || 6 cuicuimodi || IIII 1 magistrosque iam nobismet ipsi || 3 eius haec || 8 uocabulorum istorum || 10 * austeros] tetros || V 7 his in || 12 Haec || 13 alia erudite || VI 1 * id] et || 3 legendum scriptus. quippe || 4 haec uerba || 6 Atellana || 8 esse ita — adipiscendi || VII 3 mortuaria glossaria. namque colligitis lexidia || 4 quale hoc || 5 et pro oppido || 6 locum et uerba suggestumque || 7 scripta || 8 et apud Cic. || 1 et] *καὶ ter* || VIII 1 faciunt, et rancide quam || 2 *u.* 3 *sq.* quem nolueris cum | Visere debueris. hoc, * NOLVERIS || 5 *om.* et || *u.* 5 *sq.* * *O'- | χληρῶ- δες* que || *u.* 6 *om.* * *lac. notam.* || VIIII insecendo — insecendo — in-

sequendo. || 1 * fando] insecendo — *om.* * *lac. notam.* || 2 Insecendo — *om.* id est * alter docens, doctus alter. — *om.* * *lac. not.* || 3 insequendo — insecendo — significat: * dictumque est inseque || 4 mendosum — antiquae loquutionis — legendum apud Ennium — sectiones — Haec nihilo mihi uidentur esse || 5 insecendo || 6 Illi — in alteram * partem plus arg. || 7 leuius, leniusque || 9 *καὶ*, ἔσπετε — n — * σ] p || 10 *καὶ εἰπεῖν.* || X pulsus uenarum || 1 et * lucis et || 6 sed alios || 8 temporis habui || 11 . a medicis — *om.* τε || XI 2 uisa || 4 haec uerba || *u.* 4 classis: || *u.* 5 undas, || XII 2 * inquit, face ut (*disposuit Fleckeisen, qui commendat:* pállium | Flocci [non facio] ut spléndeat) — ne maculetur? || 4 * Exi tu Daue, | Age, sparge: mundum esse hoc (*corr. Fl.*) || 8 in libris — mutant. mutant, inquit || 10 ferme || XIII 5 non est hoc equus || 8 et contra — uerum id fieri || XIIII uertere || XV 1 duos primos — posse singulos ||

XVIIII. I: * palluerat || 1 ad Brundisium || 3 saeuitia amissum — quas || 6 * impauidum || 7 diffluens || 8 est, inquit, || 10 Aristippius ille * discipulus — Aristippia || 11 amolitus || 12 * mollitique essent — *om.* ac || 15 * scriptum ad hanc — arbitraria — noscitanda || 17 * nescius — *om.* est *ante* eiusmodi — praecepta || 19 *om.* sibi — * tamquam si] quae quasi || II 2 * uel *ἀκολάστους*, uel *ἀκρατεῖς*. || 3 cum bestiis || 5 *om.* *τοιοῦτοι* — *ἔχειν. οἱ δὲ κατὰ τὴν ὄψιν καὶ τὴν ἀκοὴν, οὐκ ἔτι; ἢ διὰ — ἅτε οὖν οὖσαι κοιναὶ, — εἰσί· διὸ καὶ μάλιστα — ὥστε τὸν — ἀπὸ δύο μόνων τῶν προειρημένων — πάσχει,* etc. || III 2 maxime — ei, quem || IIII 1 omne genus || 4 at de — uis || 6 * urina crebra || V 3 . adhibebat nobis || 4 uiri sapientissimi || 6 uaporationem || 8 illa, * quae || 9 *λεπτότατον διαπνεῖται, καὶ* — *om.* *ἀεί,* || VI * ad extera] abextra || VII 2 : et ut quaeque || 3 obeso | Ac mente — * tardigenulo senio (*anap. disposuit Fl.*) — pingui atque uberi || 6 et M e m n o n e m n o c t i c o l o r e m. item, quod f o r t e, d u b i t a n t e r, — s i l e n t a loca — *om.* quod *ante* carendum || 9 *om.* posuit *post* auens || 10 tenellis — fiere] fuere — impense fieri || 12 oblectabamus || 13 ex] et — d u l c i o r e l o q u u s: item, quod || 15 tegmine || 16 multiplicia || VIII 1 eius purissimis — doctrinarum plenis || 3 illudens — Caesar ille, perpetuus || 4 unus equorum quatuor iunctorum — *om.* circa || 5 moeniis || 6 *om.* * [ego] — sum; amicitiam | Atque — fronte — sed enim har. || 8 quum praedixisset — neque triticum] triticumue — ac] et — in multitudinis appellationem || 12 ibi rationem — *om.* * [harenae] — singulari numero — *om.* dixi || 13 lac || 14 * excuti ab || 16 in nullis || 17 Exdemetricus || VIIII 4 accinerunt || 6 *u.* 3 *Πανοπλίαν* || *u.* 8 *sq.* *μήθ' ἁμάξας*, | *Μὴ στυγνὸν Ὠρίωνα,* | (*Τί Πλειάδεσσι κἀμοί*, | *Τί δ' ἄστρασι Βοώτεω*;) || *u.* 12 *κατ' αὐτὸ,* || 8 * Alcinum] artium || 10 * Licinii — * tersius] pressius || 11 *u.* 2 membra] uerba || *u.* 3 pectus miserum manat * subido mihi || *u.* 4 subidus || 12 *u.* 1 Quid — * quâ nil opu' || *u.* 2 Ibimus, hoc lucet || 13 * Licinii || *u.* 1 ouium, teneraeque propaginis agnûm || *u.* 3 *sq.* omnem: | Omne pecus: || 14 *u.* 1 * mihi || *u.* 3 Quid || X 1 ibi, qui introducti || 3 sumptus] conspectus || 5 * dixerat quinquaginta esse alia opus prae-

terpropter, quid hoc uerbi esset, praeterpropter, interrogauit? || 9 * quam in hominum doctorum, notius. || 12 *u.* 1 uti, plus — habet, Quam || *u.* 3 institutum est; nullo negotio || *u.* 4 agit. * studet ibi. mentem || *u.* 6 *om.* enim || *u.* 7 hinc illuc — ire illinc || *u.* 8 uita || 13 ubi — est; tum — , qui sit notus huiusce — uita || XI 1 *om.* doctorum || 2 *om.* * [i] dem — quoque eodem || 3 *u.* 1 semihulco || *u.* 2 Meum || *u.* 5 * Animula aegra et || *u.* 17 * puerum || XII 2 amauerat || 3 * posset, et omnino non dolere; — * *om.* [fore] — plurimum imperio, priuatus. || 7 late atque alte — * decretos || 9 arborum laetissimas || 10 * in corpore || XIII 3 hoc, inquit — est * Ἀκλαής. || 5 Latinâue — Genumana] geniana || XIIII 6 * praeit. in Euripo praeit; — his uerbis, Valerius, || 7 angaria — omnibus enim his || 8 qui Ou — * quantae, qui Ei, ||

XX. I 1 , usu, — inque — * conscripserunt. || 4 * aut dura || 5 inscientiae || 7 furem ius occidendi || 8 omnia iura, diuina || 11 , non humaniter — improbauit, || 12 faxit alteri || 13 legem Q. Labeo — * probaret; Quidam, inquit — *om.* ferens — assium portitans: et, quemcunque || 14 memoria me — cum eo pacit || 15 iusta || 16 Qui sin] Quid si quis — enim per imprudentiam || 19 membra et artus inopis || 20 Grajae — sed et Romanae rei || 21 e curriculis || 25 *om.* Verba sunt haec legis 'si in ius * uocat(o)'. || 28 adiunctis || 30 cuicuimodi || 31 tametsi et haec || 33 *om.* quoque || 34 rarissime] parissimam — *om.* * et — *om.* talione — putarent; aut talionem || 37 esse * potest? nolo || 45 eom] em — eum] em || II 1 inscribitur || 2 cantent || 3 *om.* qua canerent, — *om.* tubicinum || III 3 , ei obscurum || IIII 4 ; ἢ ὅτι || V 1 quas] qua || 2 facultatem arg. || 4 dixi ἀκροατικὴν, || 6 : librosque suos || 7 Eos libros generis acroatici] Acroaticos || 9 * solis, qui nos audiunt, cognobiles erunt. || 10 An] Amaui — tenuissimum. * *lac. not. om.* || 11 δὴ] ἔτι || 12 *om.* * Ἀ[λέξανδρε] β[ασιλεῦ] || VI 2 καὶ κήδομαι — quo in — nominandi uos — *om.* * ['uos'] || 3 Quo] Quaeso — contingit || 6 detinetur || 9 *u.* 4 et * tui respondendi || 11 *om. prius* dixit — nostri et non || 12 *om.* * [adeo] — *om.* pro || VIII * συμπάθειαν — luna * augescente || 5 autem ipsa, — contra Luna || 7 edunt — augmenta] aucta || VIIII *om.* de innocentia sua, cum ita dictitat: numquam uestimenta a populo posci. || 2 * reficere || 3 * *om. lac. not.* || X 1 uindictae || 4 *u.* 3 nec] sed || *u.* 5 mage || 6 me ipse — *om.* quodque — ex librisque — inserendum || 7 * Manum conserere est, de qua — * *om.* in iure — re * omnibus — uindicare. Vindicia, id est, correptio || 9 * iurisdictionibus, — * ad] in || 10 uolens, * ait, non — , agi legitimis — *om.* * *lac. not.* || XI sculna || 4 P. Lauinius — nolite uos * sequestro ponere. ||

Tom. I. *p.* 2 *lin.* 33 *leg.* uerborum || 29, 21 Licin(i)us || 59, 3 tribunus *admonente Th. Mommsenio* || 63, 5 *sq.* ornatissimus memoria nostra. *T. M.* || 95, 25 τῆς || 103, 4 trecenos *T. M.* || 126, 19 *ad marg. add. num. paragr.* 7 || 196, 29 *leg.* eruditi uiri, || 197, 30 leui || 199, 8 ...... || 227, 19 Lesbia me || 228, 14 'ualde precabatur' || 235, 17 exordescere || 238, 20 P.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER DECIMVS.

I.

Tertiumne consul an tertio dici oporteat; et quonam modo Cn. Pompeius, cum in theatro, quod erat dedicaturus, honores suos scriberet, quaestionem ancipitem istius uerbi de consilio Ciceronis uitauerit.

Familiari meo cuipiam literas Athenis Romam misi. In 1.2
his scriptum fuit, me illi iam 'tertium' scribsisse. Is ad me 3
rescribsit petiuitque, ut rationem dicerem, cur 'tertium' ac non 'tertio' scribsissem. Id etiam adscribsit, ut eadem, quid super illo quoque mihi uideretur, facerem se certiorem, 'tertium'ne 'consul' et 'quartum', an 'tertio' et 'quarto' dicendum esset, quoniam Romae doctum uirum dicere audisset 'tertio' et 'quarto consul', non 'tertium quartum'que; idque in principio libri Coelium scribsisse et Quintum Claudium in libro undeuicesimo C. Marium creatum 'septimo' consulem dixisse.

Ad haec ego rescribsi nihil amplius, quam uerba M. Var- 4
ronis, hominis, opinor, quam fuit Claudius cum Coelio doctioris, quibus uerbis utrumque, de quo ad me scribserat, decideretur: nam et Varro satis aperte, quid dici oporteret, 5
edocuit et ego aduersus eum, qui doctus esse dicebatur, litem meam facere absens nolui.

6 Verba M. Varronis ex libro disciplinarum quinto haec sunt: Aliud est 'quarto' praetorem fieri et 'quartum'; quod 'quarto' locum adsignificat ac tres ante factos, 'quartum' tempus adsignificat et ter ante factum. Igitur Ennius recte, quod scribsit:

'Quintus pater quartum fit consul'

et Pompeius timide, quod in theatro, ne adscriberet, 'consul tertium' aut 'tertio', extremas literas non scribsit.

7 Quod de Pompeio Varro breuiter et subobscure dixit, Tiro Tullius, Ciceronis libertus, in epistula quadam enarratius scribsit ad hunc ferme modum: Cum Pompeius, inquit, aedem Victoriae dedicaturus foret, cuius gradus uicem theatri essent, nomenque eius et honores scriberentur, quaeri coeptum est, utrum 'consul tertio' inscribendum esset, an 'tertium'. Eam rem Pompeius exquisitissime rettulit ad doctissimos ciuitatis, cumque dissentiretur et pars 'tertio', alii 'tertium' scribendum contenderent, rogauit, inquit, Ciceronem Pompeius, ut quod ei rectius uideretur scribi iuberet. Tum Ciceronem iudicare de uiris doctis ueritum esse, ne, quorum opinionem inprobasset, ipsos uideretur inprobasse. Persuasit igitur Pompeio, ut neque 'tertium' neque 'tertio' scriberetur, sed ad secundum usque t fierent literae, ut uerbo non perscribto res quidem demonstraretur, sed dictio tamen ambigua uerbi lateret.

8 Id autem, quod et Varro et Tiro dixerunt, in eodem
9 nunc theatro non est ita scribtum. Nam cum multis annis postea scaena, quae prociderat, refecta esset, numerus tertii consulatus non uti initio primoribus literis, sed tribus tantum liniolis incisis significatus est.

10 In M. autem Catonis quarta origine ita perscribtum est: Carthaginienses sextum de foedere decessere. Id uerbum significat, quinquiens ante eos fecisse con-

tra foedus et tum sextum. Graeci quoque in significandis 11
huiuscemodi rerum numeris 'τρίτον καὶ τέταρτον' dicunt, quod congruit cum eo, quod Latine dicitur: 'tertium quartumque'.

II.

Quid Aristoteles de numero puerperii memoriae mandauerit.

Aristoteles philosophus memoriae tradidit, mulierem 1
in Aegypto uno partu quinque pueros enixam; eumque esse finem dixit multiiugae hominum partionis neque plures umquam simul genitos compertum, hunc autem numerum ait esse rarissimum. Sed et diuo Augusto imperante, 2
qui temporum eius historiam scribserunt, ancillam Caesaris Augusti in agro Laurente peperisse quinque pueros dicunt eosque pauculos dies uixisse; matrem quoque eorum, non multo postquam peperit, mortuam monumentumque ei factum iussu Augusti in uia Laurentina, inque eo scribtum esse numerum puerperii eius, de quo diximus.

III.

Locorum quorundam inlustrium conlatio contentioque facta ex orationibus C. Gracchi et M. Ciceronis et M. Catonis.

Fortis ac uehemens orator existimatur esse C. Gracchus. 1
Nemo id negat. Sed quod nonnullis uidetur seuerior, acrior, ampliorque esse M. Tullio, ferri id qui potest? Legebamus 2
adeo nuper orationem Gracchi de legibus promulgatis, in qua M. Marium et quosdam ex municipiis Italicis honestos uiros uirgis per iniuriam caesos a magistratibus populi Romani, quanta maxima inuidia potest conqueritur.

Verba haec sunt, quae super ea re fecit: Nuper Teanum 3
Sidicinum consul uenit. Vxor eius dixit, se in balneis uirilibus lauari uelle. Quaestori Sidicino a M. Mario datum est negotium, uti balneis exigerentur, qui lauabantur. Vxor renuntiat uiro, parum cito sibi balneas traditas esse et parum lautas fuisse. Idcirco palus destitutus

est in foro eoque adductus suae ciuitatis nobilissimus homo M. Marius. Vestimenta detracta sunt, uirgis caesus est. Caleni, ubi id audierunt, edixerunt, ne quis in balneis lauisse uellet, cum magistratus Romanus ibi esset. Ferentini ob eandem causam praetor noster quaestores arripi iussit; alter se de muro deiecit, alter prensus et uirgis caesus est.

4 In tam atroci re ac tam misera atque maesta iniuriae publicae contestatione, ecquid est, quod aut ampliter insigniterque aut lacrimose atque miseranter aut multa copiosaque inuidia grauiterque et penetrabili querimonia dixerit? breuitas sane et uenustas et mundities orationis est, qualis haberi ferme in comoediarum festiuitatibus solet.

5 Item Gracchus alio in loco ita dicit: Quanta libido quantaque intemperantia sit hominum adulescentium, unum exemplum uobis ostendam. His annis paucis ex [sc. in] Asia[m] missus est, qui per id tempus magistratum non ceperat, homo adulescens pro legato. Is in lectica ferebatur. Ei obuiam bubulcus de plebe Venusina aduenit et per iocum, cum ignoraret qui ferretur, rogauit, num mortuum ferrent. Vbi id audiuit, lecticam iussit deponi, st[r]uppis, quibus lectica deligata erat, usque adeo uerberari iussit, dum animam efflauit.

6 Haec quidem oratio super tam uiolento atque crudeli
7 facinore nihil profecto abest a cotidianis sermonibus. At cum in simili causa aput M. Tullium ciues Romani, innocentes uiri, contra ius contraque leges uirgis caeduntur aut supplicio extremo necantur, quae ibi tunc miseratio? quae comploratio? quae totius rei sub oculos subiectio? quod et
8 quale inuidiae atque acerbitatis fretum efferuescit? animum hercle meum, cum illa M. Ciceronis lego, imago quaedam et sonus uerberum et uocum et eiulationum circumplectitur;
9 uelut sunt ista, quae de C. Verre dicit, quae nos, ut in praesens potuimus, quantum memoria subpeditabat, adscribsimus: Ipse inflammatus scelere et furore in forum uenit.

Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat.
Expectabant omnes, quo tandem progressurus
aut quidnam acturus esset, cum repente ho-
minem proripi atque in foro medio nudari ac
deligari et uirgas expediri iubet. Iam haec me- 10
dius fidius sola uerba: nudari ac deligari et uirgas
expediri iubet tanti motus horrorisque sunt, ut non
narrari, quae gesta sunt, sed rem geri prosus uideas.

Gracchus autem non querentis neque implorantis, sed 11
nuntiantis uicem: palus, inquit, in foro destitutus
est, uestimenta detracta sunt, uirgis caesus
est. Sed enim M. Cicero praeclare, cum diutina reprae- 12
sentatione, non 'caesus est', sed: caedebatur, inquit,
uirgis in medio foro Messanae ciuis Romanus,
cum interea nullus gemitus, nulla uox illius
miseri inter dolorem crepitumque plagarum
audiebatur, nisi haec: 'ciuis Romanus sum!'
Hac commemoratione ciuitatis omnia uerbera
depulsurum cruciatumque a corpore deiectu-
rum arbitrabatur. Complorationem deinde tam acerbae 13
rei et odium in Verrem detestationemque aput ciuis Romanos
inpense atque acriter atque inflammanter facit, cum haec
dicit: O nomen dulce libertatis! o ius eximium
nostrae ciuitatis! o lex Porcia legesque Sem-
proniae! o grauiter desiderata et aliquando
reddita plebi Romanae tribunitia potestas!
Hucine tandem haec omnia recciderunt, ut
ciuis Romanus in prouincia populi Romani, in
oppido foederatorum, ab eo, qui beneficio populi
Romani fasces ac secures haberet, deligatus
in foro uirgis caederetur? Quid? cum ignes
ardentesque lamminae ceterique cruciatus ad-
mouebantur, si te illius acerba imploratio et
uox miserabilis non leniebat, ne ciuium qui-
dem Romanorum, qui tum aderant, fletu gemitu-
que maximo commouebare?

14 Haec M. Tullius atrociter, grauiter, apte copioseque
15 miseratus est. Sed si quis est tam agresti aure ac tam hispida, quem lux ista et amoenitas orationis uerborumque modificatio parum delectat, amat autem priora idcirco, quod incompta et breuia et non operosa, sed natiua quadam suauitate sunt quodque in his umbra et color quasi opacae uetustatis est, is, si quid iudicii habet, consideret in causa pari M. Catonis, antiquioris hominis, orationem, ad cuius
16 uim et copiam Gracchus nec aspirauit. Intelleget, opinor, Catonem contentum eloquentia aetatis non fuisse et id iam
17 tum facere uoluisse, quod Cicero postea perfecit. In eo namque libro, qui de falsis pugnis inscriptus est, ita de Q. Thermo conquestus est: Dixit a decemuiris parum bene sibi cibaria curata esse. Iussit uestimenta detrahi atque flagro caedi. Decemuiros Bruttiani uerberauere, uidere multi mortales. Quis hanc contumeliam, quis hoc imperium, quis hanc seruitutem ferre potest? Nemo hoc rex ausus est facere; eane fieri bonis, bono genere gnatis, boni consulitis? ubi societas? ubi fides maiorum? Insignitas iniurias, plagas, uerbera, uibices, eos dolores atque carnificinas per dedecus atque maximam contumeliam, inspectantibus popularibus suis atque multis mortalibus, te facere ausum esse? Set quantum luctum, quantum gemitum, quid lacrimarum, quantum fletum factum audiui? Serui iniurias nimis aegre ferunt: quid illos, bono genere natos, magna uirtute praeditos, opinamini animi habuisse atque habituros, dum uiuent?

18 Quod Cato dixit: Bruttiani uerberauere, ne qui
19 fortasse de 'Bruttianis' requirat, id significat: Cum Hannibal Poenus cum exercitu in Italia esset et aliquot pugnas populus Romanus aduersas pugnauisset, primi totius Italiae Bruttii ad Hannibalem desciuerunt. Id Romani aegre passi, postquam Hannibal Italia decessit superatique Poeni sunt, Bruttios ignominiae causa non milites scribebant nec pro sociis

habebant, sed magistratibus in prouincias euntibus parere et praeministrare seruorum uicem iusserunt. Itaque hi sequebantur magistratus, tamquam in scaenicis fabulis qui dicebantur 'lorarii', et quos erant iussi uinciebant aut uerberabant; quod autem ex Bruttiis erant, appellati sunt 'Bruttiani'.

IIII.

Quod P. Nigidius argutissime docuit, nomina non positiua esse, sed naturalia.

Nomina uerbaque non positu fortuito, sed quadam ui et 1
ratione naturae facta esse, P. Nigidius in grammaticis commentariis docet, rem sane in philosophiae discertationibus celebrem. Quaeri enim solitum aput philoso- 2
phos, 'φύσει' τὰ ὀνόματα sint ἢ 'θέσει'. In eam rem multa 3
argumenta dicit, cur uideri possint uerba esse naturalia magis quam arbitraria. Ex quibus hoc uisum est lepidum et festiuum: 'Vos', inquit, cum dicimus, motu quo- 4
dam oris conueniente cum ipsius uerbi demonstratione utimur et labeas sensim primores emouemus ac spiritum atque animam porro uersum et ad eos, quibuscum sermocinamur, intendimus. At contra cum dicimus 'nos', neque profuso intentoque flatu uocis neque proiectis labris pronuntiamus, sed et spiritum et labeas quasi intra nosmetipsos coercemus. Hoc idem fit et in eo, quod dicimus 'tu', 'ego' et 'tibi' et 'mihi'. Nam sicuti, cum adnuimus et abnuimus, motus quidam ille uel capitis uel oculorum a natura rei, quam significat, non abhorret, ita iam his uocibus quasi gestus quidam oris et spiritus naturalis est. Eadem ratio est in Graecis quoque uocibus, quam esse in nostris animaduertimus.

V.

Auarus simplexne uocabulum sit, an compositum et duplex, sicut
P. Nigidio uidetur.

1 'Auarus' non simplex uocabulum, sed iunctum copula-
tumque esse P. Nigidius dicit in commentariorum
undetricesimo. Auarus enim, inquit, appellatur,
qui auidus aeris est. Sed in ea copula e litera,
2 inquit, detrita est. Item 'locupletem' dictum ait ex
conpositis uocibus, qui 'pleraque loca', hoc est qui mul-
tas possessiones teneret.
3 Sed probabilius id firmiusque est, quod de 'locuplete'
dixit. Nam de 'auaro' ambigitur: cur enim non uideri
possit ab uno solum uerbo inclinatum, quod est 'auet'
eademque esse fictura, qua est 'amarus', de quo nihil dici
potest, quin duplex non sit?

VI.

Multam dictam esse ab aedilibus plebei Appi Caeci filiae, mulieri
nobili, quod locuta esset petulantius.

1 Non in facta modo, sed in uoces etiam petulantiores
publice uindicatum est; ita enim debere esse uisa est Roma-
2 nae disciplinae dignitas inuiolabilis. Appi namque illius
Caeci filia, a ludis quos spectauerat exiens, turba undique
confluentis fluctuantisque populi iactata est. Atque inde
egressa, cum se male habitam diceret: 'quid me nunc factum
esset', inquit, 'quantoque artius pressiusque conflictata es-
sem, si P. Claudius, frater meus, nauali proelio classem na-
uium cum ingenti ciuium numero non perdidisset? certe qui-
dem maiore nunc copia populi oppressa intercidissem. Sed
utinam', inquit, 'reuiuiscat frater aliamque classem in Siciliam
ducat atque istam multitudinem perditum eat, quae me male
3 nunc miseram conuexauit!' Ob haec mulieris uerba tam in-
proba ac tam inciuilia, C. Fundanius et Tiberius Sempronius,
aediles plebei, multam dixerunt ei aeris grauis uiginti quin-
4 que milia. Id factum esse dicit Capito Ateius in com-
mentario de iudiciis publicis, bello Poenico primo, Fa-
bio Licino et Otacilio Crasso consulibus.

VII.

Fluminum, quae ultra imperium Romanum fluunt, prima magnitudine esse Nilum, secunda Histrum, proxima Rhodanum, sicuti M. Varronem memini scribere.

Omnium fluminum, quae in maria, qua imperium Roma- 1
num est, fluunt, quam Graeci '*τὴν εἴσω θάλασσαν*' appellant, maximum esse Nilum consentitur. Proxima magnitudine esse Histrum scripsit Sallustius. Varro autem cum de 2
parte orbis, quae Europa dicitur, dissereret, in tribus primis eius terrae fluminibus Rhodanum esse ponit, per quod uidetur eum facere Histro aemulum. Histros enim quoque in Europa fluit.

VIII.

Inter ignominias militares, quibus milites exercebantur, fuisse sanguinis dimissionem; et quaenam esse uideatur causa huiuscemodi castigationis.

Fuit haec quoque antiquitus militaris animaduersio, iu- 1
bere ignominiae causa militi uenam solui et sanguinem dimitti. Cuius rei ratio in literis ueteribus, quas equidem in- 2
uenire potui, non extat; sed opinor factum hoc primitus in militibus stupentis animi et naturali habitu declinatis, ut non tam poena quam medicina uideretur. Postea tamen ob ple- 3
raque alia delicta idem factitatum esse credo per consuetudinem, quasi minus sani uiderentur omnes, qui delinquerent.

VIIII.

Quibus modis quoque habitu acies Romana instrui solita sit, quaeque earum instructionum sint uocabula.

Vocabula sunt militaria, quibus instructa certo modo 1
acies appellari solet: 'frons', 'subsidia', 'cuneus', 'orbis', 'globus', 'forfices', 'serra', 'alae', 'turres'. Haec et quae- 2
dam item alia inuenire est in libris eorum, qui de militari disciplina scribserunt. Tralata autem sunt 3
ab ipsis rebus, quae ita proprie nominantur, earumque rerum in acie instruenda sui cuiusque uocabuli imagines ostenduntur.

X.

Quae eius rei causa sit, quod et Graeci ueteres et Romani anulum hoc digito gestauerint, qui est in manu sinistra minimo proximus.

1 Veteres Graecos anulum habuisse in digito accepimus sinistrae manus, qui minimo est proximus. Romanos quo-
2 que homines aiunt sic plerumque anulis usitatos. Causam esse huius rei Apion in libris Aegyptiacis hanc dicit, quod insectis apertisque humanis corporibus, ut mos in Aegypto fuit, quas Graeci 'ἀνατομὰς' appellant, repertum est, neruum quendam tenuissimum ab eo uno digito, de quo diximus, ad cor hominis pergere ac peruenire; propterea non inscitum uisum esse, eum potissimum digitum tali honore decorandum, qui continens et quasi conexus esse cum principatu cordis uideretur.

XI.

Verbum mature quid significet quaeque uocis eius ratio sit; et quod eo uerbo uolgus hominum inproprie utatur; atque inibi, quod praecox declinatum praecocis faciat, non praecoquis.

1 'Mature' nunc significat 'propere' et 'cito' contra ipsius uerbi sententiam: aliud enim est 'mature', quam dicitur.
2 Propterea P. Nigidius, homo in omnium bonarum artium disciplinis egregius: 'mature', inquit, est, quod neque citius est neque serius, sed medium quiddam et temperatum est.

3 Bene atque proprie P. Nigidius. Nam et in frugibus et in pomis 'matura' dicuntur, quae neque cruda et inmitia sunt neque caduca et decocta, sed tempore suo adulta ma-
4 turataque. Quoniam autem id, quod non segniter fiebat, 'mature' fieri dicebatur, progressa plurimum uerbi significatione, non iam, quod non segnius, sed quod festinantius fit, id fieri 'mature' dicitur, quando ea, quae praeter sui temporis modum properata sunt, 'inmatura' uerius dicantur.

Illud uero Nigidianum rei atque uerbi temperamentum 5
diuos Augustus duobus Graecis uerbis elegantissime expri-
mebat. Nam et dicere in sermonibus et scribere in epistu-
lis solitum esse aiunt: σπεῦδε βραδέως, per quod
monebat, ut ad rem agendam simul adhiberetur et industriae
celeritas et diligentiae tarditas, ex quibus duobus contrariis
fit 'maturitas'. Vergilius quoque, si quis animum adten- 6
dat, duo ista uerba 'properare' et 'maturare' tamquam plane
contraria scitissime separauit in hisce uersibus:

Frigidus agricolam si quando continet imber,
Multa, forent quae mox caelo properanda sereno,
Maturare datur.

Elegantissime duo uerba ista diuisit: namque in praeparatu 7
rei rusticae per tempestates pluuias, quoniam otium est, 'ma-
turari' potest; per serenas, quoniam tempus instat, 'prope-
rari' necessum est.

Cum significandum autem est, coactius quid factum et 8
festinantius, tum rectius 'praemature' factum id dicitur, quam
'mature', sicuti Afranius dixit in togata, cui Titulus
nomen est:

'Adpetis dominátum demens praémature praécocem,

in quo uersu animaduertendum est, quod praecocem in- 9
quit, non 'praecoquem': est enim casus eius rectus non
'praecoquis', sed 'praecox'.

XII.

De portentis fabularum, quae Plinius Secundus indignissime in Democritum philosophum confert; et ibidem de simulacro uolucri columbae.

Librum esse Democriti, nobilissimi philosophorum, 1
de ui et natura chamaeleontis eumque se legisse
Plinius Secundus in naturalis historiae uicesimo
octauo refert, multaque uana atque intoleranda auribus
deinde quasi a Democrito scribta tradit, ex quibus pauca
haec inuiti meminimus, quia pertaesum est: accipitrem auium 2
rapidissimum a chamaeleonte humi reptante, si eum forte

superuolet, detrahi et cadere ui quadam in terram ceterisque
3 auibus laniandum sponte sua obiicere sese et dedere. Item
aliud ultra humanam fidem: caput et collum chamaeleontis
si uratur ligno, quod appellatur 'robur', imbres et tonitrus
fieri derepente, idque ipsum usu uenire, si iecur eiusdem ani-
4 malis in summis tegulis uratur. Item aliud, quod hercle an
ponerem dubitaui, ita est deridiculae uanitatis, nisi idcirco
plane posui, quod oportuit nos dicere, quid de istiusmodi
admirationum fallaci inlecebra sentiremus, qua plerumque
capiuntur et ad perniciem elabuntur ingenia maximae soller-
5 tiae, eaque potissimum, quae discendi cupidiora sunt. Sed
redeo ad Plinium. Sinistrum pedem ait chamaeleontis
ferro ex igni calefacto torreri cum herba, quae appellatur eo-
dem nomine chamaeleontis, et utrumque macerari unguento
conligique in modum pastilli atque in uas mitti ligneum et
eum, qui uas ferat, etiamsi is in medio palam uersetur, a nullo
uideri posse.
6 His portentis atque praestigiis, a Plinio Secundo scri-
7 ptis, non dignum esse cognomen Democriti puto: uel illud
quale est, quod idem Plinius in decimo libro Democri-
tum scripsisse adseuerat, aues quasdam esse certis uocabu-
lis et earum auium confuso sanguine gigni serpentem; eum
qui ederit, linguas auium et conloquia interpretaturum.
8 Multa autem uidentur ab hominibus istis male sollertibus
huiuscemodi commenta in Democriti nomen data, nobili-
9 tatis auctoritatisque eius perfugio utentibus. Sed id, quod
Archytam Pythagoricum commentum esse atque fecisse
traditur, neque minus admirabile neque tamen uanum aeque
uideri debet. Nam et plerique nobilium Graecorum et Fauo-
rinus philosophus, memoriarum ueterum exequentissimus,
affirmatissime scripserunt, simulacrum columbae e ligno ab
Archyta ratione quadam disciplinaque mechanica factum
uolasse, ita erat scilicet libramentis suspensum et aura spiri-
10 tus inclusa atque occulta concitum. Libet hercle super re tam
abhorrenti a fide ipsius Fauorini uerba ponere: *Ἀρχύτας
Ταραντῖνος, τὰ ἄλλα καὶ μηχανικὸς ὤν, ἐποίησεν
περιστερὰν ξυλίνην πετομένην· [ἣν] ὁπότε κα-
θίσειεν, οὐκέτι ἀνίστατο. (μέχρι γὰρ τούτου.). [.....]*

XIII.

Cum partim hominum qua ratione ueteres dixerint.

'Partim hominum uenerunt' plerumque dicitur, quod 1
significat 'pars hominum uenit', id est quidam homines.
Nam 'partim' hoc in loco aduerbium est neque in casus in-
clinatur, sicuti 'cum partim hominum' dici potest, id est
cum quibusdam hominibus et quasi cum quadam parte ho- 2
minum. M. Cato in oratione de re Floria ita scri-
bsit: Ibi pro scorto fuit, in cubiculum subrecti-
tauit e conuiuio, cum partim illorum iam saepe
ad eundem modum erat. Imperitiores autem cum 3
parti legunt, tamquam declinatum sit quasi uocabulum,
non dictum quasi aduerbium.

Sed Q. Claudius in uicesimo primo annali inso- 4
lentius paulo hac figura est ita usus: Enim cum partim
copiis hominum adulescentium placentem sibi.
Itemque Claudi in uicesimo tertio annali uerba haec
sunt: Sed idcirco me fecisse, quod utrum negle-
gentia partim magistratum an auaritia an cala-
mitate populi Romani euenisse dicam, nescio.

XIIII.

Iniuria mihi factum itur, quali uerborum ordine Cato dixerit.

Audio: 'illi iniuriam factum iri', audio: 'contumeliam 1
dictum iri'. uulgo quoque ita dici, uulgo et istam esse uer-
borum figuram iam in medio loquendi usus, idcircoque
exemplis supersedeo. Sed 'contumelia illi' uel 'iniuria fa- 2
ctum itur' paulo est remotius, exemplum igitur ponemus.
M. Cato pro se contra C. Cassium: Atque euenit 3
ita, Quirites, uti in hac contumelia, quae mihi per
huiusce petulantiam factum itur, rei quoque pu-
blicae medius fidius miserear, Quirites. Sicut 4
autem 'contumeliam factum iri' significat iri ad contume-
liam faciendam, id est operam dari, quo fiat contumelia, ita
'contumelia mihi factum itur', casu tantum inmutato, idem
dicit.

XV.

De flaminis Dialis deque flaminicae caerimonis; uerbaque ex edicto praetoris apposita, quibus dicit, non coacturum se ad iurandum neque uirgines Vestae neque Dialem.

1 Caerimoniae impositae flamini Diali multae, item castus
multiplices, quos in libris, qui de sacerdotibus pu-
blicis compositi sunt, item in Fabii Pictoris librorum
2 primo scriptos legimus, unde haec ferme sunt, quae com-
3.4 meminimus: Equo Dialem flaminem uehi religio est [et]
'classem procinctam' extra pomerium, id est exercitum ar-
matum, uidere; idcirco rarenter flamen Dialis creatus con-
5 sul est, cum bella consulibus mandabantur; item iurare Dia-
6 lem fas numquam est; item anulo uti nisi peruio cassoque
7 fas non est. Ignem e 'flaminia', id est flaminis Dialis domo,
8 nisi sacrum efferri ius non est; uinctum, si aedes eius in-
troierit, solui necessum est et uincula per impluuium in te-
9 gulas subduci atque inde foras in uiam dimitti. Nodum in
10 apice neque in cinctu neque in alia parte ullum habet; si
quis ad uerberandum ducatur, si ad pedes eius supplex
11 procubuerit, eo die uerberari piaculum est. Capillum Dia-
12 lis, nisi qui liber homo est, non detonset. Capram et car-
nem incoctam et hederam et fabam neque tangere Diali mos
13 est neque nominare. Propagines e uitibus altius praeten-
14 tas non succedit. Pedes lecti, in quo cubat, luto tenui cir-
cumlitos esse oportet et de eo lecto trinoctium continuum
non decubat neque in eo lecto cubare ne[que] alium fas est
neque [aput . . . . .]. Aput eius lecti fulcrum capsulam
15 esse cum strue atque ferto oportet. Vnguium Dialis et ca-
16 pilli segmina subter arborem felicem terra operiuntur. Dialis
17 cotidie feriatus est. Sine apice sub diuo esse licitum non
est.

Sub tecto uti liceret, non pridem a pontificibus constitu-
18 tum, Masurius Sabinus scribsit et alia quaedam remissa
gratiaque aliquot caerimoniarum facta dicitur.

19 Farinam fermento inbutam adtingere ei fas non est.
20 Tunica intima, nisi in locis tectis, non exuit se, [ne] sub
21 caelo, tamquam sub oculis Iouis, nudus sit. Super flami-

nem Dialem in conuiuio, nisi rex sacrificulus, haut quisquam alius accumbit. Vxorem si amisit, flaminio decedit. 22
Matrimonium flaminis nisi morte dirimi ius non est. 23
Locum, in quo bustum est, numquam ingreditur, mortuum 24
numquam attingit; funus tamen exequi non est religio. 25

Eaedem ferme caerimoniae sunt [flaminicae ....] flamini- 26
cas Dialis seorsum aiunt obseruitare, ueluti est: quod uene- 27
nato operitur et quod in rica surculum de arbore felici ha- 28
bet et quod scalas, [nisi] quae Graecae appellantur, ascen- 29
dere ei plus tribus gradibus religiosum est atque etiam, cum 30
it ad Argeos, quod neque comit caput neque capillum depectit.

Verba praetoris ex edicto perpetuo de flamine 31
Diali et de sacerdote Vestae adscribsi: Sacerdotem Vestalem et flaminem Dialem in omni mea
iurisdictione iurare non cogam. Verba M. Var- 32
ronis ex secundo rerum diuinarum super flamine Diali haec sunt: Is solum album habet galerum, uel quod maximus, uel quod Ioui immolata hostia alba id fieri oporteat.

XVI.

Quos errores Iulius Hyginus in sexto Vergilii animaduerterit, in Romana historia erratos.

Reprehendit Hyginus Vergilium correcturumque 1
eum fuisse existimat, quod in libro sexto scribtum est.
Palinurus est aput inferos, petens ab Aenea, ut suum cor- 2
pus requirendum et sepeliendum curet. Is hoc dicit:

Eripe me his, inuicte, malis, aut tu mihi terram
Iniice, namque potes, portusque require Velinos.

Quo, inquit, modo aut Palinurus nouisse et no- 3
minare potuit 'portus Velinos' aut Aeneas ex eo nomine locum inuenire, cum Velia oppidum, a quo portum, qui in eo loco est, Velinum dixit,

Seruio Tullio Romae regnante, post annum am-
plius sescentesimum quam Aeneas in Italiam
uenit conditum in agro Lucano et eo nomine
4 appellatum est? Nam qui ab Harpalo, inquit, regis
Cyri praefecto, ex terra Phocide fugati sunt,
5 alii Veliam, partim Massiliam condiderunt. In-
scitissime igitur petit, ut Aeneas portum Ve-
linum requirat, cum id nomen eo tempore fuit
6 nusquam gentium. Neque simile, inquit, illud ui-
deri debet, quod est in primo carmine:

'Italiam fato profugus Lauinaque uenit
Litora,'

7 et aeque in sexto libro:

'Chalcidicaque leuis tandem superastitit arce',

8 quoniam poetae ipsi quaedam κατὰ πρόληψιν
historia[e] dicere ex sua persona concedi solet,
quae facta ipse postea scire potuit, sicut Ver-
gilius sciuit de Lauinio oppido et de colonia
9 Chalcidicensi. Sed Palinuros qui potuit, inquit,
scire ea, quae post annos sescentos facta sunt,
nisi quis eum diuinasse aput inferos putat,
10 proinde ut animae defunctorum solent? Sed et
si ita accipias, quamquam non ita dicitur, Ae-
neas tamen, qui non diuinabat, quo pacto po-
tuit requirere portum Velinum, cui nomen tunc,
sicut diximus, nullum usquam fuit?
11 Item hoc quoque in eodem libro reprehendit et cor-
recturum fuisse Vergilium putat, nisi mori occupasset.
12 Nam cum Thesea, inquit, inter eos nominaset,
qui ad inferos adissent ac redissent, dixis-
setque:

'Quid Thesea, magnum
Quid memorem Alciden? et mi genus ab Ioue
summo est',

postea tamen infert:

'Sedet aeternumque sedebit
Infelix Theseus'.

Qui autem, inquit, fieri potest, ut aeternum aput 13
inferos sedeat, quem supra cum is nominat, qui descenderint illuc atque inde rursum euaserint, praesertim cum ita sit fabula de Theseo, atque si Hercules eum euellerit e petra et in lucem ad superos eduxerit.

Item in his uersibus errasse Vergilium dicit: 14

Eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli,
Vltus auos Troiae, templa † intemerata Mineruae.

Confudit, inquit, et personas diuersas et tem- 15
pora. Nam neque eodem tempore neque per eosdem homines cum Achaeis et cum Pyrrho bella-
tum est. Pyrrhus enim, quem dicit Aeaciden, de 16
Epiro in Italiam transgressus cum Romanis depugnauit aduersus Manium Curium, in eo bello
ducem. Argiuum autem bellum, id est Achaicum, 17
multis post annis a L. Mummio imperatore ge-
stum est. Potest igitur, inquit, medius eximi uer- 18
sus, qui de Pyrrho inportune inmissus est, quem Vergilius procul dubio exempturus, inquit, fuit.

XVII.

Quam ob causam et quali modo Democritus philosophus luminibus oculorum sese priuauerit; et super ea re uersus Laberii, pure admodum et uenuste facti.

Democritum philosophum in monumentis historiae 1
Graecae scriptum est, uirum praeter alios uenerandum, auctoritateque antiqua praeditum, luminibus oculorum sua sponte se priuasse, quia existimaret, cogitationes commentationesque animi sui in contemplandis naturae rationibus uegetiores et exactiores fore, si eas uidendi inlecebris et

2 oculorum impedimentis liberasset. Id factum eius modum-
que ipsum, quo caecitatem facile sollertia subtilissima con-
sciuit, Laberius poeta in mimo, quem scribsit Restio-
nem, uersibus quidem satis munde atque graphice factis
describsit, sed causam uoluntariae caecitatis finxit aliam uer-
3 titque in eam rem, quam tum agebat, non inconcinniter. Est
enim persona, quae hoc aput Laberium dicit, diuitis auari
et parci, sumptum plurimum asoticonque adulescentis uiri
4 deplorantis. Versus Laberiani sunt:

Demócritus Abderítes physicus phílosophus
Clipeúm constituit cóntra exortum Hyperíonis,
Oculós effodere ut pósset splendore aéreo.
Ita rádiis solis áciem effodit lúminis,
Malís bene esse né uideret cíuibus.
Sic égo fulgentis spléndorem pecúniae
Volo élucificare éxitum aetatí meae,
Ne in ré bona esse uídeam [ne]quam fílium.

XVIII.

Historia de Artemisia; deque eo certamine, quod aput Mausoli sepulcrum a scribtoribus inclutis decertatum est.

1 Artemisia Mausolum uirum amasse fertur supra omnis
2 amorum fabulas ultraque affectionis humanae fidem. Mauso-
lus autem fuit, ut M. Tullius ait, rex terrae Cariae, ut qui-
dam Graecarum historiarum scriptores, prouinciae
3 Graeciae praefectus, 'σατράπην' Graeci uocant. Is Mausolus,
ubi fato perfunctus inter lamenta et manus uxoris funere
magnifico sepultus est, Artemisia, luctu atque desiderio ma-
riti flagrans uxor, ossa cineremque eius mixta odoribus
contusaque in faciem pulueris aquae indidit ebibitque mul-
4 taque alia uiolenti amoris indicia fecisse dicitur. Molita quo-
que est ingenti impetu operis conseruandae mariti memo-
riae sepulcrum illud memoratissimum dignatumque nume-
5 rari inter septem omnium terrarum spectacula. Id monu-
mentum Artemisia cum dis manibus sacris Mausoli dicaret,

'agona', id est certamen laudibus eius dicundis, facit ponitque
praemia pecuniae aliarumque rerum bonarum amplissima.
Ad eas laudes decertandas uenisse dicuntur uiri nobiles in- 6
genio atque lingua praestabili, Theopompus, Theode-
ctes, Naucrates; sunt etiam qui Isocratem ipsum cum
his certauisse memoriae mandauerint. Sed eo certamine
uicisse Theopompum iudicatum est. Is fuit Isocratis
discipulus.

Extat nunc quoque Theodecti tragoedia, quae in- 7
scribitur Mausolus; in qua eum magis, quam in prosa, pla-
cuisse Hyginus in exemplis refert.

XVIIII.

Non purgari neque leuari peccatum, cum praetenditur peccatorum, quae alii quoque peccauerunt, similitudo; atque inibi uerba ex oratione super ea re Demosthenis.

Incessebat quempiam Taurus philosophus seuera atque 1
uehementi obiurgatione adulescentem a rhetoribus et a fa-
cundiae studio ad disciplinas philosophiae transgressum,
quod factum quidem esse ab eo diceret inhoneste et im-
probe. At ille non ibat infitias fecisse, sed id solitum esse
fieri defendebat turpitudinemque delicti exemplorum usu et
consuetudinis uenia deprecabatur. Atque ibi Taurus isto 2
ipso defensionis genere inritatior: 'homo', inquit, 'stulte et
nihili, si te a malis exemplis auctoritates et rationes philo-
sophiae non abducunt, ne illius quidem Demosthenis ue-
stri sententia tibi in mentem uenit, quae, quia lepidis et ue-
nustis uocum modis uincta est, quasi quaedam cantilena rhe-
torica, facilius adhaerere memoriae tuae potuit? Nam si me', 3
inquit, 'non fallit, quod quidem in primori pueritia legerim,
uerba haec sunt Demosthenis aduersus eum, qui, ut tu
nunc facis, peccatum suum peccatis alienis exemptum pur-
gatumque ibat: *Σὺ δὲ μὴ λέγε, ὡς γέγονε [τ]οῦτο
πολλάκις, ἀλλ' ὡς οὕτω προσήκει γίγνεσθαι·
οὐ γάρ, εἴ τι πώποτε μὴ κατὰ τοὺς νόμους
ἐπράχθη, σὺ δὲ τοῦτο ἐμιμήσω, διὰ τοῦτο
ἀποφύγοις ἂν δικαίως, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον*

ἁλίσκοιο· ὥσπερ γάρ, εἴ τις ἑάλω, σὺ ταῦτα
οὐκ ἂν ἔγραψας, οὕτως, ἐὰν σὺ νῦν δίκην δῷς,
4 ἄλλος οὐ γράψει’. Sic Taurus omni suasionum ad-
monitionumque genere utens sectatores suos ad rationis bo-
nae inculpataeque indolis ducebat.

XX.

Quid sit rogatio, quid lex, quid plebisscitum, quid priuilegium; et quantum ista omnia differant.

1 Quaeri audio, quid ‘lex’ sit, quid ‘plebisscitum’, quid
2 ‘rogatio’, quid ‘priuilegium’. Ateius Capito, publici
priuatique iuris peritissimus, quid ‘lex’ esset, hisce uerbis
definiuit: Lex, inquit, est generale iussum populi
3 aut plebis, rogante magistratu. Ea definitio si probe
facta est, neque de imperio Cn. Pompei neque de reditu M.
Ciceronis neque de caede P. Clodi quaestio neque alia id
4 genus populi plebisue iussa ‘leges’ uocari possunt. Non
sunt enim generalia iussa neque de uniuersis ciuibus, sed
de singulis concepta; quocirca ‘priuilegia’ potius uocari
debent, quia ueteres ‘priua’ dixerunt, quae nos ‘singula’
dicimus. Quo uerbo Lucilius in primo satirarum libro
usus est:

Abdomina thynni
A[d]uenientibus priua dabo cephalaeaque
acarnae.

5 ‘Plebem’ autem Capito in eadem definitione seorsum
a populo diuisit, quoniam in populo omnis pars ciuitatis
omnesque eius ordines contineantur, ‘plebes’ uero ea dica-
6 tur, in qua gentes ciuium patriciae non insunt. ‘Plebissci-
tum’ igitur est, secundum eum Capitonem, lex, quam
plebes, non populus, accipit.

7 Sed totius huius rei iurisque, siue cum populus siue cum
plebes rogatur siue quod ad uniuersos pertinet, caput
8 ipsum et origo et quasi frons ‘rogatio’ est. Ista enim omnia
uocabula censentur continenturque ‘rogationis’ principali
genere et nomine: nam, ni populus aut plebs rogetur, nul-
lum plebis aut populi iussum fieri potest.

Sed quamquam haec ita sunt, in ueteribus tamen scri- 9
ptis non magnam uocabulorum istorum differentiam esse animaduertimus. Nam et 'plebisscita' et 'priuilegia' translaticio nomine 'legis' appellauerunt eademque omnia confuso
et indistincto uocabulo 'rogationes' dixerunt. Sallustius 10
quoque, proprietatum in uerbis retinentissimus, consuetudini concessit et priuilegium, quod de Cn. Pompei reditu ferebatur, 'legem' appellauit. Verba ex secunda eius historia haec sunt: Nam illam Sullam consulem de reditu eius legem ferentem ex conposito tr. pl. C. Herennius prohibuerat.

XXI.

Quam ob causam M. Cicero his omnino uerbis: nouissime et nouissimus obseruantissime uitarit.

Non paucis uerbis, quorum frequens usus est nunc et 1
fuit, M. Ciceronem noluisse uti manifestum est, quod ea
non probaret: uelut est et 'nouissimus' et 'nouissime'. Nam 2
cum et M. Cato et Sallustius et alii quoque aetatis eiusdem uerbo isto promisce usitati sint, multi etiam non indocti uiri in libris id suis scripserint, abstinuisse eo tamen tamquam non Latino uidetur, quoniam qui doctissimus eorum temporum fuerat, L. Aelius Stilo, ut nouo et inprobo uerbo, uti uitauerat.

Propterea, quid M. quoque Varro de ista uoce existimauerit, uerbis ipsius Varronis ex libro de lingua Latina ad Ciceronem sexto demonstrandum putaui. Quod 'extremum', inquit, dicebatur, dici 'nouissimum' coeptum uulgo, quod mea memoria ut Aelius, sic senes alii, quod nimium nouum uerbum esset, uitabant; cuius origo, ut a 'uetere' 'uetustius' ac 'ueterrimum', sic a 'nouo' declinatum 'nouius' et 'nouissimum'.

XXII.

Locus exemptus ex Platonis libro, qui inscribitur Gorgias, de falsae philosophiae probris, quibus philosophos temere incessunt, qui emolumenta uerae philosophiae ignorant.

1 Plato, ueritatis homo amicissimus eiusque omnibus ex-
hibendae promptissimus, quae omnino dici possint in desi-
des istos ignauosque, qui obtentu philosophiae nominis inu-
tile otium et linguae uitaeque tenebras secuntur, ex persona
quidem non graui neque idonea, uere tamen ingenueque
2 dixit. Nam etsi Callicles, quem dicere haec facit, uerae phi-
losophiae ignarus, inhonesta indignaque in philosophos con-
fert, proinde tamen accipienda sunt quae dicuntur, ut nos
sensim moneri intellegamus, ne ipsi quoque culpationes
huiuscemodi mereamur neue inerti inanique desidia cultum
et studium philosophiae mentiamur.
3 Verba ipsa super hac re Platonis ex libro, qui appella-
tur Gorgias, scripsi, quoniam uertere ea consilium non
fuit, cum ad proprietates eorum nequaquam possit Latina
4 oratio aspirare ac multo minus etiam mea: *Φιλοσοφία
γάρ τοί ἐστιν, ὦ Σώκρατες, χαρίεν, ἐάν τις
αὐτοῦ μετρίως ἅψηται ἐν τῇ ἡλικίᾳ· ἐὰν δὲ πε-
ραιτέρω τοῦ δέοντος ἐνδιατρίψῃ, διαφθορὰ
5 τῶν ἀνθρώπων. Ἐὰν γὰρ καὶ πάνυ εὐφυὴς ᾖ
καὶ πόρρω τῆς ἡλικίας φιλοσοφῇ, ἀνάγκη
πάντων ἄπειρον γεγονέναι ἐστίν, ὧν χρὴ ἔμ-
πειρον εἶναι τὸν μέλλοντα καλὸν κἀγαθὸν
6 καὶ εὐδόκιμον ἔσεσθαι ἄνδρα. Καὶ γὰρ τῶν
νόμων ἄπειροι γίγνονται τῶν κατὰ τὴν πόλιν
καὶ τῶν λόγων, οἷς δεῖ χρώμενον ὁμιλεῖν ἐν
τοῖς συμβολαίοις τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἰδίᾳ
καὶ δημοσίᾳ, καὶ τῶν ἡδονῶν τε καὶ ἐπιθυ-
μιῶν τῶν ἀνθρωπείων, καὶ συλλήβδην τῶν
7 ἠθῶν παντάπασιν ἄπειροι γίγνονται. Ἐπει-
δὰν οὖν ἔλθωσιν εἴς τινα ἰδίαν ἢ πολιτικὴν
πρᾶξιν, καταγέλαστοι γίγνονται ὥσπερ, οἶμαι,
οἱ πολιτικοί, ἐπειδὰν αὖ εἰς τὰς ὑμετέρας δια-*

τριβὰς ἔλθωσι καὶ τοὺς λόγους, καταγέλα-
στοί εἰσι.
Paulo post addit haec: Ἀλλ', οἶμαι, τὸ ὀρθότα- 10
τόν ἐστιν, ἀμφοτέρων μετασχεῖν. Φιλοσο-
φίας μέν, ὅσον παιδείας χάριν, καλὸν μετέ-
χειν, καὶ οὐκ αἰσχρὸν μειρακίῳ ὄντι φιλοσο-
φεῖν· ἐπειδὰν δὲ ἤδη πρεσβύτερος ὢν ἄνθρω-
πος ἔτι φιλοσοφῇ, καταγέλαστον, ὦ Σώκρατες,
τὸ χρῆμα γίγνεται, καὶ ἔγωγε ὁμοιότατον πά- 11
σχω πρὸς τοὺς φιλοσοφοῦντας, ὥσπερ πρὸς
τοὺς ψελλιζομένους καὶ παίζοντας. Ὅταν μὲν 12
γὰρ παιδίον ἴδω, ᾧ ἔτι προσήκει διαλέγεσθαι
οὕτω, ψελλιζόμενον καὶ παῖζον, χαίρω τε, καὶ
χαρίεν μοι φαίνεται καὶ ἐλευθέριον καὶ πρέ-
πον τῇ τοῦ παιδίου ἡλικίᾳ· ὅταν δὲ σαφῶς 13
διαλεγομένου παιδαρίου ἀκούσω, πικρόν τί
μοι δοκεῖ χρῆμα εἶναι καὶ ἀνιᾷ μου τὰ ὦτα καί
μοι δοκεῖ δουλοπρεπές τι εἶναι· ὅταν δὲ ἀν-
δρὸς ἀκούσῃ τις ψελλιζομένου ἢ παίζοντα ὁρᾷ, 14
καταγέλαστον φαίνεται καὶ ἄνανδρον καὶ πλη-
γῶν ἄξιον. Ταὐτὸν οὖν ἔγωγε τοῦτο πάσχω 15
καὶ πρὸς τοὺς φιλοσοφοῦντας. Παρὰ νέῳ μὲν 16
γὰρ μειρακίῳ ὁρῶν φιλοσοφίαν, ἄγαμαι καὶ
πρέπειν μοι δοκεῖ καὶ ἡγοῦμαι ἐλεύθερόν τινα
εἶναι τοῦτον τὸν ἄνθρωπον, τὸν δὲ μὴ φιλο-
σοφοῦντα, ἀνελεύθερον καὶ οὐδέποτε οὐδενὸς
ἀξιώσοντα ἑαυτὸν οὔτε καλοῦ οὔτε γενναίου
πράγματος· ὅταν δὲ [δὴ] πρεσβύτερον ἴδω ἔτι 17
φιλοσοφοῦντα καὶ μὴ ἀπαλλαττόμενον, πλη-
γῶν μοι δοκεῖ ἤδη δεῖσθαι, ὦ Σώκρατες, οὑ-
τος ὁ ἀνήρ. Ὃ γὰρ νῦν δὴ ἔλεγον, ὑπάρχει τού- 18
τῳ τῷ ἀνθρώπῳ, κἂν πάνυ εὐφυὴς ᾖ, ἀνάν-
δρῳ γενέσθαι, φεύγοντι τὰ μέσα τῆς πόλεως
καὶ τὰς ἀγοράς, ἐν αἷς ἔφη ὁ ποιητὴς ἄνδρας
'ἀριπρεπεῖς' γίγνεσθαι, καταδεδυκότι δὲ τὸν
λοιπὸν βίον βιῶναι μετὰ μειρακίων, ἐν γωνίᾳ
τριῶν ἢ τεττάρων ψιθυρίζοντα, ἐλεύθερον δὲ
καὶ μέγα καὶ ἱκανὸν μηδέποτε φθέγξασθαι.

24 Haec Plato sub persona quidem, sicuti dixi, non proba, set cum sensu tamen intellegentiaeque communis fide et cum quadam indissimulabili ueritate disseruit, non de illa scilicet philosophia, quae uirtutum omnium disciplina est quaeque in publicis simul et priuatis officiis excellit ciuitatesque et rempublicam, si nihil prohibeat, constanter, fortiter et perite administrat, sed de ista futtili atque puerili meditatione argutiarum, nihil ad uitam neque tuendam neque ordinandam promouente, in qua id genus homines consenescunt male feriati, quos philosophos esse et uulgus putat et is putabat, ex cuius persona haec dicta sunt.

XXIII.

Verba ex oratione M. Catonis de mulierum ueterum uictu et moribus; atque inibi, quod fuerit ius marito in adulterio uxorem deprehensam necare.

1 Qui de uictu atque cultu populi Romani scribserunt, mulieres Romae atque in Latio 'aetatem abstemias egisse', hoc est uino semper, quod 'temetum' prisca lingua appellabatur, abstinuisse dicunt, institutumque, ut cognatis osculum ferrent deprehendendi causa, ut odor indicium fa-
2 ceret, si bibissent. Bibere autem solitas ferunt loream, passum, murrinam et quae id genus extant potu dulcia. Atque haec quidem in his, quibus dixi, libris peruulgata
3 sunt, sed Marcus Cato non solum existimatas, set et multatas quoque a iudice mulieres refert non minus, si uinum in se, quam si probrum et adulterium admisissent.
4 Verba Marci Catonis adscribsi ex oratione, quae inscribitur de dote, in qua id quoque (in)scribtum est, in adulterio uxores deprehensas ius fuisse maritis necare: Vir, inquit, cum diuortium fecit, mulieri iudex pro censore est, imperium, quod uidetur, habet; si quid peruerse taetreque factum est a muliere, multitatur; si uinum bibit, si cum alieno uiro
5 probri quid fecit, condempnatur. De iure autem [oc]cidendi ita scriptum: In adulterio uxorem tuam si prehendisses, sine iudicio inpune necares;

illa te, si adulterares siue tu adulterarere, digito non auderet contingere, neque ius est.

XXIIII.

Die pristini, die crastini et die quarti et die quinti, qui elegantius locuti sint, dixisse, non ut ea nunc uulgo dicuntur.

'Die quarto' et 'die quinto', quod Graeci 'εἰς τετάρτην' 1
καὶ 'εἰς πέμπτην' dicunt, ab eruditis nunc quoque dici audio, et qui aliter dicit, pro rudi atque indocto despicitur. Sed Marci Tullii aetas ac supra eam non, opinor, ita dixerunt: 'diequinte' enim et 'diequinti' pro aduerbio copulate dictum est, secunda in eo syllaba correpta. Diuus etiam 2
Augustus, linguae Latinae non nescius munditiarumque patris sui in sermonibus sectator, in epistulis plurifariam significatione ista dierum non aliter usus est. [Sat]is autem 3
erit, perpetuae ueterum consuetudinis demonstrandae gratia, uerba sollempnia praetoris ponere, quibus more maiorum ferias concipere solet, quae appellantur Compitalia. Ea uerba haec sunt: Dienoni populo Romano Quiritibus Compitalia erunt; quando concepta fueri[n]t, nefas. Dienoni praetor dicit, non 'die nono'.

Neque praetor solum, sed pleraque omnis uetustas sic 4
locuta est. Venit ecce illius uersus Pomponiani in men- 5
tem, qui est ex atellania, quae Me(t)uia scribitur:

> Díes hic sextus[t], cúm nihil egi: díequarte moriár fame.

Suppetit etiam Coelianum illud ex libro historiarum 6
secundo: Si uis mihi equitatum dare et ipse cum cetero exercitu me sequi, diequinti Romae in Capitolium curabo tibi cena sit cocta. Et histo- 7
riam autem et uerbum hoc sumpsit Coelius ex origine M. Catonis, in qua ita scriptum est: Igitur dictatorem Karthaginiensium magister equitum monuit: 'Mitte mecum Romam equitatum; diequinti in Capitolio tibi cena cocta erit'.

Extremam istius uocis syllabam tum per e tum per i 8

scriptam legi; nam sane quam consuetum is ueteribus fuerit, literis is plerumque uti indifferenter, sicuti 'praefiscine' et 'praefiscini', 'procliui' et 'procliue'. Atque alia idem multa hoc genus uarie dixerunt: 'die pristini' quoque eodem modo dicebatur, quod significabat 'die pristino', id est priore, quod uulgo 'pridie' dicitur, conuerso compositionis ordine, quasi 'pristino die'. Atque item simili figura 'die crastini'
9 dicebatur, id erat 'crastino die'. Sacerdotes quoque populi Romani, cum condicunt in diem tertium, 'diem peren-
10 dini' dicunt. Sed ut plerique 'die pristini', ita M. Cato in oratione contra Furium die proximi dixit. [Die] quarto autem Cn. Matius, homo impense doctus, in mimiambis pro eo dicit, quod 'nudius quartus' nos dicimus, in his uersibus:

Nupér die quarto, út recordor, ét certe
Aquárium urceum únicum domí fregit.

Hoc igitur intererit, ut 'die quarto' quidem de praeterito dicamus, 'diequarte' autem de futuro.

XXV.

Telorum et iaculorum gladiorumque, atque inibi nauium quoque uocabula, quae scripta in ueterum libris reperiuntur.

1 Telorum, iaculorum gladiorumque uocabula, quae in historiis ueteribus scribta sunt, item nauigiorum genera et nomina libitum forte nobis est sedentibus in reda conquirere, ne qu(e)id aliarum ineptiarum uacantem stupen-
2 temque animum occupare[t]. Quae tum igitur suppetierant, haec sunt: hasta, pilum, phalarica, semiphalarica, soliferrea, gaesa, lancea, spari, rumices, trifaces, tragulae, frameae, mesanculae, cateiae, rumpiae, scorpii, sibones, siciles, uerut[a], enses, sicae, machaerae, spathae, lingulae, pugiones, clunacula.
3 De 'lingula', quoniam est minus frequens, admonendum existimo, lingulam ueteres dixisse gladiolum oblongum in speciem linguae factum, cuius meminit Naeuius in tragoedia Hesiona. Versum Naeui apposui:

(si)Né mihi gerere mórem uidear língua, uerum língula.

Item 'ru[m]pia' genus teli est Thracae nationis, positumque hoc uocabulum in Quinti Enni annalium XIIII. 4

Nauium autem, quas reminisci tunc potuimus, appellationes haec sunt: gauli, corbitae, caudicae, longae, hippagines, cercuri, celoces uel, ut Graeci dicunt, '*κέλητες*', lembi, oriae, lenunculi, actuariae, quas Graeci '*ἱστ[ι]οκώπους*' uocant uel '*ἐπακτρίδας*', prosumiae uel geseoretae uel oriolae, stlattae, scaphae, pontones, † ueintie moedia, phaseli, parones, myoparones, lintres, caupuli, camarae, placidae, cydarum, ratariae, catascopium. 5

XXVI.

Inscite ab Asinio Pollione reprehensum Sallustium, quod transfretationem: transgressum dixerit, et: transgressos, qui transfretassent.

1 Asinio Pollioni in quadam epistula, quam ad Plancum scripsit, et quibusdam aliis, C. Sallustii iniquis, dignum nota uisum est, quod in primo historiarum maris transitum transmissumque nauibus factum 'transgressum' appellauit eosque, qui fretum transmiserant, quos 'transfretasse' dici solitum est, 'transgressos' dixit. 2 Verba ipsa Sallusti posuit: Itaque Sertorius, leui praesidio relicto, in Mauretania nanctus obscuram noctem, aestu secundo furtim aut celeritate uitare proelium in transgressu conatus est. 3 Deinde infra ita scripsit: Transgressos omnis recipit mons praeceptus a Lusitanis.

4 Hoc igitur et minus proprie et *ἀπερισκέπτως* et nullo graui auctore dictum aiunt. Nam 'transgressus', inquit, a transgrediendo dicitur idque ipsum ab ingressu et a pedum gradu appellatum. 5 Idcirco uerbum 'transgredi' conuenire non putauit neque uolantibus neque serpentibus neque nauigantibus, sed his solis, qui gradiuntur et pedibus iter emetiuntur. Propterea negant,

aput scriptorem idoneum aut nauium 'transgressum' reppe-
riri posse aut pro transfretatione 'transgressum'.

6 Sed quaero ego, cur non, sicuti 'cursus' nauium recte
dici solent, ita 'transgressus' etiam nauibus factus dici pos-
sit? praesertim cum breuitas tam angusti fretus, qui terram
Africam Hispaniamque interfluit, elegantissime 'transgres-
sionis' uocabulo, quasi paucorum graduum spatium, defi-
7 nita sit. Qui auctoritatem autem requirunt et negant, di-
ctum 'ingredi' 'transgredi'ue in nauigantibus, uolo uti re-
spondeant, quantum existiment interesse 'ingredi' atque
8 'ambulare'. Atqui Cato in libro de re rustica: fun-
dus, inquit, eo in loco habendus est, ut et oppi-
dum prope amplum sit et mare aut amnis, qua
naues ambulant.

9 Appetitas porro huiuscemodi translationes habitasque
esse pro honestamentis orationis, Lucretius quoque te-
stimonium in hac eadem uoce dicit. In quarto enim li-
bro clamorem per arterias et per fauces 'gradientem' dicit,
quod est nimio confidentius, quam illud de nauibus Sal-
lustianum. Versus Lucreti hi sunt:

> Praeterea (t)radit uox fauces saepe, facitque
> Asperiora foras gradiens arteria clamor.

10 Propterea Sallustius in eodem libro non eos so-
lum, qui nauibus ueherentur, sed et scaphas quoque nan-
tes 'progressas' dicit. Verba ipsa de scaphis posui: Ea-
rum aliae paululum progressae nimio simul et
incerto onere, cum pauor corpora agitauerat,
deprimebantur.

XXVII.

Historia de populo Romano deque populo Poenico, quod pari propemodum uigore fuerint aemuli.

1 In literis ueteribus memoria extat, quod par quon-
dam fuit uigor et acritudo amplitudoque populi Romani at-
2 que Poeni. Neque inmerito aestimatum. Cum aliis quidem

populis de uniuscuiusque republica, cum Poenis autem de
omnium terrarum imperio decertatum.

Eius rei specimen est in illo utriusque populi uerbo fa- 3
ctum, quo Q. Fabius, imperator Romanus, dedit ad Kartha-
ginienses epistulam. Ibi scriptum fuit, populum Romanum
misisse ad eos hastam et caduceum, signa duo belli aut pa-
cis, ex quis, utrum uellent, eligerent, quod elegissent, id
unum ut esse missum existimarent. Karthaginienses respon- 4
derunt, neutrum sese eligere, sed posse, qui adtulissent,
utrum mallent, relinquere, quod reliquissent, id sibi pro
electo futurum.

M. autem Varro non hastam ipsam neque ipsum cadu- 5
ceum missa dicit, sed duas tesserulas, in quarum altera
caduceum, in altera hastae simulacra fuerunt incisa.

XXVIII.

De aetatum finibus pueritiae, iuuentae, senectae, ex Tuberonis historia sumptum.

(K.) Tubero in historiarum primo scripsit, Seruium 1
Tullium, regem populi Romani, cum illas quinque classes
[seniorum et] iuniorum census faciendi gratia institueret,
'pueros' esse existimasse, qui minores essent annis septem
decem, atque inde ab anno septimo decimo, quo idoneos
iam esse reipublicae arbitraretur, milites scribsisse, eosque
ad annum quadragesimum sextum 'iuniores' supraque eum
annum 'seniores' appellasse.

Eam rem propterea notaui, ut discrimina, quae fuerint 2
iudicio moribusque maiorum 'pueritiae', 'iuuentae', 'se-
nectae', ex ista censione Serui Tulli, prudentissimi regis,
noscerentur.

XXVIIII.

Quod particula atque non complexiua tantum sit, sed uim habeat plusculam uariamque.

'Atque' particula a grammaticis quidem coniunctio esse 1
dicitur conexiua. Et plerumque sane coniungit uerba et

conectit; sed interdum alias quasdam potestates habet non satis notas, nisi in ueterum literarum tractatione atque cura
2 exercitis. Nam et pro aduerbio ualet, cum dicimus 'aliter ego feci atque tu', significatur enim 'aliter quam tu', et si gemina fiat, auget intenditque rem, de qua agitur, ut animaduertimus in Q. Enni annalibus, nisi memoria in hoc uersu labor:

Atque atque accedit muros Romana iuuentus.

3 Cui significationi contrarium est, quod itidem a ueteri-
4 bus dictum est 'deque'. Et praeterea pro alio quoque aduerbio dicitur, id est 'statim', quod in his Vergili uersibus existimatur obscure et insequenter particula ista posita esse:

Sic omnia fatis
In peius ruere ac retro sublapsa referri;
Non aliter, quam qui aduerso uix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia forte remisit,
Atque illum in praeceps prono rapit alueus
ni.

A. GELLII
NOCTIVM ATTICARVM LIBER VNDECIMVS.

I.

De origine uocabuli terrae Italiae; deque ea multa, quae suprema appellatur deque eius nominis ratione ac de lege Aternia; et quibus uerbis antiquitus multa minima dici solita sit.

Timaeus in historiis, quas oratione Graeca de rebus 1
populi Romani composuit, et M. Varro in antiquitatibus rerum humanarum terram Italiam de Graeco uocabulo appellatam scripserunt, quoniam boues Graeca uetere lingua 'ἰταλοὶ' uocitati sint, quorum in Italia magna copia fuerit, bucetaque in ea terra gigni pascique solita sint complurima.

Coniectare autem possumus ob eandem causam, quod 2
Italia tunc esset armentosissima, multam, quae appellatur 'suprema', institutam in dies singulos duarum ouium, boum triginta, pro copia scilicet boum proque ouium penuria. Sed cum eiusmodi multa pecoris armentique a magistratibus dicta erat, adigebantur boues ouesque alias pretii parui, alias maioris, eaque res faciebat inaequalem multae poenitionem. Idcirco postea lege Aternia constituti sunt in oues singulas aeris deni, in boues aeris centeni. 'Minima' autem multa 3
est ouis unius. 'Suprema' multa est eius numeri, cuius diximus, ultra quem multam dicere in dies singulos ius non est, et propterea 'suprema' appellatur, id est summa et ma-

4 xima. Quando igitur nunc quoque a magistratibus populi Romani more maiorum multa dicitur uel minima uel suprema, obseruari solet, ut 'oues' genere uirili appellentur; atque ita M. Varro uerba haec legitima, quibus minima multa diceretur, concepit: M. Terentio, quando citatus neque respondit neque excusatus est, ego ei unum ouem multam dico; ac nisi eo genere diceretur, negauerunt iustam uideri multam.

5 Vocabulum autem ipsum 'multae' idem M. Varro in uno uicesimo rerum humanarum non Latinum, sed Sabinum esse dicit, idque ad suam memoriam mansisse ait in lingua Samnitium, qui sunt a Sabinis orti. Sed turba grammaticorum nouicia κατ' ἀντίφρασιν, ut quaedam alia,
6 hoc quoque dici tradiderunt. Cum autem usus et mos sermonum is sit, ut ita et nunc loquamur, ut plerique ueterum locuti sunt: 'multam dixit' et 'multa dicta est', non esse abs re putaui, notare, quod M. Cato aliter dixit. Nam in quarto originum uerba haec sunt: Inperator noster, si quis extra ordinem depugnatum iuit, ei mul-
7 tam facit. Potest autem uideri consulta elegantia mutasse uerbum, cum in castris et in exercitu multa fieret, non in comitio, nec ad populum diceretur.

II.

Quod elegantia apud antiquiores non de amoeniore ingenio, sed de nitidiore cultu atque uictu dicebatur, eaque in uitio ponebatur.

1 'Elegans' homo non dicebatur cum laude, set id fere
2 uerbum ad aetatem M. Catonis uitii, non laudis, fuit. Est namque hoc animaduertere, cum in quibusdam aliis, tum in libro Catonis, qui inscribtus est carmen de moribus. Ex quo libro uerba haec sunt: Auaritiam omnia uitia habere putabant: sumptuosus, cupidus, elegans, uitiosus, inritus qui habebatur, is lauda-
3 batur; ex quibus uerbis apparet, 'elegantem' dictum antiquitus non ab ingenii elegantia, sed qui nimis lecto amoenoque cultu uictuque esset.

Postea 'elegans' reprehendi quidem desiit, sed laude 4
nulla dignabatur, nisi cuius elegantia erat moderatissima.
Sic M. Tullius L. Crasso et Q. Scaeuolae non meram ele-
gantiam, set multam, parsimonia mixta, laudi dedit: Cras-
sus, inquit, erat parcissimus elegantium, Scaeuola
parcorum elegantissimus.
Praeterea ex eodem libro Catonis haec etiam spar- 5
sim et intercise commeminimus: Vestiri, inquit, in foro
honeste mos erat, domi quod satis erat. Equos
carius, quam coquos, emebant. Poeticae artis
honos non erat. Si quis in ea re studebat aut
sese ad conuiuia adplicabat, 'grassator' uo-
cabatur. Illa quoque ex eodem libro praeclarae ueri- 6
tatis sententia est: Nam uita, inquit, humana prope
uti ferrum est. Si exerceas, conteritur; si non
exerceas, tamen robigo interficit. Item homi-
nes exercendo uidemus conteri; si nihil exer-
ceas, inertia atque torpedo plus detrimenti fa-
cit, quam exercitio.

III.

Qualis quantaque sit pro particulae uarietas; deque exemplis eius uarietatis.

Quando ab arbitriis negotiisque otium est et motandi cor- 1
poris gratia aut spatiamur aut uectamur, quaerere nonnum-
quam aput memet ipsum soleo res eiusmodi, paruas quidem
minutasque et hominibus non bene eruditis aspernabiles, sed
ad ueterum scripta penitus noscenda et ad scientiam linguae
Latinae cumprimis necessarias: uelut est, quod forte nuper
in Praenestino recessu uespertina ambulatione solus ambu-
lans considerabam, qualis quantaque esset particularum
quarundam in oratione Latina uarietas. Quod genus est
praepositio 'pro'. Aliter enim dici uidebam 'pontifices pro 2
conlegio decreuisse', aliter 'quempiam testem introductum
pro testimonio dixisse', aliter M. Catonem in originum
quarto: proelium factum depugnatumque pro
castris scribsisse et item in quinto: urbes insulas-

que omnis pro agro Illyrio esse, aliter etiam dici 'pro aede Castoris', aliter 'pro rostris', aliter 'pro tribunali', aliter 'pro contione' atque aliter 'tribunum plebis pro potestate
3 intercessisse'. Sed has omnes dictiones, qui aut omnino similes et pares aut usquequaque diuersas existimaret, errare arbitrabar. Varietatem istam eiusdem quidem fontis et ca-
4 pitis, non tamen esse finis putabam. Quod profecto facile intelleget, si quis adhibeat ad meditationem suam intentionem et habeat ueteris orationis usum atque notitiam celebriorem.

IIII.

Quem in modum Q. Ennius uersus Euripidi aemulatus sit.

1 Euripidis uersus sunt in Hecuba, uerbis, sententia,
2 breuitate insignes inlustresque; Hecuba est ad Vlixem dicens:

Τὸ δ' ἀξίωμα, κἂν κακῶς λέγῃ, τὸ σόν
Νικᾷ· λόγος γὰρ ἔκ τ' ἀδοξούντων ἰών
Κἀκ τῶν δοκούντων αὐτός, οὐ ταὐτὸν σθένει.

3 Hos uersus Q. Ennius, cum eam tragoediam uerteret, non sane incommode aemulatus est. Versus totidem Enniani hi sunt:

Haéc tu etsi peruérse dices, fácile Achiuos fléxeris:
Nám opulenti cúm locuntur páriter atque ignóbiles,
'Eadem dicta eadémque oratio aéqua non aequé ualet.

4 Bene, siculi dixi, Ennius; sed ignobiles tamen et opulenti *ἀντὶ ἀδοξούντων καὶ δοκούντων* satisfacere sententiae non uidentur; nam neque omnes ignobiles *ἀδοξοῦσι* neque omnes opulenti *εὐδοξοῦσιν*.

V.

De Pyrronis philosophis quaedam deque Academicis strictim notata; deque inter eos differentia.

Quos Pyrroni[o]s philosophos uocamus, hi Graeco 1
cognomento 'σκεπτικοὶ' appellantur; id ferme significat 2
quasi 'quaesitores' et 'consideratores'. Nihil enim decer- 3
nunt, nihil constituunt, sed in quaerendo semper conside-
randoque sunt, quidnam sit omnium rerum, de quo decerni
constituique possit. Ac ne uidere quoque plane quicquam 4
neque audire sese putant, sed ita pati adficique, quasi uideant
uel audiant, eaque ipsa, quae adfectiones istas in sese efficiant,
qualia et cuiusmodi sint, contantur atque insistunt, omnium-
que rerum fidem ueritatemque mixtis confusisque signis ueri
atque falsi ita inprensibilem uideri aiunt, ut quisquis homo
est non praeceps neque iudicii sui prodigus, his uti uerbis
debeat, quibus auctorem philosophiae istius Pyrronem
esse usum tradunt: 'οὐ μᾶλλον οὕτως ἔχει τόδε ἢ ἐκείνως
ἢ οὐθετέρως'. Indicia enim rei cuiusque et sinceras pro-
prietates negant posse nosci et percipi, idque ipsum docere
atque ostendere multis modis conantur. Super qua re Fa- 5
uorinus quoque subtilissime argutissimeque decem li-
bros composuit; Πυρρωνείων τρόπων inscribit.
Vetus autem quaestio et a multis scriptoribus Graecis 6
tractata, an quid et quantum Pyrronios et Academicos
philosophos intersit. Vtrique enim 'σκεπτικοί, ἐφεκτικοί,
ἀπορητικοὶ' dicuntur, quoniam utrique nihil adfirmant nihil-
que comprehendi putant. Sed ex omnibus rebus proinde
uisa dicunt fieri, quas 'φαντασίας' appellant, non ut rerum
ipsarum natura est, sed ut adfectio animi corporisue est eo-
rum, ad quos ea uisa perueniunt. Itaque omnes omnino res, 7
quae sensus hominum mouent, 'τῶν πρός τι' esse dicunt. Id
uerbum significat, nihil esse quicquam, quod ex sese con-
stet nec quod habeat uim propriam et naturam, sed omnia
prorsum ad aliquid referri taliaque uideri, qualis sit eorum
species, dum uidentur, qualiaque apud sensus nostros, quo
peruenerunt, creantur, non apud sese, unde profecta sunt.
Cum haec autem consimiliter tam Pyrronii dicant, quam 8

Academici, differre tamen inter sese et propter alia quaedam et uel maxime propterea existimati sunt, quod Academici quidem ipsum illud nihil posse comprehendi, quasi comprehendunt, et nihil posse decerni, quasi decernunt, Pyrronii ne id quidem ullo pacto uerum uideri dicunt, quod nihil esse uerum uidetur.

VI.

Quod mulieres Romae per Herculem non iurauerint neque uiri per Castorem.

1 In ueteribus scribtis neque mulieres Romanae per Her-
2 culem deiurant neque uiri per Castorem. Sed cur illae non iurauerint Herculem, non obscurum est: nam Herculaneo
3 sacrificio abstinent. Cur autem uiri Castorem iurantes non appellauerint, non facile dictu est. Nusquam igitur scriptum inuenire est apud idoneos quidem scriptores, aut 'me
4 hercle' feminam dicere, aut 'me castor' uirum. 'Edepol' autem, quod iusiurandum per Pollucem est, et uiro et feminae
5 commune est. Sed M. Varro adseuerat, antiquissimos uiros neque per Castorem neque per Pollucem deiurare solitos, sed id iusiurandum fuisse tantum feminarum ex initiis Eleu-
6 sinis acceptum; paulatim tamen, inscitia antiquitatis, uiros dicere 'edepol' coepisse factumque esse ita dicendi morem, sed 'me castor' a uiro dici, in nullo uetere scripto inueniri.

VII.

Verbis antiquissimis relictisque iam et desitis minime utendum.

1 Verbis uti aut nimis obsoletis exculcatisque aut insolentibus nouitatisque durae et inlepidae, par esse delictum uidetur. Sed molestius equidem culpatiusque esse arbitror, uerba noua, incognita, inaudita dicere, quam inuolgata et sorden-
2 tia. Noua autem uideri dico etiam ea, quae sunt inusitata
3 et desita, etsi sunt uetusta. Est adeo id uitium plerumque serae eruditionis, quam Graeci 'ὀψιμαθίαν' appellant, ut quod numquam didiceris, diu ignoraueris, cum id scire aliquando coeperis, magni facias quo in loco cumque et qua-

cumque in re dicere. Veluti Romae, nobis praesentibus,
uetus celebratusque homo in causis, sed repentina et quasi
tumultuaria doctrina praeditus, cum apud praefectum urbis
uerba faceret et dicere uellet, inopi quendam miseroque
uictu uiuere et furfureum panem esitare, uinumque eructum
et fetidum potare 'hic', inquit, 'eques Romanus apludam
edit et flocces bibit'. Aspexerunt omnes, qui aderant, alius 4
alium, primo tristiores turbato et requirente uoltu, quidnam
illud utriusque uerbi foret; post deinde, quasi nescio quid
Tusce aut Gallice dixisset, uniuersi riserunt. Legerat autem 5
ille, 'apludam' ueteres rusticos frumenti furfurem dixisse
idque a Plauto in comoedia, si ea Plauti est, quae
Astraba inscripta est, positum esse. Item 'flocces' au- 6
dierat prisca uoce significari uini faecem e uinaceis expres-
sam, sicuti fraces oleis, idque aput Caecilium in Polu-
menis legerat, eaque sibi duo uerba ad orationum orna-
menta seruauerat.

Alter quoque a lectionibus id genus paucis apirocalus, 7
cum aduersarius causam differri postularet: 'rogo, praetor',
inquit, 'subueni, succurre! quonam usque nos bouinator
hic demoratur?' atque id uoce magna ter quaterue inclamauit,
'bouinator est'. Commurmuratio fieri coepta est a plerisque, 8
qui aderant, quasi monstrum uerbi admirantibus. At ille 9
iactans et gestiens: 'non enim Lucilium', inquit, 'legistis,
qui tergiuersatorem 'bouinatorem' dicit?' Est autem in Lu-
cili XI. uersus:

Hic st [t]ricosus bouinatorque ore improbus duro.

VIII.

Quid senserit dixeritque M. Cato de Albino, qui homo Romanus Graeca oratione res Romanas, uenia sibi ante eius imperitiae petita, composuit.

Iuste uenusteque admodum reprehendisse dicitur Au- 1
lum Albinum M. Cato. Albinus, qui cum L. Lucullo 2
consul fuit, res Romanas oratione Graeca scriptitauit. In 3
eius historiae principio scribtum est ad hanc sen-

tentiam: neminem suscensere sibi conuenire, si quid in his
libris parum composite aut minus eleganter tum scribtum
foret. 'Nam sum', inquit, 'homo Romanus, natus in Latio.
Graeca oratio a nobis alienissima est', ideoque ueniam gra-
tiamque malae existimationis, si quid esset erratum, postula-
4 uit. Eam cum legisset M. Cato: 'Ne tu', inquit, 'Aule, ni-
mium nugator es, cum maluisti culpam deprecari, quam culpa
uacare. Nam petere ueniam solemus, aut cum inprudentes
errauimus aut cum compulsi peccauimus. Tibi', inquit,
'oro te, quis perpulit, ut id committeres, quod, priusquam
5 faceres, peteres, ut ignosceretur?' Scriptum hoc est in
libro Corneli Nepotis de inlustribus uiris XIII.

VIIII.

Historia de legatis Milesia [ac] Demosthene rhetore, in libris Critolai reperta.

1 Critolaus scribsit, legatos Mileto publicae rei causa
uenisse Athenas, fortassean dixerit auxilii petendi gratia.
Tum qui pro sese uerba facerent, quos uisum erat, aduoca-
uisse, aduocatos, uti erat mandatum, uerba pro Milesiis ad
populum fecisse, Demosthenen Milesiorum postulatis
acriter respondisse, neque Milesios auxilio dignos neque ex
republica id esse contendisse. Rem in posterum diem pro-
latam. Legatos ad Demosthenen uenisse magnoque
opere orasse, uti contra ne diceret; eum pecuniam petiuisse
et quantam petiuerat abstulisse. Postridie, cum res agi de-
nuo coepta esset, Demosthenen, lana multa collum cer-
uicesque circumuolutum, ad populum prodisse et dixisse,
se synanchen pati, eo contra Milesios loqui non quire. Tum
e populo unum exclamasse, non 'synanchen', quod Demo-
sthenes pateretur, sed argyranchen esse.
2 Ipse etiam Demosthenes, ut idem Critolaus refert,
non id postea concelauit, quin gloriae quoque hoc sibi ad-
signauit. Nam cum interrogasset Aristodemum, actorem fa-
bularum, quantum mercedis, uti ageret, accepisset, et Ari-
stodemus talentum respondisset: 'at ego plus', inquit, 'ac-
cepi, ut tacerem'.

X.

Quod C. Gracchus in oratione sua historiam supra scriptam Demadi rhetori, non Demostheni, adtribuit; uerbaque ipsius C. Gracchi relata.

Quod in capite superiore a Critolao scriptum esse 1
diximus super Demosthene, id C. Gracchus in oratione, qua legem Aufeiam dissuasit, in Demaden contulit uerbis hisce: Nam uos, Quirites, si 2
uelitis sapientia atque uirtute uti, etsi quaeritis, neminem nostrum inuenietis sine pretio huc prodire. Omnes nos, qui uerba facimus, aliquid petimus, neque ullius rei causa quisquam ad uos prodit, nisi ut aliquid auferat. Ego ipse, qui aput uos uerba facio, uti uecti- 3
galia uestra augeatis, quo facilius uestra commoda et rempublicam administrare possitis, non gratis prodeo; uerum peto a uobis non pecuniam, sed bonam existimationem atque honorem. Qui prodeunt dissuasuri, ne hanc legem 4
accipiatis, petunt non honorem a uobis, uerum a Nicomede pecuniam. Qui suadent, ut accipiatis, hi quoque petunt non a uobis bonam existimationem, uerum a Mithridate rei familiaris suae pretium et praemium. Qui autem ex eodem loco atque ordine tacent, hi uel acerrimi sunt, nam ab omnibus pretium accipiunt et omnes fallunt. Vos, cum putatis, 5
eos ab his rebus remotos esse, inpertitis bonam existimationem; legationes autem a regi- 6
bus, cum putant eos sua causa reticere, sumptus atque pecunias maximas praebent, item uti in terra Graecia, quo in tempore Graecus tragoedus gloriae sibi ducebat, talentum magnum ob unam fabulam datum esse, homo eloquentissimus ciuitatis suae Demades ei respondisse dicitur: 'Mirum tibi uidetur, si tu loquendo ta-

lentum quaesisti? ego, ut tacerem, decem talenta a rege accepi'. Idem nunc isti pretia maxima ob tacendum accipiunt.

XI.

Verba P. Nigidii, quibus differre dicit mentiri et mendacium dicere.

1 Verba sunt ipsa haec P. Nigidii, hominis in studiis bonarum artium praecellentis, quem M. Cicero ingenii doctrinarumque nomine summe reueritus est: Inter mendacium dicere et mentiri distat. Qui mentitur, ipse non fallitur, alterum fallere conatur; qui
2 mendacium dicit, ipse fallitur. Item hoc addidit: Qui mentitur, inquit, fallit, quantum in se est; at qui mendacium dicit, ipse non fallit, quan-
3 tum in se est. Item hoc quoque super eadem re dicit: Vir bonus, inquit, praestare debet, ne mentiatur, prudens, ne mendacium dicat; alterum in-
4 cidit in hominem, alterum non. Varie me hercule et lepide Nigidius tot sententias in eandem rem, quasi aliud atque aliud diceret, disparauit.

XII.

Quod Chrysippus philosophus omne uerbum ambiguum dubiumque esse dicit, Diodorus contra nullum uerbum ambiguum esse putat.

1 Chrysippus ait, omne uerbum ambiguum natura esse,
2 quoniam ex eodem duo uel plura accipi possunt. Diodorus autem, cui Crono cognomentum fuit: 'nullum', inquit. 'uerbum est ambiguum, nec quisquam ambiguum dicit aut sentit, nec aliud dici uideri debet, quam quod se dicere sen-
3 tit is, qui dicit. At cum ego', inquit, 'aliud sensi, tu aliud accepisti, obscure magis dictum uideri potest quam ambigue: ambigui enim uerbi natura illa esse debuit, ut qui id diceret, duo uel plura diceret. Nemo autem duo uel plura dicit, qui se sensit unum dicere.

XIII.

Quid Titus Castricius de uerbis deque sententia quadam C. Gracchi existimarit; quodque esse eam sine ullo sensus emolumento docuerit.

Apud Titum Castricium, disciplinae rhetoricae 1
doctorem, graui atque firmo iudicio uirum, legebatur oratio
C. Gracchi in P. Popilium. In eius orationis principio 2
conlocata uerba sunt accuratius modulatiusque, quam uete-
rum oratorum consuetudo fert. Ea uerba, sicuti dixi, con- 3
posita haec sunt: Quae uos cupide per hosce an-
nos adpetistis atque uoluistis, ea si temere re-
pudiaritis, abesse non potest, quin aut olim
cupide adpetisse aut nunc temere repudiasse
dicamini.

Cursus igitur hic et sonus rutundae uolubilisque senten- 4
tiae eximie nos et unice delectabat, tanto id magis, quod iam
tunc C. Graccho, uiro inlustri et seuero, eiusmodi compo-
sitionem fuisse cordi uidebamus. Sed enim, cum eadem 5
ipsa uerba saepius petentibus nobis lectitarentur, admoniti
a Castricio sumus, ut consideraremus, quae uis quodue
emolumentum eius sententiae foret, neque pateremur, ut au-
res nostrae cadentis apte orationis modis eblanditae animum
quoque nobis uoluptate inani perfunderent.

Cumque nos admonitione ista adtentiores fecisset: 'in-
spicite', inquit, 'penitus, quid efficiant uerba haec, dicatque
mihi, quaeso, aliqui uestrum, an sit ulla huiusce sententiae
grauitas aut gratia: Quae uos cupide per hosce an-
nos adpetistis atque uoluistis, ea si temere re-
pudiaritis, abesse non potest, quin aut olim
cupide adpetisse aut nunc temere repudiasse
dicamini. Cui enim omnium hominum in mentem non ue- 6
nit, id profecto usu uenire, ut quod cupide adpetieris, cu-
pide adpetisse et, quod temere repudiaueris, temere repu-
diasse dicaris? At si, opinor', inquit, 'ita scriptum esset: 7
'Quae uos per hosce annos adpetistis atque uoluistis, ea
nunc si repudiaritis, abesse non potest, quin aut olim cupide
adpetisse aut nunc temere repudiasse dicamini', si, ita', in- 8

quit, 'diceretur, grauior scilicet solidiorque fieret sententia
9 et acciperet aliquid iustae in audiendo expectationis; nunc autem uerba haec cupide et temere, in quibus uerbis omne momentum rei est, non in concludenda sententia tantum dicuntur, sed supra quoque nondum desiderata ponuntur et quae nasci oririque ex ipsa rei conceptione debebant, ante omnino, quam res postulat, dicuntur. Nam qui ita dicit: 'si hoc feceris, cupide fecisse diceris', rem dicit sensus alicuius ratione conlectam et consertam; qui uero ita dicit: 'si cupide feceris, cupide fecisse diceris', non longe secus dicit atque si diceret: 'si cupide feceris, cupide feceris'.
10 Haec ego', inquit, 'admonui, non ut C. Graccho uitio darem, — dii enim mentem meliorem mihi! nam, si quicquam in tam fortis facundiae uiro uitii uel erroris esse dici potest, id omne et auctoritas eius exhausit et uetustas consumpsit, — sed uti caueretis, ne uos facile praestringeret modulatus aliquis currentis facundiae sonitus atque ut uim ipsam rerum uirtutemque uerborum prius pensitaretis et, si quidem grauis atque integra et sincera sententia diceretur, tum, si ita uideretur, gressibus quoque ipsis orationis et gestibus plauderetis, si uero frigidi et leues et futtiles sensus in uerba apte numeroseque posita includerentur, non esse id secus crederetis, quam cum homines insigni deformitate ad facienda ridicula imitantur histriones et gestiunt.

XIIII.

Sobria et pulcherrima Romuli regis responsio circa uini usum.

1 Simplicissima suauitate et rei et orationis L. Piso Frugi usus est in primo annali, cum de Romuli regis uita atque
2 uictu scriberet. Ea uerba, quae scribsit, haec sunt: Eundem Romulum dicunt, ad cenam uocatum, ibi non multum bibisse, quia postridie negotium haberet. Ei dicunt: 'Romule, si istud omnes homines faciant, uinum uilius sit'. His respondit: 'immo uero carum, si, quantum quisque uolet, bibat; nam ego bibi, quantum uolui'.

XV.

De ludibundo et errabundo atque id genus uerborum productionibus; et quod Laberius sic amorabundam dixit, ut dicitur ludibunda et errabunda; atque inibi, quod Sisenna per huiuscemodi uerbum noua figura usus est.

Laberius in Lacu Auerno mulierem amantem, uerbo 1
inusitatius ficto, 'amorabundam' dixit. Id uerbum Caesel- 2
lius Vindex in commentario lectionum antiqua-
rum ea figura scribtum dixit, qua 'ludibunda', ['ridibunda']
et 'errabunda' dicitur ludens et ridens et errans. Teren- 3
tius autem Scaurus, diui Hadriani temporibus grammati-
cus uel nobilissimus, inter illa, quae de Caeselli errori-
bus conposuit, in hoc quoque uerbo errasse eum scribsit,
quod idem esse putauerit 'ludens' et 'ludibunda', 'ridens' et
'ridibunda', 'errans' et 'errabunda'. Nam 'ludibunda',
inquit, et 'ridibunda' et 'errabunda' ea dicitur,
quae ludentem uel ridentem uel errantem agit
aut simulat.

Sed qua ratione Scaurus adductus sit, ut Caesel- 4
lium in eo reprehenderet, non hercle reperiebamus. Non
est enim dubium, quin haec genere ipso dumtaxat idem
significent, quod ea demonstrant, a quibus producuntur.
Quid esset autem ludentem agere uel imitari, non intellegere
uideri maluimus, quam insimulare eum tamquam ipsum mi-
nus intellegentem. Quin magis Scaurum oportuit, com- 5
mentaria Caeselli criminantem, hoc ab eo praeteritum re-
quirere, quod non dixerit, an quid et quantulum differret a
ludibundo ludens et errabundo errans ceteraque, quae ho-
rum sunt similia, an a principalibus uerbis paulum aliquid
distarent, et quam omnino uim haberet particula haec ex-
trema eiusmodi uocabulis addita. Hoc enim fuit potius re- 6
quirendum in istiusmodi figurae tractatu, sicuti requiri solet
in 'uinulento' et 'lutulento' et 'turbulento', uacuane et inanis
sit istaec productio, cuiusmodi sunt quae 'παραγωγὰς' Graeci
dicunt, an extrema illa particula habeat aliquid suae propriae
significationis.

7 Cum reprehensionem autem illam Scauri notaremus, in memoriam nobis rediit, quod Sisenna in quarto historiarum eiusdem figurae uerbo ita usus est. Populabundus, inquit, agros ad oppidum peruenit, quod scilicet significat 'cum agros popularetur', non, ut Scaurus in consimilibus uerbis ait, 'cum populantem ageret' uel 'cum imitaretur'.

8 Sed inquirentibus nobis, quaenam ratio et origo esset huiuscemodi figurae 'populabundus' et 'errabundus' et 'laetabundus' et 'ludibundus' multorumque aliorum id genus uerborum, εὐεπιβόλως hercle Apollinaris noster uideri sibi ait, particulam istam postremam, in quam uerba talia exeunt, uim et copiam et quasi abundantiam rei, cuius id uerbum esset, demonstrare: ut 'laetabundus' is dicatur, qui abunde laetus sit, et 'errabundus', qui longo atque abundanti errore sit, ceteraque omnia ex ea figura ita dici ostendit, ut productio haec et extremitas largam et fluentem uim et copiam declararet.

XVI.

Quod Graecorum uerborum quorundam difficillima est in Latinam linguam mutatio, uelut quod Graece dicitur πολυπραγμοσύνη.

1 Adiecimus saepe animum ad uocabula rerum non paucissima, quae neque singulis uerbis, ut a Graecis, neque, si maxime pluribus eas res uerbis dicamus, tam dilucide tamque apte demonstrari Latina oratione possunt, quam Graeci ea
2 dicunt priuis uocibus. Nuper etiam cum allatus esset ad nos Plutarchi liber et eius libri indicem legissemus, qui erat περὶ πολυπραγμοσύνης, percontanti cuipiam, qui et literarum et uocum Graecarum expers fuit, cuiusnam liber et qua de re scribtus esset, nomen quidem scriptoris statim diximus, rem, de qua scribtum fuit, dicturi haesimus.
3 Ac tum quidem primo, quia non satis commode opinabar interpretaturum esse, si dicerem librum scribtum 'de negotiositate', aliud institui aput me exquirere, quod, ut dicitur,
4 uerbum de uerbo expressum esset. Nihil erat prorsus, quod aut meminissem legere me aut, si etiam uellem fingere,

quod non insigniter asperum, absurdumque esset, si ex mul-
titudine et negotio uerbum unum compingerem, sicuti 'mul-
tiiuga' dicimus et 'multicolora' et 'multiformia'. Sed non 5
minus inlepide ita diceretur, quam si interpretari uoce una
uelis 'πολυφιλίαν' aut 'πολυτροπίαν' aut 'πολυσαρ-
κίαν'. Quamobrem, cum diutule tacitus in cogitando 6
fuissem, respondi tandem, non uideri mihi, significari eam
rem posse uno nomine; idcirco iuncta oratione, quid uellet
Graecum id uerbum, pararam dicere.

'Ad multas igitur res adgressio earumque omnium re-
rum actio 'πολυπραγμοσύνη'', inquam, 'Graece dicitur,
de qua hunc librum conpositum esse, inscriptio ista in-
dicat'. Tum ille opicus meis uerbis incoatis et incondi- 7
tis adductus uirtutemque esse 'πολυπραγμοσύνην' ra-
tus: 'hortatur', inquit, 'nos profecto nescio quis hic
Plutarchus ad negotia capessenda et ad res obeundas
plurimas cum industria et celeritate nomenque ipsius uir-
tutis, de qua locuturus esset, libro ipsi, sicuti dicis, non
incommode praescribsit'. 'Minime', inquam, 'uero; ne- 8
que enim ista omnino uirtus est, cuius Graeco nomine
argumentum hoc libri demonstratur, neque id, quod tu
opinare, aut ego me dicere sentio aut Plutarchus
facit. Deterret enim nos hoc quidem in libro, quam po-
test maxime, a uaria promiscaque et non necessaria re-
rum cuiuscemodi plurimarum et cogitatione et petitione.
Sed huius', inquam, 'tui erroris culpam esse intellego 9
in mea scilicet infacundia, qui ne pluribus quidem uerbis
potuerim non obscurissime dicere, quod a Graecis per-
fectissime uerbo uno et planissime dicitur'.

XVII.

Quid significet in ueteribus praetorum edictis: qui flumina retanda publice redempta habent.

Edicta ueterum praetorum, sedentibus forte 1
nobis in bibliotheca templi Traiani et aliud quid quaerenti-
bus cum in manus incidissent, legere atque cognoscere

2 libitum est. Tum in quodam edicto antiquiore ita scribtum inuenimus: Qui flumina retanda publice redempta habent, si quis eorum ad me eductus fuerit, qui dicatur, quod eum ex lege loca-
3 tionis facere oportuerit, non fecisse. Retanda igitur quid esset quaerebatur.

4 Dixit ibi quispiam nobiscum sedens amicus meus, in libro se Gaui de origine uocabulorum VII. legisse, 'retas' uocari arbores, quae aut ripis fluminum eminerent aut in alueis eorum extarent, appellatasque esse a retibus, quod praetereuntes naues inpedirent et quasi inretirent; idcircoque sese arbitrari, 'retanda' flumina locari solita esse, id est purganda, ne quid aut morae aut periculi nauibus in ea uirgulta incidentibus fieret.

XVIII.

Qua poena Draco Atheniensis in legibus, quas populo Atheniensi scripsit, fures adfecerit; et qua postea Solon; et qua item decemuiri nostri, qui duodecim tabulas scripserunt; atque inibi adscriptum, quod aput Aegyptios furta licita et permissa sunt, aput Lacedaemonios autem cum studio quoque adfectata et pro exercitio utili celebrata; ac praeterea M. Catonis de poeniendis furtis digna memoria sententia.

1 Draco Atheniensis uir bonus multaque esse prudentia existimatus est iurisque diuini et humani peritus fuit.
2 Is Draco leges, quibus Athenienses uterentur, primus
3 omnium tulit. In illis legibus furem cuius modi cumque furti supplicio capitis poeniendum esse et alia pleraque nimis seuere censuit sanxitque.
4 Eius igitur leges, quoniam uidebantur impendio acerbiores, non decreto iussoque, set tacito inliteratoque Athenien-
5 sium consensu obliteratae sunt. Postea legibus aliis mitioribus, a Solone compositis, usi sunt. Is Solon e septem illis inclutis sapientibus fuit. Is sua lege in fures, non, ut Draco antea, mortis, sed dupli poena uindicandum existimauit.

Decemuiri autem nostri, qui post reges exactos leges, 6
quibus populus Romanus uteretur, in XII. tabulis scribserunt,
neque pari seueritate in poeniendis (itaque) omnium generum
furibus, neque remissa nimis lenitate usi sunt. Nam furem, 7
qui manifesto furto prensus esset, tum demum occidi per-
miserunt, si aut, cum faceret furtum, nox esset, aut interdiu
telo se, cum prenderetur, defenderet. Ex ceteris autem 8
manifestis furibus liberos uerberari addicique iusserunt ei,
cui furtum factum esset, si modo id luci fecissent neque se
telo defendissent; seruos item furti manifesti prensos uerbe-
ribus adfici et e saxo praecipitari, sed pueros inpuberes
praetoris arbitratu uerberari uoluerunt noxamque ab his
factam sarciri. Ea quoque furta, quae per lancem liciumque 9
concepta essent, proinde ac si manifesta forent, uindica-
uerunt.

Sed nunc a lege illa decemuirali discessum est. Nam si 10
qui super manifesto furto iure et ordine experiri uelit, actio in
quadruplum datur. 'Manifestum' autem 'furtum' est, ut ait 11
Masurius, quod deprehenditur, dum fit. *Faciendi
finis est, cum perlatum est, quo ferri coeperat.*
Furti concepti, item oblati, tripli poena est. 12

Sed quod sit 'oblatum', quod 'conceptum', et pleraque
alia ad eam rem ex egregiis ueterum moribus accepta neque
inutilia cognitu neque iniucunda qui legere uolet, inueniet
Sabini librum, cui titulus est *de furtis*. In quo id quoque 13
scribtum est, quod uolgo inopinatum est, non hominum tan-
tum neque rerum mouentium, quae auferri occulte et subripi
possunt, sed fundi quoque et aedium fieri furtum; con-
dempnatum quoque furti colonum, qui fundo, quem con-
duxerat, uendito, possessione eius dominum interuertisset.
Atque id etiam, quod magis inopinabile est, *Sabinus* dicit, 14
furem esse hominis iudicatum, qui cum fugitiuus praeter
oculos forte domini iret, obtentu togae, tamquam se amiciens,
ne uideretur a domino, abstitisset.

Aliis deinde furtis omnibus, quae 'nec manifesta' appel- 15
lantur, poenam imposuerunt dupli. Id etiam memini legere 16
me in libro *Aristonis* iureconsulti, hautquaquam indocti
uiri, aput ueteres Aegyptios, quod genus hominum constat et

in artibus repperiendis sollertes extitisse et in cognitione re-
rum indaganda sagaces, furta omnia fuisse licita et inpoenita.
17 Aput Lacedaemonios quoque, sobrios illos et acres uiros.
cuius rei non adeo ut Aegyptiis fides longinqua est, non pauci
neque ignobiles scriptores, qui de moribus legibusque eorum
memorias condiderunt, ius atque usum fuisse furandi dicunt,
idque a iuuentute eorum, non ad turpia lucra neque ad
sumptum libidini praebendum comparandamue opulentiam,
sed pro exercitio disciplinaque rei bellicae factitatum, quod
et furandi sollertia et adsuetudo acueret firmaretque animos
adulescentium et ad insidiarum astus et ad uigilandi toleran-
tiam et ad obrependi celeritatem.
18 Sed enim M. Cato in oratione, quam de praeda
militibus diuidenda scripsit, uementibus et inlustribus
uerbis de inpunitate peculatus atque licentia conqueritur.
Ea uerba, quoniam nobis inpense placuerunt, adscribsimus:
Fures, inquit, priuatorum furtorum in neruo atque
in compedibus aetatem agunt, fures publici in
auro atque in purpura.
19 Quam caste autem ac religiose a prudentissimis uiris, quid
esset 'furtum', definitum sit, praetereundum non puto, ne
quis eum solum esse furem putet, qui occulte tollit aut clam
20 subripit. Verba sunt Sabini ex libro iuris ciuilis se-
cundo: Qui alienam rem adtrectauit, cum id se in-
uito domino facere iudicare deberet, furti tene-
21 tur. Item alio capite: Qui alienum tacens lucri fa-
ciendi causa sustulit, furti obstringitur, siue
scit, cuius sit, siue nescit.
22 Haec quidem sic in eo, quo nunc dixi, Sabinus scribsit
23 de rebus furti faciendi causa adtrectatis. Sed meminisse de-
bemus, secundum ea, quae supra scribsi, furtum sine ulla
quoque adtrectatione fieri posse, sola mente atque animo, ut
24 furtum fiat, adnitente. Quocirca ne id quidem Sabinus du-
bitare se ait, quin dominus furti sit condempnandus, qui seruo
suo, uti furtum faceret, imperauit.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER DVODECIMVS.

I.

Dissertatio Fauorini philosophi, qua suasit nobili feminae, uti liberos, quos peperisset, non nutricum aliarum, sed sibi suo lacte aleret.

Nuntiatum quondam est Fauorino philosopho, nobis 1
praesentibus, uxorem auditoris sectatorisque sui paululum
ante enixam, auctumque eum esse nato filio. 'Eamus', 2
inquit, 'et puerum uisum et patri gratulatum'.
Is erat loci senatorii, ex familia nobiliore. Imus una, 3
qui tum aderamus, prosecutique eum sumus ad domum,
quo pergebat, et cum eo simul introgressi sumus. Tum in 4
primis aedibus complexus hominem congratulatusque adsedit. Atque ubi percontatus est, quam diutinum puerperium et quam laboriosi nixus fuissent, puellamque defessam labore ac uigilia sompnum capere cognouit, fabulari
instituit prolixius et: 'nihil', inquit, 'dubito, quin filium
lacte suo nutritura sit'. Sed cum mater puellae parcen- 5
dum esse ei diceret adhibendasque puero nutrices, ne ad
dolores, quos in enitendo tulisset, munus quoque nutricationis graue ac difficile accederet: 'oro te', inquit, 'mulier, sine eam totam integram matrem esse filii sui. Quod 6
est enim hoc contra naturam inperfectum atque dimidiatum
matris genus, peperisse ac statim a sese abiecisse? aluisse

in utero sanguine suo nescio quid, quod non uideret; non
alere nunc suo lacte, quod uideat, iam uiuentem, iam ho-
7 minem, iam matris officia inplorantem? An tu quoque', in-
quit, 'putas, naturam feminis mammarum ubera quasi quos-
dam uenustiores naeuulos, non liberum alendorum, sed
8 ornandi pectoris causa dedisse? Sic enim, quod a uobis
scilicet abest, pleraeque istae prodigiosae mulieres fontem
illum sanctissimum corporis, generis humani educatorem,
arefacere et extinguere cum periculo quoque auersi cor-
ruptique lactis laborant, tamquam pulcritudinis sibi insi-
gnia deuenustet, quod quidem faciunt eadem uecordia, qua
quibusdam commenticiis fraudibus nituntur, ut fetus quo-
que ipsi, in corpore suo concepti, aboriantur, ne aequor
illud uentris inrugetur ac de grauitate oneris et labore par-
9 tus fatiscat. Quod cum sit publica detestatione communi-
que odio dignum, in ipsis hominem primordiis, dum fin-
gitur, dum animatur, inter ipsas artificis naturae manus in-
terfectum ire, quantulum hinc abest, iam perfectum, iam
genitum, iam filium proprii atque consueti atque cogniti san-
guinis alimonia priuare?
10 'Sed nihil interest', hoc enim dicitur, 'dum alatur et
11 uiuat, cuius id lacte fiat'. Cur igitur iste, qui hoc dicit,
si in capessendis naturae sensibus tam obsurduit, non id
quoque nihil interesse putat, cuius in corpore cuiusque ex
12 sanguine concretus homo et coalitus sit? an quia spiritu
multo et calore exalbuit, non idem sanguis est nunc in ube-
13 ribus, qui in utero fuit? nonne hac quoque in re soller-
tia naturae euidens est, quod, postquam sanguis ille opi-
fex in penetralibus suis omne corpus hominis finxit, ad-
uentante iam partus tempore, in supernas se partes per-
fert, ad fouenda uitae atque lucis rudimenta praesto est et
14 recens natis notum et familiarem uictum offert? Quamob-
rem non frustra creditum est, sicut ualeat ad fingendas
corporis atque animi similitudines uis et natura seminis,
non secus ad eandem rem lactis quoque ingenia et pro-
15 prietates ualere. Neque in hominibus id solum, sed in pe-
cudibus quoque animaduersum. Nam si ouium lacte haedi
aut caprarum agni alantur, constat ferme in his lanam du-

riorem, in illis capillum gigni teneriorem. In arboribus etiam 16
et frugibus maior plerumque uis et potestas est ad earum
indolem uel detrectandam uel augendam aquarum atque ter-
rarum, quae alunt, quam ipsius, quod iacitur, seminis, ac
saepe uideas, arborem laetam et nitentem in locum alium
transpositam deterioris terrae suco deperisse. Quae, ma- 17
lum, igitur ratio est, nobilitatem istam nati modo hominis
corpusque et animum, bene ingeniatis primordiis incoatum,
insitiuo degenerique alimento lactis alieni corrumpere? prae-
sertim si ista, quam ad praebendum lacte(m) adhibebitis,
aut serua aut seruilis est et, ut plerumque solet, externae
et barbarae nationis est, si inproba, si informis, si inpu-
dica, si temulenta est: nam plerumque sine discrimine,
quaecumque id temporis lactans est, adhiberi solet.

Patiemurne igitur, infantem hunc nostrum pernicioso con- 18
tagio infici, spiritum ducere in animum atque in corpus
suum ex corpore et animo deterrimo? Id hercle ipsum est, 19
quod saepenumero miramur, quosdam pudicarum mulierum
liberos parentum suorum neque corporibus neque animis
similes existere. Scite igitur et perite noster Maro, quod, 20
cum uersus illos Homeri consectaretur:

Οὐκ ἄρα σοί γε πατὴρ ἦν ἱππότα Πηλεύς,
Οὐδὲ Θέτις μήτηρ· γλαυκὴ δέ σε τίκτε θάλασσα
Πέτραι τ' ἠλίβατοι, ὅτι τοι νόος ἐστὶν ἀπηνής,

non partionem solam, tamquam ille quem sequebatur, sed
alituram quoque feram et saeuam criminatus est; addidit
enim hoc de suo:

Hyrcanaeque admorunt ubera tigres,

quoniam scilicet in moribus inolescendis magnam fere par-
tem ingenium altricis et natura lactis tenet, quae iam a
principio imbuta paterni seminis concretione, ex matris
etiam corpore et animo recentem indolem configurat.

Et praeter haec autem, quis illud etiam neglegere 21
aspernarique possit, quod, quae partus suos deserunt able-

gantque a sese et aliis nutriendos dedunt, uinculum illud coagulumque animi atque amoris, quo parentes cum filiis natura consociat, interscindunt aut certe quidem diluunt
22 deteruntque. Nam ubi infantis aliorsum dati facta ex oculis amolitiost, uigor ille maternae flagrantiae sensim atque paulatim restinguitur omnisque inpatientissimae sollicitudinis strepitus consilescit, neque multo minor amandati
23 ad nutricem aliam filii, quam morte amissi, obliuiost. Ipsius quoque infantis adfectio animi, amoris, consuetudinis in ea sola, unde alitur, occupatur et proinde, ut in expositis usu uenit, matris, quae genuit, neque sensum ullum neque desiderium capit. Ac propterea, obliteratis et abolitis natiuae pietatis elementis, quicquid ita educati liberi amare patrem atque matrem uidentur, magnam fere partem non naturalis ille amor est, sed ciuilis et opinabilis'.
24 Haec Fauorinum dicentem audiui Graeca oratione. Cuius sententias communis utilitatis gratia, quantum meminisse potui, rettuli, amoenitates uero et copias ubertatesque uerborum Latina omnis facundia uix quaedam indipisci potuerit, mea tenuitas nequaquam.

II.

Quod Annaeus Seneca, iudicans de Q. Ennio deque M. Tullio, leui futtilique iudicio fuit.

1 De Annaeo Seneca partim existimant ut de scriptore minime utili, cuius libros adtingere nullum pretium operae sit, quod oratio eius uulgaris uideatur et protrita, res atque sententiae aut inepto inanique impetu sint, aut ut leui et quasi dicaci argutia, eruditio autem uernacula et plebeia nihilque ex ueterum scriptis habens neque gratiae neque dignitatis. Alii uero elegantiae in uerbis parum esse, non infitias eunt, sed et rerum, quas dicat, scientiam doctrinamque ei non deesse dicunt et in uitiis morum obiur-
2 gandis seueritatem grauitatemque non inuenustam. Mihi de omni eius ingenio deque omni scripto iudicium censuramque facere non necessum est; sed quod de Marco

Cicerone et Q. Ennio et P. Vergilio iudicauit, ea res cuiusmodi sit, ad considerandum ponemus.

In libro enim uicesimo secundo epistularum 3
moralium, quas ad Lucilium conposuit, deridiculos uersus Q. Ennium de Cetego antiquo uiro fecisse hos dicit:

Is dictust ollis popularibus olim
Qui tum uiuebant homines atque aeuum agitabant,
Flos delibatus populi, suada[eque] medulla.

Ac deinde scribsit de isdem uersibus uerba haec: Admi- 4
ror eloquentissimos uiros et deditos Ennio pro optimis ridicula laudasse. Cicero certe inter bo-
nos eius uersus et hos refert. Atque id etiam de 5
Cicerone dicit: Non miror, inquit, fuisse, qui hos uersus scriberet, cum fuerit, qui laudaret; nisi forte Cicero summus orator agebat causam suam
et uolebat hos uersus uideri bonos. Postea hoc 6
etiam addidit insulsissime: Aput ipsum quoque, inquit, Ciceronem inuenies etiam in prosa oratione quaedam, ex quibus intellegas, illum non per-
didisse operam, quod Ennium legit. Ponit deinde, 7
quae apud Ciceronem reprehendat, quasi Enniana, quod ita scripserit in libris de republica: Vt Menelao Laconi quaedam fuit suauiloquens iucunditas, et quod alio in loco dixerit: breuiloquentiam in di-
cendo colat. Atque ibi homo nugator Ciceronis errores 8
deprecatur et: non fuit, inquit, Ciceronis hoc uitium, sed temporis, necesse erat haec dici, cum
illa legerentur. Deinde adscribit, Ciceronem haec ipsa 9
interposuisse ad effugiendam infamiam nimis lasciuae orationis et nitidae.

De Vergilio quoque eodem in loco uerba haec po- 10
nit: Vergilius quoque noster non ex alia causa duros quosdam uersus et enormes et aliquid supra mensuram trahentes interposuit, quam ut Ennianus populus adgnosceret in nouo carmine aliquid antiquitatis.

11 Sed iam uerborum Senecae piget; haec tamen inepti et insubidi hominis ioca non praeteribo: Quidam sunt, inquit, tam magni sensus Q. Ennii, ut, licet scripti sint inter hircosos, possint tamen inter unguentatos placere; et, cum reprehendisset uersus, quos supra de Cetego posuimus: qui huiuscemodi, inquit, uersus amant, liqueat tibi eosdem admirari et Soterici lectos.

12 Dignus sane Seneca uideatur lectione ac studio adulescentium, qui honorem coloremque ueteris orationis Soterici lectis compararit, quasi minimae scilicet gratiae et re-
13 lictis iam contemptisque. Audias tamen commemorari ac referri pauca quaedam, quae idem ipse Seneca bene dixerit, quale est illud, quod in hominem auarum et auidum et pecuniae sitientem dixit: Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus est, quod non ha-
14 bes. Benene hoc? sane bene; sed adulescentium indolem non tam iuuant, quae bene dicta sunt, quam inficiunt, quae saepissime, multoque tanto magis, si et plura sunt, quae deteriora sunt, et quaedam in his non pro enthymemate aliquo rei paruae ac simplicis, sed in re ancipiti pro consilio dicuntur.

III.

Lictoris uocabulum qua ratione conceptum ortumque sit; et super eo diuersae sententiae Valgi Rufi et Tullii Tironis.

1 Valgius Rufus in secundo librorum, quos inscripsit de rebus per epistulam quaesitis, 'lictorem' dicit a 'ligando' appellatum esse, quod, cum magistratus populi Romani uirgis quempiam uerberari iussissent, crura eius et manus ligari uincirique a uiatore solita sint, is, qui ex conlegio uiatorum officium ligandi haberet, 'lictor' sit appellatus; utiturque ad eam rem testimonio M. Tulli uerbaque eius refert ex oratione, quae dicta est pro C.
2 Rabirio: Lictor, inquit, conliga manus. Haec ita Valgius.

3 Et nos sane cum illo sentimus; sed Tiro Tullius, M.

Ciceronis libertus, 'lictorem' uel a 'limo' uel a 'licio' dictum scribsit: Licio enim transuerso, quod 'limum' appellatur, qui magistratibus, inquit, praeministrabant, cincti erant.

Si quis autem est, qui propterea putat probabilius esse, 4 quod Tiro dixit, quoniam prima syllaba in 'lictore', sicuti in 'licio', producta est et in eo uerbo, quod est 'ligo', correpta est, nihil ad rem istud pertinet. Nam sic ut a 'ligando' 'lictor' et a 'legendo' 'lector' et a 'uiuendo' 'uictor' et 'tuendo' 'tutor' et 'struendo' 'structor', productis quae corripiebantur uocalibus, dicta sunt.

IIII.

Versus accepti ex Q. Enni septimo annalium, quibus depingitur finiturque ingenium comitasque hominis minoris erga amicum superiorem.

Describtum definitumque est a Quinto Ennio in an- 1 nali septimo graphice admodum sciteque sub historia Gemini Seruili, uiri nobilis, quo ingenio, qua comitate, qua modestia, qua fide, qua linguae parsimonia, qua loquendi oportunitate, quanta rerum antiquarum morumque ueterum ac nouorum scientia, quantaque seruandi tuendique secreti religione, qualibus denique ad muniendas uitae molestias fomentis, leuamentis, solacis, amicum esse conueniat hominis genere et fortuna superioris. Eos ego uersus non minus fre- 2 quenti adsiduoque memoratu dignos puto, quam philosophorum de officiis decreta. Ad hoc color quidam uetustatis in 3 his uersibus tam reuerendus est, suauitas tam inpromisca tamque a fuco omni remota est, ut, mea quidem sententia, pro antiquis sacratisque amicitiae legibus obseruandi, tenendi colendique sint. Quapropter adscribendos eos existimaui, si quis iam statim desideraret:

Haece locutus uocat, quocum bene saepe libenter
Mensam sermonesque suos rerumque suarum
Comiter inpertit, magnam cum lassus diei

Partem fuisset, de summis rebus regundis,
Consilio indu foro lato sanctoque senatu,
Cui res audacter magnas paruasque iocumque
Eloqueretur † et cuncta malaque et bona dictu
Euomeret, si qui uellet, tutoque locaret,
Quocum multa uolup[..] gaudia clamque palamque:
Ingenium, cui nulla malum sententia suadet,
Vt faceret facinus, leuis, haut malus, doctus, fidelis,
Suauis homo, facundus, suo contentus, beatus,
Scitus, secunda loquens in tempore, commodus, uerbum
Pauc(or)um, multa tenens antiqua sepulta, uetustas
Quem facit et mores ueteresque nouosque tenentem,
Multorum ueterum leges diuumque hominumque
Prudenter qui dicta loquiue tacereue posset:
Hunc inter pugnas Seruilius sic conpellat.

5 L. Aelium Stilonem dicere solitum ferunt, Q. Ennium de semet ipso haec scripsisse picturamque istam morum et ingenii ipsius Q. Ennii factam esse.

V.

Sermo Tauri philosophi de modo atque ratione tolerandi doloris secundum Stoicorum decreta.

1 Cum Delphos ad Pythia conuentumque totius ferme Graeciae uisendum philosophus Taurus iret nosque ei comites essemus inque eo itinere Lebadiam uenissemus, quod est oppidum anticum in terra Boeotia, adfertur ibi ad Taurum, amicum eius quempiam, nobilem in Stoica disciplina
2 philosophum, aegra ualitudine oppressum, decumbere. Tunc omisso itinere, quod alioquin maturandum erat, et relictis

uehiculis, pergit eum propere uidere, nosque de more, quem in locum cumque iret, secuti sumus. Et ubi ad aedes, in quis ille aegrotus erat, peruenimus, uidemus hominem doloribus cruciatibusque alui, quod Graeci 'κόλον' dicunt, et febri simul rapida adflictari gemitusque ex eo conpressos erumpere spiritusque et anhelitus e pectore eius euadere, non dolorem magis indicantes, quam pugnam aduersum dolorem.

Post deinde, cum Taurus et medicos accersisset con- 3
locutusque de facienda medella esset et eum ipsum ad retinendam patientiam testimonio tolerantiae, quam uidebat, perhibito stabilisset, egressique inde ad uehicula et ad comites rediremus: 'uidistis', inquit Taurus, 'non sane iucundum spectaculum, sed cognitu tamen utile, congredientes compugnantesque philosophum et dolorem. Faciebat uis illa et natura morbi, quod erat suum, distractionem cruciatumque membrorum, faciebat contra ratio et natura animi, quod erat aeque suum, perpetiebatur et cohibebat coercebatque infra sese uiolentias effrenati doloris. Nullos eiulatus, nullas complorationes, ne ullas quidem uoces indecoras edebat, signa tamen quaedam, sicut uidistis, existebant uirtutis et corporis, de possessione hominis pugnantium'.

Tum e sectatoribus Tauri iuuenis, in disciplinis philo- 4
sophiae non ignauus: 'si tanta', inquit, 'doloris acerbitas est, ut contra uoluntatem contraque iudicium animi nitatur inuitumque hominem cogat ad gemendum confitendumque de malo morbi saeuientis, cur dolor aput Stoicos indifferens esse dicitur, non malum? cur deinde aut stoicus homo cogi aliquid potest aut dolor cogere, cum et dolorem Stoici nihil cogere et sapientem nihil cogi posse dicant?'

Ad ea Taurus uultu iam propemodum laetiore, delecta- 5
tus enim uidebatur inlecebra quaestionis: 'si iam amicus', inquit, 'hic noster melius ualeret, gemitus eiusmodi necessarios a calumpnia defendisset et hanc, opinor, tibi quaestionem dissoluisset; me autem scis cum Stoicis non bene conuenire, uel cum Stoica potius. Est enim pleraque et sibi et nobis incongruens, sicut libro, quem supra illa re composuimus, declaratur. Sed, ut tibi a me mos geratur, di- 6

cam ego 'indoctius', ut aiunt, 'et apertius', quae fuisse dicturum puto sinuosius atque sollertius, si quis nunc adesset Stoicorum; nosti enim, credo, uerbum illud uetus et peruolgatum:

'Ἀμαθέστερόν πως εἰπὲ καὶ σαφέστερον λέγε.'

Atque hinc exorsus de dolore atque de gemitu Stoici ae-
7 grotantis ita disseruit: 'Natura', inquit, 'omnium rerum, quae nos genuit, induit nobis inoleuitque in ipsis statim principiis, quibus nati sumus, amorem nostri et caritatem, ita prorsus, ut nihil quicquam esset carius pensiusque nobis, quam nosmet ipsi, atque hoc esse fundamentum ratast conseruandae hominum perpetuitatis, si unusquisque nostrum, simul atque editus in lucem foret, harum prius rerum sensum adfectionemque caperet, quae a ueteribus philosophis 'τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν' appellata sunt: ut omnibus scilicet corporis sui commodis gauderet, ab incommodis omnibus abhorreret. Postea per incrementa aetatis exorta e seminibus suis ratiost et utendi consilii reputatio et honestatis utilitatisque uerae contemplatio subtiliorque et exploratior commodorumque dilectus: atque ita prae ceteris omnibus enituit et praefulsit decori et honesti dignitas ac, si ei retinendae optinendaeue incommodum extrinsecus aliquod obstaret, contemptum est. Neque aliud esse uere et simpliciter bonum nisi honestum, aliud quicquam malum, nisi quod turpe esset, existimatum est. Reliqua omnia, quae in medio forent, ac neque honesta essent neque turpia, neque bona esse neque mala decretum est. Productiones tamen et relationes suis quaeque momentis distinctae diuisaeque sunt, quae 'προηγμένα' et 'ἀποπροηγμένα' ipsi uocant. Propterea uoluptas quoque et dolor, quod ad finem ipsum bene beateque uiuendi pertinet, et in mediis relicta et neque in
8 bonis neque in malis iudicata sunt. Sed enim quoniam his primis sensibus doloris uoluptatisque ante consilii et rationis exortum recens natus homo imbutus est et uoluptati quidem a natura conciliatus, a dolore autem quasi a graui quodam inimico abiunctus alienatusque est: idcirco adfectiones istas primitus penitusque inditas ratio ipsi addita con-

uellere ab stirpe atque extinguere uix potest. Pugnat autem cum his semper et exultantis eas opprimit opteritque et parere sibi atque oboedire cogit. Itaque uidistis philosophum, 9
ratione decreti sui nixum, cum petulantia morbi dolorisque exultantia conluctantem, nihil cedentem, nihil confitentem, neque ut plerique dolentes solent eiulantem atque lamentantem ac miserum sese et infelicem appellantem, sed acres tantum anhelitu et robustos gemitus edentem, signa atque indicia non uicti nec oppressi a dolore, sed uincere eum atque opprimere enitentis.

Sed haut scio', inquit, 'an dicat aliquis, ipsum illud, 10
quod pugnat, quod gemit, si malum dolor non est, cur necesse est gemere et pugnare? Quia enim omnia, quae non sunt mala, molestia quoque omni non carent, sed sunt pleraque noxa quidem magna et pernicie priuata, quia non sunt turpia, contra naturae tamen mansuetudinem lenitatemque opposita sunt et infesta per obscuram quandam et necessariam ipsius naturae consequentiam. Haec ergo uir sapiens tolerare et cunctari potest, non admittere omnino in sensum sui non potest: *ἀναλγησία* enim atque *ἀπάθεια* non meo tantum', inquit, 'sed quorundam etiam ex eadem porticu prudentiorum hominum, sicuti iudicio Panaetii, grauis atque docti uiri, improbata abiectaque est.

Sed cur contra uoluntatem suam gemitus facere cogitur 11
philosophus Stoicus, quem nihil cogi posse dicunt? Nihil sane potest cogi uir sapiens, cum est rationi optinendae locus; cum uero natura cogit, ratio quoque a natura data cogitur. Quaere etiam, si uidetur, cur manu alicuius ob oculos suos repente agitata inuitus coniueat, cur fulgente caelo a luminis iactu non sua sponte et caput et oculos declinet, cur tonitru uementius facto sensim pauescat, cur sternumentis quatiatur, cur aut in ardoribus solis aestuet aut in pruinis inmanibus obrigescat. Haec enim et pleraque alia non uo- 12
luntas nec consilium nec ratio moderatur, set naturae necessitatisque decreta sunt.

Fortitudo autem non east, quae contra naturam monstri 13
uicem nititur ultraque modum eius egreditur aut stupore animi aut inmanitate aut quadam misera et necessaria in per-

petiendis doloribus exercitatione: qualem fuisse accepimus ferum quendam in ludo Caesaris gladiatorem, qui, cum uulnera eius a medicis execabantur, ridere solitus fuit; sed ea uera et proba fortitudost, quam maioris nostri scientiam esse dixerunt rerum tolerandarum et non tolerandarum.
14 Per quod apparet, esse quaedam intolerabilia, a quibus fortes uiri aut obeundis abhorreant aut sustinendis'.
15 Cum haec Taurus dixisset uidereturque in eandem rem plura dicturus, peruentum est ad uehicula et conscendimus.

VI.

De aenigmate.

1 Quae Graeci dicunt 'aenigmata', hoc genus quidam ex nostris ueteribus 'scirpos' appellauerunt. Quale est, quod nuper inuenimus per hercle antiquum, perquam lepidum, tribus uersibus sena(to)ris compositum aenigma, quod reliquimus inenarratum, ut legentium coniecturas in requirendo
2 acueremus. Versus tres hi sunt:

Semél minusne, an bís minus (non) sit néscio;
At utrúmque eorum, ut quóndam audiui dicier,
Ioui ipsi regi nóluit concédere.

3 Hoc qui nolit diutius aput sese quaerere, inueniet quid sit in M. Varronis de sermone Latino ad Marcellum libro secundo.

VII.

Quam ob causam Cn. Dolabella proconsul ream mulierem ueneficii confitentemque ad Ariopagitas reiecerit.

1 Ad Cn. Dolabellam, proconsulari imperio prouinciam
2 Asiam optinentem, deducta mulier Smyrnae est. Eadem mulier uirum et filium eodem tempore uenenis clam datis uita interfecerat; atque id fecisse se confitebatur dicebatque, habuisse se faciendi causam, quoniam idem illi maritus et filius alterum filium mulieris, ex uiro priore genitum, adule-

scentem optimum et innocentissimum, exceptum insidiis, oc-
cidissent. Idque ita esse factum, controuersia non erat. Do- 3
labella retulit ad consilium. Nemo quisquam ex consilio sen- 4
tentiam ferre in causa tam ancipiti audebat, quod et confes-
sum ueneficium, quo maritus et filius necati forent, non ad-
mittendum inpunitum uidebatur et digna tamen poena in ho-
mines sceleratos uindicatum fuisset. Dolabella eam rem 5
Athenas ad Ariopagitas, ut ad iudices grauiores exercitatio-
resque, reiecit. Ariopagitae, cognita causa, accusatorem 6
mulieris et ipsam, quae accusabatur, centesimo anno adesse
iusserunt. Sic neque absolutum mulieris ueneficium est, quod 7
per leges non licuit, neque nocens dampnata poenitaque,
quae digna uenia fuit. Scribta haec historia est in libro Va- 8
lerii Maximi factorum et dictorum memorabilium
nono.

VIII.

Reditiones in gratiam nobilium uirorum memoratu dignae.

P. Africanus superior et Tiberius Gracchus, Tiberii et C. 1
Gracchorum pater, rerum gestarum magnitudine et honorum
atque uitae dignitate inlustres uiri, dissenserunt saepenumero
de republica et ea siue qua alia re non amici fuerunt. Ea si- 2
multas cum diu mansisset et sollempni die epulum Ioui liba-
retur atque ob id sacrificium senatus in Capitolio epularetur,
fors fuit, ut aput eandem mensam duo illi iunctim locaren-
tur. Tum, quasi diis inmortalibus arbitris in conuiuio Iouis 3
optimi maximi dexteras eorum conducentibus, repente ami-
cissimi facti; neque solum amicitia incepta, sed adfinitas si-
mul instituta. Nam P. Scipio filiam uirginem habens iam uiro 4
maturam, ibi tunc eodem in loco despondit eam Tiberio
Graccho, quem probauerat elegeratque exploratissimo iudi-
cii tempore, dum inimicus est.

Aemilius quoque Lepidus et Fuluius Flaccus, nobili ge- 5
nere amplissimisque honoribus ac summo loco in ciuitate
praediti, odio inter sese graui et simultate diutina conflictati
sunt. Postea populus eos simul censores facit. Atque illi, 6
ubi uoce praeconis renuntiati sunt, ibidem in campo statim,

nondum dimissa contione, ultro uterque et pari uoluntate coniuncti complexique sunt, exque eo die et in ipsa censura et postea iugi concordia fidissime amicissimeque uixerunt.

VIIII.

Quae dicantur uocabula ancipitia; et quod honoris quoque uocabulum ancipiti sententia fuerit.

1 Est plurifariam uidere atque animaduertere in ueteribus
scriptis, pleraque uocabula, quae nunc in sermonibus uulgi
unam certamque rem demonstrent, ita fuisse media et in-
communia, ut significare et capere possent duas inter se
res contrarias. Ex quibus quaedam satis nota sunt, ut
'tempestas', 'ualitudo', 'facinus', 'dolus', 'gratia', 'industria'.
2 Haec enim fere iam uulgatum est ancipitia esse et utroque-
uersus dici posse.

'Periculum' etiam et 'uenenum' et 'contagium' non, uti
nunc dicuntur, pro malis tantum dicta esse, multum exem-
3 plorum huiusmodi repperias. Sed 'honorem' quoque me-
diam uocem fuisse et ita appellatum, ut etiam 'malus ho-
nos' diceretur et significaret iniuriam, id profecto rarissi-
4 mum. Quintus autem Metellus Numidicus in ora-
tione, quam de triumpho suo dixit, his uerbis usus
est: Qua in re quanto uniuersi me unum anti-
stant, tanto uobis quam mihi maiorem iniuriam
atque contumeliam facit, Quirites, et quanto
probi iniuriam facilius accipiunt, quam alteri
tradunt, tanto ille uobis quam mihi peiorem ho-
norem habuit; nam me iniuriam ferre, uos fa-
cere uult, Quirites, ut hic conquestio, istic ui-
5 tuperatio relinquatur. Honorem, inquit, peiorem
uobis habuit, quam (gratiam) mihi; cuius uerbi sen-
tentia est, quam ipse quoque supra dicit: 'maiore uos adfe-
cit iniuria et contumelia, quam me'.

6 Praeter huius autem uerbi notionem adscribendam esse
hanc sententiam ex oratione Quinti Metelli existimaui,
ut definiremus, Socratis esse decretum: '*κάκιον εἶναι τὸ ἀδικεῖν ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι*'.

X.

Quod aeditumus uerbum Latinum sit.

'Aeditimus' uerbum Latinum est et uetus, ea forma 1
dictum, qua 'finitimus' et 'legitimus'. Pro eo a plerisque 2
nunc 'aedituus' dicitur noua et commenticia usurpatione,
quasi a tuendis aedibus appellatus. Satis hoc esse potuit 3
admonendi gratia dixisse [....] propter agrestes quosdam
et indomitos certatores, qui nisi auctoritatibus adhibitis non
comprimuntur.

M. Varro in libro secundo ad Marcellum de 4
Latino sermone 'aeditumum' dici oportere censet, magis
quam 'aedituum', quod alterum sit recenti nouitate fictum,
alterum antiqua origine incorruptum. Laeuius quoque, 5
ut opinor, in Protesilaodamia 'claustritumum' dixit,
qui claustris ianuae praeesset, eadem scilicet figura, qua
'aeditumum' dici uidebat, qui aedibus praeest. In Ver- 6
rem M. Tullii in exemplaribus fidelissimis ita inueni
scribtum: Aeditumi custodesque mature sen-
tiunt, in libris autem hoc uulgariis aeditui scribtum est.
Pomponi fabula atellania est, quae ita scribta est: 7
Aeditumus. In qua hic uersus est:

Quí tibi postquam appáreo atque aedítumor
in tempió tuo.

Titus autem Lucretius in carmine suo pro 'aedituis' 8
aedituentes appellat.

XI.

Errare istos, qui spe et fiducia latendi peccent, cum latebra peccati perpetua nulla sit; et super ea re Peregrini philosophi sermo ex Sophocli poetae sententia.

Philosophum nomine Peregrinum, cui postea cogno- 1
mentum Proteus factum est, uirum grauem atque constantem, uidimus, cum Athenis essemus, deuersantem in quodam tugurio extra urbem. Cumque ad eum frequenter uentitaremus, multa hercle dicere eum utiliter et honeste audiuimus. In quibus id fuit, quod praecipuum auditum meminimus.

2 Virum quidem sapientem non peccaturum esse dicebat, etiamsi peccasse eum dii atque homines ignoraturi forent.
3 Non enim poenae aut infamiae metu non esse peccandum
4 censebat, sed iusti honestique studio et officio. Si qui tamen non essent tali uel ingenio uel disciplina praediti, uti se ui sua ac sua sponte facile a peccando tenerent, eos omnis tunc peccare procliuius existimabat, cum latere posse id peccatum putarent inpunitatemque ex ea latebra sperarent;
5 'at si sciant', inquit, 'homines, nihil omnium rerum diutius
6 posse celari, repressius pudentiusque peccabitur'. Propterea uersus istos Sophocli, prudentissimi poetarum, in ore esse habendos dicebat:

Πρὸς ταῦτα κρύπτε μηδέν, ὡς ἅπανθ᾽ ὁρῶν
Καὶ πάντ᾽ ἀκούων, πάντ᾽ ἀναπτύσσει χρόνος.

7 Alius quidam ueterum poetarum, cuius nomen mihi nunc memoriae non est, Veritatem Temporis filiam esse dixit.

XII.

Faceta responsio M. Ciceronis, amolientis a se crimen manifesti mendacii.

1 Haec quoque disciplina rhetorica est, callide et cum astu res criminosas citra periculum confiteri, ut si obiectum sit turpe aliquid, quod negari non queat, responsione ioculari eludas et rem facias risu magis dignam, quam crimine. Sicut fecisse Ciceronem scribtum est, cum id, quod infi-
2 tiari non poterat, urbano facetoque dicto diluit. Nam cum emere uellet in Palatio domum et pecuniam in praesens non haberet, a P. Sulla, qui tum reus erat, mutua sestertium ui-
3 ciens tacite accepit. Ea res tamen, priusquam emeret, prodita est et in uulgus exiuit, obiectumque ei est, quod pecu-
4 niam domus emendae causa a reo accepisset. Tum Cicero, inopinata obprobratione permotus, accepisse se negauit ac domum quoque se empturum negauit atque 'adeo', inquit, 'uerum sit, accepisse me pecuniam, si domum emero'. Sed cum postea emisset et hoc mendacium in senatu ei ab ami-

cis obiiceretur, risit satis atque inter ridendum: 'ἀκοινονόητοι', inquit, 'homines estis, cum ignoratis, prudentis et cauti patrisfamilias esse, quod emere uelit, empturum sese negare propter competitores emptionis'.

XIII.

Intra Kalendas cum dicitur, quid significet, utrum ante Kalendas, an Kalendis, an utrumque; atque inibi, quid sit in oratione M. Tulli intra oceanum, et intra montem Taurum, et in quadam epistula intra modum.

Cum Romae a consulibus iudex extra ordinem datus pro- 1
nuntiare 'intra Kalendas' iussus essem, Sulpicium Apollinarem, doctum hominem, percontatus sum, an his uerbis: 'intra Kalendas' ipsae quoque Kalendae tenerentur, dixique ei, uidelicet datum Kalendasque mihi prodictas, ut intra eum
diem pronuntiarem. 'Cur', inquit, 'hoc me potius rogas, 2
quam ex istis aliquem peritis studiosisque iuris, quos adhibere in consilium iudicaturi soletis?' Tum illi ego ita
respondi: 'Si aut de uetere', inquam, 'iure aut recepto aut 3
controuerso et ambiguo aut nouo et constituto discendum
esset, issem plane sciscitatum ad istos, quos dicis; sed cum 4
uerborum Latinorum sententia, usus, ratio exploranda sit, scaeuus profecto et caecus animi forem, si, cum haberem
tui copiam, issem magis ad alium quam ad te'. 'Audi igitur', 5
inquit, 'de ratione uerbi quid existimem, sed eo tamen pacto, ut id facias, non quod ego de proprietate uocis disseruero, sed quod in ea re omnium pluriumue consensu obseruari cognoueris; non enim uerborum tantum communium uerae atque propriae significationes longiore usu mutantur, sed legum quoque ipsarum iussa consensu tacito obliterantur'.

Tum deinde disseruit, me et plerisque aliis audientibus, 6
in hunc ferme modum: 'Cum dies', inquit, 'ita praefinita est, ut iudex 'intra Kalendas' pronuntiet, occupauit iam haec omnes opinio, non esse dubium, quin ante Kalendas iure pronuntietur, et id tantum ambigi uideo, quod tu quaeris,
an Kalendis quoque iure pronuntietur. Ipsum autem uerbum 7
sic procul dubio natum est atque ita sese habet, ut, cum dicitur 'intra Kalendas', non alius accipi dies debeat, quam solae

Kalendae. Nam tres istae uoces 'intra, citra, ultra', quibus
certi locorum fines demonstrantur, singularibus apud uete-
8 res syllabis appellabantur 'in, cis, uls'. Haec deinde particu-
lae quoniam paruo exiguoque sonitu obscurius promebantur,
addita est tribus omnibus eadem syllaba, et quod dicebatur
'cis Tiberim' et 'uls Tiberim' dici coeptum est 'citra Tiberim'
et 'ultra Tiberim'; item quod erat 'in', accedente eadem
9 syllaba, 'intra' factum est. Sunt ergo haec omnia quasi
contermina iunctis inter se finibus cohaerentia: 'intra op-
pidum', 'ultra oppidum', 'citra oppidum', ex quibus 'intra',
10 sicuti dixi, 'in' significat: nam qui dicit 'intra oppidum', 'in-
tra cubiculum', 'intra ferias', non dicit aliud, quam 'in op-
pido', 'in cubiculo', 'in feriis'.

11 'Intra Kalendas' igitur non 'ante Kalendas' est, sed 'in
12 Kalendis', id est eo ipso die, quo Kalendae sunt. Itaque
secundum uerbi ipsius rationem qui iussus est 'intra Kalen-
das' pronuntiare, nisi Kalendis pronuntiet, contra iussum
13 uocis facit: nam, si ante id fiat, non 'intra' pronuntiat, sed
14 'citra'. Nescio quo autem pacto recepta uulgo interpretatio
est absurdissima, ut 'intra Kalendas' significare uideatur
etiam 'citra Kalendas' uel 'ante Kalendas', nihil enim ferme
15 interest. Atque insuper dubitatur, an ante Kalendas quoque
pronuntiari possit, quando neque ultra neque citra, set,
quod inter haec medium, 'intra Kalendas', scilicet Kalendis,
16 pronuntiandum sit. Sed nimirum consuetudo uicit, quae
cum omnium domina rerum, tum maxime uerborum est.'

17 Ea omnia cum Apollinaris scite perquam atque enu-
cleate disputauisset, tum ego haec dixi: 'Cordi', inquam,
'mihi fuit, priusquam ad te irem, quaerere explorareque,
quonam modo ueteres nostri particula ista, qua de agitur,
usi sint, atque inuenimus Tullium in tertia in Ver-
rem scripsisse istoc modo: Locus intra oceanum
iam nullus est, neque tam longincus neque tam
reconditus, quo non per haec tempora nostro-
rum hominum libido iniquitasque peruaserit.
18 Intra oceanum dicit contra rationem tuam; non enim
uult, opinor, dicere 'in oceano': terras enim demonstrat
omnis, quae oceano ambiuntur, ad quas a nostris hominibus

adiri potest, quae sunt 'citra oceanum', non 'in oceano'; ne-
que enim uideri potest insulas significare nescio quas, quae
penitus esse intra aequora ipsa oceani dicuntur'.

Tunc Sulpicius Apollinaris renidens: 'non me 19
hercule inargute', inquit, 'nec incallide opposuisti hoc Tul-
lianum: sed Cicero intra oceanum, non, ut tu inter-
pretare, 'citra oceanum' dixit. Quid enim potest dici 'citra 20
oceanum' esse, cum undique oceanus circumscribat omnis
terras et ambiat? Nam 'citra' quod est, id extra est; qui au-
tem potest 'intra' esse dici, quod extra est? Sed si ex una
tantum parte orbis oceanus foret, tum quae terra ad eam
partem foret, 'citra oceanum' esse dici posset uel 'ante ocea-
num'; cum uero omnis terras omnifariam et undiqueuersum
circumfluat, nihil citra eum est, sed, undarum illius ambitu
terris omnibus conuallatis, in medio eius sunt omnia, quae
intra oras eius inclusa sunt, sicuti hercle sol non citra cae-
lum uertitur, sed in caelo et intra caelum'.

Haec tunc Apollinaris scite acuteque dicere uisus est.
Set postea in libro M. Tullii epistularum ad Ser- 21
uium Sulpicium sic dictum esse inuenimus intra mo-
dum, ut 'intra Kalendas' dicunt, qui dicere 'citra Kalendas'
uolunt. Verba haec Ciceronis sunt, quae adposui: 22
Sed tamen, quoniam effugi eius † occasionem,
qui fortasse arbitraretur, me hanc rem † im-
pertire non putare, si perpetuo tacerem, mo-
dice hoc faciam aut etiam intra modum, ut et
illius uoluntati et meis studiis seruiam. Mo- 23
dice dixerat hoc [faciam], id est cum modo aequo et 24
pari; deinde, quasi hoc displiceret et corrigere id uellet,
addit: aut etiam intra modum, per quod ostendit mi-
nus sese id facturum esse, quam quod fieri modice uideretur,
id est non ad ipsum modum, sed retro paululum et citra
modum.

In oratione etiam, quam pro P. Sestio scribsit, 25
intra montem Taurum sic dicit, ut non significet 'in
monte Tauro', sed 'usque ad montem cum ipso monte'.
Verba sunt haec ipsius M. Tullii ex ea, quam dixi, ora- 26
tione: Antiochum Magnum illum maiores nostri

magna belli contentione terra marique superatum intra montem Taurum regnare iusserunt; Asiam, qua illum multarunt, Attalo, ut is in ea
27 regnaret, condonarunt. Intra montem, inquit, Taurum regnare iusserunt, quod non proinde est, ut 'intra cubiculum' dicimus, nisi uideri potest id esse intra montem, quod est intra regiones, quae Tauri montis
28 obiectu separantur. Nam sicuti, qui 'intra cubiculum' est, is non in cubiculi parietibus, sed intra parietes est, quibus cubiculum includitur, qui tamen ipsi quoque parietes in cubiculo sunt, ita, qui regnat intra montem Taurum, non solum in monte Tauro regnat, sed in his etiam regionibus, quae Tauro monte clauduntur.

29 Num igitur secundum istam uerborum M. Tullii similitudinem, qui iubetur 'intra Kalendas' pronuntiare, is et ante Kalendas et ipsis Kalendis iure pronuntiare potest? Neque id fit quasi priuilegio quodam inscitae consuetudinis, sed certa rationis obseruatione, quoniam omne tempus, quod Kalendarum die includitur, 'intra Kalendas' esse recte dicitur.

XIIII.

Saltem particula quam uim habeat et quam originem.

1 'Saltem' particula quam haberet principem significationem
2 quaeque uocis istius origo esset, quaerebamus. Ita enim primitus factam esse apparet, ut non uideatur, sicuti quaedam subplementa orationis, temere et incondite adsumpta.
3 Atque erat, qui diceret, legisse se in grammaticis commentariis P. Nigidii, 'saltem' ex eo dictum, quod esset 'si aliter', idque ipsum dici solitum per defectionem, nam
4 plenam esse sententiam: 'si aliter non potest'. Sed id nos in isdem commentariis P. Nigidii, cum eos non, opinor, incuriose legissemus, nusquam inuenimus.

5 Videntur autem uerba ista 'si aliter non potest' a significatione quidem uoculae huius, de qua quaerimus, non abhorrere. Set tot uerba tamen in paucissimas literas cludere, in-
6 probae cuiusdam subtilitatis est. Fuit etiam, qui diceret, homo in libris atque in literis adsiduus, 'saltem' sibi dictum

uideri u litera media extrita: 'salutem' enim ante dictum, quod nos 'saltem' diceremus. 'Nam cum alia quaedam petita et non impetrata sunt, tum solemus', inquit, 'quasi extremum aliquid petituri, quod negari minime debeat, dicere 'hoc saltem fieri aut dari oportere', tamquam salutem postremo petentes, quam impetrari certe et optineri sit aequissimum'.
Sed hoc itidem non inlepide quidem fictum, nimis tamen esse 7
uidetur commenticium. Censuimus igitur amplius quaerendum.

XV.

Quod Sisenna in libris historiarum aduerbis huiuscemodi saepenumero usus est: celatim, uellicatim, saltuatim.

Cum lectitaremus historiam Sisennae adsidue, huius- 1
cemodi figurae aduerbia in oratione eius animaduertimus, cuimodi sunt haec: 'cursim', 'properatim', 'celatim', 'uellicatim', 'saltuatim'. Ex quibus duo prima, quia sunt notiora, 2
exemplis non indigebant, reliqua in historiarum sexto sic scribta sunt: Quam maxime celatim poterat, in insidiis suos disponit. Item alio in loco: Nos una aestate in Asia et Graecia gesta literis idcirco continentia mandauimus, ne uellicatim aut saltuatim scribendo lectorum animos impediremus.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER TERTIVS DECIMVS.

I.

Inquisitio uerborum istorum M. Tulli curiosior, quae fuit in primo Antonianarum libro: multa autem impendere uidentur praeter naturam etiam praeterque fatum; tractatumque, an idem duo ista significent, fatum atque natura, an diuersum.

1 Marcus Cicero in primo Antonianarum ita scribtum reliquit: Hunc igitur ut sequerer properaui, quem praesentes non sunt secuti; non ut proficerem aliquid, neque enim sperabam id nec praestare poteram, sed ut, si quid mihi humanitus accidisset, multa autem impendere uidentur praeter naturam etiam praeterque fatum, huius diei uocem testem reipublicae relinquerem meae perpetuae erga se uoluntatis. Prae-
2 ter naturam, inquit, praeterque fatum. An utrumque idem ualere uoluerit fatum atque naturam et duas res *καθ' ἑνὸς ὑποκειμένου* posuerit, an uero diuiserit separaritque, ut alios casus natura ferre uideatur, alios fatum, considerandum equidem puto, atque id maxime requirendum, qua ratione dixerit, accidere multa humanitus posse praeter fatum, quando sic ratio et ordo et insuperabilis quae-

dam necessitas fati constituitur, ut omnia intra fatum claudenda sint, nisi illud sane Homeri secutus est:

Μὴ καὶ ὑπὲρ μοῖραν δόμον Ἄιδος εἰσαφίκηαι.

Nihil autem dubium est, quin uiolentam et inopinatam mor- 3
tem significauerit, quae quidem potest recte uideri accidere praeter naturam.

Sed cur id quoque genus mortis extra fatum posuerit, 4
neque operis huius est explorare neque temporis. Illud 5
tamen non praetermittendum est, quod Vergilius quoque id ipsum, quod Cicero, de fato opinatus est, cum hoc in quarto libro dixit de Elissa, quae mortem per uim potita est:

Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,

tamquam in faciendo fine uitae, quae uiolenta sunt, non uideantur e fato uenire. Demosthenis autem, uiri pru- 6
dentia pari atque facundia praediti, uerba idem fere significantia de natura atque fato M. Cicero secutus uidetur. Ita enim scribtum est in oratione illa egregia, cui titulus est *ὑπὲρ στεφάνου: Ὁ μὲν τοῖς γονεῦσι νομίζων μόνον γεγενῆσθαι, τὸν τῆς εἱμαρμένης καὶ τὸν αὐτόματον θάνατον περιμένει· ὁ δὲ καὶ τῇ πατρίδι, ὑπὲρ τοῦ μὴ ταύτην ἐπιδεῖν δουλεύουσαν ἀποθνήσκειν βουλεύσεται.* Quod Ci- 7
cero 'fatum' atque 'naturam' uidetur dixisse, id multo ante Demosthenes '*τὴν πεπρωμένην*' et '*τὸν αὐτόματον θάνατον*' appellauit. '*Αὐτόματος*' enim '*θάνατος*', quasi na- 8
turalis et fatalis, nulla extrinsecus ui coactus uenit.

II.

Super poetarum Pacuuii et Accii conloquio familiari in oppido Tarentino.

Quibus otium et studium fuit, uitas atque aetates docto- 1
rum hominum quaerere ac memoriae tradere, de M. Pacuuio et L. Accio tragicis poetis historiam scribserunt huiuscemodi: 'Cum Pacuuius', inquiunt, 'grandi iam aetate et

morbo corporis diutino adfectus, Tarentum ex urbe Roma concessisset, Accius, tunc haut paruo iunior, proficiscens in Asiam, cum in oppidum uenisset, deuertit ad Pacuuium; comiterque inuitatus plusculisque ab eo diebus retentus, tragoediam suam, cui Atreus nomen est, desideranti legit.
3 Tum Pacuuium dixisse aiunt, sonora quidem esse, quae scribsisset, et grandia, sed uideri tamen ea sibi duriora paulum et acerbiora.
4 'Ita est', inquit Accius, 'uti dicis; neque id me sane paenitet: meliora enim fore spero, quae
5 deinceps scribam. Nam quod in pomis, itidem', inquit, 'esse aiunt in ingeniis; quae dura et acerba nascuntur, post fiunt mitia et iucunda, sed quae gignuntur statim uieta et mollia atque in principio sunt uuida, non matura mox fiunt,
6 sed putria. Relinquendum igitur uisum est in ingenio, quod dies atque aetas mitificet'.

III.

An uocabula haec: necessitudo et necessitas differenti significatione sint.

1 Risu prorsus atque ludo res digna est, cum plerique grammaticorum adseuerant, 'necessitudinem' et 'necessitatem' mutare longe differreque, ideo quod 'necessitas' sit uis quaepiam premens et cogens, 'necessitudo' autem dicatur ius quoddam et uinculum religiosae coniunctionis, idque unum
2 solitarium significet. Sicut autem nihil quicquam interest, 'suauitudo' dicas an 'suauitas', 'sanctitudo' an 'sanctitas', 'acerbitudo' an 'acerbitas', 'acritudo', an, quod Accius in Neoptolemo scribsit, 'acritas', ita nihil rationis dici potest,
3 quin 'necessitudo' et 'necessitas' separentur. Itaque in libris ueterum uulgo repperias, 'necessitudinem' dici pro eo,
4 quod necessum est. Sed 'necessitas' sane pro iure officioque obseruantiae adfinitatisue infrequens est, quamquam, qui ob hoc ipsum ius adfinitatis familiaritatisque coniuncti,
5 'necessarii' dicuntur. Repperi tamen in oratione C. Caesaris, qua Plautiam rogationem suasit, 'necessitatem' dictam pro 'necessitudine', id est iure adfinitatis. Verba haec sunt: Equidem mihi uideor pro nostra ne-

cessitate non labore, non opera, non industria defuisse.

Hoc ego scribsi de utriusque uocabuli indifferentia, ad- 6
monitus forte uerbi istius, cum legerem Sempronii Asellionis, ueteris scribtoris, quartum ex historia librum, in quo de P. Africano, Pauli filio, ita scribtum est: Nam se patrem suum audisse dicere L. Aemilium Paulum, nimis bonum imperatorem signis conlatis non decertare, nisi summa necessitudo aut summa occasio data esset.

IIII.

Descripta Alexandri [....]

In plerisque monimentis rerum ab Alexandro gestarum 1
et paulo ante in libro M. Varronis, qui inscribtus est Orestes uel de insania, Olympiadem Philippi uxorem festiuissime rescribsisse legimus Alexandro filio. Nam cum 2
is ad matrem ita (re)scribsisset: Rex Alexander, Iouis Hammonis filius, Olympiadi matri salutem dicit, Olympias ei rescribsit ad hanc sententiam: Amabo, inquit, mi fili, quiescas neque deferas me neque criminere aduersum Iunonem: malum mihi prorsus illa magnum dabit, cum tu me literis tuis pelicem esse illi confiteris. Ea mulieris scitae at- 3
que prudentis erga ferocem filium comitas sensim et comiter admonuisse eum uisa est, deponendam esse opinionem uanam, quam ille ingentibus uictoriis et adulantium blandimentis et rebus supra fidem prosperis inbiberat, genitum esse sese de Ioue.

V.

De Aristotele et Theophrasto et Menedemo, philosophis; deque eleganti uerecundia Aristotelis successorem diatribae suae eligentis.

Aristoteles philosophus, annos iam fere natus duo 1
et sexaginta, corpore aegro adfectoque ac spe uitae tenui

2 fuit. Tunc omnis eius sectatorum cohors ad eum accedit,
orantes obsecrantesque, ut ipse deligeret loci sui et ma-
gisterii successorem, quo post summum eius diem proinde
ut ipso uterentur ad studia doctrinarum complenda exco-
3 lendaque, quibus ab eo inbuti fuissent. Erant tunc in eius
ludo boni multi, sed praecipui duo, Theophrastus et
Menedemus. Ingenio hi atque doctrinis ceteros prae-
stabant; alter ex insula Lesbo fuit, Menedemus autem
4 Rhodo. Aristoteles respondit, facturum esse, quod
uellent, cum id sibi foret tempestiuum.
5 Postea breui tempore cum idem illi, qui de magistro
destinando petierant, praesentes essent, uinum ait, quod
tum biberet, non esse id ex ualitudine sua, sed insalubre
esse atque asperum ac propterea quaeri debere exoticum,
6 uel Rhodium aliquod uel Lesbium. Id sibi utrumque ut
curarent petiuit, usurumque eo dixit, quod sese magis iu-
7.8 uisset. Eunt, curant, inueniunt, adferunt. Tum Aristo-
teles Rhodium petit, degustat: 'firmum', inquit, 'hercle
9 uinum et iucundum'. Petit mox Lesbium. Quo item de-
gustato: 'utrumque', inquit, 'oppido bonum, sed ἡδίων
10 ὁ Λέσβιος'. Id ubi dixit, nemini fuit dubium, quin le-
pide simul et uerecunde successorem illa uoce sibi, non
11 uinum delegisset. Is erat e Lesbo Theophrastus, sua-
12 uitate homo insigni linguae pariter atque uitae. Itaque non
diu post, Aristotele uita defuncto, ad Theophrastum
omnes concesserunt.

VI.

Quid ueteres Latini dixerint, quas Graeci προσῳδίας appellant; item quod uocabulum barbarismi non usurpauerint neque Romani antiquiores neque Attici.

1 Quas Graeci 'προσῳδίας' dicunt, eas ueteres docti tum
'notas uocum', tum 'moderamenta', tum 'accentiunculas',
2 tum 'uoculationes' appellabant; quod nunc autem 'barbare'
quem loqui dicimus, id uitium sermonis non barbarum esse,
sed 'rusticum' et cum eo uitio loquentes 'rustice' loqui dicti-
3 tabant. P. Nigidius in commentariis grammati-

cis: rusticus fit sermo, inquit, si adspires perperam. Itaque id uocabulum, quod dicitur uulgo 'barbarismus', qui ante diui Augusti aetatem pure atque integre locuti sunt an dixerint, nondum equidem inueni. 4

VII.

Diuersum de natura leonum dixisse Homerum in carminibus et Herodotum in historiis.

1 Leaenas inter omnem uitam semel parere eoque uno partu numquam edere plures quam unum, Herodotus in tertia historia scribtum reliquit. 2 Verba ex eo libro haec sunt: *Ἡ δὲ δὴ λέαινα, ἐὸν ἰσχυρὸν καὶ θρασύτατον, ἅπαξ ἐν τῷ βίῳ τίκτει ἕν· τίκτουσα γὰρ συνεκβάλλει τῷ τέκνῳ τὰς μήτρας.* 3 Homerus autem leones, sic enim feminas quoque uirili genere appellat, quod grammatici '*ἐπίκοινον*' uocant, pluris gignere atque educare catulos dicit. 4 Versus, quibus hoc aperte demonstrat, hi sunt:

Εἱστήκει, ὥς τίς τε λέων περὶ οἷσι τέκεσσιν,
Ὧι ῥά τε νήπι' ἄγοντι συναντήσωνται ἐν ὕλῃ
Ἄνδρες ἐπακτῆρες.

5 Item alio in loco idem significat:

Πυκνὰ μάλα στενάχων· ὥς τε λὶς ἠυγένειος,
Ὧι ῥά θ' ὑπὸ σκύμνους ἐλαφηβόλος ἁρπάσῃ ἀνὴρ
Ὕλης ἐκ πυκινῆς.

6 Ea nos dissensio atque diuersitas cum agitaret inclutissimi poetarum et historicorum nobilissimi, placuit libros Aristotelis philosophi inspici, quos de animalibus exquisitissime composuit. In quibus, quod super ista re scribtum inuenerimus, cum ipsius Aristotelis uerbis in his conmentariis scribemus.

VIII.

Quod Afranius poeta prudenter et lepide Sapientiam filiam esse Vsus et Memoriae dixit.

1 Eximie hoc atque uerissime Afranius poeta de gignenda conparandaque sapientia opinatus, quod eam filiam esse
2 Vsus et Memoriae dixit. Eo namque argumento demonstrat, qui sapiens rerum esse humanarum uelit, non libris solis neque disciplinis rhetoricis dialecticisque opus esse, sed oportere eum uersari quoque exercerique in rebus comminus noscendis periclitandisque eaque omnia acta et euenta firmiter meminisse et proinde sapere atque consulere ex his, quae pericula ipsa rerum docuerint, non quae libri tantum aut magistri per quasdam inanitates uerborum et imagi-
3 num, tamquam in mimo aut in somnio delectauerint. Versus Afrani sunt in togata, cui Sellae nomen est:

Vsús me genuit, máter peperit Mémoria,
Sophiám uocant me Grái, uos Sapiéntiam.

4 Item uersus est in eandem ferme sententiam Pacuuii, quem Macedo philosophus, uir bonus, familiaris meus, scribi debere censebat pro foribus omnium templorum:

Ego odi homines ígnaua opera et philosopha senténtia.

5 Nihil enim fieri posse indignius neque intolerantius dicebat, quam quod homines ignaui ac desides, operti barba et pallio, mores et emolumenta philosophiae in linguae uerborumque artes conuerterent et uitia facundissime accusarent, intercutibus ipsi uitiis madentes.

VIIII.

Quid Tullius Tiro in commentariis scribserit de suculis et hyadibus, quae sunt stellarum uocabula.

1 Tullius Tiro, M. Ciceronis alumnus et libertus ad-
2 iutorque in literis studiorum eius fuit. Is libros compluris de usu atque ratione linguae Latinae, item de

uariis atque promiscis quaestionibus composuit.
In his esse praecipui uidentur, quos Graeco titulo παν- 3
δέκτας inscribsit, tamquam omne rerum atque doctrina-
rum genus continentis. Ibi de his stellis, quae appellan- 4
tur 'suculae', hoc scribtum est: Adeo, inquit, ueteres
Romani literas Graecas nesciuerunt et rudes
Graecae linguae fuerunt, ut stellas, quae in ca-
pite tauri sunt, propterea 'suculas' appellarint,
quod eas 'ὑάδας' Graeci uocant, tamquam id
uerbum Latinum Graeci uerbi interpretamentum
sit, quia Graece 'ὕες', 'sues' Latine dicantur.
Sed ὑάδες, inquit, οὐκ ἀπὸ τῶν ὑῶν, id est non
a subus, ita ut nostri opici putauerunt, sed ab
eo, quod est 'ὕειν', appellantur: nam et cum
oriuntur et cum occidunt, tempestates pluuias
largosque imbres cient. Pluere autem Graeca
lingua 'ὕειν' dicitur.
Haec quidem Tiro in pandectis. Sed enim ueteres 5
nostri non usque eo rupices et agrestes fuerunt, ut stel-
las hyadas idcirco 'suculas' nominarent, quod ὕες Latine
'sues' dicantur; sed ut, quod Graeci 'ὑπέρ', nos 'super'
dicimus, quod illi 'ὕπτιος', nos 'supinus', quod illi ὑφορ-
βός, nos 'subulcus', quod item illi 'ὕπνος', nos primo
† somnus, deinde per Graecae Latinaeque literae cognatio-
nem 'somnus': sic quod ab illis 'ὑάδες', a nobis primo
'syades', deinde 'suculae' appellatae.
Stellae autem istae non in capite tauri sunt, ut Tiro di- 6
cit, nullum enim uidetur praeter eas stellas tauri caput,
set hae ita circulo, qui 'zodiacus' dicitur, sitae locataeque
sunt, ut ex earum positu species quaedam et simulacrum
esse uideatur tauri capitis, sicuti ceterae partes et reli-
qua imago tauri conformata et quasi depicta est locis
regionibusque earum stellarum, quas Graeci 'πλειάδας',
nos 'uergilias' uocamus.

X.

Quid sororis ἔτυμον esse dixerit Labeo Antistius et quid fratris P. Nigidius.

1 Labeo Antistius iuris quidem ciuilis disciplinam principali studio exercuit et consulentibus de iure publice responsitauit, [set] ceterarum quoque bonarum artium non expers fuit et in grammaticam sese atque dialecticam literasque antiquiores altioresque penetrauerat Latinarumque uocum origines rationesque percalluerat, eaque praecipue scientia ad enodandos plerosque iuris laqueos utebatur.
2 Sunt adeo libri post mortem eius editi, qui posteriores inscribuntur, quorum librorum tres continui, tricensimus octauus et tricensimus nonus et quadragensimus, pleni sunt id genus rerum ad enarrandam et inlustrandam linguam La-
3 tinam conducentium. Praeterea in libris, quos ad praetoris edictum scribsit, multa posuit partim lepide atque argute reperta. Sicuti hoc est, quod in quarto ad edictum libro scriptum legimus: Soror, inquit, appellata est, quod quasi seorsum nascitur separaturque ab ea domo, in qua nata est, et in aliam familiam transgreditur.
4 'Fratris' autem uocabulum P. Nigidius, homo inpense doctus, non minus arguto subtilique ἐτύμῳ interpretatur: Frater, inquit, est dictus quasi fere alter.

XI.

Quem M. Varro aptum iustumque esse numerum conuiuarum existimarit; ac de mensis secundis et de bellaris.

1 Lepidissimus liber est M. Varronis ex satiris Menippeis, qui inscribitur: nescis quid uesper serus uehat, in quo disserit de apto conuiuarum numero deque
2 ipsius conuiuii habitu cultuque. Dicit autem, conuiuarum numerum incipere oportere a Gratiarum numero et progredi ad Musarum, id est proficisci a tribus et consistere in nouem, ut, cum paucissimi conuiuae sunt, non pauciores sint, quam
3 tres, cum plurimi, non plures, quam nouem. Nam multos, inquit, esse non conuenit, quod turba ple-

rumque est turbulenta et Romae quidem (con)stat. sedet Athenis, nusquam autem cubat. Ipsum deinde conuiuium constat, inquit, ex rebus quattuor et tum denique omnibus suis numeris absolutum est, si belli homunculi conlecti sunt, si electus locus, si tempus lectum, si apparatus non neglectus. Nec loquaces autem, inquit, conuiuas nec mutos legere oportet, quia eloquentia in foro et aput subsellia, silentium uero non in conuiuio, set in cubiculo esse debet. Sermo- 4
nes igitur id temporis habendos censet non super rebus anxiis aut tortuosis, sed iucundos atque inuitabiles et cum quadam inlecebra et uoluptate utiles, ex quibus ingenium nostrum uenustius fiat et amoenius. Quod profecto, in- 5
quit, eueniet, si de id genus rebus ad communem uitae usum pertinentibus confabulemur, de quibus in foro atque in negotiis agendi non est otium. Dominum autem, inquit, conuiuii esse oportet non tam lautum, quam sine sordibus, et in conuiuio legi non omnia debent, sed ea potissimum, quae simul sint βιωφελῆ et delectent.

Neque non de secundis quoque mensis, cuiusmodi esse 6
eas oporteat, praecipit. His enim uerbis utitur: Bellaria, inquit, ea maxime sunt mellita, quae mellita non sunt; πέμμασιν enim cum πέψει societas infida.

Quod Varro hoc in loco dixit bellaria, ne quis forte 7
in ista uoce haereat, significat id uocabulum omne mensae secundae genus. Nam quae 'πέμματα' Graeci aut 'τραγήματα' dixerunt, ea ueteres nostri 'bellaria' appellauerunt. Vina quoque dulciora est inuenire in comoediis antiquioribus hoc nomine appellata dictaque esse ea 'Liberi bellaria'.

XII.

Tribunos plebis prensionem habere, uocationem non habere.

In quadam epistula Atei Capitonis scribtum legi- 1
mus, Labeonem Antistium legum atque morum populi Romani iurisque ciuilis doctum adprime fuisse. Sed 2

agitabat, inquit, hominem libertas quaedam nimia atque uecors, tamquam eorum, diuo Augusto iam principe et rempublicam obtinente, ratum tamen pensumque nihil haberet, nisi quod iustum sanctumque esse in Romanis antiquita-
3 tibus legisset, ac deinde narrat, quid idem Labeo per
4 uiatorem a tribunis plebi uocatus responderit: Cum a muliere, inquit, quadam tribuni plebis aduersum eum aditi, Gellianum ad eum misissent, ut ueniret et mulieri responderet, iussit eum, qui missus erat, redire et tribunis dicere, ius eos non habere, neque se neque alium quemquam uocandi, quoniam moribus maiorum tribuni plebis prensionem haberent, uocationem non haberent: posse igitur eos uenire et prendi se iubere, sed uocandi absentem ius non habere.

5 Cum hoc in ea Capitonis epistula legissemus, id ipsum postea in M. Varronis rerum humanarum uno et uicensimo libro enarratius scribtum inuenimus, uer-
6 baque ipsa super ea re Varronis adscribsimus: In magistratu, inquit, habent alii uocationem, alii prensionem, alii neutrum; uocationem, ut consules et ceteri, qui habent imperium; prensionem, ut tribuni plebis et alii, qui habent uiatorem; neque uocationem neque prensionem, ut quaestores et ceteri, qui neque lictorem habent neque uiatorem. Qui uocationem habent, idem prendere, tenere, abducere possunt, et haec omnia, siue adsunt quos uocant siue acciri iusserunt. Tribuni plebis uocationem habent nullam; neque minus multi imperiti, proinde atque haberent, ea sunt usi: nam quidam non modo priuatum, sed etiam consulem, in rostra uocari iusserunt. Ego triumuirum, uocatus a Porcio, tribuno plebis, non iui, auctoribus principibus, et uetus ius tenui. Item tribunus cum essem, uocari neminem iussi, nec uocatum a conlega parere inuitum.

Huius ego iuris, quod M. Varro tradit, Labeonem 7
arbitror uana tunc fiducia, cum priuatus esset, uocatum a
tribunis non isse. Quae, malum, autem ratio fuit uocanti- 8
bus nolle obsequi, quos confiteare ius habere prendendi?
Nam qui iure prendi potest, et in uincula duci potest. Sed 9
quaerentibus nobis, quam ob causam tribuni, qui haberent
summam coercendi potestatem, ius uocandi non habuerint
[....], quod tribuni plebis antiquitus creati uidentur non
iuri dicundo nec causis querelisque de absentibus noscen-
dis, sed intercessionibus faciendis, (quibus praesens fuis-
set,) ut iniuria, quae coram fieret, arceretur; ac propterea
ius abnoctandi ademptum, quoniam, ut uim fieri uetarent,
adsiduitate eorum et praesentium oculis opus erat.

XIII.

Quod in libris humanarum M. Varronis scribtum est, aediles et quaestores populi Romani in ius a priuato ad praetorem uocari posse.

Cum ex angulis secretisque librorum ac magistrorum in 1
medium iam hominum et in lucem fori prodissem, quaesi-
tum esse memini in plerisque Romae stationibus ius publice
docentium aut respondentium, an quaestor populi Romani
a praetore in ius uocari posset. Id autem non ex otiosa 2
quaestione agitabatur, sed usus forte natae rei ita erat, ut
uocandus esset in ius quaestor. Non pauci igitur existima- 3
bant, ius uocationis in eum praetori non esse, quoniam ma-
gistratus populi Romani procul dubio esset et neque uocari
neque, si uenire nollet, capi atque prendi, salua ipsius ma-
gistratus maiestate, posset. Sed ego, qui tum adsiduus in 4
libris M. Varronis fui, cum hoc quaeri dubitarique animad-
uertissem, protuli unum et uicensimum rerum hu-
manarum, in quo ita scribtum fuit: Qui potestatem
neque uocationis populi uiritim habent, neque
prensionis, eos magistratus a priuato in ius quo-
que uocari est potestas. M. Laeuinus, aedilis cu-
rulis, a priuato ad praetorem in ius est eductus;
nunc stipati seruis publicis non modo prendi non
possunt, sed etiam ultro submouent populum.

5 Hoc Varro in ea libri parte de aedilibus, supra autem
in eodem libro quaestores neque uocationem habere neque
6 prensionem dicit. Vtraque igitur libri parte recitata, in Var-
ronis omnes sententiam concesserunt, quaestorque in ius
ad praetorem uocatus est.

XIIII.

[Quid sit pomerium.]

1 'Pomerium' quid esset, augures populi Romani,
qui libros de auspiciis scribserunt, istiusmodi sen-
tentia definierunt: Pomerium est locus intra agrum
effatum per totius urbis circuitum pone muros
regionibus certeis determinatus, qui facit finem
2 urbani auspicii. Antiquissimum autem pomerium, quod
a Romulo institutum est, Palatini montis radicibus termina-
batur. Sed id pomerium pro incrementis reipublicae aliquo-
tiens prolatum est et multos editosque collis circumplexum
3 est. Habebat autem ius proferendi pomerii, qui populum
Romanum agro de hostibus capto auxerat.

4 Propterea quaesitum est ac nunc etiam in quaestione est,
quam ob causam ex septem urbis montibus, cum ceteri sex
intra pomerium sint, Auentinus solum, quae pars non lon-
ginqua nec infrequens est, extra pomerium sit, neque id
Seruius Tullius rex neque Sulla, qui proferendi pomerii ti-
tulum quaesiuit, neque postea diuus Iulius, cum pomerium
proferret, intra effatos urbi fines incluserint.

5 Huius rei Messalla aliquot causas uideri scribsit; sed
praeter eas omnis ipse unam probat, quod in eo monte Re-
mus urbis condendae gratia auspicauerit auesque inritas ha-
6 buerit superatusque in auspicio a Romulo sit: Idcirco,
inquit, omnes, qui pomerium protulerunt, mon-
tem istum excluserunt, quasi auibus obscenis
ominosum.

7 Sed de Auentino monte praetermittendum non putaui,
quod non pridem ego in Elydis, grammatici ueteris, com-
mentario offendi, in quo scriptum erat, Auentinum antea,
sicuti diximus, extra pomerium exclusum, post auctore diuo
Claudio receptum et intra pomerii fines obseruatum.

XV.

Verba ex libro Messallae auguris, quibus docet, qui sint minores magistratus et consulem praetoremque collegas esse et quaedam alia de auspiciis.

In edicto consulum, quo edicunt, quis dies comitiis cen- 1
turiatis futurus sit, scriptum ex uetere forma perpetua: ne
quis magistratus minor de caelo seruasse uelit.
Quaeri igitur solet, qui sint magistratus minores. Super 2.3
hac re meis uerbis nil opus fuit, quoniam liber M. Mes-
sallae auguris de auspiciis primus, cum hoc scri-
beremus, forte adfuit. Propterea ex eo libro uerba ipsius 4
Messallae subscribsimus: Patriciorum auspicia in
duas sunt diuisa potestates. Maxima sunt con-
sulum, praetorum, censorum. Neque tamen eo-
rum omnium inter se eadem aut eiusdem pote-
statis, ideo quod conlegae non sunt censores
consulum aut praetorum, praetores consulum
sunt. Ideo neque consules aut praetores cen-
soribus neque censores consulibus aut praeto-
ribus turbant aut retinent auspicia; at censo-
res inter se, rursus praetores consulesque inter
se et uitiant et optinent. Praetor, etsi conlega
consulis est, neque praetorem neque consulem
iure rogare potest, ut quidem nos a superiori-
bus accepimus aut ante haec tempora seruatum
est et ut in commentario tertio decimo C. Tudi-
tani patet, quia imperium minus praetor, maius
habet consul, et a minore imperio maius aut
maiore conlega rogari iure non potest. Nos his
temporibus praetore praetores creante uete-
rum auctoritatem sumus secuti neque his comi-
tiis in auspicio fuimus. Censores aeque non eo-
dem rogantur auspicio atque consules et prae-
tores. Reliquorum magistratuum minora sunt
auspicia. Ideo illi 'minores', hi 'maiores' ma-
gistratus appellantur. Minoribus creatis ma-
gistratibus tributis comitiis magistratus, set

iustus curiata datur lege; maiores centuriatis comitiis fiunt.

5 Ex his omnibus uerbis Messallae manifestum fit, et qui sint magistratus minores et quamobrem 'minores' ap-
6 pellentur. Sed et conlegam esse praetorem consuli docet,
7 quod eodem auspicio creantur. Maiora autem dicuntur auspicia habere, quia eorum auspicia magis rata sunt quam aliorum.

XVI. (ug. XV. extr.)

Item uerba eiusdem Messallae, disserentis, aliud esse ad populum loqui, aliud cum populo agere, et qui magistratus a quibus auocent comitiatum.

1 (xv. 8) Idem Messalla in eodem libro de minoribus magistratibus ita scribsit: Consul ab omnibus magistratibus et comitiatum et contionem auocare potest. Praetor et comitiatum et contionem usquequaque auocare potest, nisi a consule. Minores magistratus nusquam nec comitiatum nec contionem auocare possunt. Ea re, qui eorum primus uocat ad comitiatum, is recte agit, quia bifariam cum populo agi non potest. Nec auocare alius alii posset, si contionem habere uolunt, uti ne cum populo agant, quamuis multi magistratus simul contionem habere possunt.
2 (9) Ex his uerbis Messallae manifestum est, aliud esse 'cum
3 (10) populo agere', aliud 'contionem habere'. Nam 'cum populo agere' est rogare quid populum, quod suffragiis suis aut iubeat aut uetet, 'contionem' autem 'habere' est uerba facere ad populum sine ulla rogatione.

XVII. (XVI.)

Humanitatem non significare id, quod uulgus putat, sed eo uocabulo, qui sinceriter locuti sunt, magis proprie esse usos.

1 Qui uerba Latina fecerunt quique his probe usi sunt, 'humanitatem' non id esse uoluerunt, quod uolgus existimat

quodque a Graecis 'φιλανθρωπία' dicitur et significat dexteritatem quandam beniuolentiamque erga omnis homines promiscam, sed 'humanitatem' appellauerunt id propemodum, quod Graeci 'παιδείαν' uocant, nos 'eruditionem institutionemque in bonas artis' dicimus. Quas qui sinceriter percupiunt adpetuntque, hi sunt uel maxime humanissimi. Huius enim scientiae cura et disciplina ex uniuersis animantibus uni homini datast idcircoque 'humanitas' appellata est.

Sic igitur eo uerbo ueteres usos et cumprimis M. Var- 2
ronem Marcumque Tullium, omnes ferme libri declarant. Quamobrem satis habui unum interim exemplum promere. Itaque uerba posui Varronis e libro rerum hu- 3
manarum primo, cuius principium hoc est: Praxiteles, qui propter artificium egregium nemini est paulum modo humaniori ignotus. Humaniori in- 4
quit; non uulgo dicitur, facili et tractabili et beniuolo, tametsi rudis literarum sit, hoc enim cum sententia nequaquam conuenit, sed eruditiori doctiorique, qui Praxitelem, quid fuerit, et ex libris et ex historia cognouerit.

XVIII. (XVII.)

Quid aput M. Catonem significent verba haec: inter os atque offam.

Oratio est M. Catonis Censorii de aedilibus ui- 1
tio creatis. Ex ea oratione uerba haec sunt: Nunc ita aiunt, in segetibus, in herbis bona frumenta esse. Nolite ibi nimiam spem habere. Saepe audiui, inter os atque offam multa interuenire posse; uerumuero inter offam atque herbam, ibi uero longum interuallum est. Erucius Cla- 2
rus, qui praefectus urbi et bis consul fuit, uir morum et literarum ueterum studiosissimus, ad Sulpicium Apollinarem scribsit, hominem memoriae nostrae doctissimum, quaerere sese et petere, uti sibi rescriberet, quaenam esset eorum uerborum sententia. Tum Apollinaris, 3
nobis praesentibus, nam id temporis ego adulescens Romae sectabar eum discendi gratia, rescribsit Claro, ut uiro

erudito, breuissime, uetus esse prouerbium 'inter os et offam', idem significans, quod Graecus ille παροιμιώδης uersus:

'Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου'.

XVIIII. (XVIII.)

[Platonem tribuere Euripidi Sophocli uersum; et inueniri uersus uerbis iisdem aut paucis syllabis inmutatis apud diuersos poetas, temporibus uariis natos.]

1 Versus est notae uetustatis senarius:

Σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν ξυνουσίᾳ.

2 Eum uersum Plato in Theaeteto Euripidi esse dicit. Quod quidem nos admodum miramur; nam scriptum eum legimus in tragoedia Sophocli, quae inscripta est Αἴας
3 Λοκρός, prior autem natus fuit Sophocles, quam Euripides.
Sed etiam ille uersus non minus notus:

Γέρων γέροντα παιδαγωγήσω σ' ἐγώ,

et in tragoedia Sophocli scribtus est, cui titulus est Φθιώτιδες et in Bacchis Euripidi.

4 Id quoque animaduertimus, aput Aeschylum ἐν τῷ πυρφόρῳ Προμηθεῖ et aput Euripidem in tragoedia, quae inscripta est Ἰνώ, eundem esse uersum absque paucis syllabis. Aeschylus sic:

Σιγῶν θ' ὅπου δεῖ καὶ λέγων τὰ καίρια,

Euripides ita:

Σιγᾶν θ' ὅπου δεῖ καὶ λέγειν ἵν' ἀσφαλές.

Fuit autem Aeschylus non breui antiquior.

XX. (XVIIII.)

De genere atque nominibus familiae Porciae.

1 Cum in domus Tiberianae bibliotheca sederemus ego et Apollinaris Sulpicius et quidam alii mihi aut illi fami-

liares, prolatus forte liber est ita inscribtus: M. Catonis
Nepotis. Tum quaeri coeptum est, quisnam is fuisset M. 2
Cato Nepos. Atque ibi adulescens quispiam, quod ex 3
eius sermonibus coniectare potui, non abhorrens a literis,
'hic', inquit, 'est M. Cato, non cognomento Nepos, sed M.
Catonis Censorii ex filio nepos, qui pater fuit M. Catonis,
praetorii uiri, qui bello ciuili Vticae necem sibi gladio manu
sua consciuit, de cuius uita liber est M. Ciceronis, qui
inscribitur laus Catonis, quem in eodem libro idem Ci-
cero pronepotem fuisse dicit M. Catonis Censorii. Eius igi- 4
tur, quem Cicero laudauit, pater hic fuit M. Cato, cuius
orationes feruntur inscriptae M. Catonis Nepotis'.

Tum Apollinaris, ut mos eius in reprehendendo fuit, 5
placide admodum leniterque: 'laudo', inquit, 'te, mi fili,
quod in tantula aetate, etiamsi hunc M. Catonem, de quo
nunc quaeritur, quis fuerit, ignoras, auditiuncula tamen
quadam de Catonis familia aspersus es. Non unus autem, 6
sed conplures M. illius Catonis Censorii nepotes fuerunt, ge-
niti non eodem patre: duos énim M. ille Cato, qui et orator 7
et censor fuit, filios habuit, et matribus diuersos et aetati-
bus longe dispares. Nam iam adulescente altero, matre eius 8
amissa, ipse quoque iam multum senex, Saloni clientis sui
filiam uirginem duxit in matrimonium, ex qua natus est ei
M. Cato Salonianus: hoc enim illi cognomentum fuit a Salo-
nio, patre matris, datum. Ex maiore autem Catonis filio, 9
qui praetor designatus patre uiuo mortuus est, et egregios
de iuris disciplina libros reliquit, nascitur hic, de quo
quaeritur, M. Cato, M. filius, M. nepos. Is satis uemens 10
orator fuit multasque orationes ad exemplum aui scribtas
reliquit et consul cum Q. Marcio Rege fuit, inque eo consu-
latu in Africam profectus, in ea prouincia mortem obit. Sed 11
is non, ita ut dixisti, M. Catonis, praetorii uiri, qui se Vticae
occidit et quem Cicero laudauit, pater fuit; nec, quia hic ne-
pos Catonis Censorii, ille autem pronepos fuit, propterea ne-
cessum est, patrem hunc ei fuisse. Hic enim nepos, cuius 12
haec modo prolata oratio est, filium quidem maiorem Cato-
nem habuit; sed non eum, qui Vticae perit, sed qui, cum
aedilis curulis et praetor fuisset, in Galliam Narbonensem

13 profectus, ibi uita functus est. Ex altero autem illo, Cen-
sorii filio, longe natu minore, quem Salonianum esse appel-
14 latum dixi, duo nati sunt L. Cato et M. Cato. Is M. Cato
tribunus plebis fuit et praeturam petens mortem obiit; ex
eoque natus est M. Cato praetorius, qui se bello ciuili Vticae
interemit, de cuius uita laudibusque cum M. Tullius scri-
15 beret, pronepotem eum Catonis Censorii dixit fuisse. Vi-
detis igitur hanc partem familiae, quae ex minore Catonis
filio progenita est, non solum generis ipsius tramitibus, sed
temporum quoque spatio differre: nam quia ille Salonianus
in extrema patris aetate, sicuti dixi, natus fuit, prognati quo-
que ab eo aliquanto posteriores fuerunt, quam qui a maiore
16 fratre eius geniti erant. Hanc temporum differentiam facile
animaduertetis ex hac ipsa oratione, cum eam legetis'.
17 Haec Sulpicius Apollinaris audientibus nobis dixit,
quae postea ita esse, uti dixerat, cognouimus, cum et lau-
dationes funebres et librum commentarium de
familia Porcia legeremus.

XXI. (XX.)

Quod a scriptoribus elegantissimis maior ratio habita sit sonitus uocum atque uerborum iucundioris, quae a Graecis εὐφωνία dicitur, quam regulae disciplinaeque, quae a grammaticis reperta est.

1 Interrogatus est Probus Valerius, quod ex familiari
eius quodam conperi, 'has' ne 'urbis' an 'has urbes', et
'hanc turrem' an 'hanc turrim' dici oporteret. 'Si aut uer-
sum', inquit, 'pangis aut orationem solutam struis atque ea
tibi uerba dicenda sunt, non finitiones illas praerancidas ne-
que fetutinas grammaticas spectaueris, sed aurem tuam in-
terroga, quo quid loco conueniat dicere; quod illa suaserit,
2 id profecto erit rectissimum'. Tum is, qui quaesierat: 'quo-
3 nam modo', inquit, 'uis aurem meam interrogem?' Et Pro-
bum ait respondisse: 'Quo suam Vergilius percontatus
est, qui diuersis in locis urbis et urbes dixit arbitrio con-
4 silioque usus auris. Nam in primo georgicon, quem

ego', inquit, 'librum manu ipsius correctum legi, urbis per i literam scripsit. Verba e uersibus eius haec sunt:

Vrbisne inuisere, Caesar,
Terrarumque uelis curam.

Verte enim et muta, ut 'urbes' dicas, insubidius nescio quid facies et pinguius. Contra in tertio Aeneidis urbes 5
dixit per e literam:

Centum urbes habitant magnas.

Hic item muta, ut 'urbis' dicas, nimis exilis uox erit et exanguis, tanta quippe iuncturae differentia est in consonantia uocum proximarum. Praeterea idem Vergilius turrim 6
dixit, non 'turrem', et securim, non 'securem':

Turrim in praecipiti stantem

et:

Incertam excussit ceruice securim.

Quae sunt, opinor, iucundioris gracilitatis, quam si suo utrumque loco per e literam dicas'. At ille, qui interroga- 7
uerat, rudis profecto et aure agresti homo: 'cur', inquit, 'aliud alio in loco potius rectiusque esse dicas, non sane intellego'. Tum Probus iam commotior: 'noli', inquit, 'igi- 8
tur laborare, utrum istorum debeas dicere, 'urbis' an 'urbes'. Nam cum id genus sis, quod uideo, ut sine iactura tua pecces, nihil perdes, utrum dixeris'.

His tum uerbis Probus et hac fini hominem dimisit, ut 9
mos eius fuit erga indociles, prope inclementer. Nos autem 10
aliud quoque postea consimiliter a Vergilio duplici modo scriptum inuenimus. Nam et tres et tris posuit eodem in loco ea iudicii subtilitate, ut si aliter dixeris mutarisque et aliquid tamen auris habeas, sentias suauitatem sonitus claudere. Versus ex decimo hi sunt: 11

Tres quoque Threicios Boreae de gente suprema
Et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit.

Tres illic, tris hic: pensicula utrumque modulareque, re-
12 peries suo quidque in loco sonare aptissime. Sed in illo quoque itidem Vergilii uersu:

Haec finis Priami fatorum,

si mutes haec et 'hic finis' dicas, durum atque absonum erit respuentque aures, quod mutaueris. Sicut illud contra eiusdem Vergilii insuauius facias, si mutes:

Quem das finem, rex magne, laborum?

Nam si ita dicas: 'quam das finem', iniucundum nescio quo pacto et laxiorem uocis sonum feceris.

13 Ennius item rectos cupressos dixit contra receptum uocabuli genus hoc uersu:

Capitibus nutantis pinos rectosque cupressos.

Firmior ei, credo, et uiridior sonus esse uocis uisus est,
14 rectos dicere cupressos, quam 'rectas'. Contra uero idem Ennius in annali duodeuicensimo aere fulua dixit, non 'fuluo', non ob id solum, quod Homerus 'ἠέρα βαθεῖαν' dicit, sed quod hic sonus, opinor, uocabilior uisus et amoenior.

15 Sicuti Marco etiam Ciceroni mollius teretiusque uisum, in quinta in Verrem fretu scribere, quam 'freto': Perangusto, inquit, fretu diuisa. Erat enim crassius
16 iam uetustiusque, 'perangusto freto' dicere. Itidem in secunda, simili usus modulamine: manifesto peccatu inquit, non 'peccato'; hoc enim scriptum in uno atque in
17 altero antiquissimae fidei libro Tironiano repperi. Verba sunt Ciceronis haec: Nemo ita uiuebat, ut nulla eius uitae pars summae turpitudinis esset expers, nemo ita in manifesto peccatu tenebatur, ut cum inpudens fuisset in facto, tum inpudentior uideretur, si negaret.

18 Huius autem uocis cum elegantior hoc in loco sonus est,
19 tum ratio certa et probata est. 'Hic' enim 'peccatus', quasi 'peccatio', recte Latineque dicitur, sicut 'hic incestus', non

qui admisit, sed quod admissum est, et 'hic tributus', quod 'tributum' nos dicimus, a plerisque ueterum dicta sunt. 'Hic' quoque 'adlegatus' et 'hic arbitratus' pro 'adlegatione' proque 'arbitratione' dicuntur, qua ratione seruata, 'arbitratu' et 'adlegatu meo' dicimus. Sic igitur *in manifesto pec-* 20
catu dixit, ut 'in manifesto incestu' ueteres dixerunt, non quin Latinum esset 'peccato' dicere, sed quia in loco isto positum subtilius ad aurem molliusque est.

Lucretius aeque auribus inseruiens 'funem' feminino 21
genere appellauit in hisce uersibus:

> *Haut, [ut] opinor, enim mortalia saecla superne*
> *Aurea de caelo demisit funis in arua,*

cum dicere usitatius manente numero posset:

> 'Aureus e caelo demisit funis in arua'.

Sacerdotes quoque feminas M. *Cicero* 'antistitas' dicit, 22
non secundum grammaticam legem 'antistites'. Nam cum insolentias uerborum a ueteribus dictorum plerumque respueret, huius tamen uerbi in ea parte sonitu delectatus: *Sacerdotes, inquit, Cereris atque illius fani antistitae.* Vsque adeo in quibusdam neque rationem uerbi 23
neque consuetudinem, sed solam aurem secuti sunt, suis uerba modulis pensitantem. *Quod qui non sentiunt,* 24
inquit idem ipse M. *Cicero*, cum de numerosa et apta oratione dissereret, *quas auris habeant aut quid in his hominis simile sit, nescio.*

Illud uero cumprimis apud *Homerum* ueteres gramma- 25
tici adnotauerunt, quod, cum dixisset quodam in loco *κολοιούς τε ψῆράς τε*, alio in loco non '*ψηρῶν τε*', set *ψαρῶν* dixit:

> *Τῶν δ' ὥς τε ψαρῶν νέφος ἔρχεται ἠὲ κολοιῶν,*

secutus non communem, sed propriam in quoque uocis situ iucunditatem; nam si alterum in altero loco ponas, utrumque feceris sonitu insuaue.

XXII. (XXI.)

Verba Titi Castricii rhetoris ad discipulos adulescentes de uestitu atque calciatu non decoro.

1 T. Castricius, rhetoricae disciplinae doctor, qui habuit Romae locum principem declamandi ac docendi, summa uir auctoritate grauitateque et a diuo Hadriano in mores atque literas spectatus, cum me forte praesente, usus enim sum eo magistro, discipulos quosdam suos senatores uidisset die feriato tunicis et lacernis indutos et gallicis calciatos: 'equidem', inquit, 'maluissem, uos togatos esse; pigitum est, cinctos saltem esse et paenulatos. Sed si hic uester huiusmodi uestitus de multo iam usu ignoscibilis est, soleatos tamen uos, populi Romani senatores, per urbis uias ingredi nequaquam decorum est, non hercle uobis minus, quam illi tum fuit, cui hoc M. Tullius pro turpi crimine obiectauit'.

2 Haec, me audiente, Castricius et quaedam alia ad
3 eam rem conducentia Romane et seuere dixit. Plerique autem ex his, qui audierant, requirebant, cur 'soleatos' di-
4 xisset, qui gallicas, non soleas, haberent. Sed Castricius
5 profecto scite atque incorrupte locutus est: omnia enim ferme id genus, quibus plantarum calces tantum infimae teguntur, cetera prope nuda et teretibus habenis uincta sunt, 'soleas' dixerunt, nonnumquam uoce Graeca 'crepidu-
6 las'. 'Gallicas' autem uerbum esse opinor nouum, non diu ante aetatem M. Ciceronis usurpari coeptum, itaque ab eo ipso positum est in secunda Antonianarum: Cum
7 gallicis, inquit, et lacerna cucurristi. Neque in ea significatione id apud quemquam alium scriptum lego grauioris dumtaxat auctoritatis scriptorem; sed ut dixi, 'crepidas' et 'crepidulas', prima syllaba correpta, id genus calciamentum appellauerunt, quod Graeci 'κρηπῖδας' uocant.
8 Eius calciamenti sutores 'crepidarios' dixerunt. Sempronius Asellio in libro rerum gestarum XIIII: Crepidarium, inquit, cultellum rogauit a crepidario sutore.

XXIII. (XXII.)

[Conprecationes, quae ritu Romano fiunt diis, expositae sunt in libris sacerdotum, inter quas Marti Nerienem tribuunt; et quid Neriene seu Nerio nomen importet.]

Conprecationes deum inmortalium, quae ritu Romano 1
fiunt, expositae sunt in libris sacerdotum populi Romani et in plerisque antiquis orationibus. In his 2
scribtum est: Luam Saturni, Salaciam Neptuni, Horam Quirini, Virites Quirini, Maiam Volcani, Heriem Iunonis, Moles Martis Nerienemque Martis. Ex quibus id, quod postremnm posui, sic plerosque 3
dicere audio, ut primam in eo syllabam producant, quo Graeci modo dicunt 'Νηρεΐδας'. Sed qui proprie locuti sunt, primam correptam dixerunt, tertiam produxerunt. Est enim rectus casus uocabuli, sicut in libris ueterum 4
scriptum est, 'Nerio', quamquam M. Varro in satura Menippea, quae scribitur Σκιομαχία, non 'Nerio', sed Nerienes uocatiue dicit in his uersibus:

Te Anna ác Peránna, Pánda te, Lató, Pales,
Neriénes [et] Minérua, Fortuna ác Ceres.

Ex quo nominandi quoque casum eundem fieri necessum 5
est. Sed 'Nerio' a ueteribus sic declinabatur, quasi 'Anio': nam perinde ut 'Anienem', sic 'Nerienem' dixerunt tertia 6
syllaba. Id autem, siue 'Nerio' siue 'Nerienes' est, Sabi- 7
num uerbum est, eoque significatur uirtus et fortitudo. Ita- 8
que ex Claudiis, quos a Sabinis oriundos accepimus, quis erat egregia atque praestanti fortitudine, 'Nero' appellatus est. Sed id Sabini accepisse a Graecis uidentur, qui uincula 9
et firmamenta membrorum 'νεῦρα' dicunt, unde nos quoque Latine 'neruos' appellamus. 'Nerio' igitur Martis uis 10
et potentia et maiestas quaedam esse Martis demonstratur.

Plautus autem in Truculento coniugem esse Nerie- 11
nem Martis dicit, atque id sub persona militis in hoc uersu:

Márs peregre adueniéns salutat Nérienem uxorém suam.

12 Super ea re audiui non incelebrem hominem dicere, nimis
comice Plautum inperito et incondito militi falsam nouam-
que opinionem tribuisse, ut Nerienem coniugem esse Martis
13 putaret. Sed id perite magis quam comice dictum intelleget,
qui leget Cn. Gellii annalem tertium, in quo scribtum
est, Hersiliam, cum apud T. Tatium uerba faceret pacemque
oraret, ita precatam esse: Neria Martis te obsecro,
pacem da, te, uti liceat nuptiis propriis et pro-
speris uti, quod de tui coniugis consilio contigit,
uti nos itidem integras raperent, unde liberos
14 sibi et suis, posteros patriae pararent. De tui,
inquit, coniugis consilio, Martem scilicet significans; per
quod apparet, non esse id poetice a Plauto dictum, sed eam
quoque traditionem fuisse, ut Nerio a quibusdam uxor esse
15 Martis diceretur. Inibi autem animaduertendum est, quod
Gellius Neria dicit per a literam, non 'Nerio', neque 'Ne-
16 rienes'. Praeter Plautum etiam praeterque Gellium Li-
cinius Imbrex, uetus comoediarum scribtor, in fabula,
quae Neaera scripta est, ita scripsit:

Nolo égo Neaeram té uocent, set Nérienem,
Cum quídem Marti es ín conubiúm data.

17 Ita autem se numerus huiusce uersus habet, ut tertia in eo
nomine syllaba, contra quam supra dictum est, corripienda
sit; cuius sonitus quanta aput ueteres indifferentia sit, no-
18 tius est, quam ut plura in id uerba sumenda sint. Ennius
autem in primo annali in hoc uersu:

Nerienem Mauortis et Herclem,

si, quod minime solet, numerum seruauit, primam syllabam
intendit, tertiam corripuit.

19 Ac ne id quidem praetermittendum puto, cuiusmodi est,
quod in commentario Seruii Claudii scribtum inueni-
mus, 'Nerio' dictum quasi 'Neirio', hoc est sine ira et cum
placiditate, ut eo nomine mitem tranquillumque fieri Martem
precemur: 'ne' enim particula, ut apud Graecos, ita plerum-
que in Latina quoque lingua priuatiua est.

XXIIII. (XXIII.)

[Marci Catonis, consularis et censorii, pulcherrima exprobratio contra philosophantes nomine et non re.]

M. Cato, consularis et censorius, publicis iam priuatis- 1
que opulentis rebus, uillas suas inexcultas et rudes, ne
tectorio quidem praelitas fuisse dicit ad annum usque aetatis
suae septuagensimum. Atque ibi postea his uerbis utitur:
Neque, inquit, mihi aedificatio neque uasum neque uestimentum ullum est manupretiosum, neque pretiosus seruus, neque ancilla. Si quid est, inquit, quod utar, utor, si non est, eg[e]o. Su[u]m cuique per me uti atque frui licet. Tum deinde addit: Vitio uertunt, quia multa egeo; at ego illis, quia nequeunt egere.
Haec mera ueritas Tusculani hominis, egere se multis rebus 2
et nihil tamen cupere dicentis, plus hercle promouet ad exhortandam parsimoniam sustinendamque inopiam, quam Graecae istorum praestigiae, philosophari sese dicentium umbrasque uerborum inanes fingentium, qui se nihil habere et nihil tamen egere ac nihil cupere dicunt, cum et habendo et egendo et cupiendo ardeant.

XXV. (XXIIII.)

Quaesitum tractatumque, quid sint manubiae; atque inibi dicta quaedam de ratione utendi uerbis pluribus idem significantibus.

In fastigiis fori Traiani simulacra sunt sita circumundi- 1
que inaurata equorum atque signorum militarium; sub-
scribtum est: ex manubiis. Quaerebat Fauorinus, 2
cum in area fori ambularet et amicum suum consulem op-
periretur causas pro tribunali cognoscentem nosque tunc
eum sectaremur, quaerebat, inquam, quid nobis uideretur
significare proprie 'manubiarum' illa inscriptio. Tum quis- 3
piam, qui cum eo erat, homo in studiis doctrinae multi atque
celebrati nominis: ''ex manubiis', inquit, 'significat 'ex
praeda'; 'manubiae' enim dicuntur praeda, quae manu capta

4 est'. 'Etiamsi', inquit Fauorinus, 'opera mihi princeps
et prope omnis in literis disciplinisque Graecis sumpta est,
non usque eo tamen infrequens sum uocum Latinarum,
quas subsiciuo aut tumultuario studio colo, ut hanc ignorem
manubiarum interpretationem uulgariam, quod esse dicantur
'manubiae' praeda. Sed quaero, an M. Tullius, uerborum
homo diligentissimus, in oratione, quam dixit de lege
agraria Kalendis Ianuariis contra Rullum, inani et in-
lepida geminatione iunxerit 'manubias' et 'praedam', si duo
haec uerba idem significant neque ulla re aliqua dissident?'
5 Atque, ut erat Fauorinus egregia uel diuina quadam me-
6 moria, uerba ipsa M. Tulli statim dixit. Ea nos hic ad-
scribsimus: Praedam, manubias, sectionem, ca-
stra denique Cn. Pompei sedente imperatore de-
cemuiri uendent; et infra itidem duo haec simul iunctim
posita dixit: Ex praeda, ex manubiis, ex auro co-
7 ronario. Ac deinde ad eum conuertit, qui manubias esse
praedam dixerat, et: 'uideturne tibi', inquit, 'utroque in loco
M. Cicero duobus uerbis idem, sicuti tu putas, significan-
tibus inepte et frigide esse usus ac tali ioco dignus, quali
apud Aristophanen, facetissimum comicorum, Euripi-
des Aeschylum insectatus est, cum ait:

Δὶς ταὐτὸν ἡμῖν εἶπεν ὁ σοφὸς Αἰσχύλος.
Ἥκω γὰρ εἰς γῆν, φησί, καὶ κατέρχομαι·
Ἥκω δὲ ταὐτόν ἐστι τῷ κατέρχομαι.
Νὴ τὸν Δί', ὥσπερ γ' εἴ τις εἴποι γείτονι,
Χρῆσον σὺ μάκτραν, εἰ δὲ βούλει κάρδοπον?'

8 'Nequaquam uero', inquit ille, 'talia uidentur, quale est
'*μάκτρα*' et '*κάρδοπος*', quae uel a poetis uel oratoribus
Graecis nostrisque uenerandae et ornandae rei gratia duobus
eadem pluribusue nominibus frequentantur'.
9 'Quid igitur', inquit Fauorinus, 'ualet haec repetitio in-
stauratioque eiusdem rei sub alio nomine, in 'manubiis' et in
'praeda'? num ornat, ut alioqui solet, orationem? num eam
modulatiorem aptioremque reddit? num onerandi uel ex-
probrandi criminis causa exaggerationem aliquam speciosam

facit? sicut in libro eiusdem M. Tulli, qui de constituendo accusatore est, una eademque res pluribus uerbis uementer atque atrociter dicitur: Sicilia tota, si una uoce loqueretur, hoc diceret, quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, sedibus, delubris fuit. Nam cum urbes semel totas dixisset, sedes delubraque addidit, quae sunt ipsa quoque in urbibus. Item in eodem libro simili modo: 10
Siciliam, inquit, prouinciam C. Verres per triennium depopulatus esse, Siculorum ciuitates uastasse, domos exinanisse, fana spoliasse dicitur. Haec, quid uidetur, cum Siciliam prouinciam dixerit 11
atque insuper etiam ciuitates addiderit, domos etiam et fana, quae infra posuit, conprehendisset, uerba haec item multa atque uaria: depopulatus esse, uastasse, exinanisse, spoliasse, nonne unam et eandem uim in sese habent? sane. Sed quia cum dignitate orationis et cum graui uerborum copia dicuntur, quamquam eadem fere sint et ex una sententia cooriantur, plura tamen esse existimantur, quoniam et aures et animum saepius feriunt.

Hoc ornatus genus in crimine uno uocibus multis atque 12
saeuis extruendo ille iam tunc M. Cato antiquissimus in orationibus suis celebrauit, sicuti in illa, quae inscripta est de decem hominibus, cum Thermum accusauit, quod decem liberos homines eodem tempore interfecisset, hisce uerbis eandem omnibus rem significantibus usus est, quae quoniam sunt eloquentiae Latinae tunc primum exorientis lumina quaedam sublustria, libitum est ea mihi *ἀπομνημονεύειν*: Tuum nefarium facinus peiore operire postulas, succidias humanas facis, tantam trucidationem facis, decem funera facis, decem capita libera interficis, decem hominibus uitam eripis, indicta causa, iniudicatis, incondempnatis. Item M. Cato in orationis principio, quam dixit in 13
senatu pro Rhodiensibus, cum uellet res nimis prosperas dicere, tribus uocabulis idem sentientibus dixit. Verba 14
eius haec sunt: Scio solere plerisque hominibus in rebus secundis atque prolixis atque prosperis

animum excellere atque superbiam atque fero-
15 ciam augescere. Itidem Cato ex originum VII. in oratione, quam contra Seruium Galbam dixit, conpluribus uocabulis super eadem re usus est: Multa me dehortata sunt huc prodire, anni, aetas, uox, uires, senectus; uerum enimuero cum tantam rem peragier arbitrarer.

16 Sed ante omnis apud Homerum eiusdem rei atque sententiae luculenta exaggeratio est:

Ἕκτορα δ' ἐκ βελέων ὕπαγε Ζεὺς ἔκ τε κονίης
Ἔκ τ' ἀνδροκτασίης ἔκ θ' αἵματος ἔκ τε κυδοιμοῦ.

Item in alio uersu:

Ὑσμῖναί τε μάχαι τε φόνοι τ' ἀνδροκτασίαι τε.

17 Nam cum omnia ista utrubique multa et cognomin[i]a nihil plus demonstrent quam 'proelium', huius tamen rei uaria facies delectabiliter ac decore multis uariisque uerbis depicta est.
18 Neque non illa quoque aput eundem poetam una in duobus uerbis sententia cum egregia ratione repetita est: Idaeus enim, cum inter Aiacem et Hectorem decertantes armis intercederet, his ad eos usus est:

Μηκέτι, παῖδε φίλω, πολεμίζετε μηδὲ μάχεσθε,

19 in quo uersu non oportet uideri alterum uerbum, idem quod superius significans, supplendi numeri causa extrinsecus additum et consarcinatum. Est enim hoc inane admodum et futtile. Sed cum in iuuenibus gloriae studio flagrantibus peruicaciam ferociamque et cupidinem pugnae leniter tamen ac placide obiurgaret, atrocitatem rei et culpam perseuerandi bis idem dicendo alio atque alio uerbo auxit inculcauitque, duplexque eadem compellatio admonitionem facit instantio-
20 rem. Ne illa quidem significationis eiusdem repetitio ignaua et frigida uideri debet:

Μνηστῆρες δ' ἄρα Τηλεμάχῳ θάνατόν τε μόρον τε
Ἤρτυον,

quod bis idem: 'θάνατον' et 'μόρον' dixerit; indignitas
enim moliendae tam acerbae tamque iniustae necis miranda
mortis iteratione defleta est. Ceterum quis tam obtunso 21
ingeniost, quin intellegat:

Βάσκ' ἴθι, οὖλε Ὄνειρε,

et:

Βάσκ' ἴθι, Ἶρι ταχεῖα,

uerba idem duo significantia non frustra posita esse ἐκ πα-
ραλλήλων, ut quidam putant, sed hortamentum esse acre
imperatae celeritatis?

Verba quoque illa M. Ciceronis in L. Pisonem trige- 22
mina, etiamsi durae auris hominibus non placent, non uenu-
statem modo numeris quaesiuerunt, sed figuram simulatio-
nemque oris pluribus simul uocibus euerberauerunt: Vul- 23
tus denique, inquit, totus, qui sermo quidam taci-
tus mentis est, hic in fraudem homines impulit,
hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit,
induxit. Quid igitur? Simile est', inquit, 'apud eundem 24
in 'praeda' et 'manubiis'? Nihil, nihil profecto istiusmodi
est. Nam neque ornatius fit additis manubiis neque exag- 25
geratius modulatiusue; sed aliud omnino 'praeda' est, ut in
libris rerum uerborumque ueterum scribtum est, aliud 'ma-
nubiae'. Nam 'praeda' dicitur corpora ipsa rerum, quae 26
capta sunt, 'manubiae' uero appellatae sunt pecunia a quae-
store ex uenditione praedae redacta. Vtrumque ergo dixit 27
M. Tullius, cumulandae inuidiae gratia decemuiros abla-
turos persecuturosque: et praedam, quae nondum esset
uenundata, et pecuniam, quae ex uenditione praedae per-
cepta esset.

Itaque haec inscriptio, quam uidetis: ex manubiis, 28
non res corporaque ipsa praedae demonstrat, nihil enim
captum est horum a Traiano ex hostibus, sed facta esse haec
conparataque 'ex manubiis', id est ex pecunia praedaticia,
declarat. 'Manubiae' enim sunt, sicuti iam dixi, non praeda, 29
sed pecunia per quaestorem populi Romani ex praeda uen-
dita contracta. Quod per quaestorem autem dixi, intellegi 30
nunc oportet praefectum aerario significari. Nam cura ae-

31 rarii a quaestoribus ad praefectos translata est. Est tamen nonnusquam inuenire, ita scribsisse quosdam non ignobiles scribtores, ut aut temere aut incuriose 'praedam' pro 'manubiis' et 'manubias' pro 'praeda' posuerint, aut tropica quadam figura mutationem uocabuli fecerint, quod facere con-
32 cessum est scite id periteque facientibus. Sed enim, qui proprie atque signate locuti sunt, sicut hoc in loco M. Tullius, 'manubias' pecuniam dixerunt'.

XXVI. (XXV.)

Verba P. Nigidii, quibus dicit, in nomine Valeri in casu uocandi primam syllabam acuendam esse; et item alia ex eiusdem uerbis ad rectam scripturam pertinentia.

1 P. Nigidii uerba sunt ex commentariorum grammaticorum uicensimo quarto, hominis in disciplinis doctrinarum omnium praecellentis: Deinde, inquit, uoculatio qui poterit seruari, si non sciemus in nominibus, ut Valeri, utrum interrogandi sint an uocandi? Nam interrogandi secunda syllaba superiore tonost quam prima, deinde nouissima deicitur; at in casu uocandi summo tonost pri-
2 ma, deinde gradatim descendunt. Sic quidem Nigidius dici praecipit. Sed si quis nunc, Valerium appellans, in casu uocandi secundum id praeceptum Nigidii acu-
3 erit primam, non aberit, quin rideatur. 'Summum' autem 'tonum' προσῳδίαν acutam dicit et quem 'accentum' nos dicimus 'uoculationem' appellat et 'casum interrogandi' eum dicit, quem nunc nos 'genetiuum' dicimus.
4 Id quoque in eodem libro Nigidiano animaduertimus: Si 'huius', inquit, 'amici' uel 'huius magni' scribas, unum i facito extremum, sin uero 'hii magnii', 'hii amicii', casu multitudinis recto, tum ante i scribendum erit, atque id ipsum facies in similibus. Item si 'huius terrai' scribas, i litera sit extrema, si 'huic terrae', per e scribendum est. Item 'mei' qui scribit in casu interrogandi, uelut cum dicimus 'mei studiosus',

per i unum scribat, non per e; at cum ‘mi[h]ei’, tum per e et i scribendum est, quia dandi casus est. Haec nos auctoritate doctissimi hominis adducti, propter eos, qui harum quoque rerum scientiam quaerunt, non praetermittenda existimauimus.

XXVII. (XXVI.)

De uersibus, quos Vergilius sectatus uidetur, Homeri ac Partheni.

Partheni poetae uersus est: 1

Γλαύκῳ καὶ Νηρεῖ καὶ εἰναλίῳ Μελικέρτῃ.

Eum uersum Vergilius aemulatus est, itaque fecit duobus 2
uocabulis uenuste inmutatis parem:

Glauco et Panopeae et Inoo Melicertae.

Sed illi Homerico non sane re parem neque similem fe- 3
cit: esse enim uidetur Homeri simplicior et sincerior, Vergilii autem *νεωτερικώτερος* et quodam quasi ferrumine inmisso fucatior:

Ταῦρον δ' Ἀλφειῷ, ταῦρον δὲ Ποσειδάωνι.
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo.

XXVIII. (XXVII.)

De sententia Panaetii philosophi, quam scripsit in libro de officiis secundo, qua hortatur, ut homines ad cauendas iniurias in omni loco intenti paratique sint.

Legebatur Panaetii philosophi liber de officiis se- 1
cundus ex tribus illis inclitis libris, quos M. Tullius magno cum studio maximoque opere aemulatus est. Ibi scri- 2
ptum est, cum multa alia ad bonam frugem ducentia, tum uel maxime, quod esse haerereque in animo debet. Id au- 3
tem est ad hanc fere sententiam: ‘Vita’, inquit, ‘hominum, qui aetatem in medio rerum agunt ac sibi suisque esse usui uolunt, negotia periculaque ex inprouiso adsidua et prope cotidiana fert. Ad ea cauenda atque declinanda per-

inde esse oportet animo prompto semper atque intento, ut
4 sunt athletarum, qui 'pancratia[sta]e' uocantur. Nam sicut
illi ad certandum uocati proiectis alte brachiis consistunt
caputque et os suum manibus oppositis quasi uallo praemu-
niunt, membraque eorum omnia, priusquam pugna mota est,
aut ad uitandos ictus cauta sunt aut ad faciendos parata;
ita animus atque mens uiri prudentis, aduersus uim et pe-
tulantias iniuriarum omni in loco atque in tempore prospi-
ciens, esse debet erecta, ardua, saepta solide, expedita, iam
sollicitis numquam coniuens, nusquam aciem suam flectens,
consilia cogitationesque contra fortunae uerbera contraque
insidias iniquorum, quasi brachia et manus, protendens, ne
qua in re aduersa et (in) repentina incursio inparatis inpro-
tectisque nobis oboriatur.

XXVIIII. (XXVIII.)

Quod Quadrigarius cum multis mortalibus dixit; an quid et quan-
tum differret, si dixisset cum multis hominibus.

1 Verba sunt Claudi Quadrigarii ex annalium eius
XIII: Contione dimissa Metellus in Capitolium
uenit cum mortalibus multis, inde domum pro-
2 ficiscitur, tota ciuitas eum reduxit. Cum is liber
eaque uerba Frontoni, nobis ei ac plerisque aliis adsiden-
tibus, legerentur et cuidam haut sane uiro indocto uidere-
tur mortalibus multis pro 'hominibus multis' inepte fri-
gideque in historia nimisque id poetice dixisse, tum Fron-
to illi, cui hoc uidebatur: 'ain tu', inquit, 'aliarum homo re-
rum iudicii elegantissimi, mortalibus multis ineptum tibi
uideri et frigidum, nil autem arbitrare causae fuisse, quod
uir modesti atque puri et prope cotidiani sermonis morta-
libus maluit, quam 'hominibus' dicere, eandemque credis
futuram fuisse multitudinis demonstrationem, si 'cum mul-
tis hominibus', ac non 'cum multis mortalibus' diceret?
3 Ego quidem', inquit, 'sic existimo, nisi si me scriptoris istius
omnisque antiquae orationis amor atque ueneratio caeco es-
se iudicio facit, longe longeque esse amplius, prolixius, fu-
sius, in significanda totius prope ciuitatis multitudine 'mor-

tales' quam 'homines' dixisse. Namque 'multorum homi- 4
num' appellatio intra modicum quoque numerum cohiberi
atque includi potest, 'multi' autem 'mortales' nescio quo pa-
cto et quodam sensu inenarrabili omne fere genus, quod in
ciuitate est et ordinum et aetatum et sexus conprendunt:
quod scilicet Quadrigarius, ita ut res erat, ingentem at-
que promiscam multitudinem uolens ostendere, 'cum multis
mortalibus' Metellum in Capitolium uenisse dixit *ἐμφατικώ-
τερον*, quam si 'cum multis hominibus' dixisset.

Ea nos omnes, quae Fronto dixit, cum ita, ut par erat, 5
non adprobantes tantum, sed admirantes quoque audiremus:
'uidete tamen', [inquit,] 'ne existimetis, semper atque in omni
loco 'mortales multos' pro 'multis hominibus' dicendum, ne
plane fiat Graecum illud de Varronis satura prouerbium
τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον'. Hoc iudicium Frontonis, 6
etiam [in] paruis minutisque uocabulis, non praetermittendum
putaui, ne nos forte fugeret lateretque subtilior huiuscemodi
uerborum consideratio.

XXX. (XXVIIII.)

Non hactenus esse faciem, qua uulgo dicitur.

Animaduertere est, pleraque uerborum Latinorum ex ea 1
significatione, de qua nata sunt, decessisse uel in aliam longe
uel in proximam, eamque decessionem factam esse consue-
tudine et inscitia temere dicentium, quae cuiusmodi sint, non
didicerint. Sicuti quidam 'faciem' esse hominis putant os 2
tantum et oculos et genas, quod Graeci '*πρόσωπον*' dicunt,
quando 'facies' sit forma omnis et modus et factura quaedam
corporis totius, a 'faciendo' dicta, ut a(b a)'spectu' 'species'
et a 'fingendo' 'figura'. Itaque Pacuuius in tragoedia, 3
quae Niptra scribitur, 'faciem' dixit hominis pro corporis
longitudine:

. . . . Aetate, inquit, íntegra,
Feróci ingenio, fácie procerá uirum.

Non solum autem in hominum corporibus, sed etiam in 4
rerum cuiusquemodi aliarum, 'facies' dicitur. Nam montis et

caeli et maris 'facies', si tempestiue dicatur, probe dicitur.
5 Sallustii uerba sunt ex historia secunda: Sardinia in Africo mari facie uestigii humani in orien-
6 tem quam occidentem latior prominet. Ecce autem id quoque in mentem uenit, quod etiam Plautus in Poenulo 'faciem' pro totius corporis colorisque habitu dixit. Verba Plauti haec sunt:

[P.] Set eárum nutrix quá sit facie, mi(hi) éxpedi.
[M.] Statúra † non magna, córpore aquilost. [P.] 'Ipsa e[a]st.
[M.] Specié uenusta ore [aéque] atque oculis pérnigris.
[P.] Formám quidem hercle uérbis depinxtí probe!

7 Praeterea memini, Quadrigarium in undeuicensimo 'faciem' pro statura totiusque corporis figura dixisse.

XXXI. (XXX.)

Quid sit in satura M. Varronis: caninum prandium.

1 Laudabat uenditabatque se nuper quispiam in libraria sedens homo ineptus, gloriosus, tamquam unus esset in omni caelo saturarum M. Varronis enarrator, quas partim Cynicas, alii Menippeas appellant. Et iaciebat inde quaedam non admodum difficilia, ad quae coniicienda adspi-
2 rare posse neminem dicebat. Tum forte ego eum librum ex
3 isdem saturis ferebam, qui 'Ὑδροκύων' inscriptus est. Propius igitur accessi et: 'nosti', inquam, 'magister, uerbum illud scilicet e Graecia uetus, musicam, quae sit abscondita, eam esse nulli rei? oro ergo te, legas hos uersus pauculos et prouerbii istius, quod in his uersibus est, sententiam dicas
4 mihi'. 'Lege', inquit, 'tu mihi potius, quae non intellegis,
5 ut ea tibi ego enarrem'. 'Quonam', inquam, 'pacto legere ego possum, quae non adsequor? indistincta namque et confusa fient, quae legero, et tuam quoque impedient intentionem'.

Tunc aliis etiam, qui ibi aderant, compluribus idem com- 6
probantibus desiderantibusque, accipit a me librum fidei ue-
terem spectatae, luculente scriptum. Accipit autem inconstan- 7
tissimo uultu et maestissimo. Sed quid deinde dicam? non 8
audeo hercle postulare, ut id credatur mihi. Pueri in ludo 9
rudes, si eum librum accepissent, non hi magis in legendo de-
ridiculi fuissent, ita et sententias intercidebat et uerba cor-
rupte pronuntiabat. Reddit igitur mihi librum multis iam ri- 10
dentibus et: 'uides', inquit, 'oculos meos aegros adsiduis-
que lucubrationibus prope iam perditos; uix ipsos literarum
apices potui conprehendere; cum ualebo ab oculis, reuise
ad me et librum istum tibi totum legam'. 'Recte', inquam, 11
sit oculis, magister, tuis; sed, in quo illis nihil opus est, id, 12
rogo te, dicas mihi: caninum prandium in hoc loco, quem
legisti, quid significat?' Atque ille egregius nebulo, quasi dif- 13
ficili quaestione proterritus, exurgit statim et abiens: 'non',
inquit, 'paruam rem quaeris; talia ego gratis non doceo'.

Eius autem loci, in quo id prouerbium est, uerba haec 14
sunt: Non uides apud Mnes[i]theum scribi, triá ge-
nera esse uini, nigrum, album, medium, quod uo-
cant 'κιρρόν', et nouum, uetus, medium? et effi-
cere nigrum uirus, album urinam, medium πέψιν?
nouum refrigerare, uetus calefacere, medium
esse prandium caninum? Quid significet prandium ca- 15
ninum, rem leuiculam, diu et anxie quaesiuimus. Prandium 16
autem abstemium, in quo nihil potatur, 'caninum' dicitur,
quoniam canis uino caret. Cum igitur 'medium uinum' appel- 17
lasset, quod neque nouum esset neque uetus, et plerumque
homines ita loquantur, ut omne uinum aut nouum esse dicant
aut uetus, nullam uim habere significauit neque noui neque
ueteris, quod medium esset, et idcirco pro uino non haben-
dum, quia neque refrigeraret neque calefaceret. 'Refrige-
rare' id dicit, quod Graece 'ψύχειν' dicitur.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER QVARTVS DECIMVS.

I.

Dissertatio Fauorini philosophi aduersus eos, qui Chaldaei appellantur et ex coetu motibusque siderum et stellarum fata hominum dicturos pollicentur.

1 Aduersum istos, qui sese 'Chaldaeos' seu 'genethliacos'
appellant ac de motu deque positu stellarum dicere posse,
quae futura sunt, profitentur, audiuimus quondam Fauo-
rinum philosophum Romae Graece disserentem egregia at-
2 que inlustri oratione; exercendi autem, non ostentandi, gra-
tia ingenii, an quod ita serio iudicatoque existimaret, non
habeo dicere. Capita autem locorum argumentorumque,
quibus usus est, quod eius meminisse potui egressus ibi ex
auditione propere adnotaui, eaque fuerunt ad hanc ferme
sententiam: disciplinam istam Chaldaeorum tantae uetustatis
non esse, quantae uideri uolunt, neque eos principes eius
auctoresque esse, quos ipsi ferant, sed id praestigiarum at-
que offuciarum genus commentos esse homines aeruscato-
3 res et cibum quaestumque ex mendaciis captantes. Atque
eos, quoniam uiderent terrena quaedam inter homines sita
caelestium rerum sensu atque ductu moueri, quale est, quod
oceanus quasi lunae comes cum ea simul senescit adulescit-

que, hinc uidelicet sibi argumentum ad suadendum para-
uisse, ut crederemus, omnia rerum humanarum et parua et
maxima, tamquam stellis atque sideribus euincta, duci et
regi. Esse autem nimis quam ineptum absurdumque, ut, 4
quoniam aestus oceani cum lunae curriculo congruit, nego-
tium quoque alicuius, quod ei forte de aquae ductu cum ri-
ualibus aut de communi pariete cum uicino apud iudicem est,
ut existimemus, id negotium quasi habena quadam de caelo
uinctum gubernari. Quod etsi ui et ratione qua diuina fieri 5
potest, nequaquam id tamen censebat in tam breui exiguo-
que uitae spatio quantouis hominis ingenio conprehendi
posse et percipi, sed coniectari pauca quaedam, ut uerbo
ipsius utar, 'παχυμερέστερον', nullo scientiae fundo con-
cepto, sed fusa et uaga et arbitraria, qualis longinqua ocu-
lorum acies est per interualla media caligantium; tolli enim, 6
quod maxime inter deos atque homines differt, si homines
quoque res omnis post futuras praenoscerent. Ipsam deinde 7
siderum stellarumque obseruationem, quam esse originem
scientiae suae praedicarent, hautquaquam putabat liquide
consistere. 'Nam si principes Chaldaei, qui in patentibus 8
campis colebant, stellarum motus et uias et discessiones et
coetus intuentes, quid ex his efficeretur, obseruauerunt,
procedat', inquit, 'haec sane disciplina, set sub ea modo
inclinatione caeli, sub qua tunc Chaldaei fuerunt; non enim
potest', inquit, 'ratio Chaldaeorum obseruationis manere, si
quis ea uti uelit sub diuersis caeli regionibus. Nam quanta',
inquit, 'partium circulorumque caeli ex deuergentia et con-
uexionibus mundi uarietas sit, quis non uidet? Eaedem igi- 9
tur stellae, per quas omnia diuina humanaque fieri conten-
dunt, sicuti non usquequaque pruinas aut calores cient, sed
mutant et uariant tempestatesque eodem in tempore alibi
placidas, alibi uiolentas mouent, cur non euenta quoque re-
rum ac negotiorum alia efficiunt in Chaldaeis, alia in Gaetulis,
alia aput Danubium, alia aput Nilum? Per (autem) enim', in- 10
quit, 'inconsequens, ipsum quidem corpus et habitum tam
profundi aeris sub alio atque alio caeli curuamine non eun-
dem manere, in hominum autem negotiis stellas istas opinari
idem semper ostendere, sci[licet] eas si quacumque terra

11 conspexeris'. Praeterea mirabatur, id cuiquam pro per-
cepto liquere, stellas istas, quas a Chaldaeis et Babyloniis
siue Aegyptiis obseruatas ferunt, quas multi 'erraticas',
Nigidius 'errones' uocat, non esse plures, quam uolgo
12 dicerentur; posse enim fieri existimabat, ut et alii quidam
planetes pari potestate essent, sine quibus recta atque per-
petua obseruatio perfici non quiret, neque eos tamen cernere
homines possent propter exuperantiam uel splendoris uel
13 altitudinis. 'Nam et quaedam', inquit, 'sidera quibusdam
terris conspiciuntur earumque terrarum hominibus nota
sunt; sed eadem ipsa ex alia omni terra non uidentur et
14 sunt aliis omnino ignarissima. Atque uti demus', inquit,
'et has tantummodo stellas et ex una parte terrae obseruari
debuisse, quae tandem finis obseruationis istius fuit et quae
tempora satis esse uisa sunt ad percipiendum, quid prae-
monstraret aut coetus stellarum aut circuitus aut transitus?
15 Nam si isto modo coepta fieri obseruatio est, ut animaduer-
teretur, quo habitu quaque forma quaque positura stellarum
aliquis nasceretur, tum deinceps ab ineunte uita fortuna eius
et mores et ingenium et circumstantia rerum negotiorumque
et ad postremum finis etiam uitae spectaretur eaque omnia,
ut usu uenerant, literis mandarentur ac postea longis tem-
poribus, cum ipsae illae eodem in loco eodemque habitu fo-
rent, eadem ceteris quoque euentura existimarentur, qui eo-
16 dem illo tempore nati fuissent; si isto', inquit, 'modo ob-
seruari coeptum est [et] ex ea obseruatione conposita quae-
17 dam disciplina est, nullo id pacto potest procedere. Dicant
enim, quot tandem annis uel potius quot saeculis orbis hic
18 obseruationis perfici quiuerit'. Constare quippe inter astro-
logos dicebat, stellas istas, quas 'erraticas' dicerent, quae
esse omnium rerum fatales uiderentur, infinito prope et in-
numerabili numero annorum ad eundem locum, cum eodem
habitu simul omnes profectae sunt, [regredi], ut neque ullus
obseruationis tenor neque memoriae ulla effigies literarum
19 tanto aeuo potuerint edurare. Atque illud etiam cuiusmodi
esset considerandum putabat, quod aliud stellarum agmen
foret, quo primum tempore conciperetur homo in utero ma-
tris, aliud postea cum in decem mensibus proximis in lucem

ederetur, quaerebatque, qui conueniret, diuersam super eo-
dem fieri demonstrationem, si, ut ipsi putarent, alius atque
alius earundem stellarum situs atque ductus alias atque alias
fortunas daret. Sed et nuptiarum tempore, ex quibus liberi 20
quaererentur, atque ipso etiam illo maris et feminae iam de-
clarari coitu oportere dicebat certo quodam et necessario
stellarum ordine, quales qualique fortuna homines gigneren-
tur, ac multo etiam ante, quam pater ipse atque mater
nascerentur, ex eorum genitura debuisse iam tunc prospici,
quinam olim futuri essent, quos ii creaturi forent, et supra
longe atque longe per infinitum, ut, si disciplina ista funda-
mento aliquo ueritatis nixa est, centesimo usque abhinc sae-
culo uel magis primo caeli atque mundi exordio atque inde
iam deinceps, continua significatione, quotiens generis
auctores eiusdem homines nascerentur, stellae istae prae-
monstrare debuerint, qualis qualique fato futurus sit, quis-
quis hodie natus est. 'Quo autem', inquit, 'pacto credi po- 21
test, uniuscuiusque stellarum formae et positionis sortem at-
que fortunam uni omnino homini certam destinatamque esse
eamque formam post longissima saeculorum spatia restitui,
si uitae fortunarumque eiusdem hominis indicia in tam breui-
bus interuallis per singulos maiorum eius gradus perque in-
finitum successionum ordinem tam saepe ac tam multipliciter
eadem ipsa, non eadem stellarum facie denotantur? Quod 22
si id fieri potest eaque diuersitas atque uarietas admittitur
per omnis antiquitatis gradus ad significanda eorum homi-
num, qui post nascentur, exordia, imparilitas haec turbat
obseruationem omnisque ratio disciplinae confunditur'. Iam 23
uero id minime ferundum censebat, quod non modo casus
et euenta, quae euenirent extrinsecus, sed consilia quoque
ipsa hominum et arbitrarias et uarias uoluntates adpetitio-
nesque et declinationes et fortuitos repentinosque in leuis-
simis rebus animorum impetus recessusque moueri agitari-
que desuper e caelo putarent: tamquam quod forte ire in
balneas uolueris ac deinde nolueris atque id rursus uolueris,
non ex aliqua dispari uariaque animi agitatione, sed ex ne-
cessaria quadam errantium siderum reciprocatione contigerit,
ut plane homines non, quod dicitur, 'λογικὰ ζῶα', sed lu-

dicra et ridenda quaedam neurospasta esse uideantur, si nihil sua sponte, nihil arbitratu suo faciunt, sed ducentibus
24 stellis et aurigantibus. 'Ac si', inquit, 'potuisse(t) praedici adfirmant, Pyrrhusne rex an Manius Curius proelio uicturus esset, cur tandem non de alea quoque ac de calculis et alueolo audent dicere, quisnam ibi ludentium uincat? an uidelicet magna sciunt, parua nesciunt, et minora maioribus in-
25 perceptiora sunt? Sed si magnitudines rerum sibi uindicant magisque esse perspicuas et facilius comprehendi posse dicunt, uolo', inquit, 'mihi respondeant, quid in hac totius mundi contemplatione, praestantis naturae operibus, in tam paruis atque breuibus negotiis fortunisque hominum magnum
26 putent? atque id uelim etiam', inquit, 'ut respondeant: si tam paruum atque rapidum est momentum temporis, in quo homo nascens fatum accipit, ut in eodem illo puncto sub eodem circulo caeli plures simul ad eandem competentiam nasci non queant, et si idcirco gemini quoque non eadem uitae sorte sunt, quoniam non eodem temporis puncto editi sunt, peto', inquit, 'respondeant, cursum illum temporis transuolantis, qui uix cogitatione animi conprehendi potest, quonam pacto aut consulto adsequi queant aut ipsi perspicere et reprehendere, cum in tam praecipiti dierum noctiumque uertigine minima momenta ingentes facere di-
27 cant mutationes?' Ad postremum autem et quid esset, quod aduersum hoc dici posset, requirebat, quod homines utriusque sexus omnium aetatum, diuersis stellarum motibus in uitam editi, regionibus, sub quibus geniti sunt, longe distantibus, tamen isti, aut hiantibus terris aut labentibus tectis aut oppidorum expugnationibus aut eadem in naui fluctu obruti, eodem genere mortis eodemque ictu temporis uniuersi
28 simul interirent. 'Quod scilicet', inquit, 'numquam eueniret, si momenta nascendi singulis adtributa suas unumquic-
29 que leges haberent. Quod si quaedam', inquit, 'in hominum morte atque uita etiam diuersis temporibus editorum per stellarum pares quosdam postea conuentus paria nonnulla et consimilia posse dicunt optingere, cur non aliquando possint omnia quoque paria usu uenire, ut existant per huiuscemodi stellarum concursiones et similitudines Socratae si-

mul et Antisthenae et Platones multi genere, forma, inge-
nio, moribus, uita omni et morte pari? quod nequaquam'
inquit, 'prorsus fieri potest. Non igitur hac causa probe uti 30
queunt aduersum hominum impares ortus, interitus pares'.
Illud autem condonare se his dicebat, quod non id quoque 31
requireret, si uitae mortisque hominum rerumque humana-
rum omnium tempus et ratio et causa in caelo et apud stellas
foret, quid de muscis aut uermiculis aut echinis, multis aliis
minutissimis terra marique animantibus dicerent? an istaec
quoque isdem, quibus homines, legibus nascerentur isdem-
que itidem extinguerentur? ut aut ranunculis quoque et cu-
licibus nascendi fata sint de caelestium siderum motibus ad-
tributa aut, si id non putarent, nulla ratio uideretur, cur ea
siderum uis in hominibus ualeret, deficeret in ceteris.

Haec nos sicca et incondita et propemodum ieiuna ora- 32
tione adtingimus. Set Fauorinus, ut hominis ingenium
fuit utque est Graecae facundiae copia simul et uenustas, la-
tius ea et amoenius et splendidius et profluentius exequeba-
tur atque identidem commonebat, ut caueremus, ne qua
nobis isti sycophantae ad faciendam fidem inreperent, quod
uiderentur quaedam interdum uera effutire aut spargere.
'Non enim comprehensa', inquit, 'neque definita neque per- 33
cepta dicunt, sed lubrica atque ambagiosa coniectatione ni-
tentes, inter falsa atque uera pedetemptim quasi per tenebras
ingredientes, eunt et aut multa temptando incidunt repente
inprudentes in ueritatem aut ipsorum, qui eos consulunt,
multa credulitate ducente perueniunt callide ad ea, quae uera
sunt, et idcirco uidetur in praeteritis rebus quam in futuris
ueritatem facilius imitari. Ista tamen omnia, quae aut te-
mere aut astute uera dicunt, prae ceteris', inquit, 'quae
mentiuntur, pars ea non sit millesima'.

Praeter haec autem, quae dicentem Fauorinum audiui- 34
mus, multa etiam memini poetarum ueterum testimonia, a
quibus huiuscemodi ambages fallaciosae confutantur. Ex
quibus est Pacuuianum illud:

> Nám si, quae euentúra sunt, prouídeant, aequi-
> perént Ioui,

item Accianum illud:

Ni(hi)l, inquit, crédo auguribus, qui aúres uerbis díuitant
Aliénas, suas ut aúro locupletént domus.

35 Idem Fauorinus, deterrere uolens ac depellere adulescentes a genethliacis istis et quibusdam aliis id genus, qui prodigiosis artibus futura omnia dicturos pollicentur, nullo pacto adeundos eos esse consulendosque, huiuscemodi ar-
36 gumentis concludebat: 'Aut aduersa', inquit, 'euentura dicunt, aut prospera. Si dicunt prospera et fallunt, miser fies frustra expectando; si aduersa dicunt et mentiuntur, miser fies frustra timendo; sin uera respondent eaque sunt non prospera, iam inde ex animo miser fies, antequam e fato fias; si felicia promittunt eaque euentura sunt, tum plane duo erunt incommoda: et expectatio te spei suspensum fatigabit et futurum gaudii fructum spes tibi iam praeflorauerit. Nullo igitur pacto utendum est istiusmodi hominibus, res futuras praesagientibus'.

II.

Quem in modum disseruerit Fauorinus, consultus a me, super officio iudicis.

1 Quo primum tempore a praetoribus lectus in iudices sum, ut iudicia, quae appellantur 'priuata', susciperem, libros utriusque linguae, de officio iudicis scriptos, conquisiui, ut homo adulescens, a poetarum fabulis et a rhetorum epilogis ad iudicandas lites uocatus, rem iudiciariam, quoniam 'uocis', ut dicitur, 'uiuae' penuria erat, ex 'mutis', quod aiunt, 'magistris' cognoscerem. Atque in dierum quidem diffissionibus conperendinationibusque et aliis quibusdam legitimis ritibus ex ipsa lege Iulia et ex Sabini Masurii et quorundam aliorum iurisperitorum commen-
2 tariis commoniti et adminiculati sumus. In his autem, quae existere solent, negotiorum ambagibus et in ancipiti rationum diuersarum circumstantia nihil quicquam nos huius-
3 cemodi libri iuuerunt. Nam, etsi consilia iudicibus ex prae-

sentium causarum statu capienda sunt, generalia tamen
quaedam praemonita et praecepta sunt, quibus ante causam
praemuniri iudex praepararique ad incertos casus futurarum
difficultatum debeat, sicut illa mihi tunc accidit inexplicabilis
reperiendae sententiae ambiguitas.

Petebatur apud me pecunia, quae dicebatur data nume- 4
rataque; sed qui petebat, neque tabulis neque testibus id
factum docebat et argumentis admodum exilibus nitebatur.
Sed eum constabat uirum esse ferme bonum notaeque et 5
expertae fidei et uitae inculpatissimae, multaque et inlustria
exempla probitatis sinceritatisque eius expromebantur; illum 6
autem, unde petebatur, hominem esse non bonae rei uita-
que turpi et sordida conuictumque uolgo in mendaciis ple-
numque esse perfidiarum et fraudum ostendebatur. Is ta- 7
men cum suis multis patronis clamitabat, probari apud me
debere pecuniam datam consuetis modis, 'expensi latione,
mensae rationibus, chirographi exhibitione, tabularum ob-
signatione, testium intercessione', ex quibus omnibus si 8
nulla re probaretur, dimitti iam se oportere et aduersarium
de calumpnia dampnari, quod de utriusque autem uita atque
factis diceretur, frustra id fieri atque dici: rem enim de pe-
tenda pecunia apud iudicem priuatum agi, non apud censo-
res de moribus.

Tunc ibi amici mei, quos rogaueram in consilium, uiri 9
exercitati atque in patrociniis et in operis fori celebres sem-
perque se circumundique distrahentibus causis festinantes,
non sedendum diutius ac nihil esse dubium dicebant, quin
absoluendus foret, quem accepisse pecuniam nulla proba-
tione sollempni docebatur. Sed enim ego homines cum 10
considerabam, alterum fidei, alterum probri plenum spur-
cissimaeque uitae ac defamatissimae, nequaquam adduci
potui ad absoluendum. Iussi igitur diem diffindi atque inde 11
a subsellis pergo ire ad Fauorinum philosophum, quem in
eo tempore Romae plurimum sectabar, atque ei de causa ac
de hominibus quae apud me dicta fuerant, uti res erat, narro
omnia ac peto, ut et ipsum illud, in quo haerebam, et cetera
etiam, quae obseruanda mihi forent in officio iudicis, faceret
me, ut earum rerum essem prudentior.

12 Tum Fauorinus, religione illa cunctationis et sollicitu-
dinis nostrae conprobata: 'id quidem', inquit, 'super quo
nunc deliberas, uideri potest specie tenui paruaque esse.
Sed si de omni quoque officio iudicis praeire tibi me uis, ne-
13 quaquam est uel loci huius uel temporis; est enim discepta-
tio ista multiiugae et sinuosae quaestionis multaque et anxia
14 cura et circumspicientia indigens. Namque, ut pauca tibi
nunc quaestionum capita adtingam, iam omnium primum
hoc de iudicis officio quaeritur: si iudex forte id sciat, su-
per qua re apud eum litigatur, eaque res uni ei, priusquam
agi coepta aut in iudicium deducta sit, ex alio quodam nego-
tio casuque alio quo cognita liquido et comperta sit, neque
id tamen in agenda causa probatur, oporteatne eum secun-
dum ea, quae sciens uenit, iudicare, an secundum ea, quae
15 aguntur? Id etiam', inquit, 'quaeri solet, an deceat atque
conueniat iudici, causa iam cognita, si facultas esse uideatur
conponendi negotii, officio paulisper iudicis dilato, communis
16 amicitiae et quasi pacificatoris partes recipere? Atque illud
amplius ambigi ac dubitari scio, debeatne iudex inter cogno-
scendum ea, quae dicto quaesitoque opus est, dicere et quae-
rere, etiamsi, cuius ea dici quaerique interest, neque dicat
neque postulet? patrocinari enim prorsus hoc esse aiunt,
non iudicare.

17 Praeter haec super ea quoque re dissentitur, an ex usu
exque officio sit iudicis, rem causamque, de qua cognoscit,
interlocutionibus suis ita exprimere consignareque, ut ante
sententiae tempus ex iis, quae apud eum in praesens con-
fuse uarieque dicuntur, proinde ut quoquo in loco ac tempore
18 mouetur, signa et indicia faciat motus atque sensus sui. Nam
qui iudices', inquit, 'acres atque celeres uidentur, non ali-
ter existimant rem, qua de agitur, indagari conprehendique
posse, nisi is, qui iudicat, crebris interrogationibus necessa-
riisque interlocutionibus et suos sensus aperiat et litigan-
19 tium deprehendat. Contra autem, qui sedatiores et grauio-
res putantur, negant iudicem debere ante sententiam, dum
causa utrimque agitatur, quotiens aliqua re proposita motus
est, totiens significare, quid sentiat. Euenturum enim aiunt,
ut, quia pro uarietate propositionum argumentorumque alius

atque alius motus animi patiendus est, aliter atque aliter eadem in causa eodemque in tempore sentire et interloqui uideatur.

Sed de his', inquit, 'et ceteris huiuscemodi iudicialis of- 20
ficii tractatibus et nos posthac, cum erit otium, dicere, quid sentiamus, conabimur et praecepta Aelii Tuberonis super officio iudicis, quae nuperrime legi, recensebimus. Quod 21
autem ad pecuniam pertinet, quam apud iudicem peti dixisti, suadeo hercle tibi, utare M. Catonis, prudentissimi uiri, consilio, qui in oratione, quam pro L. Turio contra Cn. Gellium dixit, ita esse a maioribus (maiorum) traditum obseruatumque ait, ut si, quod inter duos actum est, neque tabulis neque testibus planum fieri possit, tum apud iudicem, qui de ea re cognosceret, uter ex his uir melior esset, quaereretur et, si pares essent seu boni pariter seu mali, tum illi, unde petitur, crederetur ac secundum eum iudicaretur. In 22
hac autem causa, de qua tu ambigis, optimus est qui petit, unde petitur deterrimus, et res est inter duos acta sine testibus. Eas igitur et credas ei, qui petit, condempnesque 23
eum, de quo petitur, quoniam, sicuti dicis, duo pares non sunt et qui petit melior est.

Hoc quidem mihi tum Fauorinus, ut uirum philoso- 24
phum decuit, suasit. Sed maius ego altiusque id esse ex- 25
istimaui, quam quod meae aetati et mediocritati conueniret, ut cognouisse et condempnasse de moribus, non de probationibus rei gestae uiderer; ut absoluerem tamen, inducere in animum non quiui et propterea iuraui mihi non liquere, atque ita iudicatu illo solutus sum.

Verba ex oratione M. Catonis, cuius commeminit 26
Fauorinus, haec sunt: Atque ego a maioribus memoria sic accepi: si quis quid alter ab altero peterent, si ambo pares essent, siue boni siue mali essent, quod duo res gessissent, uti testes non interessent, illi unde petitur, ei potius credendum esse. Nunc si sponsionem fecissent Gellius cum Turio: 'Ni uir melior esset Gellius, quam Turius', nemo, opinor, tam insa-

nus eset, qui iudicaret, meliorem esse Gellium, quam Turium: si non melior Gellius est Turio, potius oportet credi, unde petitur.

III.

An aemuli offensique inter sese fuerint Xenophon et Plato.

1 Qui de Xenophontis Platonisque uita et moribus pleraque omnia exquisitissime scripsere, non afuisse ab eis motus quosdam tacitos et occultos simultatis aemulationisque mutuae putauerunt et eius rei argumenta quaedam
2 coniectaria ex eorum scriptis protulerunt. Ea sunt profecto huiuscemodi: quod neque a Platone in tot numero libris mentio usquam facta sit Xenophontis neque item contra ab eo in suis libris Platonis, quamquam uterque ac maxime Plato complurium Socratis sectatorum in sermonibus,
3 quos scripsit, commeminerit. Id etiam esse non sincerae neque amicae uoluntatis indicium crediderunt, quod Xenophon inclito illi operi Platonos, quod de optimo statu reipublicae ciuitatisque administrandae scriptum est, lectis ex eo duobus fere libris, qui primi in uolgus exierant, opposuit contra conscripsitque diuersum regiae administrationis genus, quod *παιδείας Κύρου* inscriptum est.
4 Eo facto scriptoque eius usque permotum esse Platonem ferunt, ut quodam in libro, mentione Cyri regis habita, retractandi leu ndique eius operis gratia, uirum quidem Cyrum nauum et strenuum fuisse dixerit, '*παιδείας δὲ οὐκ ὀρθῶς ἧφθαι τὸ παράπαν*': haec enim uerba sunt de Cyro Platonis.

5 Praeterea putant id quoque ad ista, quae dixi, accedere: quod Xenophon in libris, quos dictorum atque factorum Socratis commentarios composuit, negat Socraten de caeli atque naturae causis rationibusque umquam disputauisse, ac ne disciplinas quidem ceteras, quae '*μαθήματα*' Graeci appellant, quae ad bene beateque uiuendum non pergerent, aut attigisse aut comprobasse, idcircoque turpiter eos mentiri dicit, qui dissertationes istiusmodi Socrati adtri-
6 buerent. 'Hoc autem', inquiunt, 'Xenophon cum scripsit,

Platonem uidelicet notat, in cuius libris Socrates physica et musica et geometrica disserit'. Sed enim de uiris optimis 7
et grauissimis si credendum hoc aut suspicandum fuit, causam equidem esse arbitror non obtrectationis nec inuidiae neque de gloria maiore parienda certationis: haec enim procul a moribus philosophiae absunt, in quibus illi duo omnium iudicio excelluerunt. Quae igitur est opinionis istius ratio? Haec profecto est: aequiperatio ipsa plerumque 8
et parilitas uirtutum inter sese consimilium, etiamsi contentionis studium et uoluntas abest, speciem tamen aemulationis creat. Nam cum ingenia quaedam magna duorum 9
pluriumue in eiusdem rei studio inlustrium aut pari sunt fama aut proxima, oritur apud diuersos fauisores eorum industriae laudisque aestimandae contentio. Tum postea 10
ex alieno certamine ad eos quoque ipsos contagium certationis adspirat cursusque eorum ad eandem uirtutis calcem pergentium, quando est compar uel ambiguus, in aemulandi suspitiones non suo, sed fauentium studio delabitur. Proinde igitur et Xenophon et Plato, Socraticae amoe- 11
nitatis duo lumina, certare aemularique inter sese existimati sunt, quia de iis apud alios, uter esset exuperantior, certabatur et quia duae eminentiae, cum simul iunctae in arduum nituntur, simulacrum quoddam contentionis aemulae pariunt.

IIII.

Quod apte Chrysippus et graphice imaginem Iustitiae modulis coloribusque uerborum depinxit.

Condigne mehercule et condecore Chrysippus in li- 1
brorum, qui inscribuntur περὶ καλοῦ καὶ ἡδονῆς, primo, os et oculos Iustitiae uultumque eius seueris atque uenerandis uerborum coloribus depinxit. Facit quippe 2
imaginem Iustitiae fierique solitam esse dicit a pictoribus rhetoribusque antiquioribus ad hunc ferme modum: 'forma atque filo uirginali, aspectu uementi et formidabili, luminibus oculorum acribus, neque humilis neque atrocis, sed reuerendae cuiusdam tristitiae dignitate'. Ex imaginis 3

autem istius significatione intellegi uoluit, iudicem, qui Iustitiae antistes est, oportere esse grauem, sanctum, seuerum, incorruptum, inadulabilem contraque improbos nocentesque inmisericordem atque inexorabilem erectumque et arduum ac potentem, ui et maiestate aequitatis uerita-
4 tisque terrificum. Verba ipsa Chrysippi de Iustitia scripta haec sunt: *Παρθένος δὲ εἶναι λέγεται κατὰ σύμβολον τοῦ ἀδιάφθορος εἶναι καὶ μηδαμῶς ἐνδιδόναι τοῖς κακούργοις, μηδὲ προσίεσθαι μήτε τοὺς ἐπιεικεῖς λόγους μήτε παραίτησιν καὶ δέησιν μήτε κολακείαν μήτε ἄλλο μηδὲν τῶν τοιούτων· οἷς ἀκολούθως καὶ σκυθρωπὴ γράφεται καὶ συνεστηκὸς ἔχουσα τὸ πρόσωπον καὶ ἔντονον καὶ δεδορκὸς βλέπουσα, ὥστε τοῖς μὲν ἀδίκοις φόβον ἐμποιεῖν, τοῖς δὲ δικαίοις θάρσος· τοῖς μὲν προσφιλοῦς ὄντος τοῦ τοιούτου προσώπου, τοῖς δὲ ἑτέροις προσάντους.*

5 Haec uerba Chrysippi eo etiam magis ponenda existimaui, ut prompta ad considerandum iudicandumque sint, quoniam legentibus ea nobis delicatiores quidam disciplinarum philosophi Saeuitiae imaginem istam esse, non Iustitiae, dixerunt.

V.

Lis atque contentio grammaticorum Romae inlustrium enarrata super casu uocatiuo uocabuli, quod est egregius.

1 Defessus ego quondam diutina commentatione laxandi leuandique animi gratia in Agrippae campo deambulabam. Atque ibi duos forte grammaticos conspicatus non parui in urbe Roma nominis, certationi eorum acerrimae adfui, cum alter in casu uocatiuo 'uir egregi' dicendum contenderet, alter 'uir egregie'.

2 Ratio autem eius, qui 'egregi' oportere dici censebat, huiuscemodi fuit: 'Quaecumque', inquit, 'nomina seu uocabula recto casu numero singulari us syllaba finiuntur, in quibus ante ultimam syllabam posita est i litera, ea omnia

casu uocatiuo i litera terminantur, ut 'Caelius' 'Caeli', 'modius' 'modi', 'tertius' 'terti', 'Accius' 'Acci', 'Titius' 'Titi' et similia omnia; sic igitur 'egregius', quoniam us syllaba in casu nominandi finitur eamque syllabam praecedit i litera, habere debebit in casu uocandi i literam extremam et idcirco 'egregi', non 'egregie', rectius dicetur. Nam 'diuus' et 'riuus' et 'cliuus' non us syllaba terminantur, sed ea, quae per duo u scribenda est, propter cuius syllabae sonum declarandum reperta erat noua litera, quae 'digamma' appellabatur'.

Hoc ubi ille alter audiuit: 'o', inquit, 'egregie gram- 3
matice uel, si id mauis, egregiissime, dic, oro te, 'inscius' et 'impius' et 'sobrius' et 'ebrius' et 'proprius' et 'propitius' et 'anxius' et 'contrarius', quae us syllaba finiuntur, in quibus ante ultimam syllabam i litera est, quem casum uocandi habent? me enim pudor et uerecundia tenent, pronuntiare ea secundam tuam definitionem'. Sed cum ille paulisper oppositu horum uocabulorum 4
commotus reticuisset et mox tamen se conlegisset eandemque illam, quam definierat, regulam retineret et propugnaret diceretque, et 'proprium' et 'propitium' et 'anxium' et 'contrarium' itidem in casu uocatiuo dicendum, ut 'aduersarius' et 'extrarius' diceretur; 'inscium' quoque et 'impium' et 'ebrium' et 'sobrium' insolentius quidem paulo, sed rectius per i literam, non per e, in eodem casu pronuntiandum, eaque inter eos contentio longius duceretur, non arbitratus ego, operae pretium esse, eadem istaec diutius audire, clamantes conpugnantesque illos reliqui.

VI.

Cuimodi sint, quae speciem doctrinarum habeant, sed neque delectent neque utilia sint; atque inibi de uocabulis singularum urbium regionumque inmutatis.

1 Homo nobis familiaris, in literarum cultu non ignobilis magnamque aetatis partem in libris uersatus: 'adiutum', inquit, 'ornatumque uolo ire noctes tuas'; et simul

dat mihi librum grandi uolumine 'doctrinae omnigenus',
ut ipse dicebat, 'praescatentem', quem sibi elaboratum
esse ait ex multis et uariis et remotis lectionibus, ut
ex eo sumerem quantum liberet rerum memoria digna-
2 rum. Accipio cupidus et libens, tamquam si copiae cor-
num nactus essem, et recondo me penitus, ut sine ar-
bitris legam.

3 At quae ibi scripta erant, pro Iuppiter, mera miracula!
quo nomine fuerit, qui primus 'grammaticus' appellatus
est; et quot fuerint Pythagorae nobiles, quot Hip-
pocratae; et cuiusmodi fuisse Homerus dicat in
Vlixis domo *λαύρην*; et quam ob causam Telemachus
cubans iunctim sibi cubantem Pisistratum non manu ad-
tigerit, sed pedis ictu excitarit; et Euryclia Telemachum
quo genere claustri incluserit; et quapropter idem poeta
rosam non norit, oleum ex rosa norit. Atque illud etiam
scriptum fuit, quae nomina fuerint sociorum Vlixis, qui a
Scylla rapti laceratique sunt; utrum *ἐν τῇ ἔσω θα-
λάσσῃ* Vlixes errauerit *κατ' Ἀρίσταρχον*, an *ἐν τῇ*
4 *ἔξω κατὰ Κράτητα*; item et istic scriptum fuit, qui
sint apud Homerum uersus isopsephi; et quorum ibi
nominum *παραστιχὶς* reperiatur; et quis adeo uersus
sit, qui per singula uocabula singulis syllabis increscat;
ac deinde qua ratione dixerit singulas pecudes in sin-
gulos annos terna parere; et ex quinque operimentis,
quibus Achillis clipeus munitus est, quod factum ex auro
est, summum sit an medium; et praeterea quibus urbibus
regionibusque uocabula iam mutata sint, quod Boeotia ante
appellata fuerit 'Aonia', quod Aegyptus 'Aeria', quod
Creta quoque eodem nomine 'Aeria' dicta est, quod
Attice '*Ἀκτή*', quod Corinthus 'Ephyre', quod Macedonis
'*Ἠμαθία*', quod Thessalia '*Αἱμονία*', quod Tyros 'Sarra',
quod Thracia ante 'Sithon[ia]' dictast, quod [P]aeston
'*Ποσειδώνιον*'.

5 Haec item atque alia multa istiusmodi scripta in eo libro
fuerunt.

Quem cum statim properans redderem: '*ὄναιό σου*', in-
quam, 'doctissime uirorum, *ταύτης τῆς πολυμαθίας* et

librum hunc opulentissimum recipe, nil prosus ad nostras paupertinas literas congruentem. Nam meae noctes, quas instructum ornatumque isti, de uno maxime illo uersu Homeri quaerunt, quem Socrates prae omnibus semper rebus sibi esse cordi dicebat:

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.'

VII.

Quod M. Varro Cn. Pompeio, consuli primum designato, commentarium dedit, quem appellauit ipse isagogicum, de officio senatus habendi.

Gneo Pompeio consulatus primus cum M. Crasso desi- 1
gnatus est. Eum magistratum Pompeius cum initurus foret, 2
quoniam per militiae tempora senatus habendi consulendique, rerum expers urbanarum fuit, M. Varronem, familiarem suum, rogauit, uti commentarium faceret 'isagogicum', sic enim Varro ipse appellat, ex quo disceret, quid facere dicereque deberet, cum senatum consuleret. Eum librum commen- 3
tarium, quem super ea re Pompeio fecerat, perisse Varro ait in literis, quas ad Oppianum dedit, quae sunt in libro epistulicarum quaestionum quarto, in quibus literis, quoniam quae ante scripserat non comparebant, docet rursum multa ad eam rem ducentia.

Primum ibi ponit, qui fuerint, per quos more maiorum 4
senatus haberi soleret eosque nominat: 'dictatorem, consules, praetores, tribunos plebi, interregem, praefectum urbi', neque alii, praeter hos, ius fuisse dixit facere senatusconsultum, quotiensque usus uenisset, ut omnes isti magistratus eodem tempore Romae essent, tum quo supra ordine scripti essent, qui eorum prior aliis esset, ei potissimum senatus consulendi ius fuisse ait, deinde extraordinario iure tribunos 5
quoque militares, qui pro consulibus fuissent, item decemuiros, quibus imperium consulare tum esset, item triumuiros reipublicae reconstituendae causa creatos ius consulendi senatum habuisse.

Postea scribsit de intercessionibus dixitque intercedendi, 6

ne senatusconsultum fieret, ius fuisse iis solis, qui eadem potestate, qua ii, qui senatusconsultum facere uellent, maioreue essent.

7 Tum adscripsit de locis, in quibus senatusconsultum fieri iure posset, docuitque confirmauitque, nisi in loco per augurem constituto, quod 'templum' appellaretur, senatusconsultum factum esset, iustum id non fuisse. Propterea et in curia Hostilia et in Pompeia et post in Iulia, cum profana ea loca fuissent, templa esse per augures constituta, ut in iis senatusconsulta more maiorum iusta fieri possent. Inter quae id quoque scriptum reliquit, non omnes aedes sacras templa esse ac ne aedem quidem Vestae templum esse.

8 Post haec deinceps dicit, senatusconsultum ante exortum aut post occasum solem factum ratum non fuisse, opus etiam censorium fecisse existimatos, per quos eo tempore senatusconsultum factum esset.

9 Docet deinde inibi multa, quibus diebus habere senatum ius non sit, immolareque hostiam prius auspicarique debere, qui senatum habiturus esset, de rebusque diuinis prius quam humanis ad senatum referendum esse, tum porro referri oportere aut infinite de republica, aut de singulis rebus finite; senatusque consultum fieri duobus modis: aut per discessionem, si consentiretur, aut, si res dubia esset, per singulorum sententias exquisitas; singulos autem debere consuli gradatim incipique a consulari gradu. Ex quo gradu semper quidem antea primum rogari solitum, qui princeps in senatum lectus esset; tum autem, cum haec scriberet, nouum morem institutum refert per ambitionem gratiamque, ut is primus rogaretur, quem rogare uellet, qui haberet senatum, dum is
10 tamen ex gradu consulari esset. Praeter haec de pignore
quoque capiendo disserit deque multa dicenda senatori, qui,
11 cum in senatum uenire deberet, non adesset. Haec et alia
quaedam id genus in libro, quo supra dixi, M. Varro epistula ad Oppianum scripta executus est.

12 Sed quod ait, senatusconsultum duobus modis fieri solere, aut conquisitis sententiis aut per discessionem, parum conuenire uidetur cum eo, quod Ateius Capito in coniecta-
13 neis scriptum reliquit. Nam in libro (col)VIIII. Tube-

ronem dicere ait, nullum senatusconsultum fieri posse non discessione facta, quia in omnibus senatusconsultis, etiam in iis, quae per [r]elationem fierent, discessio esset necessaria, idque ipse Capito uerum esse adfirmat. Sed de hac omni re alio in loco plenius accuratiusque nos memini scribere.

VIII.

Quaesitum esse dissensumque, an praefectus Latinarum causa creatus ius senatus conuocandi consulendique habeat.

Praefectum urbi Latinarum causa relictum senatum ha- 1
bere posse Iunius negat, quoniam ne senator quidem sit neque ius habeat sententiae dicendae, cum ex ea aetate praefectus fiat, quae non sit senatoria. M. autem Varro in 2
quarto epistulicarum quaestionum et Ateius Capito in coniectaneorum (col)VIIII., ius esse praefecto senatus habendi dicunt; deque ea re adsensum esse Capito [Varro]nem Tuberoni contra sententiam Iunii refert: Nam et tribunis, inquit, plebis senatus habendi ius erat, quamquam senatores non essent, ante Atinium plebiscitum.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER QVINTVS DECIMVS.

I.

Quod in Quinti Claudii annalibus scriptum est, lignum alumine oblitum non ardere.

1 Declamauerat Antonius Iulianus rhetor praeterquam semper alias, tum uero nimium quantum delectabiliter et feliciter. Sunt enim ferme scholasticae istae declamationes eiusdem hominis eiusdemque facundiae, non eiusdem tamen
2 cotidie felicitatis. Ergo familiares eius circumfusi undique eum prosequebamur domum, cum inde subeuntes montem Cispium conspicimus insulam quandam occupatam igni multis arduisque tabulatis editam et propinqua iam omnia flagrare
3 uasto incendio. Tum quispiam ibi ex comitibus Iuliani: 'magni', inquit, 'reditus urbanorum praediorum, sed pericula sunt longe maxima. Si quid autem posset remedii fore, ut ne tam adsidue domus Romae arderent, uenum
4 hercle dedissem res rusticas et urbicas emissem'. Atque illi Iulianus laeta, ut mos eius fuit, inter fabulandum uenustate: 'si annalem', inquit, 'undeuicensimum Q. Claudi legisses, optumi et sincerissimi scriptoris, docuisset te profecto Archelaus, regis Mithridati praefectus, qua medella quaque sollertia ignem defenderes, ut ne ulla tua aedificatio e ligno correpta atque insinuata flammis arderet'.

Percontatus ego sum, quid esset illud mirum Quadri- 5
garii. Repetit: 'In eo igitur libro scriptum inueni, cum 6
obpugnaret L. Sulla in terra Attica Piraeum et contra Arche-
laus regis Mithridati praefectus ex eo oppido propugnaret,
turrim ligneam defendendi gratia structam, cum ex omni la-
tere circumplexa igni foret, ardere non quisse, quod alumine
ab Archelao oblita fuisset'.

Verba Quadrigarii ex eo libro haec sunt: Cum Sulla 7
conatus esset tempore magno, eduxit copias,
ut Archelai turrim unam, quam ille interposuit,
ligneam incenderet. Venit, accessit, ligna sub-
didit, submouit Graecos, ignem admouit; satis
sunt diu conati, numquam quiuerunt incendere,
ita Archelaus omnem materiam obleuerat alu-
mine, quod Sulla atque milites mirabantur, et
postquam non succendit, reduxit copias.

II.

Quod Plato in libris, quos de legibus composuit, largiores laetioresque in conuiuiis inuitatiunculas uini non inutiles esse existimauit.

Ex insula Creta quispiam, aetatem Athenis agens, Pla- 1
tonicum sese philosophum dicebat et uiderier gestibat.
Erat autem nihili homo et nugator atque in Graecae facundiae 2
gloria iactabundus et praeterea uini libidine adusque ludibria
ebriosus. Is in conuiuiis iuuenum, quae agitare Athenis 3
hebdomadibus lunae sollempne nobis fuit, simulatque modus
epulis factus et utiles delectabilesque sermones coeperant,
tum, silentio ad audiendum petito, loqui coeptabat atque id
genus uili et incondita uerborum caterua hortabatur omnes
ad bibendum, idque se facere ex decreto Platonico praedica-
bat, tamquam Plato in libris, quos de legibus composuit,
laudes ebrietatis copiosissime scripsisset utilemque esse eam
bonis ac fortibus uiris censuisset; ac simul inter eiusmodi
orationem crebris et ingentibus poculis ingenium omne
ingurgitabat, fomitem esse quendam dicens et incitabulum
ingenii uirtutisque, si mens et corpus hominis uino flagraret.

4 Sed enim Plato in primo et secundo de legibus
non, ut ille nebulo opinabatur, ebrietatem istam turpissi-
mam, quae labefacere et inminuere hominum mentes so-
let, laudauit, sed hanc largiorem paulo iucundioremque
uini inuitationem, quae fieret sub quibusdam quasi arbi-
5 tris et magistris conuiuiorum sobriis, non inprobauit. Nam
et modicis honestisque inter bibendum remissionibus refici
integrarique animos ad instauranda sobrietatis officia ex-
istumauit reddique eos sensim laetiores atque ad inten-
tiones rursum capiendas fieri habiliores, et simul, si qui
penitus in his adfectionum cupiditatumque errores inessent,
quos aliquis pudor reuerens concelaret, ea omnia sine
graui periculo, libertate per uinum data, detegi et ad cor-
rigendum medendumque fieri oportuniora.

6 Atque hoc etiam Plato ibidem dicit, non defugiendas
esse neque respuendas huiuscemodi exercitationes aduer-
sum propulsandam uini uiolentiam neque ullum umquam
continentem prorsum ac temperantem satis fideliter uisum
esse, cuius uita uictusque non inter ipsa errorum peri-
7 cula et in mediis uoluptatum inlecebris explorata sit. Nam
cui libentiae gratiaeque omnes conuiuiorum incognitae sint
quique illarum omnino expers sit, si eum forte ad par-
ticipandas eiusmodi uoluptates aut uoluntas tulerit aut ca-
sus induxerit aut necessitas compulerit, deleniri plerum-
que et capi, neque mentem animumque eius consistere,
8 sed ui quadam noua ictum labascere. Congrediendum
igitur censuit et, tamquam in acie quadam, cum uoluptariis
rebus cumque ista uini licentia comminus decernendum,
ut aduersum eas non fuga simus tuti nec absentia, sed
uigore animi et constanti praesentia moderatoque usu tem-
perantiam continentiamque tueamur et, calefacto simul re-
fotoque animo, si quid in eo uel frigidae tristitiae uel torpen-
tis uerecundiae fuerit, deluamus.

III.

Quid M. Cicero de particula ista senserit scripseritque, quae praeposita est uerbis aufugio et aufero; et an in uerbo autumo eadem istaec praepositio esse uideri debeat.

Legimus librum M. Ciceronis, qui inscriptus est 1
orator. In eo libro Cicero, cum dixisset, uerba haec 2
'aufugio' et 'aufero' composita quidem esse ex prae-
positione 'ab' et ex uerbis 'fugio' et 'fero', sed eam prae-
positionem, quo fieret uox pronuntiatu audituque lenior,
uersam mutatamque esse in 'au' syllabam coeptumque
esse dici 'aufugio' et 'aufero' pro 'abfugio' et 'ab-
fero', cum haec, inquam, ita dixisset, tum postea ibi- 3
dem super eadem particula ita scribsit: Haec, inquit,
praepositio praeter haec duo uerba nullo alio
in uerbo repperietur.

Inuenimus autem in commentario Nigidiano, uer- 4
bum 'autumo' compositum ex 'ab' praepositione et uerbo
'aestumo' dictumque intercise 'autumo', quasi 'abaestumo',
quod significaret 'totum aestumo', tamquam 'abnumero'.
Sed, quod sit cum honore multo dictum P. Nigidii, 5
hominis eruditissimi, audacius hoc argutiusque esse uide-
tur, quam uerius. 'Autumo' enim non id solum signi- 6
ficat: 'aestumo', sed et 'dico' et 'opinor' et 'censeo',
cum quibus uerbis praepositio ista neque cohaerentia uocis
neque significatione sententiae conuenit. Praeterea uir acer- 7
rimae in studio literarum [di]ligentiae M. Tullius non sola
esse haec duo uerba dixisset, si repperiri posset ullum ter-
tium. Sed illud magis inspici quaerique dignum est, uersane 8
sit et mutata 'ab' praepositio in 'au' syllabam propter lenita-
tem uocis, an potius 'au' particula sua sit propria origine et
proinde, ut pleraeque aliae praepositiones a Graecis, ita haec
quoque inde accepta sit; sicuti est in illo uersu Homeri:

Αὐέρυσαν μὲν πρῶτα καὶ ἔσφαξαν καὶ ἔδειραν,

et:

Ἄβρομοι, αὐίαχοι.

IIII.

Historia de Ventidio Basso, ignobili homine, quem primum de Parthis triumphasse, memoriae traditum est.

1 In sermonibus nuper fuit seniorum hominum et eruditorum, multos in uetere memoria altissimum dignitatis gradum ascendisse ignobilissimos prius homines et despicatissimos.
2 Nihil adeo de quoquam tantae admirationi fuit, quantae fue-
3 runt, quae de Ventidio Basso scripta sunt. Eum Picentem fuisse genere et loco humili et matrem eius a Pompeio Strabone, Pompei Magni patre, bello sociali, quo Asculanos subegit, captam cum ipso esse, mox, triumphante Pompeio Strabone, eum quoque puerum inter ceteros ante currum imperatoris sinu matris uectum esse; post, cum adoleuisset, uictum sibi aegre quaesisse eumque sordide inuenisse comparandis mulis et uehiculis, quae magistratibus, qui sortiti prouincias forent, praebenda publice conduxisset. In isto quaestu notum esse coepisse C. Caesari et cum eo profectum esse in Gallias. Tum, quia in ea prouincia satis nauiter uersatus esset et deinceps ciuili bello mandata sibi pleraque inpigre et strenue fecisset, non modo in amicitiam Caesaris, sed ex ea in amplissimum quoque ordinem peruenisse; mox tribunum quoque plebi ac deinde praetorem creatum atque in eo tempore iudicatum esse a senatu hostem cum M. Antonio; post uero coniunctis partibus, non pristinam tantum dignitatem reciperasse, sed pontificatum ac deinde consulatum quoque adeptum esse; eamque rem tam intoleranter tulisse populum Romanum, qui Ventidium Bassum meminerat curandis mulis uictitasse, ut uulgo per uias urbis uersiculi proscriberentur:

Concúrrite omnes aúgures, arúspices!
Porténtum inusitátum conflatum ést recens:
Nam múlas qui fricábat, consul fáctus est.

4 Eundem Bassum Suetonius Tranquillus praepositum esse a M. Antonio prouinciis orientalibus Parthosque in Syriam introrumpentis tribus ab eo proelis fusos scribit, eumque primum omnium de Parthis triumphasse et morte obita publico funere sepultum esse.

V.

Verbum profligo a plerisque dici inproprie insciteque.

Sicut alia uerba pleraque ignoratione et inscitia improbe 1
dicentium, quae non intellegant, deflexa ac deprauata sunt a ratione recta et consuetudine, ita huius quoque uerbi, quod est 'profligo', significatio uersa et corrupta est.
Nam cum ab adfligendo et ad perniciem interitumque dedu- 2
cendo inclinatum id tractumque sit semperque eo uerbo, qui diligenter locuti sunt, ita usi sint, ut 'profligare' dicerent 'prodigere' et 'deperdere', 'profligatas'que res quasi 'proflictas' et 'perditas' appellarent, nunc audio, aedificia et templa et alia fere multa, quae prope absoluta adfectaque sunt, 'in profligato esse' dici ipsaque esse iam 'profligata'. Quapropter ur- 3
banissime respondisse praetorem, non indoctum uirum, barbasculo cuidam ex aduocatorum turba, Sulpicius Apollinaris in quadam epistula scribtum reliquit. Nam cum 4
ille, inquit, rabula audaculus ita postulasset uerbaque ita fecisset: 'Omnia, uir clarissime, negotia, de quibus te cogniturum esse hodie dixisti, diligentia et uelocitate tua profligata sunt, unum id solum relictum est, de quo, rogo, audias', tum praetor satis ridicule: 'An illa negotia, de quibus iam cognouisse me dicis, profligata sint, equidem nescio; hoc autem negotium, quod in te incidit, procul dubio, siue id audiam siue non audiam, profligatum est'.

Quod significare autem uolunt, qui 'profligatum' dicunt, 5
hi, qui Latine locuti sunt, non 'profligatum', sed 'adfectum', dixerunt, sicuti M. Cicero in oratione, quam habuit de prouinciis consularibus. Eius uerba haec sunt: Bel- 6
lum adfectum uidemus et, uere ut dicam, paene confectum. Item infra: Nam ipse Caesar quid est 7
quod in ea prouincia commorari uelit, nisi ut ea, quae per eum adfecta sunt, perfecta reipublicae tradat. Idem Cicero in oeconomico: Cum uero ad- 8
fecta iam prope aestate [u]uas a sole mitescere tempus est.

VI.

In libro M. Ciceronis de gloria secundo manifestum erratum in ea parte, in qua scribtum est super Hectore et Aiace.

1 In libro M. Tulli, qui est secundus de gloria, manifestus error est non magnae rei, quem errorem esse, possit cognoscere non aliquis eruditorum, sed qui tantum legerit
2 Ὁμήρου τὸ Η΄. Quamobrem non tam id mirabamur, errasse in ea re M. Tullium, quam non esse animaduersum hoc postea correctumque uel ab ipso uel a Tirone, liberto eius, diligentissimo homine et librorum patroni sui studiosissimo.
3 Ita enim scriptum in eo libro est: Apud eundem poetam Aiax, cum Hectore congrediens depugnandi causa, agit, ut sepeliatur, si sit forte uictus, declaratque, se uelle, ut suum tumulum multis etiam post saeculis praetereuntes sic loquantur:

Hic situs est uitae iampridem lumina linquens,
Qui quondam Hectoreo perculsus concidit ense.
Fabitur haec aliquis, mea semper gloria uiuet.

4 Huius autem sententiae uersus, quos Cicero in linguam Latinam uertit, non Aiax apud Homerum dicit neque Aiax agit, ut sepeliatur, sed Hector dicit et Hector de sepultura agit, priusquam sciat, an Aiax secum depugnandi causa congressurus sit.

VII.

Obseruatum esse in senibus, quod annum fere aetatis tertium et sexagensimum agant aut laboribus aut interitu aut clade aliqua insignitum; atque inibi super eadem obseruatione exemplum adpositum epistulae diui Augusti ad Gaium filium.

1 Obseruatum in multa hominum memoria expertumque est, senioribus plerisque omnibus sexagensimum tertium ui-

tae annum cum periculo et clade aliqua uenire aut corporis morbique grauioris aut uitae interitus aut animi aegritudinis. Propterea, qui rerum uerborumque istiusmodi studio tenen- 2
tur, eum aetatis annum appellant 'κλιμακτηρικόν'.

Nocte quoque ista proxima superiore, cum librum 3
epistularum diui Augusti, quas ad Gaium nepotem suum scripsit, legeremus duceremurque elegantia orationis neque morosa neque anxia, sed facili hercle et simplici, id ipsum in quadam epistula super eodem anno scriptum offendimus; eiusque epistulae exemplum hoc est:

VIIII. Kal. Octobris.

Aue, mi Gai, meus asellus iucundissimus, quem semper medius fidius desidero, cum a me abes. Set praecipue diebus talibus, qualis est hodiernus, oculi mei requirunt meum Gaium, quem, ubicumque hoc die fuisti, spero laetum et bene ualentem celebrasse quartum et sexagensimum natalem meum. Nam, ut uides, κλιμακτῆρα communem seniorum omnium tertium et sexagensimum annum euasimus. Deos autem oro, ut quantumcumque superest temporis, id saluis nobis traducere liceat in statu reipublicae felicissimo, ἀνδραγαθούντων ὑμῶν καὶ διαδεχομένων stationem meam.

VIII.

Locus ex oratione Fauorini, ueteris oratoris, de cenarum atque luxuriae obprobratione, qua usus est, cum legem Liciniam de sumptu minuendo suasit.

Cum legeremus orationem ueterem Fauorini, non indi- 1
serti uiri, qua oratione [usus est, cum legem Liciniam de sumptu minuendo suasit, ...] totum, ut meminisse possemus odio esse hercle istiusmodi sumptus atque uictus, perdidicimus. Verba haec, quae adposuimus, Fauorini sunt: Praefecti 2
popinae atque luxuriae negant cenam lautam esse, nisi, cum lubentissime edis, tum auferatur

et alia esca melior atque amplior succenturietur. Is nunc flos cenae habetur inter istos, quibus sumptus et fastidium pro facetis procedit, qui negant ullam auem praeter ficedulam totam comesse oportere; — ceterarum auium atque altilium, nisi tantum adponatur, ut a cluniculis inferiore parte saturi fiant, conuiuium putant inopia sordere, — superiorem partem auium atque altilium qui edint, eos palatum habere. Si proportione pergit luxuria crescere, quid relinquitur, nisi ut delibari sibi cenas iubeant, ne edendo defetigentur, quando stratus auro, argento, purpura amplior aliquot hominibus, quam dis inmortalibus, adornatur?

VIIII.

Quod Caecilius poeta frontem genere uirili non poetice, sed cum probatione et cum analogia appellauit.

1 Vere ac diserte Caecilius hoc in Subditiuo scripsit:

Nam hi súnt inimici péssumi, fronte hilaro, corde trísti,
Quos néque ut adpre(he)ndas néque ut[i di]mittás scias.

2 Hos ego uersus, cum de quodam istiusmodi homine sermo-
3 nes essent, in circulo forte iuuenum eruditiorum dixi. Tum de grammaticorum uolgo quispiam nobiscum ibi adsistens non sane ignobilis: 'quanta', inquit, 'licentia audaciaque Caecilius hic fuit, cum fronte hilaro, non 'fronte hilara' dixit et tam inmanem soloecismum nihil ueritus est?'
4 'Immo', inquam, 'potius nos et quam audaces et quam licentes sumus, qui 'frontem' improbe indocteque non uirili genere dicimus, cum et ratio proportionis, quae 'analogia' appellatur, et ueterum auctoritates non 'hanc', sed 'hunc fron-
5 tem' debere dici suadeant. Quippe M. Cato in primo originum ita scripsit: Postridie signis conlatis, aequo

fronte, peditatu (peditibus, equitibus) atque
alis cum hostium legionibus pugnauimus. Recto
quoque fronte idem Cato in libro eodem dicit'.

At ille semidoctus grammaticus: 'missas', inquit, 'aucto- 6
ritates facias, quas quidem ut habeas posse fieri puto, sed
rationem dic, quam non habes'. Atque ego his eius uerbis, 7
ut tum ferebat aetas, inritatior: 'audi', inquam, 'mi magister,
rationem falsam quidem, sed quam redarguere falsam esse
tu non queas. Omnia', inquam, 'uocabula tribus literis finita, 8
quibus 'frons' finitur, generis masculini sunt, si in genetiuo
quoque casu eadem syllaba finiantur, ut 'mons', 'pons',
'frons''. At ille contra renidens: 'audi', inquit, 'disci- 9
pule, plura alia consimilia, quae non sint generis mascu-
lini'. Petebant ibi omnes, ut uel unum statim diceret. 10
Sed cum intorqueret homo uoltum et non hisceret et co-
lores mutaret, tum ego intercessi et 'uade', inquam,
'nunc et habeto ad requirendum triginta dies; postquam
inueneris, repetes nos'. Atque ita hominem nulli rei ad 11
indagandum uocabulum, quo rescinderet finitionem fictam,
dimisimus.

X.

De uoluntario et admirando interitu uirginum Milesiarum.

Plutarchus in librorum, quos περὶ ψυχῆς in- 1
scripsit, primo, cum de morbis dissereret in animos ho-
minum incidentibus, uirginum dixit Milesii nominis fere
quot tum in ea ciuitate erant repente sine ulla euidenti
causa uoluntatem cepisse obeundae mortis ac deinde plu-
rimas uitam suspendio amisisse. Id cum accideret in dies 2
crebrius neque animis earum mori perseuerantium medi-
cina adhiberi quiret, decreuisse Milesios, ut uirgines, quae
corporibus suspensis demortuae forent, ut hae omnes nu-
dae cum eodem laqueo, quo essent praeuinctae, effer-
rentur. Post id decretum uirgines uoluntariam mor-
tem non petisse, pudore solo deterritas tam inhonesti fu-
neris.

XI.

Verba senatusconsulti de exigendis urbe Roma philosophis; item uerba edicti censorum, quo inprobati et coerciti sunt, qui disciplinam rhetoricam instituere et exercere Romae coeperant.

1 C. Fannio Strabone, M. Valerio Messalla coss. senatusconsultum de philosophis et de rhetoribus (Latinis) factum est: M. Pomponius praetor senatum consuluit. Quod uerba facta sunt de philosophis et de rhetoribus, de ea re ita censuerunt, ut M. Pomponius praetor animaduerteret curaretque, uti ei e republica fideque sua uideretur, uti Romae ne essent.

2 Aliquot deinde annis post id senatusconsultum Cn. Domitius Ahenobarbus et L. Licinius Crassus censores de coercendis rhetoribus Latinis ita edixerunt: Renuntiatum est nobis, esse homines, qui nouum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuuentus in ludum conueniat; eos sibi nomen inposuisse Latinos rhetoras, ibi homines adulescentulos dies totos desidere. Maiores nostri, quae liberos suos discere et quos in ludos itare uellent, instituerunt. Haec noua, quae praeter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent neque recta uidentur. Quapropter et his, qui eos ludos habent, et his, qui eo uenire consuerunt, uisum est faciundum, ut ostenderemus nostram sententiam, nobis non placere.

3 Neque illis solum temporibus nimis rudibus necdum Graeca disciplina expolitis, philosophi ex urbe Roma pulsi
4 sunt, uerum etiam Domitiano imperante senatusconsulto
5 eiecti atque urbe et Italia interdicti sunt. Qua tempestate Epictetus quoque philosophus propter id senatusconsultum Nicopolim Roma decessit.

XII.

Locus ex oratione Gracchi de parsimonia ac de pudicitia sua memoratissimus.

C. Gracchus, cum ex Sardinia rediit, oratio- 1
nem ad populum in contione habuit. Ea uerba haec 2
sunt: Versatus sum, inquit, in prouincia, quomodo
ex usu uestro existimabam esse, non quomodo
ambitioni meae conducere arbitrabar. Nulla
apud me fuit popina neque pueri eximia facie
stabant et in conuiuio liberi uestri modestius
erant, quam apud principia. Post deinde haec dicit: 3
Ita uersatus sum in prouincia, uti nemo posset
uere dicere, assem aut eo plus in muneribus me
accepisse aut mea opera quemquam sumptum
fecisse. Biennium fui in prouincia; si ulla mere-
trix domum meam introiuit aut cuiusquam ser-
uulus propter me sollicitatus est, omnium na-
tionum postremissimum nequissimumque existi-
matote. Cum a seruis eorum tam caste me ha-
buerim, inde poteritis considerare, quomodo
me putetis cum liberis uestris uixisse. Atque ibi 4
ex interuallo: Itaque, inquit, Quirites, cum Romam
profectus sum, zonas, quas plenas argenti ex-
tuli, eas ex prouincia inanes retuli. Alii uini
amphoras, quas plenas tulerunt, eas argento
repletas domum reportauerunt.

XIII.

De uerbis inopinatis, quae utroqueuersum dicuntur et a grammaticis communia uocantur.

'Vtor' et 'uereor' et 'hortor' et 'consolor' communia 1
uerba sunt ac dici utroqueuersus possunt: 'uereor te' et
'uereor abs te', id est 'tu me uereris'; 'utor te' et 'utor abs
te', [id est 'tu me uteris'] (pro id factum); 'hortor te' et 'hor-
tor abs te', id est 'tu me hortaris'; 'consolor te' et 'consolor
abs te', id est 'tu me consolaris'; 'testor' quoque et 'inter-

pretor' significatione reciproca dicuntur. Sunt autem uerba
2 haec omnia ex altera parte inusitata et, an dicta sint in eam quoque partem, quaeri solet.

3 Afranius in Consobrinis:

Hem istó parentum est uita uilis liberis,
Vbi málunt metui, quám uereri se áb suis.

Hic uereri ex ea parte dictum est, qua est non usitatior.
4 Nouius in Lignaria uerbum, quod est utitur, ex contraria parte dicit:

Quía supellex múlta, quae non útitur, emitúr tamen,

5 id est 'quae usui non est'. M. Cato in quinta origine: Exercitum, inquit, suum pransum, paratum, cohor-
6 tatum eduxit foras atque instruxit. 'Consolor' quoque in partem alteram, praeterquam dici solitum est, scriptum inuenimus in epistula Q. Metelli, quam, cum in exilio esset, ad Cn. et ad L. Domitios dedit. At cum animum, inquit, uestrum erga me uideo, uehementer consolor et fides uirtusque uestra mihi ante oculos uersatur.
7 'Testata' itidem et 'interpretata' eadem ratione dixit M. Tullius in primo libro de diuinatione, ut 'testor' 'inter-
8 pretor' que uerba communia uideri debeant. Sallustius quoque eodem modo: dilargitis proscriptorum bonis dicit, tamquam uerbum 'largior' sit ex uerbis communibus.

9 'Veritum' autem, sicut 'puditum' et 'pigitum', non personaliter per infinitum modum dictum esse, non a uetustioribus tantum uidemus, sed a M. quoque Tullio in secundo de finibus. Primum, inquit, Aristippi Cyrenaicorumque omnium, quos non est ueritum in ea uoluptate, quae maxima dulcedine sensum moueret, summum bonum ponere.

10 'Dignor' quoque et 'ueneror' et 'confiteor' et 'testor' habita sunt in uerbis communibus. Sic illa in Vergilio dicta sunt:

Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo,

et:

Cursusque dabit uenerata secundos.

Confessi autem aeris, de quo facta confessio est, in XII. tabulis scriptum his uerbis: Aeris confessi rebusque iudicatis XXX. dies iusti sunto. Item ex isdem tabulis id quoque est: Qui se sierit testarier libripensue fuerit, ni testimonium fariatur, inprobus intestabilisque esto. 11

XIIII.

Quod Metellus Numidicus figuram orationis nouam ex orationibus Graecis mutuatus est.

Aput Q. Metellum Numidicum in libro accusationis in Valerium Messallam tertio noue dictum esse adnotauimus. Verba ex oratione eius haec sunt: Cum sese sciret in tantum crimen uenisse atque socios ad senatum questum flentes uenisse, sese pecunias maximas exactos esse. Sese pecunias, inquit, exactos esse pro eo quod est: 'pecunias a se esse maximas exactas'. 1 2 3

Id nobis uidebatur Graeca figura dictum; Graeci enim dicunt: 'εἰσεπράξατό με ἀργύριον', id significat 'exegit me pecuniam'. Quod si id dici potest, etiam 'exactus esse aliquis pecuniam' dici potest; Caecilius que eadem figura in Hypobolimaeo Aeschino usus uidetur: 4 5

Ego illúd minus nihilo éxigor portórium,

id est 'nihilominus exigitur de me portorium'.

XV.

Passis uelis et passis manibus dixisse ueteres non a uerbo suo, quod est patior, sed ab alieno, quod est pando.

Ab eo, quod est 'pando', 'passum' ueteres dixerunt, non 'pansum', et cum 'ex' praepositione 'expassum', non 'expansum'. Caecilius in Synaristosis: 1 2

Herí uero prospéxisse eum se ex tégulis,
Haec núntiass[e] et flámmeum expassúm domi.

3 'Capillo' quoque esse mulier 'passo' dicitur, quasi porrecto et expanso, et 'passis manibus' et 'uelis passis' dicimus, quod
4 significat diductis atque distentis. Itaque Plautus in Milite glorioso, a litera in e mutata, per compositi uocabuli morem, dispessis dicit pro eo, quod est 'dispassis':

Credo égo istoc exempló tibi esse [pér] eundum extra pórtam,
Dispéssis manibus pátibulum cum habébis.

XVI.

De nouo genere interitus Crotoniensis Milonis.

1 Milo Crotoniensis, athleta inlustris, quem in chronicis scriptum est Olympiade † prima coronatum esse, exitum ha-
2 buit e uita miserandum et mirandum. Cum iam natu grandis artem athleticam desisset iterque faceret forte solus in locis Italiae siluestribus, quercum uidit proxime uiam patulis in
3 parte media rimis hiantem. Tum experiri, credo, etiam tunc uolens, an ullae sibi reliquae uires adessent, inmissis in cauernas arboris digitis, reducere et rescindere quercum conatus est. Ac mediam quidem (partem) discidit diuellitque;
4 quercus autem in duas diducta partes, cum ille, quasi perfecto, quod erat conixus, manus laxasset, cessante ui rediit in naturam manibusque eius retentis inclusisque stricta denuo et cohaesa, dilacerandum hominem feris praebuit.

XVII.

Quam ob causam nobiles pueri Atheniensium tibiis canere desierint, cum patrium istum morem canendi haberent.

1 Alcibiades Atheniensis, cum apud auunculum Periclen puer artibus ac disciplinis liberalibus erudiretur et arcessi Pericles Antigenidam tibicinem iussisset, ut eum canere tibiis, quod honestissimum tum uidebatur, doceret, traditas sibi tibias, cum ad os adhibuisset inflassetque, pudefactus oris
2 deformitate, abiecit infregitque. Ea res cum percrebuisset, omnium tum Atheniensium consensu disciplina tibiis canendi
3 desitast. Scriptum hoc in conmentario Pamphilae nono et uicesimo.

XVIII.

Quod pugna belli ciuilis uictoriaque Gai Caesaris, quam uicit in Pharsaliis campis, nuntiata praedictaque est per cuiuspiam remigis uaticinium eodem ipso die in Italia Pataui.

1 Quo C. Caesar et Cn. Pompeius die per ciuile bellum signis conlatis in Thessalia conflixerunt, res accidit Pataui in transpadana Italia memorari digna. 2 Cornelius quidam sacerdos, et nobilis et sacerdotii religionibus uenerandus et castitate uitae sanctus, repente mota mente conspicere se procul dixit, pugnam acerrimam pugnari ac deinde alios cedere, alios urgere, caedem, fugam, tela uolantia, instaurationem pugnae, inpressionem, gemitus, uulnera, proinde ut si ipse in proelio uersaretur, coram uidere sese uociferatus est ac postea subito exclamauit, Caesarem uicisse.

3 Ea Cornelii sacerdotis ariolatio leuis tum quidem uisa est et uecors, magnae mox admirationi fuit, quon[i]am non modo pugnae dies, quae in Thessalia pugnata est, neque proelii exitus, qui erat praedictus, idem fuit, sed omnes quoque pugnandi reciprocae uices et ipsa exercituum duorum conflictatio uaticinantis motu atque uerbis repraesentata est.

XVIIII.

Verba M. Varronis memoria digna ex satura, quae inscribitur *περὶ ἐδεσμάτων.*

1 Non paucissimi sunt, in quos potest conuenire id quod M. Varro dicit in satura, quae inscribitur *περὶ ἐδεσμάτων.* 2 Verba haec sunt: Si, quantum operae sumpsisti, ut tuus pistor bonum faceret panem, eius duodecimam philosophiae dedisses, ipse bonus iampridem esses factus. Nunc illum qui norunt uolunt emere milibus centum, te qui nouit nemo centussis.

XX.

Notata quaedam de Euripidis poetae genere, uita, moribus deque eiusdem fine uitae.

1 Euripidi poetae matrem Theopompus agrestia olera
2 uendentem uictum quaesisse dicit. Patri autem eius, nato illo, responsum est a Chaldaeis, eum puerum, cum adoleuisset, uictorem in certaminibus fore; id ei puero fatum esse.
3 Pater interpretatus, athletam debere esse, roborato exercitatoque filii sui corpore, Olympiam certaturum eum inter athletas pueros deduxit. Ac primo quidem in certamen per ambiguam aetatem receptus non est, post Eleusino et Theseo
4 certamine pugnauit et coronatus est. Mox a corporis cura ad excolendi animi studium transgressus, auditor fuit physici Anaxagorae et Prodici rhetoris, in morali autem philosophia Socratis. Tragoediam scribere natus annos
5 duodeuiginti adortus est. Philochorus refert in insula Salamine speluncam esse taetram et horridam, in qua scriptitarit.
6 Mulieres fere omnes in maiorem modum exosus fuisse dicitur, siue quod natura abhorruit a mulierum coetu siue quod duas simul uxores habuerat, cum id decreto ab Atheniensibus facto ius esset, quarum matrimonii pertaedebat.
7 Eius odii in mulieres Aristophanes quoque meminit *ἐν ταῖς προτέραις Θεσμοφοριαζούσαις*, in his uersibus:

Νῦν οὖν ἁπάσαισιν παραινῶ καὶ λέγω,
Τοῦτον κολάσαι τὸν ἄνδρα πολλῶν οὕνεκα·
Ἄγρια γὰρ ἡμᾶς, ὦ γυναῖκες, δρᾷ κακά,
Ἅτ' ἐν ἀγρίοισ[ι] τοῖς λαχάνοις αὐτὸς τραφείς.

8 Alexander autem Aetolus hos de Euripide uersus composuit:

Ὁ δ' Ἀναξαγόρου τρόφιμος (ΑΡ)χαιοῦ στριφνὸς μὲν ἔμοιγε προσειπεῖν,
Καὶ μισογέλως, καὶ τωθάζειν οὐδὲ παρ' οἶνον μεμαθηκώς,
Ἀλλ' ὅ τι γράψαι, τοῦτ' ἂν μέλιτος καὶ σειρήνων ἐτετεύχει.

Is, cum in Macedonia apud Archelaum regem esset 9
utereturque eo rex familiariter, rediens nocte ab eius cena, canibus a quodam aemulo inmissis dilaceratus est et ex his
uulneribus mors secuta est. Sepulcrum autem eius et me- 10
moriam Macedones eo dignati sunt honore, ut in gloriae quoque loco praedicarent: 'οὔποτε σὸν μνῆμα, Εὐρίπιδες, ὄλοιτό που', quod egregius poeta, morte obitus, sepultus in eorum terra foret. Quamobrem cum legati ad eos ab Atheniensibus missi petissent, ut ossa Athenas in terram illius patriam permitterent transferri, maximo consensu Macedones in ea re deneganda perstiterunt.

XXI.

Quod a poetis Iouis filii prudentissimi humanissimique, Neptuni autem ferocissimi et inhumanissimi traduntur.

Praestantissimos uirtute, prudentia, uiribus, Iouis filios 1
poetae appellauerunt, ut Aeacum et Minoa et Sarpedona; ferocissimos et inmanes et alienos ab omni humanitate, tamquam e mari genitos, Neptuni filios dixerunt, Cyclopa et Cercyona et Scirona et Laestrygonas.

XXII.

Historia de Sertorio, egregio duce, deque astu eius commenticiisque simulamentis, quibus ad barbaros milites continendos conciliandosque sibi utebatur.

Sertorius, uir acer egregiusque dux, et utendi regendi- 1
que exercitus peritus fuit. Is in temporibus difficillimis et 2
mentiebatur ad milites, si mendacium prodesset, et literas compositas pro ueris legebat et somnium simulabat et falsas religiones conferebat, si quid istae res eum apud militum
animos adiuuabant. Illud, adeo Sertori nobile est: Cerua 3.4
alba eximiae pulcritudinis et uiuacissimae celeritatis a Lusi-
tano ei quodam dono data est. Hanc sibi oblatam diuinitus 5
et instinctam Dianae numine conloqui secum monereque et docere, quae utilia factu essent, persuadere omnibus instituit ac, si quid durius uidebatur, quod imperandum militibus fo-

ret, a cerua sese monitum praedicabat. Id cum dixerat,
6 uniuersi, tamquam si deo, libentes parebant. Ea cerua quo-
dam die, cum incursio esset hostium nuntiata, festinatione
ac tumultu consternata in fugam se prorupit atque in palude
proxima delituit et postea requisita perisse credita est.
7 Neque multis diebus post inuentam esse ceruam Sertorio
8 nuntiatur. Tum, qui nuntiauerat, iussit tacere, ne cui pa-
lam diceret, interminatus est praecepitque, ut eam postero
die repente in eum locum, in quo ipse cum amicis esset, in-
mitteret. Admissis deinde amicis postridie, uisum sibi esse
ait in quiete, ceruam, quae perisset, ad se reuerti et, ut prius
9 consuerat, quod opus est facto, praedicere; tum seruo,
quod imperauerat, significat. Cerua missa in cubiculum
Sertorii introrupit, clamor factus et orta admiratio est.
Eaque hominum barbarorum credulitas Sertorio in ma-
10 gnis rebus magno usui fuit. Memoria prodita est, ex his
nationibus, quae cum Sertorio faciebant, cum multis proeliis
superatus esset, neminem umquam ab eo desciuisse, quam-
quam id genus hominum esset mobilissimum.

XXIII.

De aetatibus historicorum nobilium, Hellanici, Herodoti, Thucydidis.

1 Hellanicus, Herodotus, Thucydides, histo-
riae scriptores, in isdem fere temporibus laude ingenti flo-
ruerunt et non nimis longe distantibus fuerunt aetatibus.
2 Nam Hellanicus initio belli Peloponnesiaci fuisse quinque
et sexaginta annos natus uidetur, Herodotus tres et quin-
quaginta, Thucydides quadraginta. Scriptum est hoc in
libro undecimo Pamphilae.

XXIIII.

Quid Vulcatius Sedigitus in libro, quem de poetis scripsit, de comicis Latinis iudicarit.

1 Sedigitus in libro, quem scripsit de poetis, quid
de his sentiat, qui comoedias fecerunt, et quem ex omnibus

praestare ceteris putet ac deinceps quo quemque in loco et honore ponat, his uersibus suis demonstrat:

Multós incertos cértare hanc rem uídimus,
Palmám poetae cómico cui déferant.
Eum meó iudicio errórem dissoluám tibi,
Vt, cóntra si quis séntiat, ni(hi)l séntiat.
Caecílio palmam Státio do mímico.
Plautús secundus fácile exuperat céteros.
Dein Naéuius, qui féruet, pretio in tértiost.
Si erít, quod quarto détur, dabitur Lícinio.
Post ínsequi Licínium facio Atílium.
In séxto consequétur hos Teréntius,
Turpílius septimúm, Trabea óctauum óptinet,
Nonó loco esse fácile facio Lúscium.
Decimum áddo causa antíquitatis Ennium.

XXV.

De uerbis quibusdam nouis, quae in Gnei Mati mimiambis offenderamus.

Cn. Matius, uir eruditus, in mimiambis suis non 1
(absurde) absone finxit recentatur, pro eo, quod Graeci dicunt 'ἀνανεοῦται', id est 'denuo nascitur atque iterum fit recens'. Versus, in quibus hoc uerbum est, hi sunt:

Iam iam álbicascit Phoébus et recéntátur
Commúne lumen hóminibus (et) uolúptátis.

Idem Matius in isdem mimiambis edulcare dicit, 2
quod est 'dulcius reddere', in his uersibus:

Quaprópter edulcáre conuenít uítam
Curásque acerbas sénsibus gubérnáre.

XXVI.

Quibus uerbis Aristoteles philosophus definierit syllogismum; eiusque definitionis interpretamentum uerbis Latinis factum.

Aristoteles, quid 'syllogismus' esset, his uersibus 1
definiuit: *Λόγος, ἐν ᾧ, τεθέντων τινῶν, ἕτερόν τι*

τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει διὰ τῶν
2 κειμένων. Eius definitionis non uidebitur habere inconmode interpretatio facta hoc modo: Syllogismus est oratio, in qua consensis quibusdam et concessis, aliud quid, quam quae concessa sunt, per ea quae concessa sunt, necessario conficitur.

XXVII.

Quid sint comitia calata, quid curiata, quid centuriata, quid tributa, quid concilium; atque inibi quaedam eiusdemmodi.

1 In libro Laelii Felicis ad Q. Mucium primo scriptum est, Labeonem scribere, 'calata' comitia esse, quae pro conlegio pontificum habentur aut regis aut
2 flaminum inaugurandorum causa. Eorum autem alia esse 'curiata', alia 'centuriata'. 'Curiata' per lictorem curiatum 'calari', id est 'conuocari', 'centuriata' per cornicinem.
3 Isdem comitiis, quae 'calata' appellari diximus, et sacrorum detestatio et testamenta fieri solebant. Tria enim genera testamentorum fuisse accepimus: unum, quod calatis comitiis in populi contione fieret, alterum in procinctu, cum uiri ad proelium faciendum in aciem uocabantur, tertium per familiae (e)mancipationem, cui aes et libra adhiberetur.
4 In eodem Laeli Felicis libro haec scripta sunt: Is qui non ut uniuersum populum, sed partem aliquam adesse iubet, non 'comitia', sed 'concilium' edicere debet. Tribuni autem neque aduocant patricios, neque ad eos referre ulla de re possunt. Ita ne 'leges' quidem proprie, sed 'plebisscita' appellantur, quae tribunis plebis ferentibus accepta sunt, quibus rogationibus ante patricii non tenebantur, donec Q. Hortensius dictator legem tulit, ut eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur. Item in eodem libro hoc scriptum est: 'Cum ex generibus hominum suffragium feratur, 'curiata' comitia esse, cum ex censu et aetate 'centuriata', cum ex regionibus et locis,

'tributa'; centuriata autem comitia intra pomerium fieri nefas esse, quia exercitum extra urbem imperari oporteat, intra urbem imperari ius non sit. Propterea centuriata in campo Martio haberi exercitumque imperari praesidii causa solitum, quoniam populus esset in suffragiis ferendis occupatus'.

XXVIII.

Quod errauit Cornelius Nepos, cum scribsit, Ciceronem tres et uiginti annos natum causam pro Sexto Roscio dixisse.

Cornelius Nepos et rerum memoriae non indiligens 1
et M. Ciceronis ut qui maxime amicus familiaris fuit.
Atque is tamen in librorum primo, quos de uita illius 2
composuit, errasse uidetur, cum eum scripsit tres et uiginti
annos natum primum causam iudicii publici egisse Sextum-
que Roscium parricidii reum defendisse. Dinumeratis quippe 3
annis a Q. Caepione et Q. Serrano, quibus consulibus ante
diem tertium Nonas Ianuarii m. M. Cicero natus est, ad
M. Tullium et Cn. Dolabellam, quibus consulibus causam pri-
uatam pro Quinctio apud Aquilium Gallum iudicem dixit,
sex et uiginti anni reperiuntur. Neque dubium est, quin
post annum, quam pro Quinctio dixerat, Sex. Roscium
reum parricidii defenderit, annos iam septem atque uiginti
natus, L. Sulla Felice II. Q. Metello Pio consulibus.

In qua re etiam Fenestellam errasse, Pedianus 4
Asconius animaduertit, quod eum scripserit sexto uicen-
simo aetatis anno pro Sex. Roscio dixisse. Longior 5
autem Nepotis, quam Fenestellae error est, nisi quis
uult in animum inducere, Nepotem, studio amoris et
amicitiae adductum, amplificandae admirationis gratia
quadriennium suppressisse, ut M. Cicero orationem
florentissimam dixisse pro Roscio admodum adulescens
uideretur.

Illud adeo ab utriusque oratoris studiosis animaduersum 6
et scriptum est, quod Demosthenes et Cicero pari
aetate inlustrissimas orationes in causis dixerunt, alter

κατὰ Ἀνδροτίωνος et *κατὰ Τιμοκράτους* septem et uiginti annos natus, alter anno minor pro P. Quinctio
7 septimoque et uicesimo pro Sex. Roscio. Vixerunt quoque non nimis numerum annorum diuersum: alter tres et sexaginta annos, Demosthenes sexaginta.

XXVIIII.

Quali figura orationis et quam noua L. Piso annalium scriptor usus sit.

1 Duae istae in loquendo figurae notae satis usitataeque sunt: 'mihi nomen est Iulius' et 'mihi nomen est Iulio';
2 tertiam figuram nouam hercle repperi apud Pisonem in secundo annalium. Verba Pisonis haec sunt: L. Tarquinium, conlegam suum, quia Tarquinio nomine esset, metuere; eumque orat, uti sua uoluntate Romam contendat. Quia Tarquinio, inquit, nomine esset: hoc proinde est, tamquam si ego dicam 'mihi nomen est Iulium'.

XXX.

Vehiculum, quod petorritum appellatur, cuiatis linguae uocabulum sit, Graecae an Gallicae.

1 Qui ab alio genere uitae detriti iam et retorridi ad literarum disciplinas serius adeunt, si forte idem sunt garruli natura et subargutuli, oppido quam fiunt in li-
2 terarum ostentatione inepti et friuoli. Quod genus profecto ille homo est, qui de 'petorritis' nuper argutissimas
3 nugas dixit. Nam cum quaereretur, 'petorritum' quali forma uehiculum cuiatisque linguae uocabulum esset, et faciem uehiculi ementitus est longe alienam falsamque et uocabulum Graecum esse dixit atque significare uolucres rotas interpretatus est, commutataque una litera 'petor-
4 ritum' esse dictum uolebat, quasi 'petorrotum', scriptum etiam hoc esse a Valerio Probo contendit.
5 Ego, cum Probi multos admodum commentationum libros adquisierim, neque scriptum in his inueni nec usquam

alioqui Probum scripsisse credo: 'petorritum' enim est 6
non ex Graecia dimidiatum, sed totum [ortum] trans Alpibus.
Nam est uox Gallica. Id scriptum est in libro M. Varro- 7
nis quarto decimo rerum diuinarum, quo in loco Varro, cum de 'petorrito' dixisset, esse id uerbum Gallicum, 'lanceam' quoque dixit non Latinum, set Hispanicum uerbum esse.

XXXI.

Quae uerba legauerint Rhodii ad hostium ducem Demetrium, cum ab eo obsiderentur, super illa incluta Ialysi imagine.

Rhodum insulam celebritatis antiquissimae oppidumque 1
in ea pulcherrimum ornatissimumque obsidebat obpugnatque Demetrius, dux aetatis suae inclutus, cui a peritia disciplinaque faciendi obsidii machinarumque sollertia ad capienda oppida repertarum cognomentum Πολιορκητὴς
fuit. Tum ibi in obsidione aedes quasdam publice factas, 2
quae extra urbis muros cum paruo praesidio erant, adgredi et uastare atque absumere igni parabat.

In his aedibus erat memoratissima illa imago Ialysi, 3
Protogenis manu facta, inlustris pictoris, cuius operis pulcritudinem praestantiamque ira percitus Rhodiis inuidebat.
Mittunt Rhodii ad Demetrium legatos cum his uerbis: 'Quae, 4
malum', inquiunt, 'ratiost, ut tu imaginem istam uelis incendio aedium facto disperdere? Nam si nos omnes superaueris et oppidum hoc totum ceperis, imagine quoque illa integra et incolumi per uictoriam potieris; sin uero nos uincere obsidendo nequiueris, petimus consideres, ne turpe tibi sit, quia non potueris bello Rhodios uincere, bellum
cum Protogene mortuo gessisse'. Hoc ubi ex legatis audiuit, 5
obpugnatione desita, et imagini et ciuitati pepercit.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER SEXTVS DECIMVS.

I.

Verba Musoni philosophi Graeca, digna atque utilia audiri obseruarique; eiusdemque utilitatis sententia a M. Catone multis ante annis Numantiae ad equites dicta.

1 Adulescentuli cum etiamtum in scholis essemus, *ἐνθυμημάτιον* hoc Graecum, quod adposui, dictum esse a Musonio philosopho audiebamus et, quoniam uere atque luculente dictum uerbisque est breuibus et rutundis uinctum,
2 perquam libenter memineramus: *'Ἄν τι πράξῃς καλὸν μετὰ πόνου, ὁ μὲν πόνος οἴχεται, τὸ δὲ καλὸν μένει· ἄν τι ποιήσῃς αἰσχρὸν μετὰ ἡδονῆς, τὸ μὲν ἡδὺ οἴχεται, τὸ δὲ αἰσχρὸν μένει'.*
3 Postea istam ipsam sententiam in Catonis oratione, quam dixit Numantiae apud equites, positam legimus. Quae etsi laxioribus paulo longioribusque uerbis comprehensa est praequam illud Graecum, quod diximus, quoniam tamen priore tempore antiquiorque est, uenerabi-
4 lior uideri debet. Verba ex oratione haec sunt: Cogitate cum animis uestris, si quid uos per laborem recte feceritis, labor ille a uobis cito recedet, bene factum a uobis, dum uiuitis, non abscedet; sed si qua per uoluptatem nequiter feceritis, uoluptas cito abibit, nequiter factum illud apud uos semper manebit.

II.

Cuiusmodi sit lex apud dialecticos percontandi disserendique; et quae sit eius legis reprehensio.

Legem esse aiunt disciplinae dialecticae, si de quapiam 1
re quaeratur disputeturque atque ibi quid rogere, ut respondeas, tum ne amplius quid dicas, quam id solum, quod es rogatus, aut aias aut neges; eamque legem qui non seruent et aut plus aut aliter, quam sunt rogati, respondeant, existumantur indoctique esse disputandique morem atque rationem
non tenere. Hoc quidem, quod dicunt, in plerisque disputa- 2
tionibus procul dubio fieri oportet. Indefinitus namque inex- 3
plicabilisque sermo fiet, nisi interrogationibus responsionibusque simplicibus fuerit determinatus.

Sed enim esse quaedam uidentur, in quibus si breuiter et 4
ad id, quod rogatus fueris, respondeas, capiare. Nam si quis 5
his uerbis interroget: 'Postulo uti respondeas, desierisne facere adulterium, an non', utrumcumque dialectica lege responderis, siue aias seu neges, haerebis in captione, tam-
quam si te dicas adulterum [....] negent. Nam qui facere 6
non desinit, non id necessario etiam fecit. Falsa igitur est 7
species istius captionis et nequaquam procedere ad id potest, ut conligi concludique possit, eum facere adulterium, qui se
negauerit facere desisse. Quid autem legis istius propugna- 8
tores in illa captiuncula facient, in qua haerere eos necessum est, si nihil amplius, quam quod interrogati erunt, responde-
rint? Nam, si ita ego istorum aliquem rogem: 'Quicquid non 9
perdidisti, habeasne, an non habeas, postulo ut aias aut
neges', utrumcumque breuiter responderit, capietur. Nam 10
si non habere se negauerit, quod non perdidit, colligetur, oculos eum non habere, quod non perdidit; sin uero habere se dixerit, colligetur, habere eum cornua, quae non
perdidit. Rectius igitur cautiusque ita respondebitur: 'quic- 11
quid habui, id habeo, si id non perdidi'. Sed huiuscemodi 12
responsio non fit ex ea lege, quam diximus: plus enim,
quam quod rogatus est, respondet. Propterea id quoque 13
ad eam legem addi solet, non esse captiosis interrogationibus respondendum.

III.

Quanam ratione effici dixerit Erasistratus medicus, si cibus forte deerit, ut tolerari aliquantisper inedia possit et tolerari fames; uerbaque ipsa Erasistrati super ea re scripta.

1 Cum Fauorino Romae dies plerumque totos eramus tenebatque animos nostros homo ille fandi dulcissimus atque eum, quoquo iret, quasi ex lingua prorsum eius capti prosequebamur: ita sermonibus usquequaque amoenissimis
2 demulcebat. Tum ad quendam aegrum cum isset uisere nosque cum eo una introissemus multaque ad medicos, qui tum forte istic erant, ualitudinis eius gratia, oratione Graeca dixisset: 'ac ne hoc quidem mirum', inquit, 'uideri debet, quod, cum antehac semper edundi fuerit adpetens, nunc post imperatam inediam tridui omnis eius adpetitio pristina
3 elanguerit. Nam quod Erasistratus scriptum', inquit, 'reliquit, propemodum uerum est: esuritionem faciunt inanes patentesque intestinorum fibrae et caua intus uentris ac stomachi uacua et hiantia; quae ubi aut cibo conplentur aut inanitate diutina contrahuntur et coniuent, tunc loco, in quem cibus capitur, uel stipato uel adducto, uoluntas ca-
4 piendi eius desiderandique restinguitur'. Scythas quoque ait eundem Erasistratum dicere, cum sit usus, ut famem longius tolerent, fasceis uentrem strictissime circumligare. Ea uentris conpressione esuritionem posse depelli, creditum est.

5 Haec tum Fauorinus multaque istiusmodi alia adfabi-
6 lissime dicebat, nos autem postea, cum librum forte Erasistrati legeremus *διαιρέσεων* primum, id ipsum in eo libro, quod Fauorinum audiebamus dicere, scriptum of-
7 fendimus. Verba Erasistrati ad eam rem pertinentia haec sunt: *Ἐλογιζόμεθα οὖν παρὰ τὴν ἰσχυρὰν σύμπτωσιν τῆς κοιλίας εἶναι τὴν σφόδρα ἀσιτίαν· καὶ γὰρ τοῖς ἐπιπλέον ἀσιτοῦσιν κατὰ προαίρεσιν ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις ἡ πεῖνα*
8 *παρακολουθεῖ, ὕστερον δὲ οὐκέτι.* Deinde paululum infra: *Εἰθισμένοι δέ εἰσιν καὶ οἱ Σκύθαι, ὅταν διά τινα καιρὸν ἀναγκάζωνται ἀσιτεῖν,*

ζώναις πλατείαις τὴν κοιλίαν διασφίγγειν, ὡς τῆς πείνης αὐτοὺς ἧττον ἐνοχλούσης· σχεδὸν δὲ καὶ ὅταν πλήρης κοιλία ᾖ, διὰ τὸ κείνωμα ἐν αὐτῇ μηδὲν εἶναι, διὰ τοῦτο οὐ πεινῶσιν, ὅταν δὲ σφόδρα συμπεπτωκυῖα ᾖ, κείνωμα οὐκ ἔχει.

In eodem libro Erasistratus uim quandam famis 9
non tolerabilem, quam Graeci 'βούλιμον' appellant, in diebus frigidissimis multo facilius accidere ait, quam cum serenum atque placidum est, atque eius rei causas, cur is morbus in eo plerumque tempore oriatur, nondum sibi esse compertas dicit. Verba, quibus id dicit, haec sunt: Ἄπορον δὲ 10
καὶ δεόμενον ἐπισκέψεως καὶ ἐπὶ τούτου καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν βουλιμιώντων, διὰ τί ἐν τοῖς ψύχεσιν μᾶλλον τὸ σύμπτωμα τοῦτο γίνεται ἢ ἐν ταῖς εὐδίαις;

IIII.

Quo ritu quibusque uerbis fetialis populi Romani bellum indicere solitus sit his, quibus populus bellum fieri iusserat; et item in quae uerba conceptum fuerit iusiurandum de furtis militaribus sanciendis et uti milites scripti intra praedictum diem in loco certo frequentitarent, causis quibusdam exceptis, propter quas id iusiurandum remitti aecum esset.

Cincius in libro tertio de re militari, fetialem 1
populi Romani bellum indicentem hostibus telumque in agrum eorum iacientem, hisce uerbis uti scripsit: 'Quod populus Hermundulus hominesque populi Hermunduli aduersus populum Romanum bellum fecere deliqueruntque, quodque populus Romanus cum populo Hermundulo hominibusque Hermundulis bellum iussit, ob eam rem ego populusque Romanus populo Hermundulo hominibusque Hermundulis bellum dico facioque'.

Item in libro eiusdem Cincii de re militari quinto 2
ita scriptum est: Cum dilectus antiquitus fieret et milites scriberentur, iusiurandum eos tribunus

militaris adigebat in uerba haec: '(Magistratus
uerba.) C. Laelii C. fili consulis, L. Cornelii
P. fili consulis in exercitu decemque milia pas-
suum prope furtum non facies dolo malo solus
neque cum pluribus pluris nummi argentei in dies
singulos; extraque hastam, hastile, pom[um,] pa-
bulum, utrem, follem, faculam si quid ibi inuene-
ris sustulerisue, quod tuum non erit, quod pluris
nummi argentei erit, uti tu ad C. Laelium C. filium
consulem Luciumue Cornelium P. filium consulem
siue quem ad uter eorum iusserit proferes
aut profitebere in triduo proximo quidquid in-
ueneris sustulerisue sine dolo malo aut do-
mino suo, cuium id censebis esse, reddes, uti
3 quod rectum factum esse uoles'. Militibus
autem scriptis dies praefinibatur, quo die
4 adessent et citanti consuli responderent; deinde
concipiebatur iusiurandum, ut adessent, his
additis exceptionibus: 'nisi harunce quae causa
erit: funus familiare feriaeue denicales, quae
non eius rei causa in eum diem conlatae sint, quo
is eo die minus ibi esset, morbus sonticus auspi-
ciumue, quod sine piaculo praeterire non liceat,
sacrificiumue anniuersarium, quod recte fieri
non possit, nisi ipsus eo die ibi sit, uis hostesue,
status condictusue dies cum hoste; si cui eorum
harunce quae causa erit, tum se postridie quam
per eas causas licebit, eo die uenturum adiutu-
rumque eum, qui eum pagum, uicum, oppidumue
delegerit'.

5 Item in eodem libro uerba haec sunt: Miles cum die, qui prodictus est, aberat neque excusatus erat, infrequens † dabatur.

6 Item in libro sexto hoc scriptum est: Alae dictae exercitus equitum ordines, quod circum legiones dextra sinistraque, tamquam alae in auium corporibus, locabantur. In legione sunt centuriae sexaginta, manipuli triginta, cohortes decem.

V.

Vestibulum quid significet; deque eius uocabuli rationibus.

Pleraque sunt uocabula, quibus uulgo utimur, neque tamen 1
liquido scimus, quid ea proprie atque uere significent, sed
incompertam et uolgariam traditionem rei non exploratae
secuti, uidemur magis dicere, quod uolumus, quam dicimus:
sicuti est ‘uestibulum’, uerbum in sermonibus celebre atque
obuium, non omnibus tamen, qui illo facile utuntur, satis
spectatum. Animaduerti enim, quosdam hautquaquam in- 2
doctos uiros opinari, ‘uestibulum’ esse partem domus pri-
morem, quam uulgus ‘atrium’ uocat. C. Aelius Gallus 3
in libro de significatione uerborum, quae ad ius
ciuile pertinent, secundo ‘uestibulum’ esse dicit non
in ipsis aedibus neque partem aedium, sed locum ante ia-
nuam domus uacuum, per quem a uia aditus accessusque
ad aedis est, cum dextra sinistraque ianuam tectaque sunt
uiae iuncta atque ipsa ianua procul a uia est, area uacanti
intersita.

Quae porro huic uocabulo ratio sit, quaeri multum solet; 4
sed quae scripta legi, ea ferme omnia inconcinna atque ab-
surda uisa sunt. Quod Sulpicium autem Apollinarem 5
memini dicere, uirum eleganti scientia ornatum, huiuscemodi
est: ‘‘Ve’ particula, sicuti quaedam alia, tum intentionem
significat, tum minutionem. Nam ‘uetus’ et ‘ue(he)mens’, 6
alterum ab aetatis magnitudine compositum elisumque est,
alterum a mentis ui atque impetu dicitur. ‘Vescum’ autem,
quod ex ‘ue’ particula et ‘esca’ copulatum est, utriusque
diuersae significationis uim capit. Aliter enim Lucretius 7
‘uescum’ salem dicit ex edendi intentione, aliter Lucilius
‘uescum’ appellat cum edendi fastidio. Qui domos igitur 8
amplas antiquitus faciebant, locum ante ianuam uacuum re-
linquebant, qui inter fores domus et uiam medius esset.
In eo loco, qui dominum eius domus salutatum uenerant, 9
priusquam admitterentur, consistebant et neque in uia sta-
bant, neque intra aedes erant. Ab illa ergo grandis loci 10
consistione et quasi quadam stabulatione, ‘uestibula’ appel-
lata sunt, spatia, sicuti diximus, grandia ante fores aedium

relicta, in quibus starent, qui uenissent, priusquam in do-
11 mum intromitterentur. Meminisse autem debebimus, id uocabulum non semper a ueteribus scriptoribus proprie, sed per quasdam translationes esse dictum, quae tamen ita sunt factae, ut ab ista, de qua diximus, proprietate non longe desciuerint, sicut illud in sexto Vergilii:

Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus orci
Luctus et ultrices posuere cubilia curae:

12 non enim 'uestibulum' priorem partem domus infernae esse dicit, quod obrepere potest, tamquam si ita dicatur, sed loca duo demonstrat extra orci fores, 'uestibulum' et 'fauces', ex quibus 'uestibulum' appellat ante ipsam quasi domum et ante ipsa orci penetralia, 'fauces' autem uocat iter angustum, per quod ad uestibulum adiretur'.

VI.

Hostiae, quae dicuntur bidentes, quid sint et quam ob causam ita appellatae sint; superque ea re P. Nigidii et Iulii Hygini sententiae.

1 Redeuntes Graecia, Brundisium nauem aduertimus. Ibi quispiam linguae Latinae literator, Roma a Brundisinis ac-
2 cersitus, experiundum sese uulgo dabat. Imus ad eum nos quoque oblectamenti gratia, erat enim fessus atque lan-
3 guens animus de aestu maris. Legebat barbare insciteque Vergilii septimum, in quo libro hic uersus est:

Centum lanigeras mactabat rite bidentis,

4 et iubebat rogare se, si quis quid omnium rerum uellet di-
5 scere. Tum ego indocti hominis confidentiam demiratus: 'docesne', inquam, 'nos, magister, cur 'bidentes' dicantur?'
6 ''Bidentes', inquit, 'oues appellatae, idcircoque lanige-
7 ras dixit, ut oues planius demonstraret'. 'Posthac', inquam, 'uidebimus, an oues solae, ut tu ais, bidentes dicantur et an Pomponius, atellanarum poeta, in Gallis transalpinis errauerit, cum hoc scripsit:

Mars, tibi uoueo factúrum, si umquam rédierit,
Bidénti uerre,

sed nunc ego a te rogaui, ecquam scias esse huiusce uoca- 8
buli rationem'. Atque ille nihil cunctatus, sed nimium quan- 9
tum audacter: 'oues', inquit, ''bidentes' dictae, quod duos
tantum dentes habeant'. 'Vbi terrarum, quaeso te,' in- 10
quam, 'duos solos per naturam dentes habere ouem uidisti?
ostentum enim est et piaculis factis procurandum'. Tum 11
ille permotus mihi et inritatus: 'quaere', inquit, 'ea potius,
quae e grammatico quaerenda sunt; nam de ouium dentibus
opiliones percontantur'. Facetias nebulonis hominis risi et 12
reliqui.

P. autem Nigidius in libro, quem de extis composuit,
'bidentes' appellari ait non oues solas, sed omnes bimas ho-
stias, neque tamen dixit apertius, cur 'bidentes'; sed, quod 13
ultro éxistumabamus, id scriptum inuenimus in commen-
tariis quibusdam ad ius pontificum pertinentibus, 'bi-
dennes' primo dictas, d litera inmissa, quasi 'biennes', tum
longo usu loquendi corruptam uocem esse et ex 'bidennibus'
'bidentes' factum, quoniam id uidebatur esse dictu facilius
leniusque.

Hyginus tamen Iulius, qui ius pontificum non uide- 14
tur ignorasse, in quarto librorum, quos de Vergilio
fecit, 'bidentes' appellari scripsit hostias, quae per aetatem
duos dentes altiores haberent. Verba illius ipsa posui: 15
Quae bidens est, inquit, hostia, oportet habeat
dentes octo, sed ex his duo ceteris altiores, per
quos appareat, ex minore aetate in maiorem
transcendisse. Hygini opinio an uera sit, non argumen-
tis, sed oculis uideri potest.

VII.

Quod Laberius uerba pleraque licentius petulantiusque finxit; et quod multis item uerbis utitur, de quibus, an sint Latina, quaeri solet.

Laberius in mimis, quos scriptitauit, oppido quam 1
uerba finxit praelicenter. Nam et 'mendicimonium' dicit et 2
'moechimonium' et 'adulterionem' 'adulteritatem'que pro
'adulterio' et 'depudicauit' pro 'stuprauit' et 'abluuium' pro

'diluuio' et, quod in mimo ponit, quem Cophinum scripsit,
3 'manuatus est' pro 'furatus est' et item in Fullone furem 'manuarium' appellat:

Mánuari, inquit, pudórem perdidísti,

4 multaque alia huiuscemodi nouat. Neque non obsoleta quoque et maculantia ex sordidiore uulgi usu ponit, quale est in Staminariis:

Tóllet bona fidé uos orcus núdas in catónium.

5 Et 'elutriare lintea' et 'lauandaria' dicit, quae ad lauandum sint data, et:

Coícior, inquit, in fullónicam,

et:

Quid próperas? quid praecúrris † caldonia?

6 Item Restione 'talabarriunculos' dicit, quos uulgus 'tala-
7 barriones', item in Compitalibus:

malas malaxauit,

8 item in Cacomnemone:

Hic est, inquit, ílle gurdus, quém ego me abhinc ménses duos ex África
Vénientem excepísse tibi narráui,

9 item in mimo, qui inscribitur Natal[icius] 'cippum' dicit et 'obbam' et 'camellam' et 'pittacium', et 'capitium':

. . . . . ʹInduis, inquit,
Cápitium tunicaé pittacium.

10 Praeterea in Anna Peranna 'gubernium' pro 'gubernatore' et 'planum' pro 'sycophanta' et 'nanum' pro 'pumilione' dicit; quamquam 'planum' pro 'sycophanta' M. quoque Cicero in oratione scriptum reliquit, quam pro
11 Cluentio dixit. Atque item in mimo, qui Saturnalia inscriptus est, 'botulum' pro 'farcimine' appellat et 'homi-
12 nem leuennam' pro 'leui'. Item in Necyomantia 'cotionem' peruulgate dicit, quem ueteres 'arillatorem' dixerunt. Verba Laberi haec sunt:

Duás uxores? hércle hoc plus negóti est: set quid cótio?
Séx aediles uíderat.

Sed enim in mimo, quem scripsit Alexandream, 13
eodem quidem, quo uulgus, sed probe Latineque usus est
Graeco uocabulo: 'emplastrum' enim dixit οὐθετέρως,
non genere feminino, ut isti nouicii semidocti. Verba ex 14
eo mimo adposui:

Quid ést ius iurándum? emplastrum aéris aliéni.

VIII.

Quid significet et quid a nostris appellatum sit quod axioma dialectici dicunt; et quaedam alia, quae prima in disciplina dialectica traduntur.

Cum in disciplinas dialecticas induci atque imbui uelle- 1
mus, necessus fuit adire atque cognoscere quas uocant dia-
lectici 'εἰσαγωγάς'. Tum, quia in primo περὶ ἀξιωμάτων 2
discendum, quae M. Varro alias 'profata', alias 'proloquia'
appellat, commentarium de proloquiis L. Aelii,
docti hominis, qui magister Varronis fuit, studiose quae-
siuimus eumque, in Pacis bibliotheca repertum, legimus.
Sed in eo nihil edocenter neque ad instituendum explanate 3
scribtum est, fecisseque uidetur eum librum Aelius sui
magis admonendi, quam aliorum docendi gratia.

Redimus igitur necessario ad Graecos libros. Ex qui- 4
bus accepimus 'ἀξίωμα' esse his uerbis: λεκτὸν αὐτο-
τελὲς ἀπόφαντον ὅσον ἐφ' αὑτῷ. Hoc ego super- 5
sedi uertere, quia nouis et inconditis uocibus utendum fuit,
quas pati aures per insolentiam uix possent. Sed M. Varro 6
de lingua Latina ad Ciceronem quarto uicesimo
expeditissime ita finit: Proloquium est sententia, in
qua nihil desideratur.

Erit autem planius, quid istud sit, si exemplum eius 7
dixerimus. Ἀξίωμα igitur, siue id 'proloquium' dicere pla-
cet, huiuscemodi est: 'Hannibal Poenus fuit'; 'Scipio Nu-
mantiam deleuit'; 'Milo caedis dampnatus est'; 'neque bo-
num est uoluptas neque malum'; et omnino quicquid ita di- 8
citur plena atque perfecta uerborum sententia, ut id necesse
sit aut uerum aut falsum esse, id a dialecticis 'ἀξίωμα'

appellatum est, a M. Varrone, sicuti dixi, 'proloquium',
a M. autem Cicerone 'pronuntiatum', quo ille tamen uo-
cabulo tantisper uti se adtestatus est, quoad melius, in-
quit, inuenero.
9 Sed quod Graeci '*συνημμένον ἀξίωμα*' dicunt, alii no-
strorum 'adiunctum', alii 'conexum' dixerunt. Id 'conexum'
tale est: 'si Plato ambulat, Plato mouetur'; 'si dies est, sol
10 super terras est'. Item quod illi '*συμπεπλεγμένον*', nos
uel 'coniunctum' uel 'copulatum' dicimus, quod est eius-
demmodi: 'P. Scipio, Pauli filius, et bis consul fuit et
triumphauit et censura functus est et conlega in censura
11 L. Mummi fuit'. In omni autem coniuncto si unum est men-
dacium, etiamsi cetera uera sunt, totum esse mendacium di-
citur. Nam si ad ea omnia, quae de Scipione illo uera dixi,
addidero 'et Hannibalem in Africa superauit', quod est
falsum, uniuersa quoque illa, quae coniuncte dicta sunt,
propter hoc unum, quod falsum accesserit, quia simul di-
12 centur, uera non erunt. Est item aliud, quod Graeci '*διε-
ζευγμένον ἀξίωμα*', nos 'disiunctum' dicimus. Id huius-
cemodi est: 'aut malum uoluptas aut bonum aut neque bo-
13 num neque malum'. Omnia autem, quae disiunguntur,
pugnantia esse inter sese oportet, eorumque opposita,
quae '*ἀντικείμενα*' Graeci dicunt, ea quoque ipsa inter
se aduersa esse. Ex omnibus, quae disiunguntur, unum
14 esse uerum debet, falsa cetera. Quod si aut nihil omnium
uerum aut omnia pluraue, quam unum, uera erunt aut quae
disiuncta sunt, non pugnabunt aut quae opposita eorum sunt,
contraria inter sese non erunt, tum id disiunctum menda-
cium est et appellatur '*παραδιεζευγμένον*', sicuti hoc est,
in quo, quae opposita, non sunt contraria: 'aut curris aut
ambulas aut stas'. Nam ipsa quidem inter sese aduersa
sunt, sed opposita eorum non pugnant: 'non ambulare'
enim et 'non stare' et 'non currere' contraria inter sese non
sunt, quoniam, 'contraria' ea dicuntur, quae simul uera
esse non queunt; possis enim simul eodemque tempore ne-
que ambulare neque stare neque currere.
15 Sed hoc iam breue ex dialectica libamentum dedisse nunc
16 satis erit atque id solum addendum admonendumque est,

quod huius disciplinae studium atque cognitio in principiis
quidem taetra et aspernabilis insuauisque esse ac inutilis
uideri solet, sed, ubi aliquantum processeris, tum denique
et emolumentum eius in animo tuo dilucebit et sequitur
quaedam discendi uoluptas insatiabilis, cui sane nisi modum 17
feceris, periculum non mediocre erit, ne, ut plerique alii,
tu quoque in illis dialecticae gyris atque maeandris, tamquam
apud Sirenios scopulos, consenescas.

VIIII.

Quid significet uerbum in libris ueterum creberrime positum: susque deque.

'Susque deque fero' [aut 'susque deque sum'] aut 'susque 1
deque habeo'; his enim omnibus modis dicitur, uerbum est
ex hominum doctorum sermonibus. In poematis quoque
et in epistulis ueterum scriptum est plurifariam; sed fa- 2
cilius reperias, qui uerbum ostentent, quam qui intellegant.
Ita plerique nostrum, quae remotiora uerba inuenimus, di-
cere ea properamus, non discere. Significat autem 'susque 3
deque ferre' animo aequo esse et quod accidit non magni
pendere atque interdum neglegere et contempnere et pro-
pemodum id ualet, quod dicitur Graece '*ἀδιαφορεῖν*'. La- 4
berius in Compitalibus:

. Núnc tu lentu(s e)'s, núnc tu susque déque fers;
Matér familias tua ín lecto aduersó sedet,
Seruós sextantis útitur nefáriis
Verbís.

M. Varro in Sisenna uel de historia: Quod si non 5
horum omnium similia essent principia ac post-
principia, susque deque esset. Lucilius in tertio: 6

Verum haec ludus ibi susque omnia deque fue-
runt,
Susque et deque fuere, inquam, omnia, ludus
iocusque;
Illud opus durum, ut Setinum accessimus fi-
nem:
Αἰγίλιποι montes, Aetnae omnes, asperi Atho-
nes.

X.

Quid sint proletarii, quid capite censi; quid item sit in XII. tabulis adsiduus; et quae eius uocabuli ratio sit.

1 Otium erat quodam die Romae in foro a negotiis et laeta
quaedam celebritas feriarum legebaturque in consessu forte
conplurium Enni liber ex annalibus. In eo libro uer-
sus hi fuere:

Proletarius publicitus scutisque feroque
Ornatur ferro; muros urbemque forumque
Excubiis curant.

2.3 Tum ibi quaeri coeptum est, quid esset 'proletarius'. At-
que ego, aspiciens quempiam in eo circulo ius ciuile callen-
tem, familiarem meum, rogabam, ut id uerbum nobis enar-
4 raret, et, cum illic se iuris, non rei grammaticae, peritum
esse respondisset: 'eo maxime', inquam, 'te dicere hoc
5 oportet, quando, ut praedicas, peritus iuris es. Namque
Ennius uerbum hoc ex duodecim tabulis uestris acce-
pit, in quibus, si recte commemini, ita scriptum est: Ad-
siduo uindex adsiduus esto. Proletario iam
6 ciui, cui quis uolet uindex esto. Petimus igitur,
ne annalem nunc Q. Ennii, sed duodecim tabulas
legi arbitrere et, quid sit in ea lege 'proletarius ciuis', inter-
7 pretere'. 'Ego uero', inquit ille, 'dicere atque interpretari
hoc deberem, si ius Faunorum et Aboriginum didicissem.
8 Sed enim cum 'proletarii' et 'adsidui' et 'sanates' et 'uades'
et 'subuades' et 'uiginti quinque asses' et 'taliones' furto-
rumque quaestio 'cum lance et licio' euanuerint omnisque
illa duodecim tabularum antiquitas, nisi in legis actionibus
centumuiralium causarum, lege Aebutia lata, consopita sit
studium scientiamque ego praestare debeo iuris et legum
uocumque earum, quibus utimur'.

9 Tum forte quadam Iulium Paulum, poetam memoriae
10 nostrae doctissimum, praetereuntem conspeximus. Is a no-
bis salutatur, rogatusque, uti de sententia deque ratione
istius uocabuli nos doceret: 'qui in plebe', inquit, 'Romana
tenuissimi pauperrimique erant neque amplius quam mille
quingentum aeris in censum deferebant, 'proletarii' appel-

lati sunt, qui uero nullo aut perquam paruo aere censebantur, 'capite censi' uocabantur, extremus autem census capite censorum aeris fuit trecentis septuaginta quinque. Sed 11
quoniam res pecuniaque familiaris obsidis uicem pignerisque esse apud remp. uidebatur amorisque in patriam fides quaedam in ea firmamentumque erat, neque proletarii neque capite censi milites, nisi in tumultu maximo, scribebantur, quia familia pecuniaque his aut tenuis aut nulla esset. Pro- 12
letariorum tamen ordo honestior aliquanto et re et nomine, quam capite censorum fuit: nam et asperis reipublicae tem- 13
poribus, cum iuuentutis inopia esset, in militiam tumultuariam legebantur armaque is sumptu publico praebebantur, et non capitis censione, sed prosperiore uocabulo a munere officioque prolis edendae appellati sunt, quod, cum re familiari parua minus possent rempublicam iuuare, subolis tamen gignendae copia ciuitatem frequentarent. Capite censos 14
autem primus C. Marius, ut quidam ferunt, bello Cimbrico difficillimis reipublicae temporibus uel potius, ut Sallustius ait, bello Iugurthino milites scripsissse traditur, cum id factum ante in nulla memoria extaret. 'Adsiduus' in XII 15
tabulis pro locuplete et facile facienti dictus aut ab (assiduis, ab) aere dando, cum id tempora reipublicae postularent, aut a muneris pro familiari copia faciendi adsiduitate'.

Verba autem Sallusti in historia Iugurthina de 16
C. Mario consule et de capite censis haec sunt: Ipse interea milites scribere, non more maiorum nec ex classibus, sed ut libido cuiusque erat, capite censos plerosque. Id factum alii inopia bonorum, alii per ambitionem consulis memorabant, quod ab eo genere celebratus auctusque erat et homini potentiam quaerenti egentissimus quisque oportunissimus.

XI.

Historia ex Herodoti libris sumpta de Psyllorum interitu, qui in Syrtibus Africanis colebant.

Gens in Italia Marsorum orta fertur a Circae filio. 1
Propterea Marsis hominibus, quorum dumtaxat familiae 2

cum externis cognationibus nondum etiam permixtae corruptaeque sunt, ui quadam genitali datum, ut et serpentium uirulentorum domitores sint et incentionibus herbarumque sucis faciant medellarum miracula.

3 Hac eadem ui praeditos esse quosdam uidemus, qui 'Psylli' uocantur. Quorum super nomine et genere cum in ueteribus literis quaesissem, in quarto denique Herodoti
4 libro fabulam de Psyllis hanc inuenimus: Psyllos quondam fuisse in terra Africa conterminos Nasamonibus Austrumque in finibus eorum quodam in tempore perquam ualidum ac
5 diutinum flauisse; eo flatu aquam omnem in locis, in quibus
6 colebant, exaruisse; Psyllos, re aquaria defectos, eam iniuriam grauiter Austro suscensuisse decretumque fecisse, uti armis sumptis ad Austrum, proinde quasi ad hostem,
7 iure belli res petitum proficiscerentur. Atque ita profectis uentum Austrum magno spiritus agmine uenisse obuiam eosque uniuersos cum omnibus copiis armisque, cumulis
8 montibusque arenarum superuectis, operuisse. Eo facto Psyllos ad unum omnis interisse, itaque fines a Nasamonibus occupatos.

XII.

De his uocabulis, quae Cloatius Verus aut satis commode aut nimis absurde et inlepide ad origines linguae Graecae redigit.

1 Cloatius Verus in libris, quos inscripsit uerborum a Graecis tractorum, non pauca hercle dicit curiose et sagaciter conquisita, neque non tamen quaedam futtilia et
2 friuola. Errare, inquit, dictum est ἀπὸ τοῦ ἔρρειν, uersumque infert Homeri, in quo id uerbum est:

Ἔρρ' ἐκ νήσου θᾶσσον ἐλέγχιστε ζωόντων.

3 Item 'alucinari' factum scripsit ex eo, quod dicitur Graece 'ἀλύειν', unde 'elucum' quoque esse dictum putat, a litera in e uersa, tarditatem quandam animi et stuporem, qui alu-
4 cinantibus plerumque usu uenit. Item 'fascinum' appellat quasi 'bascanum' et 'fascinare' esse quasi 'bascinare'.
5 Commode haec sane omnia et conducenter. Sed in libro quarto: 'faenerator', inquit, appellatus est

quasi 'φαινεράτωρ', ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι ἐπὶ τὸ
χρηστότερον, quoniam id genus hominum spe-
ciem ostentent humanitatis et commodi esse
uideantur inopibus nummos desiderantibus,
idque dixisse ait Hypsicraten quempiam grammaticum, 6
cuius libri sane nobiles sunt super his, quae a Graecis
accepta sunt. Siue hoc autem ipse Cloatius siue nescio
quis alius nebulo effutiuit, nihil potest dici insulsius. 'Fae- 7
nerator' enim, sicuti M. Varro in libro tertio de
sermone Latino scripsit, a faenore est nominatus;
'faenus' autem dictum ait a fetu et quasi a fetura
quadam pecuniae parientis atque increscentis.
Idcirco et M. Catonem et ceteros aetatis eius 'feneratorem' 8
sine a litera pronuntiasse tradit, sicuti 'fetus' ipse et 'fecun-
ditas' appellata.

XIII.

Quid sit municipium et quid a colonia differat; et quid sint muni-
cipes quaeque sit eius uocabuli ratio ac proprietas; atque inibi,
quod diuus Hadrianus in senatu de iure atque uocabulo muni-
cipum uerba fecit.

'Municipes' et 'municipia' uerba sunt dictu facilia et usu 1
obuia, et neutiquam reperias, qui haec dicit, quin scire se
plane putet, quid dicat. Sed profecto aliud est, atque aliter
dicitur. Quotus enim fere nostrum est, qui, cum ex colonia 2
populi Romani sit, non se 'municipem' esse et populares
suos 'municipes' esse dicat, quod est a ratione et a ueritate 3
longe auersum? Sic adeo et 'municipia' quid et quo iure sint
quantumque a 'colonia' differant, ignoramus existimamus-
que meliore conditione esse 'colonias', quam 'municipia'.

De cuius opinationis tam promiscae erroribus diuus Ha- 4
drianus in oratione, quam de Italicensibus, unde
ipse ortus fuit, in senatu habuit, peritissime disseruit mirari-
que se ostendit, quod et ipsi Italicenses et quaedam item alia
municipia antiqua, in quibus Vticenses nominat, cum suis
moribus legibusque uti possent, in ius coloniarum mutari ge-
stiuerint. Praenestinos autem refert maximo opere a Tiberio 5

imperatore petisse orasseque, ut ex colonia in municipii statum redigerentur, idque illis Tiberium pro ferenda gratia tribuisse, quod in eorum finibus sub ipso oppido ex capitali morbo reualuisset.

6 'Municipes' ergo sunt ciues Romani ex municipiis, legibus suis et suo iure utentes, muneris tantum cum populo Romano honorari participes, a quo munere capessendo appellati uidentur, nullis aliis necessitatibus neque ulla populi Romani lege astricti, nisi in quam populus eorum fundus fa-
7 ctus est. Primos autem municipes sine suffragii iure Caerites esse factos accepimus concessumque illis, ut ciuitatis Romanae honorem quidem caperent, sed negotiis tamen atque oneribus uacarent pro sacris bello Gallico receptis custoditisque. Hinc 'tabulae Caerites' appellatae uersa uice, in quas censores referri iubebant, quos notae causa suffragiis priuabant.

8 Sed 'coloniarum' alia necessitudo est; non enim ueniunt extrinsecus in ciuitatem nec suis radicibus nituntur, sed ex ciuitate quasi propagatae sunt et iura institutaque omnia po-
9 puli Romani, non sui arbitrii, habent. Quae tamen conditio, cum sit magis obnoxia et minus libera, potior tamen et praestabilior existimatur propter amplitudinem maiestatemque populi Romani, cuius istae coloniae quasi effigies paruae simulacraque esse quaedam uidentur, et simul quia obscura obliterataque sunt municipiorum iura, quibus uti iam per innotitiam non queunt.

XIIII.

Quod M. Cato differre dixit properare et festinare; et quam incommode Verrius Flaccus uerbi, quod est festinat, ἔτυμον interpretatus est.

1 'Festinare' et 'properare' idem significare atque in ean-
2 dem rem dici uidentur. Sed M. Cato id differre existimat eaque hoc modo diuisa, — uerba sunt ipsius ex oratione, quam de suis uirtutibus habuit —: Aliud est 'properare', aliud 'festinare'. Qui unum quid mature transigit, is properat, qui multa simul incipit neque perficit, is festinat.

Verrius Flaccus rationem dicere uolens differentiae 3
huius: 'festinat', inquit, a fando dicitur, quoniam isti ignauiores, qui nihil perficere possunt, plus uerborum quam operae habent. Sed id nimis coactum atque absurdum uidetur neque tanti esse momenti potest 4
prima in utroque uerbo litera, ut propter eam unam tam diuersa uerba 'festinare' et 'fari' eadem uideri debeant. Com- 5
modius autem propiusque uisum est, 'festinare' esse quasi 'fessum esse'. Nam qui multis simul rebus properandis defessus est, is iam non properat, set festinat.

XV.

Quid Theophrastus mirum de perdicibus scriptum reliquerit, et quid Theopompus de leporibus.

Theophrastus, philosophorum peritissimus, in Pa- 1
phlagonia perdices bina corda habere dicit, Theopompus in Bisaltia lepores bina iecora.

XVI.

Agrippas a partus aegri et inprosperi uitio appellatos; deque his deabus, quae uocantur Pro[r]sa et Postuerta.

Quorum in nascendo non caput, sed pedes primi extite- 1
rant, qui partus difficillimus aegerrimusque habetur, 'Agrippae' appellati, uocabulo ab aegritudine et pedibus conficto.
Esse autem pueros in utero Varro dicit capite infimo nixos, 2
sursum pedibus elatis, non ut hominis natura est, sed ut arboris. Nam pedes cruraque arboris ramos appellat, caput 3
stirpem atque caudicem. Quando[que] igitur, inquit, 4
contra naturam forte conuersi in pedes, brachiis plerumque diductis, retineri solent, aegriusque tunc mulieres enituntur. Huius periculi deprecandi gratia arae statutae sunt Romae duabus Carmentibus, quarum altera 'Postuerta' cognominatast, 'Prorsa' altera, a directi peruersique partus et potestate et nomine.

XVII.

Quae ratio uocabuli sit agri Vaticani.

1 Et agrum Vaticanum et eiusdem agri deum praesidem
appellatum acceperamus a uaticiniis, quae ui atque instinctu
2 eius dei in eo agro fieri solita essent. Sed praeter hanc cau-
sam M. Varro in libris diuinarum aliam esse tradit istius
nominis rationem: Nam sicut A(r)ius, inquit, deus ap-
pellatus araque ei statuta est, quae est infima
noua uia, quod eo in loco diuinitus uox edita
erat, ita Vaticanus deus nominatus, penes quem
essent uocis humanae initia, quoniam pueri,
simul atque parti sunt, eam primam uocem
edunt, quae prima in Vaticano syllabast idcirco-
que 'uagire' dicit[ur], exprimente uerbo sonum
uocis recentis.

XVIII.

Lepida quaedam et memoratu et cognitu de parte geometriae, quae *ὀπτική* appellatur, et item alia, quae *κανονική*, et tertia itidem, quae dicitur *μετρική*.

1 Pars quaedam geometriae '*ὀπτική*' appellatur, quae ad
oculos pertinet, pars altera, quae ad auris, '*κανονική*' uo-
2 catur, qua musici ut fundamento artis suae utuntur. Vtra-
que harum spatiis et interuallis linearum et ratione numero-
rum constat.

3 *Ὀπτική* facit multa demiranda id genus, ut in speculo uno imagines unius rei plures appareant; item ut speculum in loco certo positum nihil imaginet, aliorsum translatum faciat imagines; item si rect(i)us speculum spectes, imago fiat tua eiusmodi, ut caput deorsum uideatur, pedes sursum. Reddit etiam causas ea disciplina, cur istae quoque uisiones fallant, ut quae in aqua conspiciuntur, maiora in oculos fiant, quae procul ab oculis sunt, minora.

4 *Κανονική* autem longitudines et altitudines uocis emeti-
tur. Longior mensura uocis '*ῥυθμός*' dicitur, altior '*μέ-*
5 *λος*'. Est et alia species *κανονικῆς*, quae appellatur '*με-*
τρική', per quam syllabarum longarum et breuium et me-

diocrium iunctura et modus congruens cum principiis geo-
metriae aurium mensura examinatur. Sed haec, inquit 6
M. Varro, aut omnino non discimus aut prius de-
sistimus, quam intellegamus, cur discenda sint.
Voluptas autem, inquit, uel utilitas talium disci-
plinarum in postprincipiis existit, cum per-
fectae absolutaeque sunt; in principiis uero
ipsis ineptae et insuaues uidentur.

XVIIII.

Sumpta historia ex Herodoti libro super fidicine Arione.

Celeri admodum et cohibili oratione uocumque filo tereti 1
et candido fabulam scripsit Herodotus super fidicine illo
Arione. 'Vetus', inquit, 'et nobilis Arion cantator fidibus 2
fuit. Is loco et oppido Methymnaeus, terra atque insula 3
omni Lesbius fuit. Eum Arionem rex Corinthi Periander 4
amicum amatumque habuit artis gratia. Is inde a rege pro- 5
ficiscitur, terras inclutas Siciliam atque Italiam uisere. Vbi 6
eo uenit auresque omnium mentesque in utriusque terrae ur-
bibus demulsit, in quaestibus istic et uoluptatibus amoribus-
que hominum fuit. Istim postea, grandi pecunia et re bona 7
multa copiosus, Corinthum instituit redire, nauem igitur et 8
nauitas, ut notiores amicioresque sibi, Corinthios delegit'.
Sed eo Corinthios homine accepto nauique in altum prouecta, 9
praedae pecuniaeque cupidos, cepisse consilium de necando
Arione. Tum illum ibi, pernicie intellecta, pecuniam cete- 10
raque sua, ut haberent, dedisse, uitam modo sibi ut parce-
rent, orauisse. Nauitas precum eius harum commiseritum 11
esse illactenus, ut ei necem adferre per uim suis manibus
temperarent, sed imperauisse, ut iam statim coram desiliret
praeceps in mare. 'Homo', inquit, 'ibi territus, spe omni 12
uitae perdita, id unum postea orauit, ut, priusquam mortem
obpeteret, induere permitterent sua sibi omnia indumenta et
fides capere et canere carmen casus illius sui consolabile.
Feros et inmanes nauitas prolubium tamen audiendi subit; 13
quod orauerat, impetrat. Atque ibi mox de more cinctus, 14
amictus, ornatus stansque in summae puppis foro, carmen,

15 quod 'orthium' dicitur, uoce sublatissima cantauit. Ad postrema cantus cum fidibus ornatuque omni, sicut stabat canebatque, iecit sese procul in profundum. Nauitae, hautquaquam dubitantes, quin perisset, cursum, quem facere
16 coeperant, tenuerunt. Sed nouum et mirum et pium facinus contigit'. Delphinum repente inter undas adnauisse fluitantique sese homini subdidisse et dorso super fluctus edito uectauisse incolumique eum corpore et ornatu Taenarum in ter-
17 ram Laconicam deuexisse. Tum Arionem prorsus ex eo loco Corinthum petiuisse talemque Periandro regi, qualis delphino uectus fuerat, inopinanti sese optulisse eique rem, sic-
18 uti acciderat, narrauisse. Regem istaec parum credidisse,
19 Arionem, quasi falleret, custodiri iussisse, nauitas inquisitos, ablegato Arione, dissimulanter interrogasse, ecquid au-
20 dissent in his locis, unde uenissent, super Arione? eos dixisse, hominem, cum inde irent, in terra Italia fuisse eumque illic bene agitare et studiis delectationibusque urbium florere atque in gratia pecuniaque magna opulentum fortuna-
21 tumque esse. Tum inter haec eorum uerba Arionem cum fidibus et indumentis, cum quibus se in salum eiaculauerat,
22 extitisse, nauitas stupefactos conuictosque ire infitias non
23 quisse. Eam fabulam dicere Lesbios et Corinthios atque esse fabulae argumentum, quod simulacra duo aenea ad Taenarum uiserentur, delphinus uehens et homo insidens.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER SEPTIMVS DECIMVS.

I.

Quod Gallus Asinius et Largius Licin(i)us sententiam M. Ciceronis reprehenderunt ex oratione, quam dixit pro M. Caelio; et quid aduersus homines stolidissimos pro eadem sententia mere digneque dici possit.

Vt quidam fuerunt monstra hominum, quod de dis in- 1
mortalibus impias falsasque opiniones prodiderunt, ita non-
nulli tam prodigiosi tamque uecordes extiterunt, in quibus
sunt Gallus Asinius et Largius Licin(i)us, cuius liber
etiam fertur infando titulo Ciceromastix, ut scribere ausi
sint, M. Ciceronem parum integre atque inproprie atque
inconsiderate locutum. Atque alia quidem, quae reprehen- 2
derunt, neque dictu neque auditu digna sunt, sed enim in 3
hoc, in quo sibimet ipsi praeter cetera esse uisi sunt uerbo-
rum pensitatores subtilissimi, cedo, quale id sit, consi-
deremus.

M. Cicero pro M. Caelio ita scribit: Nam quod 4
obiectum est de pudicitia quodque omnium ac-
cusatorum non criminibus, sed uocibus male-
dictisque celebratum est, id numquam tam acerbe
feret M. Caelius, ut eum paeniteat, non deformem
esse natum. Non existumant uerbo proprio esse usum, 5

quod ait paeniteat, atque id prope ineptum etiam esse
6 dicunt. 'Nam 'paenitere'', inquiunt, 'tum dicere solemus,
cum, quae ipsi fecimus aut quae de nostra uoluntate nostro-
que consilio facta sunt, ea nobis post incipiunt displicere
7 sententiamque in iis nostram demutamus;' neminem autem
recte ita loqui 'paenitere sese, quod natus sit' aut 'paenitere,
quod mortalis sit' aut 'quod ex offenso forte uulneratoque
corpore dolorem sentiat', quando istiusmodi rerum nec con-
silium sit nostrum nec arbitrium, sed ea ingratis (in) nostris
8 ui ac necessitate naturae nobis accidant: 'sicut hercle', in-
quiunt, 'non uoluntarium fuit M. Caelio, quali forma nasce-
retur, cuius eum dixit 'non paenitere', tamquam in ea causa
res esset, ut rationem caperet paenitendi.'
9 Est haec quidem, quam dicunt, uerbi huiusce sententia
et 'paenitere' nisi in uoluntariis rebus non probe dicitur, tam-
etsi antiquiores uerbo ipso alio quoque modo usitati sunt et
'paenitet' ab eo, quod est 'paene', et 'paenuria' dixerunt.
Sed id aliorsum pertinet atque alio in loco dicetur.
10 Nunc autem sub hac eadem significatione, quae uulgo
nota est, non modo ineptum hoc non est, quod M. Cicero
11 dixit, sed festiuissimum adeo et facetissimum est. Nam cum
aduersarii et obtrectatores M. Caeli, quoniam erat pulcro
corpore, formam eius et faciem in suspitiones inpudicitiae
accerserent, inludens Cicero tam absurdam criminationem,
quod formam, quam natura fecerat, uitio darent, eodem ipso
errore, quem inludebat, sciens usus est et 'non paenitet'
inquit, 'M. Caelium non deformem esse natum', ut uel hac
ipsa re, quod ita dicebat, obprobraret aduersariis ac per fa-
cetias ostentaret, facere eos deridiculum, quod proinde Cae-
lio formam crimini darent, quasi arbitrium eius fuisset, quali
forma nasceretur.

II.

Verba quaedam ex Q. Claudi annalium primo cursim in legendo notata.

1 Cum librum ueteris scriptoris legebamus, conabamur
postea memoriae uegetandae gratia indipisci animo ac recen-

sere, quae in eo libro scripta essent in utrasque existimationes laudis aut culpae adnotamentis digna, eratque hoc sane quam utile exercitium ad conciliandas nobis, ubi uenisset usus, uerborum sententiarumque elegantium recordationes. Velut haec uerba ex Q. Claudi primo annali, quae 2
meminisse potui, notaui, quem librum legimus biduo proximo superiore.

Arma, inquit, plerique abiciunt atque inermi in- 3
latebrant sese. Inlatebrant uerbum poeticum uisum est, sed non absurdum neque asperum.

Ea, inquit, dum fiunt, Latini, subnixo animo, 4
quasi sublimi et supra nixo, uerbum bene significans et non fortuitum; demonstratque animi altitudinem fiduciamque, quoniam, quibus innitimur, iis quasi erigimur attollimurque.

Domus, inquit, suas quemque ire iubet et sua 5
omnia frunisci. Rarius quidem fuit in aetate M. Tulli ac deinceps infra rarissimum, dubitatumque est ab inperitis antiquitatis, an Latinum foret. Non modo autem Latinum, 6
sed iucundius amoeniusque etiam uerbum est 'fruniscor,' quam 'fruor', et ut 'fatiscor' a 'fateor', ita 'fruniscor' factum est a 'fruor'. Q. Metellus Numidicus, qui caste pure- 7
que lingua usus Latina uidetur, in epistula, quam exul ad Domitios misit, ita scripsit: Illi uero omni iure atque honestate interdicti, ego neque aqua neque igni careo et summa gloria fruniscor. No- 8
uius in atellania, quae Parcus inscripta, hoc uerbo ita utitur:

Quód magno opere quaésiuerunt, íd frunisci nón queunt.
Quí non parsit ápud se, frunitú(s e)st.

Et Romani, inquit, multis armis et magno com- 9
meatu praedaque ingenti copiantur. Verbum castrense est nec facile id reperias apud ciuilium causarum oratores ex eademque figura est, qua 'lignantur' et 'pabulantur' et 'aquantur'.

10 Sole, inquit, occaso. Non insuaui uetustatest, si quis aurem habeat non sordidam nec proculcatam; in duodecim autem tabulis uerbum hoc ita scriptum est: Ante meridiem causam coniciunt, cum perorant ambo praesentes. Post meridiem praesenti litem addicito. Si ambo praesentes, sol occasus suprema tempestas esto.

11 Nos, inquit, in medium relinquemus. Vulgus 'in medio' dicit: nam uitium esse istuc putat et, si dicas 'in medium ponere', id quoque esse soloecon putant; set probabilius significantiusque sic dici uidebitur, si quis ea uerba non incuriose introspiciat; Graece quoque 'θεῖναι εἰς μέσον', uitium id non est.

12 Postquam nuntiatum est, inquit, ut pugnatum esset in Gallos, id ciuitas grauiter tulit. In Gallos mundius subtiliusque est, quam 'cum Gallis' aut 'contra Gallos.' Nam pinguiora haec obsoletioraque sunt.

13 Simul, inquit, forma, factis, eloquentia, dignitate, acrimonia, confidentia pariter parcellebat, ut facile intellegeretur magnum uiaticum ex se atque in se ad rempublicam euertendam habere. Magnum uiaticum pro magna facultate et paratu magno noue positum est, uideturque Graecos secutus, qui 'ἐφόδιον' a sumptu uiae ad aliarum quoque rerum apparatus traducunt ac saepe 'ἐφοδίασον' pro eo dicunt, quod est 'institue' et 'instrue'.

14 Nam Marcus, inquit, Manlius, quem Capitolium seruasse a Gallis supra ostendi cuiusque operam cum M. Furio dictatore apud Gallos cumprime fortem atque exuperabilem respublica sensit, is et genere et ui et uirtute bellica nemini concedebat. 'Adprime' crebrius est, cumprime rarius traductumque ex eo est, quod 'cumprimis' dicebant pro quod est 'inprimis'.

15 Nihil sibi, inquit, diuitias opus esse. Nos 'diuitiis' dicimus. Sed uitium hoc orationis nullum es ac ne id quidem est, quod figura dici solet: recta enim istaec oratio est et ueteres conpluscule ita dixerunt, nec ratio dici

potest, cur rectius sit 'diuitiis opus esse', quam 'diuitias', nisi qui grammaticorum noua instituta ut τεμένων ἱερὰ obseruant.

Nam haec, inquit, maxime uersatur deorum 16
iniquitas, quod deteriores sunt incolomiores neque optimum quemquam inter nos sinunt diurnare. Inusitate dixit diurnare pro 'diu uiuere', sed ex ea figuratione est, qua dicimus 'perennare'.

Cum iis, inquit, consermonabatur. 'Sermonari' 17
rusticius uidetur, sed rectius est; sermocinari rectius, sed corruptius es[t.]

Se, inquit, ne id quoque, quod tum suaderet, 18
facturum esse. Ne id quoque dixit pro 'ne id quidem', infrequens nunc in loquendo, sed in libris ueterum creberrimum.

Tanta, inquit, sanctitudo fani est, ut numquam 19
quisquam uiolare sit ausus. 'Sanctitas' quoque et 'sanctimonia' non minus Latine dicuntur, sed nescio quid maioris dignitatis est uerbum 'sanctitudo', sicuti M. Cato 20
in L. Veturium 'duritudinem', quam 'duritiam' dicere grauius putauit: Qui illius, inquit, impudentiam norat et duritudinem.

Cum tantus, inquit, arrabo penes Samnites 21
populi Romani esset. 'Arrabonem' dixit sescentos obsides et id maluit, quam pignus dicere, quoniam uis huius uocabuli in ea sententia grauior acriorque est. Sed nunc 'arrabo' in sordidis uerbis haberi coeptus ac multo uidetur sordidius 'arra', quamquam 'arra' quoque ueteres saepe dixerint et conpluriens Laberius.

Miserrimas, inquit, uias exegerunt, et: hic 22. 23
mimus in otiis, inquit, consumptus est. Elegantia utrubique ex multitudine numeri quaesita est.

Cominius, inquit, qua ascenderat, descendit 24
atque uerba Gallis dedit. 'Verba Cominium dedisse Gallis' dicit, qui nihil quicquam cuiquam dixerat; neque eum Galli, qui Capitolium obsidebant, ascendentem [aut descen-

dentem] uiderant. Sed 'uerba dedit' haut secus posuit, quam si tu dicas 'latuit atque obrepsit'.

25 Conualles, inquit, et arboreta magna erant. Arboreta ignobilius uerbum, 'arbusta' celebratius.

26 Putabant, inquit, eos, qui foris atque qui in arce erant, inter se commutationes et consilia facere. Commutationes, id est conlationes communicationesque, non usitate dixit, set non hercle inscite nec ineleganter.

27 Haec ego pauca interim super eo libro, quorum memoria post lectionem subpetierat, mihi notaui.

III.

Verba M. Varronis ex libro quinto et uicesimo humanarum, quibus contra opinionem uulgariam interpretatus est Homeri uersum.

1 In sermonibus forte, quos de temporibus rerum ad usus hominum repertarum agitabamus, adulescens quispiam non indoctus sparti quoque usum in terra Graecia diu incognitum fuisse dixit multisque post Ilium captum tempestatibus ex
2 terra Hispania aduectum. Riserunt hoc ad inludendum ex his, qui ibi aderant, unus atque alter, male homines literati, quod genus '*ἀγοραίους*' Graeci appellant, atque eum, qui id dixerat, librum legisse Homeri aiebant, cui uersus hic forte deesset:

Καὶ δὴ δοῦρα σέσηπε νεῶν καὶ σπάρτα λέλυνται.

3 Tum ille prorsum inritatus: 'non', inquit, 'meo libro uersus, ipse uobis plane magister defuit, si creditis in eo uersu *σπάρτα* id significare, quod nos 'spartum' dicimus'.
4 Maiorem illi risum subiiciunt, neque id destiterunt, nisi liber ab eo prolatus esset M. Varronis uicesimus quintus humanarum, in quo de isto Homeri uerbo a Varrone ita scriptum est: Ego '*σπάρτα*' apud Homerum non plus 'spartum' significare puto, quam '*σπάρτους*', qui dicuntur in agro Thebano nati. In

Graecia sparti copia modo coepit esse ex Hispania. Neque ea ipsa facultate usi Liburni; set hi plerasque naues loris suebant, Graeci magis cannabo et stuppa ceterisque satiuis rebus, a quibus 'σπάρτα' appellabant. Quod cum 5
ita Varro dicat, dubito hercle, an posterior syllaba in eo uerbo, quod apud Homerum est, acuenda sit, nisi quia uoces huiusmodi, cum ex communi significatione in rei certae proprietatem concedunt, diuersitate accentuum separantur.

IIII.

Quid Menander poeta Philemoni poetae dixerit, a quo saepe indigne in certaminibus comoediarum superatus est; et quod saepissime Euripides in tragoedia ab ignobilibus poetis uictus est.

Menander a Philemone, nequaquam pari scriptore, 1
in certaminibus comoediarum ambitu gratiaque et factionibus saepenumero uincebatur. Eum cum forte habuisset obuiam, 2
'quaeso', inquit, 'Philemo, bona uenia dic mihi, cum me uincis, non erubescis?'

Euripidem quoque M. Varro ait, cum quinque et 3
septuaginta tragoedias scripserit, in quinque solis uicisse, cum eum saepe uincerent aliquot poetae ignauissimi.

Menandrum autem alii centum octo, partim centum 4
nouem reliquisse comoedias ferunt. Sed Apollodori, 5
scriptoris celebratissimi, hos de Menandro uersus legimus in libro, qui chronica inscriptus est:

Κηφισιεὺς (ι)ὢν ἐκ Διοπείθους [τοῦ] πατρός,
Πρὸς τοῖσ[ιν] ἑκατὸν πέντε γράψας δράματ[α]
Ἐξέλ(ε)ιπε, πεντήκοντα καὶ δυεῖν ἐτῶν.

Ex istis tamen centum et quinque omnibus, solis eum octo 6
uicisse, idem Apollodorus eodem in libro scribsit.

V.

Nequaquam esse uerum, quod minutis quibusdam rhetoricae artificibus uideatur, M. Ciceronem in libro, quem de amicitia scripsit, uitioso argumento usum, *ἀμφισβητούμενον ἀντὶ ὁμολογουμένου* posuisse; totumque id consideratius tractatum exploratumque.

1 M. Cicero in dialogo, cui titulus est Laelius uel de amicitia, docere uolens, amicitiam non spe expectationeque utilitatis neque pretii mercedisque causa colendam, sed quo ipsa per sese plena uirtutis honestatisque sit, expetendam diligendamque esse, etiamsi nihil opis nihilque emolumenti ex ea percipi queat, hac sententia atque his uerbis usus est eaque dicere facit C. Laelium, sapientem uirum, qui
2 Publii Africani fuerat amicissimus: Quid enim Africanus indigens mei? ne ego quidem illius. Sed ego admiratione quadam uirtutis eius, ille uicissim opinione fortasse nonnulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit; auxit beniuolentiam consuetudo. Sed quamquam utilitates multae et magnae consecutae sunt, non sunt tamen ab earum spe causae diligendi profectae. Vt enim benefici liberalesque sumus, non ut exigamus gratiam, — neque enim beneficium faeneramur, sed natura propensi ad liberalitatem sumus, — sic amicitiam non spe mercedis adducti, sed quod omnis eius fructus in ipso amore inest, expetendam putamus.

3 Hoc cum legeretur in coetu forte hominum doctorum, rhetoricus quidam sophista, utriusque linguae callens, haut sane ignobilis ex istis acutulis et minutis doctoribus, qui '*τεχνικοὶ*' appellantur, atque in disserendo tamen non impiger, usum esse existimabat argumento Marcum Tullium non probo neque apodictico, sed eiusdem quaestionis, cuius esset ea ipsa res, de qua quaereretur; uerbisque id uitium Graecis appellat, quod accepisset '*ἀμφισβητούμενον ἀντὶ*
4 *ὁμολογουμένου*'. 'Nam 'beneficos'', inquit, 'et 'liberales'

sumpsit ad confirmandum id, quod de amicitia dicebat, cum ipsum illud et soleat quaeri et debeat, quisquis liberaliter et benigne facit, qua mente quoque consilio benignus liberalisque sit? utrum, quia mutuam gratiam speret et eum, in quem benignus sit, ad parem curam sui prouocet, quod facere plerique omnes uidentur, an, quia natura sit beniuolus benignitasque eum per sese ipsa et liberalitas delectet sine ulla recipiendae gratiae procuratione, quod est omnium ferme rarissimum?' Argumenta autem censebat aut probabilia esse de- 5
bere aut perspicua et minime controuersa, idque 'apodixin' uocari dicebat, cum ea, quae dubia aut obscura sunt, per ea, quae ambigua non sunt, inlustrantur. Atque, ut ostenderet 6
beneficos liberalesque ad id, quod de amicitia quaereretur, quasi argumentum exemplumue sumi non oportere, 'eodem', inquit, 'simulacro eademque rationis imagine amicitia inuicem pro argumento sumi potest, si quis adfirmet, homines beneficos liberalesque esse debere, non spe aliqua compendii, set amore et studio honestatis. Poterit enim consimiliter ita 7
dicere. Namque, ut amicitiam non spe utilitatis amplectimur, sic benefici liberalesque non gratiae reciperandae studio esse debemus. Poterit sane', inquit, 'ita dicere, sed neque amici- 8
tia liberalitati neque liberalitas amicitiae praebere argumentum potest, cum de utraque pariter quaeratur'.

Haec ille rhetoricus artifex dicere quibusdam uidebatur 9
perite et scienter, sed uidelicet eum uocabula rerum uera ignorauisse. Nam 'beneficum et liberalem' Cicero appellat, 10
ita ut philosophi appellandum esse censent, non eum qui, ut ipse ait, beneficia faeneratur, sed qui benigne facit, nulla tacita ratione ad utilitates suas redundante. Non ergo ob- 11
scuro neque ambiguo argumento usus est, sed certo atque perspicuo, siquidem, qui uere beneficus liberalisque est, qua mente bene aut liberaliter faciat, non quaeritur. Aliis 12
enim longe nominibus appellandus est, si, cum talia facit, sui potius quam alterius iuuandi causa facit. Processisset autem 13
argutatori isti fortassean reprehensio, si Cicero ita dixisset: 'ut enim benefice liberaliterque facimus, non ut exigamus gratiam'; uideretur enim benefice facere etiam in non beneficum cadere posse, si id per aliquam circumstantiam fieret,

14 non per ipsam perpetuae benignitatis constantiam. Sed cum
'beneficos liberalesque' dixerit neque alius modi isti sint,
quam cuius esse eos supra diximus, 'inlotis', quod aiunt,
'pedibus' et uerbis reprehendit doctissimi uiri orationem.

VI.

Falsum esse, quod Verrius Flaccus in libro II., quos de obscuris M. Catonis composuit, de seruo recepticio scriptum reliquit.

1 M. Cato Voconiam legem suadens uerbis hisce
usus est: Principio uobis mulier magnam dotem
adtulit, tum magnam pecuniam recipit, quam
in uiri potestatem non conmittat; eam pecu-
niam uiro mutuam dat, postea, ubi irata facta
est, seruum recepticium sectari atque flagi-
tare uirum iubet.

2 Quaerebatur, 'seruus recepticius' quid esset. Libri sta-
tim quaesiti allatique sunt Verrii Flacci de obscuris
Catonis. In libro secundo scriptum et inuentum est,
'recepticium seruum' dici nequam et nulli pretii, qui, cum
uenum esset datus, redhibitus ob aliquod uitium receptusque
3 sit. Propterea, inquit, seruus eiusmodi sectari
maritum et flagitare pecuniam iubebatur, ut eo
ipso dolor maior et contumelia grauior uiro fie-
ret, quod eum seruus nihili petendae pecuniae
causa conpellaret.

4 Cum pace autem cumque uenia istorum, si qui sunt, qui
5 Verrii Flacci auctoritate capiuntur, dictum hoc sit. 'Re-
cepticius' enim 'seruus' in ea re, quam dicit Cato, aliud
omnino est, quam Verrius scripsit. Atque id cuiuis facile
6 intellectu est; res enim procul dubio sic est: quando mulier
dotem marito dabat, tum quae ex suis bonis retinebat neque
ad uirum tramittebat, ea 'reciper(ar)e' dicebatur, sicuti
nunc quoque in uenditionibus 'recipi' dicuntur, quae exci-
7 piuntur neque ueneunt. Quo uerbo Plautus quoque in
Trinummo usus est in hoc uersu:

Posticulum hoc recépit, cum aedis uéndidit,

id est: cum aedis uendidit, particulam quandam, quae post
eas aedis erat, non uendidit, sed retinuit. Ipse etiam Cato 8
mulierem demonstrare locupletem uolens: mulier, inquit,
et magnam dotem dat et magnam pecuniam
recipit, hoc est 'retinet'. Ex ea igitur re familiari, quam 9
sibi dote data retinuit, pecuniam uiro mutuam dat. Eam 10
pecuniam cum uiro forte irata repetere instituit, adponit et
flagitatorem 'seruum recepticium', hoc est proprium seruum
suum, quem cum pecunia reliqua receperat neque dederat
doti, sed retinuerat: non enim seruo mariti imperare hoc mu-
lierem fas erat, sed proprio suo.

Plura dicere, quibus hoc nostrum tuear, supersedeo: 11
ipsa enim sunt per sese euidentia et quod a Verrio dicitur
et a nobis. Quod utrum ergo uidebitur cuique uerius, eo
utatur.

VII.

Verba haec ex Atinia lege: Quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto, P. Nigidio et Q. Scaeuolae uisa esse non minus de praeterito furto, quam de futuro cauisse.

Legis ueteris Atiniae uerba sunt: Quod subruptum 1
erit, eius rei aeterna auctoritas esto. Quis aliud 2
putet in hisce uerbis, quam de tempore tantum futuro legem
loqui? Sed Q. Scaeuola patrem suum et Brutum et 3
Manilium, uiros adprime doctos, quaesisse ait dubi-
tasseque, utrumne in post facta modo furta lex ualeret an
etiam in ante facta? quoniam subruptum erit utrum-
que tempus uideretur ostendere, tam praeteritum quam
futurum.

Itaque P. Nigidius, ciuitatis Romanae doctissimus, su- 4
per dubitatione hac eorum scripsit in tertio uicesimo
grammaticorum commentariorum. Atque ipse quo-
que idem putat, incertam esse temporis demonstrationem,
sed anguste perquam et obscure disserit, ut signa rerum po- 5
nere uideas ad subsidium magis memoriae suae, quam ad
legentium disciplinam. Videbatur tamen hoc dicere suum 6

uerbum: 'et 'esse' et 'erit', quando per sese ponuntur, habent atque retinent tempus suum, cum uero praeterito iunguntur,
7 uim temporis sui amittunt et in praeteritum contendunt. Cum enim dico: 'in campo est' et 'in comitio est', tempus instans significo; item cum dico 'in campo erit', tempus futurum demonstro; at cum dico: 'factum est', 'scriptum est', 'subruptum est', quamquam 'est' uerbum temporis est praesentis, confunditur tamen cum praeterito et praesens esse desinit'.

8 'Sic igitur', inquit, 'etiam istud, quod in lege est; si diuidas separesque duo uerba haec 'subruptum' et 'erit', ut sic audias 'subruptum', tamquam 'certamen erit' aut 'sacrificium erit', tum uidebitur lex in postfuturum loqui; si uero copulate permixteque dictum intellegas, ut 'subruptum erit' non duo, sed unum uerbum sit itaque unita patiendi declinatione sit, tum hoc uerbo non minus praeteritum tempus ostenditur, quam futurum'.

VIII.

In sermonibus apud mensam Tauri philosophi quaeri agitarique eiusmodi solita: cur oleum saepe et facile, uina rarius congelascant, acetum haut fere umquam; et quod aquae fluuiorum fontiumque durentur, mare gelu non duretur.

1 Philosophus Taurus accipiebat nos Athenis cena ple-
2 rumque ad id diei, ubi iam uesperauerat. Id enim est tempus istic cenandi. Frequens eius cenae fundus et firmamentum omne erat aula una lentis Aegyptiae et cucurbitae inibi minutim caesae.

3 Ea quodam die ubi paratis et expectantibus nobis adlata atque inposita mensae est, puerum iubet Taurus oleum in
4 aulam uidere. Erat is puer genere Atticus, ad annos maxime natus octo, festiuissimis aetatis et gentis argutiis scatens.
5 Gutum Samium ore tenus inprudens inanem, tamquam si inesset oleum, adfert conuertitque eum et, ut solitum est, circumegit per omnem partem aulae manum: nullum inde ibat
6 oleum. Aspicit puer gutum atrocibus oculis stomachabun-

dus et concussum uehementius iterum in aulam uertit, idque 7
cum omnes sensim atque summissim rideremus, tum puer
Graece, et id quidem perquam Attice: 'μὴ γελᾶτε', in-
quit, 'ἔνι τοὔλαιον· ἀλλ' οὐκ ἴστε, οἷα φρίκη περὶ τὸν
ὄρθρον γέγονε τήμερον; κεκρυστάλλωται'. 'Verbero', 8
inquit ridens Taurus, 'nonne is curriculo atque oleum
petis?'

Sed cum puer foras emptum isset, nihil ipse ista mora
offensior: 'aula', inquit, 'oleo indiget et, ut uideo, intole-
randum feruit; cohibeamus manus atque interea, quoniam
puer nunc admonuit solere oleum congelascere, considere-
mus, cur oleum quidem saepe et facile, set uina rarenter
congelascant?' atque aspicit me et iubet, quid sentiam, di- 9
cere. Tum ego respondi, coniectare me, uinum idcirco mi- 10
nus cito congelascere, quod semina quaedam caldoris in
sese haberet essetque natura ignitius, ob eamque rem dictum
esse ab Homero 'αἴθοπα οἶνον', non, ut alii putarent,
propter colorem.

'Est quidem', inquit Taurus, 'ita ut dicis; nam ferme 11
conuenit, uinum, ubi potum est, calefacere corpora. Sed 12
non secus oleum quoque calorificum est neque minorem uim
in corporibus calefaciendis habet. Ad hoc, si ita haec, 13
quae calidiora sunt, difficilius gelu coguntur, congruens est,
ut, quae frigidiora sunt, facile cogantur. Acetum autem 14
omnium maxime frigorificum est atque id numquam tamen
concrescit. Num igitur magis causa oleo coaguli celerioris 15
in leuitate est? faciliora enim ad coeundum uidentur, quae
leuatiora leuioraque sunt'.

Praeterea id quoque ait quaeri dignum, cur fluuiorum et 16
fontium aquae gelu durentur, mare omne incongelabile sit?
'tametsi Herodotus', inquit, 'historiae scriptor, contra
omnium ferme, qui haec quaesiuerunt, opinionem, scribit,
mare Bosporicum, quod 'Cimmerium' appellatur, earumque
partium mare omne, quod 'Scythicum' dicitur, gelu stringi
et consistere'.

Dum haec Taurus, interea puer uenerat et aula defer- 17
buerat tempusque esse coeperat edendi et tacendi.

VIIII.

De notis literarum, quae in C. Caesaris epistulis reperiuntur; deque aliis clandestinis literis ex uetere historia petitis; et quid σκυτάλη sit Laconia.

1 Libri sunt epistularum C. Caesaris ad C. Oppium
et Balbum Cornelium, qui rebus eius absentis curabant.
2 In his epistulis quibusdam in locis inueniuntur literae sin-
gulariae sine coagmentis syllabarum, quas tu putes positas
incondite; nam uerba ex his literis confici nulla possunt.
3 Erat autem conuentum inter eos clandestinum de commu-
tando situ literarum, ut in scripto quidem alia aliae locum et
nomen teneret, sed in legendo locus cuique suus et potestas
4 restitueretur; quaenam uero litera pro qua scriberetur, ante
is, sicuti dixi, conplacebat, qui hanc scribendi latebram
5 parabant. Est adeo Probi grammatici commentarius
satis curiose factus de occulta literarum significa-
tione in epistularum C. Caesaris scriptura.
6 Lacedaemonii autem ueteres, cum dissimulare et occul-
tare literas publice ad imperatores suos missas uolebant, ne,
si ab hostibus eae captae forent, consilia sua noscerentur,
7 epistulas id genus factas mittebant. Surculi duo erant tere-
tes, oblonguli, pari crassamento eiusdemque longitudinis,
8 derasi atque ornati consimiliter; unus imperatori in bellum
proficiscenti dabatur, alterum domi magistratus cum iure at-
9 que cum signo habebant. Quando usus uenerat literarum
secretiorum, circum eum surculum lorum modicae tenuita-
tis, longum autem, quantum rei satis erat, complicabant,
uolumine rutundo et simplici, ita uti orae adiunctae undique
10 et cohaerentes lori, quod plicabatur, coirent. Literas deinde
in eo loro per transuersas iuncturarum oras, uersibus
11 a summo ad imum proficiscentibus, inscribebant; id lorum
literis ita perscriptis reuolutum ex surculo imperatori,
12 commenti istius conscio, mittebant, resolutio autem lori li-
teras truncas atque mutilas reddebat membraque earum et
13 apices in partes diuersissimas spargebat: propterea si id lo-
rum in manus hostium inciderat, nihil quicquam coniectari
14 ex eo scripto quibat; sed ubi ille, ad quem erat missum,

acceperat, surculo conpari, quem habebat, capite ad finem,
proinde ut debere fieri sciebat, circumplicabat, atque ita lite-
rae per eundem ambitum surculi coalescentes rursum coi-
bant integramque et incorruptam epistulam et facilem legi
praestabant. Hoc genus epistulae Lacedaemonii 'σκυτάλην' 15
appellant. Legebamus id quoque in uetere historia rerum 16
Poenicarum, uirum indidem quempiam inlustrem, siue ille
Hasdrubal siue quis alius est non retineo, epistulam scri-
ptam super rebus arcanis hoc modo abscondisse: pugillaria 17
noua, nondum etiam cera inlita, accepisse, literas in lignum
incidisse, postea tabulas, uti solitum est, cera conleuisse
easque tabulas, tamquam non scriptas, cui facturum id pro-
miserat, misisse; eum deinde ceram derasisse literasque
incolumes ligno incisas legisse.

Est et alia in monumentis rerum Graecarum pro- 18
funda quaedam et inopinabilis latebra, barbarico astu ex-
cogitata. Histiaeus nomine fuit, loco natus in terra Asia 19
non ignobili. Asiam tunc tenebat imperio rex Darius. 20
Is Histiaeus, cum in Persis apud Darium esset, Aristagorae 21
cuipiam res quasdam occultas nuntiare furtiuo scripto
uolebat. Comminiscitur opertum hoc literarum admirandum. 22
Seruo suo, diu oculos aegros habenti, capillum ex capite
omni tamquam medendi gratia deradit caputque eius leue in
literarum formas compungit. His literis, quae uoluerat,
perscripsit, hominem postea, quoad capillus adolesceret, 23
domo contiuuit. Vbi id factum est, ire ad Aristagoran iubet 24
et 'cum ad eum', inquit, 'ueneris, mandasse me dicito, ut 25
caput tuum sicut nuper egomet feci, deradat'. Seruus, ut 26
imperatum erat, ad Aristagoran uenit mandatumque domini
adfert. Atque ille id non esse frustra ratus, quod erat man- 27
datum, fecit. Ita literae perlatae sunt.

X.

Quid de uersibus Vergilii Fauorinus existumarit, quibus in describenda flagrantia montis Aetnae Pindarum poetam secutus est; conlataque ab eo super eadem re utriusque carmina et iudicata.

Fauorinum philosophum, cum in hospitis sui Antiatem 1
uillam aestu anni concessisset nosque ad eum uidendum

Roma uenissemus, memini super Pindaro poeta et Ver-
2 gilio in hunc ferme modum disserere: 'Amici', inquit, 'familiaresque P. Vergilii in iis, quae de ingenio moribusque eius memoriae tradiderunt, dicere eum solitum ferunt,
3 parere se uersus more atque ritu ursino. Namque ut illa bestia fetum ederet ineffigiatum informemque, lambendo id postea, quod ita edidisset, conformaret et fingeret, proinde ingenii quoque sui partus recentes rudi esse facie et inperfecta, sed deinceps tractando colendoque reddere iis se oris
4 et uultus liniamenta. Hoc uirum iudicii subtilissimi ingenue
5 atque uere dixisse, res', inquit, 'indicium facit. Nam quae reliquit perfecta expolitaque quibusque imposuit census atque dilectus sui supremam manum, omni poeticae uenusta-
6 tis laude florent; sed quae procrastinata sunt ab eo, ut post recenserentur, et absolui, quoniam mors praeuerterat, nequiuerunt, nequaquam poetarum elegantissimi nomine
7 atque iudicio digna sunt. Itaque cum morbo obpressus aduentare mortem uideret, petiuit orauitque a suis amicissimis inpense, ut Aeneida, quam nondum satis elimauisset, adolerent.

8 'In his autem', inquit, 'quae uidentur retractari et corrigi debuisse, is maxime locus est, qui de monte Aetna factus est. Nam cum Pindari, ueteris poetae, carmen, quod de natura atque flagrantia montis eius compositum est, aemulari uellet, eiusmodi sententias et uerba molitus est, ut Pindaro quoque, qui nimis opima pinguique esse facundia existimatus est, insolentior hoc quidem in loco tumidiorque
9 sit. Atque uti uosmetipsos', inquit, 'eius, quod dico, arbitros faciam, carmen Pindari, quod est super monte Aetna, quantulum mihi memoriae est, dicam:

Τᾶς ἐρεύγονται μὲν ἀπλάτου πυρὸς ἁγνόταται
Ἐκ μυχῶν παγαί· ποταμοὶ δ' ἁμέραισιν μὲν προχέοντι ῥόον καπνοῦ
Αἴθων'· ἀλλ' ἐν ὄρφναισιν [πέτρας]
Φοίνισσα κυλινδομένα φλὸξ ἐς βαθεῖαν φέρει πόντου πλάκα σὺν πατάγῳ.

Κεῖνο δ' Ἁφαίστοιο κρουνοὺς ἑρπετόν
Δεινοτάτους ἀναπέμπει· τέρας μὲν θαυμάσιον προσιδέσθαι, θαῦμα δὲ καὶ παρε[ό]ντων ἀκοῦσαι.

Audite nunc, inquit, Vergilii uersus, quos incoasse eum uerius dixerim, quam fecisse: 10

Portus ab accessu uentorum inmotus et ingens
Ipse, sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente fauilla,
Adtollitque globos flammarum et sidera lambit;
Interdum scopulos auulsaque uiscera montis
Erigit eructans liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo.

Iam principio', inquit, 'Pindarus, ueritati magis obsecutus, id dixit, quod res erat quodque istic usu ueniebat quodque oculis uidebatur, interdius fumare Aetnam, noctu flammigare; Vergilius autem, dum in strepitu sonituque uerborum conquirendo laborat, utrumque tempus, nulla discretione facta, confudit. Atque ille Graecus quidem fontes imitus ignis eructari et fluere amnes fumi et flammarum fulua et tortuosa uolumina in plagas maris ferre, quasi quosdam igneos angues, luculente dixit; at hic noster, 'atram nubem turbine piceo et fauilla fumantem', *ῥόον καπνοῦ αἴθωνα* interpretari uolens, crasse et inmodice congessit, globos quoque flammarum, quod ille *κρουνοὺς* dixerat, duriter et *ἀκύρως* transtulit. Item quod ait: sidera lambit, uacanter hoc etiam', inquit, 'accumulauit et inaniter'. Neque non id quoque inenarrabile esse ait et propemodum insensibile, quod 'nubem atram fumare' dixit 'turbine piceo et fauilla candente'. 'Non enim fumare', inquit, 'solent neque atra esse, quae sunt candentia; nisi si 'candenti' dixit peruulgate et inproprie pro feruenti fauilla, non pro ignea et relucenti. Nam 'candens' scilicet a candore

Margin section numbers: 11 (Iam principio), 12 (gare; Vergilius), 13 (tione facta), 14 (igneos angues), 15 (globos quoque), 16 (rat, duriter), 17 (ter'. Neque), 18 (bine piceo).

19 dictum, non a calore. Quod 'saxa' autem 'et scopulos eructari et erigi' eosdemque ipsos statim 'liquefieri et gemere atque glomerari sub auras' dixit, hoc', inquit, 'nec a Pindaro scriptum nec umquam fando auditum et omnium, quae monstra dicuntur, monstruosissimum est'.

XI.

Quod Plutarchus in libris symposiacis opinionem Platonis de habitu atque natura stomachi fistulaeque eius, quae *τραχεῖα* dicitur, aduersum Erasistratum medicum tutatus est, auctoritate adhibita antiqui medici Hippocratis.

1 Et Plutarchus et alii quidam docti uiri, reprehensum esse ab Erasistrato, nobili medico, Platonem scripsere, quod potum dixit defluere ad pulmonem eoque satis umectato demanare per eum, quia sit rimosior, et confluere inde in uesicam; errorisque istius fuisse Alcaeum ducem, qui in poematis suis scriberet:

Τέγγε πνεύμονα οἴνῳ· τὸ γὰρ ἄστρον περιτέλλεται,

2 ipsum autem Erasistratum dicere, duas esse quasi canaliculas quasdam uel fistulas easque ab oris faucibus proficisci deorsum, per earumque alteram deduci delabique in stomachum esculenta omnia et potulenta ex eoque ferri in uentriculum, quae Graece appellatur '*ἡ κάτω κοιλία*', atque ibi subigi digerique, ac deinde aridiora ex his recrementa in aluum conuenire, quod Graece '*κόλον*' dicitur, umidiora per
3 renes in uesicam. Per alteram autem fistulam, quae Graece nominatur '*τραχεῖα ἀρτηρία*', spiritum a summo ore in pulmonem, atque inde sursum in os et in nares commeare, per-
4 que eandem uiam uocis quoque fieri meatum ac, ne potus cibusue aridior, quem oporteret in stomachum ire, procideret ex ore laberetur que in eam fistulam, per quam spiritus reciprocatur, eaque offensione intercluderetur animae uia, inpositam esse arte quadam et opere naturae inde apud duo ista foramina, quae dicitur '*ἐπιγλωττίς*', quasi claustra quae-
5 dam mobilia, coniuentia uicissim et resurgentia, eamque

'ἐπιγλωττίδα' inter edendum bibendumque operire atque protegere 'τὴν τραχεῖαν ἀρτηρίαν', ne quid ex esca potuue incideret in illud quasi aestuantis animae iter, ac propterea nihil umoris influere in pulmonem ore ipso arteriae communito.

Haec Erasistratus medicus aduersum Platonem. Sed Plutarchus in libro symposiacorum, auctorem 6 Platonis sententiae Hippocraten dicit fuisse idemque esse opinatos et Philistiona Locrum et Dioxippum Hippocraticum, ueteres medicos et nobiles, atque illam, de qua Erasistratus dixerat, 'ἐπιγλωττίδα' non idcirco eo in loco constitutam, ne quid ex potu influeret in arteriam: nam pulmoni quoque fouendo rigandoque utiles necessariosque umores uideri, set adpositam quasi moderatricem quandam et arbitram prohibendi admittendiue, quod ex salutis usu foret, uti edulia quidem omnia defenderet ab arteria depelleretque in stomachum, potum autem partiretur inter stomachum et pulmonem et quod ex eo admitti in pulmonem per arteriam deberet, non rapidum id neque uniuersum, sed quadam quasi obiice sustentatum ac repressum sensim paulatimque tramitteret atque omnem reliquum in alteram stomachi fistulam deriuaret.

XII.

De materiis infamibus, quas Graeci ἀδόξους appellant, a Fauorino exercendi gratia disputatis.

Infames materias, siue quis mauult dicere 'inopinabiles', 1 quas Graeci 'ἀδόξους ὑποθέσεις' appellant, et ueteres adorti sunt, non sophistae solum, sed philosophi quoque, et noster Fauorinus oppido quam libens in eas materias deiiciebat, uel ingenio expergificando ratus idoneas uel exercendis argutiis uel edomandis usu difficultatibus: sicuti, cum Ther- 2 sitae laudes quaesiuit et cum febrim quartis diebus recurrentem laudauit, lepida sane multa et non facilia inuentu in utramque causam dixit eaque scripta in libris reliquit.

Sed in febris laudibus testem etiam Platonem produxit, 3 quem scripsisse ait, qui quartanam passus conualuerit uires-

que integras recuperauerit, fidelius constantiusque postea ualiturum. Atque inibi isdem laudibus non hercle hac sen-
4 tentiola inuenuste lusit. 'Versus', inquit, 'est longo hominum aeuo probatus:

Ἄλλοτε μητρυιὴ πέλει ἡμέρη, ἄλλοτε μήτηρ.

Eo uersu significatur, non omni die bene esse posse, sed
5 isto bene atque alio male. Quod cum ita sit', inquit, 'ut in rebus humanis bene aut male uice alterna sit, haec biduo medio interuallata febris quanto est fortunatior, in qua est *μία μητρυιά, δύο μητέρες?*'

XIII.

Quin particula quot qualesque uárietates significationis habeat et quam saepe in ueterum scriptis obscura sit.

1 'Quin' particula, quam grammatici 'coniunctionem' appellant, uariis modis sententiisque conectere orationem uide-
2 tur. Aliter enim dici putatur, cum quasi increpantes uel interrogantes uel exhortantes dicimus: 'quin uenis?' 'quin legis?' 'quin fugis?', aliter, cum ita confirmamus: 'non dubium est, quin M. Tullius omnium sit eloquentissimus', aliter autem, cum sic componimus, quod quasi priori uidetur contrarium: 'non idcirco causas Isocrates non defendit, quin id
3 utile esse et honestum existumarit'; a quo illa significatio non abhorret, quae est in *tertia origine* M. *Catonis. Haut eos*, inquit, *eo postremum scribo, quin po-*
4 *puli et boni et strenui sient.* In *secunda* quoque *origine* M. *Cato* non longe secus hac particula usus est. *Neque satis*, inquit, *habuit, quod eum in occulto uitiauerat, quin eius famam prostitueret.*
5 Praeterea animaduertimus *Quadrigarium* in *octauo annalium* particula ista usum esse obscurissime. Verba ipsius posuimus: *Romam uenit; uix superat, quin*
6 *triumphus decernatur.* Item in *sexto annali* eiusdem uerba haec sunt: *Paene factum est, quin castra*
7 *relinquerent atque cederent hosti.* Non me autem praeterit, dicere aliquem posse de summo pectore, nihil

esse in his uerbis negotii: nam 'quin' utrubique positum pro 'ut' planissimumque esse, si ita dicas: 'Romam uenit; uix superat ut triumphus decernatur'; item alio in loco: 'Paene factum est, ut castra relinquerent atque cederent hosti'. 8
Sed utantur sane, qui tam expediti sunt, perfugii[s] commutationum in uerbis, quae non intelleguntur, utantur tamen, ubi id facere poterunt, uerecundius. 9

Hanc particulam, de qua dicimus, nisi si quis didicerit compositam copulatamque esse neque uim tantum coniungendi habere, sed certa quadam significatione factam, numquam profecto rationes ac uarietates istius comprehensurus est. 10
Quod quia longioris dissertationis est, poterit, cui otium est, repperire hoc in P. Nigidii commentariis, quos grammaticos inscripsit. 11

XIIII.

Sententiae ex Publii mimis selectae lepidiores.

Publius mimos scriptitauit. Dignus habitus est, qui subpar Laberio iudicaretur. 1
C. autem Caesarem ita Laberii maledicentia et adrogantia offendebat, ut acceptiores sibi esse Publii, quam Laberii mimos praedicaret. 2

Huius Publii sententiae feruntur pleraeque lepidae et ad communem sermonum usum commendatissimae, ex quibus sunt istae singulis uersibus circumscriptae, quas libitum hercle est adscribere: 3 4

Malum ést consilium, quód mutari nón potest.
Benefícium dando accépit, qui dignó dedit.
Ferás, non culpes, quód uitari nón potest.
Cui plús licet, quam pár est, plus uult, quám licet.
Comés facundus ín uia pro uéhiculo est.
Frugálitas miséria est rumorís boni.
Herédis fletus súb persona rísus est.
Furór fit (in) laesa saépius patiéntia.
Ínprobe Neptúnum accusat, qui iterum naufragiúm facit.

'Ita amicum habeas pósse ut [facile] fieri hunc inimicúm putes.
Veterém ferendo iniúriam inuités nouam.
Numquám peric(u)lum síne peric(u)lo uíncitur.
Nimium áltercando uéritas amittitur.
Pars bénefici(i) est, quod pétitur, si bellé neges.

XV.

Quod Carneades Academicus elleboro stomachum purgauit scripturus aduersus Zenonis Stoici decreta; deque natura medellaque ellebori candidi et nigri.

1 Carneades Academicus, scripturus aduersus Stoici Zenonis libros, superiora corporis elleboro purgauit, ne quid ex corruptis in stomacho umoribus ad domicilia usque animi redundaret et instantiam uigoremque mentis labeface-
2 ret: tanta cura tantoque apparatu sui uir ingenio praestanti
3 ad refellenda, quae scripserat Zeno, aggressus; idque cum in historia Graeca legissem, quod 'elleboro candido' scriptum erat, quid esset, quaesiui.

4 Tum comperi, duas species ellebori esse discerniculo coloris insignes, candidi et nigri; eos autem colores non in semine ellebori neque in uirgultis, sed in radice dinosci; candido stomachum et uentrem superiorem uomitionibus purgari, nigro aluum, quae 'inferior' uocatur, dilui, utriusque esse hanc uim, ut umores noxios, in quibus causae
5 morborum sunt, extrahant. Esse autem periculum, ne inter causas morborum, omni corporum uia patefacta, ea quoque ipsa, in quibus causa uiuendi est, amissoque omni naturalis alimoniae fundamento homo exhaustus intereat.

6 Sed elleborum sumi posse tutissime in insula Anticyra Plinius Secundus in libris naturalis historiae scripsit. Propterea Liuium Drusum, qui tribunus plebi fuit, cum morbum, qui 'comitialis' dicitur, pateretur, Anticyram nauigasse et in ea insula elleborum bibisse ait, atque ita morbo liberatum.

Praeterea scriptum legimus, Gallos in uenatibus tinguere 7
elleboro sagittas, quod his ictae exanimatae ferae teneriores ad epulas fiant; sed propter ellebori contagium uulnera ex sagittis facta circumcidere latius dicuntur.

XVI.

Anates Ponticas uim habere uenenis digerendis potentem; atque inibi de Mithridati regis in id genus medicamentis sollertia.

Anates Ponticas dicitur edundis uulgo uenenis uictitare. 1
Scriptum etiam a L e n a e o, Cn. Pompei liberto, Mithridatem 2
illum Ponti regem medicinae rei et remediorum id genus sollertem fuisse solitumque earum sanguinem miscere medicamentis, quae digerendis uenenis ualent, eumque sanguinem uel potentissimum esse in ea confectione; ipsum 3
autem regem adsiduo talium medellarum usu a clandestinis epularum insidiis cauisse, quin et scientem quoque ultro et 4
ostentandi gratia uenenum rapidum et uelox saepenumero hausisse, atque id tamen sine noxa fuisse. Quamobrem 5
postea, cum proelio uictus in ultima regni refugisset et mori decreuisset, uenena uiolentissima festinandae necis causa frustra expertus, suo se ipse gladio transegit. Huius regis 6
antidotus celebratissima est, quae 'Mithridatios' uocatur.

XVII.

Mithridatem, Ponti regem, quinque et uiginti gentium linguis locutum; Quintumque Ennium tria corda habere sese dixisse, quod tris linguas percalluisset, Graecam, Oscam, Latinam.

Q u i n t u s E n n i u s tria corda habere sese dicebat, quod 1
loqui Graece et Osce et Latine sciret. Mithridates autem, 2
Ponti atque Bithyniae rex inclutus, qui a Cn. Pompeio bello superatus est, quinque et uiginti gentium, quas sub ditione habuit, linguas percalluit earumque omnium gentium uiris haut umquam per interpretem conlocutus est, sed ut quemque ab eo appellari usus fuit, proinde lingua et oratione ipsius non minus scite, quam si gentilis eius esset, locutus est.

XVIII.

Quod M. Varro C. Sallustium, historiae scriptorem, deprehensum ab Annio Milone in adulterio scribit et loris caesum pecuniaque data dimissum.

M. Varro, in literis atque uita fide homo multa et grauis, in libro, quem scripsit Pius aut de pace, C. Sallustium scriptorem seriae illius et seuerae orationis, in cuius historia notiones censorias fieri atque exerceri uidemus, in adulterio deprehensum ab Annio Milone loris bene caesum dicit et, cum dedisset pecuniam, dimissum.

XVIIII.

Quid Epictetus philosophus dicere solitus sit hominibus nequam et inpuris, disciplinas philosophiae studiose tractantibus; et quae duo uerba obseruanda praeceperit omnium rerum longe salubria.

1 Fauorinum ego audiui dicere, Epictetum philosophum dixisse, plerosque istos, qui philosophari uiderentur, philosophos esse eiuscemodi '*ἄνευ τοῦ πράττειν, μέχρι*
2 *τοῦ λέγειν*', id significat 'factis procul, uerbis tenus'. Iam illud est ue(he)mentius, quod Arrianus solitum eum dictitare in libris, quos de dissertationibus eius com-
3 posuit, scriptum reliquit. 'Nam cum', inquit, 'animaduerterat hominem, pudore amisso, inportuna industria, corruptis moribus, audacem, confidentem lingua ceteraque omnia praeterquam animam procurantem, istiusmodi hominem cum uiderat studia quoque et disciplinas philosophiae contrectare et physica adire et meditari dialectica multaque id genus theoremata suspicari sciscitarique, inclamabat deum atque hominum fidem ac plerumque inter clamandum his eum uerbis increpabat: "*Ἄνθρωπε, ποῦ βάλλεις; σκέψαι, εἰ κεκάθαρται τὸ ἀγγεῖον· ἂν γὰρ εἰς τὴν οἴησιν αὐτὰ βάλλῃς, ἀπώλετο· ἢν σαπῇ, οὖρον ἢ ὄξος γένοιτο ἢ εἴ*
4 *τι τούτων χεῖρον*"'. Nil profecto his uerbis grauius, nil uerius, quibus declarabat maximus philosophorum, literas atque doctrinas philosophiae, cum in hominem falsum atque

degenerem, tamquam in uas spurcum atque pollutum, in-
fluxissent, uerti, mutari, corrumpi et, quod ipse *κυνικώτε-
ρον* ait, urinam fieri aut si quid est urina spurcius.
Praeterea idem ille Epictetus, quod ex eodem Fauo- 5
rino audiuimus, solitus dicere est, duo esse uitia multo
omnium grauissima ac taeterrima, intolerantiam et inconti-
nentiam, cum aut iniurias, quae sunt ferendae, non tolera-
mus neque ferimus, aut a quibus rebus uoluptatibusque nos
tenere debemus, non tenemus. 'Itaque', inquit, 'si quis 6
haec duo uerba cordi habeat eaque sibi imperando atque ob-
seruando curet, is erit pleraque inpeccabilis uitamque uiuet
tranquillissimam. Verba haec duo dicebat: '*ἀνέχου*' et
'*ἀπέχου*''.

XX.

Verba sumpta ex symposio Platonis, numeris coagmentisque uer-
borum scite modulateque apteque exercendi gratia in Latinam
orationem uersa.

Symposium Platonis apud philosophum Taurum 1
legebatur. Verba illa Pausaniae inter conuiuas amorem 2
uice sua laudantis, ea uerba ita rursum amauimus, ut me-
minisse etiam studuerimus. Sunt adeo, quae meminimus, 3
uerba haec: *Πᾶσα γὰρ πρᾶξις ὧδε ἔχει· αὐτὴ ἐφ'
αὑτῆς πραττομένη, οὔτε καλὴ οὔτε αἰσχρά·
οἷον ὃ νῦν ἡμεῖς ποιοῦμεν, ἢ πίνειν ἢ ᾄδειν
ἢ διαλέγεσθαι. Οὐκ ἔστι τούτων αὐτὸ [καθ'
αὑτὸ] καλὸν οὐδέν, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει, ὡς ἂν
πραχθῇ, τοιοῦτον ἀπέβη· καλῶς μὲν γὰρ πρατ-
τόμενον καὶ ὀρθῶς, καλὸν γίγνεται, μὴ ὀρθῶς
δέ, αἰσχρόν· οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐρᾶν, καὶ ὁ Ἔρως
οὐ πᾶς ἐστιν καλὸς οὐδὲ ἄξιος ἐγκωμιάζεσθαι,
ἀλλ' ὁ καλῶς προτρέπων ἐρᾶν.*
Haec uerba ubi lecta sunt, atque ibi Taurus mihi: 'heus', 4
inquit, 'tu, rhetorisce, — sic enim me in principio recens
in diatribam acceptum appellitabat, existimans, eloquentiae
unius extundendae gratia Athenas uenisse, — uidesne', in-
quit, '*ἐνθύμημα* crebrum et coruscum et conuexum breui-

busque et rutundis numeris cum quadam aequabili circum-
5 actione deuinctum? habesne nobis dicere in libris rhetorum uestrorum tam apte tamque modulate compositam orationem? sed hos', inquit, 'tamen numeros censeo uideas ὁδοῦ
6 πάρεργον. Ad ipsa enim Platonis penetralia ipsarumque rerum pondera et dignitates pergendum est, non ad uocularum eius amoenitatem nec ad uerborum uenustates deuersitandum'.

7 Haec admonitio Tauri de orationis Platonicae modulis, non modo non repressit, sed instrinxit etiam nos ad
8 elegantiam Graecae orationis uerbis Latinis adfectandam; atque uti quaedam animalium parua et uilia ad imitandum sunt, quas res cumque audierint uiderintue, petulantia, proinde nos ea, quae in Platonis oratione demiramur, non aemulari quidem, sed lineas umbrasque facere ausi sumus. Velut ipsum hoc est, quod ex isdem illis uerbis eius effinximus:
9 'Omne', inquit, 'omnino factum sic sese habet: neque turpe est, quantum in eo est, neque honestum; uelut est, quas nunc facimus ipsi res, bibere, cantare, disserere. Nihil namque horum ipsum ex sese honestum est; quali cum fieret modo factum est, tale extitit: si recte honesteque factum est, tum honestum fit; sin parum recte, turpe fit: sic amare. Sic amor non honestus omnis neque omnis laude dignus, sed qui facit, nos ut honeste amemus'.

XXI.

Quibus temporibus post Romam conditam Graeci Romanique inlustres uiri floruerint ante secundum bellum Carthaginiensium.

1 Vt conspectum quendam aetatum antiquissimarum, item uirorum inlustrium, qui in his aetatibus nati fuissent, haberemus, ne in sermonibus forte inconspectum aliquid super aetate atque uita clariorum hominum temere diceremus, sicuti sophista ille ἀπαίδευτος, qui publice nuper disserens Carneadem philosophum a rege Alexandro, Philippi filio, pecunia donatum et Panaetium Stoicum cum superiore Africano uixisse dixit, ut ab istiusmodi, inquam, temporum aetatumque erroribus caueremus, et excerpebamus ex libris,

qui chronici appellantur, quibus temporibus floruissent Graeci simul atque Romani uiri, qui uel ingenio uel imperio nobiles insignesque post conditam Romam fuissent ante secundum bellum Carthaginiensium, easque nunc excerptiones nostras uariis diuersisque in locis factas cursim digessimus. Neque enim id nobis negotium fuit, ut acri atque subtili cura excellentium in utraque gente hominum συγχρονισμοὺς componeremus, sed ut noctes istae quadamtenus his quoque historiae flosculis leuiter iniectis aspergerentur. Satis 2
autem uisum est, in hoc conmentario de temporibus paucorum hominum dicere, ex quorum aetatibus de pluribus quoque, quos non nominaremus, haut difficilius coniectura fieri posset.

Incipiemus igitur a Solone claro, quoniam de Homero 3
et Hesiodo inter omnes fere scriptores constitit, aetatem eos egisse uel isdem fere temporibus uel Homerum aliquanto antiquiorem, utrumque tamen ante Romam conditam uixisse, Siluiis Albae regnantibus, annis post bellum Troianum, ut Cassius in primo annalium de Homero atque Hesiodo scriptum reliquit, plus centum atque sexaginta, ante Romam autem conditam, ut Cornelius Nepos in primo chronico de Homero dicit, annis circiter centum et sexaginta.

Solonem ergo accepimus, unum ex illo nobili numero 4
sapientium, leges scripsisse Atheniensium, Tarquinio Prisco Romae regnante, anno regni eius tricesimo tertio. Serui(li)o 5
autem Tullio regnante, Pisistratus Athenis tyrannus fuit, Solone ante in exilium uoluntarium profecto, quoniam id ei praedicenti non creditum est. Postea Pythagoras Sa- 6
mius in Italiam uenit, Tarquini filio regnum optinente, cui cognomentum Superbus fuit, isdemque temporibus occisus 7
est Athenis ab Harmodio et Aristogitone Hipparchus, Pisistrati filius, Hippiae tyranni frater. Archilochum autem 8
Nepos Cornelius tradit, Tull(i)o Hostilio Romae regnante, iam tunc fuisse poematis clarum et nobilem.

Ducentesimo deinde et sexagesimo anno post Romam 9
conditam aut non longe amplius uictos esse ab Atheniensibus Persas memoriae traditum est pugnam illam inclutam

Marathoniam, Miltiade duce, qui post eam uictoriam dampnatus a populo Atheniensi in uinculis publicis mortem obit.
10 Tum Aeschylus Athenis tragoediarum poeta celebris fuit.
11 Romae autem istis ferme temporibus tribunos et aediles tum primum per seditionem sibi plebes creauit ac non diu post Cn. Marcius Coriolanus, exagitatus uexatusque a tribunis plebis, ad Vulscos, qui tum hostes erant, a rep. desciuit bellumque populo Romano fecit.

12 Post deinde paucis annis Xerxes rex ab Atheniensibus et pleraque Graecia Themistocle duce, nauali proelio, quod
13 ad Salamina factum est, uictus fugatusque est. Inde anno fere quarto, Menenio Agrippa, M. Horatio Puluillo consulibus, bello Veiente apud fluuium Cremeram Fabii sex et trecenti patricii cum familiis suis uniuersi ab hostibus circumuenti perierunt.

14 Iuxta ea tempora Empedocles Agrigentinus in philo-
15 sophiae naturalis studio floruit. Romae autem per eas tempestates decemuiros legibus scribundis creatos constitit tabulasque ab his primo decem conscriptas, mox alias duas additas.

16 Bellum deinde in terra Graecia maximum Peloponnensiacum, quod Thucydides memoriae mandauit, coeptum est circa annum fere post conditam Romam trecentesimum uice-
17 simum tertium. Qua tempestate Olus Postum[i]us Tubertus dictator Romae fuit, qui filium suum, quod contra suum dictum in hostem pugnauerat, securi necauit. Hostes tunc
18 populi Romani fuerant Fidenates. Itaque qui in hoc tempore nobiles celebresque erant, — Sophocles ac deinde Euripides tragici poetae et Hippocrates medicus et philosophus Democritus, — Socrates Atheniensis natu quidem posterior fuit, sed quibusdam temporibus isdem uixerunt.

19 Iam deinde, tribunis militaribus consulari imperio rempublicam Romae regentibus, ad annum fere conditae urbis trecentesimum quadragensimum septimum, triginta illi tyranni praepositi sunt a Lacedaemoniis Atheniensibus et in Sicilia Dionysius superior tyrannidem tenuit paucisque annis post Socrates Athenis capitis dampnatus est et in carcere

ueneno necatus. Set ea fere tempestate Romae M. Furius 20
Camillus dictator fuit, et Veios cepit, ac post non longo 21
tempore bellum Senonicum fuit, cum Galli Romam praeter 22
Capitolium ceperunt.

Neque multo postea Eudoxus astrologus in terra Grae- 23
cia nobilitatus est Lacedaemoniique ab Atheniensibus apud
Corinthum superati, duce Phormione, et M. Man(i)lius Ro- 24
mae, qui Gallos in obsidione Capitolii obrepentes per ardua
depulerat, conuictus est, consilium de regno occupando
inisse, dampnatusque capitis e saxo Tarpeio, ut M. Varro
ait, praeceps datus, ut Cornelius autem Nepos scriptum
reliquit, uerberando necatus est; eoque ipso anno, qui erat 25
post reciperatam urbem septimus, Aristotelem philoso-
phum natum esse, memoriae mandatum est.

Aliquot deinde annis post bellum Senonicum Thebani La- 26
cedaemonios, duce Epaminonda, apud Leuctra superauerunt
ac breui post tempore in urbe Roma lege Licinii Stolonis con- 27
sules creari etiam ex plebe coepti, cum antea ius non esset
nisi ex patriciis gentibus fieri consulem.

Circa annum deinde urbis conditae quadringentesimum 28
Philippus, Amyntae filius, Alexandri pater, regnum Mace-
doniae adeptus est inque eo tempore Alexander natus est
paucisque inde annis post Plato philosophus ad Dionysium 29
Siciliae tyrannum posteriorem profectus est; post deinde 30
aliquanto tempore Philippus apud Chaeroneam proelio magno
Athenienses uincit. Tum Demosthenes orator ex eo proelio 31
salutem fuga quaesiuit, cumque id ei, quod fugerat, probrose
obiiceretur, uersu illo notissimo elusit:

'*Ἀνήρ*', inquit, '*ὁ φεύγων καὶ πάλιν μαχήσεται*'.

Postea Philippus ex insidiis occiditur. At Alexander regnum 32
adeptus ad subigendos Persas in Asiam atque in Orientem
transgressus est. Alter autem Alexander, cui cognomentum 33
Molosso fuit, in Italiam uenit, bellum populo Romano factu-
rus, — iam enim fama uirtutis felicitatisque Romanae apud
exteras gentes enitescere inceptabat, — sed priusquam bel-
lum faceret, uita decessit. Eum Molossum, cum in Italiam
transiret, dixisse accepimus, se quidem ad Romanos ire,

quasi in andronitin, Macedonem ad Persas, quasi in gynae-
34 conitin. Postea Macedo Alexander pleraque parte orientali
subacta, cum annos undecim regnauisset, obiit mortis diem.
35 Neque haut longe post Aristoteles philosophus et post
36 aliquanto Demosthenes uita functi sunt isdemque ferme
tempestatibus populus Romanus graui ac diutino Samnitium
bello conflictatus est consulesque Tiberius Veturius et Spurius
Postumius, in locis iniquis apud Caudium a Samnitibus cir-
cumuallati ac sub iugo missi, turpi foedere facto discesserunt,
ob eamque causam, populi iussu Samnitibus per fetiales de-
diti, recepti non sunt.

37 Post annum deinde urbis conditae quadringentesimum
fere et septuagesimum bellum cum rege Pyrrho sumptum est.
38 Ea tempestate Epicurus Atheniensis et Zeno Citiensis phi-
39 losophi celebres erant eodemque tempore C. Fabricius Lusci-
nus et Q. Aemilius Papus censores Romae fuerunt et P. Cor-
nelium Rufinum, qui bis consul et dictator fuerat, senatu mo-
uerunt; causam isti notae subscripserunt, quod eum compe-
rissent argenti facti cenae gratia decem pondo libras habere.

40 Anno deinde post Romam conditam quadringentesimo
ferme et nonagesimo, consulibus Appio Claudio, cui cogno-
mentum Caudex fuit, Appii illius Caeci fratre, et Marco Ful-
uio Flacco, bellum aduersum Poenos primum coeptum est,
41 neque diu post Callimachus, poeta Cyrenensis, Alexan-
driae apud Ptolemaeum regem celebratus est.

42 Annis deinde postea paulo pluribus quam uiginti, pace
Poenis facta, consulibus Claudio Centone, Appii Caeci filio,
et M. Sempronio Tuditano, primus omnium L. Liuius poeta
fabulas docere Romae coepit post Sophoclis et Euripi-
dis mortem annis plus fere centum et sexaginta, post Me-
43 nandri annis circiter quinquaginta duobus. Claudium et Tu-
ditanum consules secuntur Q. Valerius et C. Mamilius, quibus
natum esse Q. Ennium poetam M. Varro in primo de
poetis libro scripsit eumque, cum septimum et sexagesi-
mum annum haberet, duodecimum annalem scripsisse,
idque ipsum Ennium in eodem libro dicere.

44 Anno deinde post Romam conditam quingentesimo unde-
uicesimo Sp. Caruilius Ruga primus Romae de amicorum sen-

tentia diuortium cum uxore fecit, quod sterilis esset iurassetque apud censores, uxorem se liberum quaerundorum causa habere, eodemque anno Cn. Naeuius poeta fabulas apud 45
populum dedit, quem M. Varro in libris de poetis primo stipendia fecisse ait bello Poenico primo, idque ipsum Naeuium dicere in eo carmine, quod de eodem bello scripsit, Porcius autem Licin(i)us ser(u)ius poeticam Romae coepisse dicit in his uersibus:

Poénico belló secundo Músa pinnató gradu
'Intulit se(se) béllicosam in Rómuli gentém feram.

Deinde annis fere post quindecim bellum aduersum Poe- 46
nos sumptum est atque non nimium longe M. Cato orator in 47
ciuitate et Plautus poeta in scena floruerunt; isdemque tem- 48
poribus Diogenes Stoicus et Carneades Academicus et Critolaus Peripateticus ab Atheniensibus ad senatum populi Romani negotii publici gratia legati sunt. Neque magno 49
interuallo postea Q. Ennius et iuxta Caecilius et Terentius et subinde et Pacuuius et Pacuuio iam sene Accius clariorque tunc in poematis eorum obtrectandis Lucilius fuit.

Sed progressi longius sumus, cum finem proposuerimus 50
adnotatiunculis istis bellum Poenorum secundum.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER OCTAVVS DECIMVS.

I.

Disputationes a philosopho Stoico et contra a Peripatetico, arbitro Fauorino, factae; quaesitumque inter eos, quantum in perficienda uita beata uirtus ualeret quantumque esset in his, quae dicuntur extranea.

1 Familiares Fauorini erant duo quidam non incelebres in urbe Roma philosophi. Eorum fuit unus Peripateticae
2 disciplinae sectator, alter Stoicae. His quondam ego acriter atque contente pro suis utrimque decretis propugnantibus, cum essemus una omnes Ostiae cum Fauorino, interfui.
3 Ambulabamus autem in litore, cum iam aduesperasceret, aestate anni noui.

4 Atque ibi Stoicus censebat, et uitam beatam homini uirtute animi sola et miseriam summam malitia sola posse effici, etiamsi cetera bona omnia, quae corporalia et externa appel-
5 larentur, uirtuti deessent, malitiae adessent. Ille contra Peripateticus, miseram quidem uitam uitiis animi et malitia sola fieri concedebat, sed ad complendos omnes uitae beatae numeros uirtutem solam nequaquam satis esse existimabat, quoniam et corporis integritas sanitasque et honestus modus formae et pecunia familiaris et bona existimatio ceteraque omnia corporis et fortunae bona necessaria uiderentur perficiendae uitae beatae.

Reclamabat hoc in loco Stoicus et, tamquam duas ille res 6
diuersas poneret, mirabatur, quod, cum essent malitia et
uirtus duo contraria, uita misera et beata quoque aeque con-
traria, non seruaret in utrisque uim et naturam contrarii et 7
ad miseriam quidem uitae conficiendam satis ualere malitiam
solam putaret, ad praestandam uero beatam uitam non satis
solam esse uirtutem diceret. Atque id maxime dissidere ne- 8
que conuenire dicebat, quod, qui profiteretur, uitam nullo
pacto beatam effici posse, si uirtus sola abesset, idem contra
negaret, beatam fieri uitam, cum sola uirtus adesset, et
quem daret haberetque uirtuti absenti honorem, eundem pe-
tenti atque praesenti adimeret.

Tum Peripateticus perquam hercle festiue: 'rogo te', in- 9
quit, 'cum bona uenia respondeas, an existimes, esse uini am-
phoram, cum abest ab ea unus congius?' 'Minime', inquit, 10
'uini amphora dici potest, ex qua abest congius'. Hoc 11
ubi accepit Peripateticus: 'Vnus igitur congius amphoram
facere dici debebit, quoniam, cum deest ille unus, non
fit amphora uini et, cum accessit, fit amphora. Quod
si id dicere absurdum est, uno congio solo fieri amphoram,
itidem absurdum est, una sola uirtute uitam fieri beatam di-
cere, quoniam, cum uirtus abest, beata esse uita numquam
potest'.

Tum Fauorinus aspiciens Peripateticum, 'est quidem', 12
inquit, 'argutiola haec, qua de congio uini usus es, expo-
sita in libris; sed, ut scis, captio magis lepida, quam pro-
bum aut simile argumentum uideri debet. Congius enim, 13
cum deest, efficit quidem, ne sit iustae mensurae amphora;
sed cum accedit et additur, non ille unus facit amphoram,
sed supplet. Virtus autem, ut isti dicunt, non accessio ne- 14
que supplementum, sed sola ipsa uitae beatae instar est et
propterea uitam beatam sola una, cum adest, facit'.

Haec atque alia quaedam minuta magis et nodosa, tam- 15
quam apud arbitrum Fauorinum, in suam uterque sen-
tentiam conferebant. Sed cum iam prima fax noctis et den- 16
siores esse tenebrae coepissent, prosecuti Fauorinum in
domum, ad quam deuertebat, discessimus.

II.

Cuiusmodi quaestionum certationibus Saturnalicia ludicra Athenis agitare soliti simus; atque inibi expressa quaedam sophismatia et aenigmata oblectatoria.

1 Saturnalia Athenis agitabamus hilare prorsum ac modeste, non, ut dicitur, 'remittentes animum' — nam 'remittere', inquit Musonius, 'animum, quasi amittere est' —, sed demulcentes eum paulum atque laxantes iucundis hone-
2 stisque sermonum inlectationibus. Conueniebamus autem ad eandem cenam conplusculi, qui Romani in Graeciam ueneramus quique easdem auditiones eosdemque doctores co-
3 lebamus. Tum qui et cenulam ordine suo curabat, praemium soluendae quaestionis ponebat, librum ueteris scriptoris uel Graecum uel Latinum et coronam e lauro plexam, totidemque res quaerebat, quot homines istic eramus; cumque eas
4 omnis exposuerat, rem locumque dicendi sors dabat. Quaestio igitur soluta corona et praemio donabatur, non soluta autem tramittebatur ad eum, qui sortito successerat, idque
5 in orbem uice pari seruabatur. Si nemo dissoluebat, corona eius quaestionis deo, cuius id festum erat, dicabatur.
6 Quaerebantur autem res huiuscemodi: aut sententia poetae ueteris lepide obscura, non anxie, aut historiae antiquioris requisitio aut decreti cuiuspiam ex philosophia perperam inuulgati purgatio aut captionis sophisticae solutio aut inopinati rariorisque uerbi indagatio aut tempus item in uerbo perspicuo obscurissimum.

7 Itaque nuper quaesita esse memini numero septem, quorum prima fuit enarratio horum uersuum, qui sunt in saturis Quinti Enni uno multifariam uerbo concinniter implicati. Quorum exemplum hoc est:

Nám qui lepidé postulat álterum frustrári,
Quém frustratur, frústra eum dicit frustra esse; nám qui
Sése frustrari quem frustra séntit, qui frustrátur,
'Is frustrast, (set) non ille est frustra;

secunda, quonam modo audiri atque accipi deberet, quod 8
Plato in ciuitate, quam in libris suis condidit, '*κοινὰς τὰς
γυναῖκας*', id est communes esse mulieres, censuit et prae-
mia uiris fortissumis summisque bellatoribus posuit sauia-
tiones puerorum et puellarum? Tertio in loco hoc quaesitum 9
est, in quibus uerbis captionum istarum fraus esset et quo
pacto distingui resoluique possent: 'quod non perdidisti,
habes; cornua non perdidisti: habes igitur cornua', item
altera captio: 'quod ego sum, id tu non es: homo igitur tu
non es'. Quaesitum ibi est, quae esset huius quoque sophis- 10
matis solutio: 'cum mentior et mentiri me dico, mentior
an uerum dico?' Postea quaestio istaec fuit, quam ob 11
causam patricii Megalensibus mutitare soliti sint, plebes
Cerealibus? Secundum ea hoc quaesitum est: uerbum 12
'uerant', quod significat 'uera dicunt', quisnam poeta-
rum ueterum dixerit? Sexta quaestio fuit, 'asphodelum' 13
cuiusmodi herba sit, quod Hesiodus in isto uersu
posuerit:

Νήπιοι, οὐδ' ἴσασιν ὅσῳ πλέον ἥμισυ παντός
Οὐδ' ὅσον ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἀσφοδέλῳ μέγ' ὄνειαρ,

et quid item Hesiodus se dicere sentiat, cum dimidium
plus esse toto dicit? Postrema quaestionum omnium haec 14
fuit: 'scripserim', 'legerim', 'uenerim', cuius temporis uerba
sint, praeteriti an futuri an utriusque?

Haec ubi ordine, quo dixi, proposita atque, singulis 15
sorte ductis, disputata explanataque sunt, libris coronisque
omnes donati sumus, nisi ob unam quaestionem, quae fuit
de uerbo 'uerant'. Nemo enim tum commeminerat dictum 16
esse a Q. Ennio id uerbum in tertio decimo annalium
in isto uersu:

Satin uates uerant aetate in agunda?

Corona igitur huius quaestionis deo feriarum starum Saturno
datast.

III.

Quid Aeschines rhetor in oratione, qua Timarchum de inpudicitia accusauit, Lacedaemonios statuisse dixerit super sententia probatissima, quam improbatissimus homo dixisset.

1 Aeschines, uel acerrimus prudentissimusque orato-
rum, qui apud contiones Atheniensium floruerunt, in ora-
tione illa saeua criminosaque et uirulenta, qua Timar-
chum de inpudicitia grauiter insigniterque accusabat,
nobile et inlustre consilium Lacedaemoniis dedisse dicit ui-
rum indidem ciuitatis eiusdem principem, uirtute atque ae-
tate magna praeditum.
2 'Populus', inquit, 'Lacedaemonius de summa republica
3 sua, quidnam esset utile et honestum, deliberabat. Tum
exurgit sententiae dicendae gratia homo quispiam turpitudine
pristinae uitae diffamatissimus, sed lingua tunc atque fa-
4 cundia nimium quanto praestabilis. Consilium, quod dabat
quodque oportere fieri suadebat, acceptum ab uniuersis et
complacitum est futurumque erat ex eius sententia populi
5 decretum. Ibi unus ex illo principum ordine, — Lacedae-
monii, aetatis dignitatisque maiestate, tamquam arbitros et
magistros disciplinae publicae uerebantur — commoto irri-
tatoque animo esilit, et: 'quaenam', inquit, 'Lacedaemonii,
ratio aut quae tandem spes erit, urbem hanc et hanc rem-
publicam saluam inexpugnabilemque esse diutius posse, si
huiuscemodi anteactae uitae hominibus consiliaris utemur?
quod si proba istaec et honesta sententia est, quaeso uos,
non sinamus eandem dehonestari turpissimi auctoris conta-
6 gio'. Atque ubi hoc dixit, elegit uirum fortitudine atque
iustitia praeter alios praestantem, sed inopi lingua et in-
facundum, iussitque cum consensu petituque omnium ean-
dem illam sententiam diserti uiri cuimodi posset uerbis di-
cere, ut, nulla prioris mentione habita, scitum atque decre-
tum populi ex eius unius nomine fieret, quod ipsum denuo
7 dixerat. Atque ita, ut suaserat prudentissimus senex,
8 factum est. Sic bona sententia mansit, turpis auctor muta-
tus est'.

IIII.

Quod Sulpicius Apollinaris praedicantem quendam, a sese uno Sallusti historias intellegi, inlusit quaestione proposita, quid uerba ista apud Sallustium significarent: incertum, stolidior an uanior.

Cum iam adulescentuli Romae praetextam et puerilem 1
togam mutassemus magistrosque tunc nobis nosmetipsi exploratiores quaereremus, in Sandaliario forte apud librarios fuimus, cum ibi in multorum hominum coetu Apollinaris Sulpicius, uir in memoria nostra praeter alios doctus, iactatorem quempiam et uenditatorem Sallustianae lectionis inrisit inlusitque genere illo facetissimae dissimulationis, qua Socrates ad sophistas utebatur. Nam cum ille 2
se unum et unicum lectorem esse enarratoremque Sallustii diceret neque primam tantum cutem ac speciem sententiarum, sed sanguinem quoque ipsum ac medullam uerborum eius eruere atque introspicere penitus praedicaret, tum Apollinaris amplecti uenerarique se doctrinas illius dicens: 'per', inquit, 'magister optume, exoptatus mihi nunc uenis cum sanguine et medulla Sallustii uerborum. He- 3
sterno enim die quaerebatur ex me, quidnam uerba haec eius in quarto historiarum libro de Cn. Lentulo scripta significent, de quo incertum fuisse ait 'stolidiorne esset, an uanior;'' eaque ipsa uerba, uti sunt a Sallustio scri- 4
pta dixit: 'At Cn. Lentulus patriciae gentis, conlega eius, cui cognomentum Clodiano fuit, perincertum stolidior an uanior, legem de pecunia, quam Sulla emptoribus bonorum remiserat, exigenda promulgauit'.

Quaesitum ergo ex se Apollinaris neque id se dissol- 5
uere potuisse adseuerabat, quid esset 'uanior' et quid 'stolidior', quoniam Sallustius sic ea separasse atque opposuisse inter se uideretur, tamquam diuersa ac dissimilia nec eiusdem utraque uitii forent; propterea petebat, ut se doceret significationes utriusque uocis et origines.

Tum ille rictu oris labearumque ductu contempni a se 6
ostendens et rem, de qua quaereretur, et hominem ipsum,

qui quaereret: 'priscorum', inquit, 'et remotorum ego uer-
borum medullas et sanguinem, sicuti dixi, perspicere et eli-
cere soleo, non istorum, quae proculcata uulgo et protrita
sunt. Ipso illo quippe Cn. Lentulo 'stolidior' est et 'uanior',
qui ignorat eiusdem stultitiae esse uanitatem et stoliditatem'.
7 Sed ubi hoc dixit, media ipsa sermonum reliquit et abire
8 coepit. Nos deinde eum tenebamus urgebamusque, et cum-
primis Apollinaris, ut de uocabulorum uel differentia uel,
si ei ita uideretur, similitudine plenius apertiusque dissereret
et, ut ne sibi inuideret discere uolenti, orabat.
9 Atque ille, se iam plane inludi ratus, negotium sibi esse
10 causatur et digreditur. Nos autem postea ex Apollinari
didicimus, 'uanos' proprie dici, non ut uulgus diceret, de-
sipientis aut hebetes aut ineptos, sed, ut ueterum doctissimi
dixissent, mendaces et infidos et leuia inaniaque pro graui-
bus et ueris astutissime componentes; 'stolidos' autem uo-
cari non tam stultos et excordes, quam austeros et molestos
et inlepidos, quos Graeci 'μοχθηροὺς καὶ φορτικοὺς' dice-
11 rent. Etyma quoque harum uocum et origines scriptas esse
dicebat in libris Nigidianis.

Quos requisitos ego et repertos cum primarum significa-
tionum exemplis, ut commentariis harum noctium in-
ferrem, notaui et intulisse iam me aliquo in loco commen-
tationibus istis existimo.

V.

Quod Q. Ennius in septimo annali quadrupes eques ac non quadrupes equus, ut legunt multi, scriptum reliquit.

1 Cum Antonio Iuliano rhetore, uiro hercle bono et fa-
cundiae florentis, complures adulescentuli, familiares eius,
Puteolis aestiuarum feriarum ludum et iocum in literis amoe-
nioribus et in uoluptatibus pudicis honestisque agitabamus.
2 Atque ibi tunc Iuliano nuntiatur, *ἀναγνώστην* quendam,
non indoctum hominem, uoce admodum scita et canora
3 Enni annales legere ad populum in theatro. 'Eamus',
inquit, 'auditum nescio quem istum Ennianistam': hoc enim
se ille nomine appellari uolebat.

Quem cum iam inter ingentes clamores legentem inuenissemus — legebat autem librum ex annalibus Ennii septimum —, hos eum primum uersus perperam pronuntiantem audiuimus: 4

Denique ui magna quadrupes ecus atque elephanti
Proiciunt sese,

neque multis postea uersibus additis, celebrantibus eum laudantibusque omnibus, discessit.

Tum Iulianus egrediens e theatro: 'quid uobis', inquit, 5 'de hoc anagnosta et de quadrupede equo uidetur? sic enim profecto legit:

Denique ui magna quadrupes ecus atque elephanti
Proiciunt sese.

Ecquid putatis, si magistrum praelectoremque habuisset ali- 6 cuius aeris, 'quadrupes ecus' dicturum fuisse ac non 'quadrupes eques', quod ab Ennio ita scriptum relictumque esse, nemo unus literarum ueterum diligens dubitauit?' Cumque 7 aliquot eorum, qui aderant, 'quadrupes equus' apud suum quisque grammaticum legisse se dicerent et mirarentur, quidnam esset 'quadrupes eques', 'uellem uos', inquit, 'optumi iuuenes, tam accurate Q. Ennium legisse, quam P. Vergilius legerat, qui hunc eius uersum secutus in georgicis suis 'equitem' pro 'equo' posuit in his uersibus:

Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere
Inpositi dorso atque equitem docuere sub armis
Insultare solo et gressus glomerare superbos.

In quo loco equitem, si quis modo non inscite inepteque argutior sit, nihil potest accipi aliud, nisi 'equum': pleraque 8 enim ueterum aetas et hominem equo insidentem et equum, qui insideretur, 'equitem' dixerunt. Propterea 'equitare' 9

etiam, quod uerbum e uocabulo 'equitis' inclinatum est, et homo equo utens et equus sub homine gradiens dicebatur.
10 Lucilius adeo, uir adprime linguae Latinae sciens, equum 'equitare' dicit his uersibus:

Quis hinc currere equum nos atque equitare uidemus,
His equitat curritque: oculis equitare uidemus;
Ergo oculis equitat.

11 Sed enim contentus', inquit, 'ego his non fui et, ut non turbidae fidei nec ambiguae, sed ut purae liquentisque esset, 'ecus'ne an 'eques' scriptum Ennius reliquisset, librum summae atque reuerendae uetustatis, quem fere constabat Lampadionis manu emendatum, studio pretioque multo unius uersus inspiciendi gratia conduxi et 'eques', non 'equus', scriptum in eo uersu inueni.
12 Hoc tum nobis Iulianus et multa alia lucide simul et adfabiliter dixit. Sed eadem ipsa post etiam in peruulgatis commentariis scripta offendimus.

VI.

Quod Aelius Melissus in libro, cui titulum fecit de loquendi proprietate, quem, cum ederet, cornum esse copiae dicebat, rem scripsit neque dictu neque auditu dignam, cum differre matronam et matrem familias existimauit differentia longe uanissima.

1 Aelius Melissus in nostra memoria fuit Romae summi quidem loci inter grammaticos id temporis; sed maiore in li-
2 teris erat iactantia et σοφιστεία, quam opera. Is praeter alia, quae scripsit complura, librum composuit, ut tum uide-
3 batur, cum est editus, doctrinae inclutae. Ei libro titulus est ingentis cuiusdam inlecebrae ad legendum; scriptus quippe est: de loquendi proprietate. Quis adeo existimet, loqui se recte atque proprie posse, nisi illas Melissi proprietates perdidicerit?
4 Ex eo libro uerba haec sunt: 'Matrona' est, quae semel peperit, quae saepius, 'mater fa-

milias'; sicuti sus, quae semel peperit, 'porcetra', quae saepius 'scrofa'. Vtrum autem hoc de 5
matrona ac de matrefamilias Melissus excogitauerit ipse et coniectauerit, an scriptum ab alio quo legerit, ariolis profecto est opus. Nam de 'porcetra' habet sane auctorem 6
Pomponium in atellania, quae hoc eodem uocabulo inscripta est; sed 'matronam' non esse appel- 7
latam, nisi quae semel peperit, neque 'matremfamilias', nisi quae saepius, nulli(u)s ueterum scriptorum auctoritatibus confirmari potest. Enimuero illud impendio probabilius est, quod idonei uocum antiquarum enarratores tradiderunt, 'matronam' dictam esse proprie, quae in matrimonium cum uiro conuenisset, quoad in eo matrimonio maneret, etiamsi liberi nondum nati forent, dictamque ita esse a matris nomine, non adepto iam, sed cum spe et omine mox adipiscendo, unde ipsum quoque 'matrimonium' dicitur, 'matrem' 9
autem 'familias' appellatam esse eam solam, quae in mariti manu mancipioque aut in eius, in cuius maritus, manu mancipioque esset, quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti et in sui heredis locum uenisset.

VII.

Quem in modum Fauorinus tractauerit intempestiuum quendam de uerborum ambiguitatibus quaerentem; atque ibi, quot significationes capiat contio.

Domitio, homini docto celebrique in urbe Roma gram- 1
matico, cui cognomentum Insano factum est, quoniam erat natura intractabilior et morosior, ei Domitio Fauorinus 2
noster cum forte apud fanum Carmentis obuiam uenisset atque ego cum Fauorino essem: 'quaeso', inquit, 'te, magister, dicas mihi, num errraui, quod, cum uellem 'δημηγορίας' Latine dicere, 'contiones' dixi? dubito quippe et requiro, an ueterum eorum, qui electius locuti sunt, pro uerbis et oratione dixerit quis 'contionem''. Tum Domitius 3
uoce atque uultu atrociore: 'nulla', inquit, 'prorsus bonae salutis spes reliqua est, cum uos quoque, philosophorum inlustrissimi, nihil iam aliud, quam uerba auctoritatesque

uerborum cordi habetis. Mittam autem librum tibi, in quo
id repperias, quod quaeris. Ego enim grammaticus uitae
iam atque morum disciplinas quaero, uos philosophi mera
estis, ut M. Cato ait, 'mortualia'; glosaria namque conle-
gitis et lexidia, res taetras et inanes et friuolas, tamquam
mulierum uoces praeficarum. Atque utinam', inquit, 'muti
omnes homines essemus! minus improbitas instrumenti
haberet'.

4 Cumque digressi essemus, 'non tempestiue', inquit Fa-
uorinus, 'hunc hominem accessimus. Videtur enim mihi
ἐπισημαίνεσθαι. Scitote', inquit, 'tamen intemperiem istam,
quae '*μελαγχολία*' dicitur, non paruis nec abiectis ingeniis
accidere, *ἀλλὰ εἶναι σχεδόν τι τὸ πάθος τοῦτο ἡρωϊκὸν* et
ueritates plerumque fortiter dicere, sed respectum non ha-
bere *μήτε καιροῦ μήτε μέτρου.* Vel ipsum hoc quale existi-
matis, quod nunc de philosophis dixit? nonne, si id Anti-
sthenes aut Diogenes dixisset, dignum memoria uisum
esset?'

5 Misit autem paulo post Fauorino librum, quem pro-
miserat — Verri, opinor, Flacci erat — in quo scripta
ad hoc genus quaestionis pertinentia haec fuerunt: 'sena-
tum' dici et pro loco et pro hominibus, 'ciuitatem' et pro
loco et oppido et pro iure quoque omnium et pro hominum
multitudine, 'tribus' quoque et 'decurias' dici et pro loco et
6 pro iure et pro hominibus, 'contionem' autem tria significare:
7 locum suggestumque, unde uerba fierent, sicut M. Tullius
in oratione, quae inscripta est contra contionem
Q. Metelli: escendi, inquit, in contionem; concursus
est populi factus, sicuti idem M. Tullius in oratore
ait: Contiones saepe exclamare uidi, cum apte
uerba cecidissent. Etenim expectant aures, ut
8 uerbis conligetur sententia; item significare coe-
tum populi adsistentis; item orationem ipsam, quae ad po-
pulum diceretur.

Exempla in eo libro scripta non erant. Sed nos postea
Fauorino desideranti harum omnium significationum mo-
numenta apud Ciceronem, sicut supra scripsi, et aput
9 elegantissimos ueterum reperta exhibuimus; id autem quod

potissimum expetebat, 'contionem' esse dictam pro uerbis et oratione, docui titulo Tulliani libri, qui a M. Cicerone inscriptus est contra contionem Q. Metelli, quo nihil profecto significatur aliud, quam ipsa, quae a Metello dicta est, oratio.

VIII.

Ὁμοιοτέλευτα et ὁμοιόπτωτα atque alia id genus, quae ornamenta orationis putantur, inepta esse et puerilia, Lucili quoque uersibus declarari.

Ὁμοιοτέλευτα et ἰσοκατάληκτα et πάρισα et ὁμοιόπτωτα 1
ceteraque huiusmodi scitamenta, quae isti apirocali, qui se Isocratios uideri uolunt, in conlocandis uerbis inmodice faciunt et rancide, quam sint insubida et inertia et puerilia, facetissime hercle significat in quinto saturarum Lucilius. Nam ubi est cum amico conquestus, quod ad se ae- 2
grotum non uiseret, haec ibidem addit festiuiter:

Quo me habeam pacto, tam etsi non quaeris, docebo;
Quando in eo numero mans[t]i, quo in maxima nun[c] est
Pars hominum, ut per[i]isse uelis, quem uisere nolueris, cum debueris. Hoc 'nolue'-(ris) et 'debueris' te
Si minus delectat, quod ἄτεχνον et Eisocratium est
Ὀχληρόνque simul totum ac συμμειρακιῶδες,
Non operam perdo. Si tu hic [.....]

VIIII.

Quid significet apud M. Catonem uerbum insecenda; quodque insecenda potius legendum sit, quam, quod plerique existimant, insequenda.

In libro uetere, in quo erat oratio M. Catonis de 1

Ptolemaeo contra Thermum, sic scriptum fuit: Sed si omnia dolo fecit, omnia auaritiae atque pecuniae causa fecit, eiusmodi scelera nefaria, quae neque fando neque legendo audiuimus, supplicium pro factis dare oportet. [....]

2 Insecenda quid esset, quaeri coeptum. Tum ex his, qui aderant, alter literator fuit, alter literas sciens, id est alter docens, doctus alter. Hi duo inter sese dissen-
3 tiebant. Et grammaticus quidem contendebat [.....]; "'insequenda' enim scribi', inquit, 'debet, non insecenda, quoniam 'insequens' significat' [....] traditumque esse 'inseque' quasi 'perge dicere' et 'insequere' itaque ab Ennio scriptum in his uersibus:

Inseque, Musa, manu Romanorum induperator
Quod quisque in bello gessit cum rege Philippo.

4 Alter autem ille eruditior, nihil mendum, sed recte atque integre scriptum esse perseuerabat et Velio Longo, non homini indocto, fidem esse habendam, qui in commentario, quod fecisset de usu antiquae lectionis, scripserit, non inseque apud Ennium legendum, sed 'insece'; ideoque a ueteribus, quas 'narrationes' dicimus, 'insectiones', esse appellatas; Varronem quoque uersum hunc Plauti de Menaechmis:

. Nihilo † minus ésse uide[n]tur séctius, quam sómnia,

sic enarras[se]: 'nihilo magis narranda esse, quam si ea essent somnia'. Haec illi inter se certabant.

5 Ego arbitror et a M. Catone 'insecenda' et a Q. Ennio 'insece' scriptum sine u litera. Offendi enim in bibliotheca Patrensi librum uerae uetustatis Liuii Andronici, qui inscriptus est Ὀδύσσεια, in quo erat uersus primus, cum hoc uerbo, sine u litera:

Virúm mihi, Caména, ínsece uérsútum,

factus ex illo Homeri uersu:

[Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον.]

Illic igitur aetatis et fidei magnae libro credo. Nam, quod 6
in uersu *Plautino* est: *sectius quam somnia*, nihil in alteras partes argumenti habet. Etiamsi ueteres autem non 7
'inseque', sed 'insece' dixerunt, credo, quia erat lenius leuiusque, tamen eiusdem sententiae uerbum uidetur. Nam 8
et 'sequo' et 'sequor' et item 'secta' et 'sectio' consuetudine loquendi differunt; sed qui penitus inspexerit, origo et ratio utriusque una est.

Doctores quoque et interpretes uocum Graecarum: 9

Ἄνδρα μοι 'ἔννεπε', Μοῦσα

et:

'Ἕσπετε' νῦν μοι, Μοῦσαι,

dictum putant, quod Latine 'inseque' dicitur; namque in altero *ν* geminum, in altero *σ* esse tralatum dicunt. Sed 10
etiam ipsum illud '*ἔπη*', quod significat uerba aut uersus, non aliunde esse dictum tradunt, quam '*ἀπὸ τοῦ ἕπεσθαι καὶ τοῦ εἰπεῖν*'. Eadem ergo ratione antiqui nostri narra- 11
tiones sermonesque 'insectiones' appellitauerunt.

X.

Errare istos, qui in exploranda febri uenarum pulsus pertemptari putant, non arteriarum.

In *Herodis*, C. V., uillam, quae est in agro Attico 1
loco, qui appellatur Cephisiae, aquis et (lucis) nemoribus frequentem, aestu anni medio concesseram. Ibi aluo mihi 2
cita et accedente febri rapida decubueram. Eo *Caluisius* 3
Taurus philosophus et alii quidam sectatores eius cum Athenis uisendi mei gratia uenissent, medicus, qui tum in his locis repertus adsidebat mihi, narrare *Tauro* coeperat, quid incommodi paterer et quibus modulis quibusque interuallis accederet febris decederetque. Tum in eo sermone, cum 4
iam me sinceriore corpusculo factum diceret: 'potes', inquit *Tauro*, 'tu quoque id ipsum comprehendere, *ἐὰν ἅψη αὐτοῦ τῆς φλεβός*', quod nostris uerbis profecto ita dicitur: 'si attigeris uenam illius'.

5 Hanc loquendi imperitiam, quod uenam pro arteria
dixisset, cum in eo docti homines, qui cum Tauro erant,
tamquam in minime utili medico offendissent atque id mur-
mure et uultu ostenderent, tum ibi Taurus, ut mos eius
fuit, satis leniter: 'certi', inquit, 'sumus, uir bone, non
ignorare te, quid 'uena' appelletur et quid 'arteria', quod
uenae quidem suapte ui inmobiles sint et sanguinis tantum
demittendi gratia explorentur, arteriae autem motu atque
6 pulsu suo habitum et modum febrium demonstrent; sed, ut
uideo, peruulgate magis, quam inscite, locutus es: non enim
te solum, alios quoque itidem errantes audiui uenam pro ar-
7 teria dicere. Fac igitur, ut experiamur, elegantiorem esse
te in medendo, quam in dicendo et cum dis bene uolentibus
opera tua sistas hunc nobis sanum atque ualidum quam
citissime'.

8 Hoc ego postea cum in medico reprehensum esse me-
minissem, existimaui non medico soli, sed omnibus quoque
hominibus liberis liberaliterque institutis turpe esse, ne ea
quidem cognouisse ad notitiam corporis nostri pertinentia,
quae non altius occultiusque remota sunt et quae natura
nobis tuendae ualitudinis causa et in promptu esse et in
propatulo uoluerit; ac propterea, quantum habui temporis
subsiciui, medicinae quoque disciplinae libros attigi,
quos arbitrabar esse idoneos ad docendum, et ex his cum
alia pleraque ab isto humanitatis usu non aliena, tum de uenis
quoque et arteriis didicisse uideor ad hunc ferme modum:
9 'Vena' est conceptaculum sanguinis, quod '*ἀγγεῖον*'
medici uocant, mixti confusique cum spiritu naturali,
in quo plus sanguinis est, minus spiritus; 'arteria'
est conceptaculum spiritus naturalis mixti confusique
cum sanguine, in quo plus spiritus est, minus sangui-
10 nis; '*σφυγμὸς*' autem est intentio motus et remissio in
11 corde et in arteria naturalis, non arbitraria. Medicis autem
ueteribus oratione Graeca ita definitus est: '*Σφυγμός
ἐστιν διαστολή τε καὶ συστολὴ ἀπροαίρετος ἀρτηρίας καὶ
καρδίας*'.

XI.

Verba ex carminibus Furi Antiatis inscite a Caesellio Vindice reprehensa; uersusque ipsi, in quibus ea uerba sunt, subscripti.

Non hercle idem sentio cum Caesellio Vindice, 1 grammatico, ut mea opinio est, hautquaquam inerudito. Verum hoc tamen petulanter insciteque, quod Furium, 2 ueterem poetam, dedecorasse linguam Latinam scripsit huiuscemodi uocum fictionibus, quae mihi quidem neque abhorrere a poetica facultate uisae sunt neque dictu profatuque ipso taetrae aut insuaues esse, sicuti sunt quaedam alia ab inlustribus poetis ficta dure et rancide.

Quae reprehendit autem Caesellius Furiana, haec 3 sunt: quod terram in lutum uersam 'lutescere' dixerit et tenebras in noctis modum factas 'noctescere' et pristinas reciperare uires 'uirescere' et quod uentus mare caerulum crispicans nitefacit 'purpurat' dixerit et opulentum fieri 'opulescere'.

Versus autem ipsos ex poematis Furianis, in quibus 4 uerba haec sunt, subdidi:

Sanguine diluitur tellus, caua terra lutescit.
Omnia noctescunt tenebris caliginis atrae.
Increscunt animi, uirescit uolnere uirtus.
Sicut fulica leuis uolitat super aequora classis,
Spiritus Eurorum uiridis cum purpurat undas.
Quo magis in patriis possint opulescere campis.

XII.

Morem istum ueteribus nostris fuisse, uerba patiendi mutare ac uertere in agendi modum.

Id quoque habitum est in oratione facienda elegantiae 1 genus, ut pro uerbis habentibus patiendi figuram agentia

ponerent ac deinde haec uice inter sese mutua uerterent.
2 Iuuentius in comoedia:

Pállium, inquit,
Flócci [facio] ut spléndeat.

Nonne hoc inpendio uenustius gratiusque est, quam si dice-
3 ret: 'maculetur'? Plautus etiam non dissimiliter:

Quid ést hoc? rugat pállium,
Amíctus non sum cómmode.

4 Itidem Plautus pulueret dicit, quod non puluere impleat, set ipsum pulueris plenum sit:

Exí tu, Daue, age, spárge; mundum hoc ésse uestibulúm uolo.
Venús uentura est nóstra, non hoc púlueret.

5 In Asinaria quoque contemples dicit pro 'contempleris':

Me(c)úm caput contémples, si quidem é re consultás tua.

6 Cn. Gellius in annalibus: Postquam tempestas
7 sedauit, Atherbal taurum immolauit. M. Cato in originibus: Eodem conuenae conplures ex
8 agro accessitauere. Eo res eorum auxit. Varro libris, quos ad Marcellum de lingua Latina fecit: in priore uerbo graues prosodiae, quae fuerunt, manent; reliquae mutant inquit elegantissime pro
9 'mutantur'. Potest etiam id quoque ab eodem Varrone in septimo diuinarum similiter dictum uideri: Inter duas filias regum quid mutet, inter Antigonam
10 et Tulliam, est animaduertere. Verba autem patiendi pro agentibus in omnibus fermemodum ueterum scriptis repperiuntur. Ex quibus sunt pauca ista, quae nunc meminimus: 'muneror te' pro 'munero' et 'significor' pro 'significo' et 'sacrificor' pro 'sacrifico' et 'adsentior' pro 'adsentio' et 'faeneror' pro 'faenero' et 'pigneror' pro 'pignero' et alia istiusmodi pleraque, quae, proinde ut in legendo fuerint obuia, notabuntur.

XIII.

Quali talione Diogenes philosophus usus sit, pertemptatus a dialectico quodam sophismatio inpudenti.

Saturnalibus Athenis alea quadam festiua et honesta lusi- 1
tabamus huiuscemodi. Vbi conueneramus conplusculi eius- 2
dem studii homines ad lauandi tempus, captiones, quae 'so-
phismata' appellantur, mente agitabamus easque, quasi talos
aut tesserulas, in medium uice sua quisque iaciebamus. Ca- 3
ptionis solutae aut parum intellectae praemium poenaue erat
nummus unus sestertius. Hoc aere conlecto, quasi manuario, 4
cenula curabatur omnibus, qui eum lusum luseramus. Erant 5
autem captiones ad hoc fere exemplum, tametsi Latina ora-
tione non satis scite ac paene etiam inlepide exponuntur:
'quod nix est, hoc grando non est; nix autem alba est:
grando igitur alba non est'. Item aliud non dissimile: 'quod
homo est, non est hoc equus; homo autem animal est:
equus igitur animal non est'. Dicere ergo debebat, qui ad so- 6
phisma diluendum ac refellendum ritu aleatorio uocatus erat,
in qua parte quoque in uerbo captio foret, quid dari con-
cedique non oporteret; nisi dixerat, nummo singulo mul-
tabatur. Ea multa cenam iuuabat.

Libet autem dicere, quam facete Diogenes sophisma id 7
genus, quod supra dixi, a quodam dialectico ex Platonis
diatriba per contumeliam propositum, remuneratus sit. Nam
cum ita rogasset dialecticus: 'quod ego sum, id tu non es?' 8
et Diogenes adnuisset atque ille addidisset: 'homo autem
ego sum', cum id quoque adsensus esset, contra dialecticus
ita conclusisset: 'homo igitur tu non es', 'hoc quidem', inquit
Diogenes, 'falsum est et si uerum fieri uis, a me incipe'.

XIIII.

Quid sit numerus hemiolios, quid epitritos; et quod uocabula ista non facile nostri ausi sunt conuertere in linguam Latinam.

Figurae quaedam numerorum, quas Graeci certis nomini- 1
bus appellant, uocabula in lingua Latina non habent. Sed qui 2
de numeris Latine scripserunt, Graeca ipsa dixerunt, fingere

autem nostra, quoniam id absurde futurum erat, noluerunt.
3 Quale enim fieri nomen posset hemiolio numero aut epitrito?
4 Est autem 'hemiolios', qui numerum aliquem totum in sese habet dimidiumque eius, ut tres ad duo, quindecim ad decem, tri-
5 ginta ad uiginti. 'Epitritos' est, qui habet totum aliquem numerum et eiusdem partem tertiam, ut quattuor ad tres, duo-
6 decim ad nouem, quadraginta ad triginta. Haec autem notare meminisseque non esse abs re uisum est, quoniam uocabula ista numerorum nisi intelleguntur, rationes quaedam subtilissimae, in libris philosophorum scriptae, percipi non queunt.

XV.

Quod M. Varro in herois uersibus obseruauerit rem nimis anxiae et curiosae obseruationis.

1 In longis uersibus, qui 'hexametri' uocantur, item in senariis, animaduerterunt metrici primos duos pedes, item extremos duos, habere singulos posse integras partes orationis, medios haut umquam posse, sed constare eos semper ex uer-
2 bis aut diuisis aut mixtis atque confusis. M. etiam *Varro* in *libris disciplinarum* scripsit, obseruasse sese in uersu hexametro, quod omnimodo quintus semipes uerbum finiret et quod priores quinque semipedes aeque magnam uim haberent in efficiendo uersu atque alii posteriores septem, idque ipsum ratione quadam geometrica fieri disserit.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER NONVS DECIMVS.

I.

[Responsio cuiusdam philosophi, interrogati, quam ob causam maris tempestate palluerit.]

Nauigabamus a Cassiopa Brundisium mare Ionium uio- 1
lentum et uastum et iactabundum. Nox deinde, quae diem 2
primum secuta est, in ea fere tota uentus a latere saeuiens
nauem undis compleuerat. Tum postea complorantibus 3
nostris omnibus atque in sentina satis agentibus, dies quidem
tandem inluxit. Sed nihil de periculo neque de saeuitia uenti
remissum, quin turbines etiam crebriores et caelum atrum
et fumigantes globi et figurae quaedam nubium metuendae,
quos 'typhonas' uocabant, impendere imminereque ac de-
pressurae nauem uidebantur.

In eadem fuit philosophus, in disciplina Stoica celebratus, 4
quem ego Athenis cognoueram non parua uirum auctoritate
satisque attente discipulos iuuenes continentem. Eum tunc 5
in tantis periculis inque illo tumultu caeli marisque require-
bam oculis, scire cupiens, quonam statu animi et an interri-
tus intrepidusque esset? Atque ibi hominem conspicimus 6
(in)pauidum et extrilidum, ploratus quidem nullos, sicuti
ceteri omnes, nec ullas huiusmodi uoces cientem, sed co-
loris et uoltus turbatione non multum a ceteris differentem.
At ubi caelum enituit et deferbuit mare et ardor ille pericli 7
deflagrauit, accedit ad Stoicum Graecus quispiam diues ex

Asia, magno, ut uidebamus, cultu paratuque rerum et familiae, atque ipse erat multis corporis animique deliciis affluens.
8 Is quasi inludens: 'quid hoc', inquit, 'est, o philosophe, quod, cum in periclis essemus, timuisti tu et palluisti?
9 ego neque timui neque pallui'. Et philosophus aliquantum cunctatus, an respondere ei conueniret: 'si quid ego', inquit, 'in tanta uiolentia tempestatum uideor paulum paue-
10 factus, non tu istius rei ratione audienda dignus es. Set tibi sane Aristippus ille, [. . . . . Socratis ille] discipulus, pro me responderit, qui (cum) in simili tempore a simillimo tui homine interrogatus, quare philosophus timeret, cum ille contra nihil metueret? non eandem esse causam sibi atque illi respondit, quoniam is quidem esset non magnopere sollicitus pro anima nequissimi nebulonis, ipsum autem pro Aristippi anima timere'.
11 His tunc uerbis Stoicus diuitem illum Asiaticum a sese
12 molitus est. Sed postea cum Brundisium aduentaremus malaciaeque essent uenti ac maris, percontatus eum sum, quaenam illa ratio esset pauoris sui, quam dicere ei super-
13 sedisset, a quo fuerat non satis digne compellatus? Atque ille mihi placide et comiter: 'quoniam', inquit, 'audiendi cupidus es, audi, quid super isto breui quidem, sed necessario et naturali pauore maiores nostri, conditores sectae Stoicae, senserint, uel potius, inquit, 'lege; nam et faci-
14 lius credideris, si legas, et memineris magis'. Atque ibi coram ex sarcinula sua librum protulit Epicteti philosophi quintum διαλέξεων, quas ab Arriano digestas congruere scriptis Ζήνωνος et Chrysippi non dubium est.
15 In eo libro Graeca scilicet oratione scriptam hanc sententiam legimus: 'Visa animi, quas 'φαντασίας' philosophi appellant, quibus mens hominis prima statim specie accidentis ad animum rei pellitur, non uoluntatis sunt neque arbitrariae, sed ui quadam sua inferunt sese hominibus
16 noscitandae; probationes autem, quas 'συγκαταθέσεις' uocant, quibus eadem uisa noscuntur ac diiudicantur, uo-
17 luntariae sunt fiuntque hominum arbitratu. Propterea cum sonus aliquis formidabilis aut caelo aut ex ruina aut repentinus nesci[o cui]us pericli nuntius uel quid aliud est eiusmodi

factum, sapientis quoque animum paulisper moueri et con-
trahi et pallescere necessum est, non opinione alicuius mali
percepta, sed quibusdam motibus rapidis et inconsultis,
officium mentis atque rationis praeuertentibus. Mox tamen 18
ille sapiens ibidem *τὰς τοιαύτας φαντασίας*, id est uisa
istaec animi sui terrifica, non adprobat, hoc est *οὐ συγκα-
τατίθεται οὐδὲ προσεπιδοξάζει*, sed abiicit respuitque nec
ei metuendum esse in his quicquam uidetur. Atque hoc 19
inter insipientis sapientisque animum differre dicunt, quod
insipiens, qualia sibi esse primo animi sui pulsu uisa sunt
saeua et aspera, talia esse uero putat et eadem incepta,
tamquam si iure metuenda sint, sua quoque adsensione
adprobat *καὶ* '*προσεπιδοξάζει*': hoc enim uerbo Stoici,
cum super ista re disserunt, utuntur. Sapiens autem, cum 20
breuiter et strictim colore atque uultu motus est, *οὐ συγκα-
τατίθεται*, sed statum uigoremque sententiae suae retinet,
quam de huiuscemodi uisis semper habuit, ut de minime
metuendis, sed fronte falsa et formidine inani territantibus'.

Haec E p i c t e t u m philosophum ex decretis Stoicorum 21
sensisse atque dixisse, in eo, quo dixi, libro legimus
adnotandaque esse idcirco existimauimus, ut rebus forte id
genus, quibus dixi, obortis pauescere sensim et quasi
albescere, non insipientis esse hominis neque ignaui pu-
temus et in eo tamen breui motu naturali magis infir-
mitati cedamus, quam quod esse ea, qualia uisa sunt, cen-
seamus.

II.

[Ex quinque corporis sensibus duos esse cum beluis maxime communes.]

Quinque sunt hominum sensus, quos Graeci '*αἰσθήσεις*' 1
appellant, per quos uoluptas animo aut corpori quaeri ui-
detur: gustus, tactus, odoratus, uisus, auditus. Ex his
omnibus quae inmodice uoluptas capitur, ea turpis atque
inproba existimatur. Sed enim quae nimia ex gustu atque 2
tactu est, ea uoluptas, sicuti sapientes uiri censuerunt,
omnium rerum foedissima est, eosque maxime, qui duabus
istis beluinis uoluptatibus sese dediderunt grauissimi uitii

uocabulis Graeci appellant uel [*ἀκρατεῖς* uel] '*ἀκολάστους*';
nos eos uel 'incontinentes' dicimus uel 'intemperantes':
ἀκολάστους enim, si interpretari coactius uelis, nimis id
3 uerbum insolens erit. Istae autem uoluptates duae gustus
atque tactus, id est libidines in cibos atque in Venerem
prodigae, solae sunt hominibus communes cum beluis et
idcirco in pecudum ferorumque animalium numero habetur,
4 quisquis est his ferinis uoluptatibus praeuinctus; ceterae ex
tribus aliis sensibus proficiscentes hominum esse tantum
propriae uidentur.
5 Verba super hac re Aristotelis philosophi adscripsi;
ut uel auctoritas clari atque incluti uiri tam infamibus nos
uoluptatibus deterreret: *Διὰ τί οἱ κατὰ τὴν τῆς ἁφῆς
ἢ γεύσεως ἡδονὴν γιγνομένην, ἂν ὑπερβάλ-
λωσιν, ἀκρατεῖς λέγονται; οἵ τε γὰρ περὶ τὰ
ἀφροδίσια ἀκόλαστοι τοιοῦτοι, οἵ τε περὶ τὰς
τῆς τροφῆς ἀπολαύσεις· τῶν δὲ κατὰ τὴν τρο-
φήν, ἀπ' ἐνίων μὲν ἐν τῇ γλώττῃ τὸ ἡδύ, ἀπ'
ἐνίων δὲ ἐν τῷ λάρυγγι, διὸ καὶ Φιλόξενος
γεράνου λάρυγγα εὔχετο ἔχειν· ἢ διὰ τὸ τὰς
ἀπὸ τούτων γιγνομένας ἡδονὰς κοινὰς εἶναι
ἡμῖν καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις; ἅτε οὐσῶν κοι-
νῶν, ἀτιμόταταί εἰσι καὶ μάλιστα, ἢ μόναι
ἐπονείδιστοι, ὡς τὸν ὑπὸ τούτων ἡττώμενον
ψέγομεν καὶ ἀκρατῆ καὶ ἀκόλαστον λέγομεν
διὰ τὸ ὑπὸ τῶν χειρίστων ἡδονῶν ἡττᾶσθαι.
Οὐσῶν δὲ τῶν αἰσθήσεων πέντε, τὰ ἄλλα ζῷα
ἀπὸ τῶν δύο μόνων ἥδεται, κατὰ δὲ τὰς ἄλ-
λας ἢ ὅλως οὐχ ἥδεται ἢ κατὰ συμβεβηκὸς
6 τοῦτο πάσχει.* Quis igitur habens aliquid humani pudo-
ris uoluptatibus istis duabus coeundi atque comedendi, quae
7 sunt homini cum sue atque asino communes, gaudeat? So-
crates quidem dicebat multos homines propterea uelle ui-
uere, ut ederent et biberent, se bibere atque esse, ut uiue-
8 ret. Hippocrates autem, diuina uir scientia, de coitu
uenerio ita existimabat, partem esse quandam morbi taeter-
rimi, quem nostri 'comitialem' dixerunt; namque ipsius uerba
haec traduntur: '*τὴν συνουσίαν εἶναι μικρὰν ἐπιληψίαν*'.

III.

[Quod turpius est, frigide laudari, quam acerbius uituperari.]

Turpius esse dicebat Fauorinus philosophus, exigue 1
atque frigide laudari, quam insectanter et grauiter uitupe-
rari: 'quoniam', inquit, 'qui maledicit et uituperat, quanto 2
id acerbius facit, tam maximo [il]le pro inimico et iniquo du-
citur et plerumque propterea fidem non capit. Sed qui in-
fecunde atque ieiune laudat, destitui a causa uidetur et ami-
cus quidem creditur eius, quem laudare uult, sed nihil posse
reperire, quod iure laudet.'

IIII.

[Quamobrem uenter repentino timore effluat, quare etiam ignis urinam lacessat.]

Aristotelis libri sunt, qui problemata physica 1
inscribuntur, lepidissimi et elegantiarum omnigenus referti.
In his quaerit, quam ob causam eueniat, ut quibus inua- 2
sit repentinus rei magnae timor, plerumque aluo statim
cita fiant? item quaerit, cur accidat, ut eum, qui propter 3
ignem diutius stetit, libido urinae lacessat? Ac de aluo qui- 4
dem inter timendum prona atque praecipiti causam esse di-
cit, quod timor omnis sit algificus, quem ille appellat 'ψυ-
χροποιόν', eaque ui frigoris sanguinem caldoremque omnem
de summa corporis cute cogat penitus et depellat faciatque
simul, ut qui timent sanguine ex ore decedente pallescant.
'Is autem', inquit, 'sanguis et caldor in intuma coactus mo- 5
uet plerumque aluom et incitat. De urina celebri, ex igni 6
proximo facta, uerba haec posuit: *Τὸ δὲ πῦρ διαχαλᾷ
τὸ πεπηγός, ὥσπερ ὁ ἥλιος τὴν χιόνα.*

V.

[Ex Aristotelis libris sumptum, quod niuis aqua potui pessima sit; et quod ex niue crystallus concreatur.]

In Tiburte rus concesseramus hominis amici diuitis ae- 1
state anni flagrantissima ego et quidam alii aequales et fami-

2 liares mei, eloquentiae aut philosophiae sectatores. Erat
nobiscum uir bonus ex peripatetica disciplina, bene doctus
3 et Aristotelis unice studiosissimus. Is nos aquam mul-
tam ex diluta niue bibentes coercebat seueriusque increpa-
bat adhibebatque nobis auctoritates nobilium medicorum et
cumprimis Aristotelis philosophi, rei omnis humanae pe-
ritissimi, qui aquam niualem frugibus sane et arboribus fe-
cundam diceret, sed hominibus potu nimio insalubrem esse
tabemque et morbos sensim atque in diem longam uisceribus
inseminare.

4 Haec quidem ille ad nos prudenter et beniuole et adsidue
dictitabat. Sed cum bibendae niuis pausa fieret nulla, pro-
mit e bibliotheca Tiburti, quae tunc in Herculis templo satis
commode instructa libris erat, Aristotelis librum eumque
ad nos adfert et 'huius saltem', inquit, 'sapientissimi uiri
uerbis credite ac desinite ualitudinem uestram profligare'.

5 In eo libro scriptum fuit, deterrimam esse potu aquam e
niue itemque solidius latiusque concretam esse eam, quam
'*κρύσταλλον*' Graeci appellant; causaque ibi adscripta est
6 huiuscemodi: 'quoniam, cum aqua frigore aeris duratur et
coit, necessum est, fieri euaporationem et quandam quasi
7 auram tenuissimam exprimi ex ea et emanare. Id autem',
inquit, 'in ea leuissimum est, quod euaporatur; manet au-
tem, quod est grauius, et sordidius et insalubrius, atque id,
pulsu aeris uerberatum, in modum coloremque spumae can-
8 didae oritur. Sed aliquantum, quod est salubrius, difflari
atque euaporari ex niue, indicium illud est, quod minor fit
illo, quod ante fuerat, quam concresceret.

9 Verba ipsa Aristotelis ex eo libro pauca sumpsi et ad-
scripsi: *Διὰ τί τὰ ἀπὸ χιόνος καὶ κρυστάλλων
ὕδατα φαῦλά ἐστιν; Ὅτι παντὸς ὕδατος πηγνυ-
μένου τὸ λεπτότατον καὶ κουφότατον ἐξατμίζει.
Σημεῖον δέ, ὅτι ἔλαττον γίνεται ἢ πρότερον,
ὅταν τακῇ παγέν. Ἀπεληλυθότος οὖν τοῦ
ὑγιεινοτάτου, ἀνάγκη ἀεί, τὸ καταλειπόμενον
10 χεῖρον εἶναι.* Hoc ubi legimus, placuit honorem doctis-
simo uiro haberi Aristoteli. Atque ita postea ego bellum
et odium niui indixi, alii indutias cum ea uarie factitabant.

VI.

[Quod pudor sanguinem ad extera diffundit, timor uero contrahit.]

In problematis Aristotelis philosophi ita scriptum 1
est: *Διὰ τί οἱ μὲν αἰσχυνόμενοι ἐρυθριῶσιν,
οἱ δὲ φοβούμενοι ὠχριῶσιν, παραπλησίων τῶν
παθῶν ὄντων; Ὅτι τῶν μὲν αἰσχυνομένων δια-
χεῖται τὸ αἷμα ἐκ τῆς καρδίας εἰς ἅπαντα τὰ
μέρη τοῦ σώματος, ὥστε ἐπιπολάζειν· τοῖς δὲ
φοβηθεῖσιν συντρέχει εἰς τὴν καρδίαν, ὥστε* 2
ἐκλείπειν ἐκ τῶν ἄλλων μερῶν.

Hoc ego Athenis cum Tauro nostro legissem percontatusque essem, quid de ratione ista reddita sentiret, 'dixit quidem', inquit, 'probe et uere, quid accideret diffuso san-
guine aut contracto, sed cur ita fieret non dixit. Adhuc enim 3
quaeri potest, quam ob causam pudor sanguinem diffundat, timor contrahat, cum sit pudor species timoris atque ita definiatur: 'timor iustae reprehensionis'. Ita enim philosophi definiunt: '*αἰσχύνη ἐστὶν φόβος δικαίου ψόγου.*''

VII.

[Quid sit obesum; nonnullaque alia prisca uocabula.]

In agro Vaticano Iulius Paulus poeta, uir bonus et 1
rerum literarumque ueterum inpense doctus, herediolum tenue possidebat. Eo saepe nos ad sese uocabat et olusculis
pomisque satis comiter copioseque inuitabat. Atque ita 2
molli quodam tempestatis autumnae die ego et Iulius Celsinus, cum ad eum cenassemus et apud mensam eius audissemus legi Laeui Alcestin rediremusque in urbem sole iam fere occiduo, figuras habitusque uerborum noue aut insigniter dictorum in Laeuiano illo carmine ruminabamur. Vt quaeque uox indidem digna animaduerti subuenerat, qua nos quoque possemus uti, memoriae mandabamus.

Erant autem uerba, quae tunc suppetebant, huiuscemodi: 3

Corpóre, inquit, pectoreque undíque obeso ac
Mente éxsensa tardi[n]gemulo
Senio óbpressum.

'Obesum' hic notauimus proprie magis, quam usitate dictum
pro exili atque gracilento; uulgus enim *ἀκύρως* uel *κατὰ*
4 *ἀντίφρασιν* 'obesum' pro uberi atque pingui dicit. Item
notauimus, quod 'obliteram' gentem pro 'obliterata' dixit;
5 item, quod hostis, qui foedera frangerent, 'foedifragos',
6 non 'foederifragos' dixit; item, quod rubentem auroram
'pudoricolorem' appellauit et Memnonem 'nocticolorem';
7 item, quod 'forte' dubitanter et ab eo, quod est 'sileo',
'silenta loca' dixit et 'puluerulenta' et 'pestilenta' et quod
'carendum tui est' pro 'te' quodque 'magno impete' pro
8 'impetu'; item quod 'fortescere' posuit pro 'fortem fieri'
9 quodque 'dolentiam' pro 'dolore' et 'auens' posuit pro
10 'libens'; item cur[is] intolerantibus pro 'intolerandis',
quodque manciolis, inquit, tene illis pro 'manibus' et
quis tam siliceo? Item fiere, inquit, inpendio infit,
11 id est 'fieri inpense incipit'; quodque accipitret posuit pro
'laceret'.

12 His nos inter uiam uerborum Laeuianorum adnota-
13 tiunculis oblectabamur. Cetera enim, quae uidebantur ni-
mium poetica, ex prosae orationis usu alieniora praeter-
misimus; ueluti fuit, quod de Nestore ait 'trisaeclisenex'
14 et dulciore locus iste, quod de tumidis magnisque flu-
15 ctibus inquit 'mu[l]tigrumis' et flumina gelu concreta
16 tegimine esse onychino dixit et quae multiplica lu-
dens conposuit, quale illud est, quod uituperones suos
'subducti supercilii carptores' appellauit.

VIII.

[Quaestio, an harena, caelum, triticum, pluralia inueniantur; atque inibi de quadrigis, inïmicitiis, nonnullis praeterea uocabulis, an singulari numero comperiantur.]

1 Adulescentulus Romae, priusquam Athenas concederem, quando erat a magistris auditionibusque obeundis otium, ad Frontonem Cornelium uisendi gratia pergebam sermonibusque eius plurimis bonarumque doctrinarum penis fruebar. Nec umquam factum est, quotiens eum uidi-

mus loquentemque audiuimus, quin rediremus fere cul-
tiores doctioresque. Veluti fuit illa quodam die sermocina- 2
tio illius, leui quidem de re, sed a Latinae tamen linguae
studio non abhorrens. Nam, cum quispiam familiaris eius, 3
bene eruditus homo et tum poeta inlustris, liberatum esse se
aquae intercutis morbo diceret, quod ‘harenis calentibus’
esset usus, tum adludens Fronto: ‘morbo quidem’, inquit,
‘cares, sed uerbi uitio non cares. Gaius enim Caesar,
ille perpetuus dictator, Cn. Pompei socer, a quo familia et
appellatio Caesarum deinceps propagata est, uir ingenii prae-
cellentis, sermonis praeter alios suae aetatis castissimi, in
libris, quos ad M. Ciceronem de analogia conscripsit,
‘harenas’ uitiose dici existimat, quod ‘harena’ numquam
multitudinis numero appellanda sit, sicuti neque ‘caelum’
neque ‘triticum’; contra autem ‘quadrigas’, etiamsi currus 4
unus, equorum iunctorum agmen unum sit, pluratiuo sem-
per numero dicendas putat, sicut circa ‘arma’ et ‘moenia’ et
‘comitia’ et ‘inimicitias’, nisi quid contra ea dicis, poetarum
pulcherrime, quo et te purges et non esse id uitium de-
monstres?’

‘De ‘caelo’, inquit ille, ‘et ‘tritico’ non infitias eo, quin 5
singulo semper numero dicenda sint, neque de ‘armis’ et
‘moenibus’ et ‘comitiis’, quin figura multitudinis perpetua
censeantur; uidebimus autem post de ‘inimicitiis’ et ‘qua- 6
drigis’. Ac fortassean de ‘quadrigis’ ueterum auctoritati
concessero, ‘inimicitiam’ tamen, sicuti ‘inscientiam’ et ‘in-
potentiam’ et ‘iniuriam’, quae ratio est, quamobrem C. Cae-
sar uel dictam esse a ueteribus uel dicendam a nobis non
putat? quando Plautus, linguae Latinae decus, ‘deliciam’
quoque ἑνικῶς dixerit pro deliciis:

Méa, inquit, uoluptas, méa delicia.

Inimicitiam autem Q. Ennius in illo memoratissimo libro
dixit:

. . . . Éo [ego], inquit, ingenio nátus sum,
†Amicitiam atque inimicitiam ín frontem prom-
ptám gero.

Sed ‘harenas’ parum Latine dici, quis, oro te, alius aut

scripsit aut dixit? Ac propterea peto, ut, si Gai Caesaris liber prae manibus est, promi iubeas, ut quam confidenter hoc indicat, aestimari a te possit'.
7 Tunc, prolato libro de analogia primo, uerba haec
8 ex eo pauca memoriae mandaui. Nam, cum supra dixisset, neque 'caelum' neque 'triticum' neque 'harenam' multitudinis significationem pati: num tu, inquit, harum rerum natura accidere arbitraris, quod 'unam terram' ac 'plures terras' et 'urbem' et 'urbes' et 'imperium' et 'imperia' dicamus, neque 'quadrigas' in unam nominis figuram redigere neque 'harenam' multitudinis appellatione conuertere possimus?
9 His deinde uerbis lectis sibi Fronto ad illum poetam: 'uideturne tibi', inquit, 'C. Caesar de statu uerbi contra te
10 satis aperte satisque constanter pronuntiasse?' Tunc permotus auctoritate libri poeta: 'si a Caesare', inquit, 'ius prouocandi foret, ego nunc ab hoc Caesaris libro prouocassem. Sed quoniam ipse rationem sententiae suae reddere supersedit, nos te nunc rogamus, ut dicas, quam esse causam uitii putes et in 'quadriga' dicenda et in 'harenis'.'
11 Tum Fronto ita respondit: ''Quadrigae' semper, etsi multiiugae non sunt, multitudinis tamen numero tenentur, quoniam quattuor simul equi iuncti 'quadrigae', quasi 'quadriiugae', uocantur, neque debet prorsus appellatio equorum plurium includi in singularis numeri unitatem'.
12 Eandemque rationem habendam [harenae], sed in specie dispari; nam cum 'harena' singulari in numero dicta multitudinem tamen et copiam significet minimarum, ex quibus constat, partium, indocte et inscite 'harenae' dici uidentur, tamquam id uocabulum indigeat numeri amplitudine, cum ei singulariter dici ingenita sit naturalis sui multitudo. Set haec ego', inquit, 'dixi, non ut huius sententiae legisque fundus subscriptorque fierem, sed ut ne Caesaris, uiri docti, opi-
13 nionem ἀπαραμύθητον destituerem. Nam cum 'caelum' semper ἑνικῶς dicatur, 'mare' et 'terra' non semper et 'puluis', 'uentus' et 'fumus' non semper, cur 'indutias' et 'caerimonias' scriptores ueteres nonnumquam singulari numero

appellauerunt, 'ferias' et 'nundinas' et 'inferias' et 'exequias'
numquam? cur 'mel' et 'uinum' atque id genus cetera nume-
rum multitudinis capiunt, 'lacte' non capiat? quaeri, inquam, 14
ista omnia et enucleari et extu[n]di ab hominibus negotiosis
in ciuitate tam occupata non queunt. Quin his quoque ipsis,
quae iam dixi, demoratos uos esse uideo alicui, opinor, ne-
gotio destinatos. Ite ergo nunc et, quando forte erit otium, 15
quaerite, an 'quadrigam' et 'harenas' dixerit e cohorte illa
dumtaxat antiquiore uel oratorum aliquis uel poetarum,
id est classicus adsiduusque aliquis scriptor, non pro-
letarius?'

Haec quidem Fronto requirere nos iussit uocabula non 16
ea re, opinor, quod scripta esse in ullis ueterum libris ex-
istumaret, sed ut nobis studium lectitandi in quaerendis ra-
rioribus uerbis exerceret. Quod unum ergo rarissimum uide- 17
batur, inuenimus 'quadrigam' numero singulari dictam in
libro saturarum M. Varronis, qui inscriptus est
Exdemeticus. 'Harenas' autem πληθυντικῶς dictas 18
minore studio quaerimus, quia praeter C. Caesarem, quod
equidem meminerim, nemo id doctorum hominum dedit.

VIIII.

[Antonii Iuliani in conuiuio ad quosdam Graecos lepidissima responsio.]

Adulescens e terra Asia de equestri loco, laetae indolis 1
moribusque et fortuna bene ornatus et ad rem musicam facili
ingenio ac lubenti, cenam dabat amicis ac magistris sub urbe
in rusculo celebrandae lucis annuae, quam principem sibi
uitae habuerat. Venerat tum nobiscum ad eandem cenam 2
Antonius Iulianus rhetor, docendis publice iuuenibus
magister, Hispano ore florentisque homo facundiae et rerum
literarumque ueterum peritus. Is, ubi eduliis finis et poculis 3
mox sermonibusque tempus fuit, desiderauit exhiberi, quos
habere eum adulescentem sciebat, scitissimos utriusque
sexus, qui canerent uoce et qui psallerent. Ac posteaquam 4
introducti pueri puellaeque sunt, iucundum in modum
Ἀνακρεόντ[ε]ια pleraque et Sapphica et poetarum

quoque recentium ἐλεγεῖα quaedam ἐρωτικὰ dulcia et uenusta cecinerunt. Oblectati autem sumus praeter multa alia uersiculis lepidissimis Anacreontis senis, quos equidem scripsi, ut interea labor hic uigiliarum et inquies suauitate paulisper uocum atque modulorum adquiesceret:

6 Τὸν ἄργυρον τορεύσας,
Ἥφαιστέ, μοι ποίησον
Πανοπλίας μὲν οὐχί,
Τί γὰρ μάχαισι κἀμοί;
Ποτήριον δὲ κοῖλον
Ὅσον δύνη βάθυνον.
Καὶ μὴ ποίει κατ' αὐτό
Μήτ' ἄστρα μήτ' ἀμάξας,
Τί Πλειάδων μέλει μοι,
Τί δ' ἀστέρος Βοώτεω;
Ποίησον ἀμπέλους μοι
Καὶ βότρυας κατ' αὐτῶν
Καὶ χρυσέους πατοῦντας
Ὁμοῦ καλῷ Λυαίῳ
Ἔρωτα καὶ Βάθυλλον.

7 Tum Graeci plusculi, qui in eo conuiuio erant, homines amoeni et nostras quoque literas haut incuriose docti, Iulianum rhetorem lacessere insectarique adorti sunt tamquam prorsus barbarum et agrestem, qui ortus terra Hispania foret clamatorque tantum et facundia rabida iurgiosaque esset eiusque linguae exercitationes doceret, quae nullas uoluptates nullamque mulcedinem Veneris atque Musae haberet; saepeque eum percontabantur, quid de Anacreonte ceterisque id genus poetis sentiret et ecquis nostrorum poetarum tam fluentes carminum delicias fecisset? 'nisi Catullus', inquiunt, 'forte pauca et Caluus itidem pauca. Nam Laeuius implicata et Hortensius inuenusta et Cinna inlepida et Memmius dura ac deinceps omnes rudia fecerunt atque absona'.

8 Tum ille pro lingua patria, tamquam pro aris et focis, animo inritato indignabundus: 'cedere equidem', inquit, 'uobis debui, ut in tali asotia atque nequitia Alcinum uinceretis

et sicut in uoluptatibus cultus atque uictus, ita in cantilenarum
quoque multis anteiretis. Sed ne nos, id est nomen Latinum, 9
tamquam profecto uastos quosdam et insubidos, ἀναφροδι-
σίας condempnetis, permittite mihi, quaeso, operire pallio
caput, quod in quadam parum pudica oratione Socraten
fecisse aiunt, et audite ac discite, nostros quoque antiquio-
res ante eos, quos nominastis, poetas amasios ac uenerios
fuisse'.

Tum resupinus, capite conuelato, uoce admodum quam 10
suaui, uersus cecinit Valeri Aeditui, ueteris poetae, item
Porcii Licini et Q. Catuli, quibus mundius, uenustius,
limatius, tersius, Graecum Latinumue nihil quicquam reperiri
puto.

Aeditui uersus: 11

Dicere cum conor curam tibi, Pamphila, cordis,
Quid mi abs te quaeram? membra labris abeunt,
Per pectus manat subito, [subito] mihi sudor
Sic tacitus, subitus, dupl[o] ideo pereo.

Atque item alios uersus eiusdem addidit, non hercle 12
minus dulces, quam priores:

Qui faculam praefers, Phileros, quaest ni(hi)l opus nobis?
Ibimus sic, lucet pectore flamma satis.
Istam non potis est uis saeua extinguere uenti
Aut imber caelo candidus praecipitans,
At contra hunc ignem Veneris, nisi si Venus ipsa,
Nullast quae possit uis alia opprimere.

Item dixit uersus Porcii Licini hosce: 13

Custodes ouium † uendere propaginis, agnum,
Quaeritis ignem? Ite huc. Quaeritis? Ignis homost.

Si digito attigero, incendam siluam simul omnem,
Omne pecus flammast, omnia qua uideo.

14 Quinti Catuli uersus illi fuerunt:

Aufugit mi(hi) animus. Credo, ut solet, ad Theotimum
Deuenit. Sic est: perfugium illud habet.
Qui, si non interdixem, ne illunc fugitiuum
Mitteret ad se intro, sed magis eiceret?
Ibimus quaesitum. Verum, ne ipsi teneamur,
Formido. Quid ago? Da Venus consilium.

X.

[Verba haec: praeter propter, in usu uulgi prodita, etiam Ennii fuisse.]

1 Memini, me quondam et Celsinum Iulium Numidam ad Frontonem Cornelium, pedes tunc grauiter aegrum, ire et uisere. Atque ibi introducti sumus, offendimus eum cubantem in scimpodio Graeciensi, circumundique sedentibus multis doctrina aut genere aut fortuna nobilibus uiris.
2 Adsistebant fabri aedium complures, balneis nouis moliendis adhibiti, ostendebantque depictas in membranulis uarias spe-
3 cies balnearum. Ex quibus cum elegisset unam formam speciemque ueris, interrogauit, quantus esset pecuniae sumptus
4 ad id totum opus absoluendum? cumque architectus dixisset, necessaria uideri esse sestertia ferme trecenta, unus ex amicis Frontonis: 'et praeterpropter', inquit, 'alia quinquaginta'.

5 Tum Fronto dilatis sermonibus, quos habere de balnearum sumptu instituerat, aspiciens ad eum amicum, qui dixerat, alia quinquaginta esse [necess]aria praeterpropter,
6 [..... praeterpropter] interrogauit. Atque ille amicus: 'non meum', inquit, 'hoc uerbum est, sed multorum homi-
7 num, quos loquentes id audias; quid autem id uerbum significet, non ex me, sed ex grammatico quaerendum est', ac simul digito demonstrat grammaticum, haud incelebri no-

mine Romae docentem, sedentem. Tum grammaticus usitati peruulgatique uerbi obscuritate motus: 'quaerimus', in- 8
quit, 'quod honore quaestionis minime dignum est. Nam 9
nescio quid hoc praenimis plebeium est et in opificum sermonibus quam [. . . .] notius'.

At enim Fronto, iam uoce atque uultu intentiore: 'itane', 10
inquit, 'magister, dehonestum tibi deculpatumque hoc uerbum uidetur, quo et M. Cato et M. Varro et pleraque aetas superior, ut necessario et Latino usi sunt?' Atque ibi Iu- 11
lius Celsinus admonuit, in tragoedia quoque Enni, quae Iphigenia inscripta est, id ipsum, de quo quaerebatur, scriptum esse et a grammaticis contaminari magis solitum, quam enarrari. Quocirca statim proferri Iphigeniam 12
Q. Enni iubet. In eius tragoediae choro inscriptos esse hos uersus legimus:

'Otio qui néscit uti
Plús negoti habét quam cum est negótium in negótio.
Nám cui quod agat ínstitutumst † in illis negótium,
'Id agit, [id] studét, ibi mentem atque ánimum delectát suum.
'Otioso in ótio animus néscit, quid uelit.
Hóc idem est; enim néque domi nunc nós nec militiaé sumus,
'Imus huc, illúc hinc, cum illuc uéntum est, ire illúc lubet,
'Incerte errat ánimus; praeterprópter uitam uiuitur.

Hoc ibi lectum est. Tum deinde Fronto ad grammati- 13
cum iam labentem: 'audistine', inquit, 'magister optime, Ennium tuum dixisse 'praeterpropter' et cum sententia quidem tali, quali seuerissimae philosophorum esse obiurgationes solent? petimus igitur, dicas, quoniam de Enniano iam uerbo quaeritur, quid sit motus huiusce uersus sensus:

'Incerte errat ánimus; praeterprópter uitam uiuitur.

14 Et grammaticus sudans multum ac rubens multum, cum id plerique prolixius riderent, exurgit et abiens: 'tibi', inquit, 'Fronto, postea uni dicam, ne inscitiores audiant ac discant.' Atque ita omnes, relicta ibi quaestione uerbi, consurreximus.

XI.

[Ponit uersus Platonis amatorios, quos admodum iuuenis lusit, dum tragoediis contendit.]

1 Celebrantur duo isti Graeci uersiculi multorumque doctorum hominum memoria dignantur, quod sint lepidissimi et
2 uenustissimae breuitatis. Neque adeo pauci sunt ueteres scriptores, qui [i]dem eos Platonis esse philosophi adfirmant, quibus ille adulescens luserit, cum tragoediis quoque, eodemque tempore faciendis praeluderet:

Τὴν ψυχὴν Ἀγάθωνα φιλῶν ἐπὶ χεί[λεσι]ν ἔσχον·
Ἦλθε γὰρ ἡ τλήμων ὡς διαβησομένη.

3 Hoc *δίστιχον* amicus meus, *οὐκ ἄμουσος* adulescens, in plures uersiculos licentius liberiusque uertit. Qui quoniam mihi quidem uisi sunt non esse memoratu indigni, subdidi:

4 Dum sémi hiulco sáuio
Meó puellum sáuior
Dulcémque florem spíritus
Duco éx aperto trámite,
Anima aégra [amore] et saúcia
Cucúrrit ad labeás mihi,
Rictúmque in oris péruium
Et lábra pueri móllia,
Rimáta itineri tránsitus,
Vt tránsiliret, nítitur.
Tum sí morae quid plúsculae
Fuisset in coetu ósculi,
Amóris igni pércita
Transisset et me linqueret
Et mira prorsum rés foret,

Vt ád me fierem mórtuus,
Ad púer[ul]um intus uíuerem.

XII.

[Dissertatio Herodis Attici super ui et natura doloris suaeque opinionis affirmatio per exemplum indocti rustici, qui cum rubis fructiferas arbores praecidit.]

Herodem Atticum, consularem uirum, Athenis dis- 1
serentem audiui Graeca oratione, in qua fere omnes memoriae nostrae uniuersos grauitate atque copia et elegantia uocum longe praestitit. Disseruit autem contra ἀπάθειαν 2
Stoicorum, lacessitus a quodam Stoico, tamquam minus sapienter et parum uiriliter dolorem ferret ex morte pueri, quem amauerit. In ea dissertione, quantulum memini, huiusce- 3
modi sensus est: quod nullus usquam homo, qui secundum naturam sentiret et saperet, adfectionibus istis animi, quas 'πάθη' appellabat, aegritudinis, cupiditatis, timoris, irae, uoluptatis, carere et uacare totis posset (rhetor non dolore), atque, si posset etiam obniti, ut totis careret, non ex re [fore] id melius, quoniam langueret animus et torperet, adfectionum quarundam adminiculis, ut necessario plurimum †peri et priuatus. Dicebat enim sensus istos motusque animi, 4
qui cum inmoderatiores sunt, uitia fiunt, innexos inplicatosque esse uigoribus quibusdam mentium et alacritatibus, ac 5
propterea, si omnino omnis eos inperitius conuellamus, periculum esse, ne iis adhaerentes bonas quoque et utiles animi indoles amittamus. Moderandos esse igitur et scite 6
considerateque purgandos censebat, ut ea tantum, quae aliena sunt contraque naturam uidentur et cum pernicie adgnata sunt, detrahantur, ne profecto id accidat, quod cuipiam Thraco insipienti et rudi in agro, quem emerat, procurando uenisse usu fabulast.

'Homo Thracus', inquit, 'ex ultima barbaria, ruris co- 7
lendi insolens, cum in terras cultiores humanioris uitae cupidine conmigrasset, fundum mercatus est, oleo atque uino constitutum. Qui nihil admodum super uite aut arbore colenda sciret, uidet forte uicinum rubos alte atque late obortas

excidentem, fraxinos ad summum prope uerticem deputan-
tem, suboles uitium e radicibus caudicum super terram fusas
reuellentem, stolones in pomis aut in oleis proceros atque
derectos amputantem, acceditque prope et cur tantam ligni
8 atque frondium caedem faceret, percontatus est. Et uicinus
ita respondit: 'Vt ager', inquit, 'mundus purusque fiat, eius
9 arbor atque uitis fecundior.' Discedit ille a uicino gratias
agens et laetus, tamquam adeptus rei rusticae disciplinam.
Tum falcem ibi ac securim capit; atque ibi homo miser in-
peritus uites suas sibi omnis et oleas detruncat comasque
arborum lectissimas uberrimosque uitium palmites decidit et
frutecta atque uirgulta simul omnia, pomis frugibusque gi-
gnendis felicia, cum sentibus et rubis purificandi agri gratia
conuellit, mala mercede doctus audaciam fiduciamque pec-
10 candi imitatione falsa eruditus. Sic', inquit, 'isti apathiae
sectatores, qui uideri se esse tranquillos et intrepidos et in-
mobiles uolunt, dum nihil cupiunt, nihil dolent, nihil irascun-
tur, nihil gaudent, omnibus uehementioris animi officiis am-
putatis, in torpore ignauae et quasi eneruatae uitae conse-
nescunt.'

XIII.

[Quos pumiliones dicimus, Graece *νάνους* appellari.]

1 Stabant forte una in uestibulo Palatii fabulantes Fronto
Cornelius et Festus Postumius et Apollinaris
Sulpicius, atque ego ibi adsistens cum quibusdam aliis
sermones eorum, quos de literarum disciplinis habebant,
2 curiosius captabam. Tum Fronto Apollinari: 'fac me',
inquit, 'oro, magister, ut sim certus, an recte supersederim
'nanos' dicere parua nimis statura homines maluerimque eos
'pumiliones' appellare, quoniam hoc scriptum esse in libris
ueterum memineram, 'nanos' autem sordidum esse uerbum
3 et barbarum credebam?' 'Est quidem' inquit 'hoc' Apol-
linaris 'in consuetudine inperiti uulgi frequens, sed bar-
barum non est censeturque linguae Graecae origine; '*νά-
νους*' enim Graeci uocauerunt breui atque humili corpore
homines paulum supra terram extantes idque ita dixerunt,

adhibita quadam ratione etymologiae cum sententia uocabuli competente et, si memoria', inquit, 'mihi non labat, scriptum hoc est in comoedia Aristophanis, cui nomen est [Ὁ]λκάδες. Fuisset autem uerbum hoc a te ciuitate donatum aut in Latinam coloniam deductum, si tu eo uti dignatus fores, essetque id inpendio probabilius, quam quae a Laberio ignobilia nimis et sordentia in usum linguae Latinae intromissa sunt.'

Tum Festus Postumius grammatico cuipiam Latino, 4
Frontonis familiari: 'docuit', inquit, 'nos Apollinaris, 'nanos' uerbum Graecum esse, tu nos doce, in quo de mulis aut eculeis humilioribus uulgo dicitur, anne Latinum sit et aput quem scriptum repperiatur?' Atque 5
ille grammaticus, homo sane perquam in noscendis ueteribus scriptis exercitus: 'si piaculum', inquit, 'non committitur, praesente Apollinare, quid de uoce ulla Graeca Latiue sentiam, dicere, audeo tibi, Feste, quaerenti respondere, esse hoc uerbum Latinum scriptumque inueniri in poematis Helui Cinnae, non ignobilis neque indocti poetae, uersusque eius ipsos dixit, quos, quoniam memoriae mihi forte aderant, adscripsi:

At nunc mé Genumana per salicta
Bigis réda rapit citata nanis.

XIIII.

[Contemporaneos fuisse Caesari et Ciceroni M. Varronem et P. Nigidium, aetatis suae doctissimos Romanos; et quod Nigidii commentationes propter earum obscuritatem subtilitatemque in uulgus non exeunt.]

Aetas M. Ciceronis et C. Caesaris praestanti facun- 1
dia paucos habuit, doctrinarum autem multiformium uariarumque artium, quibus humanitas erudita est, columina habuit M. Varronem et P. Nigidium. Sed Varro- 2
nis quidem monumenta rerum ac disciplinarum, quae per literas condidit, in propatulo frequentique usu feruntur, Nigidianae autem commentationes non proinde in 3

uolgus exeunt et obscuritas subtilitasque earum tamquam
4 parum utilis derelicta est. Sicuti sunt, quae paulo ante
legimus in commentariis eius, quos grammaticos
inscripsit, ex quibus quaedam ad demonstrandum scripturae
genus exempli gratia sumpsi.

5 Nam, cum de natura atque ordine literarum dissereret,
quas grammatici ‘uocales’ appellant, uerba haec scripsit,
quae reliquimus inenarrata ad exercendam legentium in-
6 tentionem: a et o semper principes sunt, i et u
semper subditae, e et subit et praeit; [praeit] in
‘Euripo’, subit in ‘Aemilio’. Si quis putat, praeire
u in his: ‘Valerius’, ‘Vennonius’, ‘Volusius’,
aut i in his: ‘iampridem’, ‘iecur’, ‘iocum’, ‘iu-
cundum’, errabit, quod hae literae, cum prae-
7 eunt, ne uocales quidem sunt. Item ex eodem
libro uerba haec sunt: Inter literam n et g est
alia uis, ut in nomine ‘anguis’ et ‘angari’ et
‘ancorae’ et ‘increpat’ et ‘incurrit’ et ‘inge-
nuus’. In omnibus his non uerum n, sed adulte-
rinum ponitur. Nam n non esse, lingua indicio
est; nam si ea litera esset, lingua palatum tange-
8 ret. Alio deinde in loco ita scriptum: Graecos non tantae
inscitiae arcesso, qui *ου* ex ο et *υ* scripserunt,
[quantae nostri fuerunt,] qui (e)i ex e et i: illud
enim inopia fecerunt, hoc nulla re subacti.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER VICESIMVS.

I.

Disputatio Sex. Caecilii iureconsulti et Fauorini philosophi de legibus duodecim tabularum.

Sextus Caecilius in disciplina iuris atque in legibus 1
populi Romani noscendis interpretandisque scientia usus
auctoritateque inlustris fuit. Ad eum forte in area Palatina, 2
cum salutationem Caesaris opperiremur, philosophus Fa-
uorinus accessit conlocutusque est, nobis multisque aliis
praesentibus. In illis tunc eorum sermonibus orta mentiost 3
legum decemuiralium, quas decemuiri, eius rei gratia
a populo creati, conposuerunt in duodecim tabulas (con-
scripserunt).

Eas leges cum Sex. Caecilius, inquisitis exploratis- 4
que multarum urbium legibus, eleganti atque absoluta bre-
uitate uerborum scriptas diceret: 'sit', inquit, 'hoc', Fa-
uorinus, 'in pleraque earum legum parte ita uti dicis; non
enim minus cupide tabulas istas duodecim legi, quam illos
decem libros Platonis de legibus. Sed quaedam
istic esse animaduertuntur aut obscurissima [aut durissima]
aut lenia contra nimis et remissa aut nequaquam ita, ut
scriptum est, consistentia'.

'Obscuritates', inquit Sex. Caecilius, 'non adsigne- 5
mus culpae scribentium, sed inscitiae non adsequentium,
quamquam hi quoque ipsi, qui quae scripta sunt minus per-
cipiunt, culpa uacant. Nam longa aetas uerba atque mores 6
ueteres obliterauit, quibus uerbis moribusque sententia legum

conprehensa est. Trecentesimo quoque anno post Romam
conditam tabulae conpositae scriptaeque sunt, a quo tem-
pore ad hunc diem anni esse non longe minus septingenti
7 uidentur. Dure autem scriptum esse in istis legibus quid
existimari potest? nisi duram esse legem putas, quae iudi-
cem arbitrumue iure datum, qui ob rem dicendam pecuniam
accepisse conuictus est, capite poenitur aut quae furem ma-
nifestum ei, cui furtum factum est, in seruitutem tradit,
8 nocturnum autem furem iure incidendi tribuit. Dic enim,
quaeso, dic, uir sapientiae studiosissime, an aut iudicis il-
lius perfidiam contra omnia diuina atque humana iusiurandum
suum pecunia uendentis aut furis manifesti intolerandam au-
daciam aut nocturni grassatoris insidiosam uiolentiam non
dignam esse capitis poenae existumes?'
9 'Noli', inquit Fauorinus, 'ex me quaerere, quid ego
existumem. Scis enim, solitum esse me pro disciplina sectae,
10 quam colo, inquirere potius, quam decernere. Sed non le-
uis existumator neque aspernabilis est populus Romanus,
cui delicta quidem istaec uindicanda, poenae tamen huius-
cemodi nimis durae esse uisae sunt: passus enim est leges
11 istas de tam inmodico supplicio situ atque senio emori.
Sicut illud quoque inhumaniter scriptum improbitauit, quod,
si homo in ius uocatus, morbo aut aetate aeger ad ingredien-
dum inualidus est, arcera non sternitur, sed ipse aufertur et
iumento imponitur atque ex domo sua ad praetorem in co-
mitium noua funeris facie effertur. Quam enim ob causam
morbo adfectus et ad respondendum pro sese non idoneus,
12 iumento adhaerens in ius aduersario deportatur? Quod uero
dixi, uideri quaedam esse inpendio molliora, nonne tibi quo-
que uidetur nimis esse dilutum, quod ita de iniuria poenienda
scriptum est: Si iniuria[m] alteri faxsit, uiginti
quinque aeris poenae sunto. Quis enim erit tam inops,
quem ab iniuriae faciendae libidine uiginti quinque asses de-
13 terreant? Itaque cum eam legem † cum Labeo quoque uester
in libris, quos ad duodecim tabulas conscripsit,
non probaret, [. . . . .], inquit, 'L. Veratius fuit egregie homo
inprobus atque inmani uecordia. Is pro delectamento habe-
bat, os hominis liberi manus suae palma uerberare. Eum

seruus sequebatur, ferens crumenam plenam assium; ut
quemque depalmauerat, numerari statim secundum duodecim
tabulas quinque et uiginti asses iubebat. Propterea', inquit,
'praetores postea hanc abolescere et relinqui censuerunt in-
iuriisque aestumandis recuperatores se daturos edixerunt'.
Nonnulla autem in istis legibus nec consistere quidem, sicuti 14
dixi, uisa sunt, uelut illa lex talionis, cuius uerba, nisi me-
moria fallit, haec sunt: si membrum rupit, ni cum
e pacto, talio esto. Praeter enim ulciscendi acerbita- 15
tem ne procedere quoque executio iustae talionis potest.
Nam cui membrum ab alio ruptum est, si ipsi itidem rumpere
per talionem uelit, quaero, an efficere possit rumpendi pari-
ter membri aequilibrium? In qua re primum ea difficultas
est inexplicabilis. Qui sin membrum', inquit, 'alteri in- 16
prudens ruperit? quod enim inprudentia factum est, retaliari
per inprudentiam debet. Ictus quippe fortuitus et consultus
non cadunt sub eiusdem talionis similitudinem. Quonam
igitur modo inprudentem poterit imitari, qui in exequenda
talione non licentiae ius habet, sed inprudentiae? Sed et si 17
prudens ruperit, nequaquam patietur aut altius se laedi aut
latius. Quod cuiusmodi libra atque mensura caueri possit,
non reperio. Quin etiam, si quid plus erit aliterue conmis- 18
sum, res fiet ridiculae atrocitatis, ut contraria actio mutuae
talionis oriatur et adulescat infinita quaedam reciprocatio
talionum. Nam de inmanitate illa secandi partiendique 19
humani corporis, si unus ob pecuniam debitam iudicatus
addictusque sit pluribus, non libet meminisse et piget
dicere. Quid enim uideri potest efferatius, quid ab ho-
minis ingenio diuersius, quam quod membra inopis debitoris
breuissimo laniatu distrahebantur, sicuti nunc bona uenum
distrahuntur?'

Tum Sex. Caecilius amplexus utraque manu Fauori- 20
num 'tu es', inquit, 'unus profecto in nostra memoria non
Graecae modo, sed Romanae quoque rei peritissimus. Quis
enim philosophorum disciplinae suae leges tam scite atque
docte callet, quam leges tu nostras decemuirales percalluisti?
sed, quaeso tecum tamen, degrediare paulisper curriculis 21
istis disputationum uestrarum academicis omissoque studio,

quicquid lubitum est arguendi tuendique, consideres grauius,
22 cuiusmodi sint ea, quae reprehendisti, nec ideo contempnas
legum istarum antiquitates, quod plerisque ipsis iam populus
Romanus uti desiuerit. Non enim profecto ignoras, legum
oportunitates et medellas pro temporum moribus et pro rerum
publicarum generibus ac pro utilitatum praesentium rationi-
bus proque uitiorum, quibus medendum est, feruoribus mu-
tari atque flecti neque uno statu consistere, quin, ut facies
caeli et maris, ita rerum atque fortunae tempestatibus uarien-
23 tur. Quid salubrius uisum est rogatione illa Stolonis iugerum
de numero praefinito? quid utilius plebisscito Voconio de
coercendis mulierum hereditatibus? quid tam necessarium
existimatum est propulsandae ciuium luxuriae, quam lex Li-
cinia et Fannia aliaeque item leges sumptuariae? Omnia ta-
men haec obliterata et operta sunt ciuitatis opulentia quasi
24 quibusdam fluctibus exaestuantis. Sed cur tibi esse uisa est
inhumana lex omnium mea quidem sententia humanissima,
quae iumentum dari iubet aegro aut seni in ius uocato?
25 Verba sunt haec legis 'si in ius uocat(o)'. Verba sunt
haec de lege: Si in ius uocat, si morbus aeuitasue
uitium escit, qui in ius uocabit iumentum dato; si
26 nolet, arceram ne sternito. An tu forte morbum ap-
pellari hic putas aegrotationem grauem cum febri rapida et
quercera, iumentumque dici pecus aliquod unicum tergo ue-
hens? ac propterea minus fuisse humanum existumas, aegro-
tum domi suae cubantem iumento inpositum in ius rapi?
27 Hoc, mi Fauorine, nequaquam ita est. Nam morbus
in lege ista non febriculosus neque nimium grauis, sed ui-
tium aliquod inbecillitatis atque inualentiae demonstratur, non
periculum uitae ostenditur. Ceteroqui morbum uehementio-
rem, uim grauiter nocendi habentem, legum istarum scriptores
alio in loco, non per se 'morbum', sed 'morbum sonticum' ap-
28 pellant. Iumentum quoque non id solum significat, quod
nunc dicitur, sed uectabulum etiam, quod iunctis pec(t)ori-
bus trahebatur: ueteres nostri 'iumentum' a 'iungendo' di-
29 xerunt. 'Arcera' autem uocabatur plaustrum tectum undi-
que et munitum, quasi arca quaedam magna, uestimentis in-
strata, qua nimis aegri aut senes portari cubantes solebant.

Quaenam tibi igitur acerbitas esse uisa est, quod in ius uo- 30
cato paupertino homini uel inopi, qui aut pedibus forte ae-
gris esset aut quo alio casu ingredi non quiret, plaustrum
esse dandum censuerunt? neque insterni tamen delicate ar-
ceram iusserunt, quoniam satis esset inualido cuimodi uecta-
bulum. Atque id fecerunt, ne causatio ista aegri corporis
perpetuam uacationem daret fidem detractantibus iurisque
actiones declinantibus. Sed enim ipsum uide. Iniurias fa- 31
ctas quinque et uiginti assibus sanxerunt. Non omnino
omnes, mi Fauorine, iniurias aere isto pauco diluerunt,
tametsi haec ipsa paucitas assium graue pondus aeris fuit:
nam librariis assibus in ea tempestate populus usus est. Sed 32
iniurias atrociores, ut de osse fracto, non liberis modo, ue-
rum etiam seruis factas inpensiore dampno uindicauerunt, 33
quibusdam autem iniuriis talionem quoque adposuerunt.
Quam quidem tu talionem, uir optime, iniquius paulo insecta-
tus es ac ne consistere quidem dixisti lepida quadam soller-
tia uerborum, quoniam talioni par non sit talio neque rumpi
membrum facile possit ad alterius rupturae, ut ais tu, 'aequi-
librium'. Verumst, mi Fauorine, talionem rarissime fieri 34
[et] difficillime. Sed decemuiri minuere atque extinguere
uolentes huiuscemodi uiolentiam pulsandi atque laedendi ta-
lione, eo quoque metu coercendos esse homines putauerunt
neque eius, qui membrum alteri rupisset et pacisci tamen
de talione redimenda nollet, tantam esse habendam rationem
arbitrati sunt, ut, an prudens inprudensue rupisset, spe-
ctandum putarent, talionem in eo uel ad amussim aequipera-
rent uel in librili perpenderent; sed potius eundem animum
eundemque impetum in eadem parte corporis rumpendi, non
eundem quoque casum exigi uoluerunt, quoniam modus uo-
luntatis praestari posset, casus ictus non posset. Quod si 35
ita est, ut dico, ut et ipse aequitatis habitus demonstrat, ta-
liones illae tuae reciprocae argutiores profecto, quam uerio-
res fuerunt. Sed quoniam acerbum quoque esse hoc genus 36
poenae putas, quae, obsecro te, ista acerbitas est, si idem
fiat in te, quod tute in alio feceris? praesertim cum habeas
facultatem paciscendi et non necesse sit pati talionem, nisi
eam tu elegeris. Quod edictum autem praetorium de aesti- 37

mandis iniuriis probabilius esse exis[timas]? Nolo hoc ignores, hanc quoque ipsam talionem ad aestimationem iudicis
38 redigi necessario solitam. Nam si reus, qui depecisci noluerat, iudici talionem imperanti non parebat, aestimata lite iudex hominem pecuniae dampnabat, atque ita, si reo et pactio grauis et acerba talio uisa fuerat, seueritas legis ad
39 pecuniae multam redibat. Restat, ut ei, quod de sectione partitioneque corporis inmanissimum esse tibi uisum est, respondeam. Omnibus quidem uirtutum generibus exercendis colendisque populus Romanus e parua origine ad tantae amplitudinis instar emicuit, sed omnium maxime atque praecipue fidem coluit sanctamque habuit tam priuatim, quam pu-
40 blice. Sic consules, clarissimos uiros, hostibus confirmandae fidei publicae causa dedit, sic clientem in fidem acceptum cariorem haberi quam propinquos tuendumque esse contra cognatos censuit, neque peius ullum facinus existimatum est, quam si cui probaretur, clientem diuisui habuisse.
41 Hanc autem fidem maiores nostri non modo in officiorum uicibus, sed in negotiorum quoque contractibus sanxerunt maximeque in pecuniae mutuaticae usu atque commercio: adimi enim putauerunt subsidium hoc inopiae temporariae, quo communis omnium uita indiget, si perfidia debitorum
42 sine graui poena eluderet. Confessi igitur aeris ac debiti iudicatis triginta dies sunt dati conquirendae pecuniae causa,
43 quam dissoluerent, eosque dies decemuiri 'iustos' appellauerunt, uelut quoddam iustitium, id est iuris inter eos quasi interstitionem quandam et cessationem, quibus diebus nihil
44 cum his agi iure posset. Post deinde, nisi dissoluerent, ad praetorem uocabantur et ab eo quibus erant iudicati addice-
45 bantur, neruo quoque aut compedibus uinciebantur. Sic enim sunt, opinor, uerba legis: Aeris confessi rebusque iure iudicatis triginta dies iusti sunto. Post deinde manus iniectio esto, in ius ducito. Ni iudicatum facit aut quis endo eom iure uindicit, secum ducito, uincito aut neruo aut compedibus. Quindecim pondo ne minore aut si uolet maiore uincito. Si uolet suo uiuito. Ni suo uiuit, qui eum uinctum habebit, libras far-

ri[s] endo dies dato. Si uolet plus dato. Erat 46
autem ius interea paciscendi ac, nisi pacti forent, habeban-
tur in uinculis dies sexaginta. Inter eos dies trinis nundinis 47
continuis ad praetorem in comitium producebantur, quantae-
que pecuniae iudicati essent, praedicabatur. Tertiis autem
nundinis capite poenas dabant aut trans Tiberim peregre ue-
num ibant. Sed eam capitis poenam sanciendae, sicuti dixi, 48
fidei gratia horrificam atrocitatis ostentu nouisque terroribus
metuendam reddiderunt. Nam si plures forent, quibus reus
esset iudicatus, secare, si uellent, atque partiri corpus ad-
dicti sibi hominis permiserunt. Et quidem uerba ipsa legis 49
dicam, ne existimes inuidiam me istam forte formidare:
Tertiis, inquit, nundinis partis secanto. Si plus
minusue secuerunt, se fraude esto. Nihil profecto 50
inmitius, nihil inmanius, nisi, ut re ipsa apparet, eo con-
silio tanta inmanitas poenae denuntiatast, ne ad eam umquam
perueniretur. Addici namque nunc et uinciri multos uide- 51
mus, quia uinculorum poenam deterrimi homines con-
tempnunt, dissectum esse antiquitus neminem equidem legi 52
neque audiui, quoniam saeuitia ista poenae contempni non
quitast. An putas, Fauorine, si non illa etiam ex duo- 53
decim tabulis de testimoniis falsis poena aboleuisset et si
nunc quoque, ut antea, qui falsum testimonium dixisse con-
uictus esset, e saxo Tarpeio deiiceretur, mentituros fuisse
pro testimonio tam multos, quam uidemus? Acerbitas ple-
rumque ulciscendi maleficii bene atque caute uiuendi disci-
plinast. Historia de Metto Fufetio Albano nobis quoque, 54
non admodum numero istiusmodi libros lectitantibus, ignota
non est, qui, quoniam pactum atque condictum cum rege
populi Romani perfide ruperat, binis quadrigis euinctus in
diuersa nitentibus laceratus est, nouum atque asperum suppli-
cium quis negat? sed, quid elegantissimus poeta dicat, uide:

At tu dictis, Albane, maneres'.

Haec taliaque alia ubi Sextus Caecilius, omnibus, 55
qui aderant, ipso quoque Fauorino adprobante atque
laudante, disseruit, nuntiatum est, Caesarem iam salutari,
et separati sumus.

II.

Vocabulum siticinum in M. Catonis oratione quid significet.

1 Siticines scriptum est in oratione M. Catonis,
quae scribitur ne imperium sit ueteri, ubi nouus
uenerit. Siticines, inquit, et liticines et tubici-
2 nes. Sed Caesellius Vindex in commentariis
lectionum antiquarum scire quidem se ait, 'liticines'
lituo cantare et 'tubicines' tuba; quid istuc autem sit, quo
'siticines' cantant, homo ingenuae ueritatis scire sese negat.
3 Nos autem in Capitonis Atei coniectaneis inueni-
mus, 'siticines' appellatos, qui apud 'sitos' canere soliti
essent, hoc est uita functos et sepultos, eosque habuisse
proprium genus tubae, qua canerent, a ceterorum tubicinum
differens.

III.

Quam ob causam L. Accius poeta in pragmaticis sicinnistas
nebuloso nomine esse, dixerit.

1 Quos 'sicinistas' uulgus dicit, qui rectius locuti sunt,
2 'sicinnistas' litera n gemina dixerunt. 'Sicinnium' enim
genus ueteris saltationis fuit. Saltabundi autem canebant,
3 quae nunc stantes canunt. Posuit hoc uerbum L. Accius
poeta in pragmaticis appellarique 'sicinnistas' ait ne-
buloso nomine, credo propterea nebuloso, quod
'sicinnium' cur diceretur, obscurum esset.

IIII.

Artificum scenicorum studium amoremque inhonestum probrosumque esse; et super ea re uerba Aristotelis philosophi adscripta.

1 Comoedos quispiam et tragoedos et tibicines diues adu-
lescens, Tauri philosophi discipulus, liberos homines in
2 deliciis atque in delectamentis habebat. Id genus autem
artifices Graece appellantur 'οἱ περὶ τὸν Διόνυσον τεχνῖ-
3 ται'. Eum adulescentem Taurus a sodalitatibus con-

uictuque hominum scaenicorum abducere uolens, misit ei
uerba haec ex Aristotelis libro exscripta, qui *προβλή-
ματα ἐγκύκλια* inscriptus est, iussitque, uti ea cotidie
lectitaret: *Διὰ τί οἱ Διονυσιακοὶ τεχνῖται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ* 4
*πονηροί εἰσιν; ὅτι ἥκιστα λόγου καὶ φιλοσοφίας κοινω-
νοῦσι διὰ τὸ περὶ τὰς ἀναγκαίας τέχνας αὐτῶν τὸ πολὺ
μέρος τοῦ βίου εἶναι, καὶ ὅτι ἐν ἀκρασίαις τὸν πολὺν χρό-
νον εἰσίν, ὁτὲ δὲ ἐν ἀπορίαις· ἀμφότερα δὲ φαυλότητος
παρασκευαστικά.*

V.

Exempla epistularum Alexandri regis et Aristotelis philosophi,
ita uti sunt edita; eaque in linguam Latinam uersa.

Commentationum suarum artiumque, quas discipulis 1
tradebat, Aristoteles philosophus, regis Alexandri ma-
gister, duas species habuisse dicitur. Alia erant, quae
nominabat '*ἐξωτερικά*', alia, quae appellabat '*ἀκροατικά*'.
'*Ἐξωτερικὰ*' dicebantur, quae ad rhetoricas meditationes 2
facultatemque argutiarum ciuiliumque rerum notitiam con-
ducebant, '*ἀκροατικὰ*' autem uocabantur, in quibus philo- 3
sophia remotior subtiliorque agitabatur quaeque ad na-
turae contemplationes disceptationesue dialecticas pertine-
bant. Huic disciplinae, quam dixi, *ἀκροατικῇ* tempus 4
exercendae dabat in Lycio matutinum nec ad eam quemquam
temere admittebat, nisi quorum ante ingenium et eruditionis
elementa atque in discendo studium laboremque explorasset.
Illas uero exotericas auditiones exercitiumque dicendi eo- 5
dem in loco uesperi faciebat easque uulgo iuuenibus sine
dilectu praebebat; atque eum '*δειλινὸν περίπατον*' appel-
labat, illum alterum supra '*ἑωθινόν*': utroque enim tem-
pore ambulans disserebat. Libros quoque suos, earum 6
omnium rerum commentarios, seorsum diuisit, ut alii exo-
terici dicerentur, partim acroatici.

Eos libros generis acroatici cum in uulgus ab eo 7
editos rex Alexander cognouisset atque ea tempestate armis
exercitum omnem prope Asiam teneret regemque ipsum
Darium proeliis et uictoriis urgeret, in illis tamen tantis

negotiis literas ad Aristotelem misit, non eum recte fecisse, quod disciplinas acroaticas, quibus ab eo ipse
8 eruditus foret, libris foras editis inuolgasset: 'Nam qua', inquit, 'alia re praestare ceteris poterimus, si ea, quae ex te accepimus, omnium prosus fient communia? quippe ego doctrina anteire malim, quam copiis atque opulentiis'.

9 Rescripsit ei Aristoteles ad hanc sententiam: 'Acroaticos libros, quos editos quereris et non proinde ut arcana absconditos, neque editos scito esse neque non editos, quoniam his solis cognobiles erunt, [qui nos audiuerunt.]

10 Exempla utrarumque literarum, sumpta ex Andronici philosophi libro subdidi. An autem prosus in utriusque epistula breuitatis elegantissimae filum tenuissimum[......]

11 *Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλει εὖ πράττειν.*

Οὐκ ὀρθῶς ἐποίησας, ἐκδοὺς τοὺς ἀκροατικοὺς τῶν λόγων· τίνι γὰρ δὴ διοίσομεν ἡμεῖς τῶν ἄλλων, εἰ καθ' οὓς ἐπαιδεύθημεν λόγους, οὗτοι πάντων ἔσονται κοινοί; Ἐγὼ δὲ βουλοίμην ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις ἢ ταῖς δυνάμεσιν διαφέρειν. Ἔρρωσο.

12 *Ἀριστοτέλης βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ εὖ πράττειν.*

Ἔγραψάς μοι περὶ τῶν ἀκροατικῶν λόγων, οἰόμενος δεῖν αὐτοὺς φυλάττειν ἐν ἀπορρήτοις. Ἴσθι οὖν αὐτοὺς καὶ ἐκδεδομένους καὶ μὴ ἐκδεδομένους· ξυνετοὶ γάρ εἰσιν μόνοις τοῖς ἡμῶν ἀκούσασιν. Ἔρρωσο Ἀ[λέξανδρε] β[ασιλεῦ].

13 Hoc ego uerbum: *ξυνετοὶ γάρ εἰσιν* quaerens uno itidem uerbo dicere, aliud non repperi, quam quod est scriptum a M. Catone in sexta origine: Itaque ego, inquit, cognobiliorem cognitionem esse arbitror.

VI.

Quaesitum atque tractatum, utrum siet rectius dicere: habeo curam uestri, an: uestrum.

1 Percontabar Apollinarem Sulpicium, cum eum Romae adulescentulus sectarer, qua ratione diceretur 'habeo

curam uestri' aut 'misereor uestri'? et iste casus 'uestri'
eo in loco quem uideretur habere casum rectum? Is hic mihi 2
ita respondit: 'Quaeris', inquit, 'ex me, quod mihi quo-
que est iamdiu in perpetua quaestione. Videtur enim non
'uestri' oportere dici, sed 'uestrum', sicuti Graeci locun-
tur: 'ἐπιμελοῦμαι ὑμῶν', 'κήδομαι ὑμῶν', in quo loco
'ὑμῶν' aptius 'uestrum' dicitur, quam 'uestri' et habet
casum nominandi, quem tu 'rectum' appellasti, ['uos'].
Inuenio tamen', inquit, 'non paucis in locis 'nostri' atque 3
'uestri' dictum, non 'nostrum' aut 'uestrum'. L. Sulla
rerum gestarum libro secundo: Quo si fieri
potest, ut etiam nunc nostri uobis in mentem
ueniat, nosque magis dignos creditis, quibus
ciuibus, quam hostibus, utamini quique pro
uobis potius, quam contra uos pugnemus, ne-
que nostro neque maiorum nostrorum merito
nobis id continget. Terentius in Phormione: 4

Ita plérique ingenió sumus omnes, nóstri nos-
met paénitet.

Afranius in togata: 5

Nesció qui nostri miseritus tandém deus.

Et Laberius in Necyomantia: 6

Dum diútius retinétur, nostri oblítus est.

'Dubium porro', inquit, 'non est, quin eodem haec 7
omnia casu dicantur: 'nostri oblitus est', 'nostri misertus
est', quo dicitur: 'mei paenitet', 'mei misertus est',
'mei oblitus est'. 'Mei' autem casus interrogandi est, 8
quem 'genetiuum' grammatici uocant, et ab eo declinatur,
quod est 'ego'; huius deinde pluratiuum est 'nos'. 'Tui'
aeque declinatur ab eo, quod est 'tu'; huius itidem plurati-
uum est 'uos'. Sic namque Plautus declinauit in Pseu- 9
dulo in hisce uersibus:

Si ex té tacente fíeri possem cértior,
Ere, quaé miseriae té tam misere mácerent,
Duorúm labori ego hóminum parsissém lubens:
Mei té rogandi et (tui) tís respondendi mihi.

Mei enim Plautus hoc in loco non ab eo dixit, quod est
10 'meus', sed ab eo, quod est 'ego'. Itaque si dicere uelis
'patrem mei' pro 'patrem meum', quo Graeci modo 'τὸν
πατέρα μου' dicunt, inusitate quidem, sed recte profecto
eaque ratione dices, qua Plautus dixit 'labori mei' pro
11 'labori meo'. Haec autem ipsa ratio est in numero plura-
tiuo, qua Gracchus 'misereri uestrum' dixit et qua M. Ci-
cero 'contentio uestrum' et 'contentione nostrum'
dixit quaque item ratione Quadrigarius in annali un-
deuicensimo uerba haec posuit: C. Mari, ecquando
te nostrum et reipublicae miserebitur! Cur igitur
Terentius 'paenitet nostri', non 'nostrum', et Afranius
12 'nostri miseritus est', non 'nostrum'? Nihil hercle', inquit,
'mihi de ista re in mentem uenit, nisi auctoritas quaedam ue-
tustatis non nimis anxie neque superstitiose loquentis. Nam
sicuti multifariam scriptum est 'uestrorum' pro 'uestrum', ut
in Plauti Mustellaria in hoc uersu:

> Vérum illud esse máxima [adeo] párs uestro-
> rum intéllegit

cum uellet 'maxima pars' dicere 'uestrum', ita nonnumquam
13 'uestri' quoque dictum est pro 'uestrum'. Sed procul du-
bio, qui rectissime loqui uolet, 'uestrum' potius dixerit,
14 quam 'uestri'. Et idcirco inportunissime', inquit, 'fecerunt,
qui in plerisque Sallusti exemplaribus scripturam istam
sincerissimam corruperunt. Nam cum ita in Catilina scri-
ptum esset: Saepe maiores uestrum miseriti plebis
Romanae, uestrum obleuerunt et 'uestri' superscripse-
runt. Ex quo in plures libros mendae istius indoles manauit'.
15 Haec memini mihi Apollinarem dicere, eaque tunc
ipsa, ita ut dicta fuerant, notaui.

VII.

Quam diuersae Graecorum sententiae super numero Niobae filiorum.

1 Mira et prope adeo ridicula diuersitas fabulae apud Grae-
2 cos poetas deprenditur super numero Niobae filiorum. Nam

Homerus pueros puellasque eius bis senos dicit fuisse, Euripides bis septenos, Sappho bis nouenos, Bacchylides et Pindarus bis denos, quidam alii scriptores tres fuisse solos dixerunt.

VIII.

De his, quae habere συμπτωσίαν uidentur cum luna mansuescente ac senescente.

Annianus poeta in fundo suo, quem in agro Falisco 1
possidebat, agitare erat solitus uindemiam hilare atque
amoeniter. Ad eos dies me et quosdam item alios familiaris 2
uocauit. Ibi tum cenantibus nobis magnus ostrearum nu- 3
merus Roma missus est. Quae cum adpositae fuissent et
multae quidem, sed inuberes macraeque essent: 'luna',
inquit Annianus, 'nunc uidelicet senescit. Ea re ostrea
quoque, sicuti quaedam alia, tenuis exuctaque est'. Cum 4
quaereremus, quae alia item senescente Luna tabescerent,
'nonne Lucilium', inquit, 'nostrum meministis dicere:

Luna alit ostrea et implet echinos, muribus fibras
Et pecui addit.

Eadem autem, quae crescente luna gliscunt, deficiente con- 5
tra defiunt. Aelurorum quoque oculi ad easdem uices lunae 6
aut ampliores fiunt aut minores. Id etiam', inquit, 'multo 7
mirandum est magis, quod apud Plutarchum in quarto
in Hesiodum commentario legi: 'Cepe tum reuirescit
et congerminat decedente luna, contra autem inarescit adulescente. Eam causam esse dicunt sacerdotes Aegyptii, cur Pelusiotae cepe non edint, quia solum olerum omnium contra lunae augmenta atque damna uices minuendi et augendi habeat contrarias.

VIIII.

Qualibus uerbis delectari solitus sit Antonius Iulianus, positis in mimiambis, [quos Cn. Matius] scripsit de innocentia sua, cum ita dictitat: numquam uestimenta a populo posci.

Delectari mulcerique aures suas dicebat Antonius Iu- 1
lianus figmentis uerborum nouis Cn. Matii, hominis eru-

2 diti, qualia haec quoque essent, quae scripta ab eo in mimiambis memorabat:

Sinúque amicam réfice(re) frigidám cáldo,
Colúmbulatim lábra conseréns lábris.

3 Item id quoque iucunde lepideque fictum dictitabat:

Iam tónsiles tapétes ebrii fúco,
Quos cóncha purpura ímbuens uenénáuit.

[.....]

X.

[Quid uocabulum: ex iure manum consertum significet.]

1 Ex iure manum consertum uerba sunt ex antiquis actionibus, quae, cum lege agitur et uindiciae con-
2 tenduntur, dici nunc quoque apud praetorem solent. Rogaui ego Romae grammaticum, celebri hominem fama et multo nomine, quid haec uerba essent? Tum ille me despiciens: 'aut erras', inquit, 'adulescens, aut ludis; rem enim doceo grammaticam, non ius respondeo: si quid igitur ex Vergilio, Plauto, Ennio quaerere habes, quaeras licet.
3 'Ex Ennio ergo', inquam, 'est, magister, quod quaero.
4 Ennius enim uerbis hisce usus est'. Cumque ille demiratus aliena haec esse a poetis et haud usquam inueniri in carminibus Ennii diceret, tum ego hos uersus ex octauo annali absentes dixi, nam forte eos tamquam insigniter praeter alios factos memineram:

Pellitur e medio sapientia, ui geritur res;
Spernitur orator bonus, horridus miles amatur.
Haut doctis dictis certantes nec maledictis,
Miscent inter sese inimicitias agitantes.
Non ex iure manu[m] consertum, sed magis ferro
Rem repetunt regnumque petunt, uadunt solida ui.

5 Cum hos ego uersus Ennianos dixissem: 'credo', inquit grammaticus, 'iam tibi'. Sed tu uelim credas mihi, Quintum Ennium didicisse hoc non ex poeticae literis, set ex

iuris aliquo perito. Eas igitur tu quoque', inquit, 'et discas,
unde Ennius didicit'.

Vsus consilio sum magistri, quod docere ipse debuerat, 6
a quo discerem, praetermonstrantis. Itaque id, quod ex iu-
reconsultis quodque ex libris eorum didici, inferendum his
conmentariis existimaui, quoniam in medio rerum et hominum
uitam qui colunt, ignorare non oportet uerba actionum ciui-
lium celebriora. ('Manum conserere'.) Nam de qua re dis- 7
ceptatur in iure [in re] praesenti, siue ager siue quid aliud
est, cum aduersario simul manu prendere et in ea re [soll]e-
mnibus uerbis uindicare, id est 'uindicia'. Correptio manus 8
in re atque in loco praesenti apud praetorem ex duodecim
tabulis fiebat, in quibus ita scriptum est: si qui in iure
manum conserunt. Sed postquam praetores propagatis 9
Italiae finibus, datis iurisdictioni(bu)s negotiis occupati,
p[rof]icisci uindiciarum dicendarum causa [ad] longinquas res
grauabantur, institutum est contra duodecim tabulas tacito
[con]sensu, ut litigantes non in iure apud praetorem manum
consererent, sed 'ex iure manum consertum' uocarent, id
est alter alterum ex iure ad conserendam manum in rem, de
qua ageretur, uocaret atque profecti simul in agrum, de quo
litigabatur, terrae aliquid ex eo, uti unam glebam, in ius in
urbem ad praetorem deferrent et in ea gleba, tamquam in
toto agro, uindicarent. Idcirco Ennius significare uolens 10
(bellum), non, ut ad praetorem solitum est, legitimis actioni-
bus neque ex iure manum consertum, sed bello ferroque et
uera ui atque solida [....]; quod uidetur dixisse, conferens
uim illam ciuilem et festucariam, quae uerbo diceretur, non
quae manu fieret, cum ui bellica et cruenta.

XI.

[Quid sit sculnae uerbum positum apud M. Varronem.]

P. La[ui]ni liber est non incuriose factus. Is inscriptus 1
est de uerbis sordidis. In eo scripsit 'sculnam' uolgo 2
dici, quasi 'seculnam'; quem qui elegantius, inquit,
loquuntur 'sequestrem' appellant. Vtrumque uo- 3
cabulum a sequendo factum est, quod eius, qui electus sit,

4 utraque pars fidem sequatur. 'Sculnam' autem scriptum
esse in logistorico M. Varronis, qui inscribitur Catus,
5 idem Lauinius in eodem libro admonet. Sed quod apud
sequestrem depositum erat, 'sequestro positum' per aduerbium dicebant. Cato de Ptolemaeo contra Thermum: Per deos immortalis, nolite uos atque [.....]

INDEX AVCTORVM.

INDEX MONVMENTORVM LEGVM LIBRORVM ET SCRIPTORVM INCERTORVM.

INDEX RERVM.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM

LIBRI XX

EX RECENSIONE

MARTINI HERTZ

VOLVMEN PRIVS

LIPSIAE

SVMPTIBVS ET TYPIS B. G. TEVBNERI

MDCCCLIII

MARTINVS HERTZ IACOBO GEELIO ET CAROLO BENEDICTO HASIO S.

'Septimus octauo propior iam fugerit annus', ex quo uos adii, uiri illustrissimi, ut amplissimarum bibliothecarum curae uestrae subditarum copias mihi recluderetis, modeste rogaturus. Vos adulescentem uobis ignotum benigne excepistis, studia mea quouis modo adiuuistis, comitate et beneficiis ita me deuinxistis, ut et laetos inde Italiae campos peragrans et in patriam reuersus eorum, quos Leidae et Lutetiae degi, mensium suauissimam recordationem memoria semper custodierim. Huius memoriae ut documentum aliquod uobis offerre liceret, diu in uotis erat. Nihil autem, quod grati animi testificandi causa nomini uestro dicarem, magis aptum mihi uidebatur ea, quam iamdudum molior et praeparo, Atticarum Auli Gellii Noctium editione critica, apparatu et ditissimo et lectissimo instructa. Nam si mihi contigerit, ut in Gellio recensendo aliquid praestem, id uobis potissimum debebo, qui codices harum Noctium optimos, imperiales praesertim, tunc regios, Vossianos, Rottendorfianum, liberalissime mecum communicastis, solidam mihi materiam procurantes, qua criticum, ut ita dicam, aedificium extruerem.

At editionem illam ampliorem paranti Teubneri, bibliopolae honestissimi, epistula allata est, qua, Gellium bibliothecae suae scriptorum Graecorum et Romanorum additurus, eius recensendi negotium mihi obtulit. Quam prouinciam detractare nolui. Iam igitur prodit Gellius ad codices praestantissimos religiose excussos instauratus — instauratum enim dicere licet, cum primum ad optimarum membranarum fidem constanter seruatam expressus sit. Quamobrem ne haec quidem editiuncula prorsus indigna uisa est, cui splendidissimorum uestrorum nominum πρόσωπον τηλαυγὲς affigerem.

Multis aliis de causis excusatione eam egere, me ipso melius scire potest nemo. Nam emendatio aliquotiens derelicta,

saepius incohata tantum et semiperfecta. Quod uitium ut minus intolerabile factum sit, cum Henrici Iacobi et Gustaui Wolffii opera effectum est, qui in locis praesertim Graecis refingendis lectis libris rectisque consiliis saepe me adiuuerunt, tum Alfredi Fleckeisenii cura sollertissima, qua ueteris poeseos Latinae reliquias a Gellio seruatas continuo litterarum commercio mecum pensitauit. Cuius rationes per hoc uolumen his potissimum locis secutus sum: I. 7. 11; I. 15. 16; II. 23 passim; IIII. 17. 15; V. 6. 12; V. 15. 9; VI. 7. 3; VI. 9. 4. Coniecturas uero eius iustas et ingeniosas saepius in uerborum ordinem recepissem, nisi id in hac editione adornanda consilium mihi stricte seruandum uisum esset, ut librorum manuscriptorum imaginem, ubicumque aliquatenus saltem liceret, exprimerem. Accuratius scita haec uiri doctissimi mihique amicissimi inuenta hoc ipso loco enarrarem, nisi ipse ex schedis ad me datis epistulam aliquam criticam compositurus esset, quae Schneidewini nostri Philologo olim inserta et commercii nostri gratissimum mihi erit monimentum et ad editionem maiorem exornandam copiosum emendationum elegantissimarum armamentarium.

De codicibus, quibus ad Gellium recensendum uti uestra potissimum liberalitate mihi licuit, in commentatione disputatum est, ab Augusto Meinekio, quem honoris causa nomino, in consessu academiae regiae scientiarum Berolinensis d. IIII m. Nou. a. MDCCCXLVII recitata et actis huius academiae menstruis inserta.

Libri septem priores refingendi erant ad formam eius exemplaris, quod communis fons erat cod. Vat. 3452, imp. 5765, Rottendorfiani (cod. bibl. acad. Lugd. Bat. Gron. 21); singulis tantum quattuor priorum librorum locis (lemm. lib. I. 15 sq.; XVII. 21; XVIII. 1 sq.; lib. I. 2. 15—I. 3. 7; I. 3. 16—I. 5. 2; I. 6. 1—I. 7. 2; I. 9. 12—I. 10. 1; I. 22. 7 extr.—13; II. 7. 8—13; II. 8. 6—II. 9. 5; II. 22. 22—25; II. 23. 20 sq.; II. 24. 4—7; II. 25. 8 extr.—II. 26. 2; II. 26. 13—19; II. 27. 2; ibid. 5 extr.—II. 28. 1; II. 29. 8—11; II. 29. 15—17; III. 13. 2—5; III. 16. 4; IIII. 1. 7—13) ad antiquissimum et maxime reuerendum codicis palimpsesti Palatini in bibliotheca Vaticana exemplum conformari poterant, cuius neque aetatem neque auctoritatem recte olim aestimaui. Codice uero, si dis placet, Herculanensi ad Gellium emendandum uti me potuisse in illis regionibus morantem, sero proh dolor! comperi - mentionem enim et eius et alterius codicis, Iustinum

continentis, iniecit Eduardus Stern, Litterar. Anzeiger, Vindob. 1822 n. 92 p. 135, deceptus magis, opinor, quam decepturus.

Librorum posteriorum inde a nono recensione id exemplar instauraturus fui, ex quo originem ducunt cod. imp. 8664, cod. acad. Lugd. Bat. Voss. F. 7, cod. Bern. 404, in XII. 10. 3 desinens, in subsidium, ubi opus erat, assumptis libris partim uetustioribus, sed ex fonte minus limpido manantibus, codd. reginae in Vat. 597 et 1646, Lugd. Bat. Voss. F. 112, Vat. 3452 parte altera, Paris. bibl. S. German. 643, Franequerano, Florentino bibl. Magliabecch. 329. Horum omnium solus is, quem extremo loco nominaui, isque chartaceus, saec. XV, extrema libri XX capita inde a § 7 cap. X continet, quae praeterea in nouiciis tantum omnium librorum exemplaribus, foede ceteroquin interpolatis, sed ex pleniore quodam fonte ductis, seruata sunt. Ex hoc etiam solo lemmata libri octaui propagata sunt; at argumenta capitum libri XVIIII ne illud quidem exemplar continuit: utraque enim, quam libri isti nouicii circumferunt, horum lemmatum recensio aperte siue a grammaticis siue a librariis conficta est.

Haec de copiis meis sufficiant; librorum olim excussorum Buslidianum et Scioppianos frustra quaesiui, quae inde excerpta sunt, sedulo adhibui. Optimis uero meorum codicum praeter Palatinum, Vaticanum, Bernensem ad Gellium recensendum et emendandum iam usus est is, a quo omnia haec studia pendent, Ioannes Fridericus Gronouius, qui quo erat ingenio regios codices, Rottendorfianum, Vossianum 7 praestantissimos esse ad scriptorem refingendum duces probe perspexit et opera sua, etiamsi non absoluta, innumeros Gellii locos felicissime emendauit. Neque Iacobi Gronouii opera spernenda, qui aliquotiens certe, patris immortalis humeris nisus, rectam scripturam restituit. Mihi id potissimum relictum erat, ut Gellium, quem passim illi ad optimorum librorum normam refinxissent, nunc totum ad ipsam hanc normam accuratissime exigerem. Qua in re praeclaris Io. Frid. Gronouii et monitis et inuentis potissimum me adiutum esse, quae saepissime in uerborum ordinem recipienda erant, primo obtutu quiuis harum rerum gnarus perspiciet.

Haud raro igitur 'VARIETAS LECTIONIS GRONOVIANAE', i. e. editionis Iac. Gronouii Lugd. Bat. a. MDCCVI. forma quadrata editae, infra adiecta eo tantum orta est, quod ipsis Gronouiis ducibus siue librorum mss. lectiones siue et

ipsorum et aliorum hominum doctorum emendationes sedem mutare iussi. In qua lectionis uarietate enumeranda omittenda censui rerum orthographicarum et formarum uolgarium discrimina. Quae citra librorum fidem uel ex aliorum uel ex meis coniecturis immutaui, ea ibi asteriscis signaui, quibus ipsum uerborum ordinem dirimere nolui, aliquotiens tantum siue crucibus istis, quae explicatione haud egent, intercisum, siue uncis tum rotundis, tum quadratis; his scilicet ita usus sum, ut Otto Iahn in Iuuenalis scholiis recensendis: quae [ ] inclusa sunt non leguntur in codicibus, quae () circumdata sunt in codicibus leguntur, sed delenda uidentur.

Eiusdem uiri integerrimi et accuratissimi rationem, in praef. ad Florum p. XXX luculenter expositam, in re etiam grauiore, orthographiam dico, seruandam duxi: iusta enim mihi uidetur; paragraphos uero Lionianas, quamuis saepe satis moleste dispositas, seruaui, ne molestiorem numerorum in scriptore laudando diuersitatem excitarem. Quo quidem studio haud impeditus sum, quominus ex librorum optimorum consensu libri sexti et septimi ordinem permutarem.

Alterum uolumen praeter libros undecim posteriores continebit indices copiosissimos, et auctorum indicem a me confectum, et indicem rerum, cuius elaborandi curam adulescenti sollerti et strenuo, Theodoro Vogel, Plauensi, stud. phil., demandaui.

Haec hactenus. At epistulae, cuius initio uobis, uiri illustrissimi, debitas grates egi, finem imponere nequeo, nisi prius pietatis officio eatenus satisfecero, ut, has studiorum in Gellio positorum primitias in lucem daturus, grata memoria prosequar patrem optimum, qui 'nobis haec otia fecit', Ioannem Schulzium et Fridericum Ritschelium, qui studia mea Gelliana liberalissime et adiuuerunt et fouerunt, Gabrielem Laureani, bibliothecae olim Vaticanae praefectum, cuius ea erat humanitas morumque comitas, ut uobiscum, uiris hoc nomine fere incomparabilibus, comparare cum liceret, summos denique magistros, ad quos omnia mea refero, Augustum Boeckhium et Carolum Lachmannum, quorum alterum mecum diligitis, alterum mecum lugetis. Valete.

Scr. Berolini d. XXVIIII m. Apr. a MDCCCLIII.

VARIETAS LECTIONIS GRONOVIANAE.

Praef. A. GELLII IN NOCTES ATTICAS PRAEFATIO — 1 *[....] *om.* — queunt. ipse autem ad hoc scripsi, ut — paratae || 2 perinde (*saepissime pro* proinde) || 3 *post* eruditionibus *inserit* tractationibus || 4 *om.* esse || 11 istis — conuerrebant || 12 illud Heracliti Ephesii — iis (*saepe* hi *etc. ex codd. in ordinem recepi pro* ii) || 13 * inutile, at quidem certe indecorum || 16 **om.* e[t] — uescae] inhonestae — frigidae fouendumque animum — *delectantior — atque] aut || 18 sed tractationes || 19 percunctando scribendo *legitur post* disceptationibusque, *om. infra* || 21 *u.* 2 *τῶνδε — καθαρεύοι — εἶδεν] ἴδε πῶ — ἐχόρευσε* — *[...] *om. f. recte* || *u.* 5 **τοῖσι* || 23 disceptatiunculas || 24 ergo] igitur || 25 quoue in — INDEX CAPITVM. Commentario primo haec insunt. *etc. — Varias lectiones ad capitum lemmata spectantes singulis capitibus addidi.* —

A. GELLII NOCTIVM ATTICARVM COMMENTARIVS LIBER PRIMVS. (*similiter per reliquos libros*) — CAPVT I. (*uoc.* CAPVT *singulis capitibus praepositum*) || 1 quantum] quali — atque] et || 2 Pisae ad Iouis Olympii — *om.* esse — II. Cl. V. — *iactabundum || 2. caloris in commoda — posticum refrigerantibus || 4 et] *καὶ* — aut contraria, — labes ac pestilentias — *om.* ulli — meditataque quam sibi || 6 inaneis quum flaret glorias, — defatigati — ut huius plurimus mos fuit — tibi non quimus, quos idiotas et rudes uocas, — uel maximus — primum] secundum — sed] se in — deblaterantes] oblectantes || 7 *addidit — et] ac — *ἀναναγκαστος] ἀνεκβίαστος — ἀπαρεμπόδιστος — εὔπορος, εὐδαίμων* || 9 *κακία] κακίαι* || 10 *οὕτως Ἑλλάνικος — σεαυτοῦ* || 11 *Καὶ ἀνακραυγάσοντί σοι ἐάν τις — om. πως — λέγε μοι σὺ πρὸς τοὺς θεοὺς, ἃ — θέλων* || 12 *Ἂν* — [....]] *describit Arrianum usque ad uerba: ὀλίγους τινὰς Περιπατητικοὺς, καὶ τούτους ἐκλελυμένους.* || III. *om.* et *ante* Theophrastus || 1 uirum] unum — eum Chilonem in] quum die — cum iam] eum || 2 mea, inquit, — forsitan uos || 3 certe in hoc quidem — *om.* id — nisi profecto illud || 4 Lex ita — necesse — capitali || 5 consultanti uisum — *om.* esse — prae hoc quod erant || 6 *om.* Ipse — his || 7 Sed hanc || 8 *om.* Et — sapientia || 9 . et alii — anquisite — *post* qualibus *add*, et in quibus — usque ad] adusque || 12 pensim || 15 recta esse || 16 docent || 17 sit] est || 19 et] etiam — quod] ut — *add.* et *post* ius || 20 egregius uir — *μὲν] με* || 21 anquisitius —

re ipsa || 25 *add.* aut *ante* paribus — *om.* est *ante* magnum — *add.* fit *post* auri || 26 *οὐκ οἶδ' εἶπον τούτῳ* — *δόξει*, || 27 *τούτου ἐστὶν* || 28 inquit, et — alia, quasi || 29 disceptandique] disputandique — scribsit] disseruit — profecto causas scientiae, corporum uarietates, disceptationumque differentiam ignorantes, directum atque || 30 *cautulum] tantum — *om.* et *ante* osurus || 31 *συνεπάγεσθαι φιλίας καὶ* || IIII 1 pleraque omnia — factum esse examussim || 2 qua || 3 is] aes || 5 seruare posset || 7 uerbum cum — sed] quod || 8 inquit, et — quas — lectitabant || V histrionicum || 1 Demosthenem tradunt et uestitu sincero et cultu — *om.* Et — etiam *κομψὴ* illa *χλαινὶς καὶ* || 2 *om.* Q. — probrosis || VI *quem contra in modum || 2 Quirites, possemus — *om.* est || 3 *om.* Q. — *om.* neque — neque adhortari — in illud || 4 *om.* uersutis — si modo uerisimiles sunt et possunt ad mouendos — impugnatum || 6 *om.* autem — frequentatione || 7 *om.* Q. — *om.* sunt || 8 His demum Deos || VII mendam — uiolant libros || 1 ita scriptum || 2 ante — .Haec una — ciueis || 3 *om.* putabant || 6 *extr. om.* est || 7 P.] Quinto — inquit, dicturum, et non, || 8 *om.* *ἐρεῖν* — *add.* *λέξειν ante* et || 9 CL. || 10 *om.* in — *om.* libro — *om.* esse — hae || 11 *Etiamne habet Casina gladium? Habet, sed duos, |Quibus, altero te occisurum ait, altero uillicum. || 13 et benefacturum, et Plautus, occisurum, et Antias, processurum || 14 genera, neque in tempora || 15 dixit, futurum || 16 *post* Tullii *add.* Ciceronis — *ratione dictum certa et proba — *mihi || 19 Vt rationem istam — faciamus || VIII 2 Cornu || 5 *post* *δραχμὰς add.* *ἢ τάλαντον* || VIIII Qui modus — dicendi || 12 *atque] qui — fuerit — iure] re || X prisce] uetuste || 1 *post* uiri *add.* nostri — incoluisse || XI Haliatten — concionatoria || 1 usos esse — autem] etiam || 3 instructae || 4 *post* tranquilla et *add.* delectabili atque adeo || 5 *ποιεῖν ἐν ταῖς προσόδοις.* || 7 *om. prius* habuit || 8 *post* tibiarumque *ponit* concentu, *post* animorumque *om.* — conspiratu || 9 tum etiam || 10 concionatoriae — agenti — praemonstrasse || 11 et uariis] uariisque || 12 ista || 13 deprimendum || 16 habuit ille — post ipsum occulte || 17 *problematum || 19 *κινδυνεύειν*] *πολεμεῖν* || XII illa *om.* — eius] ei || 1 de Vestali uirgine || 3 diminuta || 5 diuersantur || 6 *ante* septemuirum *praebet* qui || 9 *posterius* est *om.* || 12 **om.* illae || 14 capit — *ea uestigia antiquitatis, quae aduersus testium fidem et in hanc et in alias formulas sollemnes ab editoribus immissa erant, detersi, ueluti h. l.* ious — popolo — utei — optuma — fouit — *praeterea* Quiritium || 17 *ob eam rem augurem || 19 nomen || XIII 3 negotium id — aliquis — imparentiae || 6 *adessent || 9 ac inlustris || 11 circumsidere — Leucas oppidum — ad magistrum architectonem Elatensium || 12 Tum magister architecton || XIIII 1 pro magnitudine || XV 1 *humidis || 4 *δὴ ρ'* — *ἴει.* |*Τέκνον ἐμὸν, ποῖόν σε* || 8 huiuscemodi || 9 Coelius trib. pleb. — ita est cupidus orationis, ut conducat — *ei *inseruit ante* se || 10 Coelio Trib. pleb. || 11 *prius* et *om.* — modo uerba illius - *ante* *ἐκολώα (sic) add.* *αμετροεπὴς* || 15 *τύγ' ἐσσὶ om.* || 16 Qui — potuit *unius uersus specie scripsit* || 20 lingulacas || XVI licentia || 2 Ad portam mille, a porta est sex inde || 3 octauodecimo || 4 passuum || 6 *posterius* in *om.* || 10 praeter quod || 11 *u.* 3. *om.* in || 12 alio

libro: |Tu || 13 *d[en]uo *om.* || 14 oportere — declinentur || XVIII suum *περὶ ἐτυμολογίας* disserentem falsa — falsum *post* dicit *collocat* || 2 antiquorum Graecorum — Non enim — *Item* enim *add. post* Multa — utantur || 3 dicit, furem || 5 *post* fure *add.* errasse — est dictum. — Latine fur est. || XVIIII 2 *om.* dixit || XX dicant schemata quibusque — omnia ista || 5 idem ipse — triplicatur || 6 et num.] qui num. — Graece dicitur *τριὰς* || 9 Euclides || XXI contenderit — *[ubi]] in quo || 2 *om. posterius* ex || 4 est habitum — sum ego iurare — dicere uerum || XXII *se ei quod || 4 uesper serus — simul sunt || 6 V. Cl. || 8 Cicero ponit] Ciceronis — .Verum si id || 9 *om.* enim — exsuperans || 10 et superuacuo || 11 *om.* se || 12 . At — *om.* eo || 13 . Illud contra — est aliquanto — nequeant || 16 . Quod quia, id est, || 17 Antonianarum || 21 solum || XXIII quaeue || 5 *om.* Tum, — eam] hanc — percunctatur || 9 ubi] ut — animo || 10 : ad ceteras matronas defert quod audierat. Perueniunt — postera die || 13 deosculatus — eique — loquendi tacendique || XXIIII 1 M. Plauti — suo sepulchro || 2 Mortalis inmortalis flere si foret fas — *Orcino — Latina lingua || 3 fuisset — Postquam morte datu 'st — **om.* [ac] || 4 tamen etsi — *hoc te — *Vtei ad se — Pacuuiei || XXV 1, inquit, sunt || 2, inquit, sunt || 6 annali || 8 consignantiusque — una litera — *subiuncta || 12 cum] quod || 13 quae iam audiuimus || 15 incommodi detur || 16 *igitur] dicitur — praefinitus. || 17 *alter ad alterum — adeo] ab eo — esse factum — *quasi initiae || XXVI 4 Sed et, quid || 7 ut deceret, philosophum irasci — irae] iracundiae — mulcaret || 9 hoc tu || 10 *ἀοργησίαν καὶ* — sicut] ut —

II. I temperantia] patientia || 4 eum fuisse || 5 principiis ipsam Ath. — internecino || II atque in id — sunt || 1 V. Cl. || 7 sede, dum inspicimus || 12 *om.* esse || 13 ait, Descendere iube. Quod posteaquam lictor || III 2 *ἰχθὺν, ἶρον*, multa — citra || 3 *inchoare || 5 *Fidum — credebat || 6 tepidi dispumat || IIII Gabius (*sic semper*) — scripsit || 5 tamen] eum || V 1 est dicere — tamen] tantum || VI *id improbe || 3 esse uerbum — detestatione || 5 iam uis — raptatur — proculdubio id — uiolentiusque est. || 6 natiua || 8 . M. Tullius IV —, ut non || 9 uicem || 11 *post* est: *inserit Ὕδα μάντις ἀμύμων.* || 12 detractionem priuationemque || 17 *Illaudatus enim est || 18 Ephesiae || 20 dictum est a — pisciumque || 23 *Accii fragmentum unum uersum efficit* — praetextae || 25 appellatur || VII an semper omnibusque || 5 necessum || 8 est igitur patri || 11 imperarit || 15 ita ut] sicut || 16 ut patriam || 17 et omnino || 18 tum *ἀδιάφορα* tum *μέσα* — sese || 22 *om.* et — aut neque — *om.* non — nonnunquam || VIII peracta || 2 *ὁ θάνατος* — *om. εἶναι* — *διάλυσις* || 5 *Nam si, ut || 6 cuicuimodi — illam || 7 set] et || 8 conclusionem || VIIII 3, inquit, non || X *ubique* fauissae || 3 : at deinde — flauissas || 4 Capitolini || XI Siccio || 1 Siccium — Aterio || 2 esse donatus || 3 (militaria dona) habuit || XII 1 sanxerant — *fieret || 3 introspexerat — dicebat — habet || 4 percitum] partitum — deterruerint — diuisi || 6 pleraque — pars || XIII 2 Id quoque || 5 *om.* id quidem — sexus || XIIII 2 ille quidem — falsi et audaces — **om.* [emendatio . . . .] — *om.* et || XV *om.* et — quaedam de capite || 2 est in antiquitatibus —

rerum omnium — maiori aetati || 6 instauratur || 7 *om.* ea || XVI 2 Educet siluis regem. || 3 *mortem patris natus || 6 nullum idoneum || 8 in quibus || 9 dicit ad filium || XVII naturam esse || 2 *om.* consueuit — ita? se dicent iuuari || 4 fecit] felix || 5 profundere et profugere || 7 *coopertus || 8 *coligatus — dicuntur || XVIII 2 illum librum || 8 nomen Mys — incelebres || 9 Xeniades Corinthius — quid is — **om.* [esset] — Xeniades || 10 manumisit — *cap. extr. agglutinatus locus Macr. Sat. I. 11. 45:* Eius Epicteti etiam de se scripti *etc. usque ad uocc.* *καὶ φίλος ἀθανάτοις.* || XVIIII 1 praepositio, re, imponitur — itidem rescire || 4 consulto] occulto || 5 *om.* uel insperatis || *6 Si unquam — *illo te || 8 Idem || XX *hoc sensu] usurpatum || 2 in eodem || 3 fuere multi || 4 *om.* autem —, sunt quos — *om. uncos* || 6 *locorum murum || 8 sint — *ante* ferme *add.* eorum || 9 *om.* in libro || XXI 3 **βοώτης*] *ἅμαξα* — esset quid *ἄρκτος*, quid **βοώτης* — maior *ἄρκτος*, et — *post* alia *add.* non occidant || 7 dicimus — nihil significet || 8 rustico certo || 9 uidetur — a septem || 10 ita sunt || 11 *ante* forma *add.* ea — uideretur || XXII 2 tunc ibi — ipse nos docere || 5 *solstitialis aut brumalis, quae sunt *θεριναὶ τροπαὶ καὶ χειμεριναί.* || 7 *τῆς ἕω* || 8 *ἀπηλιώτης*, a Romanis || 12 uocatur *ζέφυρος* — *post* Graece *add.* uocatur — *λίψ*; is — facit] flat || 16 detrahunt uentos — *post* Fauonium *add.:* Versus Homeri sunt: *Σὺν δ' εὖρος etc.* (*Od.* 5, 295 *sq.*) || 18 faciunt —'* inserentes, cum meridie septemtriones || 19 ex aliqua || 21 *proficiscentem quasi finibus Apuli eodem || 22 *om. prius* et — aduersus || 24 ait: | — — *κακὰ* | *Ἐφ ἑαυτὸν ἕλκων* — **ὥστε*] *ὡς ὁ* || 25 quoniam] quia || 27 quo || 28 in libris] tertio libro || 29 ferrariae || 31 *om.* enim — sunt: Etesiae || XXIII 1 ac Pos. || 3 *At enim || 8 differat uersus utriusque ||

9 *Ἐπ' ἀμφοτέραν ἵν' ἐπίκληρος ᾖ μέλλειν καθευδήσειν*
Κατεργάσασα μέγα καὶ περιβόητον ἔργον
Ἐκ τῆς οἰκίας ἐξέβαλε τὴν λυποῦσαν, ἣν βούλετο.
Ἵν' ἐπιβλέπωσι πάντες εἰς τὸ Κρεωβύλης πρόσωπον;
Ἥ γ' εὔγνωστος εἶχέ με γυνὴ δέσποινα
Καὶ τὴν ὄψιν ὢν ἐκτήσατο ὄντος ἐν πιθήκοις.
Τί τὸ λεγόμενον ἐστί; δὴ τοῦτο σιωπᾶν βούλομαι
Τὴν νύκτα τὴν πολλῶν κακῶν ἀρχηγόν.
Οἴμοι Κρεωβύλην λαβεῖν ἐμὲ, καὶ δέκα τάλαντα;
Γύναιον οὖσα πηχέως. Εἶτ' ἐστὶ τὸ φρύαγμα
Εἴπως ἀνυπόστατον. Δία τὸν Ὀλύμπιον,
Καὶ Ἀθηνᾶν, οὐδαμῶς παιδισκάριον, θεραπευτικὸν δὲ
Λόγου τάχιον ἀπαγέσθω δέ τις ἢ ἄρ' ἀντεισαγάγοι.

10 sic: | SEN. IS || *u.* 2 MA. Fere ita — **om.* [et] || *u.* 3 *indicium est || *u.* 4 sapit || *u.* 5. 6 *unum uersum efficiunt* || *u.* 7 priuatu' uin' || *u.* 8 *uiuo mortuus | Inter uiuos || *u.* 9 ait | Consuetum || *u.* 10 orando | Instando || *u.* 11 uti eam | Venumdarem || *u.* 12 aequalis | Et || *u.* 13 fuit | Integra || *u.* 14 itidem — **om.* [tum] — uiro | Impetrarit || *u.* 15 modo | Effeci || 16 *Haec erunt concilia hodie. Differor sermone miser || 11 nequaquam potuit, ne quidem con. || 12 *u.* 2 *sqq.* *Τοῦτ' οὐχὶ, κυρίαν τῆς οἰκίας καὶ τῶν ἀγρῶν,* | *Καὶ πάντων ἀντ' ἐκείνης ἔχομεν ἀφ'*

ὅλων χαλεπῶν | *Χαλεπώτατον, ἅπασι* || *u.* 6 **om.* [B.] || 13 *personas nominibus* SE. *et* MA. *distinguit* || *u.* 3 ac sedi || *u.* 4 Nihil || 16 patre || 19 affectionesque — istaec] haec || 20 *u.* 1 *πένης γαμεῖ,* | *Καὶ παιδοποιεῖ.* | *u.* 4 *Εἰ μήτε ἀνατειχίσῃ* || *u.* 5 *Ἐπαμφιέσθαι δύναται* || *u.* 7 *ζητῶν μὲν, ἀνιαρὸν δ' ἔχων τὸ μέρος* | *Α πάντων, ἀγαθῶν οὐ δυνάμενος.* || *u.* 9 *ἀλέγων* || 21 consarcinantis || *u.* 3 *ut est || 22 *post* Caecilii *add.* uerba || XXIIII 4 misellos || 6 sumtus || 7 autem] aridae — constituerit: si quicquam esset natum e terra || 8 fuit — *Licini(a)] Licinia || 11 **om.* [cenarum] — nonisque, diebus — *tricenos — ternos || 14 Postremo — festiuis || 15 sestertia] milia || XXV 5 liber *post* Latina *collocat* || 6 *om.* et *ante* lauo || 7 et ab adstringor — adstrinxi || 8 a Mauro — a doctus || 9 Inde] Idem || XXVI 1 uiseret || 4 et rufi et uirides || 5 quum tamen ex — mutuetur || 6 *di [iun] guntur] differunt — **om.* et *κιρρὸς* — *rufus || 8 phoeniceus (*et sic* §. *sq. passim.*) — quasi incendentes || 9 *om.* noster est — *factus Graece || 10 *Dorici || 11 : sicut — galeros, fuluum aurum et arenam fuluam — sic Q. — *fuluo || 12 dicuntur flauae || 13 et flauum — *Cedo tamen pedem lymphis flauis: flauum || 15 unde || 16 Non ergo || 23 *om.* e || XXVII 1 **om.* [*τὸν*] — *om.* *ἦν* — *ἀγὼν ὑπὲρ* — *δυναστείας,* — *ἂν βουληθῇ* — *τὸ λοιπὸν* || 2 imperatore — *ductu eius curata — uiuus] eminus — *Quo ille || 3 iudicaret] pensitaret — modum humanae — cum gaudio efferuentiore rerum expeditarum || 4 *om.* humanis — *ἂν βουληθῇ* || 5 *producendos || XXVIII 1 compertum non est, sed — fluctibus pulsibusque — *ἐννοσίγαιον καὶ σεισ.* || 5 incuriosa || 6 lumini || XXVIIII 1 neque] non || 2 praemonet || 4, ut appetit messis, || 6 Quum || 7 amicos adeas || 8 *om.* et — *om.* tremibundi — atque alium in locum — rogaret || 9 necesse || 10 Die igitur post — **om.* it dies || 11 inquit, magnam partem — Quam potius — *affinesque et uicinos || 14 At || 15 est res || XXX 1 init. *non indicat* **lacunam, sed post* motu *inserit* obseruatum est — *post* fluit *inserit* *quasue || 2 crebrissimi || 3 *tranquilla || 4 *om.* haec — imitus] ui intus || 5 euntes || 7 *Ἔνθα νότος πόντοιο κλυδῶνα εἰς λάαν ὠθεῖ.* || 8 *om.* nos || 9 *austris autem iis — *post* atque *inserit* rursum || 10 in alio — *ὠθεῖ.* — *om.* *ποτὶ λόφον* — *post* notaui. *agglutinata haec:* Cur austro spirante mare caeruleum fiat: aquilone obscurius atriusque? An propterea quod aquilo minus mare perturbat? omne autem, quod tranquillius est, atrum esse uidetur. —

III. I 1 *Sitias || 5 hoc dicere || 6 periphrasin || 9 *Quos, inquit, auaritia minuit et corrumpit — *quaerenda — *pecunia || 10 *om.* enim || 11 dicemus, inquit, || 12 ita respondit, non —: Quisquis est, inquit, — necessarium || 13 is uere — effeminato — *corpore — curet || II *quae a] quam — maritus — *om.* se — quod] quia || 2 *qui ex media — una || 6 natus est apud Vmbros — dimidiarum] dimidiatus || 7 usque ad || 10 una — **om.* [ag]unt || 11 uidentur] dicuntur — quoniam] quando || 12 *om.* cum — causa matrimonii — et ante || 13 posteriores || 16 appellauerint || III 1 credituros || 2 *om.* esse || 3 filo] stilo || 4 uersus ex ea fabula — *om.* Plauti || 5 *u.* 4 **om.* [olim] — *ue[n]ter] uterus || *u.* 6 *Vbi ubi iste — *nihil || *u.* 7 quod est, non est || *u.* 8 *est oppidum || *u.* 9 * *om.*

[iam] || 6 *scrupedae — strictiuillae || 7 *om.* ea — *om.* quidem || 8 *illud — *arietinum responsum — magnis ludis || 9 *Accii uersus non agnouit* — nec Gemini, nec Leones — Anus Plauti — **om.* [éius] —*Ἄγροικος* — sed *M. Aquilii || 10 scriptum est — *, cuius quoniam || 12 esse eius || 13 Neque] Non — istae et || IIII moris fuit || 1 eidem diem || V 1 et castus et perinteger || VI impositis || 3 eiusmodi ligni || VII 5 circumstantia. Maturum censeo || 6 M. Cato || 7 Tunc] Tu || 8 istud aeque] fidum atque || 17 interibi dum ea pugna fit || 19 tamen] tum — eumque] cumque — atque] aegreque spirantem — *om.* eius — illa — in quo — Leonidas Lacedaemonius laudatur, — . Propter — , elogiis || 20 *om.* tribuni || 21 Laberio] Valerio || VIII 1 esse factu — filii sui — ministrarent || 3 ad regem legatos || 5 *[Pyrrhum]] regem — habuerit || 8 *continuo — *tenus] strenui — uisum est, ut — pretium || VIIII 2 scribunt || 3 inuisitata — phoeniceo || 4 Triumuir || 5 *prius* post *om.* || 8 exuberantissimo || 9 Phoeniceum — *om.* dicimus || X 2 facit in coelo — *om.* Graeci || 6* Nam duodetric. — iter luna || 8 masculus — ducentos octuaginta dies || 9 *post* fieri *add.* affirmat || 11 fuerint — antiquorum || 12 primis septem mensibus || 14 septenarii — *κριτικοὺς ἢ κρισίμους* — *(. Cui)] cuique || 15 sumit] est || 16 terrarum || XI 5 uideretur || 6 *om.* etiam — tradit — Io natum — hoc epigramma — *cap. extr. assuti uersus illi Ἑπτὰ πόλεις etc.* || XII et propemodum absurdo uocabulo bibosum || 3 uerbis || 4 mimo (uel primo) || XIII est Callistratum || 2 *sq.* fuit. Illi || 4 an ad — *auditu || XIIII 3 dicere esse || 5 uasi || 9 libri dimidiam || 11 Ad] Et || 12 *ante* Dimidia *add.* et hora — mutauit || 14 *om.* quoque || 15 obsonii hinc || 17 *om.* etiam — insternito || 20 secus || XV 3 : eosque — quumque pop. — ibi in stad. || XVI 1 quaesiuerunt, *πόσος ὁ τῆς τῶν ἀνθρώπων κυήσεως χρόνος*: et multa — uterus conceperit semen || 3 *δεκάμηνος.* || 4 *Insoletne — parere? | Pol nono || 7 *ἔστιν ὀκτάμηνος γένεσις* || 8* tamque aduerse — *δὲ, ὡς* — *om. καὶ οὐκ ἔστιν* — *δὲ οὐκ ἔστι.* || 10 litera una || 12 uenisse usu || 13 legimus *collocat ante* uerba — genuntur, ei || 14 inter se nihil || 19 Cicero in * hac fecit] in Ciceronis oratione fuit || 20 *ὅλον* — *om. καὶ* — * *οὐ πολλὸν etc.*] *καὶ εἴπομεν δὲ καὶ πλείω πλειόνων, καὶ ἐλάσσω ἐλασσόνων.* || XVII 3 *om.* milia || 5 *post* philosophum *inserit*, quem dixeramus — * *non agnouit dittographiam* — *μαθητὴν ὁ πόθος ἔσχε.* — *Ὅθεν — * *γράφειν* || XVIII 4 supra — *post* honoribus *add.* functos || 5 usi quidem erant || 6 si] qui || 7* consules quum || 9 Scriptura — pedaria || XVIIII 1 legere inceptabat — affui ego || 2 dictus est — quando] quoniam — ac] et — par arcae nominatus est —

IIII. I inibi — *om.* quodque eadem definitio culpata reprehensaque est. || 1 omnis — scitior || 3 his uersibus — *om.* * Atqui — non? nam quis diiudicet isthuc? || 4 *post* odiose *add.* sibi — * blater[ar]et] placeret — * am[a]bo] iam bone || 5 fecerit || 6 addiscere — * et quo sensu id — loqui tentant || 7 esse uinum || 8 eiusmodi || 9 Quae genera — *inquit* collocat *post* hercle — dictam — quod est difficillimum || 11 si item mihi || 12 Atque — cuiusmodi] quid — tu] tum —

post mortale *add.* animal, *post* ceteris *add.* animalibus || 16 ueteris || 17 demonstrandum — patrisfamilias * eiusque familiae, quae — non] eorum || 18 esset || 19 * id] in || 20 *post* esui *add.* tantum — quodque || 21 in libro iuris || 23 in locis isdem essent, ea sola esse — *om.* satis — usui || II Quid differat morbus et uitium, — * an || 1 *post* singulorum *add.* utei || 2 quod — quodue || 5 ut equus — nequaquam, inquit, ita diceretur: quanti || 8 etiam] autem — * negasse] necesse: non oportere — ex] ei — * a[gi] posse] apposuisse || 11 *post* appellatur, *add.* et περὶ νωδοῦ || 15 minus ipse — Qui non longe uidet || III fuerint || 2 * *non agnouit gloss.* || 3 habitam eam, — pelex asam Iunonis ne tagito, si taget Iunoni crinibous demissis arnum feminum caidito. || IIII matrimonium * ductum iri; * cui daturus erat, itidem spondebat daturum — spoponderat aut * qui stipulatus erat || V 4 ex quo] eaque — ac] et — populo Romano] reipubl. || 5 Tunc || 7 hic uersus || VI sita,] in — inibi — quodque || 2 in * regia — * placandis. Vti — robigus accederet || 4 *u.* 2 stultitiae tuae || 5 * commutata || 6 Quae, * quasi | *post* succidebantur, *add.* ob id || 8 immolari || VII 2 : ut testis est ep. || 4 circumflexa ponatur || * 5 Qua[que]] Qui — considerant || VIII 4 reipubl. || 5 *sq.* * peteret, quem hostiliter oderat, Fabricius inquit, Nihil est quod miremini, si malui compilari, quam uenire. Hunc || 8 * quod eius gratias dedignatus consul esset — *cap. extr. add.* Verba Ciceronis haec sunt. Arguta enim significatio *etc. usque ad uerba* compilari quam uenire. (*Cic. de or. II. 66. 268.*) || VIIII uocabuli istius || 1 refert *post* carmine *collocat* — oportet; * religiosum || 2 significat] nummosus, signat || 9 *init. non indic.* * *lac.* — laus immodesta est, religiosa sunt, quae — * adeunda || 11 Iccirco ait Terentius in Heautontimorumeno: || 12 uerbosus, morosus — *om.* et *ante* formosus — spectari — * aecum] haec quoque — posuit || 13 *post* nimia *add.* quidem || X sententiarum in senatu — *, iurgiorumque || 2 a censoribus princeps || 8 quae] quam — gratia ducendae — *om.* et *post* consurrexit || XI commendauit — eundem in || 1 κύαμον Graeci — * ἔχεν ἀνιώντον ἔδεσθαι || 3 quae res] quod — * is cibus *in uerborum contextum receptum,* constat esse *eiectum* || 5 ista — διαφορητικόν. || 7 *extr. uocc.* haud multum aberant * *lac. tecta.* || 8 * quae Pythagorae uia || 10 κύαμον legumentum uulgo * dici. Sed — quod] quia — *post* sint *add.* εἰς τὸ κνεῖν δεινοὶ καὶ — in Empedocli || 11 abstinuerunt || 12 ἀκαλύφης || 13 Ἀκαλύφη || 13 * (mullis)] nonnullis || 14 * sicuti *in ord. uerb. rec.* — primo se — dictasse; ita haec remotiora — postea * Pyrandrum — Aethaliden] Callicleam — Alce || XII 2 si quis — quasi si || XIII 1 ischiaci || 2 *ante* Democriti *add.* idem — * περὶ λοιμῶν ἢ λοιμικῶν κακῶν || 3 morbis || 4 est affinitas — quoque uitiis || XIIII Mamilia (*sic per totum cap.*) || 1 nonum || 3 *om.* * eo — de — *post* sibi *add.* fas — * e re] aede || 6 * coronario || XV inimici — maligne || 2 sequatur — quia] quod — : supra; ueluti ficta pro || 3 cum] non — * *deest lac. indic.* || 5 arduum est || 6 *ante* χαλεπὸν *add.* δυσχερὲς aut — tum || XVI 1 locutos || 1 huic] hinc || 2 * opinor causa — mortua || 4 est, et non || 6 nec] et || 8 * actionis III. Ibi

isti || XVII et] atque || 2 infra: | — — et iam | Coniicere — hoc — praepositio — producitur || 3 sufferctus || * 4 pallium || 6 habent — * ex ea n — facinoribus || 8 uerbum istud — : idque — * ex a —, a in i — ex] in || 14 sublimes — humidus | — et spiritus — homines || 15 . Ita hos — quos — *om.* id || XVIII *om.* P. || 1 *om.* et *ante* quam || 3 ac mollibus — nostro — nobis — insperabilem — et,] : sed || 7 Poetilii || 10 * Illi tum || 12 praedaticiae || XVIIII 2 * quae inscripta est Capys || XX *om.* quoque || 1 censorias || 2 huiusmodi — * adigebat || 8 ac sonore — indicium uagi animi foret || 11 Popillius — reuerens esse || 13 *om.* est. —

V. I 1 * *lac. ind. om.* — solitum dicere acc. — *om.* de — *om.* si gestiunt — frequentamentis * orationis — illic || 2 * [cum]] si || 5 parere uerba || 6 *om. uersus Homericos* || II 2 *om.* hoc autem || 4 in eo insidens || 4 coniectis — * est || III 4 paulum || IIII 1 Consederamus || 5 * *lacuna haud indic.* Alio quoque loco hic ita || V cauillatus || 4 * credis || 5 *post* plane *add.* inquit || 7 aequiparatione aestimanda || VI 8 sunt obsidione || 9 generatum || 11 in proelio seruatus est || 12 querna — quernus — solitus sit: etiam — * Aduehuntur — * ilignea — chlamyde. | Di || 14 * *om.* ex || 16 escendit || 17 imperator eum || 18 armatus ui || 21 introibant urbem || 23 Ac] Hanc || 24 obiecit — ambitionem — causis leuissimis || 25 Iam] Nam || 26 aut quia || VII 2 N a m c a p u t || VIII 1 Virgilium Higinus || 5 loco dixit: || 6 statua || VIIII 1 per aetatem fari || 2 educto || 5 * *Αἴγλης* || 6 sese uidere || X 3 utrumque || 6 iam tunc — primo || 8 institit || 9 * consistendaeque || 13 pronunciatum erit || 16 *post* magister *add.* disciplinae || 16 uersute excogitatae || XI uideri posse *ἀντιστρέφοντα* || 2 *ἕξεις δὲ οὐκ ἀγαθόν· οὐ ληπτέον ἄρα.* || 3 *ἔξω* || 6 *om.* eo — incommodum || 8 *ἕξεις* — disiunctum — necessarium est || 11 quaedam forma || 12 Menalippa || 14 ista || XII Veiouis (*sic per caput uniu.*) || 1 spectionibus || 3 Eorum || 5 * in — Diespater || 6 *om.* * (di) Iouis || 8 eum * quoque || 9 uariatim per — tum] cum || 10 *om.* dicti || 11 paratae || 12 plerique — *ante* ritu *add.* illi || 13 quandam uim — hi sunt || XIII 1 * cumque — * non constabat || 3 *om.* atque — documentaque || 4 * habere || 5 sunt habitae, pupillarique tutelae muliebris — filii || 6 testimonium rei — quorum * res — defugere — * Iunce] V. || XIIII Appion (*sic semper*) || 3 quae audiuisse — fortasse a — fit || 4 Romana || 8 unius || 15 leonum — pepercisset || 18 , inquit, medio || 21 uidit — ac sublatum — ostendere ac * porrigere || 24 *om.* et *ante* uictu — sole meridiano || 28 nunc etiam || 29 tabella — * declarat || 30 *post* omnes *add.* fere || XV 3 *τὸ δρώμενον ἢ πάσχον σῶμά ἐστι* || 7 *om.* id — *post* uox est. *add.* *Οὐχ ἁπλῶς πληγὴ ἀέρος ἐστὶν ἡ φωνή· πλήττει γὰρ τὸν ἀέρα καὶ δάκτυλος παραγόμενος, καὶ οὐδέπω ποιεῖ φωνήν· ἀλλ' ἡ πόση πληγή, καὶ σφοδρά, καὶ τόση δὲ ὥστε ἀκουστὴν γένεσθαι.* || 8 *ῥεῦμα* * *λόγων* || XVI 3 affluere || 5 haec ea, || XVII 1 significatione || 2 Aliam — gestam esse || 3 ominalem || 5 *om.* nos || XVIII 7 pluria || 8 ea] id — est eorum quasi || 9 *om.* inquit — quo

initum — quo modo — intro — ierit * et quae eo in — autem interea || XVIIII 9 *post* iubeatis *add.* Quirites — *post* filius *add.* sibi — in eo || 12 adoptationem || 13 *om.* inquit || 16 ex se — * necessum || XX * fuerit Capitoni Sinnio. || 1 stribligo — quasi sterobiligo || 2 atque] et || 6 unquam dixerint || 7 Graeco — Latino — *om.* lingua || XXI 1 amicus meus — *om.* * fer[u]ens — dicendum non || 4 dixit || 5 auctoritatem || 7 Ad quae ille || 8 casu recto — et non — consueuit || 9 , opinor, positae || 13 et] siue || 14 Huius — compluries || 16 *post* Id *add.* quoque — * *om.* [iam] || 17 sese.

VI.] VII. — 1 de P. Africano superiore ex annalibus sumta. || 1 idem de P. Scipionis quoque || 3 obdormisset — *om.* esse — generentur — *post* P. *add.* Scipionem || 6 aedituosque || 11 *om.* eo || II 3 masculino genere || 4 *post* genere, *add.* cor || 5 *om.* * [me] || 6 dicit || 7 accepit — * aequale cor putat habere me ei. quam || 9 hanc || 10 enim est — fore summum || 11 iunctura] ῥαφῇ — referatur || 12 *post* dignum *add.* est || III 1 nobilitate || 2 *post* ea *add.* Rhodiensis || 7 eos animatos — eo illis — infestique || 10 et nimis — ingenio et iudicio || 11 quam tum ille reprehendit || 14 *om.* atque *ante* superbiam — * se domant || 16 scriptum est: — * uicisse, non — id modo — *post* uereremur, *add.* et — arbitratur || 17 * quidquid] id, quod || 19 eos simul peric. — *post* propitiandos *add.* laudabiliter ac || 20 huiusmodi || 21 periculaque || 22 nationes uoluisse || 24 Rhodienses noluisse — suae opinionis || 25 et religiose || 26 tanta nos || 27 nos non || 28 Recte — consilium de nece eius — * *om.* ad [eo] — χρόνος δῆθεν παρῆν. || 30 differendi uel etiam ulc. — *om.* , et || 32 circumscripta || 33 *post* mansuetudine *add.* occupare — iam] etiam || 34 eius, * qualis fuit || 35 nec negauit — sed] et || 36 * Et quis tandem est nostrum, qui quod ad sese attinet — quempiam poenas || 37 * ecqua] et quae — , minus] nummi — damni — Atque || 38 Rhodiensibus * male erit, non quod male || 39 * ut qui] et si || 40 * colonis || 43 non minus frigide sane quam inaniter || 45 *post* praefinito *add.* aut eiusmodi aliquo || 46 est fieri, per leges quidem || 47 tamen] autem || 50 et] a — * nos — * nos || 52 nimis nimisque — nunc etiam quasi || 53 *post* numerosiusque *add.* ac comptius — potuerunt || 54 *post* uoluntates *add.* tantum || 55 respondi modo — Catonis totam || IIII 2 huiusmodi — quodnam || 4 rationis huius || 5 *om.* M. — Cato quoque || V 4 quoniam] quum || 6 eius qui per uim exstinctus existimatur. *om.* * *lac. indic.* || 7 a sep. || VI 1 inora inauritaue || 2 *om.* ullum || 3 καὶ γεῦσιν — πλὴν ἐπὶ τῶν ἀτελῆ ζώων. || VII 3 Potin' es — | Aliorum est affatim — | Me uolo — perhiberier || 4 orationis partes || 6 *om.* si — *post* particulam *add.* ad || 7 his in uerbis dem. || 9 mihi || 11 Ibi denique || 12 debuit || VIII 2 *post* flagrantissimi *add.* quidam || 5 Καὶ αὐτὸς δ' οὖν — Δικαιαρχίαν, δελφῖνα ἐρῶντα παιδὸς, καὶ πρὸς παιδικὴν ἐπτοημένον φωνήν. ατὰρ οὖν καὶ προσνηχόμενος ὁ ἰχθὺς ἀνεδέχετο τὸν παῖδα ἐπὶ τῶν νώτων, καὶ τὰς ἀκάνθας περιστέλλων, ἵνα μὴ τὸν ποθούμενον χρῶτα ἀμύξειε, καὶ ἱππηδὸν — δ' ἄρα ἡ — πᾶσα ἡ Ἰταλία θεάσασθαι ἰχθὺν νηχόμενον ὑπὸ ἔρωτος. || 6 haec — rem non minus || VIIII pepugi,

spepondi — *post* positam *add.* sed per, e, — *om.* * eo[s] || 1 uidentur — huiuscemodi uerbis || 2 at si || 4 * pruna percoctus || 5 *om.* Vt || 6 *om.* Vt || 7 *post* Trigeminis *add.* non praemordisse — dixit — Ni || 9 perduellionis — Martio || 11 occecurrerit — occecurrit || 12 duodecimo || 13 *om.* in — *om.* ut || 14 spondeo spepondi *collocat post* pepugi || 15 Sic et M. — sed sesciderat || 16 sesciderat — Non — uti praed. scesciderat — *om.* ea || 17 * Ennius quoque et Valerius || 18 mihi descendiderant. * *lac. signo om.* || X et copulate et recto — et eadem — est || 1 iunctae * sunt partes et || XI 2 hominem nulli * rei — uel] ἢ — *post ἀκόλαστον add.* ἢ ἀχρεῖον ἢ ἄχρηστον ἢ κακότροπον ἢ μιαρὸν || 4 idem demonstraturus — et alia eiusmodi || 6 occulens — illius atque || 8 nolo fit: sic — extrita syllaba || 9 defendis — sed tu — ni hoc — sed tu — , si hoc — defendas. Sed tu — , si hoc || XII 1 omni in || 2 indecere] decoram || 6 * femineas ac || XIII 1 *om.* * [quin]que || 2 quod] quam || XIIII Romanum legati missi sunt. || 2 *om.* quoque || 5 ieiuni dicti || 8 pop. Q. R. — remitterent — fecerant || XV 1 et *ante* furti *om.* — in quem || 2 acceperit — acceperit || XVI 1 * ciborumque || 5 *loco* * *lac. ponit* Chius || 6 succos insuetos inquir. — *post* quibus *add.* utebatur — *om.* * [usust] || 7 *u.* 3 * Ἄτινα || XVII 2 paruitatemque || 4: Et cetera — et grauiora remotioraque || 4 * ego hercle || 6 esse nimis || 8 * notius || 9 *om.* in — rastris hominum, || 10 * uera uirtute — uacare — liberta' est || 13 male dixis || XVIII Hannibal Romam || 2 *om.* * [Post] — . Proelio Cannensi — et selibram] S. || 3 Hoc,] Hos || 9 sese — eodem die || 11 , et in libro || XVIIII 5 *om.* eum *post* praedesque — omnium data est || 6 tribunus plebei L. || XX ob aquam a Nolanis — Nola — Ora — consonantia literarum iucunda || 1 oraque pro || 2 quam Nola, Ora, || 4 apparet || 5 pluris || 6, ebriosa, dixit || XXI, et, quoad || 1 quum dicitur, item || 3 se || XXII sint —

VII.] VI. — I 1 *om. initium libri, inc.* *** homines fecisse dicatur: || 2 *post* , inquit, *add.* imperitius, nihil || 3 necessarium — contrarium sine || 6 est; sustuleris || 7 *om.* * [si] — naturane || 13 Sic hercle || II 1 quod Graeci πεπρωμένην, uel εἱμαρμένην — connexaque || 3 *om.* τινα — συμπλοκῆς || 6 sententia huiuscemodi || 7 principali necessario || 8 *om.* * se || 11 *om.* * fere — * aliene — illepide — deruta — causam — * feceris || 12 *om.* καὶ *post* Διὸ — οὕτως εἴρηται — πρόθεσιν || 14 hoc] Homerus — *om.* ille — in hisce || 15 *post* ea *add.* refert — *om.* * [scripsit] — * quonam pacto explicet — * intricatur hoc modo || III *et* IIII Attilius *scribit* || IIII 1 cor tabesceret || V 1 quotquot annis — ego, inquit, esse purum putum || 2 noui et nouicii || 4 inclinatumque sit || 5 Iis ergo — Alfenum || 7 etiam rationes — dictae || 8 signat || 9 dictum esse || 10 sed tum || VI 2 praepetibus pennis || 5 ineptus est — Mattium — appellauit hoc — det uincenti || 6 *post* Daedali *add.* praepetes — diuersius, inquit; | — — Quid | Brundisium — *om.* * , [in] quit — portu? | et si || 8 qui idonei || 9 *post* praepetibus *add.* hilares || 12 tum quum etiam || VII Caia Tarratia *per totum cap.* || 1 habiti sunt || 2 ipsius legis || 4 populo Romano || 6 *om.* autem || 8 Accae Larentiae || VIII 1 Appion — Plistonices || 2 suis quidem || 3 * Lepida — *post* igitur *add.* quaestio || 5 * magnas manu — solus | Praestat: eum — * uno ab amica abduxit

|| VIIII 3 At aedilis || 5 aegrotum: et, in — sedebant contemnentes eum || X solitus est || 1 animos iuuenum || XI 2 Cn. || 3 Nam eum ind. — huiuscemodi || XII * alterum productum, alterum || 4 quis alius est || XIII Symposiacae || 4 ἐνθυμήματα || 5 tum etiam quum — tum etiam quum — tum quum etiam || 7 et inanes || 11 inter sese || 11 *extr. add.: τὸ γὰρ ἐξαίφνης τοιοῦτόν τι ἔοικε σημαίνειν, ὡς ἐξ ἐκείνου μεταβάλλον εἰς ἑκάτερον. ex Plat. Parmen. p. 156 D.* || 12 secundarum mensarum — *τραγήματα.* || XIIII Plato tantum duarum — meminerit, non trium || 2 quae *νουθεσία*, * uel *κόλασις*, uel *παραίνεσις* dicitur — deliquit || 4 est necessaria — similibus a — in quam peccatum — exemplo — sanciendum] succurrendum — imponendae || 7 sunt haec — *παράδειγμά τι τοῖς ἄλλοις* — *om.* οἷ — *πάσχοντα ἃ ἂν πάσχοι* || XV 3 atque alia || 4 producta || 5 omnium rerum || 5 ut *collocat post* inauditaque || 6 literas autem — *post* uocis *add. ἔσχον καὶ ἔσκον* Ionice a uerbo *ἔσχω ἴσχω* — illud || XVI Notatum uerbum || 1 se — permiserat — usurpationes * ueras didicerat — nobis fuit || 2 meo iudicio — De me Lesbia: me — * quasi non totidem mox deprecer illi || 3 dictum esse || 5 † dum] diuersitatem significationis || 6 * uitam a || 8 *post* libri *add.* ueterum || 10 * quum meae || 11 * qui quum — propulsabat et defendebat — *παραιτοῦμαι* || 13 an hominem — * defendat? || XVII 3 a Ptolemaeis —

VIII. II * sunt — * sunt || VII * *περὶ τῆς μνήμης* — natura et habitu memoriae || VIIII omnium || X meditamenta puerilia || XIII Quopsones —

VIIII. I 1 *extr. om.* funditore || 5 mittentis — * *om.* [qua]licumque || 6 * modus || 8 Quod autem ait || 9 *om.* id est incurrere in aliquid et incidere — *ποιεῖσθαι* — *om.* id est auertere atque depellere — a Q. Claudio || II Quibus || 6 Interibi — hominem esse — ac, nisi || III 2 . Is || 4 commouendos || 5 igitur est — abs te || 6 *χαρὶν ἔχω* || IIII fascinationibus || 5 , is ne || 6 hominum, * prospectantia: praeterea || 7 quoque in libro || 9 saltuatim || 10 *om.* hoc || 15 Smyrnae — Cossicium || 16 eodem in || V 4 dicunt esse || 7 quas supra posui || 8 esset — *πρόνοια οὐδὲν, πόρνης* || VI prima syllaba || 3 lectito, facit || VII 1 fuerat || VIIII uerba uertendi — aut improspere || 5 *παρελῶντα* — *ποππυλιάσδει* || 7 *κορύψῃ* || 12 transferendis sententiis — in intelligendis || 14 posset — congruit || 15 sit] si — sarcinam — ea] hoc — supernantia || 17 *om.* et || X operteque || 3 dixit || 7 *παρθενικὴν* — *pro priore* et *exhibet καὶ* — *post φιλοτήσια. addit Τὼ μὲν ἄρ' ἐν τρητοῖσι κατεύνασθεν λεχέεσσιν. Hom. Il. III. 448.* || XI 1 Maximo] M. || 2 admiranda || 7 *om.* et *post* obturbabat || 9 anno quadringentesimo quinto || XII reciproca et aduersa || 1 ancipiti quoque || 4 Planco || 6 *om.* est *post* Infestum || 7 * fabulosus || 10 * fugis || 11 * multum || 14 non quod || 19 de eo est || XIII prouocatoris || 2 Torquato || 4 quid hostis — quod genus et quam || 5 Fauorinus philosophus || 8 manu — , utrinque quiescerent pugnae. Facta || 10 si qui || 12 *om.* coepit || 16 cantabundus — scutum scuto || 17 scutum scuto — * *om.* [ne Gallus impetum in ictu haberet] — ne Gallus impetum icti haberet. || 20 Manliana

— missus, ne pugnaret, interdicto *non indicata* * *lacuna* || XIIII 3 etiam] et — ordine || 4 *om.* * [huius dies, quam] — * haec fames tam huius fami || 5 Postremae — dies confecerit || 7 sese || 8 non] nihil || 11 in quintodecimo || 15 in tertio et uicesimo || 22 quod honestatis accedit || 23 Idem Lucilius || XV 3 eo. Simul introit || 4 aetati || 7 huiuscemodi || 9 et inuolucra sensuum || 11 sententiam] quid sentiam || XVI hominem non || 2 non] haud || 5 Is deinde — fuerat || 7 laudis] lemmatis.

[PRAEFATIO.]

[...] Iucundiora alia reperiri queunt; at hoc, ut liberis 1
quoque meis partae istiusmodi remissiones essent, quando
animus eorum, interstitione aliqua negotiorum data, laxari
indulgerique potuisset. Vsi autem sumus ordine rerum 2
fortuito, quem antea in excerpendo feceramus. Nam proinde
ut librum quemque in manus ceperam seu Graecum seu
Latinum uel quid memoratu dignum audieram, ita, quae
libitum erat, cuius generis cumque erant, indistincte atque
promisce annotabam eaque mihi ad subsidium memoriae
quasi quoddam literarum penús recondebam, ut, quando
usus uenisset aut rei aut uerbi, cuius me repens forte obliuio
tenuisset, et libri, ex quibus ea sumpseram, non adessent,
facile inde nobis inuentu atque depromptu foret.

Facta igitur est in his quoque commentariis eadem rerum 3
disparilitas, quae fuit in illis annotationibus pristinis, quas
breuiter et indigeste et incondite eruditionibus lectionibus-
que uariis feceramus. Sed quoniam longinquis per hiemem 4
noctibus in agro, sicuti dixi, terrae Atticae commentationes
hasce ludere ac facere exorsi sumus, idcirco eas inscripsimus
noctium esse Atticarum, nihil imitati festiuitates in-
scriptionum, quas plerique alii utriusque linguae scriptores in
id genus libris fecerunt. Nam quia uariam et miscellam et 5
quasi confusaneam doctrinam conquisiuerant, eo titulos
quoque ad eam sententiam exquisitissimos indiderunt. Nam- 6
que alii Musarum inscripserunt, alii siluarum, ille
πέπλον, hic *Ἀμαλθείας κέρας*, alius *κηρία*, partim
λειμῶνας, quidam lectionis suae, alius antiquarum
lectionum atque alius *ἀνθηρῶν* et item alius *εὑρημά-
των*. Sunt etiam, qui *λύχνους* inscripserunt, sunt item, 7

qui στρωματεῖς, sunt adeo, qui πανδέκτας et Ἑλι-
κῶνα et προβλήματα et ἐγχειρίδια et παραξιφί-
8 δας. Est qui memoriales titulum fecerit, est qui πρα-
γματικὰ et πάρεργα et διδασκαλικά, est item qui
historiae naturalis, est παντοδαπῆς ἱστορίας, est
praeterea qui pratum, est itidem qui πάγκαρπον, est qui
9 τόπων scripsit. Sunt item multi qui coniectanea, ne-
que item non sunt, qui indices libris suis fecerint aut epi-
stularum moralium aut epistulicarum quaestio-
num aut confusarum et quaedam alia inscripta nimis le-
10 pida multasque prorsum concinnitates redolentia. Nos uero,
ut captus noster est, incuriose et inmeditate ac prope etiam
subrustice ex ipso loco ac tempore hibernarum uigiliarum
Atticas noctes inscripsimus, tantum ceteris omnibus in
ipsius quoque inscriptionis laude cedentes, quantum ces-
simus in cura et elegantia scriptionis.

11 Sed ne consilium quidem in excerpendis notandisque
rebus idem mihi, quod plerisque illis, fuit. Namque illi omnes
et eorum maxime Graeci, multa et uaria lectitantes, in quas
res cumque inciderant, 'alba', ut dicitur, 'linea' sine cura
discriminis solam copiam sectati conuertebant, quibus in
legendis ante animus senio ac taedio languebit, quam unum
alterumue reppererit, quod sit aut uoluptati legere aut cultui
12 legisse aut usui meminisse. Ego uero, cum illud Ephesii uiri
summe nobilis uer[b]um cordi haberem, quod profecto ita est:
πολυμαθίη νόον οὐ διδάσκει, ipse quidem uoluendis
transeundisque multis admodum uoluminibus per omnia sem-
per negotiorum interualla, in quibus furari otium potui, exer-
citus defessusque sum, sed modica ex his eaque sola accepi,
quae aut ingenia prompta expeditaque ad honestae eruditio-
nis cupidinem utiliumque artium contemplationem celeri faci-
lique compendio ducerent aut homines aliis iam uitae negotiis
occupatos a turpi certe agrestique rerum atque herborum im-
peritia uindicarent.

13 Quod erunt autem in his commentariis pauca quaedam
scrupulosa et anxia, uel ex grammatica uel ex dialectica uel
etiam ex geometria, quodque erunt item paucula remotiora
super augurio iure et pontificio, non oportet ea defugere,

quasi aut cognitu non utilia aut perceptu difficilia. Non enim
fecimus altos nimis et obscuros in his rebus quaestionum si-
nus, sed primitias quasdam et quasi libamenta ingenuarum
artium dedimus, quae uirum ciuiliter eruditum neque audisse
umquam neque attigisse, si non [in]utile, haut quidem certe
(in)decorum est. Ab his igitur, si cui forte nonnumquam tem- 14
pus uoluptasque erit lucubratiunculas istas cognoscere, peti-
tum impetratumque uolumus, ut in legendo, quae pridem
scierint, non aspernentur quasi nota inuulgataque. Nam et 15
quid tam remotum in literis est, quin id tamen complusculi
sciant? et satis hoc blandum est, non esse haec neque in scho-
lis decantata neque in commentariis protrita. Quae porro 16
noua sibi ignotaque offenderint, aequum esse puto, ut sine
uano obtrectatu considerent, an minutae istae admonitiones
e[t] pauxillulae nequaquam tamen sint uel ad alendum stu-
dium uescae uel ad oblectandum fouendumque animum frigi-
dae, sed eius seminis generisque sint, ex quo facile adole-
scant aut ingenia hominum uegetiora aut memoria adminicula-
tior aut oratio sollertior aut sermo incorruptior aut delecta-
tio(r) in otio atque in ludo liberalior. Quae autem parum 17
plana uidebuntur aut minus plena instructaque, petimus,
inquam, ut ea non docendi magis, quam admonendi gratia
scripta existiment et, quasi demonstratione uestigiorum con-
tenti, persequantur ea post, si libebit, uel libris repertis uel
magistris. Quae uero putauerint reprehendenda, his, si au- 18
debunt, subcenseant, unde ea nos accepimus; sed enim, quae
aliter apud alium scripta legerint, ne iam statim tempore ob-
strepant, sed et rationes rerum et auctoritates hominum pen-
sitent, quos illi quosque nos secuti sumus.

Erit autem id longe optimum, ut qui in lectitando, scri- 19
bendo, commentando, numquam uoluptates, numquam labo-
res ceperunt, nullas hoc genus uigilias uigilarunt neque ullis
inter eiusdem Musae aemulos certationibus disceptationibus-
que elimati sunt, sed intemperiarum negotiorumque pleni
sunt, abeant percontando, scribendo, a noctibus his pro-
cul, atque alia sibi oblectamenta quaerant. Vetus adagium est:
nihil cum fidibus graculo, nihil cum amaracino sui.
Atque etiam, quo sit quorundam male doctorum hominum 20

scaeuitas et inuidentia irritatior, mutuabor ex Aristophanae choro anapaesta pauca et quam ille homo festiuissimus fabulae suae spectandae legem dedit, eandem ego commentariis his legendis dabo, ut ea ne attingat neue adeat profestum
21 et profanum uulgus, a ludo musico diuersum. Versus legis datae hi sunt:

Εὐφημεῖν χρὴ κἀξίστασθαι τοῖς ἡμετέροισι χοροῖσιν
Ὅστις ἄπειρος τοιῶνδε λόγων ἢ γνώμῃ μὴ καθαρεύει
Ἢ γενναίων ὄργια Μουσῶν μήτ' εἶδεν μήτ' ἐχόρευσεν, [.....]
Τούτοις αὐδῶ, καὖθις ἀπαυδῶ, καὖθις τὸ τρίτον μάλ' ἀπαυδῶ
Ἐξίστασθαι [μύσ]ταισι χοροῖς, ὑμεῖς δ' ἀνεγείρετε μολπὴν
Καὶ παννυχίδας τὰς ἡμετέρας, αἳ τῇδε πρέπουσιν ἑορτῇ.

22 Volumina commentariorum ad hunc diem uiginti iam facta
23 sunt. Quantum autem uitae mihi deinceps deum uoluntate erit quantumque a tuenda re familiari procurandoque cultu liberorum meorum dabitur otium, ea omnia subsiciua et subsecundaria tempora ad colligendas huiuscemodi memoriarum
24 delectatiunculas conferam. Progredietur ergo numerus librorum, diis bene iuuantibus, cum ipsius uitae, quantuli quique fuerint, progressibus, neque longiora mihi dari spatia uiuendi uolo, quam dum ero ad hanc quoque facultatem scribendi commentandique idoneus.

25 Capita rerum, quae cuique commentario insunt, exposuimus hic uniuersa, ut iam statim declaretur, quid quo in libro quaeri inuenirique possit.

[INDEX CAPITVLORVM.]

CAPITVLA LIBRI PRIMI.

CAPITVLA LIBRI SECVNDI.

CAPITVLA LIBRI TERTII.

ticio consulum: Senatores quibusque in senatu sententiam dicere licet.

XVIIII. Qua ratione Gauius Bassus scripserit parcum hominem appellatum et quam esse eius uocabuli causam putarit; et contra, quem in modum quibusque uerbis Fauorinus hanc traditionem eius eluserit.

CAPITVLA LIBRI QVARTI.

I. Sermo quidam Fauorini philosophi cum grammatico iactantiore factus in Socraticum modum; atque ibi in sermone dictum, quibus uerbis penus a Q. Scaeuola definita sit; quodque eadem definitio culpata reprehensaque est.

II. Morbus et uitium quid differat et quam uim habeant uocabula ista in edicto aedilium; et [an] ne eunuchus et steriles mulieres rethiberi possint diuersaeque super ea re sententiae.

III. Quod nullae fuerint rei uxoriae actiones in urbe Roma ante Caruilianum diuortium; atque inibi, quid sit proprie pelex quaeque eius uocabuli ratio sit.

IIII. Quid Seruius Sulpicius in libro, qui est de dotibus, scripserit de iure atque more ueterum sponsaliorum.

V. Historia narrata de perfidia aruspicum Etruscorum; quodque ob eam rem uersus hic a pueris Romae urbe tota cantatus est: Malum consilium consultori pessimum est.

VI. Verba ueteris senatusconsulti sita, quo decretum est, hostiis maioribus expiandum, quod in sacrario hastae Martiae mouissent; atque ibi enarratum, quid sint hostiae succidaneae, quid item porca praecidanea; et quod Capito Ateius ferias quasdam praecidaneas appellauit.

VII. De epistula Valerii Probi grammatici ad Marcellum scripta super accentu nominum quorundam Poenicorum.

VIII. Quid C. Fabricius de Cornelio Rufino, homine auaro, dixerit, quem, cum odisset inimicusque esset, designandum tamen consulem curauit.

VIIII. Quid significet proprie religiosus; et in quae diuerticula significatio istius uocabuli flexa sit; et uerba Nigidii Figuli ex commentariis eius super ea re sumpta.

X. Quid obseruatum de ordine rogandarum in senatu senten-

CAPITVLA LIBRI QVINTI.

XXI. Pluria qui dicat et compluria et compluriens, non barbare dicere, sed Latine.

CAPITVLA LIBRI SEXTI [VOLGO SEPTIMI].

CAPITVLA LIBRI SEPTIMI [VOLGO SEXTI].

CAPITVLA LIBRI OCTAVI.

item a me totidem acceperit, quae ex medio communique usu Latine loquentium minime Latina sint neque in ueterum libris repeDriantur.

III. Quem in modum et quam seuere increpuerit, audientibus nobis, Peregrinus philosophus adulescentem Romanum ex equestri familia, stantem segnem apud se et assidue oscitantem.

IIII. Quod Herodotus, scriptor historiae memoratissimus, parum uere dixerit, unam solamque pinum arborum omnium caesam numquam denuo ex iisdem radicibus pullulare; et quod item de aqua pluuiali et niue rem non satis exploratam pro comperta posuerit.

V. Quid illud sit, quod Vergilius caelum stare puluere, et quod Lucilius pectus sentibus stare dixit.

VI. Cum post offensiunculas in gratiam redeatur, expostulationes fieri mutuas minime utile esse, superque ea re et sermo Tauri expositus et uerba ex Theophrasti libro sumpta; et quid M. quoque Cicero de amore amicitiae senserit, cum ipsius uerbis additum.

VII. Ex Aristotelis libro, qui [περὶ μνήμης] inscriptus est, cognita acceptaque de natura memoriae et habitu; atque inibi alia quaedam de exuberantia aut interitu eius lecta auditaque.

VIII. Quid mihi usu uenerit, interpretari et quasi effingere uolenti locos quosdam Platonicos Latina oratione.

VIIII. Quod Theophrastus philosophus, omnis suae aetatis facundissimus, uerba pauca ad populum Atheniensem facturus, deturbatus uerecundia obticuerit; quodque idem hoc Demostheni, apud Philippum regem uerba facienti, euenerit.

X. Qualis mihi fuerit in oppido Eleusine disceptatio cum grammatico quodam praestigioso, tempora uerborum et puerilia meditamenta ignorante, remotarum autem quaestionum nebulas et formidines capiendis imperitorum animis ostentante.

XI. Quam festiue responderit Xanthippae uxori Socrates, petenti, ut per Dionysia largiore sumptu cenitarent.

XII. Quid significet in ueterum libris scriptum plerique omnes; et quod ea uerba accepta a Graecis uidentur.

XIII. † Cupsones, quod homines Afri dicunt, non esse uerbum Poenicum, sed Graecum.

XIIII. Lepidissima altercatio Fauorini philosophi aduersus

CAPITVLA LIBRI NONI.

CAPITVLA LIBRI DECIMI.

CAPITVLA LIBRI VNDECIMI.

CAPITVLA LIBRI DVODECIMI.

CAPITVLA LIBRI TERTII DECIMI.

CAPITVLA LIBRI QVARTI DECIMI.

CAPITVLA LIBRI QVINTI DECIMI.

CAPITVLA LIBRI SEXTI DECIMI.

CAPITVLA LIBRI SEPTIMI DECIMI.

ὁμολογουμένου posuisse; totumque id consideratius tractatum exploratumque.

VI. Falsum esse, quod Verrius Flaccus in libro II., quos de obscuris M. Catonis composuit, de seruo recepticio scriptum reliquit.

VII. Verba haec ex Atinia lege: Quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto, P. Nigidio et Q. Scaeuolae uisa esse non minus de praeterito furto, quam de futuro cauisse.

VIII. In sermonibus apud mensam Tauri philosophi quaeri agitarique eiusmodi solita: cur oleum saepe et facile, uina rarius congelascant, acetum haut fere umquam, et quod aquae fluuiorum fontiumque durentur, mare gelu non duretur.

VIIII. De notis literarum, quae in C. Caesaris epistulis reperiuntur; deque aliis clandestinis literis ex uetere historia petitis; et quid *σκυτάλη* sit Laconia.

X. Quid de uersibus Vergilii Fauorinus existumarit, quibus in describenda flagrantia montis Aetnae Pindarum poetam secutus est; conlataque ab eo super eadem re utriusque carmina et iudicata.

XI. Quod Plutarchus in libris symposiacis opinionem Platonis de habitu atque natura stomachi fistulaeque eius, quae *τραχεῖα* dicitur, aduersum Erasistratum medicum tutatus est, auctoritate adhibita antiqui medici Hippocratis.

XII. De materiis infamibus, quas Graeci *ἀδόξους* appellant, a Fauorino exercendi gratia disputatis.

XIII. Quin particula quot qualesque uarietates significationis habeat et quam saepe in ueterum scriptis obscura sit.

XIIII. Sententiae ex Publii mimis selectae lepidiores.

XV. Quod Carneades Academicus elleboro stomachum purgauit scripturus aduersus Zenonis Stoici decreta; deque natura medellaque ellebori candidi et nigri.

XVI. Anates Ponticas uim habere uenenis digerendis potentem; atque inibi de Mithridati regis in id genus medicamentis sollertia.

XVII. Mithridatem, Ponti regem, quinque et uiginti gentium linguis locutum; Quintumque Ennium tria corda habere

CAPITVLA LIBRI OCTAVI DECIMI.

CAPITVLA LIBRI NONI DECIMI.

CAPITVLA LIBRI VICESIMI.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER PRIMVS.

I.

Quali proportione quibusque collectionibus Plutarchus ratiocinatum esse Pythagoram philosophum dixerit de comprehendenda corporis proceritate, qua fuit Hercules, cum uitam inter homines uiueret.

Plutarchus in libro, quem de Herculis, quantum in- 1
ter homines fuit, animi corporisque ingenio atque uirtutibus conscripsit, scite subtiliterque ratiocinatum Pythagoram philosophum dicit in reperienda modulandaque status longitudinisque eius praestantia. Nam cum fere 2
constaret, curriculum stadii, quod est Pisis apud Iouem Olympium, Herculem pedibus suis metatum idque fecisse longum pedes sescentos, cetera quoque stadia in terra Graecia, ab aliis postea instituta, pedum quidem esse numero sescentum, sed tamen esse aliquantulum breuiora, facile intellexit, modum spatiumque plantae Herculis, ratione proportionis habita, tanto fuisse quam aliorum procerius, quanto Olympicum stadium longius esset quam cetera. Comprehensa autem mensura Herculani 3
pedis, quanta longinquitas corporis ei mensurae conueniret secundum naturalem membrorum omnium inter se competentiam modificatus est, atque ita id collegit, quod erat consequens, tanto fuisse Herculem corpore excelsiorem quam alios, quanto Olympicum stadium ceteris pari numero factis anteiret.

II.

Ab Herode Attico C. V. tempestiue deprompta in quendam iactantem et gloriosum adulescentem, specie tantum philosophiae sectatorem, uerba Epicteti Stoici, quibus festiuiter a uero Stoico seiunxit uulgus loquacium nebulonum, qui se Stoicos nuncuparent.

1 Herodes Atticus, uir et Graeca facundia et consulari honore praeditus, accersebat saepe nos, cum apud magistros Athenis essemus, in uillas ei urbi proximas, me et clarissimum uirum Seruilianum compluresque alios nostrates, qui Roma in Graeciam ad capiendum ingenii
2 cultum concesserant. Atque ibi tunc, cum essemus apud eum in uilla, cui nomen est Cephisia, et aestu anni et sidere autumni flagrantissimo, propulsabamus incommoda caloris lucorum umbra ingentium, longis ambulacris et mollibus, aedium positu refrigeranti, lauacris nitidis et abundis et collucentibus totiusque uillae uenustate, aquis undique canoris atque auibus personante.

3 Erat ibidem nobiscum simul adulescens philosophiae sectator, 'disciplinae', ut ipse dicebat, 'stoicae', sed loqua-
4 cior inpendio et promptior. Is plerumque in conuiuio sermonibus, qui post epulas haberi solent, multa atque inmodica de philosophiae doctrinis intempestiue atque insubide disserebat praeque se uno ceteros omnes, linguae Atticae principes gentemque omnem togatam totumque nomen Latinum, rudes esse et agrestes praedicabat atque interea uocabulis haut facile cognitis, syllogismorum captionumque dialecticarum laqueis strepebat, κυριεύοντας, ἡσυχάζοντας et σωρείτας aliosque id genus griphos neminem posse dicens nisi se dissoluere. Rem uero ethicam naturamque humani ingenii uirtutumque origines officiaque earum et confinia aut contra morborum uitiorumque fraudes animorumque labes (pestilentias), asseuerabat nulli esse ulli magis
5 ea omnia explorata, comperta meditataque. Cruciatibus autem doloribusque corporis et periculis mortem minitantibus habitum statumque uitae beatae, quem se esse adeptum putabat, neque laedi neque inminui existimabat, ac ne oris quo-

que et uultus serenitatem stoici hominis umquam ulla posse aegritudine obnubilari.

Has ille inanes glorias cum flaret iamque omnes finem 6
cuperent uerbisque eius defetigati pertaeduissent, tum Herodes Graeca, uti plurimus ei mos fuit, oratione utens: 'permitte', inquit, 'philosophorum amplissime, quoniam respondere nos tibi, quos uocas 'idiotas', non quimus, recitari ex libro, quid de huiuscemodi magniloquentia uestra senserit dixeritque Epictetus, Stoicorum maximus' iussitque proferri dissertationum Epicteti digestarum ab Arriano primum librum, in quo ille uenerandus senex iuuenes, qui se 'Stoicos' appellabant, neque frugis neque operae probae, sed theorematis tantum nugalibus et puerilium isagogarum commentationibus deblaterantes, obiurgatione iusta incessiuit.

Lecta igitur sunt ex libro, qui prolatus est, ea quae addi- 7
di(t). Quibus uerbis Epictetus seuere simul et festiuiter seiunxit atque diuisit a uero atque sincero Stoico, qui esset procul dubio *ἀκώλυτος, ἀνανάγκαστος, ἀπαραπόδιστος, ἐλεύθερος, εὐπορῶν, εὐδαιμονῶν,* uulgus aliud nebulonum hominum, qui se 'Stoicos' nuncuparent atraque uerborum et argutiarum fuligine ob oculos audientium iacta sanctissimae disciplinae nomen ementirentur:

Εἰπέ μοι περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν. Ἄκουε. 8
Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Τῶν ὄντων τὰ μέν ἐστιν ἀγαθά, τὰ δὲ κακά, 9
τὰ δὲ ἀδιάφορα. Ἀγαθὰ μὲν οὖν ἀρεταὶ καὶ τὰ μετέχοντα αὐτῶν· κακὰ δὲ κακία καὶ τὰ μετέχοντα κακίας· ἀδιάφορα δὲ τὰ μεταξὺ τούτων, πλοῦτος, ὑγίεια, ζωή, θάνατος, ἡδονή, πόνος.
Πόθεν οἶδας; Ἑλλάνικος λέγει ἐν τοῖς Αἰγυ- 10
πτιακοῖς. Τί γὰρ διαφέρει τοῦτο εἰπεῖν, ἢ ὅτι Διογένης ἐν τῇ ἠθικῇ ἢ Χρύσιππος ἢ Κλεάνθης; βεβασάνικας οὖν αὐτὸ καὶ δόγμα σαυτοῦ
πεποίησαι. Δείκνυε πῶς εἴωθας ἐν πλοίῳ χει- 11
μάζεσθαι· μέμνησαι ταύτης τῆς διαιρέσεως, ὅταν ψοφήσῃ τὸ ἱστίον καὶ ἀνακραυγάσῃς. Ἂν

σοί τις κακόσχολός πως παραστὰς εἴπῃ, λέγε μοι, τοὺς θεούς [σ]οι, ἃ πρώην ἔλεγες, μὴ κακία ἐστὶν τὸ ναναγῆσαι; μή τι κακίας μετέχον; οὐκ ἄρα ξύλον ἐνσείσεις αὐτῷ; τί ἡμῖν καὶ σοί, ἄνθρωπε; ἀπολλύμεθα, καὶ σὺ ἐλθὼν παίζεις.
12 Ἐὰν δέ σε ὁ Καῖσαρ μεταπέμψηται κατηγορούμενον [....]

13 His ille auditis insolentissimus adulescens obticuit, tamquam si ea omnia non ab Epicteto in quosdam alios, sed ab Herode in eum dicta essent.

III.

Quod Chilo Lacedaemonius consilium anceps pro salute amici cepit; quodque est circumspecte et anxie considerandum, an pro utilitatibus amicorum delinquendum aliquando sit; notataque inibi et relata, quae et Theophrastus et M. Cicero super ea re scripserunt.

1 Lacedaemonium Chilonem, uirum ex illo inclyto numero sapientium, scribtum est in libris eorum, qui uitas resque gestas clarorum hominum memoriae mandauerunt, eum Chilonem in uitae suae postremo, cum iam inibi mors occuparet, ad circumstantis amicos sic locutum:
2 'Dicta', inquit, 'mea factaque in aetate longa pleraque omnia fuisse non paenitenda, fors sit ut uos etiam sciatis.
3 Ego quidem in hoc certe tempore non fallo me, nihil esse quicquam commissum a me, cuius memoria rei aliquid pariat aegritudinis, id ni illut profecto unum sit, quod rectene an perperam fecerim, nondum mihi plane liquet.
4 Super amici capite iudex cum duobus aliis fui. Ita lex fuit, uti eum hominem condemnari necessum esset. Aut amicus igitur capitis perdendus aut athibenda fraus legi
5 fuit. Multa cum animo meo ad casum tam ancipitem medendum consultaui. Visum est esse id quod feci, praequam
6 erant alia, toleratu facilius. Ipse tacitus ad condemnandum sententiam tuli, is qui simul iudicabant, ut absoluerent, per-
7 suasi. Sic mihi et iudicis et amici officium in re tanta saluum fuit. Hanc capio ex eo facto molestiam, quod metuo, ne a

perfidia et culpa non abhorreat, in eadem re eodemque tem-
pore inque communi negotio, quod mihi optimum factu du-
xerim, diuersum eius aliis suasisse'.

Et hic autem Chilo, praestabilis homo sapientiae, quo- 8
nam usque debuerit contra legem contraque ius pro amico
progredi, dubitauit eaque res in fine quoque uitae ipso ani-
mum eius anxit, et alii deinceps multi philosophiae sectato- 9
res, ut in libris eorum scriptum est, satis inquisite satisque
sollicite quaesiuerunt, ut uerbis, quae scripta sunt, ipsis
utar, *εἰ δεῖ βοηθεῖν τῷ φίλῳ παρὰ τὸ δίκαιον
καὶ μέχρι πόσου καὶ ποῖα.* Ea uerba significant, quae-
sisse eos, an nonnumquam contra ius contraue morem fa-
ciendum pro amico sit et in qualibus causis et quemnam us-
que ad modum.

Super hac quaestione cum ab aliis, sicuti dixi, multis, 10
tum uel diligentissime a Theophrasto disputatur, uiro in
philosophia peripatetica modestissimo doctissimoque, eaque
disputatio scripta est, si recte meminimus, in libro eius de
amicitia primo. Eum librum M. Cicero uidetur legisse, 11
cum ipse quoque librum de amicitia componeret. Et ce-
tera quidem, quae sumenda a Theophrasto existimauit,
ut ingenium facundiaque eius fuit, sumpsit et transposuit
commodissime aptissimeque; hunc autem locum, de quo 12
satis quaesitum esse dixi, omnium rerum aliarum difficilli-
mum strictim atque cursim transgressus est, neque ea, quae
a Theophrasto pensiculate atque enucleate scripta sunt,
executus est, sed anxietate illa et quasi morositate disputa-
tionis praetermissa, genus ipsum rei tantum paucis uerbis
notauit. Ea uerba Ciceronis, si recensere quis uellet, ap- 13
posui: 'His igitur finibus utendum esse arbitror,
ut, cum emendati mores amicorum sunt, tum sit
inter eos omnium rerum, consiliorum, uolunta-
tum, sine ulla exceptione communitas, ut etiam,
si qua fortuna acciderit, ut minus iustae uo-
luntates amicorum adiuuandae sint, in quibus
eorum aut caput agatur aut fama, declinan-
dum de uia sit, modo ne summa turpitudo se-

quatur; est enim, quatenus amicitiae uenia dari possit.'

'Cum agetur', inquit, 'aut caput amici aut fama, declinandum est de uia, ut etiam iniquam uoluntatem illius
14 adiutemus'. Sed cuiusmodi declinatio esse ista debeat qualisque ad adiuuandum digressio et in quanta uoluntatis
15 amici iniquitate, non dicit. Quid autem refert scire me in eiusmodi periculis amicorum, si non magna me turpitudo insecutura est, de uia esse recta declinandum, nisi id quoque me docuerit, quam putet magnam turpitudinem, et cum decessero de uia, quousque degredi debeam? 'Est enim',
16 inquit, 'quatenus dari amicitiae uenia possit'. Hoc immo ipsum est, quod maxime discendum est quodque ab his, qui doceant, minime dicitur, quatenus quaque fini dari
17 amicitiae uenia debeat. Chilo ille sapiens, de quo paulo ante dixi, conseruandi amici causa de uia declinauit. Sed uideo, quousque progressus sit: falsum enim pro amici salute con-
18 silium dedit. Id ipsum tamen in fine quoque uitae, an iure posset reprehendi culparique dubitauit.

'Contra patriam', inquit Cicero, 'arma pro amico su-
19 menda non sunt'. Hoc profecto nemo ignorauit, et 'priusquam Theognis', quod Lucilius ait, 'nasceretur'. Set id quaero, id desidero: cum pro amico contra ius, contra quam licet, salua tamen libertate atque pace, faciendum est et cum de uia, sicut ipse ait, declinandum est, quid et quan-
20 tum et in quali causa et quonam usque id fieri debeat. Pericles ille Atheniensis, uir egregio ingenio bonisque omnibus disciplinis ornatus, in una quidem specie, set planius tamen, quid existimaret, professus est. Nam cum amicus eum rogaret, ut pro re causaque eius falsum deiuraret, his ad eum uerbis usus est: '*Δεῖ μὲν συμπράττειν τοῖς φίλοις, ἀλλὰ μέχρι τῶν θεῶν*'.

21 Theophrastus autem in eo, quo dixi, libro inquisitius quidem super hac ipsa re et exactius pressiusque quam
22 Cicero disserit. Set is quoque in docendo non de unoquoque facto singillatim existimat neque certis exemplorum documentis, set generibus rerum summatim uniuersimque utitur ad hunc ferme modum:

'Parua', inquit, 'et tenuis uel turpitudo uel infamia sub- 23
eunda est, si ea re magna utilitas amico quaeri potest. Re-
penditur quippe et compensatur leue damnum delibatae ho-
nestatis maiore alia grauioreque in adiuuando amico honesta-
te, minimaque illa labes et quasi lacuna famae munimentis
partarum amico utilitatium solidatur. Neque nominibus', in- 24
quit, 'moueri nos oportet, quod paria genere ipso non sunt
honestas meae famae et rei amici utilitas. Ponderibus haec
enim potestatibusque praesentibus, non uocabulorum appel-
lationibus neque dignitatibus generum diiudicanda sunt. Nam 25
cum in rebus paribus aut non longe secus utilitas amici aut
honestas nostra consistit, honestas procul dubio praeponde-
rat; cum uero amici utilitas nimio est amplior, honestatis au-
tem nostrae in re non graui leuis iactura est, tunc, quod utile
amico est, id prae illo, quod honestum nobis est, fit plenius,
sicuti est magnum pondus aeris parua lamna auri pretiosius'.

Verba adeo ipsa Theophrasti super ea re adscribsi:
Οὐκ, εἰ δή που τοῦ[το] τῷ γένει τιμιώτερον, 26
ἤδη καί, ὁτιοῦν ἂν ᾖ μέρος τούτου, πρὸς τὸ
τηλίκον θατέρου συγκρινόμενον, αἱρετὸν
ἔσται. Λέγω δὲ οἷον, οὐ καὶ χρυσίον τιμιώτε-
ρον χαλκοῦ καὶ τηλίκον τοῦ χρυσίου, πρὸς τὸ
τηλίκον χαλκοῦ μέγεθος ἀντιπαραβαλλόμε-
νον, πλέον δόξει; ἀλλὰ ποιήσει τινὰ ῥοπὴν καὶ
τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος.

Fauorinus quoque philosophus huiuscemodi indulgen- 27
tiam gratiae tempestiuae, laxato paulum remissoque subtili
iustitiae examine, his uerbis definiuit: *Ἡ καλουμένη*
χάρις παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, τουτέστιν ὕφεσις
ἀκριβείας ἐν δέοντι.

Post deinde idem Theophrastus ad hanc ferme sen- 28
tentiam disseruit: 'Has tamen', inquit, 'paruitates rerum et
magnitudines atque has omnes officiorum aestimationes alia
nonnumquam momenta extrinsecus atque aliae quasi appen-
dices personarum et causarum et temporum et circumstan-
tiae ipsius necessitates, quas includere in praecepta diffi-
cilest, moderantur et regunt et quasi gubernant et nunc ratas
efficiunt, nunc inritas'.

29 Haec taliaque Theophrastus satis caute et sollicite et religiose, cum discernendi magis disceptandique diligentia, quam cum decernendi sententia atque fiducia, scribsit; quoniam profecto causarum ac temporum uarietates, discriminumque ac differentiarum tenuitates ignorantes decretum atque perpetuum distinctumque in rebus singulis praeceptum, quod ego nos in prima tractatus istius parte desiderare dixeram, non capiunt.

30 Eius autem Chilonis, a quo disputatiunculae huius initium fecimus, cum alia quaedam sunt monita utilia atque prudentia, tum id maxime exploratae utilitatis est, quod duas ferocissimas adfectiones amoris atque odii intra modum cautulum coercuit. 'Hac', inquit, 'fini ames, tamquam forte fortuna et osurus, hac itidem tenus oderis, tamquam fortasse
31 post amaturus'. Super hoc eodem Chilone Plutarchus philosophus in libro *περὶ ψυχῆς* primo uerbis his ita scribsit: *Χείλων ὁ παλαιός, ἀκούσας τινὸς λέγοντος, μηδένα ἔχειν ἐχθρόν, ἠρώτησεν, εἰ μηδένα φίλον ἔχει, νομίζων ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖν καὶ συνεμπλέκεσθαι φιλία[ι]ς ἀπεχθείας.*

IIII.

Quam tenuiter curioseque explorauerit Antonius Iulianus in oratione M. Tullii uerbi ab eo mutati argutiam.

1 Antonius Iulianus rhetor perquam fuit honesti atque amoeni ingeni. Doctrina quoque ista utiliore ac delectabili ueterumque elegantiarum cura et memoria multa fuit; ad hoc scribta omnia antiquiora tam curiose spectabat et aut uirtutes pensitabat aut uitia rimabatur, ut iudicium esse factum atamussim diceres.

2 Is Iulianus super eo enthymemate, quod est in oratione M. Tullii, quam pro Cn. Plancio dixit, ita
3 existimauit — sed uerba prius, de quibus iudicium ab eo factum est, ipsa ponam: Quamquam dissimilis est pecuniae debitio et gratiae. Nam qui pecuniam dissoluit, statim non habet id, quod reddidit, qui autem debet, is retinet alienum, gratiam au-

tem et qui refert, habet, et qui habet, in eo ipso quod habet, refert. Neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc soluero, nec minus ei redderem uoluntate ipsa, si hoc molestiae non accidisset — 'crispum sane', inquit, 'agmen orationis rutun- 4
dumque ac modulo ipso numerorum uenustum, sed quod cum uenia legendum sit uerbi paulum ideo inmutati, ut sententiae fides salua esset. Namque debitio gratiae et pecuniae 5
conlata uerbum utrubique seruari postulat. Ita enim recte opposita inter sese gratiae pecuniaeque debitio uidebitur, si et pecunia quidem deberi dicatur et gratia, set quid eueniat in pecunia debita solutaue, quid contra in gratia debita redditaue, debitionis uerbo utrimque seruato, disseratur. Ci- 6
cero autem', inquit, 'cum gratiae pecuniaeque debitionem dissimilem esse dixisset eiusque sententiae rationem redderet, uerbum debet in pecunia ponit, in gratia habet subiicit pro debet; ita enim dicit: Gratiam autem et qui refert, habet, et qui habet, in eo ipso quod ha- 7
bet, refert. Sed id uerbum habet cum proposita comparatione non satis conuenit. Debitio enim gratiae, non habitio, cum pecunia confertur, atque ideo consequens quidem fuerat sic dicere: 'et qui debet, in eo ipso, quod debet, refert'; sed absurdum et nimis coactum foret, si nondum redditam gratiam eo ipso redditam diceret, quia debetur. Inmutauit er- 8
go', inquit, 'subdidit uerbum ei uerbo, quod omiserat, finitimum, ut uideretur et sensum debitionis conlatae non reliquisse et concinnitatem sententiae retinuisse'. Ad hunc modum Iulianus enodabat diiudicabatque ueterum scribtorum sententias, quae aput eum adulescentes delectitabant.

V.

Quod Demosthenes rhetor cultu corporis atque uestitu probris obnoxio infamique munditia fuit; quodque item Hortensius orator ob eiusmodi munditias gestumque in agendo histrionum Dionysiae saltatriculae cognomento compellatus est.

Demosthenen traditum est uestitu ceteroque cultu 1
corporis nitido uenustoque nimisque accurato fuisse. Et

hinc et 'τὰ κομψὰ' illa 'χλανίσκια' et 'μαλακοὶ χιτωνίσκοι' ab aemulis aduersariisque probro data, hinc etiam turpibus indignisque in eum uerbis non temperatum, quin parum uir et ore quoque polluto diceretur.

2 Ad eundem modum Q. Hortensius omnibus ferme oratoribus aetatis suae, nisi M. Tullio, clarior, quod multa munditia et circumspecte compositeque indutus et amictus esset manusque eius inter agendum forent argutae admodum et gestuosae, maledictis compellationibusque probris iactatus est multaque in eum, quasi in histrionem, in ipsis causis
3 atque iudiciis dicta sunt. Sed cum L. Torquatus, subagresti homo ingenio et infestiuo, grauius acerbiusque apud consilium iudicum, cum de causa Sullae quaereretur, non iam histrionem eum esse diceret, sed gesticulariam Dionysiamque eum notissimae saltatriculae nomine appellaret, tum uoce molli atque demissa Hortensius: 'Dionysia', inquit, 'Dionysia malo equidem esse, quam quod tu, Torquate, ἄμουσος, ἀναφρόδιτος, ἀπροσδιόνυσος.'

VI.

Verba ex oratione Metelli Numidici, quam in censura dixit ad populum, cum eum ad uxores ducendas adhortaretur; eaque oratio quam ob causam reprehensa et quo contra modo defensa sit.

1 Multis et eruditis uiris audientibus legebatur oratio Metelli Numidici, grauis ac diserti uiri, quam in censura dixit ad populum de ducendis uxoribus, cum eum
2 ad matrimonia capessenda hortaretur. In ea oratione ita scribtum fuit: Si sine uxore possemus, Quirites, [esse], omnes ea molestia careremus; set quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis satis commode, nec sine illis ullo modo uiui possit, saluti perpetuae potius, quam breui uoluptati consulendum est.

3 Videbatur quibusdam, Q. Metellum censorem, cui consilium esset, ad uxores ducendas populum hortari, non oportuisse de molestia incommodisque perpetuis rei uxoriae confiteri, neque id hortari magis esse, quam dissuadere abster-

rereque; set contra in id potius orationem debuisse sumi di-
cebant, ut et nullas plerumque esse in matrimoniis molestias
adseueraret et, si quae tamen accidere nonnumquam uide-
rentur, paruas et leues facilesque esse toleratu diceret maio-
ribusque eas emolumentis et uoluptatibus obliterari easdem-
que ipsas neque omnibus neque naturae uitio, set quorun-
dam maritorum culpa et iniustitia euenire. Titus autem 4
Castricius recte atque condigne Metellum esse locutum
existimabat. 'Aliter', inquit, 'censor loqui debet, aliter
rhetor. Rhetori concessum est, sententiis uti falsis, audaci-
bus, uersutis, subdolis, captiosis, si ueri modo similes sint
et possint mouendos hominum animos qualicumque astu in-
repere'. Praeterea turpe esse ait rhetori, si quid in mala
causa destitutum atque inpropugnatum relinquat. 'Sed enim 5
Metellum' inquit 'sanctum uirum, illa grauitate et fide
praeditum, cum tanta honorum atque uitae dignitate aput
populum Romanum loquentem, nihil decuit aliut dicere, quam
quod uerum esse sibi atque omnibus uidebatur, praesertim
cum super ea re diceret, quae cotidiana intellegentia et com-
muni peruolgatoque uitae usu comprenderetur. De molestia 6
igitur cunctis hominibus notissima confessus eaque confes-
sione fidem sedulitatis ueritatisque commeritus, tum denique
facile et procliuiter, quod fuit rerum omnium ualidissimum
atque uerissimum, persuasit, ciuitatem autem saluam esse
sine matrimoniorum frequentia non posse'.

Hoc quoque aliut ex eadem oratione Q. Metelli 7
dignum esse existimauimus adsidua lectione non hercle mi-
nus, quam quae a grauissimis philosophis scribta sunt. Ver- 8
ba Metelli haec sunt: Di immortales plurimum pos-
sunt; sed non plus uelle nobis debent, quam pa-
rentes. At parentes, si pergunt liberi errare,
bonis exheredant. Quid ergo nos a dis immor-
talibus diutius expectemus, nisi malis rationi-
bus finem faciamus? Isdem deos propitios esse
aecum est, qui sibi aduersarii non sunt. Dii im-
mortales uirtutem adprobare, non athibere de-
bent.

VII.

In hisce uerbis Ciceronis ex oratione quinta in Verrem: Hanc sibi rem praesidio sperant futurum, neque mendum esse neque uitium errareque istos, qui bonos libros uiolant et futuram scribunt; atque inibi de quodam alio Ciceronis uerbo dictum, quod probe scriptum perperam mutatur; et aspersa pauca de modulis numerisque orationis, quos Cicero auide sectatus est.

1 In oratione Ciceronis quinta in Verrem, libro spectatae fidei, Tironiana cura atque disciplina facto,
2 scribtum fuit: Homines tenues, obscuro loco nati, nauigant; adeunt ad ea loca, quae numquam antea adierant. Neque noti esse iis, quo uenerunt, neque semper cum cognitoribus esse possunt, hac una tamen fiducia ciuitatis, non modo apud nostros magistratus, qui et legum et existimationis periculo continentur, neque apud ciues solum Romanos, qui et sermonis et iuris et multarum rerum societate iuncti sunt, fore se tutos arbitrantur, sed quocumque uenerint, hanc sibi rem praesidio sperant futurum.

3 Videbatur compluribus in extremo uerbo menda esse. Debuisse enim scribi putabant non futurum, sed 'futuram', neque dubitabant, quin liber emendandus esset, ne, ut in Plauti comoedia moechus, sic enim mendae suae inludiabant, ita in Ciceronis oratione soloecismus esset 'manifestarius'.

4 Aderat forte ibi amicus noster, homo lectione multa exercitus, cui pleraque omnia ueterum literarum quaesita, medi-
5 tata euigilataque erant. Is libro inspecto ait, nullum esse in eo uerbo neque mendum neque uitium, Ciceronem probe
6 ac uetuste locutum. 'Nam futurum' inquit 'non refertur ad rem, sicut legentibus temere et incuriose uidetur, neque pro participio positum est, sed uerbum est indefinitum, quod Graeci appellant 'ἀπαρέμφατον', neque numeris neque generibus praeseruiens, set liberum undique et inpromiscum.
7 Quali C. Gracchus uerbo usus est in oratione, cuius titulus est de P. Popilio circum conciliabula, in qua

ita scriptum est: Credo ego inimicos meos hoc dicturum. Inimicos dicturum, inquit, non 'dicturos'.
Videturne ea ratione positum esse aput Gracchum dictu- 8
rum, qua est aput Ciceronem futurum? sicut in Graeca oratione sine ulla uitii suspicione omnibus numeris generibusque sine discrimine tribuuntur huiuscemodi uerba:
'ἐρεῖν', 'ποιήσειν', 'ἔσεσθαι' et similia. In Claudi 9
quoque Quadrigarii tertio annali uerba haec esse dixit: Dum ii conciderentur, hostium copias ibi occupatas futurum; in duodeuicesimo annali eiusdem Quadrigarii principium libri sic scriptum: Si pro tua bonitate et nostra uoluntate tibi ualitudo subpetit, est quod speremus, deos bonis
bene facturum; item in Valerii Antiatis libro 10
quarto uicesimo simili modo scriptum esse: Si eae res diuinae factae recteque perlitatae essent, aruspices dixerunt, omnia ex sententia pro-
cessurum esse. 'Plautus etiam in Casina, cum de 11
puella loqueretur, occisurum dixit, non 'occisuram', his uerbis:

[Set] étiamne habét [nunc istúnc] Casina gládium?
[P.] Habét, sed duós. [S.] Quid duós? [P.] Alteró te
Occisurum aít, alteró uilicum.

Item Laberius in Gemellis: 12

Nón putaui, inquit, hoc eám facturum.

Non ergo isti omnes, soloecismus quid esset, ignorarunt, 13
sed et Gracchus dicturum et Quadrigarius futurum et facturum et Antias processurum et Plautus occisurum et Laberius facturum indefinito modo
dixerunt, qui modus neque in numeros, neque in personas 14
neque in tempora neque in genera distrahitur, sed omnia
istaec una eademque declinatione complectitur. Sicuti Mar- 15
cus Cicero futurum dixit non uirili genere neque neutro, soloecismus enim plane foret, sed uerbo usus est ab omni necessitate generum absoluto'.

Idem autem ille amicus noster in eiusdem M. Tullii ora- 16

tione, quae est de imperio Cn. Pompei, ita scriptum
esse a Cicerone dicebat atque ipse ita lectitabat: Cum
uestros portus, atque eos portus, quibus uitam
ac spiritum ducitis, in praedonum fuisse pote-
17 statem sciatis, neque soloecismum esse aiebat 'in po-
testatem fuisse', ut uulgus semidoctum putat, sed ratio-
nem dictu certa[m] et proba[m] contendebat, qua et Grae-
ci ita uterentur et Plautus uerborum Latinorum elegantissi-
mus in Amphitruone dixit:

. . . . Númere mi(hi) in mentém fuit,

non, ut dici solitum est 'in mente'.

18 Sed enim praeter Plautum, cuius ille in praesens exem-
plo usus est, multam nos quoque apud ueteres scriptores lo-
cutionum talium copiam offendimus atque his uulgo annota-
19 mentis inspersimus. Vt et rationem autem istam missam fa-
cias et auctoritates, sonus tamen et positura ipsa uerborum
satis declarat, id potius ἐπιμελείᾳ τῶν λέξεων modulamen-
tisque orationis M. Tullii conuenisse, ut, quoniam utrumuis
dici Latine posset, potestatem dicere mallet, non 'pote-
20 state'. Illud enim sic compositum iucundius ad aurem com-
pletiusque, insuauius hoc inperfectiusque est, si modo ita ex-
plorata aure homo sit, non surda nec iacenti; sicuti est her-
cle, quod explicauit dicere maluit, quam 'explicuit', quod
esse iam usitatius coeperat.

Verba sunt haec ipsius ex oratione, quam de impe-
rio Cn. Pompei habuit: Testis est Sicilia, quam
multis undique cinctam periculis, non terrore
belli, sed consilii celeritate explicauit. At si
'explicuit' diceret, inperfecto et debili numero uerborum
sonus clauderet.

VIII.

Historia in libris Sotionis philosophi reperta super Laide mere-
trice et Demosthene rhetore.

1 Sotion ex peripatetica disciplina haut sane ignobilis uir
fuit. Is librum multae uariaeque historiae refertum compo-

suit eumque inscripsit *κέρας Ἀμαλθείας*. Ea uox hoc 2
ferme ualet, tamquam si dicas 'cornum copiae'.

In eo libro super Demosthene rhetore et Laide mere- 3
trice historia haec scripta est: 'Lais', inquit, 'Corinthia ob elegantiam uenustatemque formae grandem pecuniam demerebat conuentusque ad eam ditiorum hominum ex omni Graecia celebres erant, neque admittebatur, nisi qui dabat, quod poposcerat: poscebat autem illa nimium quantum'. Hinc ait na- 4
tum esse illud frequens apud Graecos adagium:

Οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἐς Κόρινθον ἔσθ' ὁ πλοῦς,

quod frustra iret Corinthum ad Laidem, qui non quiret dare, quod posceretur. 'Ad hanc ille Demosthenes clancu- 5
lum adit et, ut sibi copiam sui faceret, petit. At Lais *μυρίας δραχμὰς* poposcit', hoc facit nummi nostratis denarium decem milia. 'Tali petulantia mulieris atque pecuniae magnitu- 6
dine ictus expauidusque Demosthenes auertitur et discedens: 'ego', inquit, 'paenitere tanti non emo''. Sed Graeca ipsa, quae fertur dixisse, lepidiora sunt: '*οὐκ ὠνοῦμαι*', inquit, '*μυρίων δραχμῶν μεταμέλειαν*'.

VIIII.

Quis modus fuerit, quis ordo disciplinae Pythagoricae, quantumque temporis imperatum obseruatumque sit discendi simul ac tacendi.

Ordo atque ratio Pythagorae ac deinceps familiae suc- 1
cessionis eius recipiendi instituendique discipulos huiuscemodi fuisse traditur: Iam a principio adulescentes, qui sese 2
ad discendum optulerant, '*ἐφυσιογνωμόνει*'. Id uerbum significat, mores naturasque hominum coniectatione quadam de oris et uultus ingenio deque totius corporis filo atque habitu sciscitari. Tum, qui exploratus ab eo idoneusque 3
fuerat, recipi in disciplinam statim iubebat et tempus certum tacere: non omnes idem, sed alios aliud tempus pro aestimato captu sollertiae. Is autem qui tacebat, quae diceban- 4
tur ab aliis, audiebat, neque percontari, si parum intellexerat, neque commentari, quae audierat, fas erat; sed non mi-

nus quisquam tacuit, quam biennium. Hi prorsus appella-
5 bantur intra tempus tacendi audiendique 'ἀκουστικοί'. Ast
ubi res didicerant rerum omnium difficillimas, tacere audire-
que, atque esse iam coeperant silentio eruditi, cui erat no-
men 'ἐχεμυθία', tum uerba facere et quaerere quaeque au-
dissent scribere et quae ipsi opinarentur expromere potestas
6 erat. Hi dicebantur in eo tempore 'μαθηματικοί', ab his
scilicet artibus, quas iam discere atque meditari inceptaue-
rant: quoniam geometriam et gnomonicam, musicam ceteras-
que item disciplinas altiores 'μαθήματα' ueteres Graeci ap-
pellabant; uulgus autem, quos gentilicio uocabulo 'Chal-
7 daeos' dicere oportet, 'mathematicos' dicit. Exinde his
scientiae studiis ornati ad perspicienda mundi opera et prin-
cipia naturae procedebant, ac tunc denique nominabantur
'φυσικοί'.

8 Haec eadem super Pythagora noster Taurus cum
dixisset: 'nunc autem', inquit, 'isti, qui repente pedibus in-
lotis ad philosophos deuertunt, non est hoc satis, quod sunt
omnino ἀθεώρητοι, ἄμουσοι, ἀγεωμέτρητοι, sed legem
9 etiam dant, qua philosophari discant. Alius ait: 'hoc me pri-
mum doce', item alius: 'hoc uolo', inquit, 'discere, istud
nolo'; hic a symposio Platonis incipere gestit propter
Alcibiadae comisationem, ille a Phaedro propter Lysiae
10 orationem. Est etiam', inquit, 'pro Iuppiter! qui Platonem
legere postulet non uitae ornandae, sed linguae orationis-
que comendae gratia, nec ut modestior fiat, sed ut lepidior.'
11 Haec Taurus dicere solitus, nouicios philosophorum secta-
tores cum ueteribus Pythagoricis pensitans.

12 Sed id quoque non praetereundum est, quod omnes, si-
mul atque a Pythagora in cohortem illam disciplinarum
recepti erant, quod quisque familiae pecuniaeque habebat,
in medium dabat et coibatur societas inseparabilis, tamquam
illut fuit anticum consortium, quod iure atque uerbo Romano
appellabatur 'ercto non cito'.

X.

Quibus uerbis compellauerit Fauorinus philosophus adulescentem casce nimis et prisce loquentem.

1 Fauorinus philosophus adulescenti, ueterum uerborum cupidissimo et plerasque uoces nimis priscas et ignotas in cotidianis communibusque sermonibus expromenti: 'Curius', inquit, 'et Fabricius et Coruncanius, antiquissimi uiri, et his antiquiores Horatii illi trigemini plane ac dilucide cum suis fabulati sunt neque Auruncorum aut Sicanorum aut Pelasgorum, qui primi coluisse Italiam dicuntur, sed aetatis suae uerbis locuti sunt.
2 Tu autem, proinde quasi cum matre Euandri nunc loquare, sermone abhinc multis annis iam desito uteris, quod scire atque intellegere neminem uis, quae dicas. Nonne, homo inepte, ut quod uis abunde consequaris, taces?
3 Sed antiquitatem tibi placere ais, quod honesta et bona et sobria et modesta sit.
4 Viue ergo moribus praeteritis, loquere uerbis praesentibus atque id, quod a C. Caesare, excellentis ingenii ac prudentiae uiro, in primo de analogia libro scriptum est, habe semper in memoria atque in pectore, ut tamquam scopulum, sic fugias inauditum atque insolens uerbum'.

XI.

Quod Thucydides, scriptor inclitus, Lacedaemonios in acie non tuba, sed tibiis esse usos dicit, uerbaque eius super ea re posita; quodque Herodotus Alyattem regem fidicinas in procinctu habuisse tradit; atque inibi quaedam notata de Gracchi fistula contionaria.

1 Auctor historiae Graecae grauissimus Thucydides, Lacedaemonios, summos bellatores, non cornuum tubarumue signis, sed tibiarum modulis in proeliis esse usos, refert: non prorsus ex aliquo ritu religionum neque rei diuinae gratia, neque autem ut excitarentur atque euibrarentur animi, quod cornua et litui moliuntur, sed contra, ut moderatiores modulatioresque fierent, quod tibicinis numeris temperatur.
2 Nihil adeo in congrediendis hostibus atque in principiis proeliorum

ad salutem uirtutemque aptius rati, quam si permulcti sonis
3 mitioribus non inmodice ferocirent. Cum procinctae igitur
classes erant et instructa acies coeptumque in hostem pro-
gredi, tibicines inter exercitum positi canere inceptabant.
4 Ea ibi praecentione tranquilla et uenerabili ad quandam quasi
militaris musicae disciplinam uis et impetus militum, ne sparsi
5 dispalatique proruerent, cohibebatur. Sed ipsius illius egre-
gii scriptoris uti uerbis libet, quae et dignitate et fide grauiora
sunt: *Καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ξύνοδος ἦν· Ἀργεῖοι
μὲν καὶ οἱ σύμμαχοι ἐντόνως καὶ ὀρ[γ]ῇ χω-
ροῦντες, Λακεδαιμόνιοι δὲ βραδέως καὶ ὑπὸ
αὐλητῶν πολλῶν, νόμῳ ἐγκαθεστώτων, οὐ
τοῦ θείου χάριν, ἀλλ' ἵνα ὁμαλῶς μετὰ ῥυ-
θμοῦ βαίνοντες προσέλθοιεν καὶ μὴ διασπα-
σθείη αὐτοῖς ἡ τάξις· ὅπερ φιλεῖ τὰ μεγάλα
στρατόπεδα ἐν ταῖς προσόδοις ποιεῖν.*

6 Cretenses quoque proelia ingredi solitos memoriae datum
7 est praecinente ac praemoderante cithara gressibus. Alyat-
tes autem, rex terrae Lydiae, more atque luxu barbarico
praeditus, cum bellum Milesiis faceret, ut Herodotus in
historiis tradit, concinentes habuit fistulatores et fidicines,
atque feminas etiam tibicinas in exercitu atque in procinctu
8 habuit, lasciuientium delicias conuiuiorum. Sed enim
Achaeos Homerus pugnam indipisci ait non fidicularum
tibiarumque, sed mentium animorumque concentu conspi-
ratuque tacito nitibundos:

Οἱ δ' ἄρ' ἴσαν σιγῇ μένεα πνείοντες Ἀχαιοί,
Ἐν θυμῷ μεμαῶτες ἀλεξέμεν ἀλλήλοισιν.

9 Quid ille uult ardentissimus clamor militum Romanorum,
quem in congressibus proeliorum fieri solitum scriptores an-
nalium memorauere? contrane institutum fiebat antiquae
disciplinae tam probabile? an tum et gradu clementi et silen-
tio est opus, cum ad hostem itur in conspectu longinquo pro-
cul distantem, cum uero prope ad manus uentum est, tum iam
e propinquo hostis et impetu propulsandus et clamore ter-
rendus est?

Ecce autem per tibicinia Laconica tibiae quoque illius 10
contionariae in mentem uenit, quam, C. Graccho cum po-
pulo agente, praeisse ac praeministrasse modulos ferunt.
Sed nequaquam sic est, ut a uulgo dicitur, canere tibia soli- 11
tum, qui pone eum loquentem staret, et uariis modis tum de-
mulcere animum actionemque eius, tum intendere. Quid enim 12
foret sta re ineptius, si, ut planipedi saltanti, ita Graccho
contionanti numeros et modos et frequentamenta quaedam
uaria tibicen incineret? Sed qui hoc compertius memoriae 13
tradiderunt, stetisse in circumstantibus dicunt occultius, qui
fistula breui sensim grauiusculum sonum inspiraret ad repri-
mendum sedandumque impetus uocis eius. Efferuescente 14
namque inpulsu et instinctu extraneo naturalis illa Gracchi
uehementia indiguisse, non, opinor, existimanda est. M. ta- 15
men Cicero fistulatorem istum utrique rei adhibitum esse a
Graccho putat, ut sonis, tum placidis tum citatis, aut demis-
sam iacentemque orationem eius erigeret aut ferocientem
saeuientemque cohiberet. Verba ipsius Ciceronis apposui: 16
Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Ca-
tule, ex Licinio cliente tuo, literato homine,
quem seruum sibi ille habuit ad manum, cum
eburnea solitus est habere fistula, qui staret
occulte post ipsum cum contionaretur, peritum
hominem, qui inflaret celeriter eum sonum,
qui illum aut remissum excitaret aut a conten-
tione reuocaret.

Morem autem illum ingrediendi ad tibicinum modulos 17
proelii institutum esse a Lacedaemonis, Aristoteles in
libris problemato[n] scripsit, quo manifestior fieret
exploratiorque militum securitas et alacritas. ‘Nam diffiden- 18
tiae’, inquit, ‘et timori cum ingressione huiuscemodi minime
conuenit et maesti atque formidantes ab hac tam intrepida ac
tam decora incedendi modulatione alieni sunt.’ Verba pauca 19
Aristotelis super ea re apposui: *Διὰ τί, ἐπειδὰν
κινδυνεύειν μέλλωσιν, πρὸς αὐλὸν ἐμβαί-
νουσιν; ἵνα τοὺς δειλοὺς ἀσχημονοῦντας γι-
νώσκωσιν.*

XII.

Virgo Vestae quid aetatis et ex quali familia et quo ritu quibusque caerimoniis et religionibus, ac quo nomine a pontifice maximo capiatur, et quo statim iure esse incipiat simul atque capta est; quodque, ut Labeo dicit, nec intestato cuiquam nec eius intestatae quisquam iure heres est.

1 Qui de uirgine capienda scripserunt, quorum diligentis-
sime scripsit Labeo Antistius, minorem quam annos sex,
maiorem quam annos decem natam, negauerunt capi fas esse;
2.3 item quae non sit patrima et matrima; item quae lingua debili
sensuue aurium deminuta aliaue qua corporis labe insignita
4 sit; item quae ipsa aut cuius pater emancipatus sit, etiamsi
5 uiuo patre in aui potestate sit; item cuius parentes alter am-
boue seruitutem seruierunt aut in negotiis sordidis uersantur.
6 Sed eam, cuius soror ad id sacerdotium lecta est, excusatio-
nem mereri aiunt; item cuius pater flamen aut augur aut
quindecimuirum sacris faciundis aut septemuirum epulonum
7 aut Salius est. Sponsae quoque pontificis et tubicinis sacro-
8 rum filiae uacatio a sacerdotio isto tribui solet. Praeterea
Capito Ateius scriptum reliquit, neque eius legendam
filiam, qui domicilium in Italia non haberet, et excusandam
eius, qui liberos tres haberet.

9 Virgo autem Vestalis simul est capta atque in atrium Ve-
stae deducta et pontificibus tradita est, eo statim tempore
sine emancipatione ac sine capitis minutione e patris pote-
state exit et ius testamenti faciundi adipiscitur.

10 De more autem rituque capiundae uirginis literae quidem
antiquiores non extant, nisi, quae capta prima est, a Numa
11 rege esse captam. Sed Papiam legem inuenimus, qua caue-
tur, ut pontificis maximi arbitratu uirgines e populo uiginti le-
gantur sortitioque in contione ex eo numero fiat et, cuius uir-
ginis ducta erit, ut eam pontifex maximus capiat eaque Vestae
12 fiat. Sed ea sortitio ex lege Papia non necessaria nunc uideri
solet. Nam si quis, honesto loco natus, adeat pontificem
maximum atque offerat ad sacerdotium filiam suam, cuius
dumtaxat saluis religionum obseruationibus ratio haberi pos-
sit, gratia Papiae illae legis per senatum fit.

'Capi' autem uirgo propterea dici uidetur, quia pontificis 13
maximi manu prensa ab eo parente, in cuius potestate est,
ueluti bello capta abducitur. In libro primo Fabii 14
Pictoris, quae uerba pontificem maximum dicere oporteat,
cum uirginem capiat, scriptum est. Ea uerba haec sunt:
Sacerdotem Vestalem, quae sacra faciat, quae
ius siet sacerdotem Vestalem facere pro populo Romano Quiritibus, uti quae optima lege
fuit, ita te, Amata, capio.

Plerique autem 'capi' uirginem solam debere dici putant. 15
Sed flamines quoque Diales, item pontifices et augures 'capi'
dicebantur. L. Sulla rerum gestarum libro se- 16
cundo ita scripsit: P. Cornelius, cui primum cognomen Sullae impositum est, flamen Dialis
captus. M. Cato de Lusitanis, cum Seruium 17
Galbam accusauit: Tamen dicunt deficere uoluisse. Ego me nunc uolo ius pontificium optime scire; iamne ea causa pontifex capiar? si uolo augurium optime tenere, ecquis me ob meam[...] augurem capiat?

Praeterea in commentariis Labeonis, quae ad 18
duodecim tabulas composuit, ita scriptum est: Virgo Vestalis neque heres est cuiquam intestato, neque intestatae quisquam, sed bona eius in publicum redigi aiunt. Id quo iure fiat, quaeritur.

'Amata' inter capiendum a pontifice maximo appella- 19
tur, quoniam, quae prima capta est, hoc fuisse nomen traditum est.

XIII.

Quaesitum esse in philosophia, quidnam foret in recepto mandato rectius, idne omnino facere, quod mandatum est, an nonnumquam etiam contra, si id speres ei, qui mandauit, utilius fore; superque ea quaestione expositae diuersae sententiae.

In officiis capiendis, censendis iudicandisque, quae 'κα- 1
θήκοντα' philosophi appellant, quaeri solet, an, negotio

tibi dato et, quid omnino faceres, definito, contra quid facere
debeas, si eo facto uideri possit res euentura prosperius ex-
2 que utilitate eius, qui id tibi negotium mandauit. Anceps
quaestio et in utramque partem a prudentibus uiris arbitrata
3 est. Sunt enim non pauci, qui sententiam suam una in parte
defixerint et, re semel statuta deliberataque, ab eo, cuius id
negotium pontificiumque esset, nequaquam putauerint contra
dictum eius esse faciendum, etiamsi repentinus aliqui casus
rem commodius agi posse polliceretur, ne, si spes fefellisset,
4 culpa inpatientiae et poena indeprecabilis subeunda esset, si
res forte melius uertisset, dis quidem gratia habenda, sed
exemplum tamen intromissum uideretur, quo bene consulta
5 consilia religione mandati soluta corrumperentur. Alii
existimauerunt, incommoda prius, quae metuenda essent, si
res gesta aliter foret, quam imperatum est, cum emolumento
spei pensitanda esse et, si ea leuiora minoraque, utilitas au-
tem contra grauior et amplior spe quantum potest firma
ostenderetur, tum posse aduersum mandata fieri censuerunt,
6 ne oblata diuinitus rei bene gerendae occasio amitteretur, ne-
que timendum exemplum non parendi crediderunt, si ratio-
7 nes dumtaxat huiuscemodi non abessent. Cumprimis autem
respiciendum putauerunt ingenium naturamque illius, cuia
res praeceptumque esset: ne ferox, durus, indomitus,
inexorabilisque sit, qualia fuerunt Postumiana impe-
8 ria et Manliana. Nam si tali praeceptori ratio reddenda
sit, nihil faciendum esse monuerunt aliter, quam prae-
ceptum est.

9 Instructius deliberatiusque fore arbitramur theorematium
hoc de mandatis huiuscemodi obsequendis, si exemplum
quoque P. Crassi Muciani, clari ac incluti uiri, apposuerimus.
10 Is Crassus a Sempronio Asellione et plerisque aliis hi-
storiae Romanae scriptoribus traditur habuisse quinque re-
rum bonarum maxima et praecipua: quod esset 'ditissimus',
quod 'nobilissimus', quod 'eloquentissimus', quod 'iuriscon-
11 sultissimus', quod 'pontifex maximus'. Is cum in consulatu
optineret Asiam prouinciam et circumsedere oppugnareque
Leucas pararet opusque esset firma atque procera trabe,
qui arietem faceret, quo muros eius oppidi quateret, scripsit

ad † mag. G. mole attenisium, sociorum amicorumque populi Romani, ut ex malis duobus, quos apud eos uidisset, uter maior esset, eum mittendum curaret. Tum † mag. G. com- 12
perto, quamobrem malum desideraret, non, uti iussus erat, maiorem, sed, quem esse magis idoneum aptioremque faciendo arieti facilioremque portatu existimabat, minorem misit. Crassus eum uocari iussit et, cum interrogasset, cur non 13
quem iusserat misisset, causis rationibusque quas dictitabat spretis, uestimenta detrahi imperauit uirgisque multum cecidit, corrumpi atque dissolui officium omne imperantis ratus, si quis ad id, quod facere iussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato respondeat.

XIIII.

Quid dixerit feceritque C. Fabricius, magna uir gloria magnisque rebus gestis, sed familiae pecuniaeque inops, cum ei Samnites tamquam indigenti graue aurum donarent.

Iulius Hyginus in libro de uita rebusque 1
inlustrium uirorum sexto legatos dicit a Samnitibus ad C. Fabricium, imperatorem populi Romani, uenisse et, memoratis multis magnisque rebus, quae bene ac beniuole post redditam pacem Samnitibus fecisset, optulisse dono grandem pecuniam orasseque, uti acciperet utereturque, atque id facere Samnites dixisse, quod uiderent multa ad splendorem domus atque uictus defieri neque pro amplitudine dignitateque lautum paratum esse. Tum Fabricium planas manus ab 2
auribus ad oculos et infra deinceps ad nares et ad os et ad gulam atque inde porro ad uentrem imum deduxisse et legatis ita respondisse: dum illis omnibus membris, quae attigisset, obsistere atque imperare posset, numquam quicquam defuturum; propterea se pecuniam, qua nihil sibi esset usus, ab his, quibus eam sciret usui esse, non accipere.

XV.

Quam inportunum uitium plenumque odii sit futtilis inanisque loquacitas et quam multis in locis a principibus utriusque linguae uiris detestatione iusta culpata sit.

1 Qui sunt leues et futtiles et importuni locutores quique nullo rerum pondere innixi uerbis uuidis et lapsantibus diffluunt, eorum orationem bene existimatum est in ore nasci, non in pectore; linguam autem debere aiunt non esse liberam nec uagam, sed uinclis de pectore imo ac de corde
2 aptis moueri et quasi gubernari. Sed enim uideas quosdam scatere uerbis sine ullo iudicii negotio cum securitate multa et profunda, ut loquentes plerumque uideantur loqui sese
3 nescire. Vlixen contra Homerus, uirum sapienti facundia praeditum, uocem mittere ait non ex ore, sed ex pectore, quod scilicet non ad sonum magis habitumque uocis, quam ad sententiarum penitus conceptarum altitudinem pertineret, petulantiaeque uerborum coercendae uallum esse oppositum dentium luculente dixit, ut loquendi temeritas non cordis tantum custodia atque uigilia cohibeatur, sed et quibusdam quasi excubiis in ore positis saepiatur.

4 Homerica, de quibus supra dixi, haec sunt:

Ἀλλ' ὅτε δὴ ὅπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος εἵη,

et:

Ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων.

5 Marci Tullii quoque uerba posui, quibus stultam et
6 inanem dicendi copiam grauiter et uere detestatus est: Dummodo, inquit, hoc constet, neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat, neque inscientiam illius, cui res non suppetat, uerba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quam stultam lo-
7 quacitatem. Item in libro de oratore primo uerba haec posuit: Quid enim est tam furiosum, quam uerborum uel optimorum atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia nec

scientia? Cumprimis autem M. Cato atrocissimus huiusce 8
uitii insectator est. Namque in oratione, quae inscripta 9
est si se Caelius tribunum plebis appellasset:
numquam, inquit, tacet, quem morbus tenet lo-
quendi, tamquam ueternosum bibendi atque
dormiendi. Quod si non conueniatis, cum
conuocari iubet, ita cupidus orationis condu-
cat, qui auscultet. Itaque auditis, non auscul-
tatis, tamquam pharmacopolam. Nam eius uerba
audiuntur, uerum se nemo committit [ei], si ae-
ger est. Idem Cato in eadem oratione eidem M. 10
Caelio tribuno plebi uilitatem obprobrans non loquendi
tantum, uerum etiam tacendi: frusto, inquit, panis
conduci potest, uel uti taceat uel uti loquatur.
Neque non merito Homerus unum ex omnibus Thersitam 11
'*ἀμετροεπῆ*' et '*ἀκριτόμυθον*' appellat uerbaque illius
multa et '*ἄκοσμα*' strepentium sine modo graculorum
similia esse dicit. Quid enim est aliud '*ἐκολῴα*'?
Eupolidis quoque uersus de id genus hominibus con- 12
signatissime factus est:

Λαλεῖν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λέγειν,

quod Sallustius noster imitari uolens adscribit: lo- 13
quax, inquit, magis, quam facundus. Quapropter 14
Hesiodus, poetarum prudentissimus, linguam non uul-
gandam, sed recondendam esse dicit proinde ut thesaurum,
eiusque esse in promendo gratiam plurimam, si modesta et
parca et modulata sit:

Γλώσσης τοι θησαυρὸς ἐν ἀνθρώποισιν ἄριστος
Φειδωλῆς, πλείστη δὲ χάρις κατὰ μέτρον ἰούσης.

Epicharmium quoque illud non inscite se habet: 15

Οὐ λέγειν τύγ' ἐσσὶ δεινός, ἀλλὰ σιγᾶν ἀδύνατος,

ex quo hoc profecto sumptum est:

. . . . Qui cúm loqui non pósset, 16
Tacére non potuit.

17 Fauorinum ego audiui dicere uersus istos Euripidi:

Ἀχαλίνων στομάτων,
Ἀνόμου τ' ἀφροσύνας,
Τὸ τέλος δυστυχία,

non de his tantum factos accipi debere, qui impia aut inlicita
dicerent, sed uel maxime de hominibus quoque posse dici
stulta et inmodica blaterantibus, quorum lingua tam prodiga
infrenisque sit, ut fluat semper et aestuet conluuione uer-
borum taeterrima, quod genus homines a Graecis signi-
18 ficantissimo uocabulo 'καταγλώσσοι' appellantur. Vale-
rium Probum, grammaticum inlustrem, ex familiari eius,
docto uiro, comperi, Sallustianum illud: Satis elo-
quentiae, sapientiae parum, breui antequam uita
decederet, sic legere coepisse et sic a Sallustio re-
lictum affirmauisse: 'Satis loquentiae, sapientiae parum',
quod 'loquentia' nouatori uerborum Sallustio maxime
congrueret, 'eloquentia' cum insipientia minime con-
ueniret.

19 Huiuscemodi autem loquacitatem uerborumque turbam
magnitudine inani uastam facetissimus poeta Aristopha-
nes insignibus uocabulis denotauit in his uersibus:

Ἄνθρωπον ἀγριοποιόν, αὐθαδόστομον,
Ἔχοντ' ἀχάλινον, ἀκρατές, ἀπύλωτον στόμα,
Ἀπεριλάλητον, κομποφακελορρήμονα,

20 neque minus insigniter ueteres quoque nostri hoc genus ho-
mines, in uerba proiectos, 'locutuleios' et 'blaterones' et
'linguaces' dixerunt.

XVI.

Quod uerba istaec Quadrigari ex annali tertio: ibi mille hominum occiditur, non licenter, neque de poetarum figura, sed ratione certa et proba grammaticae disciplinae dicta sunt.

1 Quadrigarius in tertio annalium ita scripsit:
Ibi occiditur mille hominum. Occiditur, in-

quit, non 'occiduntur'. Item Lucilius in tertio sa- 2
tirarum:

Adportam; mille a porta est exinde Sal(t)ernum,

mille, inquit, est, non 'mille sunt'. Varro in XVII. 3
humanarum: Ad Romuli initium plus mille et
centum annorum est. M. Cato in primo origi- 4
num: Inde est ferme mille passum. M. Cicero 5
in sexta in Antonium: Itane Ianus medius in
L. Antonii clientela est? quis umquam in illo
Iano inuentus est, qui L. Antonio mille num-
mum ferret expensum?

In his atque in multis aliis 'mille' numero singulari dictum 6
est; neque hoc, ut quidam putant, uetustati concessum est 7
aut per figurarum concinnitatem admissum est, sed sic uide-
tur ratio poscere. 'Mille' enim non pro eo ponitur, quod 8
Graece 'χίλιοι' dicitur, sed quod 'χιλιάς', et sicuti una 'χι-
λιὰς' et duae 'χιλιάδες', ita 'unum mille' et 'duo milia' certa
atque directa ratione dicitur. Quamobrem id quoque recte 9
et probabiliter dici solitum 'mille denarium in arca est' et
'mille equitum in exercitu est'. Lucilius autem, praeter- 10
quam supra posui, alio quoque in loco id manifestius demon-
strat, nam in libro XV. ita dicit: 11

Hunc, milli passum qui uicerit atque duobus,
Campanus sonipes succussor nullus sequetur
Maiore in spatio ac diuersus uidebitur ire;

item alio, libro VIIII.: 12

Tu milli nummum potes uno quaerere centum.

Milli passum dixit pro 'mille passibus' et 'uno milli' 13
d[en]uo 'nummum' pro 'unis mille nummis' aperteque
ostendit 'mille' et uocabulum esse et singulari numero dici
eiusque pluratiuum esse 'milia' et casum etiam capere abla-
tiuum. Neque ceteros casus requiri oportet, cum sint alia 14
pleraque uocabula, quae in singulos tantum casus, quaedam
etiam, quae in nullum inclinentur. Quapropter nihil iam du- 15
bium est, quin M. Cicero in oratione, quam scripsit pro
Milone, ita scriptum reliquerit: Ante fundum Clodi,

quo in fundo propter insanas illas substructiones facile mille hominum uersabatur ualentium, non 'uersabantur', quod in libris minus accuratis scriptum est. Alia enim ratione 'mille hominum', [alia 'mille homines'] dicendum est.

XVII.

Quanta cum animi aequitate tolerauerit Socrates uxoris ingenium intractabile; atque inibi, quid M. Varro in quadam satira de officio mariti scripserit.

1 Xanthippe, Socratis philosophi uxor, morosa admodum
fuisse fertur et iurgiosa, irarumque et molestiarum mulie-
2 brium per diem perque noctem scatebat. Has eius intempe-
ries in maritum Alcibiades demiratus, interrogauit Socra-
ten, quaenam ratio esset, cur mulierem tam acerbam domo
3 non exigeret. 'Quoniam', inquit Socrates, 'cum illam domi
talem perpetior, insuesco et exerceor, ut ceterorum quoque
foris petulantiam et iniuriam facilius feram'.
4 Secundum hanc sententiam quoque Varro in satira
Menippea, quam de officio mariti scripsit: uitium,
inquit, uxoris aut tollendum aut ferendum est.
Qui tollit uitium, uxorem commodiorem prae-
5 stat, qui fert, sese meliorem facit. Haec uerba
Varronis 'tollere' et 'ferre' lepide quidem composita
6 sunt, sed 'tollere' apparet dictum pro 'corrigere'. Id
etiam apparet, eiusmodi uitium uxoris, si corrigi non pos-
sit, ferendum esse Varronem censuisse, quod ferri
scilicet a uiro honeste potest: uitia enim flagitiis leuiora
sunt.

XVIII.

Quod M. Varro in quarto decimo humanarum L. Aelium magistrum suum et in ἐτυμολογίᾳ falsa reprehendit quodque idem Varro in eodem libro falsum furis ἔτυμον dicit.

1 In XIIII. rerum diuinarum libro M. Varro doctis-
simum tunc ciuitatis hominem L. Aelium errasse ostendit,

quod uocabulum Graecum uetus traductum in linguam Ro-
manam, proinde atque si primitus Latine fictum esset, re-
soluerit in uoces Latinas ratione etymologica falsa.
Verba ipsa super ea re Varronis posuimus: In quo 2
L. Aelius noster, literis ornatissimus, memo-
ria nostra errauit aliquotiens. Nam aliquot uer-
borum Graecorum antiquiorum, proinde atque
essent propria nostra, reddidit causas falsas.
Non 'leporem' dicimus, ut ait, quod est leui-
pes, sed quod est uocabulum antiquum Grae-
cum. Multa uetera illorum ignorantur, quod
pro iis aliis nunc uocabulis utuntur. Et illo-
rum esse plerique ignorent 'Graecum', quod
nunc nominant 'Ἕλληνα', 'puteum', quod uo-
cant 'φρέαρ', 'leporem', quod 'λαγωὸν' dicunt.
In quo non modo Aelii ingenium non repre-
hendo, sed industriam laudo: successum enim
fortuna, experientiam laus sequitur.
Haec Varro in primore libro scripsit, de ratione uo- 3
cabulorum scitissime, de usu utriusque linguae peritissime,
de ipso Aelio clementissime. Sed in posteriore eius- 4
dem libri parte 'furem' dicit ex eo dictum, quod
ueteres Romani 'furuum' atrum appellauerint
et fures per noctem, quae atra sit, facilius fu-
rentur. Nonne sic uidetur Varro de fure, tamquam Ae- 5
lius de lepore? Nam quod a Graecis nunc 'κλέπτης' dici-
tur, antiquiore Graeca lingua 'φὼρ' dictum est. Hinc
per adfinitatem literarum, qui 'φὼρ' Graece, est Latine
'fur'. Sed ea res fugeritne tunc Varronis memoriam, an 6
contra aptius et cohaerentius putarit, 'furem' a 'furuo', id
est nigro, appellari, in hac re de uiro tam excellentis doctri-
nae non meum iudicium est.

XVIIII.

Historia super libris Sibyllinis ac de Tarquinio Superbo rege.

In antiquis annalibus memoria super libris Si- 1
byllinis haec prodita est. Anus hospita atque incognita 2

ad Tarquinium Superbum regem adiit, nouem libros ferens,
quos esse dicebat diuina oracula; eos uelle dixit uenundare.
3 Tarquinius pretium percontatus est. Mulier nimium atque
4 inmensum poposcit; rex, quasi anus aetate desiperet, deri-
5 sit. Tum illa foculum coram cum igni apponit, tris libros
ex nouem deurit et, ecquid reliquos sex eodem pretio emere
6 uellet, regem interrogauit. Sed enim Tarquinius id multo
7 risit magis dixitque, anum iam procul dubio delirare. Mu-
lier ibidem statim tris alios libros exussit atque id ipsum
denuo placide rogat, ut tris reliquos eodem illo pretio emat.
8 Tarquinius ore iam serio atque attentiore animo fit, eam
constantiam confidentiamque non insuper habendam intel-
legit, libros tris reliquos mercatur nihilo minore pretio,
9 quam quod erat petitum pro omnibus. Sed eam mulierem
tunc a Tarquinio digressam postea nusquam loci uisam con-
10 stitit. Libri tres, in sacrarium conditi, 'Sibyllini' appellati.
11 Ad eos, quasi ad oraculum, quindecimuiri adeunt, cum di
immortales publice consulendi sunt.

XX.

Quid geometrae dicant *ἐπίπεδον*, quid *στερεόν*, quid *κύβον*, quid *γραμμήν*, quibusque ista omnia Latinis vocabulis appellentur.

1 Figurarum, quae '*σχήματα*' g e o m e t r a e appellant, ge-
2 nera sunt duo, 'planum' et 'solidum'. Haec ipsi uocant
'*ἐπίπεδον*' *καὶ* '*στερεόν*'. 'Planum' est, quod in duas partis
solum lineas habet, qua latum est et qua longum: qualia
sunt triquetra et quadrata, quae in area fiunt, sine altitudine.
3 'Solidum' est, quando non longitudines modo et latitudines
planas numeri linearum efficiunt, sed etiam extollunt altitu-
dines: quales sunt ferme metae triangulae, quas 'pyrami-
das' appellant, uel qualia sunt quadrata undique, quae '*κύ-*
4 *βους*' illi, nos 'quadrantalia' dicimus. '*Κύβος*' enim est fi-
gura ex omni latere quadrata: q u a l e s s u n t, inquit M.
V a r r o, t e s s e r a e, q u i b u s i n a l u e o l o l u d i t u r; e x
5 q u o i p s a e q u o q u e a p p e l l a t a e '*κύβοι*'. In numeris
etiam similiter '*κύβος*' dicitur, cum omne latus eiusdem

numeri aequabiliter in sese soluitur, sicuti fit cum ter terna
ducuntur atque ipse numerus terplicatur.
Huius numeri cubum Pythagoras uim habere lunaris 6
circuli dixit, quod et luna orbem suum lustret septem et ui-
ginti diebus et numerus ternio, qui 'τριὰς' Graece dicitur,
tantundem efficiat in cubo. 'Linea' autem a nostris dicitur, 7
quam 'γραμμὴν' Graeci nominant. Eam M. Varro ita de- 8
finit: Linea est, inquit, longitudo quaedam sine la-
titudine et altitudine. Εὐκλείδης autem breuius, prae- 9
termissa altitudine: γραμμή, inquit, est μῆκος ἀπλα-
τές, quod exprimere uno Latino uerbo non queas, nisi au-
deas dicere 'inlatabile'.

XXI.

Quod Iulius Hyginus affirmatissime contendit, legisse se librum P. Vergilii domesticum, [ubi] scriptum esset: et ora tristia temptantum sensu torquebit amaror, non quod uulgus legeret: sensu torquebit amaro.

Versus istos ex georgicis Vergilii plerique omnes 1
sic legunt:

At sapor indicium faciet manifestus et ora
Tristia temptantum sensu torquebit amaro.

Hyginus autem, non hercle ignobilis grammaticus, in 2
commentariis, quae in Vergilium fecit, confirmat
et perseuerat, non hoc a Vergilio relictum, sed quod ipse
inuenerit in libro, qui fuerit ex domo atque ex familia
Vergilii:

Et ora
Tristia temptantum sensu torquebit amaror.

Neque id soli Hygino, sed doctis quibusdam etiam uiris 3
complacitum, quoniam uidetur absurde dici 'sapor sensu
amaro torquet'. 'Cum ipse', inquiunt, 'sapor sensus sit,
non alium in semet ipso sensum habeat ac proinde sit quasi
dicatur 'sensus sensu amaro torquet''. Sed enim cum Fa- 4
uorino Hygini commentarium legissem atque ei statim
displicita esset insolentia et insuauitas illius sensu tor-

quebit amaro, risit et: 'Iouem lapide(u)m', inquit, 'quod sanctissimum iusiurandum habitum est, paratus ego iurare sum, Vergilium hoc numquam scripsisse, sed Hyginum
5 ego uerum dicere arbitror. Non enim primus finxit hoc uerbum Vergilius insolenter, sed in carminibus Lucreti inuentum est, nec est aspernatus auctoritatem poetae, inge-
6 nio et facundia praecellentis'. Verba ex IIII. Lucreti haec sunt:

Dilutaque contra
Cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror.

7 Non uerba autem sola, sed uersus prope totos et locos quoque Lucreti plurimos sectatum esse Vergilium uidemus.

XXII.

An, qui causas defendit, recte Latineque dicat, superesse se is, quos defendit; et superesse proprie quid sit.

1 Inroborauit inueterauitque falsa atque aliena uerbi significatio, quod dicitur 'hic illi superest', cum dicendum est, aduocatum esse quem cuipiam causamque eius defendere.
2 Atque id dicitur non in compitis tantum neque in plebe uul-
3 garia, sed in foro, in comitio, apud tribunalia. Qui integre autem locuti sunt, magnam partem 'superesse' ita dixerunt, ut eo uerbo significarent superfluere et superuacare atque
4 esse supra necessarium modum. Itaque M. Varro in satira, quae inscripta est nescis quid uesper uehat,
5 superfuisse dicit immodice et intempestiue fuisse. Verba ex eo libro haec sunt: In conuiuio legi nec omnia debent et ea potissimum, quae simul sint βιωφελῆ et delectent potius, ut id quoque uideatur non defuisse magis, quam superfuisse.

6 Memini ego praetoris, docti hominis, tribunali me forte assistere atque ibi aduocatum non incelebrem sic postulare, ut extra causam diceret remque, quae agebatur, non attingeret. Tunc praetorem ei, cuia res erat, dixisse, aduocatum eum non habere; et cum is, qui uerba faciebat, reclamasset

'ego illi V. C. supersum', respondisse praetorem festiuiter 'tu plane superes, non ades'.

M. autem Cicero in libro, qui inscriptus est de iure 7
ciuili in artem redigendo uerba haec posuit: Nec uero scientia iuris maioribus suis Q. Aelius Tubero defuit, doctrina etiam superfuit. In quo loco superfuit significare uidetur 'supra fuit et praestitit superauitque maiores suos doctrina sua, superfluenti tamen et nimis abundanti', disciplinas enim Tubero stoicas et dialecticas percalluerat. In libro quoque [de re]p[ublica] 8
secundo id ipsum uerbum Cicero ponit non temere transeundum. Verba ex eo libro haec sunt: Non grauarer, Laeli, nisi et hos uelle putarem et ipse cuperem, te quoque aliquam partem huius nostri sermonis attingere, praesertim cum heri ipse dixeris, te nobis etiam superfuturum. Verum id quidem fieri non potest; ne desis, omnes te rogamus.

Exquisite igitur et comperte Iulius Paulus dicebat, 9
homo in nostra memoria doctissimus, 'superesse' non simplici ratione dici tam Latine, quam Graece: Graecos enim '*περισσὸν*' in utramque partem ponere, uel quod superuacaneum esset ac non necessarium, uel quod abundans nimis et affluens et exuberans; sic nostros quoque ueteres 'super- 10
esse' alias dixisse pro superfluenti et uaciuo neque admodum necessario, ita ut supra posuimus Varronem dicere, alias ita, ut Cicero dixit, pro eo, quod copia quidem et facultate ceteris anteiret, super modum tamen et largius prolixiusque flueret, quam esset satis. Qui dicit ergo 'superesse 11
se' ei, quem defendit, nihil istorum uult dicere, sed nescio quid aliut indictum inscitumque dicit, ac ne Vergilii qui- 12
dem poterit auctoritate uti, qui in georgicis ita scribsit:

Primus ego in patriam mecum, modo uita supersit.

Hoc enim in loco Vergilius *ἀκυρότερον* eo uerbo usus uidetur, quod supersit dixit pro 'longinquius diutiusque ad-

13 sit', illutque contra eiusdem Vergili aliquanto est probabilius:

> Florentisque secant herbas fluuiosque ministrant
> Farraque, ne blando nequeat superesse labori:

significat enim supra laborem esse neque opprimi a labore.

14 An autem 'superesse' dixerint ueteres pro 'restare et per-
15 ficiendae rei deesse', quaerebamus. Nam Sallustius in significatione ista non 'superesse' sed 'superare' dicit. Verba eius in Iugurtha haec sunt: Is plerumque seorsum a rege exercitum ductare et omnis res exequi solitus erat, quae Iugurthae fesso aut ma-
16 ioribus astricto superauerant. Sed inuenimus in tertio Ennii annalium in hoc uersu:

> Inde sibi memorat unum super esse laborem,

id est reliquum esse et restare, quod, quia id est, diuise pronuntiandum est, ut non una pars orationis esse uideatur, sed
17 duae. Cicero autem in secunda Antoniarum, quod est reliquum, non 'superesse', sed 'restare' dicit.

18 Praeter haec, 'superesse' inuenimus dictum pro 'super-
19 stitem esse'. Ita enim scriptum est in libro epistularum M. Ciceronis ad L. Plancum et in epistula (M.) Asini Pollionis ad Ciceronem uerbis his: Nam neque deesse reipublicae uolo neque superesse, per quod significat, si respublica emoriatur et pereat, nolle
20 se uiuere. In Plauti autem Asinaria manifestius id ipsum scriptum est in his uersibus, qui sunt eius comoediae primi:

> Sicút tuum uis únicum gnatúm tuae
> Superésse uitae sóspitem et supérstitem.

21 Cauenda igitur est non inproprietas sola uerbi, sed etiam prauitas ominis, si quis senior aduocatus adulescenti 'superesse se' dicat.

XXIII.

Quis fuerit Papirius Praetextatus, quae istius causa cognomenti sit, historiaque ista omnis super eodem Papirio cognitu iucunda.

Historia de Papirio Praetextato dicta scriptaque est a M. 1
Catone in oratione, qua usus est ad milites contra
Galbam, cum multa quidem uenustate atque luce atque
munditia uerborum. Ea Catonis uerba huic prorsus com- 2
mentario indidissem, si libri copia fuisset id temporis, cum
haec dictaui. Quod si non uirtutes dignitatesque uerborum, 3
sed rem ipsam scire quaeris, res ferme ad hunc modum est:
Mos antea senatoribus Romae fuit, in curiam cum praetexta- 4
tis filiis introire. Tum, cum in senatu res maior quaepiam 5
consultata eaque in diem posterum prolata est placuitque,
ut eam rem, super qua tractauissent, ne quis enuntiaret
priusquam decreta esset, mater Papirii pueri, qui cum pa-
rente suo in curia fuerat, percontata est filium, quidnam in
senatu patres egissent. Puer respondit, tacendum esse ne- 6
que id dici licere. Mulier fit audiendi cupidior; secretum rei 7
et silentium pueri animum eius ad inquirendum euerberat:
quaerit igitur compressius uiolentiusque. Tum puer, matre 8
urgente, lepidi atque festiui mendacii consilium capit. Actum
in senatu dixit, utrum uideretur utilius exque republica esse,
unusne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta
esset. Hoc illa ubi audiuit, animus compauescit, domo tre- 9.10
pidans egreditur ad ceteras matronas. Peruenit ad senatum
postridie matrum familias caterua. Lacrimantes atque obse-
crantes orant, una potius ut duobus nupta fieret, quam ut uni
duae. Senatores ingredientes in curiam, quae illa mulierum 11
intemperies et quid sibi postulatio istaec uellet, mirabantur.
Puer Papirius in medium curiae progressus, quid mater au- 12
dire institisset, quid ipse matri dixisset, rem, sicut fuerat,
denarrat. Senatus fidem atque ingenium pueri exosculatur, 13
consultum facit, uti posthac pueri cum patribus in curiam ne
introeant, praeter ille unus Papirius; atque puero postea co-
gnomentum honoris gratia inditum 'Praetextatus' ob tacendi
loquendique in aetate praetextae prudentiam.

XXIIII.

Tria epigrammata trium ueterum poetarum, Naeuii, Plauti, Pacuuii, quae, facta ab ipsis, sepulcris eorum incisa sunt.

1 Trium poetarum illustrium epigrammata, Cn. Naeuii, Plauti, M. Pacuuii, quae ipsi fecerunt et incidenda sepulcro suo reliquerunt, nobilitatis eorum gratia et uenustatis scribenda in his commentariis esse duxi.

2 Epigramma Naeui plenum superbiae Campanae, quod testimonium esse iustum potuisset, nisi ab ipso dictum esset:

Inmórtalés mortáles sí forét fas flére,
Flerént diuaé Caménae Naéuiúm poétam.
'Itaque póstquam est órchi tráditús thesaúro,
Oblíti súnt Romaé loquiér linguá Latína.

3 Epigramma Plauti, quod dubitassemus an Plauti foret, nisi a M. Varrone positum esset in libro de poetis primo:

Postquam est mortem aptus Plautus, comoedia luget,
Scaena est deserta [ac] dein Risus, Ludus Iocusque,
Et Numeri innumeri simul omnes conlacrimarunt.

4 Epigramma Pacuuii uerecundissimum et purissimum, dignumque eius elegantissima grauitate:

Aduléscens, tam(en) etsi próperas, te hoc saxúm rogat,
Vt sé[se] aspicias, deinde quod scriptum ést legas.
Hic súnt poetae Pácuui Marcí sita
Ossa. Hóc uolebam nescius ne essés. Vale.

XXV.

Quibus uerbis M. Varro indutias definierit; quaesitumque inibi curiosius, quaenam ratio sit uocabuli indutiarum.

Duobus modis M. Varro in libro humanarum, qui 1
est de bello et pace, 'indutiae' quid sint, definit. In-
dutiae sunt, inquit, pax castrensis paucorum die-
rum. Item alio in loco: indutiae sunt, inquit, belli 2
feriae. Sed lepidae magis atque iucundae breuitatis utraque 3
definitio, quam plana aut proba esse uidetur. Nam neque 4
'pax' est indutiae, bellum enim manet, pugna cessat, neque
in solis castris neque 'paucorum' tantum 'dierum' indutiae
sunt. Quid enim dicemus, si indutiis mensum aliquot factis 5
in oppida castris concedatur? nonne tum quoque indutiae
sunt? aut rursus quid esse id dicemus, quod in primo an- 6
nalium Quadrigarii scriptum est, C. Pontium Samnitem
a dictatore Romano sex horarum indutias postulasse, si in-
dutiae 'paucorum' tantum 'dierum' appellandae sunt?
'Belli' autem 'ferias' festiue magis dixit, quam aperte atque 7
definite.

Graeci autem significantius consignatiusque cessationem 8
istam pugnae pacticiam 'ἐκεχειρίαν' dixerunt, exempta li-
tera una sonitus uastioris et subdita lenioris. Nam quod eo 9
tempore non pugnetur et manus cohibeantur, 'ἐκεχειρίαν'
appellarunt. Sed profecto non id fuit Varroni negotium, ut 10
indutias superstitiose definiret et legibus rationibusque omni-
bus definitionum inseruiret. Satis enim uisum est, eiusmodi 11
facere demonstrationem, quod genus Graeci 'τύπους' magis
et 'ὑπογραφάς', quam 'ὁρισμούς' uocant.

'Indutiarum' autem uocabulum qua sit ratione factum, 12
iam diu est, cum quaerimus. Sed ex multis, quae uel audi- 13
mus uel legimus, probabilius id, quod dicam, uidetur. 'In- 14
dutias' sic dictas arbitramur, quasi tu dicas 'inde uti iam'.
Pactum indutiarum eiusmodi est, ut in diem certum non pu- 15
gnetur nihilque incommodetur, sed ex eo die postea uti iam
omnia belli iure agantur. Quod igitur dies certus praefinitur 16
pactumque fit, ut ante eum diem ne pugnetur, atque is dies
ubi uenit 'inde uti iam' pugnetur, idcirco ex his, quibus dixi,

uocibus, quasi per quendam coitum et copulam nomen indutiarum conexum est.

17 Aurelius autem Opilius, in primo librorum, quos Musarum inscripsit: indutiae, inquit, dicuntur, cum hostes inter sese utrimque utroque alter[i] ad alteros inpune et sine pugna ineunt. Inde adeo, inquit, nomen factum uidetur, quasi in[d]ui[ti]ae,
18 hoc est initus atque introitus. Hoc ab Aurelio scriptum propterea non praeterii, ne cui harum noctium aemulo eo tantum nomine elegantius id uideretur, tamquam id nos originem uerbi requirentes fugisset.

XXVI.

Quem in modum mihi Taurus philosophus responderit percontanti, an sapiens irasceretur.

1 Interrogaui in diatriba Taurum, an sapiens irasceretur.
2 Dabat enim saepe post cotidianas lectiones quaerendi, quod
3 quis uellet, potestatem. Is cum grauiter [et] copiose de morbo affectuue irae disseruisset, quae et in ueterum libris et in ipsius commentariis exposita sunt, conuertit ad me, qui interrogaueram et 'haec ego', inquit, 'super irascendo sentio.
4 Sed, quid et Plutarchus noster, uir doctissimus ac pruden-
5 tissimus, senserit, non ab re est, ut id quoque audias. Plutarchus', inquit, 'seruo suo, nequam homini et contumaci, sed libris disputationibusque philosophiae aures inbutas habenti, tunicam detrahi ob nescio quod delictum caedique eum
6 loro iussit. Coeperat uerberari et obloquebatur, non me-
7 ruisse, ut uapulet, nihil mali, nihil sceleris admisisse. Postremo uociferari inter uapulandum incipit, neque iam querimonias aut gemitus eiulatusque facere, sed uerba seria et obiurgatoria: non ita esse Plutarchum, ut philosophum deceret, irasci turpe esse, saepe eum de malo irae edissertauisse, librum quoque *περὶ ἀοργησίας* pulcherrimum conscripsisse; his omnibus, quae in eo libro scripta sint, nequaquam conuenire, quod prouolutus effususque in iram
8 plurimis se plagis multaret. Tum Plutarchus lente et leniter: 'quid autem', inquit, 'uerbero, nunc ego tibi irasci

uideor? ex uultune meo, an ex uoce, an ex colore, an etiam ex uerbis correptum esse me ira intellegis? mihi quidem neque oculi, opinor, truces sunt neque os turbidum neque inmaniter clamo neque in spumam ruboremue efferuesco neque pudenda dico aut paenitenda neque omnino trepido ira et gestio. Haec enim omnia, si ignoras, signa esse irarum 9
solent'. Et simul ad eum, qui caedebat, conuersus: 'interim', inquit, 'dum ego atque hic disputamus, tu hoc age".

Summa autem totius sententiae Tauri haec fuit: Non idem 10
esse existimauit *ἀοργησίαν* et *ἀναλγησίαν* aliudque esse non iracundum animum, aliud '*ἀνάλγητον*' et '*ἀναίσθητον*', id est hebetem et stupentem. Nam sicut aliorum omnium, quos Latini philosophi 'affectus' uel 'affectiones', Graeci '*πάθη*' appellant, ita huius quoque motus animi, qui, cum est ulciscendi causa saeuior, 'ira' dicitur, non priuationem esse utilem censuit, quam Graeci '*στέρησιν*' dicunt, sed mediocritatem, quam '*μετριότητα*' illi appellant.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER SECVNDVS.

I.

Quo genere solitus sit philosophus Socrates exercere patientiam corporis; deque eiusdem uiri temperantia.

1 Inter labores uoluntarios et exercitia corporis ad fortuitas patientiae uices firmandi id quoque accepimus Socraten facere insueuisse:
2 Stare solitus Socrates dicitur pertinaci statu perdius atque pernox a summo lucis ortu ad solem alterum orientem, inconiuens, immobilis, isdem in uestigiis et, ore atque oculis eundem in locum directis, cogitabundus, tamquam quodam secessu mentis atque animi facto
3 a corpore. Quam rem cum Fauorinus, de fortitudine eius uiri ut pleraque disserens, attigisset: 'πολλάκις', inquit, 'ἐξ ἡλίου εἰς ἥλιον εἱστήκει ἀστραβέστερος τῶν πρέμνων'.

4 Temperantia quoque fuisse eum tanta traditum est, ut omnia fere uitae suae tempora ualitudine inoffensa uixerit.
5 In illius etiam pestilentiae uastitate, quae in belli Peloponnensiaci principis Atheniensium ciuitatem interneciuo genere morbi depopulata est, is parcendi moderandique rationibus dicitur et a uoluptatum labe cauisse et salubritates corporis retinuisse, ut nequaquam fuerit communi omnium cladi obnoxius.

II.

Quae ratio obseruatioque officiorum esse debeat inter patres filiosque in discumbendo sedendoque atque id genus rebus domi forisque, si filii magistratus sint et patres priuati; superque ea re Tauri philosophi dissertatio et exemplum ex historia Romana petitum.

Ad philosophum Taurum Athenas uisendi cognoscen- 1
dique eius gratia uenerat V. C., praeses Cretae prouinciae
et cum eo simul eiusdem praesidis pater. Taurus, secta- 2
toribus commodum dimissis, sedebat pro cubiculi sui foribus
et cum assistentibus nobis sermocinabatur. Introiuit pro- 3
uinciae praeses et cum eo pater; assurrexit placide Taurus 4
et post mutuam salutationem resedit. Allata mox una sella 5
est, quae in promptu erat, atque, dum aliae promebantur,
apposita est. Inuitauit Taurus patrem praesidis, uti sede-
ret. Atque ille ait: 'Sedeat hic potius, qui populi Romani 6
magistratus est'. 'Absque praeiudicio', inquit Taurus, 7
'tu interea sededum, cum conspicimus quaerimusque, utrum
conueniat, tene potius sedere, qui pater es, an filium, qui
magistratus est'. Et, cum pater assedisset appositumque 8
esset aliud filio quoque eius sedile, uerba super ea re Tau-
rus facit cum summa, dii boni, honorum atque officiorum
perpensatione.

Eorum uerborum sententia haec fuit: In publicis locis 9
atque muneribus atque actionibus patrum iura cum filiorum,
qui in magistratu sunt, potestatibus collata interquiescere
paululum et coniuere, sed cum extra rempublicam in do-
mestica re atque uita sedeatur, ambuletur, in conuiuio quo-
que familiari discumbatur, tum inter filium magistratum et
patrem priuatum publicos honores cessare, naturales et ge-
nuinos exoriri. 'Hoc igitur', inquit, 'quod ad me uenistis, 10
quod colloquimur nunc, quod de officiis disceptamus, pri-
uata actio est. Itaque utere apud me his honoribus prius,
quibus domi quoque uestrae te uti priorem decet'.

Haec atque alia in eandem sententiam Taurus grauiter 11
simul et comiter disseruit. Quid autem super huiuscemodi 12
patris atque filii officio apud Claudium legerimus, non

13 esse ab re uisum est, ut adscriberemus. Posuimus igitur uerba ipsa Quadrigarii ex annali eius sexto transscripta: Deinde facti consules Sempronius Gracchus iterum, Q. Fabius Maximus, filius eius, qui priore anno erat consul. Ei consuli pater proconsul obuiam in equo uehens uenit neque descendere uoluit, quod pater erat, et, quod inter eos sciebant maxima concordia conuenire, lictores non ausi sunt descendere iubere. Ubi iuxta uenit, tum consul ait: 'quid postea?' Lictor ille, qui apparebat, cito intellexit, Maximum proconsulem descendere iussit. Fabius imperio paret et filium collaudauit, cum imperium, quod populi esset, retineret.

III.

Qua ratione uerbis quibusdam uocabulisque ueteres immiserint h literae spiritum.

1 H literam siue illam spiritum magis quam literam dici oportet, inserebant eam ueteres nostri plerisque uocibus uerborum firmandis roborandisque, ut sonus earum esset uiridior uegetiorque. Atque id uidentur fecisse studio et exem-
2 plo linguae Atticae. Satis notum est, Atticos '*ἰχθὺν*' et '*'IPPON*' et multa itidem alia, contra morem gentium
3 Graeciae ceterarum, inspirantis primae literae dixisse. Sic 'lachrimas', sic 'sepulchrum', sic 'ahenum', sic 'uehemens', sic 'incohare', sic 'helluari', sic 'halucinari', sic
4 'honera', sic 'honustum' dixerunt. In his enim uerbis omnibus literae seu spiritus istius nulla ratio uisa est, nisi ut firmitas et uigor uocis, quasi quibusdam neruis additis, intenderetur.

5 Sed quoniam 'aheni' quoque exemplo usi sumus, uenit nobis in memoriam, Fid[i]um Optatum, multi nominis Romae grammaticum, ostendisse mihi librum Aeneidos secundum, mirandae uetustatis, emptum in sigillariis uiginti aureis, quem ipsius Vergili fuisse credebatur. In quo duo isti uersus cum ita scripti forent:

Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
Exultat, telis et luce coruscus aena,

additam supra uidimus h literam et 'ahena' factum. Sic in 6
illo quoque Vergili uersu in optimis libris scriptum inuenimus:

Aut foliis undam trepidi despumat aheni.

IIII.

Quam ob causam Gauius Bassus genus quoddam iudicii diuinationem appellari scripserit et quam alii causam esse eiusdem uocabuli dixerint.

Cum de constituendo accusatore quaeritur iudiciumque 1
super ea re redditur, cuinam potissimum ex duobus pluribusue accusatio subscriptioue in reum permittatur, ea res atque iudicum cognitio 'diuinatio' appellatur. Id uo- 2
cabulum quam ob causam ita factum sit, quaeri solet.

Gauius Bassus in tertio librorum, quos de 3
origine uocabulorum composuit: diuinatio, inquit, iudicium appellatur, quoniam diuinet quodammodo iudex oportet, quam sententiam sese ferre par sit. Nimis quidem est in uerbis Gaui Bassi 4
ratio inperfecta uel magis inops et ieiuna. Sed uidetur tamen 5
significare uelle, idcirco dici 'diuinationem', quod in aliis quidem causis iudex ea, [quae] didicit quaeque argumentis uel testibus demonstrata sunt, sequi solet, in hac autem re, cum eligendus accusator est, parua admodum et exilia sunt, quibus moueri iudex possit, et propterea, quinam magis ad accusandum idoneus sit, quasi diuinandum est.

Haec Bassus. Sed alii quidam 'diuinationem' esse 6
appellatam putant, quoniam, cum accusator et reus duae res quasi cognatae coniunctaeque sint neque utra sine altera constare possit, in hoc tamen genere causae reus quidem iam est, sed accusator nondum est, et idcirco, quod adhuc usque deest et latet, diuinatione supplendum est, quisnam sit accusator futurus.

V.

Quam lepide designateque dixerit Fauorinus philosophus, quid intersit inter Platonis et Lysiae orationem.

1 Fauorinus de Lysia et Platone solitus dicere est: 'Si ex Platonis', inquit, 'oratione uerbum aliquod demas mutesue atque id commodatissime facias, de elegantia tamen detraxeris; si ex Lysiae, de sententia'.

VI.

Quibus uerbis ignauiter et abiecte Vergilius usus esse dicatur et quid his, qui improbe [id] dicunt, respondeatur.

1 Nonnulli grammatici aetatis superioris, in quibus est Cornutus Annaeus, haut sane indocti neque ignobiles, qui commentaria in Vergilium composuerunt, reprehendunt quasi incuriose et abiecte uerbum positum in his uersibus:

Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias uexasse rates et gurgite in alto
A! timidos nautas canibus lacerasse marinis.

2 Vexasse enim putant uerbum esse leue et tenuis ac parui incommodi, nec tantae atrocitati congruere, cum homines repente a belua immanissima rapti laniatique sint.

3 Item aliud huiuscemodi reprehendunt:

Quis aut Eurysthea durum
Aut inlaudati nescit Busiridis aras?

Inlaudati parum idoneum uerbum esse dicunt, neque id satis esse ad faciendam scelerati hominis detestationem, qui, quod hospites omnium gentium immolare solitus fuit, non laude indignus, sed detrectatione execrationeque totius generis humani dignus esset.

4 Item aliud uerbum culpauerunt:

Per tunicam squalentem auro latus haurit apertum,

tamquam si non conuenerit dicere 'auro squalentem',
quoniam nitoribus splendoribusque auri squaloris inluuies
sit contraria.

Sed de uerbo *uexasse* ita responderi posse credo: 5
Vexasse graue uerbum est, factumque ab eo uidetur, quod
est 'uehere', in quo inest uis iam quaedam alieni arbitrii; non
enim sui potens est, qui uehitur. 'Vexare' autem, quod ex
eo inclinatum est, ui atque motu procul dubio uastior est.
Nam qui fertur et rapsatur atque huc atque illuc distrahitur,
is uexari proprie dicitur, sicuti 'taxare' pressius crebriusque
est quam 'tangere', unde id procul dubio inclinatum est, et
'iactare' multo fusius largiusque est quam 'iacere', unde
id uerbum traductum est, et 'quassare' quam 'quatere'
grauius uiolentiusque. Non igitur, quia uulgo dici solet 6
'uexatum esse' quem fumo aut uento aut puluere, propter-
ea debet uis uera atque natura uerbi deperire, quae a ue-
teribus, qui proprie atque signate locuti sunt, ita ut decuit,
conseruata est.

M. *Catonis* uerba sunt *ex oratione*, quam *de* 7
Achaeis scripsit: *Cumque Hannibal terram Ita-
liam laceraret atque uexaret*; 'uexatam' Italiam di-
xit *Cato* ab Hannibale, quando nullum calamitatis aut saeui-
tiae aut immanitatis genus reperiri queat, quod in eo tem-
pore Italia non perpessa sit; M. *Tullii in IIII. in Ver-* 8
rem: *Quae ab isto sic spoliata atque direpta
est, non, ut ab hoste aliquo, qui tamen in
bello religionem et consuetudinis iura retine-
ret, sed ut a barbaris praedonibus uexata esse
uideatur.*

De 'inlaudato' autem duo uidentur responderi posse. 9
Vnum est eiusmodi: Nemo quisquam tam efflictis est mori-
bus, quin faciat aut dicat nonnumquam aliquid, quod laudari
queat. Vnde hic antiquissimus uersus uice prouerbii ce-
lebratus est:

*Πολλάκι καὶ κηπουρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον
εἶπεν.*

Sed enim qui omni in re atque omni tempore laude omni 10

uacat, is 'inlaudatus' est isque omnium pessimus deterrimusque est, sicuti omnis culpae priuatio 'inculpatum' facit. 'Inculpatus' autem instar est absolutae uirtutis; 'inlauda-
11 tus' quoque igitur finis est extremae malitiae. Itaque Homerus non uirtutibus appellandis, sed uitiis detrahendis laudare ampliter solet. Hoc enim est:

> *Τὼ δ' οὐκ ἄκοντε πετέσθην,*

et item illud:

> *Ἔνθ' οὐκ ἂν βρίζοντα ἴδοις Ἀγαμέμνονα δῖον,*
> *Οὐδὲ καταπτώσσοντ', οὐδ' οὐκ ἐθέλοντα μάχεσθαι.*

12 Epicurus quoque simili modo maximam uoluptatem priuationem detractionemque omnis doloris definiuit his uerbis: *Ὅρος [τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν, ἡ παντὸς]*
13 *τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις.* Eadem ratione idem
14 Vergilius 'inamabilem' dixit Stygiam paludem. Nam sicut 'inlaudatum' *κατὰ στέρησιν* laudis, ita 'inamabilem'
15 *κατὰ* amoris *στέρησιν* detestatus est. Altero modo 'in-
16 laudatus' ita defenditur: 'Laudare' significat prisca lingua nominare appellareque. Sic in actionibus ciuilibus auctor
17 'laudari' dicitur, quod est nominari. Is 'inlaudatus' autem est, quasi inlaudabilis, qui neque mentione aut memoria
18 ulla dignus neque umquam nominandus est: sicuti quondam a communi consilio Asiae decretum est, uti nomen eius, qui templum Dianae Ephesi incenderat, ne quis ullo in tempore nominaret.

19 Tertium restat ex is, quae reprehensa sunt, quod tuni-
20 cam squalentem auro dixit. Id autem significat copiam densitatemque auri in squamarum speciem intexti. 'Squalere' enim dictum a squamarum crebritate asperitate-
21 que, quae in serpentium pisciumue coriis uisuntur. Quam rem et alii, et hic quidem poeta locis aliquot demonstrat:

> Quem pellis, inquit, ahenis
> In plumam squamis auro conserta tegebat.

et alio loco: 22

Iamque adeo rutilum thoraca indutus ahenis
Horrebat squamis.

Accius in Pelopidis ita scribit: 23

. . . Eius serpéntis squamae squálido auro
et púrpura
Pertéxtae.

Quicquid igitur nimis inculcatum opsitumque aliqua re erat, 24
ut incuteret uisentibus facie noua horrorem, id 'squalere'
dicebatur. Sic in corporibus incultis squamosisque alta 25
congeries sordium 'squalor' appellabatur. Cuius significationis multo assiduoque usu totum id uerbum ita contaminatum est, ut iam 'squalor' de re alia nulla, quam de solis inquinamentis dici coeperit.

VII.

De officio erga patres liberorum; deque ea re ex philosophiae libris, in quibus scriptum quaesitumque est, an omnibus patris iussis obsequendum sit.

Quaeri solitum est in philosophorum disceptationibus, 1
an semper inque omnibus iussis patri parendum sit. Super 2
ea re Graeci nostrique, qui de officiis scripserunt,
tres sententias esse, quae spectandae considerandaeque sint,
tradiderunt easque subtilissime diiudicarunt. Earum una 3
est: omnia, quae pater imperat, parendum; altera est: in 4
quibusdam parendum, quibusdam non obsequendum; tertia 5
est: nihil necesse esse patri obsequi et parere.

Haec sententia quoniam primore aspectu nimis infamis 6
est, super ea prius, quae dicta sunt, dicemus. 'Aut recte', 7
inquiunt, 'imperat pater aut perperam. Si recte imperat,
non, quia imperat, parendum, sed, quoniam id fieri ius est,
faciendum est; si perperam, nequaquam scilicet faciendum,
quod fieri non oportet'. Deinde ita concludunt: 'numquam 8
est patri parendum, quae imperat'. Set neque istam sen- 9
tentiam probari accepimus: argutiola quippe haec, sicuti mox
ostendemus, friuola et inanis est. Neque autem illa, quam 10

primo in loco diximus, uera et proba uideri potest, omnia
11 esse, quae pater iusserit, parendum. Quid enim? si pro-
ditionem patriae, si matris necem, si alia quaedam imperabit
12 turpia aut impia? Media igitur sententia optima atque tutis-
sima uisa est, quaedam esse parendum, quaedam non ob-
13 sequendum. Sed ea tamen, quae obsequi non oportet, leni-
ter et uerecunde ac sine detestatione nimia sineque obprobra-
tione acerba reprehensionis declinanda sensim et relinquenda
esse dicunt, quam respuenda.
14 Conclusio uero illa, qua colligitur, sicuti supra dictum
est, nihil patri parendum, inperfecta est refutarique ac dilui
15 sic potest: Omnia, quae in rebus humanis fiunt, ita ut docti
16 censuerunt, aut honesta sunt aut turpia. Quae sua ui recta
aut honesta sunt, ut fidem colere, patriam defendere, ut ami-
cos diligere, ea fieri oportet, siue imperet pater siue non im-
17 peret. Sed quae his contraria quaeque turpia, omnino iniqua
18 sunt, ea ne si imperet quidem. Quae uero in medio sunt et
a Graecis tum 'μέσα', tum 'ἀδιάφορα' appellantur, ut in mi-
litiam ire, rus colere, honores capessere, causas defendere,
uxorem ducere, ut iussum proficisci, ut accersitum uenire,
quoniam et haec et his similia per se ipsa neque honesta sunt
neque turpia, sed, proinde ut a nobis aguntur, ita ipsis actio-
nibus aut probanda fiunt aut reprehendenda: propterea in
eiusmodi omnium rerum generibus patri parendum esse cen-
sent, ueluti si uxorem ducere imperet aut causas pro reis di-
19 cere. Quod enim utrumque in genere ipso per sese neque
honestum neque turpe est, idcirco, si pater iubeat, obse-
20 quendum est. Sed enim si imperet, uxorem ducere infamem,
propudiosam, criminosam aut pro reo Catilina aliquo aut Tu-
bulo aut P. Clodio causam dicere, non scilicet parendum,
quoniam accedente aliquo turpitudinis numero desinunt esse
21 per sese haec media atque indifferentia. Non ergo integra
est propositio dicentium 'aut honesta sunt, quae imperat pa-
22 ter, aut turpia', neque ὑγιὲς et νόμιμον διεζευγμένον
uideri potest. Deest enim diiunctioni isti tertium: 'neque
honesta sunt neque turpia'. Quod si additur, non potest ita
concludi: 'numquam est igitur patri parendum'.

VIII.

Quod parum aequa reprehensio Epicuri a Plutarcho facta sit in syllogismi disciplina.

Plutarchus secundo librorum, quos de Homero 1
composuit, inperfecte atque praepostere atque inscite syn-
logismo esse usum Epicurum dicit uerbaque ipsa Epicuri
ponit: Ὁ θάνατος οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς· τὸ γὰρ δια-
λυθὲν ἀναισθητεῖ· τὸ δὲ ἀναισθητοῦν οὐδὲν
πρὸς ἡμᾶς. 'Nam praetermisit', inquit, 'quod in prima 2
parte sumere debuit, τὸν θάνατον εἶναι ψυχῆς καὶ σώματος
διάλυσιν, tum deinde eodem ipso, quod omiserat, quasi po- 3
sito concessoque ad confirmandum aliud utitur. Progredi 4
autem hic', inquit, 'synlogismus, nisi illo prius posito, non
potest'.

Vere hoc quidem Plutarchus de forma atque ordine 5
synlogismi scripsit. Nam [si], sicut in disciplinis traditur, ita
colligere et ratiocinari uelis, sic dici oportet: 'ὁ θάνατος
ψυχῆς καὶ σώματος διάλυσις· τὸ δὲ διαλυθὲν ἀναισθητεῖ·
τὸ δὲ ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς.' Sed Epicurus, 6
cuiusmodi homost, non inscitia uidetur partem istam syn-
logismi praetermisisse. Neque id ei negotium fuit, synlogi- 7
smum tamquam in scholis philosophorum cum numeris omni-
bus et cum suis finibus dicere; set profecto, quia separatio
animi et corporis in morte euidens est, non est ratus, neces-
sariam esse eius admonitionem, quod omnibus prosus erat
obuium. Sicuti etiam, quod coniunctionem synlogismi non 8
in fine posuit, set in principio: nam id quoque non inperite
factum, quis non uidet?

Aput Platonem quoque multis in locis reperias synlo- 9
gismos, repudiato conuersoque ordine isto, qui in docendo
traditur, cum eleganti quadam reprehensionis contemptione
positos esse.

VIIII.

Quod idem Plutarchus euidenti calumpnia uerbum ab Epicuro dictum insectatus sit.

1 In eodem libro idem Plutarchus eundem Epicurum reprehendit, quod uerbo usus sit parum proprio et
2 alienae significationis. Ita enim scribsit Epicurus: Ὅρος τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν ἡ παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις. 'Non', inquit, 'παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος, sed 'παντὸς τοῦ ἀλγεινοῦ' dicere opor-
3 tuit. Detractio enim significanda est doloris, non', inquit, 'dolentis'.
4 Nimis minute ac prope etiam subfrigide Plutarchus in
5 Epicuro accusando λεξιθηρεῖ. Has enim curas uocum uerborumque elegantias non modo non sectatur Epicurus, sed etiam insectatur.

X.

Quid sint fauisae Capitolinae; et quid super eo uerbo M. Varro Seruio Sulpicio quaerenti rescripserit.

1 Seruius Sulpicius, iuris ciuilis auctor, uir bene literatus, scripsit ad M. Varronem rogauitque, ut rescriberet, quid significaret uerbum, quod in censoriis libris scri-
2 ptum esset. Id erat uerbum 'fauisae Capitolinae'. Varro rescripsit, in memoria sibi esse, quod Q. Catulus, curator restituendi Capitolii, dixisset, uoluisse se aream Capitolinam deprimere, ut pluribus gradibus in aedem conscenderetur suggestusque pro fastigii magnitudine altior fieret, sed facere id
3 non quisse, quoniam 'fauisae' impedissent. Id esse cellas quasdam et cisternas, quae in area sub terra essent, ubi reponi solerent signa uetera, quae ex eo templo collapsa essent, [e]t alia quaedam religios[a] e donis consecratis. Ac deinde eadem epistula negat quidem, se in literis inuenisse, cur 'fauisae' dictae sint, sed Q. Valerium Soranum solitum dicere ait, quos 'thesauros' Graeco nomine appellaremus, priscos Latinos 'flauisas' dixisse, quod in eos non rude aes argentumque, sed flata signataque pecunia con-

deretur. Coniectare igitur se, detractam esse ex eo uerbo 4
secundam literam et 'fauisas' esse dictas cellas quasdam et
specus, quibus aeditui Capitolii uterentur ad custodiendas
res ueteres religiosas.

XI.

De Sicinio Dentato, egregio bellatore, multa memoratu digna.

L. Sicinium Dentatum, qui tribunus plebi fuit, Spurio Tar- 1
peio, A. Aternio consulibus, scriptum est *in libris annalibus*, plus, quam credi debeat, strenuum bellatorem
fuisse nomenque ei factum ob ingentem fortitudinem appellatumque esse Achillem Romanum. Is pugnasse in hostem 2
dicitur centum et uiginti proeliis, cicatricem auersam nullam, aduersas quinque et quadraginta tulisse, coronis donatus esse aureis octo, obsidionali una, muralibus tribus,
ciuicis quatuordecim, torquibus tribus et octoginta, armillis
plus centum sexaginta, hastis duodeuiginti. Phaleris item
donatus est quinquies uiciesque. Spolia militaria habuit 3
multiiuga, in his prouocatoria pleraque. Triumphauit cum 4
imperatoribus suis triumphos nouem.

XII.

Considerata perpensaque lex quaedam Solonis, speciem habens primorem iniquae iniustaeque legis, sed ad usum et emolumentum salubritatis penitus reperta.

In *legibus Solonis* illis antiquissimis, quae Athenis 1
axibus ligneis incisae sunt quasque latas ab eo Athenienses, ut sempiternae manerent, poenis et religionibus sanxerunt, legem esse *Aristoteles* refert scriptam ad hanc sententiam: 'Si ob discordiam dissensionemque seditio atque discessio populi in duas partes fiet et ob eam causam irritatis animis utrimque arma capientur pugnabiturque, tum qui in eo tempore in eoque casu ciuilis discordiae non alterutra parte sese adiunxerit, sed solitarius separatusque a communi malo ciuitatis secesserit, is domo, patria fortunisque omnibus careto, exul extorrisque esto'.

2 Cum hanc legem Solonis, singulari sapientia praediti, legissemus, tenuit nos grauis quaedam in principio admiratio, requirens, quam ob causam dignos esse poena existimauerit,
3 qui se procul a seditione et ciuili pugna remouissent. Tum, qui penitus atque alte usum ac sententiam legis introspexerant, non ad augendam, sed ad desinendam seditionem legem
4 hanc esse dicebant. Et res prorsum se sic habent. Nam si boni omnes, qui in principio coercendae seditioni impares fuerint, populum percitum et amentem non deseruerint, ad alterutram partem diuidi sese adiunxerint, tum eueniet, ut cum socii partis seorsum utriusque fuerint eaeque partes ab his, ut maioris auctoritatis uiris, temperari ac regi coeperint, concordia per eos potissimum restitui conciliarique possit, dum et suos, apud quos sunt, regunt atque mitificant et aduersarios sanatos magis cupiunt quam perditos.

5 Hoc idem Fauorinus philosophus inter fratres quoque aut amicos dissidentis oportere fieri censebat, ut, qui in medio sunt utriusque partis beniuoli, si in concordia adnitenda parum auctoritatis quasi ambigui amici habuerint, tum alter[i] in alteram partem discedant ac per id meritum uiam
6 sibi ad utriusque concordiam muniant. 'Nunc autem plerique', inquit, 'partis utriusque amici, quasi probe faciant, duos litigantes destituunt et relinquunt deduntque eos aduocatis maliuolis aut auaris, qui lites animasque eorum inflamment aut odii studio aut lucri.

XIII.

Liberos in multitudinis numero etiam unum filium filiamue ueteres dixisse.

1 Antiqui oratores, historiaeque aut carminum scriptores etiam unum filium filiamue 'liberos'
2 multitudinis numero appellarunt. Idque nos, cum in complurium ueterum libris scriptum aliquotiens aduerterimus, nunc quoque in libro Sempronii Asellionis rerum gestarum quinto ita positum esse offendimus.
3 Is Asellio sub P. Scipione Africano tribunus militum ad Numantiam fuit resque eas, quibus gerendis ipse interfuit, conscripsit.

Eius uerba de Tiberio Graccho, tribuno pl., quo in tem- 4
pore interfectus in Capitolio est, haec sunt: Nam Grac-
chus domo cum proficiscebatur, numquam minus
terna aut quaterna milia hominum sequebantur.
Atque inde infra de eodem Graccho ita scripsit: Orare 5
coepit id quidem, ut se defenderent liberosque
suos; eum, quem uirile secus tum in eo tempore
habebat, produci iussit populoque commendauit
prope flens.

XIIII.

Quod Marcus Cato in libro, qui inscriptus est contra Tiberium exulem, stitisses uadimonium per i literam dicit, non stetisses; eiusque uerbi ratio reddita.

In libro uetere M. Catonis, qui inscribitur contra 1
Tiberium exulem, scriptnm sic erat: Quid si uadi-
monium capite obuoluto stitisses? Recte quidem 2
ille stitisses scripsit: sed falsa et audax [emendatio....]
emendatores, 'e' scripto et per libros 'stetisses' fece-
runt, tamquam stitisses uanum et nihili uerbum esset.
Quin potius ipsi nequam et nihili sunt, qui ignorant, stitis- 3
ses dictum a Catone, quoniam 'sisteretur' uadimonium,
non 'staretur'.

XV.

Quod antiquitus aetati senectae potissimum habiti sint ampli honores; et cur postea ad maritos et ad patres idem isti honores delati sint; atque ibi de capite quaedam legis Iuliae septimo.

Apud antiquissimos Romanorum neque generi neque pe- 1
cuniae praestantior honos tribui quam aetati solitus, maiores-
que natu a minoribus colebantur ad deum prope et parentum
uicem atque omni in loco inque omni specie honoris priores
potioresque habiti. A conuiuio quoque, ut scriptum in anti- 2
quitatibus est, seniores a iunioribus domum deducebantur
eumque morem accepisse Romanos a Lacedaemoniis tradi-
tum est, apud quos Lycurgi legibus maior omnium rerum
honos aetati maiori habebatur.

3 Sed postquam suboles ciuitati necessaria uisa est et ad
prolem populi frequentandam praemiis atque inuitamentis
usus fuit, tum antelati quibusdam in rebus, qui uxorem qui-
que liberos hab[er]ent, senioribus neque liberos neque uxo-
4 res habentibus. Sicuti kapite VII. legis Iuliae priori
ex consulibus fasces sumendi potestas fit, non qui pluris an-
nos natus est, sed qui pluris liberos, quam collega, aut in
5 sua potestate habet aut bello amisit. Sed si par utrique nu-
merus liberorum est, maritus aut qui in numero maritorum
6 est praefertur; si uero ambo et mariti et patres totidem libe-
rorum sunt, tum ille pristinus honos instauratus et, qui maior
7 natu est, prior fasces sumit. Super iis autem, qui aut caelibes
ambo sunt aut parem numerum filiorum habent aut mariti
sunt et liberos non habent, nihil scriptum in lege de ea aetate
8 est. Solitos tamen audio, qui lege potiores essent, fasces
primi mensis collegis concedere aut longe aetate prioribus
aut nobilioribus multo aut secundum consulatum ineuntibus.

XVI.

Quod Caesellius Vindex a Sulpicio Apollinari reprehensus est in sensus Vergiliani enarratione.

1 Vergilii uersus sunt e libro sexto:

Ille, uides, pura iuuenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca. Primus ad auras
Aetherias Italo commixtus sanguine surget
Siluius, Albanum nomen, tua postuma proles,
Quem tibi longaeuo serum Lauinia coniunx
Educet siluis regem regumque parentem:
Vnde genus Longa nostrum dominabitur Alba.

2 Videbantur haec nequaquam conuenire:

tua postuma proles,

et:

Quem tibi longaeuo serum Lauinia coniunx
Educet regem.

Nam si hic Siluius, ita ut in omnium ferme annalium 3
monumentis scriptum est, post mortem [Aeneae] natus
est ob eamque causam praenomen ei Postumo fuit, qua ra-
tione subiectum est:

Quem tibi longaeuo serum Lauinia coniunx
Educet siluis?

Haec enim uerba significare uideri possunt, Aenea uiuo ac 4
iam sene, natum ei Siluium et educatum. Itaque hanc sen- 5
tentiam esse uerborum istorum Caesellius opinatus in
commentario lectionum antiquarum: 'postuma',
inquit, 'proles' non eum significat, qui patre mor-
tuo, sed qui postremo loco natus est: sicuti Sil-
uius, qui, Aenea iam sene, tardo seroque partu
est editus. Sed huius historiae auctorem idoneum nullum 6
nominat. Siluium autem post Aeneae mortem, sicuti diximus, 7
natum esse multi tradiderunt.

Idcirco Apollinaris Sulpicius inter cetera, in quis 8
Caesellium reprehendit, hoc quoque eius quasi erratum
animaduerit errorisque istius hanc esse causam dixit, quod
scriptum ita sit: 'Quem tibi longaeuo', inquit, 'non seni,
significatio enim est contra historiae fidem, sed in longum iam
aeuum et perpetuum recepto immortalique facto. Anchises 9
enim, qui haec ad filium dicit, sciebat eum, cum hominum uita
discessisset, immortalem atque indigetem futurum et longo
perpetuoque aeuo potiturum'. Hoc sane Apollinaris 10
argute. Sed aliud tamen est 'longum' aeuum, aliud 'per-
petuum', neque dii 'longaeui' appellantur, sed 'inmortales'.

XVII.

Cuiusmodi esse naturam quarundam praepositionum M. Cicero ani-
maduerterit; disceptatumque ibi super eo ipso, quod Cicero ob-
seruauerat.

Obseruate curioseque animaduertit M. Tullius 'in' et 1
'con' praepositiones uerbis aut uocabulis praepositas tunc
produci atque protendi, cum literae sequerentur, quae primae
sunt in 'sapiente' atque 'felice', in aliis autem omnibus cor-
repte pronuntiari.

2 Verba Ciceronis haec sunt: Quid uero hoc ele-
gantius, quod non fit natura, sed quodam in-
stituto? 'indoctus' dicimus breui prima litera,
'insanus' producta, 'inhumanus' breui, 'infelix'
longa et, ne multis, quibus in uerbis eae primae
literae sunt, quae in 'sapiente' atque 'felice',
producte dicuntur, in ceteris omnibus breuiter;
itemque 'composuit', 'consueuit', 'concrepuit',
'confecit'. Consule ueritatem, reprehendet;
refer ad auris, probabunt; quaere, cur ita sit?
dicent iuuare. Voluptati autem aurium morige-
rari debet oratio.

3 Manifesta quidem ratio suauitatis est in his uocibus, de
quibus Cicero locutus est. Sed quid dicemus de prae-
positione 'pro', quae, cum produci et corripi soleat, ob-
4 seruationem hanc tamen M. Tullii aspernata est? Non enim
semper producitur, cum sequitur ea litera, quae prima est in
uerbo 'fecit', quam Cicero hanc habere uim significat, ut
propter eam rem 'in' et 'con' praepositiones producantur.
5 Nam 'proficisci' et 'profugere' et 'profundere' et 'pro-
fanum' et 'profestum' correpte dicimus, 'proferre' autem et
6 'profligare' et 'proficere' producte. Cur igitur ea litera,
quam Cicero productionis causam facere obseruauit, non in
omnibus consimilibus eandem uim aut rationis aut suauitatis
tenet, sed aliam uocem produci facit, aliam corripi?

Neque uero 'con' particula tum solum producitur, cum
7 ea litera, de qua Cicero dixit, insequitur. Nam et Cato
et Sallustius: faenoribus inquiunt copertus est.
8 Praeterea 'coiugatus' et 'conexus' producte dicitur.

9 Sed tamen uideri potest in his, quae posui, ob eam
causam particula haec produci, quoniam eliditur ex ea n
litera: nam detrimentum literae productione syllabae com-
10 pensatur. Quod quidem etiam in eo seruatur, quod est
11 'cogo'; neque repugnat, quod 'coegi' correpte dicimus:
non enim salua id *ἀναλογίᾳ* dicitur a uerbo, quod est
'cogo'.

XVIII.

Quod Phaedon Socraticus seruus fuit; quodque item alii complusculi seruitutem seruierunt.

Phaedon Elidensis ex cohorte illa Socratica fuit 1
Socratique et Platoni per fuit familiaris. Eius nomini 2
Plato librum illum diuinum de immortalitate animae dedit.
Is Phaedon seruus fuit forma atque ingenio liberali et, ut 3
quidam scripserunt, a lenone domino puer ad merendum
coactus. Eum Cebes Socraticus hortante Socrate emisse 4
dicitur habuisseque in philosophiae disciplinis. Atque is 5
postea philosophus inlustris fuit, sermonesque eius de Socrate admodum elegantes leguntur.

Alii quoque non pauci serui fuerunt, qui post philosophi 6
clari extiterunt. Ex quibus ille Menippus fuit, cuius libros 7
M. Varro in satiris aemulatus est, quas alii 'cynicas', ipse appellat 'Menippeas'.

Sed et Theophrasti Peripatetici seruus Pompylus et 8
Zenonis Stoici seruus, qui Persaeus uocatus est, et Epicuri, cui Mys nomen fuit, philosophi non incelebris uixerunt.

Diogenes etiam Cynicus seruitutem seruiuit. Sed is 9
ex libertate in seruitutem uenum ierat. Quem cum emere
uellet Ξενιάδης Κορίνθιος et, quid artificii nouisset, [esset] percontatus: 'noui' inquit Diogenes 'hominibus liberis imperare'. Tum Ξενιάδης, responsum eius demiratus, 10
emit et manu emisit filiosque suos ei tradens: 'accipe', inquit, 'liberos meos, quibus imperes'.

De Epicteto autem philosopho nobili, quod is quoque seruus fuit, recentior est memoria, quam ut scribi quasi obliteratum debuerit.

XVIIII.

Rescire uerbum quid sit et quam habeat ueram atque propriam significationem.

Verbum 'rescire' obseruauimus uim habere propriam 1
quandam, non ex communi significatione ceterorum uerborum, quibus eadem praepositio imponitur; neque ut 'rescribere', 'relegere', 'restituere' dicimus, itidem dici-

2 mus 'rescire'. Nam qui factum aliquod occultius aut inopi-
natum insperatumque cognoscit, is dicitur proprie 'rescire'.
3 Cur autem in hoc uno uerbo 're' particula huius senten-
4 tiae uim habeat, equidem adhuc quaero. Aliter enim dictum
esse 'resciui' aut 'rescire' apud eos, qui diligenter locuti
sunt, nondum inuenimus, quam super is rebus, quae aut con-
sulto consilio latuerint aut contra spem opinionemue usu ue-
5 nerint. Quamquam ipsum 'scire' de omnibus communiter
rebus dicatur uel aduersis uel prosperis uel insperatis uel
6 expectatis. Naeuius in Triphallo ita scripsit:

> Vmquám si quicquam fílium résciuero,
> Argéntum amoris caúsa sumpse mútuum,
> Extémplo te illo dúcam, ubi non déspuas.

7 Claudius Quadrigarius in primo annali: Ea Lu-
cani ubi resciuerunt, sibi per fallacias uerba
8 data esse. Item Quadrigarius in eodem libro in
re tristi et inopinata uerbo isto ita utitur: Id ubi rescie-
runt propinqui obsidum, quos Pontio traditos
supra demonstrauimus, eorum parentes cum
propinquis capillo passo in uiam prouolarunt.
9 M. Cato in quarto originum: Deinde dictator
iubet postridie magistrum equitum arcessi:
'mittam te, si uis, cum equitibus'. 'Sero est',
inquit magister equitum, 'iam resciuere'.

XX.

Quae uolgo dicuntur uiuaria, id uocabulum ueteres non dixisse; et quid pro eo P. Scipio in oratione ad populum, quid postea M. Varro in libris de re rustica dixerit hoc sensu.

1 'Viuaria', quae nunc dicuntur saepta quaedam loca, in
quibus ferae uiuae pascuntur, M. Varro in libro de
2 re rustica III. dicit 'leporaria' appellari. Verba Varro-
nis subieci: Villaticae pastionis genera sunt tria,
ornithones, leporaria, [piscinae. Nunc ornitho-
nas dico omnium alitum, quae intra parietes uil-
lae solent pasci. Leporaria] te accipere uolo,

non ea, quae tritaui nostri dicebant, ubi soli
lepores sint, sed omnia saepta aedificia, uillae
quae sunt et habent inclusa animalia, quae pa-
scuntur. Is item infra eodem in libro ita scribit:
Cum emisti fundum Tusculanum a M. Pisone, in 3
leporario apri multi fuere.

'Viuaria' autem, quae nunc uulgus dicit, quos 'παρα- 4
δείσους' Graeci appellant, (quae 'leporaria' Varro dicit), haut
usquam memini apud uetustiores scriptum. Sed quod apud 5
Scipionem, omnium aetatis suae purissime locutum, legi-
mus 'roboraria', aliquot Romae doctos uiros dicere audiui
id significare, quod nos 'uiuaria' dicimus, appellataque esse
a tabulis roboreis, quibus saepta essent; quod genus saepto-
rum uidimus in Italia locis plerisque. Verba ex oratione 6
eius contra Claudium Asellum quinta haec sunt:
Vbi agros optime cultos atque uillas expolitis-
simas uidisset, in his regionibus excelsissimo
loco murum statuere aiebat; inde corrigere uiam,
aliis per uineas medias, aliis per roborarium at-
que piscinam, aliis per uillam.

Lacus uero aut stagna, [quae] piscibus uiuis coercentur 7
clausa, suo atque proprio nomine 'piscinas' nominauerunt.

'Apiaria' quoque uulgus dicit loca, in quibus siti sunt 8
aluei apum; sed neminem ferme, qui incorrupte locuti sunt,
aut scripsisse memini aut dixisse. M. autem Varro in libro 9
de re rustica tertio: *μελισσῶνας*, inquit, ita fa-
cere oportet, quae quidam 'mellaria' appellant.
Sed hoc uerbum, quo Varro usus est, Graecum est: nam
'*μελισσῶνες*' ita dicuntur, ut *ἀμπελῶνες* et *δαφνῶνες*.

XXI.

Super eo sidere, quod Graeci *ἅμαξαν*, nos septentriones uocamus;
ac de utriusque uocabuli ratione et origine.

Ab Aegina in Piraeum complusculi earundem disciplina- 1
rum sectatores Graeci Romanique homines eadem in naui
transmittebamus. Nox fuit et clemens mare et anni aestas 2
caelumque liquide serenum. Sedebamus ergo in puppi simul

3 uniuersi et lucentia sidera considerabamus. Tum, qui eodem
in numero Graecas res eruditi erant, quid '*βοώτης*' esset,
quid '*ἅμαξα*' et quaenam maior et quae minor, cur ita appel-
lata et quam in partem procedentis noctis spatio mouerentur
et quamobrem Homerus solam eam non occidere dicat,
cum et quaedam alia, scite ista omnia ac perite dissere-
bant.

4 Hic ego ad nostros iuuenes conuertor et: 'quid', inquam,
'uos opici dicitis mihi? quare, quod '*ἅμαξαν*' Graeci uo-
5 cant, nos 'septentriones' uocamus? non enim satis est, quod
septem stellas uidemus, sed quid hoc totum, quod 'septen-
triones' dicimus, significet, scire', inquam, 'id prolixius
uolo'.

6 Tum quispiam ex his, qui se ad literas memoriasque ue-
teres dediderat: 'uulgus', inquit, 'grammaticorum 'septen-
7 triones' a solo numero stellarum dictum putat. 'Triones'
enim per sese nihil significare aiunt, sed uocabuli esse sup-
plementum; sicut in eo, quod 'quinquatrus' dicamus, quod
8 quinque ab Idibus dierum numerus sit, 'atrus' nihil. Sed ego
quidem cum L. Aelio et M. Varrone sentio, qui 'triones'
rustico cetero uocabulo boues appellatos scribunt, quasi
quosdam 'terriones', hoc est arandae colendaeque terrae
9 idoneos. Itaque hoc sidus, quod a figura posituraque ipsa,
quia simile plaustri uideatur, antiqui Graecorum '*ἅμαξαν*' di-
xerunt, nostri quoque ueteres a bubus iunctis 'septentrio-
nes' appellarunt, id est septem stellis, ex quibus quasi iuncti
10 'triones' figurantur. Praeter hanc' inquit 'opinionem id quo-
que Varro addit, dubitare sese, an propterea magis hae se-
ptem stellae 'triones' appellatae sint, quia ita sint sitae, ut
ternae stellae proximae quaeque inter sese faciant 'trigona',
id est triquetras figuras'.

11 Ex his duabus rationibus, quas ille dixit, quod posterius
est, subtilius elegantiusque est uisum. Intuentibus enim no-
bis in illud, ita propemodum res erat, ut forma esse(t et) tri-
quetra uiderentur.

XXII.

De uento iapyge deque aliorum uentorum uocabulis regionibusque accepta ex Fauorini sermonibus.

Apud mensam Fauorini in conuiuio familiari legi soli- 1
tum erat aut uetus carmen melici poetae aut histo-
ria partim Graecae linguae, alias Latinae. Legebatur ergo 2
ibi tunc in carmine Latino ‘iapyx’ uentus quaesitum-
que est, quis hic uentus et quibus ex locis spiraret et quae
tam infrequentis uocabuli ratio esset; atque etiam petebamus,
ut super ceterorum nominibus regionibusque docere nos
ipse uellet, quia uulgo neque de appellationibus eorum neque
de finibus neque de numero conueniret.
Tum Fauorinus ita fabulatus est: ‘Satis’, inquit, ‘no- 3
tum est, limites regionesque esse caeli quatuor: ‘exortum’,
‘occasum’, ‘meridiem’, ‘septentriones’. Exortus et occa- 4
sus mobilia et uaria sunt, meridies septentrionesque statu
perpetuo stant et manent. Oritur enim sol non indidem sem- 5
per, sed aut ‘aequinoctialis’ oriens dicitur, cum in circulo
currit, qui appellatur ‘ἰσημερινός’, aut ‘solstitialis’, quae
sunt ‘θεριναί’, aut ‘brumalis’, quae sunt ‘χειμεριναὶ τρο-
παί’. Item cadit sol non in eundem semper locum. Fit enim 6
similiter occasus eius aut ‘aequinoctialis’ aut ‘solstitialis’
aut ‘brumalis’. Qui uentus igitur ab oriente ‘uerno’, id est 7
aequinoctiali, uenit, nominatur ‘eurus’, ficto uocabulo, ut
isti ἐτυμολογικοὶ aiunt, ‘ὁ ἀπὸ τῆς ἠοῦς ῥέων’. Is alio quo- 8
que a Graecis nomine ‘ἀφηλιώτης’, Romanis nauticis ‘sub-
solanus’ cognominatur. Sed qui ab aestiua et solstitiali 9
orientis meta uenit, Latine ‘aquilo’, ‘βορέας’ Graece dicitur,
eumque propterea quidam dicunt ab Homero ‘αἰθρηγενέ-
την’ appellatum; boream autem putant dictum ‘ἀπὸ τῆς
βοῆς’, quoniam sit uiolenti flatus et sonori. Tertius uentus, 10
qui ab oriente hiberno spirat, ‘uolturnum’ Romani uocant,
eum plerique Graeci mixto nomine, quod inter notum et eu-
rum sit, ‘εὐρόνοτον’ appellant. Hi sunt igitur tres uenti 11
orientales: ‘aquilo’, ‘uolturnus’, ‘eurus’, quorum medius
eurus est. His oppositi et contrarii sunt alii tres occidui: 12
‘caurus’ quem solent Graeci ‘ἀργεστὴν’ uocare: is aduer-

sus aquilonem flat; item alter 'fauonius', qui Graece ζέφυ-
ρος uocatur: is aduersus eurum flat; tertius 'africus', qui
13 Graece 'λίψ', aduersus uolturnum facit. Hae duae regiones
caeli orientis occidentisque inter sese aduersae sex habere
14 uentos uidentur. Meridies autem, quoniam certo atque fixo
limite est, unum meridialem uentum habet: is Latine 'auster',
Graece 'νότος' nominatur, quoniam est nebulosus atque
15 umectus; 'νοτὶς' enim Graece umor nominatur. Septentrio-
nes autem habent ob eandem causam unum. Is obiectus di-
rectusque in austrum, Latine 'septentrionarius', Graece
16 'ἀπαρκτίας' appellatus. Ex his octo uentis alii quatuor uen-
tos detrahunt atque id facere se dicunt Homero auctore,
qui solos quatuor uentos nouerit: eurum, austrum, aquilo-
17 nem, fauonium, a quatuor caeli partibus, quas quasi primas
nominauimus, oriente scilicet atque occidente latioribus at-
18 que simplicibus, non tripertitis. Partim autem sunt, qui pro
octo duodecim faciant, tertios quatuor in media loca inseren-
tes cir[cum] meridie[m et] septentriones eadem ratione, qua
secundi quatuor intersiti sunt inter primores duos apud orien-
tem occidentemque.

19 Sunt porro alia quaedam nomina quasi peculiarium uen-
torum, quae incolae in suis quisque regionibus fecerunt aut
ex locorum uocabulis, in quibus colunt, aut ex alia qua
20 causa, quae ad faciendum uocabulum acciderat. Nostri nam-
que Galli uentum ex sua terra flantem, quem saeuissimum
patiuntur, 'circium' appellant a turbine, opinor, eius ac uer-
21 tigine. Ἰαπυγίας ipsius ore proficiscente[m] (quasi finibus
Apuliae) [Apuli] eodem, quo ipsi sunt, nomine 'iapygem' di-
22 cunt. Eum esse propemodum caurum existimo; nam et est
23 occidentalis et uidetur exaduersum eurum flare. Itaque
Vergilius Cleopatram e nauali proelio in Aegyptum fugien-
tem uento iapyge ferri ait, eum quoque Apulum eodem,
24 quo uentum, uocabulo 'iapygem' appellauit. Est etiam
uentus nomine 'caecias', quem Aristoteles ita flare dicit,
ut nubes non procul propellat, sed ut ad sese uocet, ex quo
uersum stum prouerbialem factum ait:

Ἕλκων ἐφ' αὑτόν, ὥς[τε] καικίας νέφος.

Praeter hos autem, quos dixi, sunt alii plurifariam uenti 25
commenticii et suae quisque regionis indigenae, ut est Horatianus quoque ille 'atabulus', quos ipsos quoque executurus fui; addidissemque eos, qui 'etesiae' et 'prodromi' appellitantur, qui certo tempore anni, cum canis oritur, ex alia atque alia parte caeli spirant, rationesque omnium uocabulorum, quoniam plus paulo adbibi, effudissem, nisi multa iam prosus omnibus uobis reticentibus uerba fecissem, quasi
fieret a me ἀκρόασις ἐπιδεικτική. In conuiuio autem fre- 26
quenti loqui solum unum, neque honestum est', inquit, 'neque commodum'.

Haec nobis Fauorinus in eo, quod dixi, tempore apud 27
mensam suam summa cum elegantia uerborum totiusque ser-
monis comitate atque gratia denarrauit. Sed, quod ait, uen- 28
tum, qui ex terra Gallia flaret, 'circium' appellari, M. Cato in libris originum eum uentum 'cercium' dicit, non
'circium'. Nam cum de Hispanis scriberet, qui citra Hibe- 29
rum colunt, uerba haec posuit: Sunt in his regionibus ferrareae, argentifodinae pulcherrimae, mons ex sale mero magnus: quantum demas, tantum adcrescit. Ventus cercius, cum loquare, buccam implet, armatum hominem, plaustrum honeratum percellit.

Quod supra autem dixi, ἐτησίας ex alia atque alia caeli 30
parte flare, haut scio an secutus opinionem multorum temere
dixerim. P. enim Nigidii in secundo librorum, quos 31
de uento composuit, uerba haec sunt: Et ἐτησίαι et austri anniuersarii secundo sole flant. Considerandum igitur est, quid sit secundo sole.

XXIII.

Consultatio diiudicatioque locorum facta ex comoedia Menandri et Caecilii, quae Plocium inscripta est.

Comoedias lectitamus nostrorum poetarum sum- 1
ptas ac uersas de Graecis, Menandro aut Posidippo aut Apollodoro aut Alexide et quibusdam item aliis comi-
cis. Neque, cum legimus eas, nimium sane displicent, quin 2

lepide quoque et uenuste scriptae uideantur, prorsus ut me-
3 lius posse fieri nihil censeas. Set enim si conferas et componas Graeca ipsa, unde illa uenerunt, ac singula considerate atque apte iunctis et alternis lectionibus committas, oppido quam iacere atque sordere incipiunt, quae Latina sunt: ita Graecarum, quas aemulari nequiuerunt, facetiis atque luminibus obsolescunt.

4.5 Nuper adeo usus huius rei nobis uenit. Caecili Plocium legebamus; hautquaquam mihi et qui aderant displice-
6 bat. Libitumst, Menandri quoque Plocium legere, a quo
7 istam comoediam uerterat. Sed enim postquam in manus Menander uenit, a principio statim, di boni, quantum stupere atque frigere quantumque mutare a Menandro Caecilius uisus est! Diomedis hercle arma et Glauci
8 non dispari magis pretio existimata sunt. Accesserat dehinc lectio ad eum locum, in quo maritus senex super uxore diuite atque deformi querebatur, quod ancillam suam, non inscito puellam ministerio et facie haut inliberali, coactus erat uenundare, suspectam uxori quasi pelicem. Nihil dicam ego, quantum differat: uersus utrimque eximi iussi et aliis ad iudi-
9 cium faciundum exponi. Menander sic:

Ἐπ' ἀμφότερα ΝΙΝ ἐπίκληρος ΗΚ
ΜΕΛΛΕΙΝΚΑΤΕΥΔΕCΕΙ ΚΑΤΕΙΡΓΑCΑCΑ μέγα
Καὶ περιβόητον ἔργον· ἐκ τῆς οἰκίας
Ἐξέβαλε τὴν λυποῦσαν, ἣν ἐβούλετο,
Ἵν' ἀποβλέπωσι πάντες εἰς τὸ Κρωβύλης
Πρόσωπον. ΗΤΕΥΝΩΕΤΟCΥCΛΕΜΕ γυνή
Δέσποινα, καὶ τὴν ὄψιν ΩΝ ἐκτήσατο·
Ὄνος ἐν πιθήκοις. ΤΟΙΤΟΔΕΤΟΛΕΓΟΜΕ-
ΝΟΝ ΕCΤΙΝΔΗ
ΤΟΥΤΟ[..]σιωπᾶν βούλομαι τὴν νύκτα τήν
Πολλῶν κακῶν ἀρχηγόν. Οἴ μοι Κρωβύλην
Λαβεῖν ΕΜΕΚΑΙΔΕΚΑΤΑΛΑΝΤΑ
ΓΕΙΝΕC οὖσαν πηχέως· εἶτ' ἐστὶ τό
Φρύαγμά (ΕΙ) πως (ΑΝ) ὑπόστατον; [μὰ τὸν] Δία
Τὸν Ὀλύμπιον καὶ τὴν Ἀθηνᾶν, οὐδαμῶς.

Παιδισκάριον θεραπευτικὸν δὲ καὶ λόγου
ΤΑΧΙΟΝ ΑΠΑΓΕCΘΩΔΕΤΙCΑΡΑΝΠΙCΑΓΑΓΟΙ.

Caecilius autem sic: 10

. . . Is démum miser est, qui aérumnam suám nequit
'Occultare. Férre ita me uxor [ét] forma et factís facit,
— Sí taceam tamen índicium [fit] — quaé nisi dotem ómnia
Quaé nolis habét. Qui sapiet, dé me discet, quí quasi
Ad hóstis captus líbere
Séruio salua úrbe atque arce.
Quaé mihi quicquid plácet eo † priuatu uim me seruatum.
Dum éius mortem inhio, égomet uiuo ínter uiuos mórtuus.
'Ea me clam se cúm mea ancilla aít consuetum, id me árguit,
'Ita plorando, orándo, instando atque óbiurgando me óptudit
Eam utí uen[un]darém; nunc credo intér suas
Aequális et cognátas sermoném serit:
'Quis uestrarúm fuit íntegra aetátula
Quae hóc idem [tum] á uiro ímpetrarít suo
Quód ego anus modo efféci, pelice út meum priuarém uirum?
Haéc erunt hodié concilia: míser sermóne díferor.

Praeter uenustatem autem rerum atque uerborum, in 11
duobus libris nequaquam parem, in hoc equidem soleo animum attendere, quod quae Menander praeclare et apposite et facete scripsit, ea Caecilius, ne qua potuit quidem, conatus est enarrare, sed quasi minime probanda praetermi- 12
sit et alia nescio quae mimica inculcauit et illud Menandri

de uita hominum media sumptum, simplex et uerum et delectabile, nescio quo pacto, omisit. Idem enim ille maritus senex cum altero sene uicino colloquens et uxoris locupletis superbiam deprecans, haec ait:

῎Εχω δ' ἐπίκληρον Λάμιαν· οὐκ εἴρηκά σοι
Τοῦτ'; εἶτ' ἆρ' οὐχί; κυρίαν τῆς οἰκίας
Καὶ τῶν ἀγρῶν ΚΑΙ ΠΑΝΤΩΝ ΑΝΤ ΕΚΕΙΝΗΣ
῎Εχομεν, ῎Απολλον, ὡς χαλεπῶν χαλεπώτατον·
῞Απασι δ' ἀργαλέα 'στίν, οὐκ ἐμοὶ μόνῳ,
Υἱῷ, πολὺ μᾶλλον θυγατρί. [B.] *πρᾶγμ' ἄμαχον λέγεις,*
Εὖ οἶδα.

13 Caecilius uero hoc in loco ridiculus magis, quam personae isti, quam tractabat, aptus atque conueniens uideri maluit. Sic enim haec corrupit:

[A.] Sed túa morosane úxor, quaeso, est? [B.] quám (e)rogas?
[A.] Qui tándem? [B.] Taedet méntionis, quáe mihi,
Vbí domum adueni, adsédi, extemplo sáuium
Dat iéiuna anima. [A.] N(ih)il peccat de sáuio.
Ut déuomas uult, quód foris potáueris.

14 Quid de illo quoque loco, in utraque comoedia posito,
existimari debeat, manifestum est, cuius loci haec ferme sen-
15 tentia: Filia hominis pauperis in peruigilio uitiata est.
16 Ea res clam patrem fuit, et habebatur pro uirgine. Ex eo ui-
17 tio grauida mensibus exactis parturit. Seruus bonae frugi,
18 cum pro foribus domus staret et propinquare partum erili
filiae atque omnino uitium esse oblatum ignoraret, gemitum
et ploratum audit puellae in puerperio enitentis: timet, irasci-
19 tur, suspicatur, miseretur, dolet. Hi omnes motus eius affe-
ctionisque animi in Graeca quidem comoedia mirabiliter acres
et illustres, apud Caecilium autem pigra istaec omnia et a
20 rerum dignitate atque gratia uacua sunt. Post, ubi idem ser-

uus percontando quod acciderat repperit, has aput Menandrum uoces facit:

Ὦ τρὶς κακοδαίμων, ὅστις ὢν πένης ἀνήρ
Καὶ παιδοποιεῖ. Ὡς ἀλόγιστός ἐστ' ἀνήρ,
Ὃς μήτε φυλακὴν τῶν ἀναγκαίων ἔχει,
Μήτ', ἂν ATIXHCH εἰς τὰ κοινὰ τοῦ βίου,
ΕΠΑΜΦΙΕCΤΑΙΔΙΝΑΤΟ τοῦτο χρήμασιν,
Ἀλλ' ἐν ἀκαλύπτῳ καὶ ταλαιπώρῳ βίῳ
Χειμαζόμενος ζῇ, τῶν μὲν ἀνιαρῶν ἔχων
Τὸ μέρος ἁπάντων, [τῶν δ'] ἀγαθῶν ΟΤΔΙΝΑΜΕΝΟΣ.
Ὑπὲρ γὰρ ἑνὸς ἀλ(ε)γῶν, ἅπαντας νουθετῶ.

Ad horum autem sinceritatem ueritatemque uerborum an 21
adspirauerit Caecilius, consideremus. Versus sunt hi Caecili, trunca quaedam ex Menandro dicentis et consarcientis uerba tragici tumoris:

. . Is demum infórtunatus ést homo
Paupér, qui educit ín egestate líberos,
Cui fórtuna et res ést ut continuó patet.
Nam opulénto famam fácile occultat fáctio.

Itaque, ut supra dixi, cum haec Caecilii seorsum lego, 22
neutiquam uidentur ingrata ignauaque, cum autem Graeca comparo et contendo, non puto, Caecilium sequi debuisse, quod assequi [nequi]ret.

XXIIII.

De uetere parsimonia; deque antiquis legibus sumptuariis.

Parsimonia apud ueteres Romanos et uictus atque cena- 1
rum tenuitas non domestica solum obseruatione ac disciplina, sed publica quoque animaduersione legumque complurium sanctionibus custodita est. Legi adeo nuper in Ca- 2
pitonis Atei coniectaneis senatus decretum uetus, C. Fannio et M. Valerio Messalla consulibus factum, in quo iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalensibus antiquo

ritu 'mutitarent', id est mutua inter sese dominia agitarent, iurare apud consules uerbis conceptis non amplius in singulas cenas sumptus esse facturos, quam centenos uicenosque aeris, praeter olus et far et uinum, neque uino alienigena, sed patriae, usuros, neque argenti in conuiuio plus pondo, quam libras centum inlaturos.

3 Sed post id senatus consultum lex Fannia lata est, quae ludis Romanis, item ludis plebeis et Saturnalibus et aliis quibusdam diebus in singulos dies centenos aeris insumi concessit decemque aliis diebus in singulis mensibus tricenos,
4 ceteris autem diebus omnibus denos. Hanc Lucilius poeta legem significat, cum dicit:

Fanni centussis misellus.

5 In quo errauerunt quidam commentariorum in Lucilium scribtores, quod putauerunt, Fannia lege perpetuos in omne dierum genus centenos aeris statutos.
6 Centum enim aeris Fannius constituit, sicuti supra dixi, festis quibusdam diebus eosque ipsos dies nominauit, aliorum autem dierum omnium in singulos dies sumptum inclusit intra aeris alias tricenos, alias denos.

7 Lex deinde Licinia rogata est, quae cum certis diebus, sicuti Fannia, centenos aeris inpendi permisisset, nubtîs ducenos indulsit ceterisque diebus statuit aeris tricenos; cum et carnis autem et salsamenti certa pondera in singulos dies constituisset, quidquid esset tamen e terra, uite, arbore,
8 promisce atque indefinite largita est. Huius legis Laeuius
9 poeta meminit in Erotopaegniis. Verba Laeuii haec sunt, quibus significat haedum, qui ad epulas fuerat adlatus, dimissum cenamque ita, ut lex Licinia sanxisset, pomis oleribusque instructam.

Lex Licini(a), inquit, introducitur:
Lux liquida haedo redditur.

10 Lucilius quoque legis istius meminit in his uerbis:

Legem uitemus Licini.

11 Postea L. Sulla dictator, cum, legibus istis situ atque senio obliteratis, plerique in patrimoniis amplis elluarentur et

familiam pecuniamque suam [cenarum] prandiorumque gurgitibus proluissent, legem ad populum tulit, qua cautum est, ut Kalendis, Idibus, Nonis diebusque ludorum et feriis quibusdam sollemnibus sestertios tricen[ten]os in cenam insumere ius potestasque esset, ceteris autem diebus omnibus non amplius tricenos.

Praeter has leges Aemiliam quoque legem inuenimus, 12
qua lege non sumptus cenarum, sed ciborum genus et modus praefinitus est.

Lex deinde Antia praeter sumptum aeris id etiam san- 13
xit, ut, qui magistratus esset magistratumue capturus esset, ne quo ad cenam, nisi ad certas personas, itaret.

Postrema lex Iulia ad populum peruenit, Caesare Au- 14
gusto imperante, qua profestis quidem diebus ducenti finiuntur, Kalendis, Idibus, Nonis et aliis quibusdam festis trecenti, nuptiis autem et repotiis sestertii mille.

Esse etiam dicit Capito Ateius edictum, diuine(rue) 15
Augusti an Tiberii Caesaris non satis commemini, quo edicto per dierum uarias sollemnitates a trecentis sestertiis adusque duo sestertia sumptus cenarum propagatus est, ut his saltem finibus luxuriae efferuescentis aestus coerceretur.

XXV.

Quid Graeci *ἀναλογίαν*, quid contra *ἀνωμαλίαν* vocent.

In Latino sermone, sicut in Graeco, alii '*ἀναλογίαν*' se- 1
quendam putauerunt, alii '*ἀνωμαλίαν*'. '*Ἀναλογία*' est 2
similium similis declinatio, quam quidam Latine 'proportionem' uocant. '*Ἀνωμαλία*' est inaequalitas de- 3
clinationum, consuetudinem sequens. Duo autem Graeci 4
grammatici illustres Aristarchus et Crates summa ope, ille *ἀναλογίαν*, hic *ἀνωμαλίαν* defensitauit. M. Varronis 5
liber ad Ciceronem de lingua Latina octauus nullam esse obseruationem similium docet inque omnibus paene uerbis consuetudinem dominari ostendit: Sicuti 6
cum dicimus, inquit, 'lupus lupi', 'probus probi' et 'lepus leporis', item 'paro paraui' et 'lauo laui', 'pungo pupugi', 'tundo tutudi' et 'pingo

7 pinxi'. Cumque, inquit, a 'ceno' et 'prandeo'
et 'poto', et 'cenatus sum' et 'pransus sum'
et 'potus sum' dicamus, a 'destringor' tamen
et 'extergeor' et 'lauor', 'destrinxi' et 'ex-
8 tersi' et 'laui' dicimus. Item cum dicamus ab
'Osco', 'Tusco', 'Graeco', 'Osce', 'Tusce',
'Graece', a 'Gallo' tamen et 'Mauro' 'Gallice'
et 'Maurice' dicimus; item a 'probus' 'probe',
'doctus' 'docte', sed [a] 'rarus' non dicitur
'rare', sed alii 'raro' dicunt, alii 'rarenter'.
9 Inde M. Varro in eodem libro: 'Sentior', inquit,
nemo dicit et id per se nihil est, 'adsentior'
tamen fere omnes dicunt. Sisenna unus 'ad-
sentio' in senatu dicebat et eum postea multi
secuti, neque tamen uincere consuetudinem
10 potuerunt. Sed idem Varro in aliis libris multa pro
11 ἀναλογίᾳ tuenda scripsit. Sunt igitur ii tamquam loci qui-
dam communes, contra ἀναλογίαν dicere et item rursum pro
ἀναλογίᾳ.

XXVI.

Sermones M. Frontonis et Fauorini philosophi de generibus colorum uocabulisque eorum Graecis et Latinis; atque inibi color spadix cuiusmodi sit.

1 Fauorinus philosophus, cum ad M. Frontonem
consularem, pedibus aegrum, uisum iret, uoluit me quoque
2 ad eum secum ire. Ac deinde, cum ibi aput Frontonem,
plerisque uiris doctis praesentibus, sermones de coloribus
uocabulisque eorum agitarentur, quod multiplex colorum fa-
3 cies, appellationes autem incertae et exiguae forent: 'plura',
inquit 'sunt' Fauorinus, 'in sensibus oculorum, quam in
4 uerbis uocibusque colorum discrimina. Nam, ut alias eorum
concinnitates omittamus, simplices isti, rufus et uiridis, colo-
res singula quidem uocabula, multas autem species differentis
5 habent. Atque eam uocum inopiam in lingua magis Latina
uideo, quam in Graeca. Quippe qui 'rufus' color, a rubore
quidem appellatus est, sed cum aliter rubeat ignis, aliter san-

guis, aliter ostrum, aliter crocum, has singulas rufi uarietates
Latina oratio singulis propriisque uocabulis non demonstrat
omniaque ista significat una 'ruboris' appellatione, cum ex
ipsis rebus uocabula colorum mutuatur et 'igneum' aliquid
dicit et 'flammeum' et 'sanguineum' et 'croceum' et 'ostri-
num' et 'aureum'. 'Rusus' enim color et 'ruber' nihil a 6
uocabulo 'rufi' di[iun]guntur neque proprietates eius omnes
declarant, 'ξανθὸς' autem et 'ἐρυθρὸς' et 'πυρρὸς' et
'κιρρὸς' et 'φοῖνιξ' habere quasdam distantias coloris rufi
uidentur, uel augentes eum uel remittentes uel mixta quadam
specie temperantes'.

Tum Fronto ad Fauorinum: 'non infitias', inquit, 7
'imus, quin lingua Graeca, quam tu uidere legisse, prolixior
fusiorque sit, quam nostra; sed in his tamen coloribus, qui-
bus modo dixisti, denominandis, non proinde inopes sumus,
ut tibi uidemur. Non enim haec sunt sola uocabula rufum 8
colorem demonstrantia, quae tu modo dixisti, 'rusus' et
'ruber', sed alia quoque habemus plura, quam quae dicta
abs te Graeca sunt: 'fuluus' enim et 'flauus' et 'rubidus'
et 'poeniceus' et 'rutilus' et 'luteus' et 'spadix' appella-
tiones sunt rufi coloris, aut acuentes eum (quasi incenden-
tes) aut cum colore uiridi miscentes aut nigro infuscantes aut
uirenti sensim albo illuminantes. Nam 'poeniceus', quem 9
tu Graece 'φοίνικα' dixisti, noster est et 'rutilus' et 'spa-
dix', poenicei συνώνυμος, qui factus [e] Graeco noster est,
exuberantiam splendoremque significant ruboris, quales sunt
fructus palmae arboris non admodum sole incocti, unde spa-
dici et poeniceo nomen est: 'σπάδικα' enim δωριστὶ uo- 10
cant auulsum e palma termitem cum fructu. 'Fuluus' autem 11
uidetur de rufo atque uiridi mixtus in aliis plus uiridis, in
aliis plus rufi habere. Sic poeta uerborum diligentissi-
mus 'fuluam' aquilam dicit et iaspidem, 'fuluos' ga-
leros et 'fuluum' aurum et arenam 'fuluam' et 'ful-
uum' leonem, sicque Ennius in annalibus aere
fulua dixit. 'Flauus' contra uidetur e uiridi et rufo et 12
albo concretus: sic 'flauentes comae' et, quod mirari quos-
dam uideo, frondes olearum a Vergilio 'flauae' dicun-
tur. Sic multo ante Pacuuius aquam 'flauam' dixit 13

et 'fuluum' puluerem. Cuius uersus, quoniam sunt iucundissimi, libens commemini:

> Cédo tu[ú]m pedém [mi], lymphis fláuis fuluum ut púluerem
> Mánibus isdem, quibus Vlixi sáepe permulsi, ábluam,
> Lássitudinémque minuam mán[u]um mollitúdine.

14.15 'Rubidus' autemst rufus atrior et nigrore multo inustus, 'luteus' contra rufus color est dilutior: inde ei nomen quoque
16 esse factum uidetur. Non igitur', inquit, 'mi Fauorine, species rufi coloris plures aput Graecos, quam aput nos no-
17 minantur. Sed ne uiridis quidem color pluribus a uobis uo-
18 cabulis dicitur, neque non potuit Vergilius, colorem equi significare uiridem uolens, caerulum magis dicere ecum, quam 'glaucum', sed maluit uerbo uti notiore Graeco, quam
19 inusitato Latino. Nostris autem ueteribus 'caesia' dicta est, quae a Graecis '*γλαυκῶπις*', ut Nigidius ait, de colore caeli, quasi caelia.

20 Postquam haec Fronto dixit, tum Fauorinus scientiam rerum uberem uerborumque eius elegantiam exosculatus: 'absque te', inquit, 'uno forsitan lingua profecto Graeca longe anteisset, sed tu, mi Fronto, quod in uersu Homerico est, id facis: *καί νύ κεν ἢ παρέλασσας, ἢ ἀμφήριστον*
21 *ἔθηκας*. Sed cum omnia libens audiui, quae peritissime dixisti, tum maxime, quod uarietatem flaui coloris enarrasti fecistique, ut intellegerem uerba illa ex annali quarto decimo Ennii amoenissima, quae minime intellegebam:

> Verrunt extemplo placide mare marmore flauo,
> Caeruleum spumat mare conferta rate pulsum;

22 non enim uidebatur caeruleum mare cum marmore
23 flauo conuenire. Sed cum sit, ita ut dixisti, flauus color e uiridi et albo mixtus, pulcherrime prorsus spumas uirentis maris 'flauom marmor' appellauit'.

XXVII.

Quid T. Castricius existimarit super Sallustii uerbis et Demosthenis, quibus alter Philippum descripsit, alter Sertorium.

Verba sunt haec grauia atque illustria de rege Philippo 1
Demosthenis: *Ἑώρων δ' αὐτὸν [τὸν] Φίλιππον,
πρὸς ὃν ἦν ἡμῖν ὁ ἀγών, ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυ-
ναστείας τὸν ὀφθαλμὸν ἐκκεκομμένον, τὴν
κλεῖν κατεαγότα, τὴν χεῖρα, τὸ σκέλος πεπη-
ρωμένον, πᾶν ὅ τι βουληθείη μέρος ἡ τύχη
τοῦ σώματος παρελέσθαι, τοῦτο προϊέμενον,
ὥστε τῷ λοιπῷ μετὰ τιμῆς καὶ δόξης ζῆν.* Haec 2
aemulari uolens Sallustius de Sertorio duce in histo-
riis ita scribsit: Magna gloria tribunus militum in
Hispania, T. Didio imperante, magno usui bello
Marsico paratu militum et armorum fuit, multa-
que tum ductu eius [iussu]que parta, primo
per ignobilitatem, deinde per inuidiam scripto-
rum celata sunt, quae uiuus facie sua ostenta-
bat aliquot aduersis cicatricibus et effosso
oculo. Quin ille dehonestamento corporis ma-
xime laetabatur, neque illis anxius, quia reli-
qua gloriosius retinebat.

De utriusque his uerbis Titus Castricius cum iudica- 3
ret: 'nonne', inquit, 'ultra naturae humanae modum est,
dehonestamento corporis laetari? siquidem laetitia dicitur
exultatio quaedam animi gaudio efferuentior euentu rerum
expetitarum. Quanto illud sincerius et humanis magis ratio- 4
nibus conueniens: *πᾶν ὅ τι (ἂν) βουληθείη μέρος
ἡ τύχη τοῦ σώματος παρελέσθαι, τοῦτο προϊέ-
μενον.* Quibus uerbis', inquit, 'ostenditur Philippus, non, 5
ut Sertorius, corporis dehonestamento laetus, quod est', in-
quit, 'insolens et inmodicum, set prae studio laudis et ho-
noris, iacturarum dampnorumque corporis contemptor, qui
singulos artus suos fortunae prodigendos daret quaestu at-
que compendio gloriarum.'

XXVIII.

Non esse compertum, cui deo rem diuinam fieri oporteat, cum terra mouet.

1 Quaenam esse causa uideatur, quamobrem terrae [tre]mores fiant, non modo his communibus hominum sensibus opinionibusque compertum, sed ne inter physicas quidem philosophias satis constitit, uentorumne ui accidant specus hiatusque terrae subeuntium, an aquarum subter in terrarum cauis undantium pulsibus fluctibusque, ita uti uidentur existimasse antiquissimi Graecorum, qui Neptunum 'σεισίχθονα' appellauerunt, an cuius aliae rei causa alteriusue dei ui ac numine, nondum etiam, sicuti diximus, pro certo creditum.
2 Propterea ueteres Romani, cum in omnibus aliis uitae officiis, tum in constituendis religionibus atque in dis inmortalibus animaduertendis castissimi cautissimique, ubi terram mouisse senserant nuntiatumue erat, ferias eius rei causa edicto imperabant, sed dei nomen, ita uti solet, cui seruari ferias oporteret, statuere et edicere quiescebant, ne, alium pro alio nomi-
3 nando, falsa religione populum alligarent. Eas ferias si quis polluisset piaculoque ob hanc rem opus esset, hostiam 'si deo, si deae' immolabant; idque ita ex decreto pontificum obseruatum esse M. Varro dicit, quoniam, et qua ui et per quem deorum dearumue terra tremeret, incertum esset.

4 Sed de lunae solisque defectionibus, non minus in eius
5 rei causa reperienda sese exercuerunt. Quippe M. Cato, uir in cognoscendis rebus multi studii, incerta tamen et in-
6 curiose super ea re opinatus est. Verba Catonis ex originum quarto haec sunt: Non lubet scribere, quod in tabula apud pontificem maximum est, quotiens annona cara, quotiens lunae aut solis
7 lumine caligo aut quid obstiterit. Vsque adeo parui fecit rationes ueras solis et lunae deficientium uel scire uel dicere.

XXVIIII.

Apologus Aesopi Phrygis memoratu non inutilis.

Aesopus ille e Phrygia fabulator haut inmerito sapiens 1
existimatus est, cum, quae utilia monitu suasuque erant,
non seuere neque imperiose praecepit et censuit, ut philo-
sophis mos est, sed festiuos delectabilesque apologos com-
mentus, res salubriter ac prospicienter animaduersas in
mentes animosque hominum cum audiendi quadam inlecebra
induit. Velut haec eius fabula de auiculae nidulo 2
lepide atque iucunde promonet, spem fiduciamque rerum,
quas efficere quis possit, haut umquam in alio, sed in
semetipso habendam. 'Auicula', inquit, 'est parua, nomen 3
est cassita. Habitat nidulaturque in segetibus, id ferme 4
temporis, ut appetat messis pullis iam iam plumantibus.
Ea cassita in sementes forte congesserat tempestiuiores; 5
propterea frumentis flauescentibus pulli etiam tunc in-
uolucres erant. Dum igitur ipsa iret cibum pullis quae- 6
situm, monet eos, ut, si quid ibi rei nouae fieret dicereturue,
animaduerterent idque uti sibi, ubi redisset, nuntiarent.
Dominus postea segetum illarum filium adulescentem uo- 7
cat, et: 'uidesne', inquit, 'haec ematuruisse et manus
iam postulare? idcirco die crastini, ubi primum dilucula-
bit, fac amicos eas et roges, ueniant operamque mutuam
dent et messim hanc nobis adiuuent'. Haec ubi ille dixit, 8
et discessit. Atque, ubi rediit cassita, pulli tremibundi,
trepiduli circumstrepere orareque matrem, ut iam statim
properet inque alium locum sese asportet: 'nam dominus',
inquiunt, 'misit, qui amicos roget, uti luce oriente ueniant
et metant'. Mater iubet eos otioso animo esse: 'si enim 9
dominus', inquit, 'messim ad amicos reiicit, crastino seges
non metetur neque necessum est, hodie uti uos aufe-
ram'. 'Die', inquit, 'postero mater in pabulum uolat. Do- 10
minus, quos rogauerat, opperitur. Sol feruit, et fit ni-
hil; it dies, et amici nulli erant. Tum ille rursum ad filium: 11
'amici isti magnam partem', inquit, 'cessatores sunt. Quin
potius imus et cognatos adfines (amicos)que nostros oramus,

12 ut adsint cras tempori ad metendum?' Itidem hoc pulli
pauefacti matri nuntiant. Mater hortatur, ut tum quoque
sine metu ac sine cura sint, cognatos adfinesque nullos
ferme tam esse obsequibiles ait, ut ad laborem capessendum
nihil cunctentur et statim dicto obediant: 'uos modo', in-
13 quit, 'aduertite, si modo quid denuo dicetur'. Alia luce
orta, auis in pastum profecta est. Cognati et adfines
14 operam, quam dare rogati sunt, supersederunt. Ad po-
stremum igitur dominus filio: 'ualeant', inquit, 'amici
cum propinquis. Afferes primo luci falces duas: unam
egomet mihi et tu tibi capies alteram et frumentum nos-
15 metipsi manibus nostris cras metemus'. Id ubi ex pullis
dixisse dominum mater audiuit: 'tempus', inquit, 'est ce-
dendi et abeundi; fiet nunc dubio procul, quod futurum di-
xit. In ipso enim iam uertitur, cuia res est, non in alio, unde
16 petitur'. Atque ita cassita nidum migrauit, seges a domino
demessa est'.

17 Haec quidem est Aesopi fabula de amicorum et pro-
18 pinquorum leui plerumque et inani fiducia. Sed quid aliud
sanctiores libri philosophorum monent, quam ut in
19 nobis tantum ipsis nitamur, alia autem omnia, quae extra
nos extraque nostrum animum sunt, neque pro nostris
20 neque pro nobis ducamus? Hunc Aesopi apologum
Q. Ennius in satiris scite admodum et uenuste uer-
sibus quadratis composuit. Quorum duo postremi isti sunt,
quos habere cordi et memoriae operae pretium esse hercle
puto:

Hóc erit tibi árgumentum sémper in promptú situm:
Né quid expectés amicos, quód tu[te] agere póssi[e]s.

XXX.

Quid obseruatum sit in undarum motibus, quae in mari alio atque alio modo fiunt austris flantibus aquilonibusque.

1 [....] hoc saepenumero in undarum motu, quas aqui-
lones uenti quique ex eadem caeli regione aer fluit, [quas-

que] faciunt in mari austri atque africi. Nam fluctus, qui 2
flante aquilone maximi et creberrimi excitantur, simul ac
uentus posuit, sternuntur et conflaccescunt et mox fluctus
esse desinunt. At non idem fit flante austro uel africo; 3
quibus iam nihil spirantibus undae tamen factae diutius
tument et a uento quidem iamdudum tranquilla[e] sunt,
sed mare est etiam atque etiam undabundum. Eius rei
causa esse haec coniectatur, quod uenti a septentrionibus
ex altiore caeli parte in mare incidentes deorsum in aquarum profunda quasi praecipites deferuntur undasque faciunt non prorsus inpulsas, sed imitus commotas, quae
tantisper erutae uoluuntur, dum illius infusi desuper spiritus uis manet. Austri uero et africi, ad meridianum or- 5
bis circulum et ad partem axis infimam depressi, inferiores et humiles, per suprema aequoris euntis protrudunt
magis fluctus, quam eruunt, et idcirco non desuper laesae,
sed propulsae in aduersum aquae, etiam desistente flatu,
retinent aliquantisper de pristino pulsu impetum. Id au- 6
tem ipsum, quod dicimus, ex illis quoque Homericis
uersibus, si quis non incuriose legat, adminiculari potest.
Nam de austri flatibus ita scripsit: 7

Ἔνθα νότος μέγα κῦ[μα] ποτὶ σκαιὸν ῥίον ὠθεῖ,

contra autem de borea, quem ‘aquilonem’ nos appellamus, 8
alio dicit modo:

Καὶ βορέης αἰθρηγενέτης μέγα κῦμα κυλίνδων.

Ab aquilonibus enim, qui alti supernique sunt, fluctus ex- 9
citatos quasi per prona uolui dicit, ab austris (enim) his,
qui humiliores sunt, maiore ui quadam propelli sursum atque
subiici. Id enim significat uerbum *ὠθεῖ*, sicut alio in loco: 10

Λᾶαν ἄνω ὤθεσκε ποτὶ λόφον.

Id quoque a peritissimis rerum philosophis obseruatum 11
est, austris spirantibus mare fieri glaucum et caeruleum,
aquilonibus obscurius atriusque. Cuius rei causam, cum
Aristotelis libros problematorum praecerperemus,
notaui.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER TERTIVS.

I.

Quaesitum atque tractatum, quam ob causam Sallustius auaritiam dixerit non animum modo uirilem, sed corpus quoque ipsum effeminare.

1 Hieme iam decedente apud balneas Titias in area sub
calido sole cum Fauorino philosopho ambulabamus, atque
ibi inter ambulandum legebatur Catilina Sallustii, quem,
2 in manu amici conspectum, legi iusserat. Cumque haec uer-
ba ex eo libro lecta essent: Auaritia pecuniae stu-
dium habet, quam nemo sapiens concupiuit; ea
quasi uenenis malis imbuta corpus animumque
uirilem effeminat, semper infinita et insatiabi-
3 lis est, neque copia neque inopia minuitur, tum
Fauorinus me aspiciens 'quo', inquit, 'pacto corpus ho-
minis auaritia effeminat? quid enim istuc sit, quod animum
uirilem ab ea effeminari dixit, uideor ferme assequi, sed, quo-
nam modo corpus quoque hominis effeminet, nondum repe-
4 rio'. 'Et ego', inquam, 'longe iamdiu in eo ipse quaerendo
fui ac, nisi tu occupasses, ultro te hoc rogassem'.
5 Vix ego haec dixeram cunctabundus, atque inibi quis-
piam de sectatoribus Fauorini, qui uidebatur esse in literis
ueterator, 'Valerium', inquit, 'Probum audiui haec di-
cere: usum esse Sallustium circumlocutione quadam poe-

tica et, cum dicere uellet hominem auaritia corrumpi, corpus
et animum dixisse, quae duae res hominem demonstrarent;
namque homo ex anima et corpore est'. 'Numquam', inquit 6
Fauorinus, 'quod equidem scio, tam importuna tamque
audaci argutia fuit noster Probus, ut Sallustium, uel
subtilissimum breuitatis artificem, periphrasis poetarum fa-
cere diceret'.

Erat tum nobiscum in eodem ambulacro homo quispiam 7
sane doctus. Is quoque a Fauorino rogatus, ecquid habe- 8
ret super ea re dicere, huiuscemodi uerbis usus est: 'Quo- 9
rum', inquit, 'auaritia [anima]m tenuit et corrupit quique
sese quaerunda[e] undique pecunia[e] dediderunt, eos ple-
rosque tali genere uitae occupatos uidemus; ut, sicuti alia in
his omnia prae pecunia, ita labor quoque uirilis exercendique
corporis studium relictui sit. Negotiis enim se plerumque 10
umbraticis et sellulariis quaestibus intentos habent, in quibus
omnis eorum uigor animi corporisque elanguescit et, quod
Sallustius ait, 'effeminatur'.

Tum Fauorinus legi denuo uerba eadem Sallustii iu- 11
bet atque, ubi lecta sunt: 'quid igitur', inquit, 'dicimus,
quod multos uidere est pecuniae cupidos et eosdem tamen
corpore esse uegeto ac ualenti?' Tum ille ita respondit: 12
'Respondes non hercle inscite. Quisquis', inquit, 'est pe-
cuniae cupiens et corpore tamen est bene habito ac strenuo,
aliarum quoque rerum uel studio uel exercitio eum teneri
necessum est atque in sese colendo non aeque esse parcum.
Nam si auaritia sola summa omnes hominis partes affectio- 13
nesque occupet et si ad incuriam usque corporis grassetur,
ut per illam unam neque uirtutis neque uirium neque corpo-
ris neque animi cura adsit, tum denique id uere dici potest
effeminando esse et animo et corpori, qui neque sese neque
aliud curent, nisi pecuniam'. Tum Fauorinus: 'aut hoc', 14
inquit, 'quod dixisti, probabile est, aut Sallustius odio
auaritiae plus, quam potuit, eam criminatus est'.

II.

Quemnam esse natalem diem M. Varro dicat, qui ante noctis horam sextam postue eam nati sunt; atque inibi de temporibus terminisque dierum, qui ciuiles nominantur et usquequaque gentium uarie obseruantur; et praeterea quid Q. Mucius scripserit super ea muliere, quae a marito non iure se usurpauisset, quod rationem ciuilis anni non habuerit.

1 Quaeri solitum est, qui noctis hora tertia quartaue siue qua alia nati sunt, uter dies natalis haberi appellarique de-
2 beat: isne, quem nox ea consecuta est, an qui dies noctem consecutus est. M. Varro in libro rerum humanarum, quem de diebus scripsit: homines, inquit, qui in[de a] media nocte ad proximam mediam noctem in his horis uiginti quatuor nati sunt, uno die nati di-
3 cuntur. Quibus uerbis ita uidetur dierum obseruationem diuisisse, ut qui post solem occasum ante mediam noctem natus sit, is ei dies natalis sit, a quo die ea nox coeperit; contra uero, qui in sex noctis horis posterioribus nascatur, eo die uideri natum, qui post eam noctem diluxerit.
4 Athenienses autem aliter obseruare, idem Varro in eodem libro scripsit, eosque a sole occaso ad solem iterum occidentem omne id medium tempus unum diem esse
5 dicere. Babylonios porro aliter: a sole enim exorto ad exortum eiusdem incipientem totum id spatium unius diei no-
6 mine appellare; multos uero in terra Vmbria unum et eundem diem esse dicere a meridie ad insequentem meridiem: 'quod quidem', inquit, 'nimis absurdum est. Nam qui Kalendis hora sexta apud Vmbros natus est, dies eius natalis uideri debebit et Kalendarum dimidiarum et qui est post Kalendas dies ante horam eius diei sextam.
7 Populum autem Romanum ita, uti Varro dixit, dies singulos adnumerare a media nocte ad mediam proximam,
8 multis argumentis ostenditur. Sacra sunt Romana partim diurna, alia nocturna; sed ea, quae inter noctem fiunt, die-
9 bus addicuntur, non noctibus; quae igitur sex posterioribus noctis horis fiunt, eo die fieri dicuntur, qui proximus eam

noctem inlucescit. Ad hoc ritus quoque et mos auspicandi 10
eandem esse obseruationem docet: nam magistratus, quando uno die eis auspicandum est et id, super quo auspicauerunt, agendum, post mediam noctem auspicantur et post meridiem sole magn[o ag]unt auspicatique esse et egisse
eodem die dicuntur. Praeterea tribuni plebei, quos nullum 11
diem abesse Roma licet, cum post mediam noctem proficiscuntur et post primam facem ante mediam sequentem reuertuntur, non uidentur afuisse unum diem, quoniam, ante horam noctis sextam regressi, parte aliqua illius in urbe Roma sunt.

[Q.] quoque Mucium iureconsultum dicere solitum legi, 12
non esse usurpatam mulierem, quae, cum Kalendis Ianuariis apud uirum matrimonii causa esse coepisset, ante diem
IIII. Kalendas Ianuarias sequentes usurpatum isset: non 13
enim posse impleri trinoctium, quod abesse a uiro usurpandi causa ex duodecim tabulis deberet, quoniam tertiae noctis posterioris sex horae alterius anni essent, qui inciperet ex Kalendis.

Istaec autem omnia de dierum temporibus et finibus ad 14
obseruationem disciplinamque iuris antiqui pertinentia cum in libris ueterum inueniremus, non dubitabamus, quin Vergilius quoque id ipsum ostenderit, non exposite atque aperte, sed, ut hominem decuit poeticas res agentem, recondita et quasi operta ueteris ritus significatione:

Torquet, inquit, medios nox umida cursus 15
Et me saeuus equis oriens afflauit anhelis.

His enim uersibus oblique, sicuti dixi, admonere uoluit, 16
diem, quem Romani 'ciuilem' appellauerunt, a sexta noctis hora oriri.

III.

De noscendis explorandisque Plauti comoediis, quoniam promisce uerae atque falsae nomine eius inscriptae feruntur; atque inibi, quod Plautus et Naeuius in carcere fabulas scriptitarint.

Verum esse comperior, quod quosdam bene literatos 1
homines dicere audiui, qui plerasque Plauti comoedias cu-

8*

riose atque contente lectitarunt, non indicibus Aelii nec Sedigiti nec Claudii nec Aurelii nec Accii nec Manilii super his fabulis, quae dicuntur 'ambiguae', crediturum, sed ipsi Plauto moribusque ingeni atque linguae
2 eius. Hac enim iudicii norma Varronem quoque usum
3 uidemus. Nam praeter illas unam et uiginti, quae 'Varronianae' uocantur, quas idcirco a ceteris segregauit, quoniam dubiosae non erant, sed consensu omnium Plauti esse censebantur, quasdam item alias probauit adductus filo atque facetia sermonis Plauto congruentis easque iam nominibus aliorum occupatas Plauto uindicauit, sicuti istam, quam nuperrime legebamus, cui est nomen 'Boeotia'.
4 Nam cum in illis una et uiginti non sit et esse Aquili dicatur, nihil tamen Varro dubitauit, quin Plauti foret, neque alius quisquam non infrequens Plauti lector dubitauerit, si ue[l] hos solos ex ea fabula uersus cognouerit, qui quoniam sunt, ut de illius Plauti more dicam, Plautinissimi,
5 propterea et meminimus eos et ascripsimus. Parasitus ibi esuriens haec dicit:

Vt illúm di perdant, prímus qui horas répperit,
Quique ádeo primus státuit hic solárium.
Qui mihi comminuit mísero articulatim diem,
Nam[olim]me puero ué[n]ter erat solárium
Multo ómnium istorum óptimum et uerissimum,
Vbi[u]is [s]te monebat ésse, nisi quom ní(hi)l erat.
Nunc étiam quom est, non ést[ur], nisi soli libet.
Itaque ádeo iam oppletum óppidum est solăriis,
Maiór pars populi [iam] áridi reptánt fame.

6 Fauorinus quoque noster, cum Neruolariam Plauti legerem, quae inter incertas est habita, et audisset ex ea comoedia uersum hunc:

Scrattáe, scrup[ip]edae, strittiuillae, sórdidae,

delectatus faceta uerborum antiquitate, meretricum uitia atque deformitates significantium: ‘uel unus hercle’, inquit, ‘hic uersus Plauti esse hanc fabulam satis potest fidei fecisse’.

Nos quoque ipsi nuperrime, cum legeremus Fretum, 7
nomen est id comoediae, quam Plauti esse quidam non putant, haut quicquam dubitauimus, quin ea Plauti foret, et omnium quidem maxime genuina. Ex qua duo hos uer- 8
sus exscripsimus, ut historiam quaereremus oraculi arietini:

Nunc (illud) ést quod responsum árietinum lúdis mag[n]is dícitur:
Períbo, si non fécero, si fáxo, uapulábo.

Marcus tamen Varro in libro de comoediis Plau- 9
tinis primo Accii uerba haec ponit:

Nám nec Geminéi Leones néc Condaliúm nec
Pláuti Anus, nec Bís compressa néc Boeotia [éius]
ʹVmquam fuit, neque ádeo Agroecus néque Commoriéntes
Máçci Titi.

In eodem libro M. Varronis id quoque scriptum, 10
Plautium fuisse quempiam poetam comoediarum. [Cuius Plautii] quoniam fabulae ‘Plauti’ inscriptae forent, acceptas esse quasi Plautinas, cum essent non a Plauto Plautinae, sed a Plautio Plautianae.

Feruntur autem sub Plauti nomine comoediae circiter 11
centum atque triginta; sed homo eruditissimus L. Aelius 12
quinque et uiginti eius esse solas existimauit. Neque ta- 13
men dubium est, quin istaec, quae scriptae a Plauto non uidentur et nomini eius addicuntur, ueterum poetarum fuerint et ab eo retractatae [et] expolitae sint ac propterea resipiant stilum Plautinum. Sed enim Saturionem et Ad- 14
dictum et tertiam quandam, cuius nunc mihi nomen non subpetit, in pistrino eum scripsisse, Varro et plerique alii memoriae tradiderunt, cum, pecunia omni, quam in operis artificum scenicorum pepererat, in mercatibus perdita, in-

ops Romam redisset et ob quaerendum uictum ad circumagendas molas, quae 'trusatiles' appellantur, operam pistori locasset.

Sicuti de Naeuio quoque accepimus, fabulas eum in carcere duas scripsisse, Hariolum et Leontem, cum ob assiduam maledicentiam et probra in principes ciuitatis, de Graecorum poetarum more dicta, in uincula Romae a triumuiris coniectus esset. Unde post a tribunis plebis exemptus est, cum in his, quas supra dixi, fabulis, delicta sua et petulantias dictorum, quibus multos ante laeserat, diluisset.

IIII.

Quod P. Africano et aliis tunc uiris nobilibus ante aetatem senectam barbam et genas radere mos patrius fuit.

1 In libris, quos de uita P. Scipionis Africani com-
positos legimus, scriptum esse animaduertimus, P. Scipioni,
Pauli filio, postquam de Poenis triumphauerat censorque
fuerat, diem dictum esse ad populum a Claudio Asello, tri-
buno plebis, cui equum in censura ademerat, eumque, cum
esset reus, neque barbam desisse radi neque non candida
2 ueste uti neque fuisse cultu solito reorum. Sed cum in eo
tempore Scipionem minorem quadraginta annorum fuisse
constaret, quod de barba rasa ita scriptum esset miraba-
3 mur. Comperimus autem ceteros quoque in isdem tempori-
bus nobiles uiros barbam in eiusmodi aetate rasitauisse, id-
circoque plerasque imagines ueterum, non admodum se-
num, sed in medio aetatis, ita factas uidemus.

V.

Deliciarum uitium et mollities oculorum et corporis ab Arcesila philosopho cuidam obprobrata acerbe simul et festiuiter.

1 Plutarchus refert, Arcesilaum philosophum uehe-
menti uerbo usum esse de quodam nimis delicato diuite, qui
2 incorruptus tamen et a stupro integer dicebatur. Nam cum
uocem eius infractam capillumque arte compositum et ocu-
los ludibundos atque inlecebrae uoluptatisque plenos uide-

ret: 'nihil interest', inquit, 'quibus membris cinaedi sitis, posterioribus an prioribus'.

VI.

De ui atque natura palmae arboris, quod lignum ex ea ponderibus positis renitatur.

Per hercle rem mirandam Aristoteles in septimo 1
problematorum et Plutarchus in octauo sympo-
siacorum dicit: 'Si super palmae', inquiunt, 'arboris li- 2
gnum magna pondera inponas ac tam grauiter urgeas one-
resque, ut magnitudo oneris sustineri non queat, non deor-
sum palma cedit nec intra flectitur, sed aduersus pondus
resurgit et sursum nititur recuruaturque': 'propterea', in- 3
quit Plutarchus, 'in certaminibus palmam signum esse
placuit uictoriae, quoniam ingenium ligni eiusmodi est, ut
urgentibus opprimentibusque non cedat'.

VII.

Historia ex annalibus sumpta de Q. Caedicio, tribuno militum; uerbaque ex originibus M. Catonis apposita, quibus Caedici uirtutem cum Spartano Leonida aequiperat.

Pulcrum, dii boni, facinus Graecarumque facundiarum 1
magniloquentia condignum M. Cato libris originum de
Q. Caedicio, tribuno militum, scriptum reliquit.

Id profecto est ad hanc ferme sententiam: Imperator 2.3
Poenus in terra Sicilia, bello Karthaginiensi primo, obuiam
Romano exercitu progreditur, colleis locosque idoneos
prior occupat. Milites Romani, uti res nata est, in locum 4
insinuant fraudi et perniciei obnoxium. Tribunus ad consu- 5
lem uenit, ostendit exitium de loci importunitate et hostium
circumstantia maturum. 'Censeo', inquit, 'si rem seruare 6
uis, faciundum, ut quadringentos aliquos milites ad 'uerru-
cam' illam', sic enim Cato locum editum asperumque ap-
pellat, 'ire iubeas, eamque uti occupent imperes horteris-
que; hostes profecto ubi id uiderint, fortissimus quisque et
promptissimus ad occursandum pugnandumque in eos prae-

uertentur unoque illo negotio sese alligabunt, atque illi om-
7 nes quadringenti procul dubio obtruncabuntur. Tunc inter-
ea, occupatis in ea caede hostibus, tempus exercitus ex
8 hoc loco educendi habebis. Alia, nisi haec, salutis uia nulla
est'. Consul tribuno respondit, consilium quidem istud ae-
que prouidens sibi uiderier; 'sed istos', inquit, 'milites qua-
dringentos ad eum locum in hostium cuneos quisnam erit
9 qui ducat?' 'Si alium', inquit tribunus, 'neminem reppe-
ris, me licet ad hoc periculum utare; ego hanc tibi et rei-
10 publicae animam do'. Consul tribuno gratias laudesque
11 agit. Tribunus et quadringenti ad moriendum proficiscun-
12 tur. Hostes eorum audaciam demirantur, quorsum ire per-
13 gant, in expectando sunt. Sed ubi apparuit, [ad] eandem
uerrucam occupandam iter intendere, mittit aduersum illos
imperator Karthaginiensis peditatum equitatumque, quos in
14 exercitu uiros habuit strenuissimos. Romani milites circum-
15 ueniuntur, circumuenti repugnant: fit proelium diu anceps.
16 Tandem superat multitudo. Quadringenti omnes cum uno,
17 perfossi gladiis aut missilibus operti, cadunt. Consul in-
terim, dum ibi pugnatur, se in locos tutos atque editos sub-
ducit.

18 Sed quod illi tribuno, duci militum quadringentorum,
diuinitus in eo proelio usus uenit, non iam nostris, sed ipsius
19 Catonis uerbis subiecimus: Dii immortales tribuno
militum fortunam ex uirtute eius dedere. Nam
ita euenit: cum saucius multifariam ibi factus
esset, tamen uulnus capiti nullum euenit, eum-
que inter mortuos, defetigatum uulneribus, at-
que quod sanguen eius defluxerat, cognouere.
Eum sustulere, isque conualuit, saepeque post
illam operam reipublicae fortem atque strenuam
perhibuit illoque facto, quod illos milites sub-
duxit, exercitum ceterum seruauit. Sed idem
benefactum, quo in loco ponas, nimium inter-
est. Leonides Laco, qui simile apud Thermo-
pylas fecit, propter eius uirtutes omnis Graecia
gloriam atque gratiam praecipuam claritudinis
inclitissimae decorauere monumentis, signis,

statuis; elogiis, historiis aliisque rebus gratis-
simum id eius factum habuere. At tribuno mili-
tum parua laus pro factis relicta, qui idem fece-
rat atque rem seruauerat.
Hanc Q. Caedici tribuni uirtutem M. Cato tali suo te- 20
stimonio decorauit. Claudius autem Quadrigarius 21
annalis tertio non Caedicio nomen fuisse ait, sed
Laberio.

VIII.

Literae eximiae consulum C. Fabricii et Q. Aemilii ad regem Pyrrhum a Q. Claudio, scriptore historiarum, in memoriam datae.

Cum Pyrrhus rex in terra Italia esset et unam atque alte- 1
ram pugnas prospere pugnasset satisque agerent Romani
et pleraque Italia ad regem desciuisset, tum Ambraciensis
quispiam Timochares, regis Pyrrhi amicus, ad C. Fabricium
consulem furtim uenit ac praemium petiuit et, si de prae-
mio conueniret, promisit, regem uenenis necare; idque fa-
cile factu esse dixit, quoniam filius suus pocula in conuiuio
regi ministraret. Eam rem Fabricius ad senatum scripsit. 2
Senatus ad regem legatos misit mandauitque, ut de Timo- 3
chare nihil proderent, sed monerent, uti rex circumspe-
ctius ageret atque a proximorum insidiis salutem tutaretur.
Hoc ita, uti diximus, in Valeri Antiatis historia scri- 4
ptum est. Quadrigarius autem in libro tertio non 5
Timocharem, sed Niciam adisse ad consulem scripsit, ne-
que legatos a senatu missos, sed a consulibus, et [Pyrrhum]
populo Romano laudes atque gratias scripsisse captiuosque
omnes, quos tum habuit, uestiuisse et reddidisse.
Consules tum fuerunt C. Fabricius et Q. Aemilius. Lite- 6.7
ras, quas ad regem Pyrrhum super ea causa miserunt,
Claudius Quadrigarius scripsit fuisse hoc exemplo:

Consules Romani salutem dicunt Pyrrho regi. 8

Nos pro tuis iniuriis continuis animo tenus com-
moti inimiciter tecum bellare studemus. Sed

communis exempli et fidei ergo uisum, ut te saluum uelimus, ut esset, quem armis uincere possemus. Ad nos uenit Nicias, familiaris tuus, qui sibi praemium a nobis peteret, si te clam interfecisset. Id nos nega[ui]mus uelle, neue ob eam rem quicquam commodi expectaret, et simul uisum est, ut te certiorem faceremus, ne quid eiusmodi, si accidisset, nostro consilio ciuitates putarent factum, et quod nobis non placet, pretio aut praemio aut dolis pugnare. Tu, nisi caues, iacebis.

VIIII.

Quis et cuiusmodi fuerit, qui in prouerbio fertur equus Seianus; et qualis color equorum sit, qui spadices uocantur; deque stius uocabuli ratione.

1 Gauius Bassus in commentariis suis, item Iulius Modestus in secundo quaestionum confusarum historiam de 'equo Seiano' tradunt dignam memoria atque
2 admiratione: Gneum Seium quempiam scribam fuisse eumque habuisse equum natum Argis in terra Graecia, de quo fama constans esset, tamquam de genere equorum proge-
3 nitus foret, qui Diomedis Thracis fuissent, quos Hercules, Diomede occiso, e Thracia Argos perduxisset. Eum equum fuisse dicunt magnitudine inusitata, ceruice ardua, colore poeniceo, flora et comanti iuba, omnibusque aliis equorum laudibus quoque longe praestitisse; sed eundem equum tali fuisse fato siue fortuna ferunt, ut quisquis haberet eum possideretque, ut is cum omni domo, familia fortunisque omni-
4 bus suis ad internecionem deperiret. Itaque primum illum Gneum Seium, dominum eius, a M. Antonio, qui postea triumuirum reipublicae constituendae fuit, capitis dampnatum, miserando supplicio affectum esse; eodem tempore Cornelium Dolabellam consulem, in Syriam proficiscentem, fama istius equi adductum, Argos deuertisse cupidineque habendi eius exarsisse emisseque eum sestertiis centum milibus; sed ipsum quoque Dolabellam in Syria bello ciuili

obsesssum atque interfectum esse; mox eundem equum,
qui Dolabellae fuerat, C. Cassium, qui Dolabellam obsede-
rat, abduxisse. Eum Cassium postea satis notum est, uictis 5
partibus fusoque exercitu suo, miseram mortem oppetisse,
deinde post Antonium post interitum Cassii, parta uictoria,
equum illum nobilem Cassi requisisse et, cum eo potitus
esset, ipsum quoque postea uictum atque desertum, dete-
stabili exitio interisse. Hinc prouerbium de hominibus ca- 6
lamitosis ortum dicique solitum: 'ille homo habet equum
Seianum'.

Eadem sententia est illius quoque ueteris prouerbii, quod 7
ita dictum accepimus: 'aurum Tolosanum'. Nam cum op-
pidum Tolosanum in terra Gallia Quintus Caepio consul di-
ripuisset multumque auri in eius oppidi templis fuisset,
quisquis ex ea direptione aurum attigit, misero cruciabili-
que exitu periit.

Hunc equum Gauius Bassus uidisse [se] Argis refert 8
haut credibili pulcritudine, uigoreque et colore exuperan-
tissimo.

Quem colorem nos, sicuti dixi, 'poeniceum' dicimus, 9
Graeci partim 'φοίνικα', alii 'σπάδικα' appellant, quoniam
palmae termes ex arbore cum fructu auulsus 'spadix' di-
citur.

X.

Quod est quaedam septenarii numeri uis et facultas in multis naturae rebus animaduersa, de qua M. Varro in hebdomadibus disserit copiose.

M. Varro in primo librorum, qui inscribuntur heb- 1
domades uel de imaginibus, septenarii numeri, quem
Graece 'ἑβδομάδα' appellant, uirtutes potestatesque mul-
tas uariasque dicit. Is namque numerus, inquit, se- 2
ptentriones maiores minoresque in caelo facit,
item uergilias, quas 'πλειάδας' Graeci uocant,
facit etiam stellas, quas alii 'erraticas', P. Nigi-
dius 'errones' appellat. Circulos quoque ait in caelo 3
circum longitudinem axis septem esse; ex quis duos mini-

mos, qui axem extimum tangunt, 'πόλους' appellari dicit: sed eos in sphaera, quae 'κρικωτὴ' uocatur, propter breui-
4 tatem non inesse. Ac neque ipse zodiacus septenario numero caret: nam in septimo signo fit solstitium a bruma, in septimo bruma a solstitio, in septimo aequinoctium ab aequi-
5 noctio. Dies deinde illos, quibus alcyones hieme anni in
6 aqua nidulantur, eos quoque septem esse dicit. Praeterea scribit, lunae curriculum confici integris quater septenis diebus, nam: die [duo]detricesimo luna, inquit, ex quo uestigio profecta est, eodem redit, auctoremque opinionis huius Aristidem esse Samium; in qua re non id solum animaduerti debere dicit, quod quater septenis, id est octo et uiginti, diebus conficeret luna iter suum, sed quod is numerus septenarius, si ab uno profectus, dum ad semetipsum progreditur, omnes, per quos progressus est, numeros comprehendat ipsumque se addat, facit numerum octo et uiginti, quot dies sunt curriculi lunaris.
7 Ad homines quoque nascendos uim numeri istius porrigi pertinereque ait: Nam cum in uterum, inquit, mulieris genitale semen datum est, primis septem diebus conglobatur coagulaturque fitque ad capiendam figuram idoneum. Post deinde quarta hebdomade, quod eius uirile secus futurum est, caput et spina, quae est in dorso, informatur. Septima autem fere hebdomade, id est nono et quadragesimo die, totus, inquit,
8 homo in utero absoluitur. Illam quoque uim numeri huius obseruatam refert, quod ante mensem septimum neque mas neque femina salubriter ac secundum naturam nasci potest et quod ii, qui iustissime in utero sunt, post ducentos septuaginta tres dies, postquam sunt concepti, quadragesima
9 denique hebdomade ita nascuntur. Pericula quoque uitae fortunarumque hominum, quae 'climacteras' Chaldaei
10 appellant, grauissimos quosque fieri septenarios. Praeter hoc modum esse dicit summum adolescendi humani corporis
11 septem pedes. Quod esse magis uerum arbitramur, quam quod Herodotus, homo fabulator, in primo historiarum inuentum esse sub terra scripsit Oresti corpus cubita longi-

tudinis habens septem, quae faciunt pedes duodecim et quadrantem, nisi si, ut Homerus opinatus est, uastiora prolixioraque fuerunt corpora hominum antiquiorum et nunc, quasi iam mundo senescente, rerum atque hominum decrementa sunt. Dentes quoque et in septem mensibus 12
primis et septenos ex utraque parte gigni ait et cadere annis septimis et genuinos adnasci annis fere bis septenis. Venas etiam in hominibus, uel potius arterias, medicos musi- 13
cos dicere ait numero moueri septenario, quod ipsi appellant '*τὴν διὰ τεσσάρων συμφωνίαν*', quae fit in collatione quaternarii numeri. Discrimina etiam periculorum in morbis 14
maiore ui fieri putat in diebus, qui conficiuntur ex numero septenarió, eosque dies omnium maxime, ita ut medici appellant, '*κρισίμους*' (. Cui) uideri primam hebdomadam et secundam et tertiam. Neque non id etiam sumit ad 15
uim facultatesque eius numeri augendas, quod, quibus inedia mori consilium est, septimo demum die mortem oppetunt.

Haec Varro de numero septenario scripsit admodum 16
conquisite. Sed alia quoque ibidem congerit frigidiuscula: ueluti septem opera esse in orbe terrae miranda et sapientes item ueteres septem fuisse et curricula ludorum circensium sollempnia septem esse et ad oppugnandas Thebas duces septem delectos. Tum ibi addit, se quoque iam duodecimam 17
annorum hebdomadam ingressum esse et ad eum diem septuaginta hebdomadas librorum conscripsisse, ex quibus aliquammultos, cum proscriptus esset, direptis bibliothecis suis, non comparuisse.

XI.

Quibus et quam friuolis argumentis Accius in didascalicis utatur, quibus docere nititur, Hesiodum esse, quam Homerum, natu antiquiorem.

Super aetate Homeri atque Hesiodi non consenti- 1
tur. Alii Homerum, quam Hesiodum, maiorem natu 2
fuisse scripserunt, in quis Philochorus et Xenophanes; alii minorem, in quis L. Accius poeta et Ephorus hi-

3 storiae scriptor. M. autem Varro in primo de imaginibus, uter prior sit natus, parum constare dicit, sed non esse dubium, quin aliquo tempore eodem uixerint, idque ex epigrammate ostendi, quod in tripode scriptum est, qui in monte Helicone ab Hesiodo positus traditur.
4 Accius autem in primo didascalico leuibus admodum argumentis utitur, per quae ostendi putat, Hesiodum
5 natu priorem: quod Homerus, inquit, cum in principio carminis Achillem esse filium Pelei diceret, quis esset Peleus, non addidit; quam rem procul, inquit, dubio dixisset, nisi ab Hesiodo iam dictum uideret. De Cyclope itidem, inquit, uel maxime quod unoculus fuit, rem tam insignem non praeterisset, nisi aeque prioris Hesiodi carminibus inuulgatum esset.

6 De patria quoque Homeri multo maxime dissensum est. Alii Colophonium, alii Smyrnaeum, sunt qui Atheniensem, sunt etiam qui Aegyptium fuisse dicant, Aristoteles tradidit ex insula Io. M. Varro in libro de imaginibus primo Homeri imagini epigramma hoc apposuit:

Capélla Homeri cándida haec tumulum índicat,
Quod hác Ietae mórtuo faciúnt sacra.

XII.

Largum atque auidum bibendi a P. Nigidio, doctissimo uiro, noua et prope absurda uocabuli figura bibosum dictum.

1 Bibendi auidum P. Nigidius in commentariis
2 grammaticis 'bibacem' et 'bibosum' dicit. 'Bibacem' ego ut 'edacem' a plerisque aliis dictum lego; 'bibosum' dictum nondum etiam usquam repperi, nisi apud Labe-
3 rium, neque aliud est, quod simili inclinatu dicatur. Non enim simile est, ut 'uinosus' aut 'uitiosus' ceteraque, quae hoc modo dicuntur, quoniam a uocabulis, non a uerbo, in-
4 clinata sunt. Laberius in mimo, qui Salinator inscriptus est, uerbo hoc ita utitur:

Nón mammosa, nón annosa, nón bibosa, nón procax.

XIII.

Quod Demosthenes, etiamtum adulescens, cum Platonis philosophi discipulus foret, audito forte Callistrato rhetore in contione populi, destitit a Platone et sectatus Callistratum est.

Hermippus hoc scriptum reliquit, Demosthenen, 1
admodum adulescentem, uentitare in Academiam, Plato-
nemque audire solitum. 'Atque is', inquit, 'Demosthe- 2
nes, domo egressus, ut ei mos erat, cum ad Platonem
pergeret complurisque populos concurrentes uideret, per-
contatur eius rei causam cognoscitque, currere eos auditum
Callistratum. Is Callistratus Athenis orator in re-
publica fuit, quos illi 'δημαγωγοὺς' appellant. Visum est 3.4
paulum deuertere experirique, an digna audit[i]o tanto pro-
perantium studio foret. Venit', inquit, 'atque audit Cal- 5
listratum, nobilem illam τὴν περὶ Ὠρωποῦ δίκην dicen-
tem, atque ita motus et demulctus et captus est, ut Calli-
stratum iam inde sectari coeperit, Academiam cum Pla-
tone reliquerit'.

XIIII.

Dimidium librum legi aut: dimidiam fabulam audiui, aliaque huiuscemodi qui dicat, uitiose dicere; eiusque uitii causas reddere M. Varronem; nec quemquam ueterem hisce uerbis ita usum esse.

'Dimidium librum legi' aut 'dimidiam fabulam audiui', 1
uel quid aliud huiuscemodi male ac uitiose dici existumat
Varro. Oportet enim, inquit, dicere 'dimidia- 2
tum librum', non 'dimidium', et 'dimidiatam
fabulam', non 'dimidiam'. Contra autem si sex-
tario hemina fusa est, non 'dimidiatum sexta-
rium fusum' dicendum est, et qui ex mille num-
mum, quod ei debebatur, quingentos recepit,
non 'dimidiatum' recepisse dicemus, sed 'di-
midium'. At si scyphus, inquit, argenteus mihi 3
cum alio communis in duas partes disiectus
sit, 'dimidiatum' cum esse dicere scyphum

debeo, non 'dimidium', argenti autem, quod in eo scypho inest, 'dimidium' meum esse, non
4 'dimidiatum', disseritque ac diuidit subtilissime, quid 'di-
5 midium' 'dimidiato' intersit; et Q. Ennium scienter hoc in annalibus dixisse ait:

Sicuti si quis ferat uas uini dimidiatum,

sicuti pars, quae deest ei uaso, non 'dimidiata' dicenda est, sed 'dimidia'.

6 Omnis autem disputationis eius, quam subtiliter quidem, sed subobscure explicat, summa haec est: 'dimidiatum' est
7 quasi 'dismediatum' et in partis duas pares diuisum; 'dimidiatum' ergo nisi ipsum, quod diuisum est, dici haut con-
8 uenit. 'Dimidium' uero est, non quod ipsum dimidia-
9 tum est, sed quae ex dimidiato pars altera est. Cum igitur partem dimidiam libri legisse uolumus dicere aut partem dimidiam fabulae audisse, si 'dimidiam fabulam' aut 'dimidium librum' dicimus, peccamus; totum enim ipsum,
10 quod dimidiatum atque diuisum est, 'dimidium' dicis. Itaque Lucilius eadem secutus:

Vno oculo, inquit, pedibusque duobus dimidiatus
Vt porcus,

et alio loco:

Quidni? et scruta quidem ut uendat (et) scrutarius laudat,
Praefractam strigilem, soleam inprobus dimidiatam.

11 Iam in uicesimo manifestius 'dimidiam horam' dicere studiose fugit, sed pro 'dimidia' 'dimidium' ponit in hisce uersibus:

Tempestate sua atque eodem uno tempore et horae
Dimidio et tribus confectis dumtaxat eandem
Ad quartam.

Nam cum obuium proximumque esset dicere: 12

'Dimidia et tribus confectis',

uigilate atque attente uerbum non probum uitauit. Per quod 13
satis apparet, ne 'horam' quidem 'dimidiam' recte dici,
sed uel 'dimidiatam horam' uel 'dimidiam partem horae'.
Propterea Plautus quoque in Bacchidibus dimidium 14
auri dicit, non 'dimidiatum' aurum. Item in Aulula- 15
ria 'dimidium obsoni', non 'dimidiatum' obsonium, in hoc
uersu:

Ei ádeo obsoni hic iússit dimidiúm dari.

In Menaechmis autem 'dimidiatum' diem, non 'dimidium', 16
in hoc uersu:

Diés quidem iam ad úmbilicum dímidiatus mórtuus(es)t.

M. etiam Cato in libro, quem de agricultura conscri- 17
psit: Semen cupressi serito crebrum, ita uti linum
seri solet. Eo cribro terram incernito, dimidiatum digitum. Iam id bene tabula aut pedibus aut
manibus complanato. Dimidiatum, inquit, digitum, 18
non 'dimidium'. Nam digiti quidem 'dimidium', digitum autem ipsum 'dimidiatum' dici oportet. Item M. Cato de 19
Carthaginiensibus ita scripsit: Homines defoderunt
in terram dimidiatos ignemque circumposuerunt: ita interfecerunt. Neque quisquam omnium, 20
qui probe locuti sunt, his uerbis sequius, quam dixi,
usus est.

XV.

Extare in literis perque hominum memorias traditum, quod repente multis mortem attulit gaudium ingens insperatum, interclusa anima et uim magni nouique motus non sustinente.

Cognito repente insperato gaudio expirasse animam re- 1
fert Aristoteles philosophus Polycritam, nobilem feminam
Naxo insula. Philippides quoque, comoediarum poeta 2

haut ignobilis, aetate iam edita, cum in certamine poetarum praeter spem uicisset et laetissime gauderet, inter illud gau-
3 dium repente mortuus est. De Rhodio etiam Diagora celebrata historia est. Is Diagoras tris filios adulescentes habuit, unum pugilem, alterum pancratiasten, tertium luctatorem. Eos omnes uidit uincere coronarique Olympiae eodem die et, cum ibi eum tres adulescentes amplexi, coronis suis in caput patris positis, sauiarentur, cum populus gratulabundus flores undique in eum iaceret, ibidem in stadio, inspectante populo, in osculis atque in manibus filiorum animam efflauit.

4 Praeterea in nostris annalibus scriptum legimus, qua tempestate apud Cannas exercitus populi Romani caesus est, anum matrem, nuntio de morte filii allato, luctu atque maerore affectam esse; sed is nuntius non uerus fuit atque is adulescens non diu post ex ea pugna in urbem redit; anus, repente filio uiso, copia atque turba et quasi ruina incidentis inopinati gaudii oppressa exanimataque est.

XVI.

Temporis uarietas in puerperis mulierum quaenam sit a medicis et a philosophis tradita; atque inibi poetarum quoque ueterum super eadem re opiniones multaque alia auditu atque memoratu digna uerbaque ipsa Hippocratis medici ex libro illius sumpta, qui inscriptus est περὶ τροφῆς.

1 Et medici et philosophi inlustres de tempore humani partus quaesiuerunt. Multa opinio est, eaque iam pro uero recepta, postquam mulieris uterum semen conceperit, gigni hominem septimo rarenter, numquam octauo, saepe nono, saepiusnumero decimo mense, eumque esse hominem gignendi summum finem: decem menses non inceptos, sed
2 exactos. Idque Plautum, ueterem poetam, dicere uidemus in comoedia Cistellaria his uerbis:

. . . . . . Tum illa, quam comprésserat,
Decumó post mense exácto hic peperit filiam.

3 Hoc idem tradit etiam Menander, poeta uetustior, humana-

rum opinionum uel peritissimus. Versus eius super ea re de fabula Plocio posui:

Γυνὴ κυεῖ δέκα μῆνας;

Sed noster Caecilius, cum faceret eodem nomine et eius- 4
dem argumenti comoediam ac pleraque a Menandro sumeret, in mensibus tamen genitalibus nominandis non praetermisit octauum, quem praeterierat Menander. Caecilii uersus hice sunt:

(In) Solétne mulier décimo mense párere?
[B.] Pol
† Nonoque etiam septimo atque octauo.

Eam rem Caecilium non inconsiderate dixisse neque te- 5
mere a Menandro atque a multorum opinionibus desciuisse, M. Varro uti credamus facit. Nam mense nonnum- 6
quam octauo editum esse partum in libro quarto decimo rerum diuinarum scriptum reliquit; quo in libro etiam undecimo mense aliquando nasci posse hominem dicit, eiusque sententiae, tam de octauo, quam de undecimo mense, Aristotelem auctorem laudat. Sed huius de mense octauo 7
dissensionis causa cognosci potest in libro Hippocratis, qui inscriptus est *περὶ τροφῆς*, ex quo libro uerba haec sunt: *Ἔστιν δὲ καὶ οὐκ ἔστιν τὰ ὀκτάμηνα.*
Id tam obscure atque praecise (tamquam aduerse) dictum 8
Sabinus medicus, qui Hippocratem commodissime commentatus est, his uerbis enarrauit: *Ἔστιν μὲν φαινόμενα ὡς ζῶα μετὰ τὴν ἔκτρωσιν· οὐκ ἔστιν δέ, θνήσκοντα μετὰ ταῦτα· καὶ ἔστιν οὖν καὶ οὐκ ἔστιν, φαντασίᾳ μὲν παραυτίκα ὄντα, δυνάμει δὲ οὐκέτι.*

Antiquos autem Romanos Varro dicit non recepisse 9
huiuscemodi quasi monstruosas raritates, sed nono mense aut decimo, neque praeter hos aliis, partionem mulieris secundum naturam fieri existimasse idcircoque eos nomina Fatis tribus fecisse a pariendo et a nono atque decimo mense.
Nam 'Parca', inquit, inmutata una litera, a partu 10
nominata, item 'Nona' et 'Decima' a partus

11 tempestiui tempore. Caesellius autem Vindex in lectionibus suis antiquis: tria, inquit, nomina Parcarum sunt, 'Nona', 'Decuma', 'Morta', et uersum hunc Liuii, antiquissimi poetae, ponit ex Ὀδυσσείᾳ:

Quandó diés aduéniet, quém profáta Mórta est?

Sed homo minime malus Caesellius 'Mortam' quasi nomen accepit, cum accipere quasi Moeram deberet.

12 Praeterea ego de partu humano, praeterquam quae scripta in libris legi, hoc quoque usu uenisse Romae comperi: feminam bonis atque honestis moribus, non ambigua pudicitia, in undecimo mense post mariti mortem peperisse factumque esse negotium propter rationem temporis, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemuiri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent; sed diuum Hadrianum, causa cognita, decreuisse in undecimo quoque mense partum edi posse: idque ipsum eius rei decretum nos legimus. In eo decreto Hadrianus id statuere se dicit, requisitis ueterum philosophorum et medicorum sententiis.

13 Hodie quoque in satura forte M. Varronis legimus, quae inscribitur Testamentum, uerba haec: Si quis mihi filius unus pluresue in decem mensibus gignantur, ii si erunt ὄνοι λύρας, exheredes sunto; quod si quis undecimo mense, κατ' Ἀριστοτέλη, natus est, Accio idem, quod Titio, ius esto apud
14 me. Per hoc uetus prouerbium Varro significat, sicuti uulgo dici solitum erat de rebus nihil inter sese distantibus: 'idem Acci, quod Titi', ita pari eodemque iure esse in decem mensibus natos et in undecim.

15 Quod si ita neque ultra decimum mensem fetura mulierum protolli potest, quaeri oportet, cur Homerus scripserit, Neptunum dixisse puellae a se recens compressae:

Χαῖρε γυνὴ φιλότητι· περιπλομένου δ' ἐνιαυτοῦ
Τέξεις ἀγλαὰ τέκν', ἐπεὶ οὐκ ἀποφώλιοι εὐναί
Ἀθανάτων.

Id cum ego ad complures grammaticos attulissem, partim 16
eorum disputabant, Homeri quoque aetate, sicuti Romuli,
annum fuisse non duodecim mensium, sed decem; alii con-
uenisse Neptuno maiestatique eius dicebant, ut longiori tem-
pore fetus ex eo grandesceret; alii alia quaedam nugalia.
Sed Fauorinus mihi ait, περιπλομένου ἐνιαυτοῦ 17
non 'confecto' esse 'anno', sed 'adfecto'.

In qua re uerbo usus est non uulgariae significationis. 18
'Adfecta' enim, sicuti Marcus Cicero et ueterum elegan- 19
tissimi locuti sunt, ea proprie dicebantur, quae non ad finem
ipsum, sed proxime finem progressa deductaue erant. Hoc
uerbum ad hanc sententiam Cicero in hac fecit, quam dixit
de prouinciis consularibus.

Hippocrates autem in eo libro, de quo supra 20
scripsi, cum et numerum dierum, quibus conceptum in
utero coagulum conformatur, et tempus ipsius partionis nono
aut decimo mense definisset neque id tamen semper eadem
esse fini dixisset, sed alias ocius fieri, alias serius, hisce ad
postremum uerbis usus est: *Γίνεται δὲ ἐν τούτοις καὶ
πλείω καὶ ἐλάσσω καὶ ὅλον καὶ κατὰ μέρος· οὐ
πολλὸν δὲ καὶ πλείω πλείω καὶ ἐλάσσω ἐλάσσω.*
Quibus uerbis significat, quod aliquando ocius fieret, non
multo tamen fieri ocius, neque quod serius, multo serius.

Memini ego Romae accurate hoc atque sollicite quaesi- 21
tum, negotio non rei tunc paruae postulante, an octauo
mense infans ex utero uiuus editus et statim mortuus ius
trium liberorum suppleuisset, cum abortio quibusdam, non
partus, uideretur mensis octaui intempestiuitas.

Sed quoniam de Homerico annuo partu ac de unde- 22
cimo mense diximus, quae cognoueramus, uisum est non
praetereundum, quod in Plinii Secundi libro septimo
naturalis historiae legimus. Id autem quia extra fidem 23
esse uideri potest, uerba ipsius Plinii posuimus: Masurius
auctor est, L. Papirium praetorem, secundo he-
rede lege agente, bonorum possessionem con-
tra eum dedisse, cum mater partum se tredecim
mensibus tulisse diceret, quoniam nullum certum
tempus pariendi statum ei uideretur. In eodem 24

libro Plini Secundi uerba haec scripta sunt: Oscitatio in nixu letalis est, sicut, sternuisse a coitu, abortiuum.

XVII.

Id quoque esse a grauissimis uiris memoriae mandatum, quod tris libros Plato Philolai Pythagorici et Aristoteles pauculos Speusippi philosophi mercati sunt pretiis, fidem non capientibus.

1 Memoriae mandatum est, Platonem philosophum tenui admodum pecunia familiari fuisse, atque eum tamen tris Philolai Pythagorici libros decem milibus denarium mer-
2 catum. Id ei pretium donasse quidam scripserunt amicum eius Dionem Syracosium.
3 Aristotelem quoque traditum, libros pauculos Speusippi philosophi post mortem eius emisse talentis Atticis tribus: ea summa fit nummi nostri sestertia duo et septuaginta milia.
4 *Τίμων* amarulentus librum maledicentissimum conscri-
5 psit, qui *σίλλος* inscribitur. In eo libro Platonem philosophum (tenui admodum pecunia familiari fuisse) contumeliose appellat, quod inpenso pretio librum Pythagoricae disciplinae emisset exque eo Timaeum, nobilem illum dialogum,
6 concinnasset. Versus super ea re *Τίμωνος* hi sunt:

Καὶ σὺ Πλάτων, καὶ γάρ σε μαθητείης πόθος ἔσχεν·
Πολλῶν δ' ἀργυρίων ὀλίγην ἠλλάξαο βίβλον,
Ἔνθεν ἀπαρχόμενος [τιμαιο]γραφεῖν ἐδιδάχθης.

XVIII.

Quid sint pedarii senatores et quam ob causam ita appellati; quamque habeant originem uerba haec ex edicto tralaticio consulum: Senatores quibusque in senatu sententiam dicere licet.

1 Non pauci sunt, qui opinantur, 'pedarios senatores' appellatos, qui sententiam in senatu non uerbis dicerent, sed

in alienam sententiam pedibus irent. Quid igitur? cum se- 2
natusconsultum per discessionem fiebat, nonne uniuersi
senatores sententiam pedibus ferebant? Atque haec etiam 3
uocabuli istius ratio dicitur, quam Gauius Bassus in
commentariis suis scriptam reliquit. Senatores enim di- 4
cit in ueterum aetate, qui curulem magistratum gessissent,
curru solitos honoris gratia in curiam uehi, in quo curru sella
esset, super quam considerent, quae ob eam causam 'curulis' appellaretur; sed eos senatores, qui magistratum curulem nondum ceperant, pedibus itauisse in curiam: propterea senatores nondum maioribus honoribus 'pedarios' nominatos. M. autem Varro in satira Menippea, quae 5
Ἱπποκύων inscripta est, equites quosdam dicit 'pedarios' appellatos, uideturque eos significare, qui, nondum a censoribus in senatum lecti, senatores quidem non erant, sed, quia honoribus populi usi erant, in senatum ueniebant et sententiae ius habebant. Nam et curulibus magistratibus fun- 6
cti, si nondum a censoribus in senatum lecti erant, senatores non erant et, quia in postremis scripti erant, non rogabantur sententias, sed, quas principes dixerant, in eas discedebant.
Hoc significabat edictum, quo nunc quoque consules [...] que, 7
cum senatores in curiam uocant, seruandae consuetudinis causa tralaticio utuntur. Verba edicti haec sunt: Senato- 8
res quibusque in senatu sententiam dicere licet.

Versum quoque Laberii, in quo id uocabulum positum 9
est, notari iussimus, quem legimus in mimo, qui Stricturae inscriptus est:

† Caput sine lingua pedari sententia est.

Hoc uocabulum a plerisque barbare dici animaduertimus. 10
Nam pro 'pedariis' 'pedaneos' appellant.

XVIIII.

Qua ratione Gauius Bassus scripserit parcum hominem appellatum et quam esse eius uocabuli causam putarit; et contra, quem in modum quibusque uerbis Fauorinus hanc traditionem eius eluserit.

Apud cenam Fauorini philosophi cum discubitum fue- 1
rat coeptusque erat apponi cibus, seruus assistens mensae

eius legere temptabat aut Graecarum quid literarum aut nostratium; uelut eo die, quo ego affui, legebatur Gauii Bassi, eruditi uiri, liber de origine uerborum et uo-
2 cabulorum. In quo ita scriptum fuit: 'Parcus' composito uocabulo est dictus, quasi 'par arcae'; quando, sicut in arca omnia reconduntur eiusque custodia seruantur et continentur, ita homo tenax paruoque contentus omnia custodita ac recondita habet, sicuti arca. Quam ob causam 'parcus', quasi 'pararcus' est nominatus.

3 Tum Fauorinus, ubi haec audiuit: 'superstitiose', inquit, 'et nimis moleste atque odiose confabricatus commolitusque magis est originem uocabuli Gauius iste Bas-
4 sus, quam enarrauit. Nam, si licet res dicere commenticias, cur non probabilius uideatur, ut accipiamus 'parcum' ob eam causam dictum, quod pecuniam consumi atque impendi
5 arceat et prohibeat, quasi 'pecuniarcus'. Quin potius', inquit, 'quod simplicius ueriusque est, id dicimus? 'Parcus' enim neque ab arca, neque ab arcendo, sed ab eo, quod est 'parum' et 'paruum', denominatus est'.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER QVARTVS.

I.

Sermo quidam Fauorini philosophi cum grammatico iactantiore factus in Socraticum modum; atque ibi in sermone dictum, quibus uerbis penus a Q. Scaeuola definita sit; quodque eadem definitio culpata reprehensaque est.

In uestibulo aedium Palatinarum omnium fere ordinum 1
multitudo opperientes salutationem Caesaris constiterant;
atque ibi in circulo doctorum hominum, Fauorino philo-
sopho praesente, ostentabat quispiam grammaticae rei ditior
scholica quaedam nugalia, de generibus et casibus uocabu-
lorum disserens cum arduis superciliis uocisque et uultus
grauitate composita, tamquam interpres et arbiter Sibyllae
oraculorum. Tum aspiciens ad Fauorinum, quamquam 2
ei nondum etiam satis notus esset, 'penus quoque', inquit,
'uariis generibus dictum et uarie declinatum est. Nam et
'hoc penus' et 'haec penus' et 'huius peni' et 'penoris'
ueteres dictauerunt. Mundum quoque muliebrem Lucilius 3
in satirarum XVI. non uirili genere, ut ceteri, sed neutro
appellauit his uerbis:

Legauit quidam uxori mundum omne penumque.
Atqui quid mundum, quid non? quis diuidet istuc?'

Atque horum omnium et testimoniis et exemplis constrepe- 4
bat; cumque nimis odiose blater[ar]et, intercessit placide

Fauorinus et 'am[a]bo', inquit, 'magister, quicquid est
nomen tibi, abunde multa docuisti, quae quidem ignoraba-
5 mus et scire haud sane postulabamus. Quid enim refert
mea eiusque, quicum loquor, quo genere 'penum' dicam
aut in quas extremas literas declinem, si nemo id non nimis
6 barbare fecerimus? Sed hoc plane indigeo discere, quid sit
'penus' et qua fini id uocabulum dicatur, ne rem cotidiani
usus, tamquam qui in uenalibus Latine loqui coeptant, alia,
quam oportet, uoce appellem'.
7 'Quaeris', inquit, 'rem minime obscuram. Quis adeo
ignorat, 'penum' uinum esse et triticum et oleum et lentem
8 et fabam atque huiuscemodi cetera?' 'Etiamne', inquit Fa-
uorinus, 'milium et panicum et glans et ordeum 'penus'
est? sunt enim propemodum haec quoque eiusdemmodi';
9 cumque ille reticens haereret: 'nolo', inquit, 'hoc iam la-
bores, an ista, quae dixi, 'penus' appellentur. Set potesne
mihi non speciem aliquam de penu dicere, sed definire, ge-
nere proposito et differentiis adpositis, quid sit 'penus''?
'Quod', inquit, 'genus et quas differentias dicas, non hercle
10 intellego'. 'Rem', inquit Fauorinus, 'plane dicam postu-
las; quae difficillimum est dici planius. Nam hoc quidem
peruolgatum est, definitionem omnem ex genere et differen-
11 tia consistere. Sed si me tibi praemandere, quod aiunt,
postulas, faciam sane id quoque honoris tui habendi gratia'.
12 Ac deinde ita exorsus est: 'Si', inquit, 'ego te nunc
rogem, ut mihi dicas et quasi circumscribas uerbis, cuius-
modi 'homo' sit, non, opinor, respondeas, hominem esse
te atque me. Hoc enim, quis homo sit, ostendere est, non,
quid homo sit, dicere. Sed si, inquam, peterem, ut ipsum
illut, quod homo est, definires, tu profecto mihi diceres, ho-
minem esse mortale, rationis et scientiae capiens uel quo
alio modo diceres, ut eum a ceteris omnibus separares.
Proinde igitur nunc te rogo, ut, quid sit 'penus', dicas,
13 non ut aliquid ex penu nomines'. Tum ille ostentator, uoce
iam molli atque demissa: 'philosophias', inquit, 'ego non
didici neque discere adpetiui et, si ignoro, an ordeum ex
'penu' sit aut quibus uerbis 'penus' definiatur, non ea re
literas quoque alias nescio'.

'Scire', inquit ridens iam Fauorinus, 'quid 'penus' 14
sit, non ex nostra magis est philosophia, quam ex gram-
matica tua. Meministi enim, credo, quaeri solitum, quid 15
Vergilius dixerit, penum instruere uel 'longam' uel
'longo ordine': utrumque enim profecto scis legi solitum.
Sed, ut faciam te aequiore animo ut sis, ne illi quidem ue- 16
teres iuris magistri, qui 'sapientes' appellati sunt, definisse
satis recte existimantur, quid sit 'penus'. Nam Quintum 17
Scaeuolam ad demonstrandam penum his uerbis usum
audio: Penus est, inquit, quod esculentum aut po-
culentum est. Quod ipsius patrisfamilias aut libe-
rum patrisfamilias [aut familiae] eius, quae cir-
cum eum aut liberos eius est et opus non facit,
causa paratum est, ut Mucius ait, 'penus' uideri
debet. Nam quae ad edendum bibendumque in
dies singulos prandii aut cenae causa parantur,
'penus' non sunt; sed ea potius, quae huiusce
generis longae usionis gratia contrahuntur et
reconduntur, ex eo, quod non in promptu sint,
sed intus et penitus habeantur, 'penus' dicta
sunt. 'Haec ego', inquit, 'cum philosophiae me dedis- 18
sem, non insuper tamen habui discere; quoniam ciuibus
Romanis, Latine loquentibus, rem non [suo] uocabulo de-
monstrare, non minus turpe est, quam hominem non suo
nomine appellare'.

Sic Fauorinus sermones id genus communes a rebus 19
paruis et frigidis abducebat ad ea, quae magis utile esset
audire ac discere, non allata extrinsecus, non per ostenta-
tionem, sed indidem nata acceptaque.

Praeterea de penu adscribendum hoc etiam putaui, 20
Seruium Sulpicium in reprehensis Scaeuolae ca-
pitibus scripsisse, Cato Aelio placuisse, non quae esui
et potui forent, sed tus quoque et cereos in penu esse,
quod esset eius ferme rei causa comparatum. Masurius 21
autem Sabinus in iuris ciuilis secundo, etiam quod
iumentorum causa apparatum esset, quibus dominus utere-
tur, penori attributum dicit. Ligna quoque et uirgas et 22
carbones, quibus conficeretur penus, quibusdam ait ui-

23 deri esse in penu. Ex his autem, quae promercalia et
usuaria isdem in locis, esse ea sola penoris putat, quae
satis sint usu annuo.

II.

Morbus et uitium quid differat; et quam uim habeant uocabula ista in edicto aedilium; et [an]ne eunuchus et steriles mulieres rethiberi possint diuersaeque super ea re sententiae.

1 In edicto aedilium curulium, qua parte de manci-
piis uendundis cautum est, scriptum sic fuit: Titulus scri-
ptorum singulorum scriptus sit, curato ita, ut
intellegi recte possit, quid morbi uitiiue cuique
sit, quis fugitiuus erroue sit noxaue solutus non
sit.
2 Propterea quaesierunt iureconsulti ueteres, quid
'mancipium morbosum' quidue 'uitiosum' recte diceretur
3 quantumque 'morbus' a 'uitio' differret. Caelius Sabi-
nus in libro, quem de edicto aedilium curulium
composuit, Labeonem refert, quid esset 'morbus', hisce
uerbis definisse: Morbus est habitus cuiusque cor-
poris contra naturam, qui usum eius facit dete-
4 riorem. Sed 'morbum' alias in toto corpore accidere di-
cit, alias in parte corporis. Totius corporis 'morbum' esse,
ueluti sit phthisis aut febris, partis autem, ueluti sit caeci-
5 tas aut pedis debilitas. Balbus autem, inquit, et aty-
pus uitiosi magis, quam morbosi sunt, et equus
mordax aut calcitro uitiosus, non morbosus est.
Sed cui morbus est, idem etiam uitiosus est. Ne-
que id tamen contra fit: potest enim, qui uitio-
sus est, non morbosus esse. Quamobrem, cum de
homine morboso agetur, neque, inquit, ita dice-
tur: 'Quanto ob id uitium minoris erit'.
6 De eunucho quidem quaesitum est, an contra edictum
aedilium uideretur uenundatus, si ignorasset emptor, eum
7 eunuchum esse. Labeonem respondisse aiunt, rethiberi
8 posse quasi morbosum; sues etiam feminas, si sterilae es-
sent et uenum issent, ex edicto aedilium posse agi Labeo-

nem scripsisse. De sterili autem muliere, si natiua sterili- 9
tate sit, Trebatium contra Labeonem respondisse di-
cunt. Nam cum rethiberi eam Labeo, quasi minus sanam, 10
putasset, negasse aiunt Trebatium ex edicto a[gi] posse,
si ea mulier a principio genitali sterilitate esset. At si ua-
litudo eius offendisset exque ea uitium factum esset, ut con-
cipere fetus non posset, tum sanam non uideri et esse in
causa rethibitionis. De myope quoque, qui 'luscitiosus' 11
Latine appellatur, dissensum est: alii enim rethiberi omni-
modo debere, alii contra, nisi id uitium morbo contractum
esset. Eum uero, cui dens deesset, Seruius rethiberi 12
posse respondit, Labeo in causa esse rethibendi negauit:
Nam et magna, inquit, pars dente aliquo carent,
neque eo magis plerique homines morbosi sunt,
et absurdum admodum est dicere, non sanos na-
sci homines, quoniam cum infantibus non simul
dentes gignuntur.

Non praetereundum est, id quoque in libris ueterum 13
iurisperitorum scriptum esse, 'morbum' et 'uitium' di-
stare, quod 'uitium' perpetuum, 'morbus' cum accessu
decessuque sit. Sed hoc si ita est, neque caecus neque eu- 14
nuchus morbosus est contra Labeonis, quam supra dixi,
sententiam.

Verba Masurii Sabini apposui ex libro iuris ciui- 15
lis secundo: Furiosus mutusue cuiue quod mem-
brum lacerum laesumque est aut obest, quo ipse
minus aptus sit, morbosi sunt. Qui natura longe
minus uidet, tam sanus est, quam qui tardius
currit.

III.

Quod nullae fuerunt rei uxoriae actiones in urbe Roma ante Car-
uilianum diuortium; atque inibi, quid sit proprie pelex quae-
que eius uocabuli ratio sit.

Memoriae traditum est, quingentis fere annis post Ro- 1
mam conditam nullas rei uxoriae neque actiones neque cau-
tiones in urbe Roma aut in Latio fuisse, quia profecto nihil

desiderabantur, nullis etiamtunc matrimoniis diuertentibus.
2 Seruius quoque Sulpicius in libro, quem composuit de dotibus, tum primum cautiones rei uxoriae necessarias esse uisas scripsit, cum Spurius Caruilius, cui Ruga cognomentum fuit, uir nobilis, diuortium cum uxore fecit, quia liberi ex ea corporis uitio non gignerentur, anno urbis conditae quingentesimo uicesimo tertio (M. Atilio, P. Valerio consulibus). Atque is Caruilius traditur uxorem, quam dimisit, egregie dilexisse carissimamque morum eius gratia habuisse, set iurisiurandi religionem animo atque amori praeuertisse, quod iurare a censoribus coactus erat, uxorem se liberum quaerundum gratia habiturum.

3 'Pelicem' autem appellatam, probrosamque habitam, quae iuncta consuetaque esset cum eo, in cuius manu mancipioque alia matrimonii causa foret, hac antiquissima lege ostenditur, quam Numae regis fuisse accepimus: Pelex aram Iunonis ne tangito; si tangit, Iunoni crinibus demissis agnum feminam caedito.

'Pelex' autem quasi πάλλαξ, id est quasi παλλακίς. Vt pleraque alia, ita hoc quoque uocabulum de Graeco flexum est.

IIII.

Quid Seruius Sulpicius in libro, qui est de dotibus, scripserit de iure atque more ueterum sponsaliorum.

1 Sponsalia in ea parte Italiae, quae Latium appellatur, hoc more atque iure solita fieri, scripsit Seruius Sulpi-
2 cius in libro, quem scripsit de dotibus: Qui uxorem, inquit, ducturus erat, ab eo, unde ducenda erat, stipulabatur, eam in matrimonium daturum; [ductum] iri, qui ducturus erat, itidem spondebat. Is contractus stipulationum sponsionumque dicebatur 'sponsalia'. Tum, quae promissa erat, 'sponsa' appellabatur, qui spoponderat ducturum, 'sponsus'. Sed si post eas stipulationis uxor non dabatur aut non ducebatur, qui stipulabatur, ex sponsu agebat. Iudices cognoscebant.

Iudex, quamobrem data acceptaue non esset uxor, quaerebat. Si nihil iustae causae uidebatur, litem pecunia aestimabat, quantique interfuerat eam uxorem accipi aut dari, eum, qui spoponderat, (qui stipulatus erat,) condempnabat.

Hoc ius sponsaliorum obseruatum dicit Seruius ad id 3
tempus, quo ciuitas uniuerso Latio lege Iulia data est. Haec 4
eadem Neratius scripsit in libro, quem de nuptiis composuit.

V.

Historia narrata de perfidia aruspicum Etruscorum; quodque ob eam rem uersus hic a pueris Romae urbe tota cantatus est: Malum consilium consultori pessimum est.

Statua Romae in comitio posita Horati Coclitis, fortissi- 1
mi uiri, de caelo tacta est. Ob id fulgur piaculis luendum, 2
aruspices, ex Etruria acciti, inimico atque hostili in populum Romanum animo instituerant, eam rem contrariis
re[li]gionibus procurare; atque illam statuam suaserunt in 3
inferiorem locum perperam transponi, quem sol oppositu
circum undique aliarum aedium numquam illustraret. Quod 4
cum ita fieri persuasissent, delati ad populum proditique sunt et, cum de perfidia confessi essent, necati sunt, constititque, eam statuam, proinde ut uerae rationes post compertae monebant, in locum editum subducendam atque ita in area Volcani sublimiore loco statuendam; ex quo res
bene ac prospere populo Romano cessit. Tum igitur, quod 5
in Etruscos aruspices male consulentis anim[aduersum] uindicatumque fuerat, uersus hic scite factus cantatusque esse a pueris urbe tota fertur:

Malúm consilium cónsultori péssimum est.

Ea historia de aruspicibus ac de uersu isto senario scri- 6
pta est in annalibus maximis, libro undecimo, et in Verri Flacci libro primo rerum memoria di-
gnarum. Videtur autem uersus hic de Graeco illo He- 7
siodi uersu expressus:

Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.

VI.

Verba ueteris senatusconsulti sita, quo decretum est, hostiis maioribus expiandum, quod in sacrario hastae Martiae mouissent; atque ibi enarratum, quid sint hostiae succidaneae, quid item porca praecidanea; et quod Capito Ateius ferias quasdam praecidaneas appellauit.

1 Vt 'terram mouisse' nuntiari solet eaque res procuratur, ita in ueteribus memoriis scriptum legimus, nuntiatum esse senatui, in sacrario in regia hastas Martias mo-
2 uisse. Eius rei causa senatusconsultum factum est M. Antonio A. Postumio consulibus, eiusque exemplum hoc est: Quod C. Iulius, L. filius, pontifex nuntiauit, in sacrario regiae hastas Martias mouisse, de ea re ita censuerunt, uti M. Antonius consul hostiis maioribus Ioui et Marti procuraret et ceteris dis, quibus uideretur, placand[is]. Ibus uti procurasset satis habendum censuerunt. Si quid succidaneis opus esset, robiis succideret.

3 Quod 'succidaneas' hostias senatus appellauit, quaeri
4 solet, quid uerbum id significet. In Plauti quoque comoedia, quae Epidicus inscripta est, super eodem ipso uerbo requiri audio in his uersibus:

Mén piaculárem oportet fíeri ob stultitiám tuam,
'Vt meum tergum tuaé stultitiae súbdas succidáneum?

5 'Succidaneae' autem 'hostiae' dicuntur, a[e] liter[a] per morem compositi uocabuli in [i] literam [tramutata].
6 Nam quasi 'succaedaneae' appellatae; quoniam, si primis hostiis litatum non erat, aliae post easdem ductae hostiae caedebantur; quae quia, prioribus iam caesis, luendi piaculi gratia subdebantur et succidebantur, 'succidaneae' nominatae, litera i scilicet tractim pronuntiata: audio enim quosdam eam literam in hac uoce barbare corripere.

7 Eadem autem ratione uerbi 'praecidaneae' quoque hostiae dicuntur, quae ante sacrificia sollempnia pridie cae-

duntur. 'Porca' etiam 'praecidanea' appellata, quam pia- 8
culi gratia ante fruges nouas captas immolare Cereri mos
fuit, si qui familiam funestam aut non purgauerant, aut aliter eam rem, quam oportuerat, procurauerant.

Sed porcam et hostias quasdam 'praecidaneas', sicuti 9
dixi, appellari, uolgo notum est, ferias 'praecidaneas' dici,
id, opinor, a uulgo remotum est. Propterea uerba Atei 10
Capitonis ex quinto librorum, quos de pontificio iure composuit, scripsi: Tib. Coruncanio pontifici maximo feriae praecidaneae in atrum diem inauguratae sunt. Collegium decreuit, non habendum religioni, quin eo die feriae praecidaneae essent.

VII.

De epistula Valerii Probi grammatici ad Marcellum scripta super accentu nominum quorundam Poenicorum.

Valerius Probus grammaticus inter suam aetatem 1
praestanti scientia fuit. Is 'Hannibalem' et 'Hasdrubalem' 2
et 'Hamilcarem' ita pronuntiabat, ut paenultimam circumflecteret, teste epistula eius scripta ad Marcellum, in qua Plautum et Ennium multosque alios ueteres eo
modo pronuntiasse affirmat, solius tamen Ennii uersum 3
unum ponit ex libro, qui Scipio inscribitur.

Eum uersum quadrato numero factum subiecimus, in 4
quo, nisi tertia syllaba de Hannibalis nomine circumflexe
promatur, numerus clausurus est. Versus Ennii, quem 5
dixit, ita est:

Quá[que] propter Hánnibalis cópias considerat.

VIII.

Quid C. Fabricius de Cornelio Rufino, homine auaro, dixerit, quem, cum odisset inimicusque esset, designandum tamen consulem curauit.

1 Fabricius Luscinus magna gloria uir magnisque rebus
2 gestis fuit. P. Cornelius Rufinus manu quidem strenuus et bellator bonus militarisque disciplinae peritus admodum
3 fuit, sed furax homo et auaritia acri erat. Hunc Fabricius non probabat neque amico utebatur osusque eum morum
4 causa fuit. Sed cum in temporibus rei difficillimis consules creandi forent et is Rufinus peteret consulatum competitoresque eius essent inbelles quidam et futtiles, summa ope
5 adnixust Fabricius, uti Rufino consulatus deferretur. Eam rem plerisque admirantibus, quod hominem auarum, cui
6 esset inimicissimus, creari [consulem peteret, 'malo', inquit, 'ciuis me] compilet, quam hostis uendat'.
7 Hunc Rufinum postea bis consulatu et dictatura functum censor Fabricius senatu mouit ob luxuriae notam, quod de-
8 cem pondo libras argenti facti ha[be]ret. Id autem, quod supra scripsi, Fabricium de Cornelio Rufino ita, uti in pleraque historia scriptum est, dixisse, M. Cicero non aliis a Fabricio, sed ipsi Rufino, gratias agenti, quod [ope] eius designatus esset, dictum esse refert in libro secundo de oratore.

VIIII.

Quid significet proprie religiosus; et in quae diuerticula significatio istius uocabuli flexa sit; et uerba Nigidii Figuli ex commentariis eius super ea re sumpta.

1 Nigidius Figulus, homo, ut ego arbitror, iuxta M. Varronem doctissimus, in undecimo commentariorum grammaticorum uersum ex antiquo carmine refert, memoria hercle dignum:

. . Religentem ésse oportet, [át] religiosúmst nefas,

cuius autem id carmen sit, non scribit. Atque in eodem loco 2
Nigidius: Hoc, inquit, inclinamentum semper hu-
iuscemodi uerborum, ut 'uinosus', 'mulierosus',
'religiosus', significat copiam quandam inmo-
dicam rei, super qua dicitur. Quocirca 'religio-
sus' is appellabatur, qui nimia et superstitiosa
religione sese alligauerat, eaque res uitio as-
signabatur.

Sed praeter ista, quae Nigidius dicit, alio quodam di- 3
uerticulo significationis 'religiosus' pro casto atque obser-
uanti cohibentique sese certis legibus finibusque dici coe-
ptus. Simili autem modo illa quoque uocabula, ab eadem 4
profecta origine, diuersum significare uidentur: 'religiosi
dies' et 'religiosa delubra'. 'Religiosi' enim 'dies' dicun- 5
tur tristi omine infames inpeditique, in quibus et res diui-
nas facere et rem quampiam nouam exordiri temperandum
est; quos multitudo imperitorum praue et perperam 'nefa-
stos' appellat. Itaque M. Cicero in libro epistula- 6
rum nono ad Atticum: maiores, inquit, nostri fu-
nestiorem diem esse uoluerunt Alliensis pu-
gnae, quam urbis captae, quod hoc malum ex
illo. Itaque alter religiosus etiamnunc dies, al-
ter in uolgus ignotus. Idem tamen M. Tullius in 7
oratione de accusatore constituendo 'religiosa
delubra' dicit non ominosa nec tristia, sed maiestatis uene-
rationisque plena. Masurius autem Sabinus in com- 8
mentariis, quos de indigenis composuit: 'Religio-
sum', inquit, est, quod propter sanctitatem ali-
quam remotum ac sepositum a nobis est, uerbum
a 'relinquendo' dictum, tamquam 'caerimoniae'
a 'carendo'. [. . . . . .] secundum hanc Sabini in- 9
terpretationem templa quidem ac delubra, — quia horum
cumulus in uituperationem non cadit, ut illorum, quorum
laus in modo extat — quae non uolgo ac temere, sed cum
castitate caerimoniaque adeuntium et reuerenda et reformi-
danda sunt magis, quam inuolganda: sed dies 'religiosi' 10
dicti, quos ex contraria causa, propter ominis diritatem,
relinquimus. Et Terentius: 11

Tum, quód dem ei recte est. Nám, nihil esse mihi, religio est dícere.

12 Quod si, ut ait Nigidius, omnia istiusmodi inclinamenta nimium ac praeter modum significant et idcirco in culpas cadunt, ut 'uinosus', 'mulierosus', 'morosus', 'uerbosus', 'famosus', cur 'ingeniosus' et 'formosus' et 'officiosus' et 'speciosus', quae pariter ab ingenio et forma et officio inclinata sunt, cur etiam 'disciplinosus', 'consiliosus', 'uictoriosus', quae M. Cato ita affigurauit, cur item 'facundiosa', quod Sempronius Asellio XIII. rerum gestarum ita scripsit: facta sua spectare oportere, non dicta, si minus facundiosa essent, cur, inquam, ista omnia numquam in culpam, sed in laudem dicuntur; quamquam aecum incrementum sui nimium demonstrent? an propterea, quia illis quidem, quae supra posui,
13 adhibendus est modus quidam necessarius? Nam et gratia, si nimia atque inmodica, et mores, si multi atque uarii, et uerba, si perpetua atque infinita et optundentia, et fama, si magna et inquieta et inuidiosa sit, neque laudabilia ne-
14 que utilia sunt; ingenium autem et officium et forma et disciplina et consilium et uictoria et facundia sicut ipsae uirtutum amplitudines nullis finibus cohibentur, sed quanto maiora auctioraque sunt, multo etiam tanto laudatiora sunt.

X.

Quid obseruatum de ordine rogandarum in senatu sententiarum; iurgiaque in senatu C. Caesaris consulis et M. Catonis, diem dicendo eximentis.

1 Ante legem, quae nunc de senatu habendo obseruatur,
2 ordo rogandi sententias uarius fuit. Alias primus rogabatur, qui princeps a censoribus in senatum lectus fuerat,
3 alias qui designati consules erant; quidam e consulibus, studio aut necessitudine aliqua adducti, quem is uisum erat honoris gratia extra ordinem sententiam primum rogabant.
4 Obseruatum tamen est, cum extra ordinem fieret, ne quis quemquam ex alio, quam ex consulari loco, sententiam

primum rogaret. C. Caesar in consulatu, quem cum M. Bi- 5
bulo gessit, quatuor solos extra ordinem rogasse sententiam
dicitur. Ex his quatuor principem rogabat M. Crassum, sed,
postquam filiam Cn. Pompeio desponderat, primum coepe-
rat Pompeium rogare.
Eius rei rationem reddidisse eum senatui Tiro Tul- 6
lius, M. Ciceronis libertus, refert, itaque se ex patrono
suo audisse scribit. Id ipsum Capito Ateius in libro, 7
quem de officio senatorio composuit, scriptum reli-
quit.
In eodem libro Capitonis id quoque scriptum est: 8
C., inquit, Caesar consul M. Catonem sententiam
rogauit. Cato rem, quae consulebatur, quoniam
non e republica uidebatur, perfici nolebat. Eius
rei ducendae gratia longa oratione utebatur
eximebatque dicendo diem. Erat enim ius sena-
tori, ut sententiam rogatus diceret ante quic-
quid uellet aliae rei et quoad uellet. Caesar
consul uiatorem uocauit eumque, cum finem
non faceret, prendi loquentem et in carcerem
duci iussit. Senatus consurrexit et prosequebatur Catonem in carcerem. Hac, inquit, inuidia
facta, Caesar destitit et mitti Catonem iussit.

XI.

Quae qualiaque sint, quae Aristoxenus quasi magis comperta de Pythagora memoriae mandauit; et quae item Plutarchus in eundem modum de eodem Pythagora scripserit.

Opinio uetus falsa occupauit et conualuit, Pythago- 1
ram philosophum non esitauisse ex animalibus, item absti-
nuisse fabulo, quem Graeci '*κύαμον*' appellant. Ex hac 2
opinione Callimachus poeta scripsit:

Καὶ κυάμων ἄπο χεῖρας ἔχε[ι]ν, ΑΝΙΩΝΤΟC ΕΔΕΣΤΟΥΣ,
Κἀγώ, Πυθαγόρας ὡς ἐκέλευε, λέγω.

Ex eadem item opinione M. Cicero in libro de diuina- 3

tione primo haec uerba posuit: Iubet igitur Plato sic
ad somnum proficisci corporibus affectis, ut ni-
hil sit, quod errorem animis perturbationemque
afferat. Ex quo etiam Pythagoreis interdictum
putatur, ne faba uescerentur, quae res habet in-
flationem magnam, (.'Is cibus') tranquillitatem
mentis quaerentibus (constat esse) contrariam.
4 Haec quidem M. Cicero. Sed Aristoxenus musi-
cus, uir literarum ueterum diligentissimus, Aristoteli
philosophi auditor, in libro, quem de Pythagora reli-
quit, nullo saepius legumento Pythagoram dicit usum,
quam fabis: quoniam is cibus et subduceret sensim aluum
5 et laeuigaret. Verba ipsa Aristoxeni subscripsi: *Πυ-
θαγόρας δὲ τῶν ὀσπρίων μάλιστα τὸν κύαμον
ἐδοκίμασεν· λίαν κινητικόν τε γὰρ εἶναι καὶ
διαχωρητικόν· διὸ καὶ μάλιστα κέχρηται αὐτῷ.*
6 Porculis quoque minusculis et haedis tenerioribus uicti-
7 tasse, idem Aristoxenus refert. Quam rem uidetur co-
gnouisse e Xenophilo Pythagorico, familiari suo, et ex
quibusdam aliis, natu maioribus, qui ab aetate Pythagorae
8 [. . . . .] Ac de animalibus Alexis etiam poeta in comoe-
9 dia, quae *Πυθαγορίζουσα* inscribitur, docet. Videtur
autem, de *κυάμῳ* non esitato causam erroris fuisse, quia
in Empedocli carmine, qui disciplinas Pythagorae se-
cutus est, uersus hic inuenitur:

*Δειλοί, πάνδειλοι, κυάμων ἄπο χεῖρας ἔχε-
σθαι.*

10 Opinati enim sunt plerique, '*κυάμους*' legumentum dici, ut a
uulgo dicitur. Sed qui diligentius scitiusque carmina Em-
pedocli arbitrati sunt, '*κυάμους*' hoc in loco testiculos
significare dicunt, eosque more Pythagorae operte atque
symbolice '*κυάμους*' appellatos, quod sint *αἴτιοι τοῦ
κυεῖν* et geniturae humanae uim praebeant; idcircoque
Empedoclen uersu isto non a fabulo edendo, sed a rei
ueneriae proluuio uoluisse homines deducere.
11 Plutarchus quoque, homo in disciplinis graui aucto-
ritate, in primo librorum, quos de Homero compo-

suit, Aristotelem philosophum scripsit eadem ipsa de Py-
thagoricis scripsisse, quod non abstinuerint edundis animali-
bus, nisi pauca carne quadam. Verba ipsa Plutarchi, quo- 12
niam res inopinata est, subscripsi: Ἀριστοτέλης δὲ μή-
τρας καὶ καρδίας καὶ ἀκαλήφης καὶ τοιούτων
τινῶν ἄλλων ἀπέχεσθαί φησιν τοὺς Πυθαγορι-
κούς· χρῆσθαι δὲ τοῖς ἄλλοις. ‘Ἀκαλήφη’ autem est 13
animal marinum, quod ‘urtica’ appellatur. Sed et piscibus
(mullis) abstinere Pythagoricos, Plutarchus in Sympo-
siacis dicit.

Pythagoram uero ipsum (sicuti) celebre est, Euphor- 14
bum primo fuisse dictasse.

Ita haec. Remotiora sunt his, quae Clearchus et Dicaearchus memoriae tradiderunt, fuisse eum postea Pyr[rhum Py]ranthium, deinde Aethaliden, deinde feminam pulcra facie meretricem, cui nomen fuerat Alco.

XII.

Notae et animaduersiones censoriae in ueteribus monumentis repertae, memoria dignae.

Si quis agrum suum passus fuerat sordescere eumque 1
indiligenter curabat ac neque arauerat neque purgauerat,
siue quis arborem suam uineamque habuerat derelictui,
non id sine poena fuit, sed erat opus censorium censo-
resque aerarium faciebant. Item, quis eques Romanus 2
equum habere gracilentum aut parum nitidum uisus erat,
‘inpolitiae’ notabatur; id uerbum significat, quasi tu di-
cas ‘incuriae’. Cuius rei utriusque auctoritates sunt et 3
M. Cato id saepenumero attestatus est.

XIII.

Quod incentiones quaedam tibiarum, certo modo factae, ischiacis mederi possunt.

Creditum hoc a plerisque est et memoriae mandatum, 1
ischia cum maxime doleant, tum, si modulis lenibus tibi-
cen incinat, minui dolores. Ego nuperrime in libro 2

Theophrasti scriptum inueni, uiperarum morsibus tibicinium scite modulateque adhibitum mederi; refert etiam Democriti liber, qui inscribitur *περὶ ῥυσμῶν ἢ λο-*
3 *γικῶν κανών*, in quo docet plurimis hominum morbi-
4 dis medicinae fuisse incentiones tibiarum. Tanta prosus adfinitas est corporibus hominum mentibusque et propterea uitiis quoque aut medellis animorum et corporum.

XIIII.

Narratur historia de Hostilio Mancino aedili et Manilia meretrice; uerbaque decreti tribunorum, ad quos a Manilia prouocatum est.

1 Cum librum VIII. Atei Capitonis coniectaneorum legeremus, qui inscriptus est de iudiciis publicis, decretum tribunorum uisum est grauitatis antiquae plenum.
2 Propterea id meminimus, idque ob hanc causam et in hanc sententiam scriptum est: Aulus Hostilius Mancinus aedilis
3 curulis fuit. Is Maniliae meretrici diem ad populum dixit eo, quod e tabulato eius noctu lapide ictus esset, uulnus-
4 que ex eo lapide ostendebat. Manilia ad tribunos plebi
5 prouocauit. Apud eos dixit comessatorem Mancinum ad aedes suas uenisse; eum sibi recipere non fuisse e re sua,
6 sed cum ui inrumperet, lapidibus depulsum. Tribuni decreuerunt, aedilem ex eo loco iure deiectum, quo eum uenire cum corollario non decuisset. Propterea, ne cum populo aedilis ageret, intercesserunt.

XV.

Defensa a culpa sententia ex historia Sallustii, quam iniqui eius cum insectatione maligni reprehenderint.

1 Elegantia orationis Sallustii uerborumque fin[gen]di et nouandi studium cum multa prorsus inuidia fuit, multique non mediocri ingenio uiri conati sunt reprehendere pleraque et obtrectare. In quibus plura inscite aut maligne uellicant. Nonnulla tamen uideri possunt non indigna reprehensione: quale illud in Catilinae historia re-

pertum est, quod habeat eam speciem, quasi parum attente dictum. Verba Sallustii haec sunt: Ac mihi 2
quidem, tametsi hautquaquam par gloria sequitur scriptorem et auctorem rerum, tamen inprimis arduum uidetur, res gestas scribere: primum, quod facta dictis exaequanda sunt; dein, quia plerique, quae delicta deprehenderis, maliuolentia et inuidia dicta putant. Vbi de magna uirtute atque gloria bonorum memores, quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo accipit; supra, ueluti ficta, pro falsis ducit. 'Proposuit', inquiunt, 'dicturum causas, quamobrem ui- 3
deatur esse arduum, res gestas scribere; atque ibi cum primum causam [..., non causas,] sed querellas dicit. Non enim causa uideri debet, cur historiae opus 4
'arduum' sit, quod hi, qui legunt, aut inique interpretantur, quae scripta sunt, aut uera esse non credunt'. Obnoxiam quippe et obiectam falsis existimationibus eam 5
rem dicendam aiunt, quam 'arduam'; quia, quod est 'arduum', sui operis difficultate est 'arduum', non opinionis alienae erroribus.

Haec illi maliuoli reprehensores dicunt. Sed 'arduum' 6
Sallustius non pro difficili tantum, sed pro eo quoque ponit, quod Graeci 'χαλεπὸν' appellant, quod est cum difficile, tum molestum quoque et incommodum et intractabile. Quorum uerborum significatio a sententia Sallustii supra scripta non abhorret.

XVI.

De uocabulis quibusdam a Varrone et Nigidio contra cotidiani sermonis consuetudinem declinatis; atque inibi id genus quaedam cum exemplis ueterum relata.

M. Varronem et P. Nigidium, uiros Romani generis 1
doctissimos, comperimus, non aliter elocutos esse et scripsisse, quam 'senatuis' et 'domuis' et 'fluctuis', qui est patrius casus, ab eo, quod est 'senatus', 'domus' [et 'fluctus']; huic 'senatui', ['domui',] 'fluctui' ceteraque his consimilia

2 pariter dixisse. Terentii quoque comici uersus in libris ueteribus itidem scriptus est:

Eius ánuis causa, opinor, quae est emórtua.

3 Hanc eorum auctoritatem quidam e ueteribus grammaticis ratione etiam firmare uoluerunt, quod omnis datiuus singularis litera finitus i, si non similis est genitiui singularis, s litera addita genitiuum singularem facit, ut 'patri patris',
4 'duci ducis', 'caedi caedis'. 'Cum igitur', inquiunt, 'in casu dandi 'huic senatui' dicamus, genetiuus ex eo singularis 'senatuis' est, non 'senatus''.

5 Set non omnes concedunt, in casu datiuo 'senatui' ma-
6 gis dicendum, quam 'senatu'. Sicuti Lucilius in eodem casu uictu et anu dicit, non 'uictui' nec 'anui', in hisce uersibus:

Quod sumptum atque epulas uictu praeponis honesto,

et alio in loco:

Anu noceo

7 inquit. Vergilius quoque in casu dandi aspectu dicit, non 'aspectui':

Teque aspectu ne subtrahe nostro,

et in georgicis:

Quod nec concubitu indulgent.

8 C. etiam Caesar, grauis auctor linguae Latinae, in Anticatone: unius, inquit, arrogantiae, superbiae dominatuque. Item in Dolabellam actionis I. lib. I.: Isti, quorum in aedibus fanisque posita et
9 honori erant et ornatu. In libris quoque analogicis omnia istiusmodi sine i litera dicenda censet.

XVII.

De natura quarundam particularum, quae praepositae verbis intendi atque produci barbare et inscite uidentur, exemplis rationibusque plusculis disceptatum.

Lucilii ex XI. uersus sunt: 1

Scipiadae magno improbus obiciebat Asellus,
Lustrum, illo censore, malum infelixque fuisse.

Obiciebat o litera producta multos legere audio, idque eo facere dicunt, ut ratio numeri salua sit. Idem infra: 2

Conicere in uersus dictum praeconis uolebam
Grani.

In hac quoque primi uerbi praepositione ob eandem causam producunt. Item XV.: 3

Subicit huic humilem et suffercitus posteriorem,

subicit u litera longa legunt, quia primam syllabam breuem esse in uersu heroico non conuenit. Item apud Plautum 4
in Epidico 'con' syllabam productam pronuntiant:

'Age nunc iam, orna te, 'Epidice, et palli[ol]um in collum cónice.

Apud Vergilium quoque subicit uerbum produci a pleris- 5
que audio:

Etiam Parnasia laurus
Parua sub ingenti matris se subicit umbra.

Sed neque 'ob' neque 'sub' praepositio producendi habet 6
naturam, neque item ['con'], nisi cum eam literae secuntur, quae in uerbis 'constituit' et 'confecit' secundum eam primae sunt, uel cum eliditur ex 'con' [n] litera: sicut Sallustius: faenoribus, inquit, copertus. In his autem, 7
quae supra posui, et metrum esse integrum potest et praepositiones istae possunt non barbare protendi: secunda enim litera in his uerbis per duo i, non per unum scribenda est.

8 Nam uerbum ipsum, cui supradictae particulae praepositae sunt, non est 'icio', sed 'iacio' et praeteritum non 'icit' facit, sed 'iecit'. Id ubi compositum est, (ex) a litera in i mutatur, sicuti fit in uerbis 'insilio' et 'incipio', atque ita uim consonantis capit, et idcirco ea syllaba productius latiusque paulo pronuntiata priorem syllabam breuem esse non patitur, sed reddit eam positu longam, proptereaque et numerus in uersu et ratio ex pronuntiatu manet.

9 Haec, quae diximus, eo etiam conducunt, ut, quod apud Vergilium in sexto positum inuenimus:

Eripe me his, inuicte, malis aut tu mihi terram
Inice,

sic esse 'iniice', ut supra dixi, et scribendum et legendum sciamus, nisi quis tam indocilis est, ut in hoc quoque uerbo 'in' praepositionem metri gratia protendat.

10 Quaerimus igitur in 'obicibus', o litera qua ratione intendatur, cum id uocabulum factum sit a uerbo 'obiicio' et nequaquam simile sit, quod a uerbo 'moueo' 'motus' o litera
11 longa dicitur. Equidem memini Sulpicium Apollinarem, uirum praestanti literarum scientia, 'obicis' et 'obicibus' o litera correpta dicere, in Vergilio quoque sic eum legere:

Qua ui maria alta tumescant
Obicibus ruptis;

12 sed ita, ut diximus, i literam, quae in uocabulo quoque gemina esse debet, paulo uberius largiusque pronuntiabat.

13 Congruens igitur est, ut 'subices' etiam, quod proinde ut 'obices' compositum est, u litera breui dici oporteat.
14 Ennius in tragoedia, quae Achilles inscribitur, subices pro aere alto ponit, qui caelo subiectus est, in his uersibus:

. . . . . Per ego deúm sublimas súbices
'Vmidas, unde óritur imber, sónitu saeuo et † strepitu,

plerosque omnis tamen legere audias u litera producta. Id ipsum autem uerbum M. Cato sub alia praepositione dicit in oratione, quam de consulatu suo habuit, ita: hos, inquit, fert uentus ad priorem Pyrenaeum, quo proiicit in altum. Et Pacuuius item in Chryse:

. . Id promúnturium cuius língua in altum pró-
iicit.

XVIII.

De P. Africano superiore sumpta quaedam ex annalibus, memoratu dignissima.

Scipio Africanus antiquior quanta uirtutum gloria prae- 1
stiterit et quam fuerit altus animi atque magnificus et qua sui conscientia subnixus, plurimis rebus, quae dixit quaeque fecit, declaratum est. Ex quibus sunt haec duo exempla 2
eius fiduciae atque exuperantiae ingentis:

Cum M. Naeuius tribunus plebis accusaret eum ad popu- 3
lum diceretque, accepisse a rege Antiocho pecuniam, ut conditionibus gratiosis et mollibus pax cum eo populi Romani nomine fieret et quaedam item alia crimini daret indigna tali uiro, tum Scipio pauca praefatus, quae dignitas uitae suae atque gloria postulabat: 'memoria', inquit, 'Quirites, repeto, diem esse hodiernum, quo Hannibalem Poenum imperio uestro inimicissimum magno proelio uici in terra Africa pacemque et uictoriam uobis peperi inspectabilem. Non igitur simus aduersum deos ingrati et, censeo, relinquamus nebulonem hunc, eamus hinc protinus Ioui optimo maximo gratulatum'. Id cum dixisset, auertit et ire ad Capitolium 4
coepit. Tum contio uniuersa, quae ad sententiam de Sci- 5
pione ferendam conuenerat, relicto tribuno, Scipionem in Capitolium comitata atque inde ad aedes eius cum laetitia et gratulatione sollempni prosecuta est. Fertur etiam ora- 6
tio, quae uidetur habita eo die a Scipione, et qui dicunt eam non ueram, non eunt infitias, quin haec quidem uerba fuerint, quae dixi, Scipionis.

Item aliud est factum eius praeclarum. Petilii quidam, 7
tribuni plebis, a M., ut aiunt, Catone, inimico Scipionis,

comparati in eum atque inmissi, desiderabant in senatu in-
stantissime, ut pecuniae Antiochinae praedae[que], quae in
8 eo bello capta erat, rationem redderet: fuerat enim L. Sci-
pioni Asiatico, fratri suo, imperatori in ea prouincia, lega-
9 tus. Ibi Scipio exurgit et, prolato e sinu togae libro, ratio-
nes in eo scriptas esse dixit omnis pecuniae omnisque prae-
10 dae, allatum, ut palam recitaretur et ad aerarium deferretur.
11 'Sed enim id iam non faciam', inquit, 'nec me ipse afficiam
12 contumelia', eumque librum statim coram discidit suis ma-
nibus et concerpsit, aegre passus, quod, cui salus impe-
rii ac reipublicae accepta ferri deberet, rationem pecuniae
praedatae posceretur.

XVIIII.

Quid M. Varro in logistorico scripserit de moderando uictu puerorum inpubium.

1 Pueros inpubes compertum est, si plurimo cibo nimioque
sompno uterentur, hebetiores fieri ad ueterni usque aut eluci
tarditatem, corporaque eorum inprocera fieri minusque
2 adolescere. Idem plerique alii medicorum philosophorum-
que et M. Varro in *logistorico* scripsit, qui inscriptus
est *Catus aut de liberis educandis*.

XX.

Notati a censoribus, qui, audientibus iis, dixerant ioca quaedam intempestiuiter; ac de eius quoque nota deliberatum, qui steterat forte apud eos oscitabundus.

1 Inter censorum seueritates tria haec exempla in literis
2 sunt castigatissimae disciplinae. Vnum est huiuscemodi.
3 Censor agebat de uxoribus sollempne iusiurandum. Verba
erant ita concepta: *Vt tu ex animi tui sententia
uxorem habes?* Qui iurabat, cauillator quidam et ca-
4 n[al]icola et nimis ridicularius fuit. Is locum esse sibi ioci
dicundi ratus, cum ita, uti mos erat, censor dixisset: 'ut
5 tu ex animi tui sententia uxorem habes?' 'habeo equidem',
inquit, 'uxorem, sed non hercle ex animi mei sententia'.
6 Tum censor eum, quod intempestiue lasciuisset, in aerarios

rettulit, causamque hanc ioci scurrilis apud se dicti sub-
scripsit.

Altera seueritas eiusdem sectae disciplinaeque est. De- 7.8
liberatum est de nota eius, qui ad censores ab amico ad-
uocatus est et, in iure stans, clare nimis et sonore oscitauit,
atque inibi, ut plecteretur, fuit, tamquam illud indicium esset
uagi animi et alucinantis et fluxae atque apertae securitatis.
Sed cum ille deiurasset, inuitissimum sese ac repugnantem 9
oscitatione uictum tenerique eo uitio, quod 'oscedo' appel-
latur, tum notae iam destinatae exemptus est. Publius 10
Scipio Africanus, Pauli filius, utramque historiam
posuit in oratione, quam dixit in censura, cum ad
maiorum mores populum hortaretur.

Item aliud refert Sabinus Masurius in septimo 11
memoriali seuere factum: Censores, inquit, Publius
Scipio Nasica et Marcus Popilius cum equitum
censum agerent, equum nimis strigosum et male
habitum, sed equitem eius uberrimum et habi-
tissimum uiderunt et 'cur', inquiunt, 'ita est,
ut tu sis, quam equus, curatior?' 'Quoniam', in-
quit, 'ego me curo, equum Statius nihili ser-
uos'. Visum est parum esse reuerens respon-
sum relatusque in aerarios, ut mos est.

'Statius' autem seruile nomen fuit. Plerique apud uete- 12
res serui eo nomine fuerunt. Caecilius quoque ille co- 13
moediarum poeta inclutus seruus fuit et propterea nomen
habuit 'Statius'. Sed postea uersum est quasi in cogno-
mentum, appellatusque est 'Caecilius Statius'.

A. GELLII
NOCTIVM ATTICARVM LIBER QVINTVS.

I.

Quod Musonius philosophus reprehendit inprobauitque, laudari philosophum disserentem a uociferantibus et in laudando gestientibus.

1 [....] Musonium philosophum solitum accepimus. 'Cum philosophus', inquit, 'hortatur, monet, suadet, obiurgat aliudue quid disciplinarum disserit, tum, qui audiunt, si de summo et soluto pectore obuias uulgatasque laudes effutiunt, si clamitant etiam, si gestiunt, si uocum eius festiuitatibus, si modulis uerborum, si quibusdam quasi fretamentis (orationibus) mouentur, exagitantur et gestiunt, tum scias, et qui dicit et qui audiunt frustra esse, neque illi philoso-
2 phum loqui, sed tibicinem canere. Animus', inquit, 'audientis philosophum, [cum] quae dicuntur utilia ac salubria sunt et errorum atque uitiorum medicinas f(u)erunt, laxamentum atque otium prolixe profuseque laudandi non ha-
3 bet. Quisquis ille est, qui audit, nisi ille est plane deperditus, inter ipsam philosophi orationem et perhorrescat necesse est et pudeat tacitus et paeniteat et gaudeat et
4 admiretur, uarios adeo uultus disparilesque sensus gerat, proinde ut eum conscientiamque eius adfecerit utrarumque animi partium, aut sincerarum aut aegrarum, philosophi pertractatio'.

Praeterea dicebat, magnam laudem non abesse ab ad- 5
miratione, admirationem autem, quae maxima est, non uerba
parere, sed silentium. 'Idcirco', inquit, 'poetarum sapien- 6
tissimus auditores illos Vlixi, labores suos inlustrissime nar-
rantis, ubi loquendi finis factus, non exultare nec strepere
nec uociferari facit, sed consiluisse uniuersos dicit, quasi
attonitos et obstupidos, delenimentis aurium ad origines us-
que uocis permanantibus:

Ὣς φάτο· τοὶ δ' ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῇ,
Κηληθμῷ δ' ἔσχοντο κατὰ μέγαρα σκιόεντα'.

II.

Super equo Alexandri regis, qui Bucephalas appellatus est.

Equus Alexandri regis et capite et nomine 'Bucephalas' 1
fuit. Emptum Chares scripsit talentis tredecim et regi Phi- 2
lippo donatum; hoc autem aeris nostri summa est sestertia
trecenta duodecim. Super hoc equo dignum memoria ui- 3
sum, quod, ubi ornatus erat armatusque ad proelium, haud
umquam inscendi sese ab alio, nisi ab rege passus sit. Id 4
etiam de isto equo memoratum est, quod, cum insidens
in eo Alexander bello Indico et facinora faciens fortia, in
hostium cuneum non satis sibi prouidens inmisisset con-
iectisque undique in Alexandrum telis, uulneribus altis
in ceruice atque in latere equus perfossus es[se]t: moribun-
dus tamen ac prope iam exanguis e mediis hostibus re-
gem uiuacissimo cursu retulit atque, ubi eum extra tela
extulerat, ilico concidit et, domini iam superstitis securus,
quasi cum sensus humani solacio animam expirauit. Tum 5
rex Alexander, parta eius belli uictoria, oppidum in is-
dem locis condidit idque ob equi honores 'Bucephalon'
appellauit.

III.

Quae causa quodque initium fuisse dicatur Protagorae ad philosophiae literas adeundi.

1 Protagoram, uirum in studiis doctrinarum egregium, cuius nomen Plato libro suo illi incluto [in]scripsit, adulescentem aiunt uictus quaerendi gratia in mercede[m] missum
2 uecturasque onerum corpore suo factitauisse, quod genus Graeci 'ἀχθοφόρους' uocant, Latine 'baiulos' appellamus.
3 Is de proximo rure Abdera in oppidum, cuius popularis fuit, caudices ligni plurimos funiculo breui circumdatos portabat.
4 Tum forte Democritus, ciuitatis eiusdem ciuis, homo ante alios uirtutis et philosophiae gratia uenerandus, cum egrederetur extra urbem, uidet eum, cum illo genere oneris tam impedito ac tam incohibili facile atque expedite incedentem et prope accedit et iuncturam posituramque ligni scite periteque factam considerat petitque, ut paululum
5 adquiescat. Quod ubi Protagoras, ut erat petitum, fecit atque itidem Democritus aceruum illum et quasi orbem caudicum, breui uinculo comprehensum, ratione quadam quasi geometrica librari continerique animaduertit, interrogauit, quis id lignum ita composuisset, et cum ille a se compositum dixisset, desiderauit, uti solueret ac denuo
6 in modum eundem collocaret. At postquam ille soluit ac similiter composuit, tum Democritus, animi aciem sollertiamque hominis non docti demiratus: 'mi adulescens', inquit, 'cum ingenium bene faciendi habeas, sunt maiora melioraque, quae facere mecum possis', abduxitque eum statim secumque habuit et sumptum ministrauit et philosophias docuit et esse eum fecit, quantus postea fuit.

7 Is tamen Protagoras insincerus quidem philosophus, sed acerrimus sophistarum fuit: pecuniam quippe ingentem cum a discipulis acciperet annuam, pollicebatur se id docere, quanam uerborum industria causa infirmior fieret fortior, quam rem Graece ita dicebat: 'τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν'.

IIII.

De uerbo duo et uicesimo, quod uulgo incognitum est, a uiris doctis multifariam in libris scriptum est.

Apud Sigillaria forte in libraria ego et *Iulius Paulus* 1
poeta, uir memoria nostra doctissimus, considerabamus; atque
ibi expositi erant *Fabii annales*, bonae atque sincerae ue-
tustatis libri, quos uenditor sine mendis esse contendebat.
Grammaticus autem quispiam de nobilioribus, ab emptore 2
ad spectandos libros adhibitus, repperisse unum in libro men-
dum dicebat; sed contra librarius in quoduis pignus uocabat,
si in una uspiam litera delictum esset. Ostendebat grammati- 3
cus ita scriptum *in libro quarto*: *Quapropter tum pri-
mum ex plebe alter consul factus est, duo et uice-
simo anno, postquam Romam Galli ceperunt.* 'Non', 4
inquit, '*duo et uicesimo*, sed 'duodeuicesimo' scribi opor-
tuit. Quid enim est *duo et uicesimo*? [.... Varro 5
libro XVI. humanarum duo et uicesimo] hic ita scripsit: *Mor-
tuus est anno duo et uicesimo; rex fuit annos XXI.*

V.

Cuiusmodi ioco incauillatus sit Antiochum regem Poenus Hannibal.

In libris ueterum memoriarum scriptum est, Han- 1
nibalem Carthaginiensem apud regem Antiochum facetissime
cauillatum esse. Ea cauillatio huiuscemodi fuit: Ostendebat 2
ei Antiochus in campo copias ingentis, quas bellum populo
Romano facturus comparauerat, conuertebatque exercitum
insignibus argenteis et aureis florentem; inducebat etiam cur- 3
rus cum falcibus et elephantos cum turribus equitatumque fre-
nis, ephippiis, monilibus, phaleris praefulgentem. Atque ibi 4
rex, contemplatione tanti ac tam ornati exercitus gloriabun-
dus, Hannibalem aspicit et: 'putasne', inquit, 'conferri posse
ac satis esse (credo) Romanis haec omnia?' Tum Poenus, elu- 5
dens ignauiam inbelliamque militum eius pretiose armatorum:
'Satis, plane satis esse credo Romanis haec omnia, etiamsi aua-
rissimi sunt.' Nihil prorsum neque tam lepide neque tam acerbe 6
dici potest: rex de numero exercitus sui ac de aestimanda ae- 7
quiperatione quaesiuerat, respondit Hannibal de praeda.

VI.

De coronis militaribus; quae sit earum triumphalis, quae obsidionalis, quae ciuica, quae muralis, quae castrensis, quae naualis, quae oualis, quae oleaginea.

1.2 Militares coronae multifariae sunt. Quarum quae nobilissimae sunt, has ferme esse accepimus: 'triumphalem, ob-
3 sidionalem, ciuicam, muralem, castrensem, naualem'; est
4 ea quoque corona, quae 'oualis' dicitur, est item postrema 'oleaginea', qua uti solent, qui in proelio non fuerunt, sed triumphum procurant.

5 'Triumphales' coronae sunt aureae, quae imperatoribus
6 ob honorem triumphi mittuntur. Id uulgo dicitur 'aurum
7 coronarium'. Haec antiquitus e lauru erant, post fieri ex auro coeptae.

8 'Obsidionalis' est, quam ii, qui liberati obsidione sunt,
9 dant ei duci, qui liberauit. Ea corona graminea est, obseruarique solitum, ut fieret e gramine, quod in eo loco gna-
10 tum esset, intra quem clausi erant, qui obsidebantur. Hanc coronam gramineam senatus populusque Romanus Q. Fabio Maximo dedit bello Poenorum secundo, quod urbem Romam obsidione hostium liberasset.

11 'Ciuica' corona appellatur, quam ciuis ciui, a quo in proelio seruatus est, testem uitae salutisque perceptae dat.
12 Ea fit e fronde quernea, quoniam cibus uictusque antiquissimus quercus capi solitus; fuit etiam ex ilice, quod genus superiori proximum est, sicuti scriptum est in quadam comoedia Caecilii:

> Aduéhitur, inquit, cum ilign(e)á corona et chlámyde: di uestrám fidem!

13 Masurius autem Sabinus in undecimo librorum memorialium ciuicam coronam tum dari solitam dicit, cum is, qui ciuem seruauerat, eodem tempore etiam hostem occiderat neque locum in ea pugna reliquerat; aliter ius ciui-
14 cae coronae negat concessum. Tiberium tamen Caesarem consultum, an ciuicam coronam capere posset, qui ciuem in proelio seruasset et hostes ibidem duos interfecisset, sed

locum, in quo pugnabat, non retinuisset eoque loco hostes
potiti essent, rescripsisse dicit, eum quoque ciuica dignum
uideri, quod appareret, ex tam iniquo loco ciuem ab eo ser-
uatum, ut etiam a fortiter pugnantibus retineri non quiuerit.
Hac corona ciuica L. Gellius, uir censorius, in senatu Cice- 15
ronem consulem donari a republica censuit, quod eius opera
esset atrocissima illa Catilinae coniuratio detecta uindi-
cataque.

'Muralis' est corona, qua donatur ab imperatore, qui pri- 16
mus murum subiit inque oppidum hostium per uim ascendit;
idcirco quasi muri pinnis decorata est. 'Castrensis' est co- 17
rona, qua donat imperator eum, qui primus hostium castra
pugnans introiuit; ea corona insigne ualli habet. 'Naualis' est, 18
qua donari solet maritimo proelio, qui primus in hostium na-
uem ui armatus transiluit; ea quasi nauium rostris insignita
est. Et 'muralis' autem et 'castrensis' et 'naualis' fieri ex 19
auro solent.

'Oualis' corona murtea est: ea utebantur imperatores, 20.21
qui ouantes urbem introibant.

Ouandi ac non triumphandi causa est, cum aut bella non rite
indicta neque cum iusto hoste gesta sunt, aut hostium nomen
humile et non idoneum est, ut seruorum piratarumque, aut,
deditione repente facta, 'inpuluerea', ut dici solet, incruenta-
que uictoria obuenit. Cui facilitati aptam esse Veneris frondem 22
crediderunt, quod non Martius, sed quasi Venerius quidam
triumphus foret. Ac murteam coronam M. Crassus, cum, bello 23
fugitiuorum confecto, ouans rediret, insolenter aspernatus est
senatusque consultum faciendum per gratiam curauit, ut lauro,
non myrto, coronaretur.

Marcus Cato obiicit M. Fuluio Nobiliori, quod milites 24
per ambitum coronis de leuissimis causis donasset. De qua re 25
uerba ipsa apposui Catonis: Iam principio quis uidit,
corona donari quemquam, cum oppidum captum
non esset aut castra hostium non incensa essent?
Fuluius autem, in quem hoc a Catone dictum est, coronis 26
donauerat milites, quia uallum curauerant, aut qui puteum
strenue foderant.

27 Praetereundum non est, quod ad ouationes attinet, super quo dissensisse ueteres scriptores accipió. Partim enim scripserunt, qui ouaret, introire solitum equo uehentem; at Sabinus Masurius pedibus ingredi ouantes dicit, sequentibus eos non mili[ti]bus, sed uniuerso senatu.

VII.

Personae uocabulum quam lepide interpretatus sit quamque esse uocis eius originem dixerit Gauius Bassus.

1 Lepide mehercules et scite Gauius Bassus in libris, quos de origine uocabulorum composuit, unde appellata 'persona' sit, interpretatur; a 'personando' enim
2 id uocabulum factum esse coniectat. Nam: caput, inquit, et os coperimento personae tectum undique unaque tantum uocis emittendae uia peruium, quoniam non uaga neque diffusast, in unum tantummodo exitum collectam coactamque uocem ciet [et] magis claros canorosque sonitus facit. Quoniam igitur indumentum illud oris clarescere et resonare uocem facit, ob eam causam 'persona' dicta est, o litera propter uocabuli formam productiore.

VIII.

Defensus error a Vergilii uersibus, quos arguerat Iulius Hyginus grammaticus; et ibidem, quid sit lituus; deque ἐτυμολογίᾳ uocis eius.

1 Ipse Quirinali lituo paruaque sedebat
Subcinctus trabea laeuaque ancile gerebat.

In his uersibus errasse Hyginus Vergilium scripsit, tamquam non animaduerterit deesse aliquid hisce uerbis:

Ipse Quirinali lituo.

2 Nam, si nihil, inquit, deesse animaduerterimus, uidetur ita dictum, ut fiat: 'lituo et trabea sub-

cinctus'; quod est, inquit, absurdissimum; quippe cum 'lituus' sit uirga breuis, in parte qua robustior est incurua, qua augures utuntur, quonam modo 'subcinctus lituo' uideri potest?

Immo ipse Hyginus parum animaduertit, sic hoc esse 3
dictum, ut pleraque dici per defectionem solent. Veluti 4
cum dicitur: 'M. Cicero homo magna eloquentia' et: 'Q. Roscius histrio summa uenustate' non plenum hoc utrumque, neque perfectum est, sed enim pro pleno atque perfecto
auditur. Vt Vergilius alio in loco: 5

Victorem Buten inmani corpore,

id est corpus inmane habentem, et item alibi:

In medium geminos inmani pondere caestus
Proiecit,

ac similiter:

Domus sanie dapibusque cruentis,
Intus opaca, ingens.

Sic igitur id quoque uideri dictum debet: 'Picus Quirinali 6
lituo erat', sicuti dicimus: 'Fatua grandi capite erat'.
Et 'est' autem et 'erat' et 'fuit' plerumque absunt cum 7
elegantia sine detrimento sententiae.

Et, quoniam facta 'litui' mentio est, non praetermitten- 8
dum est, quod posse quaeri animaduertimus, utrum lituus auguralis a tuba, quae 'lituus' appellatur, an tuba a lituo
augurum 'lituus' dicta sit: utrumque enim pari forma et 9
pariter incuruum est. Sed si, ut quidam putant, tuba a so- 10
nitu 'lituus' appellata est ex illo Homerico uerbo:

Λίγξε βιός,

necesse est ita accipi, ut uirga auguralis a tubae similitudine
'lituus' uocetur. Vtitur autem uocabulo isto Vergilius et 11
pro tuba:

Et lituo pugnas insignis obibat et hasta.

VIIII.

Historia de Croesi filio sumpta ex Herodoti libris.

1 Filius Croesi regis, cum iam fari per aetatem posset, infans erat et, cum iam multum adoleuisset, item nihil fari
2 quibat. Mutus adeo et elinguis diu habitus est. Cum in patrem eius, bello magno uictum et urbe in qua erat capta, hostis gladio deducto, regem esse ignorans, inuaderet, diduxit adolescens os, clamare nitens, eoque nisu atque impetu spiritus uitium nodumque linguae rupit planeque et articulate elocutus est, clamans in hostem, ne rex Croesus oc-
3 cideretur. Tum et hostis gladium reduxit et rex uita donatus
4 est et adulescens loqui prorsum deinceps incepit. Herodotus in historiis huius memoriae scriptor est, eiusque uerba sunt, quae prima dixisse filium Croesi refert: '*Ἄνθρωπε, μὴ κτεῖνε Κροῖσον*'.
5 Sed et quispiam Samius athleta, nomen illi fuit *Ἐχ[εκ]λέους*, cum antea non loquens fuisset, ob similem dicitur cau-
6 sam loqui coepisse. Nam cum in sacro certamine sortitio inter ipsos et aduersarios non bona fide fieret et sortem nominis falsam subiici animaduertisset, repente in eum, qui id faciebat, uidere sese, quid faceret, magnum inclamauit. Atque is, oris uinclo solutus, per omne inde uitae tempus non turbide neque adhaese locutus est.

X.

De argumentis, quae Graece *ἀντιστρέφοντα* appellantur, a nobis reciproca dici possunt.

1 Inter uitia argumentorum longe maximum esse uitium ui-
2 detur, quae '*ἀντιστρέφοντα*' Graeci dicunt. Ea quidam ex nostris non hercle nimis absurde 'reciproca' appellauerunt.
3 Id autem uitium accidit hoc modo: cum argumentum propositum referri contra conuertique in eum potest, a quo dictum est, et utrimque pariter ualet; quale est peruolgatum illud, quo Protagoram, sophistarum acerrimum, usum esse ferunt aduersus Euathlum, discipulum suum.

Lis namque inter eos et controuersia super pacta mer- 4
cede haec fuit. Euathlus, adulescens diues, eloquentiae 5
discendae causarumque orandi cupiens fuit. Is in discipli- 6
nam Protagorae sese dedit daturumque promisit merce-
dem grandem pecuniam, quantam Protagoras petiuerat;
dimidiumque eius dedit iam tunc statim, priusquam disceret,
pepigitque, ut reliquum dimidium daret, quo primum die cau-
sam apud iudices orasset et uicisset. Postea cum diutule 7
auditor adsectatorque Protagorae fuisset [et] in studio
quidem facundiae abunde promouisset, causas tamen non
reciperet tempusque iam longum transcurreret et facere
id uideretur, ne reliquum mercedis daret, capit consilium
Protagoras, ut tum existimabat, astutum: petere instituit 8
ex pacto mercedem; litem cum Euathlo contestatur.

Et cum ad iudices, coniiciendae (consistendae) causae 9
gratia, uenissent, tum Protagoras sic exorsus est: 'Disce',
inquit, 'stultissime adulescens, utroque id modo fore, uti
reddas quod peto, siue contra te pronuntiatum erit siue
pro te. Nam, si contra te lis data erit, merces mihi ex sen- 10
tentia debebitur, quia ego uicero, sin uero secundum te iu-
dicatum erit, merces mihi ex pacto debebitur, quia tu uiceris'.

Ad ea respondit Euathlus: 'Potui', inquit, 'huic tuae 11
tam ancipiti captioni isse obuiam, si uerba non ipse facerem
atque alio patrono uterer. Sed maius mihi in ista uictoria 12
prolubium est, cum te non in causa tantum, sed in argumento
quoque isto uinco. Disce igitur tu quoque, magister sa- 13
pientissime, utroque modo fore, uti non reddam quod petis,
siue contra me pronuntiatum fuerit siue pro me. Nam, si 14
iudices pro causa mea senserint, nihil tibi ex sententia de-
bebitur, quia ego uicero; sin contra me pronuntiauerint, ni-
hil tibi ex pacto debebo, quia non uicero'.

Tum iudices dubiosum hoc inexplicabileque esse, quod 15
utrimque dicebatur, rati, ne sententia sua, utramcumque in
partem dicta esset, ipsa sese rescinderet, rem iniudicatam re-
liquerunt causamque in diem longissimam distulerunt. Sic ab 16
adulescente discipulo magister eloquentiae inclutus suo sibi
argumento confutatus est et captionis uersutae et excogitatae
frustratus fuit.

XI.

Biantis de re uxoria syllogismum non posse uideri *ἀντιστρέφειν*.

1 Existimant quidam, etiam illud Biantis, uiri sapientis ac
nobilis, responsum consimile esse, atque est Protagorion
2 illud, de quo dixi modo, antistrephon. Nam cum rogatus esset
a quodam Bias, deberetne uxorem ducere, an uitam uiuere
caelibem: '*ἤτοι*', inquit, '*καλὴν ἄξεις ἢ αἰσχράν· καὶ εἰ καλήν, ἕξεις κοινήν, εἰ δὲ αἰσχράν, ἕξεις ποινήν· ἑκάτερον δὲ οὐ ληπτέον· οὐ γαμητέον ἄρα*'.
3 Sic autem hoc rursum conuertunt: '*Εἰ μὲν καλὴν ἄξω, οὐχ ἕξω ποινήν· εἰ δὲ αἰσχράν, οὐχ ἕξω κοινήν· γαμητέον*
4 *ἄρα*'. Sed minime hoc esse uidetur *ἀντιστρέφον*, quoniam
5 ex altero latere conuersum frigidius est infirmiusque. Nam
Bias proposuit, non esse ducendam uxorem propter alterutrum incommodum, quod necessario patiendum erit ei, qui
6 duxerit. Qui conuertit autem, non ab eo se defendit incommodo, quod adest, sed carere se altero dicit, quod non adest.
7 Satis est autem tuendae sententiae, quam Bias dixit, quod
eum, qui duxit uxorem, pati necesse est ex duobus incommodis alterum, ut aut '*κοινὴν*' habeat aut '*ποινήν*'.
8 Sed Fauorinus noster, cum facta esset forte mentio
syllogismi istius, quo Bias usus est, cuius prima *πρότασις*
est, '*ἤτοι καλὴν ἄξεις ἢ αἰσχράν*', non ratum id neque iustum
diiunctiuum esse ait: quoniam non necessum sit, alterum ex
9 duobus, quae diiunguntur, uerum esse. Quod in proloquio
diiunctiuo necessarium est. Eminentia enim quadam signi-
10 ficari formarum turpes et pulcrae uidentur. 'Est autem',
inquit, 'tertium quoque inter duo ista, quae diiunguntur,
11 cuius rationem prospectumque Bias non habuit. Inter enim
pulcherrimam feminam et deformissimam media forma quaedam est, quae et a nimiae pulcritudinis periculo et a summae
12 deformitatis odio uacat; qualis a Quinto Ennio in Melanippa perquam eleganti uocabulo stata dicitur, quae neque
13 *κοινὴ* futura sit neque *ποινή*'. Quam formam modicam et modestam Fauorinus non mehercule inscite appellabat 'uxoriam'.
14 Ennius autem in sta, quam dixi, tragoedia, eas fere feminas ait
incolumi pudicitia esse, quae stata forma forent.

XII.

De nominibus deorum populi Romani Diiouis et Vediiouis.

In antiquis † spectationibus nomina haec deorum inesse 1
animaduertimus: 'Diiouis' et 'Vediiouis'; est autem etiam 2
aedes Vediiouis Romae inter arcem et Capitolium. Quo- 3
rum nominum rationem esse hanc comperi: 'Iouem' Latini 4
ueteres a 'iuuando' appellauere, eundemque alio uocabulo
iuncto 'patrem' dixerunt. Nam quod est, (in) elisis aut immu- 5
tatis quibusdam literis, 'Iuppiter', id plenum atque integrum
est 'Iouispater'. Sic et 'Neptunuspater' coniuncte dictust
et 'Saturnuspater' et 'Ianuspater' et 'Marspater', hoc enim
est 'Marspiter', itemque Iouis 'Diespiter' appellatus, id est
diei et lucis pater. Idcircoque simili nomine (di) Iouis 'Diio- 6
uis' dictus est et 'Lucetius', quod nos die et luce quasi uita
ipsa afficeret et iuuaret. 'Lucetium' autem Iouem Cn. Nae- 7
uius in libris belli Poenici appellat.

Cum Iouem igitur et Diiouem a iuuando nominassent, 8
eum(que) contra deum, qui non iuuandi potestatem, sed uim
nocendi haberet, — nam deos quosdam, ut prodessent, cele-
brabant, quosdam, ut ne obessent, placabant — 'Vediiouem'
appellauerunt, dempta atque detracta iuuandi facultate.
'Ve' enim particula, quae in aliis atque aliis uocabulis 9
uaria, tum per has duas literas, tum a litera media inmissa
dicitur, duplicem significatum eundemque inter sese diuer-
sum capit. Nam et augendae rei et minuendae ualet, sicuti 10
aliae particulae plurimae; propter quod accidit, ut quaedam
uocabula, quibus particula ista praeponitur, ambigua sint
et utroqueuersu[m] dicantur, ueluti 'uescum', 'uemens'
et 'uegrande', de quibus alio in loco, uberiore tractatu facto,
admonuimus; 'uesani' autem et 'uecordes' ex una tantum
parte dicti, quae priuatiua est, quam Graeci '*κατὰ στέρησιν*'
dicunt.

Simulacrum igitur dei Vediiouis, quod est in aede, de 11
qua supra dixi, sagittas tenet, quae sunt uidelicet partae
ad nocendum. Quapropter eum deum plerumque Apollinem 12
esse dixerunt; immolaturque ritu humano capra eiusque ani-
malis figmentum iuxta simulacrum stat.

13 Propterea Vergilium quoque aiunt, multae antiquitatis hominem sine ostentationis odio peritum, numina laeua in georgicis deprecari, significantem uim quandam esse huiuscemodi deorum in laedendo magis quam in iuuando potentem. Versus Vergilii sunt:

In tenui labor, at tenuis non gloria, si quem
Numina laeua sinunt auditque uocatus Apollo.

14 In istis autem diis, quos placari oportet, uti mala a nobis uel a frugibus natis amoliantur, 'Au[er]runcus' quoque habetur et 'Robigus'.

XIII.

De officiorum gradu atque ordine moribus populi Romani obseruato.

1 Seniorum hominum et Romae nobilium atque in morum disciplinarumque ueterum doctrina memoriaque praestantium disceptatio quaedam fuit, praesente et audiente me, de gradu atque ordine officiorum, cum(que) quaereretur, quibus nos ea prioribus potioribusque facere oporteret, si necesse esset, in opera danda faciendoque officio alios aliis an-
2 teferre(, non constituebat). Conueniebat autem facile constabatque, ex moribus populi Romani primum iuxta parentes locum tenere pupillos debere, fidei tutelaeque nostrae creditos; secundum eos proximum locum clientes habere, qui sese itidem in fidem patrociniumque nostrum dediderunt; tum in tertio loco esse hospites; postea esse cognatos adfinesque.

3 Huius moris obseruationisque multa sunt testimonia atque documenta in antiquitatibus perscripta; ex quibus unum hoc interim de clientibus cognatisque, quod prae manibus
4 est, ponemus. M. Cato in oratione, quam dixit apud censores in Lentulum, ita scripsit: Quod maiores sanctius habuere, defendi pupillos, quam clientem non fallere. Aduersus cognatos pro cliente testatur, testimonium aduersus clientem nemo dicit. Patrem primum, postea patronum proximum nomen hab[u]ere.

Masurius autem Sabinus in libro iuris ciuilis 5
tertio antiquiorem locum hospiti tribuit quam clienti. Verba ex eo libro haec sunt: In officiis apud maiores ita obseruatum est, primum tutelae, deinde hospiti, deinde clienti, tum cognato, postea adfini. De qua causa feminae uiris potiores habitae pupillarisque tutela mulieri praelata. Etiam aduersus quem adfuissent, eius filiis tutores relicti, in eadem causa pupillo aderant.

Firmum atque clarum isti rei testimonium perhibet aucto- 6
ritas C. Caesaris, pontificis maximi, qui in oratione, quam pro Bithynis dixit, hoc principio usus est: Vel pro hospitio regis Nicomedis uel pro horum necessitate, quorum [de] re agitur, refugere hoc munus, M. Iunce, non potui. Nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin a proximis retineatur, neque clientes sine summa infamia deseri possunt; quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus.

XIIII.

Quod Apion, doctus homo, qui Plistonices appellatus est, uidisse se Romae scripsit recognitionem inter sese mutuam ex uetere notitia hominis et leonis.

Apion, qui 'Plistonices' appellatus est, literis homo 1
multis praeditus rerumque Graecarum plurima atque uaria
scientia fuit. Eius libri non incelebres feruntur, quibus om- 2
nium ferme, quae mirifica in Aegypto uisuntur audiunturque,
historia comprehenditur. Sed in his, quae uel audisse uel 3
legisse sese dicit, fortassean uitio studioque ostentationis
sit loquacior: est enim sane quam in praedicandis doctrinis
suis uenditator; hoc autem, quod in libro Aegyptia- 4
corum quinto scripsit, neque audisse neque legisse,
sed ipsum sese in urbe Roma uidisse oculis suis confirmat.

'In circo maximo', inquit, 'uenationis amplissimae pugna 5
populo dabatur. Eius rei, Romae cum forte essem, specta- 6
tor', inquit, 'fui. Multae ibi saeuientes ferae, magnitudines 7

bestiarum excellentes omniumque inuisitata aut forma erat
8 aut ferocia. Sed praeter alia omnia leonum', inquit, 'im-
manitas admirationi fuit, praeterque omnis ceteros unus.
9 Is unus leo corporis impetu et uastitudine terrificoque fre-
mitu et sonoro, toris comisque ceruicum fluctuantibus, ani-
10 mos oculosque omnium in sese conuerterat. Introductus
erat inter compluris ceteros ad pugnam bestiarum datus ser-
11 uus uiri consularis. Ei seruo Androclus nomen fuit. Hunc
ille leo ubi uidit procul, repente', inquit, 'quasi admirans
stetit ac deinde sensim atque placide, tamquam noscitabun-
12 dus, ad hominem accedit. Tum caudam more atque ritu
adulantium canum clementer et blande mouet hominisque se
corpori adiungit cruraque eius et manus, prope iam exani-
13 mati metu, lingua leniter demulcet. Homo Androclus inter
illa tam atrocis ferae blandimenta amissum animum recupe-
14 rat, paulatim oculos ad contuendum leonem refert. Tum,
quasi mutua recognitione facta, laetos', inquit, 'et gratula-
bundos uideres hominem et leonem'.
15 Ea re prorsus tam admirabili maximos populi clamores
excitatos dicit, accersitumque a Caesare Androclum quaesi-
16 tamque causam, cur ille atrocissimus leo uni parsisset. Ibi
17 Androclus rem mirificam narrat atque admirandam. 'Cum
prouinciam', inquit, 'Africam proconsulari imperio meus
dominus obtineret, ego ibi iniquis eius et cotidianis uerberi-
bus ad fugam sum coactus et, ut mihi a domino, terrae illius
praeside, tutiores latebrae forent, in camporum et arenarum
solitudines concessi, ac si defuisset cibus, consilium fuit,
18 mortem aliquo pacto quaerere. Tum, sole medio', inquit,
'rapido et flagranti, specum quandam nanctus remotam la-
19 tebrosamque, in eam me penetro et recondo. Neque multo
post ad eandem specum uenit hic leo, debili uno et cruento
pede, gemitus edens et murmura, dolorem cruciatumque
20 uulneris commiserantia'. Atque illic primo quidem conspectu
aduenientis leonis territum sibi et pauefactum animum dixit.
21 'Sed postquam introgressus', inquit, 'leo, uti re ipsa ap-
paruit, in habitaculum illud suum, uidet me procul delites-
centem, mitis et mansues accessit et sublatum pedem osten-
dere mihi et porgere, quasi opis petendae gratia, uisus est.

Ibi', inquit, 'ego stirpem ingentem, uestigio pedis eius hae- 22
rentem, reuelli conceptamque saniem uolnere intimo ex-
pressi accuratiusque sine magna iam formidine siccaui peni-
tus atque detersi cruorem. Illa tunc mea opera et medella 23
leuatus, pede in manibus meis posito, recubuit et quieuit
atque ex eo die triennium totum ego et leo in eadem specu 24
eodemque et uictu uiximus. Nam, quas uenabatur feras, 25
membra opimiora ad specum mihi subgerebat, quae ego,
ignis copiam non habens, meridiano sole torrens edebam.
Sed ubi me', inquit, 'uitae illius ferinae iam pertaesum est, 26
leone in uenatum profecto, reliqui specum et, uiam ferme
tridui permensus, a militibus uisus adprehensusque sum et
ad dominum ex Africa Romam deductus. Is me statim rei ca- 27
pitalis dampnandum dandumque ad bestias curauit. Intellego 28
autem', inquit, 'hunc quoque leonem, me tunc separato,
captum gratiam mihi nunc beneficii et medicinae referre'.

Haec Apion dixisse Androclum tradit, eaque omnia 29
scripta circumlataque tabula populo declarat[a], atque ideo,
cunctis petentibus, dimissum Androclum et poena solutum
leonemque ei suffragiis populi donatum. 'Postea', inquit, 30
'uidebamus Androclum et leonem, loro tenui reuinctum,
urbe tota circum tabernas ire, donari aere Androclum, flori-
bus spargi leonem, omnes ubique obuios dicere: 'Hic est leo
hospes hominis, hic est homo medicus leonis''.

XV.

Corpusne sit uox an *ἀσώματον*, uarias esse philosophorum sententias.

Vetus atque perpetua quaestio inter nobilissimos philo- 1
sophorum agitata est, corpusne sit uox an incorporeum.
Hoc enim uocabulum quidam finxerunt proinde quod Graece 2
dicitur '*ἀσώματον*'. Corpus autem est, quod aut efficiens est 3
aut patiens; id Graece definitur '*τὸ ἤτοι ποιοῦν ἢ πάσχον*'.
Quam definitionem significare uolens Lucretius poeta ita 4
scripsit:

Tangere enim aut tangi nisi corpus nulla potest res.

5 Alio quoque modo corpus esse Graeci dicunt ‘τὸ τριχῆ διά-
6 στατον’. Sed uocem Stoici corpus esse contendunt, eam-
7 que esse dicunt ictum aera, Plato autem non esse uocem
corpus putat: ‘non enim percussus’, inquit, ‘aer, sed plaga
8 ipsa atque percussio, id uox est’. Democritus ac deinde
Epicurus ex indiuiduis corporibus uocem constare di-
cunt eamque, ut ipsis eorum uerbis utar, ‘ῥεῦμα ἀτό-
9 μων’ appellant. Hos aliosque talis argutae delectabilis-
que desidiae aculeos cum audiremus uel lectitaremus ne-
que in his scrupulis aut emolumentum aliquod solidum
ad rationem uitae pertinens aut finem ullum quaerendi
uideremus, Ennianum Neoptolemum probabamus,
qui profecto ita ait:

. . . . Phílosophandum est paúcis: nam om-
nino haút placet.

XVI.

De ui oculorum deque uidendi rationibus.

1 De uidendi ratione deque cernendi natura diuersas esse
2 opiniones philosophorum animaduertimus. Stoici causas
esse uidendi dicunt radiorum ex oculis in ea, quae ui-
3 deri queunt, emissionem aerisque simul intentionem. Epi-
curus afluere semper ex omnibus corporibus simulacra
quaedam corporum ipsorum eaque sese in oculos inferre at-
4 que ita fieri sensum uidendi putat. Plato existimat, ge-
nus quoddam ignis lucisque de oculis exire idque con-
iunctum continuatumque uel cum luce solis uel cum alterius
ignis lumine, sua ui et externa nixum efficere, ut quae-
5 cumque offenderit inlustraueritque cernamus. Sed hic ea,
quae non diutius muginandum, eiusdemque illius En-
niani Neoptolemi, de quo supra scripsimus, consilio
utendum est, qui ‘degustandum’ ex philosophia censet, ‘non
in eam ingurgitandum’.

XVII.

Quam ob causam dies primi post Kalendas, Nonas, Idus atri habeantur; et cur diem quoque quartum ante Kalendas vel Nonas uel Idus quasi religiosum plerique uitent.

Verrius Flaccus in quarto de uerborum 1
significatu dies, qui sunt postridie Kalendas, Nonas,
Idus, quos uulgus imperite 'nefastos' dicit, propter hanc
causam dictos habitosque 'atros' esse scribit. Vrbe, in- 2
quit, a Gallis Senonibus recuperata, L. Atilius
in senatu uerba fecit, Q. Sulpicium, tribunum
militum, ad Alliam aduersus Gallos pugnatu-
rum, rem diuinam dimicandi gratia postridie
Idus fecisse; tum exercitum populi Romani oc-
cidione occisum et post diem tertium eius die
urbem praeter Capitolium captam esse; com-
pluresque alii senatores recordari sese dixe-
runt, quotiens belli gerendi gratia res diuina
postridie Kalendas, Nonas, Idus a magistratu
populi Romani facta esset, eius belli proximo
deinceps proelio rem publicam male gestam.
Tum senatus eam rem ad pontifices reiecit, ut
ipsi, quod uideretur, statuerent. Pontifices
decreuerunt, nullum his diebus sacrificium recte
futurum.
Ante diem quoque quartum Kalendas uel Nonas uel Idus, 3
tamquam inominalem diem, plerique uitant. Eius obserua- 4
tionis an religio ulla sit tradita, quaeri solet. Nihil nos su- 5
per ea re scriptum inuenimus, nisi quod Q. Claudius
annalium quinto cladem illam pugnae Cannensis uastis-
simam factam dicit ante diem quartum Nonas Sextiles.

XVIII.

In quid et quantum differat historia ab annalibus; superque ea re uerba posita ex libro rerum gestarum Sempronii Asellionis primo.

'Historiam' ab 'annalibus' quidam differre eo putant, 1
quod, cum utrumque sit rerum gestarum narratio, earum

tamen proprie rerum sit 'historia', quibus rebus gerendis
2 interfuerit is, qui narret; eamque esse opinionem quorundam,
Verrius Flaccus refert in libro de significatu uerborum quarto. Ac se quidem dubitare super ea re dicit,
posse autem uideri putat, nonnihil esse rationis in ea opinione, quod 'ἱστορία' Graece significet rerum cognitio-
3 nem praesentium. Sed nos audire soliti sumus, 'annales'
4 omnino id esse, quod 'historiae' sint, 'historias' non omnino
5 esse id, quod 'annales' sint: sicuti, quod est homo, id necessario animal esse, quod est animal, non id necesse est
hominem esse.

6 Ita 'historias' quidem esse aiunt rerum gestarum uel expositionem uel demonstrationem uel quo alio nomine id
dicendum est, 'annales' uero esse, cum res gestae plurium
annorum, obseruato cuiusque anni ordine, deinceps com-
7 ponuntur. Cum uero non per annos, sed per dies singulos
res gestae scribuntur, ea historia Graeco uocabulo 'ἐφημερὶς'
dicitur, cuius Latinum interpretamentum scriptum est in
libro Semproni Asellionis primo, ex quo libro
plura uerba ascripsimus, ut simul ibidem, quid ipse inter
res gestas et annales esse dixerit, ostenderemus.

8 Verum inter eos, inquit, qui annales relinquere uoluissent, et eos, qui res gestas a
Romanis perscribere conati essent, omnium
rerum hoc interfuit. Annales libri tantummodo quod factum quoque anno gestum sit, ea
demonstrabant, id est quasi qui diarium scribunt, quam Graeci 'ἐφημερίδα' uocant. Nobis
non modo satis esse uideo, quod factum esset,
id pronuntiare, sed etiam, quo consilio quaque
9 ratione gesta essent, demonstrare. Paulo post
idem Asellio in eodem libro: Nam neque alacriores, inquit, ad rempublicam defendundam, neque
segniores ad rem perperam faciundam annales
libri commouere quicquam possunt. Scribere
autem bellum initum quo consule et quo confectum sit et quis triumphans introierit et eo
libro quae in bello gesta sint iterare (id fabulas),

non praedicare aut interea quid senatus decreuerit aut quae lex rogatioue lata sit neque quibus consiliis ea gesta sint (iterare): id fabulas pueris est narrare, non historias scribere.

XVIIII.

Quid sit adoptatio, quid item sit adrogatio, quantumque haec inter se differant; uerbaque eius quae qualiaque sint, qui in liberis adrogandis super ea re populum rogat.

Cum in alienam familiam inque liberorum locum extra- 1
nei sumuntur, aut per praetorem fit, aut per populum.
Quod per praetorem fit, 'adoptatio' dicitur, quod per popu- 2
lum, 'arrogatio'. Adoptantur autem, cum a parente, in 3
cuius potestate sunt, tertia mancipatione in iure ceduntur
atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio
est, uindicantur; adrogantur hi, qui, cum sui iuris sunt, in 4
alienam sese potestatem tradunt eiusque rei ipsi auctores
fiunt. Sed adrogationes non temere nec inexplorate com- 5
mittuntur: nam comitia, arbitris pontificibus, praebentur, 6
quae 'curiata' appellantur, aetasque eius, qui adrogare
uult, an liberis potius gignundis idonea sit, bonaque eius,
qui adrogatur, ne insidiose adpetita sint, consideratur, ius-
que iurandum a Q. Mucio, pontifice maximo, conceptum
dicitur, quod in adrogando iuraretur. Sed adrogari non 7
potest, nisi iam uesticeps. 'Adrogatio' autem dicta, quia 8
genus hoc in alienam familiam transitus per populi rogatio-
nem fit.

Eius rogationis uerba haec sunt: Velitis, iubeatis, 9
uti L. Valerius L. Titio tam iure legeque filius
siet, quam si ex eo patre matreque familias eius
natus esset, utique ei uitae necisque in eum po-
testas siet, uti patri endo filio est. Haec ita uti
dixi, ita uos Quirites rogo.

Neque pupillus autem neque mulier, quae in parentis 10
potestate non est, adrogari possunt: quoniam et cum femi-
nis nulla comitiorum communio est et tutoribus in pupillos
tantam esse auctoritatem potestatemque fas non est, ut ca-

put liberum fidei suae commissum alienae (con)ditioni subii-
11 ciant. Libertinos uero ab ingenuis adoptari quidem iure
12 posse, Masurius Sabinus scripsit. Sed id neque per-
mitti dicit, neque permittendum esse umquam putat, ut ho-
mines libertini ordinis per adoptiones in iura ingenuorum
13 inuadant. Alioquin, inquit, si iuris ista antiquitas
seruetur, etiam seruus a domino per praetorem
14 dari in adoptionem potest. Idque ait plerosque iuris
ueteris auctores posse fieri scripsisse.

15 Animaduertimus in oratione P. Scipionis, quam
censor habuit ad populum de moribus, inter ea,
quae reprehendebat, quod contra maiorum instituta fierent,
id etiam eum culpauisse, quod filius adoptiuos patri adopta-
16 tori inter praemia patrum prodesset. Verba ex ea oratione
haec sunt: In alia tribu patrem, in alia filium
suffragium ferre, filium adoptiuum tam proce-
dere, quam si se natum habeat: absentis cen-
seri iubere, ut ad censum nemini necessus sit
uenire.

XX.

Quod uocabulum Latinum soloecismo fecerit Capito Sinnius, quid autem id ipsum appellauerint ueteres Latini; quibusque uerbis soloecismum definierit idem Capito Sinnius.

1 'Soloecismus', Latino uocabulo a Sinnio Capitone
eiusdemque aetatis aliis 'inparilitas' appellatus, uetustio-
ribus Latinis 'stribiligo' dicebatur, a uersura uidelicet et
prauitate tortuosae orationis, tamquam 'strobiligo' quaedam.
2 Quod uitium Sinnius Capito in literis, quas ad
Clodium Tuscum dedit, hisce uerbis definit: 'Soloe-
cismus' est, inquit, impar atque inconueniens
compositura partium orationis.
3 Cum Graecum autem uocabulum sit 'soloecismus', an
Attici homines, qui elegantius locuti sunt, usi eo sint, quaeri
4 solet. Sed nos neque 'soloecismum' neque 'barbarismum'
5 apud Graecorum idoneos adhuc inuenimus: nam sicut 'βάρ-
6 βαρον', ita 'σόλοικον' dixerunt. Nostri quoque antiquio-

res ‘soloecum’ facile, ‘soloecismum’ haut scio an umquam,
dixerunt. Quod si ita est, neque in Graeca neque in Latina 7
lingua ‘soloecismus’ probe dicitur.

XXI.

Pluria qui dicat et compluria et compluriens, non barbare dicere, sed Latine.

‘Pluria’ forte quis dixit sermocinans uir adprime doctus, 1
meus amicus, non hercle studio fer[u]ens ostentandi neque
quo ‘plura’ non dicendum putaret. Est enim doctrina homo 2
seria et ad uitae officia deuincta ac nihil de uerbis laborante.
Sed, opinor, assidua ueterum scriptorum tractatione inoleue- 3
rat linguae illius uox, quam in libris saepe offenderat.

Aderat, cum ille hoc dicit, reprehensor audaculus uerbo- 4
rum, qui perpauca eademque a uolgo protrita legerat habebat-
que nonnullas disciplinae grammaticae inauditiunculas, par-
tim rudes incoatasque, partim non probas, easque quasi pul-
uerem ob oculos, cum adortus quemque fuerat, adspergebat.
Sicut tunc amico nostro: ‘barbare’, inquit, ‘dixisti ‘pluria’’. 5
Nam neque rationem uerbum hoc, neque auctoritates habet’.
Ibi ille amicus ridens: ‘amabo te’, inquit, ‘uir bone, quia nunc 6
mihi a magis seriis rebus otium est, uelim doceas nos, cur
‘pluria’ siue ‘compluria’, nihil enim differt, non Latine, sed bar-
bare dixerint M. Cato, Q. Claudius, Valerius Antias,
L. Aelius, P. Nigidius, M. Varro, quos subscriptores
approbatoresque huius uerbi habemus praeter poetarum ora-
torumque ueterum multam copiam’. Atque ille nimis arro- 7
ganter: ‘tibi’, inquit, ‘habeas auctoritates istas, ex Faunorum
et Aboriginum saeculo repetitas, atque huic rationi respon-
deas. Nullum enim uocabulum neutrum comparatiuum nu- 8
mero pluratiuo, recto casu, ante extremum a habet i literam,
sicuti ‘meliora, maiora, grauiora’. Proinde igitur ‘plura’, non
‘pluria’ dici conuenit, ne contra formam perpetuam in com-
paratiuo i litera sit ante extremum a’.

Tum ille amicus noster, cum hominem confidentem pluri- 9
bus uerbis non dignum existimaret: ‘Sinni’, inquit, ‘Capi-
tonis, doctissimi uiri, epistulae sunt uno in libro multae

10 positae, opinor, in templo Pacis. Prima epistula scripta
est ad Pacuuium Labeonem, cui titulus praescriptus
11 est: pluria, non plura dici debere. In ea epistula ra-
tiones grammaticas posuit, per quas docet 'pluria' Latinum
12 esse, 'plura' barbarum. Ad Capitonem igitur te dimitti-
13 mus. Ex eo id quoque simul disces, si modo assequi poteris,
quod in ea epistula scriptum est, 'pluria' siue 'plura' abso-
lutum esse et simplex, non, ut tibi uidetur, comparatiuum'.
14 Cuius opinionis Sinnianae id quoque adiumentum est,
quod, 'complures' cum dicimus, non comparatiue dicimus.
15 Ab eo autem, quod est 'compluria' aduerbium est factum
16 'compluriens'. Id quoniam minus usitatum est, uersum
Plauti subscripsi ex comoedia, quae Persa inscribitur:

> [T.] Quíd metuis? [D.] Metuo hércle uero; sénsi
> ego [iam] complúriens.

17 Item M. Cato in IIII. originum eodem in loco ter hoc uer-
bum posuit: Compluriens eorum milites mercen-
narii inter se multi alteri alteros occidere, com-
pluriens multi simul ad hostis transfugere, com-
pluriens in imperatorem (in) impetum facere.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM

LIBER SEXTVS.

VOLGO SEPTIMVS.]

I.

Admiranda quaedam ex annalibus sumpta de P. Africano superiore.

Quod de Olympiade, Philippi regis uxore, Alexandri 1
matre, in historia Graeca scriptum est, id de P. quoque
Scipionis matre, qui prior Africanus appellatus est, memoriae
datum est. Nam et C. Oppius et Iulius Hygi- 2
nus, aliique, qui de uita et rebus Africani scripserunt,
matrem eius diu sterilem existimatam tradunt, P. quoque
Scipionem, cum quo nupta erat, liberos desperauisse.
Postea in cubiculo atque in lecto mulieris, cum absente ma- 3
rito cubans sola condormisset, uisum repente esse iuxta
eam cubare ingentem anguem eumque, his qui uiderant
territis et clamantibus, elapsum inueniri non quisse. Id
ipsum P. Scipionem ad aruspices retulisse; eos, sacrificio
facto, respondisse, fore ut liberi gignerentur, neque mul- 4
tis diebus postquam ille anguis in lecto uisus est, mulierem
coepisse concepti fetus signa atque sensum pati; exinde
mense decimo peperisse natumque esse hunc P. Africanum,
qui Hannibalem et Carthaginienses in Africa bello
Poenico secundo uicit. Sed et cum inpendio magis ex rebus 5
gestis, quam ex illo ostento, uirum esse uirtutis diuinae creditum est.

6 Id etiam dicere haut piget, quod idem illi, quos
supra nominaui, literis mandauerint, Scipionem hunc
Africanum solitauisse noctis extremo, priusquam diluculаret,
in Capitolium uentitare ac iubere aperiri cellam Iouis atque
ibi solum diu demorari, quasi consultantem de republica cum
Ioue, aeditumosque eius templi saepe esse demiratos, quod
solum id temporis in Capitolium ingredientem canes semper
in alios saeuientes neque latrarent eum neque incurrerent.
7 Has uolgi de Scipione opiniones confirmare atque appro-
bare uidebantur dicta factaque eius pleraque admiranda.
8 Ex quibus est unum huiuscemodi. Assidebat oppugnabat-
que oppidum in Hispania, situ(m), moenibus, defensoribus
ualidum et munitum, re etiam cibaria copiosum, nullaque
eius potiundi spes erat; et quodam die ius in castris sedens
9 dicebat atque ex eo loco id oppidum procul uisebatur. Tum
e militibus, qui in iure apud eum stabant, interrogauit quis-
piam ex more, in quem diem locumque uadimonium pro-
10 mitti iuberet; et Scipio manum ad ipsam oppidi, quod ob-
sidebatur, arcem protendens: 'perendie', inquit, 'sese
11 sistant illo in loco'. Atque ita factum: die tertio, in quem
uadari iusserat, oppidum captum est eodemque eo die in
arce eius oppidi ius dixit.

II.

De Caeselli Vindicis pudendo errore, quem offendimus in libris eius, quos inscripsit lectionum antiquarum.

1 Turpe erratu[m] offendimus in illis celebratissimis com-
mentariis lectionum antiquarum Caeselli Vindi-
2 cis, hominis hercle pleraque haut indiligentis. Quod erra-
tum multos fugit, quamquam multa in Caesellio reprehen-
3 dendo etiam per calumpnias rimarentur. Scripsit autem
Caesellius, Q. Ennium in XIII. annali 'cor' dixisse
genere masculino.
4 Verba Caeselli subiecta sunt: Masculino genere, ut
multa alia, enuntiauit Ennius. Nam in XIII. annali
5 'quem cor' dixit. Ascripsit deinde uersus Ennii duo:

Hannibal audaci cum pectore de[me] hortatur,
Ne bellum faciam: quem credidit esse meum cor?

Antiochus est, qui hoc dixit, Asiae rex. Is admiratur et 6
permouetur, quod Hannibal Carthaginiensis bellum se facere
populo Romano uolentem dehortetur. Hos autem uersus 7
Caesellius sic accipit, tamquam si Antiochus sic dicat: 'Hannibal me, ne bellum geram, dehortatur; quod cum facit, ecquale putat cor habere me et quam stultum esse me credit, cum id mihi persuadere uult?'

Hoc Caesellius quidem, sed aliud longe Ennius. 8
Nam tres uersus sunt, non duo, ad hance Ennii senten- 9
tiam pertinentes, ex quibus tertium uersum Caesellius non respexit:

Hannibal audaci cum pectore de me hortatur,
Ne bellum faciam, quem credidit esse meum cor
Suasorem summum et studiosum robore belli.

Horum uersuum sensus atque ordo sic, opinor, est: Hanni- 10
bal ille audentissimus atque fortissimus, quem ego credidi — hoc est enim: 'cor meum credidit', proinde atque diceret: quem ego stultus homo credidi — summum fore suasorem ad bellandum, is me dehortatur dissuadetque, ne bellum faciam. Caesellius autem forte ῥᾳθυμότερον iunctura 11
ista uerborum captus 'quem cor' dictum putauit et 'quem' accentu acuto legit, quasi ad cor referretur, non ad Hannibalem. Sed non fugit me, si aliquis sit tam inconditus, sic 12
posse defendi 'cor' Caeselli masculinum, ut uideatur tertius uersus separatim atque diuise legendus, proinde quasi (de) praecisis interruptisque uerbis exclamet Antiochus: 'suasorem summum!' Sed non dignum, eis, qui hoc dixerint, responderi.

III.

Quid Tiro Tullius, Ciceronis libertus, reprehenderit in M. Catonis oratione, quam pro Rhodiensibus in senatu dixit; et quid ad ea, quae reprehenderat, responderimus.

Ciuitas Rhodiensis et insulae oportunitate et operum no- 1
bilitatibus et nauigandi sollertia naualibusque uictoriis cele-

2 brata est. Ea ciuitas, cum amica atque socia populi Romani
foret, Persa tamen, Philippi filio, Macedonum rege, cum
quo bellum populo Romano fuit, amico usa est, conixique
sunt Rhodienses legationibus Romam saepe missis id bellum
3 inter eos componere. Sed, ubi ista pacificatio perpetrari
nequiuit, uerba a plerisque Rhodiensibus in contionibus
eorum ad populum facta sunt, ut, si pax non fieret, Rho-
dienses regem aduersus populum Romanum adiutarent.
4.5 Sed nullum super ea re publicum decretum factum est. At
ubi Perses uictus captusque est, Rhodienses pertimuere ob
ea, quae conpluriens in coetibus populi acta dictaque erant,
legatosque Romam miserunt, qui temeritatem quorundam
popularium suorum deprecarentur et fidem consiliumque
6 publicum expurgarent. Legati postquam Romam uenerunt
et in senatum intromissi sunt, uerbisque suppliciter pro
causa sua factis e curi[a] excesserunt, sententiae rogari
7 coeptae; cumque partim senatorum de Rhodiensibus que-
rerentur maleque animatos eos fuisse dicerent bellumque
illis faciendum censerent: tum M. Cato exurgit et optimos
fidissimosque socios, quorum opibus diripiendis possiden-
disque non pauci ex summatibus uiris intenti infensique
erant, defensum conseruatumque pergit orationemque in-
clutam dicit, quae et seorsum fertur inscriptaque est pro
Rhodiensibus et in quintae originis libro scri-
pta est.
8 Tiro autem Tullius, M. Ciceronis libertus, sane qui-
dem fuit ingenio homo eleganti et hautquaquam rerum litera-
rumque ueterum indoctus, eoque ab ineunte aetate libera-
liter instituto adminiculatore et quasi administro in studiis
9 literarum Cicero usus est. Sed profecto plus ausus est,
10 quam ut tolerari ignoscique possit. Namque epistulam
conscripsit ad Q. Axium, familiarem patroni sui, confi-
denter nimis et calide, in qua sibimet uisus est oratio-
nem istam pro Rhodiensibus acri subtilique iudicio
11 percensuisse. Ex ea epistula lubitum forte nobis est re-
prehensiones eius quasdam attingere, maiore scilicet ue-
nia reprehensuri Tironem, cum ille reprehenderit Ca-
tonem.

Culpauit autem primum hoc, quod Cato 'inerudite et 12
ἀναγώγως', ut ipse ait, principio nimis insolenti nimisque
acri et obiurgatorio usus sit, cum uereri sese ostendit, ne
patres, gaudio atque laetitia rerum prospere gestarum de
statu mentis suae deturbati, non satis consiperent neque ad
recte intellegendum consulendumque essent idonei. In 13
principiis autem, inquit, patroni, qui pro reis
dicunt, conciliare sibi et complacare iudices
debent, sensusque eorum, expectatione causae
suspensos rigentesque, honorificis uerecundis-
que sententiis commulcere, non iniuriis atque
imperiosis minationibus confutare. Ipsum deinde 14
principium apposuit, cuius uerba haec sunt: 'Scio solere
plerisque hominibus rebus secundis atque pro-
lixis atque prosperis animum excellere atque
superbiam atque ferociam augescere atque cre-
scere, quod mihi nunc magnae curae est, quod
haec res tam secunde processit, ne quid in con-
sulendo aduorsi eueniat, quod nostras secun-
das res confutet, neue haec laetitia nimis luxu-
riose eueniat. Aduorsae res edomant et docent,
quid opus siet facto. Secundae res laetitia trans-
uorsum trudere solent a recte consulendo atque
intellegendo. Quo maiore opere dico suadeoque,
uti haec res aliquot dies proferatur, dum ex
tanto gaudio in potestatem nostram redeamus'.

Quae deinde Cato iuxta dicit, ea, inquit, confes- 15
sionem faciunt, non defensionem, neque propul-
sationem translationemue criminis habent, sed
cum pluribus aliis communicationem, quod scili-
cet nihil ad purgandum est. Atque etiam, inquit,
insuper profitetur, Rhodienses, qui accusaban-
tur, quod aduersus populum Romanum regi ma-
gis cupierint fauerintque, id eos cupisse atque
fauisse utilitatis suae gratia, ne Romani, Perse
quoque rege uicto, ad superbiam ferociamque et
inmodicum modum insolescerent. Eaque ipsa uerba 16
ponit, ita ut infra scriptum: 'Atque ego quidem ar-

bitror, Rhodienses noluisse, nos ita depugnare, uti depugnatum est, neque regem Perse[n] ui[n]-ci(s). Se[d] non Rhodienses modo id noluere, sed multos populos atque multas nationes idem noluisse arbitror. Atque haut scio, an partim eorum fuerint, qui non nostrae contumeliae causa id noluerint euenire; sed enim id metuere, si nemo esset homo, quem uereremur, quidquid luberet faceremus, ne sub solo imperio nostro in seruitute nostra essent. Libertatis suae causa in ea sententia fuisse arbitror. Atque Rhodienses tamen Persen publice numquam adiuuere. Cogitate, quanto nos inter nos priuatim cautius facimus. Nam unusquisque nostrum, si quis aduorsus rem suam quid fieri arbitrantur, summa ui contra nititur, ne aduorsus eam fiat: quod illi tamen perpessi'.

17 Sed, quod ad principium reprehensum attinet, scire oportuit Tironem, defensos esse Rhodienses a Catone, sed ut a senatore et consulari et censorio uiro, quidquid optimum esse publicum existimabat suadente, non ut a pa-
18 trono causam pro reis dicente. Alia namque principia conducunt reos apud iudices defendenti et clementiam misericordiamque undique indaganti, alia, cum senatus de republica consulitur, uiro auctoritate praestanti, sententiis quorundam iniquissimis permoto et pro utilitatibus publicis ac pro salute sociorum grauiter ac libere indignanti simul a[c]
19 dolenti. Quippe recte et utiliter in disciplinis rhetorum praecipitur, iudices de capite alieno deque causa ad sese non pertinenti cognituros, ex qua praeter officium iudicandi nihil ad eos uel periculi uel emolumenti redundaturum est, conciliandos esse ac propitiandos placabiliter et leniter existima-
20 tioni salutique eius, qui apud eos accusatus est. At cum dignitas et fides et utilitas omnium communis agitur, ob eamque rem aut suadendum quid ut fiat, aut, fieri iam coepto, † deferendum est, tum qui se in eiusmodi principiis occupat, ut beniuolos benignosque sibi auditores paret, otiosam operam
21 in non necessariis uerbis sumit. Iamdudum enim negotia,

pericula ipsa rerum communia consiliis eos capiendis concili-
ant et ipsi potius sibi exposcunt consultoris beniuolentiam.
Sed quod ait, confessum Catonem, noluisse Rhodiensis 22
ita depugnari, ut depugnatum est, neque regem Persem a
populo Romano uinci, atque id eum dixisse non Rhodienses
modo, sed multas quoque alias nationes noluisse, sed id ni-
hil ad purgandum extenuandumue crimen ualere, iam hoc pri-
mum Tiro inprobe mentitur. Verba ponit Catonis et aliis 23
tamen eum uerbis calumpniatur. Non enim Cato confitetur, 24
noluisse Rhodienses uictoriam esse populi Romani, sed sese
arbitrari dixit, id eos noluisse, quod erat procul dubio opi
nionis suae professio, non Rhodiensium culpae confessio.
In qua re, ut meum quidem iudicium est, non culpa tantum 25
uacat, sed dignus quoque laude admirationeque est, cum et
ingenue ac religiose dicere uisus est contra Rhodienses,
quod sentiebat, et parta sibi ueritatis fide, ipsum illud tamen,
quod contrarium putabatur, flexit et transtulit, ut eos idcirco
uel maxime aequum esset acceptiores carioresque fieri po-
pulo Romano, quod cum et utiles essent et uellent regi esse
factum, nihil tamen adiuuandi eius gratia fecerint.

Postea uerba haec ex eadem oratione ponit: 'Ea nunc 26
derepente tanta beneficia ultro citroque, tantam
amicitiam relinquemus? quod illos dicimus uo-
luisse facere, id nos priores facere occupabi-
mus?' Hoc, inquit, enthymema nequam et uitio- 27
sum est. Responderi enim potuit, occupabimus
certe: nam, si non occupauerimus, opprimemur
incidendumque erit in insidias, a quibus ante
non cauerimus. Recteque, inquit, hoc uitio dat 28
Lucilius poetae Euripidae, quod, cum Polyphon-
tes rex propterea se interfecisse fratrem dice-
ret, quod ipse ante de nece eius consilium ce-
pisset, Meropa fratris uxor hisce ad[eo] eum
uerbis eluserit:

Εἰ γάρ σ' ἔμελλεν, ὡς σὺ φῄς, κτείνειν πόσις,
Χρὴ καὶ σὲ μέλλειν, ὡς χρόνος παρήλυθεν.

29 At hoc enim, inquit, plane stultitiae plenum est,
eo consilio atque ea fini facere uelle aliquid, uti
30 numquam id facias, quod uelis. Sed uidelicet Tiro
animum non aduertit, non esse in omnibus rebus cauendis
eandem causam, neque humanae uitae negotia et actiones et
officia uel occupandi uel † deferendi uel ulciscendi uel ca-
31 uendi similia esse pugnae, et gladiatoriae. Nam gladiatori,
composito ad pugnandum, pugnae haec proposita sors est,
aut occidere, si occupauerit, aut occumbere, si cessauerit.
32 Hominum autem uita non tam iniquis, neque tam indomitis
necessitatibus conscripta est, ut idcirco prior iniuriam fa-
33 cere debeas, quam, nisi feceris, pati possis. Quod tantum
aberat a populi Romani mansuetudine, ut saepe iam in sese
factas iniurias ulcisci neglexerit.
34 Post deinde usum esse Catonem dicit in eadem
oratione argumentis parum honestis et nimis audaci-
bus ac non uiri eius, qui alio[qui] fuit, sed uafris ac
35 fallaciosis et quasi Graecorum sophistarum sollertiis. Nam:
cum obiiceretur, inquit, Rhodiensibus, quod bel-
lum populo Romano facere uoluissent, nega-
uit paene, sed ignosci [poposcit], quia id non
fecissent, etsi maxime uoluissent; induxisseque
eum dicit, quam dialectici 'ἐπαγωγὴν' appellant, rem
admodum insidiosam et sophisticam neque ad uerita-
tes magis quam ad captiones repertam, cum conatus
sit exemplis decipientibus colligere confirmareque, nemi-
nem, qui male facere uoluit, plecti aequum esse, nisi,
quod factum uoluit, etiam fecerit. Verba autem ex ea
36 oratione M. Catonis haec sunt: 'Qui acerrime
aduorsus eos dicit, ita dicit: hostes uoluisse
fieri. Ecquis est tandem, qui uestrorum, quod
ad sese attineat, aequum censeat, poenas dare
ob eam rem, quod arguatur male facere uo-
luisse? Nemo, opinor; nam ego, quod ad me
37 attinet, nolim'. Deinde paulo infra dicit: 'Quid nunc?
ecqua tandem lex est tam acerba, quae dicat: si
quis illud facere uoluerit, mille, minus dimidium
familiae multa esto; si quis plus quingenta

iugera habere uoluerit, tanta poena esto; si
quis maiorem pecuum numerum habere uo-
luerit, tantum damnas esto. Atque nos omnia
plura habere uolumus et id nobis impune est'.
Postea ita dicit: 'Sed si honorem non aequum est 38
haberi ob eam rem, quod bene facere uoluisse
quis dicit, neque fecit tamen, Rhodiensibus
non ab[i]erit, quod non male fecerunt, sed
quia uoluisse dicuntur facere?' His argumentis 39
Tiro Tullius M. Catonem contendere et conficere dicit,
Rhodiensibus quoque impune esse debere, quod hostes
quidem esse populi Romani uoluissent, ut qui maxime non
fuissent. Dissimulari autem non posse ait, quin paria et 40
consimilia non sint, plus quingenta iugera habere uelle,
quod plebiscito Stolonis prohibitum fuit, et bellum iniustum
atque impium populo Romano facere uelle, neque item in-
fitiari posse, quin alia causa in praemio sit, alia in poenis.
Nam: beneficia, inquit, promissa opperiri oportet 41
neque ante remunerari, quam facta sint, iniu-
rias autem imminentis praecauisse iustum est,
quam expectauisse. Summa enim professio 42
stultitiae, inquit, est, non ire obuiam sceleribus
cogitatis, sed manere opperirique, ut, cum
admissa et perpetrata fuerint, tum denique,
ubi, quae facta sunt, infecta fieri non possunt,
poeniantur.

Haec Tiro in Catonem non nimis frigide neque sane 43
inaniter; sed enim Cato non nudam nec solitariam nec in- 44
protectam hanc *ἐπαγωγὴν* facit, sed multis eam modis prae-
fulcit multisque aliis argumentis conuelat et, quia non Rho-
diensibus magis quam reipublicae consultabat, nihil sibi dictu
factuque in ea re turpe duxit, quin omni sententiarum uia
seruatum ire socios niteretur. Ac primum ea non incallide 45
conquisiuit, quae non iure naturae aut iure gentium fieri pro-
hibentur, sed iure legum rei alicuius medendae aut temporis
causa iussarum; sicut est de numero pecoris et de modo
agri praefinito. In quibus rebus, quod prohibitum est, fieri 46
quidem per leges non licet; uelle id tamen facere, si liceat,

47 inhonestum non est. Atque eas res contulit sensim mi-
scuitque cum eo, quod neque facere neque uelle per sese ho-
nestum est; tum deinde, ne disparilitas conlationis euidens
fieret, pluribus id propugnaculis defensat, neque tenues istas
et enucleatas uoluntatum in rebus illicitis reprehensiones,
qualia in philosophorum otio disputantur, magni facit, sed id
solum ex summa ope nititur, ut causa Rhodiensium, quorum
amicitiam retineri ex republica fuit, aut aequa iudicaretur
aut quidem certe ignoscenda. Atque interim neque fecisse
Rhodienses bellum neque facere uoluisse dicit, interim au-
tem facta sola censenda dicit atque in iudicium uocanda, sed
uoluntates nudas inanesque neque legibus neque poenis fieri
obnoxias; interdum tamen, quasi deliquisse eos concedat,
ignosci postulat et ignoscentias utiles esse rebus humanis do-
cet ac, nisi ignoscant, metus in republica rerum nouarum mo-
uet; sed enim contra, si ignoscatur, conseruatum iri ostendit
populi Romani magnitudinem.

48 Superbiae quoque crimen, quod tunc praeter cetera in
senatu Rhodiensibus obiectum erat, mirifica et prope diuina
49 responsionis figura elusit et eluit. Verba adeo ipsa ponemus
50 Catonis, quoniam Tiro ea praetermisit: Rhodiensis
superbos esse aiunt, id obiectantes, quod mihi
et liberis meis minime dici uelim. Sint sane su-
perbi. Quid id ad uos attinet? Idne irascimini,
51 si quis superbior est, quam uos? Nihil prorsus
hac compellatione dici potest neque grauius neque munitius
aduersus homines superbissimos facta, qui superbiam in sese
amarent, in aliis reprehenderent.

52 Praeterea animaduertere est, in tota ista Catonis ora-
tione omnia disciplinarum rhetoricarum arma atque subsidia
mota esse; sed non proinde ut in decursibus ludicris aut si-
mulacris proeliorum uoluptariis fieri uidemus, non, inquam,
distincte nimis atque compte atque modulate res acta est, sed
quasi in ancipiti certamine, cum sparsa acies est, multis lo-
cis Marte uario pugnatur: sic in ista tum causa Cato, cum
superbia illa Rhodiensium famosissima multorum odio at-
que inuidia flagraret, omnibus promisce tuendi atque pro-

pugnandi modis usus est et nunc ut optime meritos com-
mendat, nunc tamquam si innocentes purgat, ne bona di-
uitiaeque eorum expetantur, obiurgat, nunc et quasi sit er-
ratum deprecatur, nunc ut necessarios reipublicae ostentat,
nunc clementiae, nunc mansuetudinis maiorum, nunc utili-
tatis publicae commonefacit. Eaque omnia distinctius nu- 53
merosiusque fortassean dici potuerint, fortius atque uiuidius
potuisse dici non uidentur. Inique igitur Tiro Tullius, 54
quod ex omnibus facultatibus tam opulentae orationis aptis
inter sese et cohaerentibus paruum quippiam nudumque
sumpsit, quod obtrectaret, tamquam non dignum M. Cato-
ne fuerit, quod delictorum non perpetratorum uoluntates
non censuerit poeniendas.

Commodius aut[em] erectiusque de his meis uerbis, qui- 55
bus Tullio Tironi respondimus, existimabit iudiciumque
faciet, qui et orationem ipsam totam Catonis acceperit
in manus et epistulam Tironis ad Axium scriptam re-
quirere et legere curauerit. Ita enim nos sincerius explo-
ratiusque uel corrigere poterit uel probare.

IIII.

Cuiusmodi seruos et quam ob causam Caelius Sabinus, iuris ciuilis auctor, pilleatos uenundari solitos scripserit; et quae mancipia sub corona more maiorum uenierint; atque id ipsum: sub corona, quid sit.

Pilleatos seruos uenum solitos ire, quorum nomine uen- 1
ditor nihil praestaret, Caelius Sabinus iurisperitus scri-
ptum reliquit. Cuius rei causam esse ait, quod eiusmodi 2
conditionis mancipia insignia esse in uendundo deberent,
ut emptores errare et capi non possent, neque lex uendundi
opperienda esset, sed oculis iam praeciperent, quidnam esset
mancipiorum genus; sicuti, inquit, antiquitus manci- 3
pia iure belli capta coronis induta ueniebant et
idcirco dicebantur 'sub corona' uenire. Namque
ut ea corona signum erat captiuorum uenalium,
ita pilleus impositus demonstrabat eiusmodi ser-

uos uenundari, quorum nomine emptori uenditor nihil praestaret.

4 Est autem alia rationis opinio, cur dici solitum sit, captiuos 'sub corona' uenundari, quod milites custodiae causa captiuorum uenalium greges circumstarent eaque circum-
5 statio militum 'corona' appellata sit. Sed id magis uerum esse, quod supra dixi, M. Cato in libro, quem composuit de re militari, docet.

Verba sunt haec Catonis: Vt populus sua opera potius ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat, quam re male gesta coronatus ueniat.

V.

Historia de Polo histrione, memoratu digna.

1 Histrio in terra Graecia fuit fama celebri, qui gestus et
2 uocis claritudine et uenustate ceteris antistabat: nomen fuisse aiunt Polum; tragoedias poetarum nobilium scite at-
3 que asseuerate actitauit. Is Polus unice amatum filium morte
4 amisit. Eum luctum quoniam satis uisus est eluxisse, re-
5 diit ad quaestum artis. In eo tempore Athenis Electram Sophoclis acturus gestare urnam quasi cum Oresti ossi-
6 bus debebat. Ita compositum fabulae argumentum est, ut ueluti fratris reliquias ferens Electra comploret commise-
7 reaturque interitum eius [. . . . . .] existimatur. Igitur Polus, lugubri habitu Electrae indutus, ossa atque urnam e sepulcro tulit filii et, quasi Oresti amplexus, oppleuit omnia non simulacris neque imitamentis, sed luctu atque lamentis ueris
8 et spirantibus. Itaque cum agi fabula uideretur, dolor actus est.

VI.

Quid de quorundam sensuum naturali defectione Aristoteles scripserit.

1 Ex quinque his sensibus, quos animantibus natura tribuit, uisu, auditu, gustu, tactu, odoratu, quas Graeci '*αἰσθήσεις*' appellant, quaedam animalium alia alio carent et

aut caeca natura gignuntur aut inodora inauditaue. Nullum 2
autem ullum gigni animal Aristoteles dicit, quod aut gustus sensu careat, aut tactus.

Verba ex libro eius, quem περὶ μνήμης composuit, 3
haec sunt: *Τὴν δὲ ἁφὴν καὶ τὴν γεῦσιν πάντα ἔχει, πλὴν εἴ τι τῶν ζώων ἀτελές.*

VII.

An affatim, quasi admodum, prima acuta pronuntiandum sit; et quaedam itidem non incuriose tractata super aliarum uocum accentibus.

Annianus poeta praeter ingenii amoenitates literarum 1
quoque ueterum et rationum in literis oppido quam peritus fuit et sermocinabatur mira quadam et scita suauitate. Is 2
'affatim', ut 'admodum', prima acuta, non media, pronuntiabat atque ita ueteres locutos censebat. Itaque se audiente 3
Probum grammaticum hos uersus in Plauti Cistellaria legisse dicit:

Pótine tu homo fácinus facere strénuum? Aliórum áffatim est
Quí faciant: sane égo me nolo fórtem perhiberi uirum,

causamque esse huic accentui dicebat, quod 'affatim' non 4
essent duae partes orationis, sed utraque pars in unam uocem coaluisset, sicuti in eo quoque, quod 'exaduersum' dicimus, secundam syllabam debere acui existimabat, quoniam una, non duae essent partes orationis; atque ita oportere apud Terentium legi dicebat in his uersibus:

In quo haéc discebat lúdo, exaduersúm loco
Tostrína erat quaedam.

Addebat etiam, quod 'ad' praeuerbium tum ferme acueretur, cum significaret ἐπίτασιν, quam 'intentionem' nos dicimus, sicut 'adfabre' et 'admodum' et 'adprobe' dicuntur. 5

Cetera quidem satis commode Annianus. Sed si hanc 6
particulam semper, cum intentionem significaret, acui putauit, non id perpetuum uidetur: nam et 'adpotus' cum dici- 7

mus et 'adprimus' et 'adprime', intentio in his omnibus
demonstratur, neque tamen 'ad' particula satis commode
8 accentu acuto pronuntiatur. 'Adprobus' tamen, quod si-
gnificat 'ualde probus', non infitias eo quin prima syllaba
9 acui debeat. Caecilius in comoedia, quae inscribitur
Triumphus, uocabulo isto utitur:

Hiérocles hospes ést mi(hi) adulescens ád-
probus.

10 Num igitur in istis uocibus, quas non acui diximus, ea
causa est, quod syllaba insequitur natura longior, quae non
ferme patitur acui priorem in uocabulis syllabarum plurium
11 quam duarum? 'Adprimum' autem longe primum L. Liuius
in Odyssia dicit in hoc uersu:

Ibidémque uir súmmus ádprimús Patróclus.

12 Idem Liuius in Odyssia 'praemodum' dicit, quasi ad-
modum. 'Parcentes', inquit, 'praemodum', quod
significat 'supra modum', dictumque est quasi 'praeter
modum'; in quo scilicet prima syllaba acui debebit.

VIII.

Res ultra fidem tradita super amatore delphino et puero amato.

1 Delphinos uenerios esse et amasios non modo historiae
2 ueteres, sed recentes quoque memoriae declarant.
Nam et sub Caesaris in Puteolano mari, ut Apion scriptum re-
liquit, et aliquot saeculis ante apud Naupactum, ut Theo-
phrastus tradidit, amatores flagrantissimi delphinorum
3 cogniti compertique sunt. Neque hi amauerunt quod sunt
ipsi genus, sed pueros forma liberali in nauiculis forte aut in
uadis litorum conspectos miris et humanis modis arserunt.
4 Verba subscripsi *Ἀπίωνος*, eruditi, uiri ex Aegy-
ptiacorum libro quinto, quibus delphini amantis et
pueri non abhorrentis consuetudines, lusus, gestationes,
aurigationes refert eaque omnia sese ipsum multosque alios
5 uidisse dicit: *Αὐτὸς δ' αὖ εἶδον περὶ Δικαιαρχίαν*
[παιδός], Ὑάκινθος ἐκαλεῖτο, πόθοις ἐπτοημέ-

νον δελφῖνα. Πρὸς παιδικὴν φωνὴν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν πτερούμενος, ἐντὸς τάς τε ἀκάνθας ὑποστέλλων, μή τι τοῦ ποθουμένου χρωτὸς ἀμύξῃ φειδόμενος, ἱππηδὸν περιβεβηκότα μέχρι διακοσίων ἀνῆγε σταδίων. Ἐξεχεῖτο ἡ Ῥώμη καὶ πᾶσα Ἰταλία τῆς Ἀφροδίτης ξυνορῶντες ἡνιοχούμενον ἰχθύν. Ad hoc adiicit rem nimis mirandam. 6
'Postea', inquit, 'idem ille puer delphineromenus morbo adfectus obit suum diem. At ille amans, ubi saepe ad litus 7
solitum adnauit et puer, qui in primo uado aduentum eius opperiri consueuerat, nusquam fuit, desiderio tabuit exanimatusque est et in litore iacens inuentus ab his, qui rem cognouerant, in sui pueri sepulcro humatus est.

VIIII.

Peposci et memordi, pepugi et spepondi et cecurri plerosque ueterum dixisse, non, uti postea receptum est dicere, per o aut per u literam in prima syllaba positam, atque id eo[s] Graecae rationis exemplo dixisse; praeterea notatum, quod uiri non indocti neque ignobiles a uerbo descendo non descendi, sed descendidi dixerunt.

'Poposci', 'momordi', 'pupugi', 'cucurri', probabiliter 1
dici uidetur atque ita nunc omnes ferme doctiores hisce uerbis utuntur. Sed Q. Ennius in saturis memorderit 2
dixit per e literam, non 'momorderit'.

Meum, inquit, nón est, ac si mé canis memórderit.

Item Laberius in Gallis: 3

..... de íntegro património
Meó † centum milia nummum memordi.

Item idem Laberius in Coloratore: 4

Itáque leni percóctus pruna símul sub dentes múlieris
Veni, bis, ter memórdit.

5 Item P. Nigidius de animalibus libro II.: Vt serpens si memordit, gallina deligitur et opponitur.

6 Item Plautus in Aulularia:

Vt ádmemordit hóminem.

7 Sed idem Plautus in Trigeminis neque ‘praememordisse’ dicit, sed ‘praemorsisse’:

Nísi fugissem, inquit, médium, credo, praémorsisset.

8 Item Atta in Conciliatrice:

...Vrsum sé memordisse aútumat.

9 ‘Peposci’ quoque, non ‘poposci’, Valerius Antias libro annalium XLV. scriptum reliquit: Denique Licinius tribunus plebi perduellionem ei diem dixit et comitiis diem a M. Marcio praetore [pe-]
10 poscit. Pepugero aeque Atta in Aedilicia dicit:

Sed sí pepugero, métuet.

11 Aelium quoque Tuberonem libro ad C. Oppium scripto ‘occecurrit’ dixisse, Probus adnotauit et haec eius uerba apposuit: Si generalis species occecur-
12 rerit. Idem Probus Valerium Antiatem libro historiarum XXII. speponderant scripsisse annotauit uerbaque eius haec posuit: Tiberius Gracchus, qui quaestor C. Mancino in Hispania fuerat, et ceteri qui pacem speponderant.

13 Ratio autem istarum dictionum haec esse uideri potest: quoniam Graeci in quadam specie praeteriti temporis, quod ‘*παρακείμενον*’ appellant, secundam uerbi literam in e plerumque uertunt, ut *γράφω γέγραφα*, *ποιῶ πεποίηκα*, *λαλῶ*
14 *λελάληκα*, *κρατῶ κεκράτηκα*, *λούω λέλουκα*, sic igitur mordeo memordi, posco peposci, tendo tetendi, tango tetigi, pungo pepugi, curro cecurri, tollo tetuli, spondeo spepondi
15 facit. Sic M. Tullius et C. Caesar mordeo ‘memordi’, pungo ‘pepugi’, spondeo ‘spepondi’ dixerunt.

Praeterea inueni, a uerbo 'scindo' simili ratione non 'sciderat', sed 'sciciderat', dictum esse. L. Accius in 16
Sotadicorum libro I. sciciderat dicit. Verba haec sunt:

Num érgo aquila ita, ut hí praedicant, scicíde-
rat [ea] péctus?

Ennius quoque [in Melanippa: 17

. . . . cum sáxum sciciderit
. . . . . .]

Valerius Antias in libro historiarum LXXV. uerba haec scripsit: Deinde funere locato ad forum de-
scendidit. Laberius quoque in Catulario ita scripsit: 18

Ego mirabar, quómodo mammaé mihi
[. . . . .]

X.

Vsucapio copulate recto uocabuli casu dicitur; ita pignoriscapio coniuncte eadem uocabuli forma dictum esse.

Vt haec 'usucapio' dicitur copulato uocabulo, a litera in 1
eo tractim pronuntiata, ita 'pignoriscapio' iuncte (sunt) et
producte dicebatur. Verba Catonis sunt ex primo epi- 2
stulicarum quaestionum: Pignoriscapio ob aes militare, quod aes a tribuno aerario miles acci-
pere debebat, uocabulum seorsum fit. Per quod sa- 3
tis dilucet, hanc 'capionem' posse dici, quasi hanc 'captionem' et in usu et in pignore.

XI.

Neque leuitatem neque nequitiam ea significatione esse, qua in uulgi sermonibus dicuntur.

'Leuitatem' plerumque nunc pro inconstantia et muta- 1
bilitate dici audio et 'nequitiam' pro sollertia astutiaque.
Sed ueterum hominum qui proprie atque integre locuti sunt, 2
'leues' dixerunt, quos uulgo nunc uiles et nullo honore dignos dicimus, et 'leuitatem' appellauerunt proinde quasi

uilitatem et 'nequam' hominem nihili, [neque] rei neque frugis bonae, quod genus Graeci fere '*ἄσωτον*' uel '*ἀκόλαστον*' dicunt.

3 Qui exempla horum uerborum requirit, ne in libris nimium remotis quaerat, inueniet ea in M. Tullii secunda
4 Antonianarum. Nam cum genus quoddam sordidissimum uitae atque uictus M. Antoni demonstraturus esset, quod in caupona delitisceret, quod ad uesperum perpotaret, quod ore inuoluto iter faceret ne cognosceretur, haec et aliaque eiusdemmodi cum in eum dicturus esset: uidete, inquit, hominis leuitatem, tamquam prorsus ista dedecora hoc
5 uitio in homine notarentur. At postea, cum in eundem Antonium probra quaedam alia ludibriosa et turpia ingessisset, ad extremum hoc addidit: O hominem nequam! nihil enim magis proprie possum dicere.

6 Sed ex eo loco M. Tullii uerba compluscula libuit ponere: At uidete leuitatem hominis! Cum hora diei decima fere ad Saxa Rubra uenisset, delituit in quadam cauponula atque ibi se occultans perpotauit ad uesperum; inde cisio celeriter ad urbem aduectus, domum uenit ore inuoluto. Ianitor rogat: 'Quis tu?' 'A Marco tabellarius'. Confestim ad eam, cuius causa uenerat, deducitur eique epistulam tradit. Quam illa cum legeret flens, — erat enim scripta amatorie, caput autem literarum hoc erat: sibi cum illa mima posthac nihil futurum, omnem se amorem abiecisse illi atque in hanc transfudisse — cum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit: caput aperuit, in collum inuasit. O hominem nequam! — nihil enim magis proprie possum dicere: ergo ut te catamitum nec opinato cum ostendisses, praeter spem mulier aspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti?

7 Consimiliter Q. quoque Claudius in primo annalium 'nequitiam' appellauit luxum uitae prodigum effusumque in hisce uerbis: Persuadenti cuidam adulescenti Lucano, qui adprime summo genere gnatus erat,

sed luxuria et nequitia pecuniam magnam consumpserat. M. Varro in libris de lingua Latina: Vt 8
ex 'non' et ex 'uolo', inquit, 'nolo', sic ex 'ne' et 'quicquam', media syllaba extrita, compositum est 'nequam'. P. Africanus pro se contra Tibe- 9
rium Asell(i)um de multa ad populum: Omnia mala, probra, flagitia, quae homines faciunt, in duabus rebus sunt, malitia atque nequitia. Vtrum defendit, malitiam an nequitiam an utrumque simul? Si nequitiam defendere uis, licet; si tu in uno scorto maiorem pecuniam ab(in)sumpsisti, quam quanti omne instrumentum fundi Sabini in censum dedicauisti, si hoc ita est: qui spondet mille nummum? si tu plus tertia parte pecuniae paternae perdidisti atque absumpsisti in flagitiis, si hoc ita est: qui spondet mille nummum? Non uis nequitiam. Age malitiam saltem defendes. Si tu uerbis conceptis coniurauisti sciens sciente animo tuo, si hoc ita est: qui spondet mille nummum?

XII.

De tunicis chiridotis; quod earum [usum] P. Africanus Sulpicio Gallo obiecit.

Tunicis uti uirum prolixis ultra brachia et usque in primo- 1
res manus ac prope in digitos, Romae atque in omni Latio indecorum fuit. Eas tunicas Graeco uocabulo nostri 'chiri- 2
dotas' appellauerunt feminisque solis uestem longe lateque diffusam indecere existimauerunt ad ulnas cruraque aduersus oculos protegenda. Viri autem Romani primo quidem 3
sine tunicis toga sola amicti fuerunt; postea substrictas et breues tunicas citra humerum desinentis habebant, quod genus Graeci dicunt 'ἐξωμίδας'. Hac antiquitate inductus 4
P. Africanus, Pauli filius, uir omnibus bonis artibus atque omni uirtute praeditus, P. Sulpicio Gallo, homini delicato, inter pleraque alia, quae obiectabat, id quoque probro dedit, quod tunicis uteretur manus totas operientibus.

5 Verba sunt haec Scipionis: Nam qui cotidie unguentatus aduersum speculum ornetur, cuius supercilia radantur, qui barba uulsa feminibusque subuulsis ambulet, qui in conuiuiis adulescentulus cum amatore, cum chiridota tunica inferior accubuerit, qui non modo uinosus, sed uirosus quoque sit; eumne quisquam dubitet, quin idem fecerit, quod cinaedi facere solent?

6 Vergilius quoque tunicas huiuscemodi, quasi (feminas) probrosas criminatur:

Et tunicae, inquit, manicas et habent redimicula mitrae.

7 Q. quoque Ennius Carthaginiensium 'tunicatam iuuentutem' non uidetur sine probro dixisse.

XIII.

Quem classicum dicat M. Cato, quem infra classem.

1 'Classici' dicebantur non omnes, qui in [quin]que clas-
sibus erant, sed primae tantum classis homines, qui centum
2 et uiginti quinque milia aeris ampliusue censi erant. 'Infra
classem' autem appellabantur secundae classis ceterarum-
que omnium classium, qui minore summa aeris, quod supra
3 dixi, censebantur. Hoc eo strictim notaui, quoniam in
M. Catonis oratione, qua Voconiam legem sua-
sit, quaeri solet, quid sit 'classicus', quid 'infra classem'.

XIIII.

De tribus dicendi generibus; ac de tribus philosophis, qui ab Atheniensibus ad senatum Romae legati sunt.

1 Et in carmine et in soluta oratione genera dicendi pro-
babilia sunt tria, quae Graeci '*χαρακτῆρας*' uocant nomina-
2 que eis fecerunt '*ἁδρόν, ἰσχνόν, μέσον*'. Nos quoque.
quem primum posuimus, 'uberem' uocamus, secundum
'gracilem', tertium 'mediocrem'.

Vberi dignitas atque amplitudo est, gracili uenustas 3
et subtilitas, medius in confinio est utriusque modi particeps.

His singulis orationis uirtutibus uitia agnata sunt pari 4
numero, quae earum modum et habitum simulacris falsis
ementiuntur. Sic plerumque sufflati atque tumidi fallunt 5
pro uberibus, squalentes et ieiunidici pro gracilibus, incerti
et ambigui pro mediocribus. Vera autem et propria huius- 6
cemodi formarum exempla in Latina lingua M. Varro esse
dicit ubertatis Pacuuium, gracilitatis Lucilium, medio-
critatis Terentium. Sed ea ipsa genera dicendi iam anti- 7
quitus tradita ab Homero sunt tria in tribus: magnificum
in Vlixe et ubertum, subtile in Menelao et cohibitum, mixtum
moderatumque in Nestore.

Animaduersa eadem tripertita uarietas est in tribus phi- 8
losophis, quos Athenienses Romam ad senatum (populi)
legauerant inpetratum, uti multam remitteret, quam fecerat
is propter Oropi uastationem. Ea multa fuerat talentum
fere quingentum. Erant isti philosophi Carneades ex 9
Academia, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus.
Et in senatum quidem introducti interprete usi sunt C. Acilio
senatore; sed ante ipsi seorsum quisque ostentandi gratia
magno conuentu hominum dissertauerunt. Tum admirationi 10
fuisse aiunt Rutilius et Polybius philosophorum trium
sui cuiusque generis facundiam. 'Violenta', inquiunt, 'et
rapida Carneades dicebat, scita et teretia Critolaus,
modesta Diogenes et sobria'.

Vnumquodque autem genus, ut diximus, cum caste pu- 11
diceque ornatur, fit illustrius, cum fucatur atque praelinitur,
fit praestigiosum.

XV.

Quam seuere moribus maiorum in fures uindicatum sit, et quid scripserit Mucius Scaeuola super eo, quod seruandum datum commodatumue esset.

Labeo in libro de duodecim tabulis secundo 1
acria et seuera iudicia de furtis habita esse apud ueteres

scripsit, idque Brutum solitum dicere, et furti dampnatum esse, qui iumentum aliorsum duxerat, quam quo utendum acceperat, item qui longius produxerat, quam in quem locum
2 petierat. Itaque Q. Scaeuola in librorum, quos de iure ciuili composuit, XVI. uerba haec posuit: Quod cui seruandum datum est, si id usus est, siue quod utendum accepit, ad aliam rem atque accepit usus est, furti se obligauit.

XVI.

Locus exscriptus ex satura M. Varronis, quae *περὶ ἐδεσμάτων* inscripta est, de peregrinis ciborum generibus; et appositi uersus Euripidi, quibus delicatorum hominum luxuriantem gulam confutauit.

1 M. Varro in satura, quam *περὶ ἐδεσμάτων* inscripsit, lepide admodum et scite factis uersibus cenarum
2 (ciborum) exquisitas delicias comprehendit. Nam pleraque id genus, quae elluones isti terra et mari conquirunt, exposuit inclusitque in numeros senarios.

3 Et ipsos quidem uersus, cui otium erit, in libro, quo dixi,
4 positos legat; genera autem nominaque edulium et domicilia ciborum omnibus aliis praestantia, quae profunda ingluuies uestigauit, quae Varro obprobrans executus est, haec sunt
5 ferme, quantum nobis memoriae est: pauus e Samo, Phrygia attagena, grues Melicae, haedus ex Ambracia, pelamis Chalcedonia, muraena Tartesia, aselli Pessinuntii, ostrea Tarenti, pectunculus [...], helops Rhodius, scari Cilices, nuces Thasiae, palma Aegyptia, glans Hiberica.

6 Hanc autem peragrantis gulae et in sucos inquirentis industriam atque has undiqueuorsum indagines cuppediarum maiore detestatione dignas censebimus, si uersus Euripidi recordemur, quibus saepissime Chrysippus philosophus [usust], tamquam edendi irritationes quasdam repertas esse, non per usum uitae necessarium, sed per luxum animi parata atque facilia fastidientis per inprobam satietatis lasciuiam.

Versus Euripidi ascribendos putaui: 7

Ἐπεὶ τί δεῖ βροτοῖσι, πλὴν δυεῖν μόνον,
Δήμητρος ἀκτῆς, πώματός θ' ὑδρηχόου,
Ἅπερ πάρεστι καὶ πέφυχ' ἡμᾶς τρέφειν;
Ὧν οὐκ ἀπαρκεῖ πλησμονή, τρυφῇ δέ τοι
Ἄλλων ἐδεστῶν μηχανὰς θηρώμεθα.

XVII.

Sermo habitus cum grammatico, insolentiarum et inperitiarum pleno, de significatione uocabuli, quod est obnoxius; deque eius uocis origine.

Percontabar Romae quempiam grammaticum primae in 1
docendo celebritatis, non hercle experiundi uel temptandi gratia, sed discendi magis studio et cupidine, quid significaret 'obnoxius' quaeque eius uocabuli origo ac ratio esset.
Atque ille aspicit me, inludens leuitatem quaestionis praui- 2
tatemque: 'Obscuram', inquit, 'sane rem quaeris multaque
prorsus uigilia indagandam. Quis adeo tam linguae Latinae 3
ignarus est, quin sciat, eum dici 'obnoxium', cui quid ab eo, cui esse 'obnoxius' dicitur, incommodari et noceri potest et qui habeat aliquem noxae, id est culpae suae, conscium? Quin potius', inquit, 'haec mittis nugalia et affers ea, quae digna quaeri tractarique sint?'

Tum uero ego permotus, agendum iam oblique, ut cum 4
homine stulto, existimaui et 'cetera', inquam, 'uir doctissime, remotiora grauioraque si discere et scire debuero, quando mihi usus uenerit, tum quaeram ex te atque discam; sed enim quia dixi saepe 'obnoxius' et quid dicerem nesciui, didici ex te et scire nunc coepi, quod non ego omnium solus, ut tibi sum uisus, ignoraui, sed, ut res est, Plautus quoque, homo linguae atque elegantiae in uerbis Latinae princeps, quid esset 'obnoxius', nesciuit; uersus enim est in Sticho illius ita scriptus:

Nunc hércle ego perii pláne, non obnóxie,

quod minime congruit cum ista, quam me docuisti, significa-

tione; composuit enim Plautus tamquam duo inter se contraria 'plane' et 'obnoxie', quod a tua significatione longe abest'.

5 Atque ille grammaticus satis ridicule, quasi 'obnoxius' et 'obnoxie' non declinatione sola, sed re atque sententia differrent: 'ego', inquit, 'dixi, quid esset 'obnoxius', non
6 quid 'obnoxie''. At tunc ego admirans insolentis hominis inscitiam: 'mittamus', inquam, 'sicuti uis, quod Plautus
7 'obnoxie' dixit, si id nimis esse remotum putas, àtque illud quoque praetermittamus, quod Sallustius in Catilina
8 scribit: Minari etiam ferro, ni sibi obnoxia foret, et quod uidetur noui[u]s peruulgatiusque esse, id me doce. Versus enim Vergilii sunt notissimi:

Nam neque tunc astris acies obtunsa uideri,
Nec fratris radiis obnoxia surgere luna,

9 quod tu ais: 'culpae suae conscium'. Alio quoque loco Vergilius uerbo isto utitur a tua sententia diuerse in his uersibus:

Iuuat arua uidere
Non rastris, hominum non ulli obnoxia curae;

cura enim prodesse aruis solet, non nocere, quod tu de
10 'obnoxio' dixisti. Iam uero illud etiam Q. Ennii quo pacto congruere tecum potest, quod scribit in Phoenice in hisce uersibus:

Séd uirum uirtúte uera uiuere animatum áddecet,
Fórtiterque † innoxium uocare áduersum aduersários.
'Ea libertas ést, qui pectus púrum et firmum géstitat,
'Aliae res obnóxiosae nócte in obscurá latent.'?

11 At ille oscitans et alucinanti similis: 'nunc', inquit, 'mihi operae non est. Cum otium erit, reuises ad me atque disces, quid in uerbo isto et Vergilius et Sallustius et Plautus et Ennius senserint'.

Et nebulo quidem ille, ubi hoc dixit, digressus est; si 12
quis autem uolet non originem solam uerbi istius, sed significationem quoque eius uarietatemque recensere, ut hoc etiam Plautinum spectet, adscripsi uersus ex Asinaria:

Máximas opímitates gaúdio effertíssimas
Suís eris ille úna mecum páriet gnatoque ét patri;
Adeo ut aetatem ámbo ambobus nóbis sint obnóxii
Nóstro deuinctí beneficio.

Qua uero ille grammaticus finitione usus est, ea uidetur in 13
uerbo tam multiplici unam tantummodo usurpationem eius notasse, quae quidem congruit cum significatu, quo Caecilius usus est in Chrysio in his uersibus:

. . Quamquam ego mercéde huc conductús tua
Aduénio, ne tibi me ésse ob eam rem obnóxium
Reáre, audibis mále, si maledicís mihi.

XVIII.

De obseruata custoditaque apud Romanos iurisiurandi sanctimonia; atque inibi de decem captiuis, quos Romam Hannibal, deiurio ab his accepto, legauit.

Iusiurandum apud Romanos inuiolate sancteque habitum 1
seruatumque est. Id et moribus legibusque multis ostenditur, et hoc, quod dicemus, ei rei non tenue argumentum esse
potest. [Post] proelium Cannense Hannibal, Carthaginiensium 2
imperator, ex captiuis nostris electos decem Romam misit mandauitque eis pactusque est, ut, si populo Romano uideretur, permutatio fieret captiuorum et pro his, quos alteri plures acciperent, darent argenti pondo libram et selibram.
Hoc, priusquam proficiscerentur, iusiurandum eos adegit, 3
redituros esse in castra Poenica, si Romani captiuos non permutarent.

Veniunt Romam decem captiui. Mandatum Poeni impe- 4.5

6 ratoris in senatu exponunt. Permutatio senatui non placita.
7 Parentes, cognati adfinesque captiuorum amplexi eos post-
liminio in patriam redisse dicebant statumque eorum inte-
grum incolumemque esse ac, ne ad hostes redire uellent,
8 orabant. Tum octo ex his postliminium iustum non esse sibi
responderunt, quoniam deiurio uincti forent, statimque, uti
9 iurati erant, ad Hannibalem profecti sunt. Duo reliqui Ro-
mae manserunt solutosque esse se ac liberatos religione di-
cebant, quoniam, cum egressi castra hostium fuissent, com-
menticio consilio regressi eodem, tamquam si ob aliquam
fortuitam causam issent atque ita, iureiurando satisfacto,
10 rursum iniurati abissent. Haec eorum fraudulenta calliditas
tam esse turpis existimata est, ut contempti uulgo discerpti-
que sint censoresque eos postea omnium notarum et dampnis
et ignominiis adfecerint, quoniam, quod facturos deieraue-
rant, non fecissent.
11 Cornelius autem Nepos in libro exemplorum
quinto id quoque literis mandauit, multis in senatu pla-
cuisse, ut hi, qui redire nollent, datis custodibus ad Hanni-
balem deducerentur, sed eam sententiam numero plurium,
quibus id non uideretur, superatam; eos tamen, qui ad
Hannibalem non redissent, usque adeo intestabiles inuisos-
que fuisse, ut taedium uitae ceperint necemque sibi con-
sciuerint.

XVIIII.

Historia, ex annalibus sumpta, de Tiberio Graccho, Gracchorum patre, tribuno plebis; atque inibi tribunicia decreta cum ipsis uerbis relata.

1 Pulcrum atque liberale atque magnanimum factum Tiberii
2 Sempronii Gracchi in exemplis repositum est. Id exemplum
huiuscemodi est: L. Scipioni Asiatico, P. Scipionis Africani
superioris fratri, C. Minucius Augurinus tribunus plebi mul-
tam irrogauit eumque ob eam causam praedes poscebat.
3 Scipio Africanus fratris nomine ad collegium tribunorum
prouocabat petebatque, ut uirum consularem triumphalem-
4 que a collegae ui defenderent. Octo tribuni, cognita causa,
decreuerunt.

Eius decreti uerba, quae posui, ex annalium monumentis exscripta sunt: Quod P. Scipio Africanus postulauit pro L. Scipione Asiatico fratre, cum contra leges contraque morem maiorum tribunus pl. hominibus accitis per uim inauspicato sententiam de eo tulerit multamque nullo exemplo irrogauerit praedesque eum ob eam rem dare cogat aut, si non det, in uincula duci iubeat, ut eum a collegae ui prohibeamus. Et quod contra collega postulauit, ne sibi intercedamus, quominus suapte potestate uti liceat, de ea re nostrum sententia omnium ea est: si L. Cornelius Scipio Asiaticus collegae arbitratu praedes dabit, collegae ne eum in uincula ducat intercedemus; si eius arbitratu praedes non dabit, quominus collega sua potestate utatur non intercedemus. 5

Post hoc decretum, cum Augurinus tribunus L. Scipionem praedes non dantem prendi et in carcerem duci iussisset, tunc Tiberius Sempronius Gracchus tr. pl., pater Tiberi atque C. Gracchorum, cum P. Scipioni Africano inimicus grauis ob plerasque in republica dissensiones esset, iurauit palam in amicitiam inque gratiam se cum P. Africano non redisse, atque ita decretum ex tabula recitauit. 6

Eius decreti uerba haec sunt: Cum L. Cornelius Scipio Asiaticus triumphans hostium duces in carcerem coniectarit, alienum uidetur esse dignitate reipublicae, in eum locum imperatorem populi romani duci, in quem locum ab eo coniecti sunt duces hostium: itaque L. Cornelium Scipionem Asiaticum a collegae ui prohibeo. 7

Valerius autem Antias contra hanc decretorum memoriam contraque auctoritates ueterum annalium post Africani mortem intercessionem istam pro Scipione Asiatico factam esse a Tiberio Graccho dixit, neque multam irrogatam Scipioni, sed dampnatum eum peculatus ob Antiochinam pecuniam, qui[a] praedes non daret, in carcerem duci coeptum atque ita intercedente Graccho exemptum. 8

XX.

Quod Vergilius a Nolanis ob aquam sibi non permissam sustulit e uersu suo Nolam et posuit oram; atque ibi quaedam alia de iucunda consonantia literarum.

1 Scriptum in quodam commentario repperi, uersus istos a Vergilio ita primum esse recitatos atque editos:

Talem diues arat Capua et uicina Veseuo
Nola iugo;

postea Vergilium petisse a Nolanis, aquam uti duceret in propinquum rus, Nolanos beneficium petitum non fecisse, poetam offensum nomen urbis eorum, quasi ex hominum memoria, sic ex carmine suo derasisse, 'oram'que pro 'Nola' mutasse atque ita reliquisse:

et uicina Veseuo
Ora iugo.

2 Ea res uerane an falsa sit, non laboro; quin tamen melius suauiusque ad auris sit ora, quam Nola, dubium id
3 non est. Nam uocalis in priore uersu extrema eademque in sequenti prima canoro simul atque iucundo hiatu tractim
4 sonat. Est adeo inuenire apud nobiles poetas huiuscemodi suauitatis multa, quae appareat nauata esse, non fortuita;
5 sed praeter ceteros omnis apud Homerum plurima. Vno quippe in loco tales tamque hiantes sonitus in assiduis uocibus pluribus facit:

Ἡ δ' ἑτέρη θέρεϊ προρέει εἰκυῖα χαλάζῃ
Ἢ χιόνι ψυχρῇ ἢ ἐξ ὕδατος κρυστάλλῳ,

atque item alio loco:

Λᾶαν ἄνω ὤθεσκε ποτὶ λόφον.

6 Catullus quoque elegantissimus poetarum in hisce uersibus:

Minister ueteli puer Falerni
Inger mi calices amariores,
Vt lex Postumiae iubet magistrae
Ebriosa acina ebriosioris,

cum dicere 'ebrioso' posset et, quod erat usitatius, 'acinum' in neutro genere appellare, amans tamen hiatus illius Homerici suauitatem, 'ebriosam' dixit propter insequentis a literae concentum. Qui 'ebrios' autem Catullum dixisse putant aut 'ebriosos', nam id quoque temere scriptum inuenitur, in libros scilicet de corruptis exemplaribus factos inciderunt.

XXI.

Quoad uiuet quoadque morietur, cur id ipsum temporis significent, cum ex duobus sint facta contrariis.

'Quoad uiuet', cum item dicitur 'quoad morietur', uiden- 1
tur quidem duae res dici contrariae; sed idem atque unum
tempus utraque uerba demonstrant. Item cum dicitur 'quoad 2
senatus habebitur' et 'quoad senatus dimittetur', tametsi
'haberi' atque 'dimitti' contraria sunt, unum atque id ipsum
tamen utroque in uerbo ostenditur. Tempora enim duo cum 3
inter sese opposita sunt atque ita cohaerentia, ut alterius
finis cum alterius initio misceatur, non refert, utrum per ex-
tremitatem prioris an per initium sequentis locus ipse con-
finis demonstretur.

XXII.

Quod censores equum adimere soliti sunt equitibus corpulentis et praepinguibus; quaesitumque, utrum ea res cum ignominia an incolumi dignitate equitum facta sit.

Nimis pingui homini et corpulento censores equum adi- 1
mere solitos scilicet, minus idoneum ratos esse cum tanti
corporis pondere ad faciendum equitis munus. Non enim 2
poena id fuit, ut quidam existimant, sed munus sine ignomi-
nia remittebatur. Tamen Cato in oratione, quam de sacri- 3
ficio commisso scripsit, obiicit hanc rem criminosius, uti
magis uideri possit cum ignominia fuisse. Quod si ita acci- 4
pias, id profecto existimandum est, non omnino inculpatum
neque indesidem uisum esse, cuius corpus in tam inmodicum
modum luxuriasset exuberassetque.

A. GELLII
NOCTIVM ATTICARVM
LIBER SEPTIMVS.
[VOLGO SEXTVS.]

I.

Quem in modum responderit Chrysippus aduersum eos, qui prouidentiam consistere negauerunt.

1 Quibus non uidetur mundus dei et hominum causa in-
stitutus neque res humanae prouidentia gubernari, graui se
argumento uti putant, cum ita dicunt: 'si esset prouidentia,
nulla essent mala'. Nihil enim minus aiunt prouidentiae con-
gruere, quam in eo mundo, quem propter homines fecisse
2 dicatur, tantam uim esse aerumpnarum et malorum. Aduersus
ea Chrysippus cum in libro περὶ προνοίας quarto
dissereret, 'nihil est prorsus istis', inquit, 'insubidius, qui
opinantur bona esse potuisse, si non essent ibidem mala.
3 Nam cum bona malis contraria sint, utraque necessum est
opposita inter sese et quasi mutuo aduerso quaeque fulta
nisu consistere; nullum adeo contrarium est sine contrario
4 altero. Quo enim pacto iustitiae sensus esse posset, nisi es-
sent iniuriae? aut quid aliud iustitia est, quam iniustitiae pri-
uatio? quid item fortitudo intellegi posset, nisi ex ignauiae
oppositione? quid continentia, nisi ex intemperantiae? quo
item modo prudentia esset, nisi foret contra inprudentia?
5 Proinde', inquit, 'homines stulti cur non hoc etiam desiderant,

ut ueritas sit et non sit mendacium? Namque itidem sunt
bona et mala, felicitas et infortunitas, dolor et uoluptas.
Alterum enim ex altero, sicuti Plato ait, uerticibus inter 6
se contrariis deligatum est: si tuleris unum, abstuleris
utrumque'.

Idem Chrysippus in eodem libro tractat con- 7
sideratque dignumque esse id quaeri putat, *εἰ αἱ τῶν
ἀνθρώπων νόσοι κατὰ φύσιν γίνονται*, id est,
[si] natura ipsa rerum uel prouidentia, quae compagem
hanc mundi et genus hominum fecit, morbos quoque et
debilitates et aegritudines corporum, quas patiuntur ho-
mines, fecerit. Existimat autem non fuisse hoc prin- 8
cipale naturae consilium, ut faceret homines morbis ob-
noxios, numquam enim hoc conuenisse naturae auctori
parentique omnium rerum bonarum. 'Sed cum multa', 9
inquit, 'atque magna gigneret pareretque aptissima et
utilissima, alia quoque simul adgnata sunt incommoda his
ipsis, quae faciebat, cohaerentia'; eaque [non] per naturam,
sed per sequellas quasdam necessarias facta dicit, quod
ipse appellat '*κατὰ παρακολούθησιν*'. 'Sicut', in- 10
quit, 'cum corpora hominum natura fingeret, ratio sub-
tilior et utilitas ipsa operis postulauit, ut tenuissimis mi-
nutisque ossiculis caput compingeret. Sed hanc utilitatem 11
rei maioris alia quaedam incommoditas extrinsecus con-
secuta est, ut fieret caput tenuiter munitum et ictibus offen-
sionibusque paruis fragile. Proinde morbi quoque et ae- 12
gritudines partae sunt, dum salus paritur. Sicut hercle', 13
inquit, 'dum uirtus hominibus per consilium naturae gignitur,
uitia ibidem per adfinitatem contrariam nata sunt'.

II.

Quo itidem modo et uim necessitatemque fati constituerit et esse tamen in nobis consilii iudiciique nostri arbitrium confirmauerit.

Fatum, quod '*εἱμαρμένην*' Graeci uocant, ad hanc ferme 1
sententiam Chrysippus, Stoicae princeps philosophiae,
definit: 'Fatum est', inquit, 'sempiterna quaedam et indecli-
nabilis series rerum et catena, uoluens semetipsa sese et in-

plicans per aeternos consequentiae ordines, ex quibus apta
2 nexaque est'. Ipsa autem uerba Chrysippi, quantum
ualui memoria, ascripsi, ut, si cui meum istud interpretamen-
tum uidebitur esse obscurius, ad ipsius uerba animaduertat.
3 In libro enim *περὶ προνοίας* quarto '*εἱμαρμένην*' esse
dicit *φυσικήν τινα σύνταξιν τῶν ὅλων ἐξ ἀϊδίου
τῶν ἑτέρων τοῖς ἑτέροις ἐπακολουθούντων καὶ
μετὰ πολὺ μὲν οὖν ἀπαραβάτου οὔσης τῆς τοι-
αύτης ἐπιπλοκῆς.*

4 Aliarum autem opinionum disciplinarumque auctores
5 huic definitioni ita obstrepunt: 'Si Chrysippus', inquiunt,
'fato putat omnia moueri et regi nec declinari transcendique
posse agmina fati et uolumina, peccata quoque hominum et
delicta non suscensenda neque inducenda sunt ipsis uolun-
tatibusque eorum, sed necessitati cuidam et instantiae, quae
oritur ex fato', omnium quae sit rerum domina et arbitra,
per quam necesse sit fieri, quicquid futurum est; et propterea
nocentium poenas legibus inique constitutas, si homines ad
maleficia non sponte ueniunt, sed fato trahuntur.

6 Contra ea Chrysippus tenuiter multa et argute disserit;
sed omnium fere, quae super ea re scripsit, huiuscemodi
7 sententia est: 'Quamquam ita sit', inquit, 'ut ratione
quadam necessaria et principali coacta atque conexa sint
fato omnia, ingenia tamen ipsa mentium nostrarum proinde
sunt fato obnoxia, ut proprietas eorum est ipsa et qualitas.
8 Nam si sunt per naturam primitus salubriter utiliterque ficta,
omnem illam uim, quae de fato extrinsecus ingruit, in-
offensius tractabiliusque transmittunt. Sin uero sunt aspera
et inscita et rudia nullisque artium bonarum adminiculis fulta,
etiamsi paruo siue nullo fatalis incommodi conflictu urgeantur,
sua tamen scaeuitate et uoluntario impetu in assidua delicta
9 et in errores se ruunt. Idque ipsum ut ea ratione fiat,
naturalis illa et necessaria rerum consequentia efficit, quae
10 'fatum' uocatur. Est enim genere ipso quasi fatale et
consequens, ut mala ingenia peccatis et erroribus non
uacent'.

11 Huius deinde fere rei exemplo non hercle nimis alieno
neque inlepido utitur. 'Sicut', inquit, 'lapidem cylindrum

si per spatia terrae prona atque derupta iacias, causa quidem ei et initium praecipitantiae fueris, mox tamen ille praeceps uoluitur, non quia tu id iam facis, sed quoniam ita sese modus eius et formae uolubilitas habet: sic ordo et ratio et necessitas fati genera ipsa et principia causarum mouet, impetus uero consiliorum mentiumque nostrarum actionesque ipsas uoluntas cuiusque propria et animorum ingenia moderantur. Infert deinde uerba haec, his, quae 12
dixi, congruentia: *Διὸ καὶ ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων εἴρηται·*

> *Γνώσει δ' ἀνθρώπους αὐθαίρετα πήματ' ἔχοντας,*

ὡς τῶν βλαβῶν ἑκάστοις παρ' αὑτοῖς γινομένων καὶ καθ' ὁρμὴν αὐτῶν ἁμαρτανόντων τε καὶ βλαπτομένων καὶ κατὰ τὴν αὐτῶν διάνοιαν καὶ θέσιν. Propterea negat oportere ferri audiri- 13
que homines aut nequam aut ignauos et nocentes et audaces, qui, cum in culpa et in maleficio reuicti sunt, perfugiunt ad fati necessitatem, tamquam in aliquod fani asylum et, quae pessime fecerunt, ea non suae temeritati, sed fato esse attribuenda dicunt.

Primus autem hoc sapientissimus ille et antiquissimus 14
poetarum dixit hisce uersibus:

> *Ὢ πόποι, οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται.*
> *Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ*
> *Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν.*

Itaque M. Cicero in libro, quem de fato conscripsit, cum 15
quaestionem istam diceret obscurissimam esse et inplicatissimam, Chrysippum quoque philosophum non expedisse se in ea his uerbis [scripsit]: Chrysippus aestuans laboransque, quonam [hoc modo] explicet, et fato omnia fieri et esse aliquid in nobis, intricatur (hoc modo).

III.

Historia sumpta ex libris Tuberonis de serpente inuisitatae longitudinis.

1 Tubero in historiis scriptum reliquit, bello primo Poenico Atilium Regulum consulem in Africa, castris apud Bagradam flumen positis, proelium grande atque acre fecisse aduersus unum serpentem in illis locis stabulantem inuisitatae inmanitatis, eumque magna totius exercitus conflictione balistis atque catapultis diu oppugnatum, eiusque interfecti corium longum pedes centum et uiginti Romam misisse.

IIII.

Quid idem Tubero nouae historiae de Atilio Regulo, a Carthaginiensibus capto, litteris mandauerit; quid etiam Tuditanus super eodem Regulo scripserit.

1 Quod satis celebre est de Atilio Regulo, id nuperrime legimus scriptum in Tuditani libris: Regulum captum ad ea, quae in senatu Romae dixit suadens, ne captiui cum Carthaginiensibus permutarentur, id quoque addidisse, uenenum sibi Carthaginienses dedisse, non praesentarium, sed eiusmodi quod mortem in diem proferret, eo consilio, ut uiueret quidem tantisper quoad fieret permutatio, post autem, grassante sensim ueneno, contabesceret.

2 Eundem Regulum Tubero in historiis redisse Carthaginem nouisque exemplorum modis excruciatum a Poenis dicit:
3 In atras, inquit, et profundas tenebras eum claudebant ac diu post, ubi erat uisus sol ardentissimus, repente educebant et aduersus ictus solis oppositum continebant atque intendere in caelum oculos cogebant. Palpebras quoque eius, ne coniuere posset, sursum ac deorsum diductas
4 insuebant. Tuditanus autem somno diu prohibitum atque ita uita priuatum refert, idque ubi Romae cognitum est, nobilissimos Poenorum captiuos liberis Reguli a senatu deditos et ab his in armario muricibus praefixo destitutos eademque insomnia cruciatos interisse.

V.

Quod Alfenus iureconsultus in uerbis ueteribus interpretandis errauit.

Alfenus iureconsultus, Seruii Sulpicii discipu- 1
lus rerumque antiquarum non incuriosus, in libro digestorum tricesimo et quarto, coniectaneorum autem secundo: in foedere, inquit, quod inter populum Romanum et Carthaginienses factumst, scriptum inuenitur, ut Carthaginienses quotannis populo Romano darent certum pondus 'argenti puri puti', quaesitumque est, quid esset 'purum putum'. Respondi, inquit, ego 'putum' esse ualde purum, sicut nouum 'nouicium' dicimus et proprium 'propicium', augere atque intendere uolentes noui et proprii significationem.

Hoc ubi legimus, mirabamur eandem adfinitatem uisam 2
esse Alfeno 'puri' et 'puti', quae sit 'nouicii' et 'noui'; nam, 3
si esset 'puricium', tum sane uideretur dici quasi 'nouicium'.
Id etiam mirum fuit, quod 'nouicium' per augendi figuram 4
dictum existimauit, cum sit 'nouicium' non quod magis nouum
sit, sed quod a 'nouo' dictum sit inclinatumque. His assenti- 5
mus, qui 'putum' esse dicunt a 'putando' dictum et ob eam causam prima syllaba breui pronuntiant, non longa, ut existimasse
Alfenus uidetur, qui a 'puro' id esse factum scripsit. 'Putare' 6
autem ueteres dixerunt uacantia ex quaque re ac non necessaria aut etiam obstantia et aliena auferre et excidere et, quod
esse utile ac sine uitio uideretur, relinquere. Sic namque arbo- 7
res et uites et sic rationes etiam 'putari' dictum. Verbum quo- 8
que ipsum 'puto', quod declarandae sententiae nostrae causa dicimus, non significat profecto aliud, quam id agere nos in re dubia obscuraque, ut decisis amputatisque falsis opinionibus, quod uideatur esse uerum et integrum et incorruptum retineamus. Argentum ergo in Carthaginiensi foedere 'putum' 9
dictum est quasi exputatum excoctumque omnique aliena materia carens omnibusque ex eo uitiis detractis emaculatum et candefactum.

10 Scriptum est autem 'purum putum' non in Carthaginiensi solum foedere, sed cum in multis aliis ueterum libris, tum in Q. quoque Ennii tragoedia, quae inscribitur Alexander et in satira M. Varronis, quae inscripta est *δὶς παῖδες οἱ γέροντες*.

VI.

Temere inepteque reprehensum esse a Iulio Hygino Vergilium, quod praepetes Daedali pennas dixit; atque inibi, quid sint aues praepetes et quid illae sint aues, quas Nigidius inferas appellauit.

1 Daedalus, ut fama est, fugiens Minoia regna,
Praepetibus pennis ausus se credere caelo.

2 In his Vergilii uersibus reprehendit Iulius Hyginus
3 'pennis praepetibus', quasi inproprie et inscite dictum. 'Nam "praepetes"', inquit, 'aues ab auguribus appellantur, quae
4 aut oportune praeuolant aut idoneas sedes capiunt'. Non apte igitur usum uerbo augurali existimauit in Daedali uolatu, nihil ad augurum disciplinam pertinente.

5 Sed Hyginus nimis hercle ineptus fuit, cum, quid 'praepetes' essent, se scire ratus est, Vergilium autem et Cn. Matium, doctum uirum, ignorasse, qui in secundo Iliadis Victoriam uolucrem 'praepetem' appellauit in hoc uersu:

Dum dat uincendi praepes Victoria palmam.

6 Cur autem non Q. quoque Ennium reprehendit, qui in annalibus non pennas Daedali, sed longe diuersius,

Brundisium, [in]quit, pulcro praecinctum praepete portus(e)t?

7 Si uim potius naturamque uerbi considerasset neque id solum, quod augures dicerent, inspexisset, ueniam prorsus poetis daret similitudine ac translatione uerborum, non si-
8 gnificatione propria utentibus. Nam quoniam non ipsae tantum aues, quae prosperius praeuolant, sed etiam loci,

quos capiunt, quod idonei felicesque sunt, 'praepetes' appellantur, idcirco Daedali pennas 'praepetes' dixit, quoniam ex locis, in quibus periculum metuebat, in loca tutiora peruenerat. Locos porro 'praepetes' et augures appellant et 9
Ennius in annalium primo dixit:

Praepetibus sese pulcrisque locis dant.

Auibus autem 'praepetibus' contrarias auis 'inferas' ap- 10
pellari, Nigidius Figulus in libro primo augurii priuati ita dicit: Discrepat dextra sinistrae, praepes inferae, ex quo est coniectare, 'praepetes' appella- 11
tas, quae altius sublimiusque uolitent, cum differre a 'praepetibus' Nigidius 'inferas' dixerit.

Adulescens ego Romae, cum etiamtum ad grammaticos 12
itarem, audiui Apollinarem Sulpicium, quem in primis sectabar, cum de iure augurio quaereretur et mentio 'praepetum' auium facta esset, Erucio Claro, praefecto urbi, dicere, 'praepetes' sibi uideri esse alites, quas Homerus '*τανυπτέρυγας*' appellauerit, quoniam istas potissimum augures spectarent, quae ingentibus alis patulae atque porrectae praeuolarent. Atque ibi hos Homeri uersus dixit:

Τύνη δ' οἰωνοῖσι τανυπτερύγεσσι κελεύεις
Πείθεσθαι, τῶν οὔ τι μετατρέπομ' οὐδ' ἀλεγίζω.

VII.

De Acca Larentia et Gaia Taracia; deque origine sacerdotii fratrum arualium.

Accae Larentiae et Gaiae Taraciae, siue illa Fufetia est, 1
nomina in antiquis annalibus celebria sunt. Earum alterae post mortem, Taraciae autem uiuae amplissimi honores a populo Romano habiti. Et Taraciam quidem uirginem Ve- 2
stae fuisse lex Horatia testis est, quae super ea ad populum lata. Qua lege ei plurimi honores fiunt, inter quos ius quoque testimonii dicendi tribuitur 'testabilis'que una omnium feminarum ut sit datur. Id uerbum est legis ipsius

3 Horatiae; contrarium est in duodecim tabulis scri-
4 ptum: Inprobus intestabilisque esto. Praeterea si
quadraginta annos nata sacerdotio abire ac nubere uoluisset,
ius ei potestasque exaugurandi atque nubendi facta est
munificentiae et beneficii gratia, quod campum Tiberinum
siue Martium populo condonasset.

5 Sed Acca Larentia corpus in uulgus dabat pecuniamque
6 emeruerat ex eo quaestu uberem. Ea testamento, ut in
Antiatis historia scriptum est, Romulum regem, ut qui-
dam autem alii tradiderunt, populum Romanum bonis suis
7 heredem fecit. Ob id meritum a flamine Quirinali sacrificium
8 ei publice fit et dies e nomine eius in fastos additus. Sed
Sabinus Masurius in primo memorialium, secutus
quosdam historiae scriptores, Accam Larentiam Romuli nu-
tricem fuisse dicit. Ea, inquit, mulier ex duodecim
filiis maribus unum morte amisit. In illius locum
Romulus Accae sese filium dedit seque et ceteros
eius filios 'fratres aruales' appellauit. Ex eo
tempore collegium mansit fratrum arualium nu-
mero duodecim, cuius sacerdotii insigne est
spicea corona et albae infulae.

VIII.

Notata quaedam de rege Alexandro et de P. Scipione, memoratu digna.

1 *Ἀπίων*, Graecus homo, qui *Πλειστονείκης* appellatus
2 est, facili atque alacri facundia fuit. Is cum de Alexandri regis
laudibus scriberet: Victi, inquit, hostis uxorem, facie
incluta mulierem, uetuit in conspectum suum de-
duci, ut eam ne oculis quidem suis contingeret.
3 Lepide igitur agitari potest, utrum uideri continentiorem par
sit, Publiumne Africanum superiorem, qui, Carthagine ampla
ciuitate in Hispania expugnata, uirginem tempestiuam, forma
egregia, nobilis uiri Hispani filiam captam perductamque ad
se patri inuiolatam reddidit, an regem Alexandrum, qui Darii
regis uxorem eandemque eiusdem sororem, proelio magno
captam, quam esse audiebat exuperanti forma, uidere noluit
perducique ad sese prohibuit.

Sed hanc utramque declamatiunculam super Alexandro 4
et Scipione celebrauerint, quibus abunde et ingenii et otii
et uerborum est; nos satis habebimus, quod ex historia est, 5
id dicere: Scipionem istum, uerone an falso incertum, fama tamen, cum esset adulescens, haud sincera fuisse et propemodum constitisse, hosce uersus a Cn. Naeuio poeta in eum scriptos esse:

Etiám qui res manu mágnas saepe géssit glorióse,
Cuius fácta uiua núnc uigent, qui apud géntes solus praéstat,
Eum suús pater cum pállio ab amica abduxit úno.

His ego uersibus credo adductum Valerium Antia- 6
tem aduersus ceteros omnis scriptores de Scipionis moribus sensisse et eam puellam captiuam non redditam patri scripsisse, contra quam nos supra diximus, sed retentam a Scipione atque in deliciis amoribusque ab eo usurpatam.

VIIII.

Locus exemptus ex annalibus L. Pisonis historiae et orationis lepidissimae.

Quod res uidebatur memoratu digna, quam fecisse Cn. 1
Flauium, Anni filium, aedilem curulem, L. Piso in tertio annali scripsit, eaque res perquam pure et uenuste narrata a Pisone, locum istum totum huc ex Pisonis annali transposuimus.

Cn., inquit, Flauius, patre libertino natus, 2
scriptum faciebat; isque in eo tempore aedili curuli apparebat, quo tempore aediles subrogantur, eumque pro tribu aedilem curulem renuntiauerunt. Aedilis, qui comitia habebat, ne- 3
gat accipere, neque sibi placere, qui scriptum
faceret, eum aedilem fieri. Cn. Flauius, Anni fi- 4
lius, dicitur tabulas posuisse, scriptu sese ab-
dicasse; isque aedilis curulis factus est. Idem 5

Cn. Flauius, Anni filius, dicitur ad collegam ue-
nisse uisere aegrotum. Eo in conclaue post-
quam introiuit, adulescentes ibi complures no-
biles sedebant. Hi contempnentes eum, assur-
6 gere ei nemo uoluit. Cn. Flauius, Anni filius, ae-
dilis, id arrisit; sellam curulem iussit sibi af-
ferri, eam in limine apposuit, ne quis illorum ex-
ire posset utique hi omnes inuiti uiderent sese
in sella curuli sedentem.

X.

Historia super Euclida Socratico, cuius exemplo Taurus philosophus hortari adulescentes suos solitus ad philosophiam nauiter sectandam.

1 Philosophus Taurus, uir memoria nostra in disciplina
Platonica celebratus, cum aliis bonis multis salubribusque
exemplis hortabatur ad philosophiam capessendam, tum uel
maxime ista re iuuenum animos expergebat, Euclidem
2 quam dicebat Socraticum factitauisse. 'Decreto', inquit,
'suo Athenienses cauerant, ut qui Megaris ciuis esset, si
intulisse Athenas pedem prensus esset, ut ea res ei homini
3 capitalis esset. Tanto Athenienses', inquit, 'odio flagra-
4 bant finitimorum hominum Megarensium. Tum Euclides,
qui indidem Megaris erat quique ante id decretum et esse
Athenis et audire Socratem consueuerat, postquam id de-
cretum sanxerunt, sub noctem, cum aduesperasceret, tunica
longa muliebri indutus et pallio uersicolore amictus et caput
rica uelatus, e domo sua Megaris Athenas ad Socratem
commeabat, ut uel noctis aliquo tempore consiliorum ser-
monumque eius fieret particeps, rursusque sub lucem milia
passuum paulo amplius uiginti eadem ueste illa tectus red-
5 ibat. At nunc', inquit, 'uidere est, philosophos ultro cur-
rere, ut doceant, ad fores iuuenum diuitum eosque ibi sedere
atque opperiri prope ad meridiem, donec discipuli noctur-
num omne uinum edormiant'.

XI.

Verba ex oratione Q. Metelli Numidici, quae libuit meminisse, ad officium grauitatis dignitatisque uitae ducentia.

Cum inquinatissimis hominibus non esse conuitio decer- 1
tandum neque in maledictis aduersum inpudentes et inprobos
uelitandum, quia tantisper similis et compar eorum fias, dum
paria et consimilia dicas atque audias, non minus ex oratione Q. Metelli Numidici, sapientis uiri, cognosci
potest, quam ex libris et disciplinis philosophorum. Verba 2
haec sunt Metelli aduersus C. Manlium, tribunum
plebis, a quo apud populum in contione lacessitus iactatus-
que fuerat dictis petulantibus: Nunc quod ad illum atti- 3
net, Quirites, quoniam se ampliorem putat esse, si se mihi inimicum dictitarit, quem ego mihi neque amicum recipio neque inimicum respicio, in eum ego non sum plura dicturus. Nam cum indignissimum arbitror, cui a uiris bonis benedicatur, tum ne idoneum quidem, cui a probis maledicatur. Nam si in eo tempore huiusmodi homunculum nomines, in quo punire non possis, maiore honore quam contumelia adficias.

XII.

Quod neque testamentum, sicuti Seruius Sulpicius existimauit, neque sacellum, sicuti C. Trebatius, duplicia uerba sunt, sed a testatione productum [alterum], alterum a sacro imminutum.

Seruius Sulpicius iureconsultus, uir aetatis suae 1
doctissimus, in libro de sacris detestandis secundo, qua ratione adductus 'testamentum' uerbum esse
duplex scripserit, non reperio. Nam compositum esse dixit 2
a mentis contestatione. Quid igitur 'calciamentum', quid 3
'paludamentum', quid 'pauimentum', quid 'uestimentum',
quid alia mille per huiuscemodi formam producta, etiamne
ista omnia composita dicemus? Obrepsisse autem uidetur 4
Seruio, uel si quis est, qui id prior dixit, falsa quidem,
sed non abhorrens neque inconcinna quasi mentis quaedam

in hoc uocabulo significatio, sicut hercle C. quoque Treba-
5 tio eadem concinnitas obrepsit. Nam in libro de reli-
gionibus secundo: 'sacellum' est, inquit, locus paruus deo sacratus cum ara. Deinde addit uerba haec: 'Sacellum' ex duobus uerbis arbitror com-
6 positum 'sacri' et 'cellae', quasi 'sacra cella'. Hoc quidem scripsit Trebatius; sed quis ignorat, 'sacellum' et simplex uerbum esse et non ex 'sacro' et 'cella' copulatum, sed ex 'sacro' deminutum?

XIII.

De quaestiunculis, apud Taurum philosophum in conuiuio agitatis, quae sympoticae uocantur.

1 Factitatum obseruatumque hoc Athenis est ab his, qui
2 erant philosopho Tauro iunctiores: cum domum suam nos uocaret, ne omnino, ut dicitur, immunes et asymboli ueniremus, coniectabamus ad cenulam non cuppedias ciborum,
3 sed argutias quaestionum. Vnusquisque igitur nostrum commentus paratusque ibat quod quaereret, eratque initium
4 loquendi edundi finis. Quaerebantur autem non grauia nec reuerenda, sed ἐνθυμημάτια quaedam lepida et minuta et florentem uino animum lacessentia, quale hoc ferme est subtilitatis ludicrae, quod dicam.

5 Quaesitum est, quando moriens moreretur? cum iam in morte esset, an cum etiamtum in uita foret; et quando surgens surgeret? cum iam staret, an cum etiamtum sederet; et qui artem disceret, quando artifex fieret? cum iam esset,
6 an cum etiamtum non esset. Vtrum enim horum dices, absurde atque ridicule dixeris, multoque absurdius esse uidebitur, si aut utrumque esse dicas aut neutrum.

7 Sed ea omnia cum captiones esse quidam futtiles atque inanes dicerent, 'nolite', inquit Taurus, 'haec quasi nuga-
8 rum aliquem ludum aspernari. Grauissimi philosophorum super hac re serio quaesiuerunt: et alii moriendi uerbum atque momentum manente adhuc uita dici atque fieri putauerunt, alii nihil in eo tempore uitae reliquerunt totumque (illum que) illud, quod mori dicitur, morti uindicauerunt.

Item de ceteris similibus in diuersa tempora et in contrarias 9
sententias discesserunt. Sed Plato', inquit, 'noster neque 10
uitae id tempus neque morti dedit, idemque in omni consi-
milium rerum disceptatione fecit. Vidit quippe utrumque esse 11
pugnans neque posse ex duobus contrariis, altero manente,
alterum constitui quaestionemque fieri per diuersorum inter
se finium mortis et uitae cohaerentiam, et idcirco peperit
ipse expressitque aliud quoddam nouum in confinio tempus,
quod uerbis propriis atque integris τὴν ἐξαίφνης φύσιν
appellauit idque ipsum ita, uti dico', inquit, 'in libro, cui
Parmenides titulus est, scriptum ab eo reperietis'.
Tales aput Taurum symbolae taliaque erant mensarum 12
secundarum, ut ipse dicere solitus erat, 'τραγημάτια'.

XIIII.

Poeniendis peccatis tres esse rationes a philosophis attributas; et quamobrem Plato duarum ex his meminerit, non trium.

Poeniendis peccatis tres esse debere causas existimatum 1
est. Vna est causa, quae Graece uel ['κόλασις' uel] 'νου- 2
θεσία' dicitur, cum poena adhibetur castigandi atque emen-
dandi gratia, ut is, qui fortuito delinquit, attentior fiat cor-
rectiorque. Altera est, quam hi, qui uocabula ista curiosius 3
diuiserunt, 'τιμωρίαν' appellant. Ea causa animaduertendi
est, cum dignitas auctoritasque eius, in quem est peccatum,
tuenda est, ne praetermissa animaduersio contemptum eius
pariat et honorem leuet: idcircoque id ei uocabulum a con-
seruatione honoris factum putant. Tertia ratio uindicandi est, 4
quae 'παράδειγμα' a Graecis nominatur, cum poenitio
propter exemplum necessaria est, ut ceteri a similibus pec-
catis, quae prohiberi publicitus interest, metu cognitae poe-
nae deterreantur. Idcirco ueteres quoque nostri 'exempla'
pro maximis grauissimisque poenis dicebant. Quando igitur
aut spes magna est, ut is, qui peccauit, citra poenam ipse
sese ultro corrigat, aut spes contra nulla est, emendari eum
posse et corrigi, aut iacturam dignitatis, in quem peccatum
est, metui non necessum est, aut non id peccatum est, cuius
exemplum necessario metu sanciendum sit: tum, quicquid

ita delictum est, non sane dignum esse imponendi poenae studium uisum est.

5 Has tris ulciscendi rationes et philosophi alii plurifariam et noster Taurus in primo commentariorum, quos
6 in Gorgian Platonis composuit, scriptas reliquit. Plato autem ipse uerbis apertis duas solas esse poeniendi causas dicit: unam, quam primo in loco propter corrigendum, alte-
7 ram, quam in tertio propter exempli metum posuimus. Verba haec sunt Platonis in Gorgia: *Προσήκει δὲ παντὶ τῷ ἐν τιμωρίᾳ ὄντι ὑπ' ἄλλου ὀρθῶς τιμωρουμένῳ ἢ βελτίονι γίγνεσθαι καὶ ὀνίνασθαι, ἢ παραδείγματι ἄλλοις γίγνεσθαι, ἵνα ἄλλοι οἱ ὁρῶντες πάσχοντα φοβούμενοι βελτίους*
8 *γίγνωνται.* In hisce uerbis facile intellegas, '*τιμωρίαν*' Platonem dixisse, non ut supra scripsi quosdam dicere,
9 sed ita ut promisce dici solet pro omni punitione. Anne autem quasi omnino paruam et contemptu dignam praeterierit poenae sumendae causam propter tuendam laesi hominis auctoritatem an magis quasi ei, quam dicebat, rei non necessariam praetermiserit, cum de poenis, non in uita neque inter homines, sed post uitae tempus capiendis scriberet, ego in medium relinquo.

XV.

De uerbo quiesco, an e litera corripi an produci debeat.

1 Amicus noster, homo multi studii atque in bonarum disciplinarum opere frequens, uerbum 'quiescit' usitate e litera
2 correpta dixit. Alter item amicus, homo in doctrinis, quasi in praestigiis, mirificus communiumque uocum respuens nimis et fastidiens, barbare eum dixisse opinatus est, quoniam produ-
3 cere debuisset, non corripere. Nam 'quiescit' ita oportere dici praedicauit, ut 'calescit', 'nitescit', 'stupescit' et alia huiusce-
4 modi multa. Id etiam addebat, quod 'quies' e producto, non
5 breui diceretur. Noster autem, qua est rerum omnium uerecunda mediocritate, ne si Aelii quidem, Cincii et Santrae dicendum ita censuissent, obsecuturum se fuisse ait contra perpetuam Latinae linguae consuetudinem, neque se tam in-
6 signite locuturum, ut absona inauditaque diceret; literas tamen

super hac re fecit inter exercitia quaedam ludicra et 'quiesco' non esse his simile, quae supra posui, nec a 'quiete' dictum, sed ab eo 'quietem', Graecaeque uocis et modum et originem uerbum istud habere demonstrauit, rationibusque haut sane frigidis docuit, 'quiesco' e litera longa dici non conuenire.

XVI.

Verbum deprecor a poeta Catullo inusitate quidem, sed apte positum et proprie; deque ratione eius uerbi exemplisque ueterum scriptorum.

1 Eiusmodi quispiam, qui tumultuariis et inconditis linguae exercitationibus ad famam sese facundiae promiserat neque orationis Latinae usurpationes [rationes]ue ullas didicerat, cum in Lycio forte uespera ambularemus, ludo ibi et uoluptati fuit. 2 Nam cum esset uerbum 'deprecor' doctiuscule positum in Catulli carmine, quia id ignorabat, frigidissimos uersus esse dicebat, omnium quidem iudicio uenustissimos, quos subscripsi:

Lesbia mi dicit semper male, nec tacet umquam
De me: Lesbia, me dispeream nisi amat.
Quo signo? quia sun[t] totidem [m]ea; deprecor illam
Assidue, uerum dispeream nisi amo.

3 Deprecor hoc in loco uir bonus ita esse dictum putabat, ut plerumque a uulgo dicitur, quod significat 'ualde precor' et 'oro' et 'supplico', in quo 'de' praepositio ad augendum et cumulandum ualet. 4 Quod si ita esset, frigidi sane uersus forent. 5 Nunc enim contra omnino est: nam 'de' praepositio, quoniam est anceps, in uno eodemque uerbo †dum capit. Sic enim deprecor a Catullo dictum est, quasi 'detestor' uel 'execror' uel 'depello' uel 'abominor'; 6 contra autem ualet, cum Cicero pro P. Sulla ita dicit: Quam multorum hic uitamst a Sulla deprecatus. 7 Item in dissuasione legis agrariae: Si quid deliquero, nullae sunt imagines, quae me a uobis deprecentur.

8 Sed neque solus Catullus ita isto uerbo usus est. Pleni sunt adeo libri similis in hoc uerbo significationis, ex quibus

9 unum et alterum, quae subpetierant, apposui. Q. Ennius in Erechtheo non longe secus dixit, quam Catullus:

Qui[bus] núnc, inquit, aerumpna meá libertatém paro,
Quibus séruitutem meá miseria déprecor;

significat 'abigo' et 'amolior', uel prece adhibita uel quo alio
10 modo. Item Ennius in Cresphonte:

Égo meae cum uitae parcam, létum inimico déprecer.

11 Cicero in libro sexto de republica ita scripsit: Quod quidem eo fuit maius, qui[a], cum causa pari collega[e] essent, non modo inuidia pari non erant, sed etiam Claudi inuidiam Gracchi caritas deprecabatur; hic quoque item non est ualde precabatur, sed quasi propulsabat inuidiam et defensabat inuidiam, quod Graeci propinqua significatione 'παραιτεῖσθαι' dicunt.

12 Item pro Aulo Caecina consimiliter Cicero uerbo isto utitur. Quid, inquit, huic homini facias? nonne concedas interdum, ut excusatione summae stulti-
13 tiae summae improbitatis odium deprecetur? Item in Verrem actionis secundae primo: Nunc uero quid faciat Hortensius? auaritiaene crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitiosissimum, libidinosissimum nequissimumque defendit. Sic igitur Catullus eadem se facere dicit, quae Lesbiam, quod et malediceret ei palam respueretque et recusaret detestareturque assidue et tamen eam penitus deperiret.

XVII.

Quis omnium primus libros publice praebuerit legendos; quantusque numerus fuerit Athenis ante clades Persicas librorum in bibliothecis publicorum.

1 Libros Athenis disciplinarum liberalium publice ad legendum praebendos primus posuisse dicitur Pisistratus tyrannus. Deinceps studiosius accuratiusque ipsi Athenienses auxerunt; sed omnem illam postea librorum copiam Xerxes, Athenarum potitus, urbe ipsa praeter arcem incensa, abstulit asportauit-

que in Persas. Eos porro libros uniuersos multis post tempe- 2
statibus Seleucus rex, qui Nicanor appellatus est, referendos Athenas curauit.

Ingens postea numerus librorum in Aegypto ab Ptolemaeis 3
regibus uel conquisitus uel confectus est ad milia ferme uoluminum septingenta; sed ea omnia bello priore Alexandrino, dum diripitur ea ciuitas, non sponte neque opera consulta, sed a militibus forte auxiliaris incensa sunt.

A. GELLII
NOCTIVM ATTICARVM LIBRI OCTAVI
CAPITVLA [ET RELIQVIAE].

I.

'Hesterna noctu' rectene an cum uitio dicatur et quaenam super istis uerbis grammatica traditio sit; item quod decemuiri in XII. tabulis 'nox' pro 'noctu' dixerunt. [u. Macr. Sat. I. 4.]

II.

Quae mihi decem uerba ediderit Fauorinus, quae usurpentur quidem a Graecis, sed sint adulterina et barbara; quae item a me totidem acceperit, quae ex medio communique usu Latine loquentium minime Latina sint neque in ueterum libris reperiantur.

III.

Quem in modum et quam seuere increpuerit, audientibus nobis, Peregrinus philosophus adulescentem Romanum ex equestri familia, stantem segnem apud se et assidue oscitantem.

Et assiduo oscitantem uidit, atque illius quidem delicatissimas mentis et corporis (h)alucinationes. [Non. Marc. s. u. halucinari p 121 M.]

IIII.

Quod Herodotus, scriptor historiae memoratissimus, parum uere dixerit, unam solamque pinum arborum omnium caesam numquam denuo ex iisdem radicibus pullulare; et quod item de aqua pluuiali et niue rem non satis exploratam pro comperta posuerit.

V.

Quid illud sit, quod Vergilius 'caelum stare puluere', et quod Lucilius 'pectus sentibus stare' dixit. [u. Non. Marc. s. u. stare p. 391 sq. M.]

VI.

Cum post offensiunculas in gratiam redeatur, expostulationes fieri mutuas minime utile esse, superque ea re et sermo Tauri expositus et uerba ex Theophrasti libro sumpta; et quid M. quoque Cicero de amore amicitiae senserit, cum ipsius uerbis additum.

VII.

Ex Aristotelis libro, qui [περὶ μνήμης] inscriptus est, cognita acceptaque de natura memoriae et habitu; atque inibi alia quaedam de exuberantia aut interitu eius lecta auditaque. [u. Non. Marc. s. u. meminisse p. 441 M.]

VIII.

Quid mihi usu uenerit, interpretari et quasi effingere uolenti locos quosdam Platonicos Latina oratione.

VIIII.

Quod Theophrastus philosophus, omnis suae aetatis facundissimus, uerba pauca ad populum Atheniensem facturus, deturbatus uerecundia obticuerit; quodque idem hoc Demostheni, apud Philippum regem uerba facienti, euenerit.

X.

Qualis mihi fuerit in oppido Eleusine disceptatio cum grammatico quodam praestigioso, tempora uerborum et puerilia meditamenta ignorante, remotarum autem quaestionum nebulas et formidines capiendis imperitorum animis ostentante.

[?] halophantam mendacem uelit. [Non. Marc. s. u. halophantam p. 120 M.]

XI.

Quam festiue responderit Xanthippae uxori Socrates, petenti, ut per Dionysia largiore sumptu cenitarent.

XII.

Quid significet in ueterum libris scriptum 'plerique omnes'; et quod ea verba accepta a Graecis uidentur.

XIII.

† 'Cupsones', quod homines Afri dicunt, non esse uerbum Poenicum, sed Graecum.

XIIII.

Lepidissima altercatio Fauorini philosophi aduersus quendam intempestiuum de ambiguitate uerborum disserentem; atque inibi uerba quaedam ex Naeuio poeta et Cn. Gellio non usitate collocata; atque ibidem a P. Nigidio origines uocabulorum exploratae.

XV.

Quibus modis ignomin[i]atus tractatusque sit a C. Caesare Laberius poeta; atque inibi appositi uersus super eadem re eiusdem Laberii. [u. Macr. Sat. II. 7.]

[Fragmentum cap. inc.]
Historia ex libris Heraclidae Pontici, iucunda memoratu et miranda. [Prisc. Inst. Gr. VI. 11. 61. p. 705 P.]

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER NONVS.

I.

Quamobrem Quintus Claudius Quadrigarius in undeuicesimo annali scripserit, rectiores certioresque ictus fieri, si sursum quid mittas, quam si deorsum.

Quintus Claudius in undeuicesimo annali, cum 1
oppidum a Metello proconsule oppugnari, contra ab oppidanis desuper e muris propugnari describeret, ita scripsit: Sagittarius cum funditore utrimque summo studio spargunt fortissime. Sed sagittam atque lapidem deorsum an sursum mittas, hoc interest: nam neutrum potest deorsum uersum recte mitti, sed sursum utrumque optime. Quare milites Metelli sauciabantur multo minus et, quod maxime opus erat, a pinnis hostis defendebant facillime funditore.

Percontabar ego Antonium Iulianum rhetorem, cur 2
hoc ita usu ueniret, quod Quadrigarius dixisset, ut contigui magis directioresque ictus fiant, si uel lapidem uel sagittam sursum uersus iacias, quam deorsum, cum procliuior faciliorque iactus sit ex supernis in infima, quam ex infimis
in superna. Tum Iulianus, comprobato genere quaestio- 3
nis: 'quod de sagitta', inquit, 'et lapide dixit, hoc de omni
fere missili telo dici potest. Facilior autem iactus est, sicuti 4
dixisti, si desuper iacias, si quid iacere tantum uelis, non

5 ferire. Sed cum modus et impetus iactus temperandus derigendusque est, tum, si in prona iacias, moderatio atque ratio mittentisque praecipitantia [qua]licumque ipsa et pon-
6 dere cadentis teli corrumpitur. At si in editiora mittas et ad percutiendum superne aliquid manum et oculos conlinies, quo motus a te datus tulerit, eo telum ibit, quod ieceris'.
7 Ad hanc ferme sententiam Iulianus super istis Q. Claudii uerbis nobiscum sermocinatus est.
8 Quod ait idem Q. Claudius: a pinnis hostis defendebant facillime, animaduertendum est, usum esse eum uerbo defendebant non ex uulgari consuetudine, sed ad-
9 modum proprie et Latine. Nam 'defendere' et 'offendere' inter sese aduersa sunt, quorum alterum significat 'ἐμποδὼν ἔχειν' id est incurrere in aliquid et incidere, alterum 'ἐκποδὼν ποιεῖν' id est auertere atque depellere, quod hoc in loco Claudio dicitur.

II.

Qualibus uerbis notarit Herodes Atticus falso quempiam cultu amictuque nomen habitumque philosophi ementientem.

1 Ad Herodem Atticum, consularem uirum ingenioque amoeno et Graeca facundia celebrem, adiit, nobis praesentibus, palliatus quispiam et crinitus barbaque prope ad pubem
2 usque porrecta ac petit, aes sibi dari 'εἰς ἄρτους'. Tum
3 Herodes interrogat, quisnam esset. Atque ille, uultu sonituque uocis obiurgatorio, philosophum sese esse dicit et mirari quoque addit, cur quaerendum putasset, quod uideret.
4 'Video', inquit Herodes, 'barbam et pallium, philosophum
5 nondum uideo. Quaeso autem te, cum bona uenia dicas mihi, quibus nos uti posse argumentis existimas, ut esse te philo-
6 sophum noscitemus?' Interim aliquot ex his, qui cum Herode erant, erraticum esse hominem dicere et nulli rei incolamque esse sordentium ganearum, nisi accipiat, quod petit, conuitio turpi solitum incessere; atque ibi Herodes: 'demus', inquit, 'huic aliquid aeris, cuicuimodi est, tamquam
7 homines, non tamquam homini' et iussit dari pretium panis triginta dierum.

Tum nos aspiciens, qui eum sectabamur: 'Musonius', 8
inquit, 'aeruscanti cuipiam id genus et philosophum sese
ostentanti dari iussit mille nummum, et cum plerique dicerent,
nebulonem esse hominem malum et malitiosum et nulla re
bona dignum, tum Musonium subridentem dixisse aiunt:
'ἄξιος οὖν ἐστιν ἀργυρίου'. Sed hoc potius', inquit, 'do- 9
lori mihi et aegritudini est, quod istiusmodi animalia spurca
atque probra nomen usurpant sanctissimum et philosophi
appellantur. Maiores autem mei Athenienses nomina iuue- 10
num fortissimorum Harmodii et Aristogitonis, qui libertatis
recuperandae gratia Hippiam tyrannum interficere adorsi
erant, ne umquam seruis indere liceret, decreto publico
sanxerunt, quoniam nefas ducerent, nomina libertati pa-
triae deuota seruili contagio pollui. Cur ergo nos patimur 11
nomen philosophiae inlustrissimum in hominibus deterrimis
exordeseere? Simili autem', inquit, 'exemplo ex contraria
specie antiquos Romanorum audio praenomina patriciorum
quorundam male de republica meritorum et ob eam causam
capite dampnatorum censuisse, ne cui eiusdem gentis pa-
tricio inderentur, ut uocabula quoque eorum defamata at-
que demortua cum ipsis uiderentur'.

III.

Epistula Philippi regis ad Aristotelem philosophum super Alexandro recens nato.

Philippus, Amyntae filius, terrae Macedoniae rex, cuius 1
uirtute industriaque Macetae locupletissimo imperio aucti
gentium nationumque multarum potiri coeperant et cuius
uim atque arma toti Graeciae cauenda metuendaque inclitae
illae Demosthenis orationes contionesque uocificant, is 2
Philippus, cum in omni fere tempore negotiis belli uictoriis-
que adfectus exercitusque esset, a liberali tamen Musa et a
studiis humanitatis numquam abfuit, quin lepide comiter-
que pleraque et faceret et diceret. Feruntur adeo libri epi- 3
stularum eius, munditiae et uenustatis et prudentiae plena-
rum: uelut sunt illae literae, quibus Aristoteli philosopho
natum esse sibi Alexandrum nuntiauit.

4 Ea epistula, quoniam curae diligentiaeque in liberorum
disciplinas hortamentum est, exscribenda uisa est ad com-
5 monendos parentum animos. Exponenda est igitur ad hanc
ferme sententiam:

'Philippus Aristoteli salutem dicit.

Filium mihi genitum scito. Quod equidem dis habeo gratiam, non proinde quia natus est, quam pro eo, quod eum nasci contigit temporibus uitae tuae. Spero enim fore, ut eductus eruditusque a te dignus existat et nobis et rerum istarum susceptione'.

6 Ipsius autem Philippi uerba haec sunt:

Φίλιππος Ἀριστοτέλει χαίρειν.

Ἴσθι μοι γεγονότα υἱόν. Πολλὴν οὖν τοῖς θεοῖς ἔχω χάριν, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ παιδός, ὡς ἐπὶ τῷ κατὰ τὴν σὴν ἡλικίαν αὐτὸν γεγονέναι· ἐλπίζω γάρ, αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τραφέντα καὶ παιδευθέντα ἄξιον ἔσεσθαι καὶ ἡμῶν καὶ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς.

IIII.

De barbararum gentium prodigiosis miraculis; deque diris et exitiosis effascinationibus; atque inibi de feminis repente uersis in mares.

1 Cum e Graecia in Italiam rediremus et Brundisium ire-
mus egressique e naui in terram in portu illo inclito spatiare-
mur, quem Q. Ennius remotiore paulum, sed admodum
scito uocabulo 'praepetem' appellauit, fasces librorum ue-
2 nalium expositos uidimus. Atque ego auide statim pergo
3 ad libros. Erant autem isti omnes libri Graeci miraculorum
fabularumque pleni, res inauditae, incredulae, scriptores
ueteres non paruae auctoritatis: Aristeas Proconnesius et
Isigonus Nicaeensis et Ctesias et Onesicritus et Po-
4 lystephanus et Hegesias; ipsa autem uolumina ex diu-
5 tino situ squalebant et habitu aspectuque taetro erant. Ac-
cessi tamen percontatusque pretium sum et, adductus mira
atque insperata uilitate, libros plurimos aere pauco emo

eosque omnis duabus proximis noctibus cursim transeo; atque in legendo carpsi exinde quaedam et notaui mirabilia et scriptoribus fere nostris intemptata eaque his commentariis aspersi, ut qui eos lectitabit ne rudis omnino et ἀνήκοος inter istiusmodi rerum auditiones repperiatur.

Erant igitur in illis libris scripta huiuscemodi: Scythas 6
illos penitissimos, qui sub ipsis septentrionibus aetatem agunt, corporibus hominum uesci eiusque uictus alimento uitam ducere et 'ἀνθρωποφάγους' nominari; item esse homines sub eadem regione caeli unum oculum in frontis medio habentes, qui appellantur Arimaspi, qua fuisse facie Cyclopas poetae ferunt; alios item esse homines apud eandem caeli plagam singulariae uelocitatis, uestigia pedum habentes retro porrecta, non, ut ceterorum hominum, pros(profi)um pet[entia] et antispectantia; praeterea traditum esse memoratumque, in ultima quadam terra, quae Albania dicitur, gigni homines, qui in pueritia canescant et plus cernant oculis per noctem, quam inter diem; item esse compertum et creditum, Sauromatas, qui ultra Borysthenen fluuium longe colunt, cibum capere semper diebus tertiis, medio abstinere.

Id etiam in isdem libris scriptum offendimus, quod 7
postea in libro quoque Plinii Secundi naturalis historiae septimo legi, esse quasdam in terra Africa hominum familias uoce atque lingua effascinantium, qui si impensius 8
forte laudauerint pulcras arbores, segetes laetiores, infantes amoeniores, egregios equos, pecudes pastu atque cultu opimas, emoriantur repente haec omnia, nulli aliae causae obnoxia. Oculis quoque exitialem fascinationem fieri, in isdem libris scriptum est traditurque, esse homines in Illyriis, qui interimant uidendo quos diutius irati uiderint, eosque ipsos mares feminasque, qui uisu tam nocenti sunt, pupillas in singulis oculis binas habere. Item esse in montibus terrae 9
Indiae homines caninis capitibus et latrantibus eosque uesci auium et ferarum uenatibus; atque esse item alia aput ultimas orientis terras miracula homines, qui 'monocoli' appellantur, singulis cruribus saltatim currentes, uiuacissimae pernicitatis; quosdam etiam esse nullis ceruicibus, oculos

10 in humeris habentes. Iam uero hoc egreditur omnem mo-
dum admirationis, quod idem illi scriptores gentem esse
aiunt aput extrema Indiae, corporibus hirtis et auium ritu
plumantibus, nullo cibatu uescentem, sed spiritu florum na-
ribus hausto uictitantem; Pygmaeos quoque haut longe ab
his nasci, quorum qui longissimi sint, non longiores esse,
quam pedes duo et quadrantem.
11.12 Haec atque alia istiusmodi plura legimus, sed, cum ea
scriberemus, tenuit nos non idoneae scripturae taedium,
13 nihil ad ornandum iuuandumque usum uitae pertinentis. Li-
bitum tamen est in loco hoc miraculorum notare id etiam,
quod Plinius Secundus, uir in temporibus aetatis suae
ingenii dignitatisque gratia auctoritate magna praeditus, non
audisse neque legisse, sed scire sese atque uidisse in libro
14 naturalis historiae septimo scripsit. Verba igitur
haec, quae infra posui, ipsius sunt, ex eo libro sumpta,
quae profecto faciunt, ut neque respuenda neque ridenda sit
notissima illa ueterum poetarum de Caenide et Caeneo canti-
15 lena. Ex feminis, inquit, mutari in mares, non esse fabu-
losum. Inuenimus in annalibus, Q. Licinio Crasso,
C. Cassio Longino consulibus, Casini puerum
factum ex uirgine sub parentibus iussuque
aruspicum deportatum in insulam desertam.
Licinius Mucianus prodidit, uisum esse a se Ar-
gis Arescontem, cui nomen Arescusae fuisset,
nubsisse etiam, mox barbam et uirilitatem pro-
uenisse uxoremque duxisse; eiusdem sortis et
Zmyrnae puerum a se uisum. Ipse in Africa uidi
mutatum in marem die nuptiarum L. Cossitium
ciuem Thysdritanum, uiuebatque, cum proderem
haec.
16 Idem Plinius in eodem libro uerba haec scripsit:
Gignuntur homines utriusque sexus, quos 'her-
maphroditos' uocamus, olim 'androgynos' uo-
catos et in prodigiis habitos, nunc uero in de-
liciis.

V.

Diuersae nobilium philosophorum sententiae de genere ac natura uoluptatis; uerbaque Hieroclis philosophi, quibus decreta Epicuri insectatus est.

De uoluptate ueteres philosophi diuersas sententias dixe- 1
runt. Epicurus uoluptatem summum bonum esse ponit, 2
eam tamen ita definit: 'σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα'. An- 3
tisthenes Socraticus summum malum dicit: eius namque
hoc uerbum est: 'μανείην μᾶλλον ἢ ἡσθείην'. Speusip- 4
pus uetusque omnis Academia uoluptatem et dolorem duo
mala esse dicunt opposita inter sese, bonum tamen esse,
quod utriusque medium foret. Zeno censuit, uoluptatem 5
esse indifferens, id est neutrum, neque bonum neque malum,
quod ipse Graeco uocabulo 'ἀδιάφορον' appellauit. Crito- 6
laus Peripateticus et malum esse uoluptatem ait et multa alia
mala parere ex sese, iniurias, desidias, obliuiones, ignauias.
Plato ante hos omnis ita uarie et multiformiter de uoluptate 7
disseruit, ut cunctae istae sententiae, quas exposui, uide-
antur ex sermonum eius fontibus profluxisse; nam proinde
unaquaque utitur, ut et ipsius uoluptatis natura fert, quae
est multiplex, et causarum, quas tractat, rerumque, quas
efficere uolt, ratio desiderat. Taurus autem noster, quo- 8
tiens facta mentio Epicuri erat, in ore atque in lingua ha-
bebat uerba haec Hieroclis Stoici, uiri sancti et grauis:
Ἡδονὴ τέλος, πόρνης δόγμα· οὐκ ἔστι πρόνοια, οὐδὲ πόρνης δόγμα.

VI.

Verbum, quod est ab ago frequentatiuum, in syllaba prima quonam sit modulo pronuntiandum.

Ab eo, quod est 'ago' et 'egi', uerba sunt, quae appellant 1
grammatici 'frequentatiua', 'actito' et 'actitaui'. Haec quos- 2
dam non sane indoctos uiros audio ita pronuntiare, ut primam
in his literam corripiant, rationemque dicunt, quoniam in
uerbo principali, quod est 'ago', prima litera breuiter pro-
nuntiatur. Cur igitur ab eo, quod est 'edo' et 'ungo', in qui- 3

bus uerbis prima litera breuiter dicitur, 'esito' et 'unctito', quae sunt eorum frequentatiua, prima litera longa promimus et contra 'dictito' ab eo uerbo, quod est 'dico', correpte dicimus? num ergo potius 'actito' et 'actitaui' producenda sunt? quoniam frequentatiua ferme omnia eodem modo in prima syllaba dicuntur, quo participia praeteriti temporis ex his uerbis, unde ea profecta sunt, in eadem syllaba pronuntiantur, sicuti 'lego, lectus', facit 'lectito'; 'ungo, unctus' 'unctito'; 'scribo, scriptus' 'scriptito'; 'moueo, motus' 'motito'; 'pendeo, pensus' 'pensito'; 'edo, esus' 'esito'; 'dico' autem, 'dictus' 'dictito' facit; 'gero, gestus' 'gestito'; 'ueho, uectus' 'uectito'; 'rapio, raptus' 'raptito'; 'capio, captus' 'captito'; 'facio, factus' 'factito'. Sic igitur 'actito' producte in prima syllaba pronuntiandum, quoniam ex eo fit, quod est 'ăgo' et 'actus'.

VII.

De conuersione foliorum in arbore olea brumali et solstitiali die; deque fidibus id temporis ictu alieno sonantibus.

1 Volgo et scriptum et creditum est, folia olearum arborum brumali et solstitiali die conuerti et quae pars eorum fuerit inferior atque occultior, eam supra fieri atque exponi ad
2 oculos et ad solem. Quod nobis quoque semel atque iterum experiri uolentibus ita esse propemodum uisum est.
3 Sed de fidibus rarius dictu et mirabilius est; quam rem et alii docti uiri et Suetonius etiam Tranquillus in libro ludicrae historiae primo satis compertam esse satisque super ea constare adfirmat: neruias in fidibus brumali die alias digitis pelli, alias sonare.

VIII.

Necessum esse, qui multa habeat, multis indigere; deque ea re Fauorini philosophi cum breuitate eleganti sententia.

1 Verum est profecto, quod obseruato rerum usu sapientes uiri dixere, multis egere, qui multa habeat, magnamque indigentiam nasci non ex inopia magna, sed ex magna copia: multa enim

desiderari ad multa, quae habeas, tuenda. Quisquis igitur 3 multa habens cauere atque prospicere uelit, ne quid egeat neue quid desit, iactura opus esse, non quaestu, et minus habendum esse, ut minus desit.

Hanc sententiam memini a Fauorino inter ingentes 4 omnium clamores detornatam inclusamque uerbis his paucissimis: '*Τὸν γὰρ μυρίων καὶ πεντακισχιλίων χλαμύδων δεόμενον οὐκ ἔστι μὴ πλειόνων δεῖσθαι· οἷς γὰρ ἔχω προσδεόμενος, ἀφελὼν ὧν ἔχω, ἀρκοῦμαι οἷς ἔχω*'.

VIIII.

Quis modus sit uertendi uerba in Graecas sententias; deque his Homeri uersibus, quos Vergilius uertisse aut bene apteque aut inproprie existimatus est.

Quando ex poematis Graecis uertendae imitandaeque sunt 1 insignes sententiae, non semper aiunt enitendum, ut omnia omnino uerba in eum, in quem dicta sunt, modum uertamus. Perdunt enim gratiam pleraque, si quasi inuita et recusantia 2 uiolentius transferantur. Scite ergo et considerate Vergilius, 3 cum aut Homeri aut Hesiodi aut Apollonii aut Parthenii aut Callimachi aut Theocriti aut quorundam aliorum locos effingeret, partim reliquit, alia expressit.

Sicuti nuperrime, aput mensam cum legerentur utraque 4 simul Bucolica Theocriti et Vergilii, animaduertimus, reliquisse Vergilium, quod Graecum quidem mire quam suaue est, uerti autem neque debuit neque potuit. Sed enim 5 quod substituit pro eo, quod omiserat, non abest, quin iucundius lepidiusque sit:

Βάλλει καὶ μάλοισι τὸν αἰπόλον ἁ Κλεαρίστα
Τὰς αἶγας παρελᾶντα καὶ ἁδύ τι ποππυλιάζει, —

Malo me Galatea petit, lasciua puella, 6
Et fugit ad salices et se cupit ante uideri.

7 Illud quoque alio in loco animaduertimus caute omissum, quod est in Graeco uersu dulcissimum:

Τίτυρ', ἐμὶν τὸ καλὸν πεφιλαμένε, βόσκε τὰς αἶγας
Καὶ ποτὶ τὰν κράναν ἄγε, Τίτυρε· καὶ τὸν ἐνόρχαν
Τὸν Λιβυκὸν κνάκωνα φυλάσσεο, μή τυ κορύξῃ.

8 Quo enim pacto diceret: *τὸ καλὸν πεφιλαμένε*, uerba hercle non translaticia, sed cuiusdam natiuae dulcedinis?
9 Hoc igitur reliquit et cetera uertit non infestiuiter, nisi quod 'caprum' dixit, quem Theocritus *ἐνόρχαν* appellauit —
10 auctore enim M. Varrone is demum Latine 'caper' dicitur, qui excastratus est —:

11 Tityre, dum redeo, breuis est uia, pasce capellas
Et potum pastas age, Tityre, et inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caueto.

12 Et quoniam de transferendis loquor, memini audisse me ex Valerii Probi discipulis, docti hominis et in legendis pensitandisque ueteribus scriptis bene callidi, solitum eum dicere, nihil quicquam tam inprospere Vergilium ex Homero uertisse, quam uersus hos amoenissimos, quos de Nausicaa Homerus fecit:

Οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα,
Ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανθον,
Τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισιν·
Τῇ δέ θ' ἅμα νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο,
Ἀγρονόμοι παίζουσι· γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ·
Πασάων δ' ὕπερ ἥ γε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
Ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι, —

13 Qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille secutae
Hinc atque hinc glomerantur Oriades. Illa pharetram
Fert humero gradiensque deas supereminet omnis.
Latonae tacitum pertemptant gaudia pectus.

Primum omnium id uisum esse dicebant Probo, quod aput 14
Homerum quidem uirgo Nausicaa ludibunda inter familiares puellas in locis solis recte atque commode confertur cum Diana uenante in iugis montium inter agrestes deas, nequaquam autem conueniens Vergilium fecisse, quoniam Dido in urbe media ingrediens inter Tyrios principes cultu atque incessu serio, instans operi, sicut ipse ait, regnisque futuris, nihil eius similitudinis capere possit, quae lusibus atque uenatibus Dianae congruat; tum postea, quod Home- 15
rus studia atque oblectamenta in uenando Dianae honeste aperteque dicit, Vergilius autem, cum de uenatu deae nihil dixisset, pharetram tantum facit eam ferre in humero, tamquam sit onus et sarcina; atque illud impense Probum esse demiratum in Vergilio dicebant, quod Homerica quidem Λητὼ gaudium gaudeat genuinum et intimum atque in ipso penetrali cordis et animae uigens, siquidem non aliud est: γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ, ipse autem, imitari ea uolens, gaudia fecerit pigra et leuia et cunctantia et quasi in summo pectore supereminentia: nescire enim sese, quid significaret aliud pertemptant; praeter ista omnia florem 16
ipsius totius loci Vergilium uideri omisisse, quod hunc Homeri uersum exigue secutus sit:

Ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι,

quando nulla maior cumulatiorque pulcritudinis laus dici po- 17
tuerit, quam quod una inter omnis pulcras excelleret, una facile et ex omnibus nosceretur.

X.

Quod Annaeus Cornutus uersus Vergilii, quibus Veneris et Vulcani concubitum pudice oportuneque dixit, reprehensione spurca et odiosa inquinauit.

Annianus poeta et plerique cum eo eiusdem Musae 1
uiri summis adsiduisque laudibus hos Vergilii uersus ferebat, quibus Volcanum et Venerem iunctos mixtosque iure coniugii, rem lege naturae operiendam, uerecunda quadam

16*

translatione uerborum, cum ostenderet demonstraretque,
2 protexit. Sic enim scripsit:

> Ea uerba locutus
> Optatos dedit amplexus placidumque petiuit
> Coniugis infusus gremio per membra soporem.

3 Minus autem difficile esse arbitrabantur, in istiusmodi re dicenda uerbis uti uno atque altero breui tenuique eam signo demonstrantibus, sicut Homerus dixerit: παρθενίην
4 ζώνην et λέκτροιο θεσμὸν et ἔργα φιλοτήσια, tot uero et tam euidentibus ac tamen non praetextatis, sed puris honestisque uerbis uenerandum illud concubii pudici secretum neminem quemquam alium dixisse.

5 Sed Annaeus Cornutus, homo sane pleraque alia non indoctus neque inprudens, in secundo tamen librorum, quos de figuris sententiarum conposuit, egregiam totius istius uerecundiae laudem insulsa nimis et odiosa
6 scrutatione uiolauit. Nam cum genus hoc figurae probasset et satis circumspecte factos esse uersus dixisset, 'membra' tamen, inquit, paulo incautius nominauit.

XI.

De Valerio Coruino; et unde Coruinus.

1 De Maximo Valerio, qui Coruinus appellatus est ob auxilium propugnationemque corui alitis, haut quisquam est
2 nobilium scriptorum, qui secus dixerit. Ea res prorsus miranda sic profecto est in libris annalibus memorata:
3 Adulescens tali genere editus, L. Furio, Claudio Appio con-
4 sulibus, fit tribunus militaris. Atque in eo tempore copiae Gallorum ingentes agrum Pomptinum insederant, instruebanturque acies a consulibus de ui ac multitudine hostium satis
5 agentibus. Dux interea Gallorum, uasta et ardua proceritate armisque auro praefulgentibus, grandia ingrediens et manu telum reciprocans incedebat perque contemptum et superbiam circumspiciens despiciensque omnia, uenire iubet et congredi, si quis pugnare secum ex omni Romano exercitu
6 auderet. Tum Valerius tribunus, ceteris inter metum pudo-

remque ambiguis, impetrato prius a consulibus, ut in Gallum,
tam inaniter adrogantem, pugnare sese permitterent, pro-
greditur intrepide modesteque obuiam; et congrediuntur et
consistunt et conserebantur iam manus. Atque ibi uis quae- 7
dam diuina fit: coruus repente inprouisus aduolat et super
galeam tribuni insistit atque inde in aduersarii os atque ocu-
los pugnare incipit; insilibat, obturbabat et unguibus manum
laniabat et prospectum alis arcebat atque, ubi satis saeuierat,
reuolabat in galeam tribuni. Sic tribunus, spectante utro- 8
que exercitu, et sua uirtute nixus et opera alitis propugnatus,
ducem hostium ferocissimum uicit interfecitque atque ob
hanc causam cognomen habuit Coruinus. Id factum est 9
annis quadringentis quinque post Romam conditam.

Statuam Coruino isti diuus Augustus in foro suo sta- 10
tuendam curauit. In eius statuae capite corui simulacrum
est, rei pugnaeque, quam diximus, monimentum.

XII.

De uerbis, quae in utramque partem significatione aduersa et reciproca dicuntur.

Vt 'formidulosus' dici potest et qui formidat et qui for- 1
midatur, ut 'inuidiosus' et qui inuidet et cui inuidetur, ut
'suspitiosus' et qui suspicatur et qui suspectus est, ut 'am-
bitiosus' et qui ambit et qui ambitur, ut item 'gratiosus' et
qui adhibet gratias et qui admittit, ut 'laboriosus' et qui la-
borat et qui labori est, ut pleraque alia huiuscemodi in utram-
que partem dicuntur: ita 'infestus' quoque ancipiti signi-
ficatione est. Nam et is 'infestus' appellatur, qui malum 2
infert cuipiam, et contra, cui aliunde impendet malum, is
quoque 'infestus' dicitur.

Sed quod prius posui, profecto exemplis non indiget: 3
sic adeo multi locuntur, ut 'infestum' dicant inimicum atque
aduersum; alterum autem illud ignorabilius obscuriusque 4
est. Quis enim e medio facile dixerit, 'infestum' esse, cui
alter infestus est? Sed et ueteres plerique ita dixerunt et
M. Tullius in oratione, quam pro Cn. Plancio scribsit,
uocabulo hoc sic usus est: Dolebam, inquit, iudices, 5

et acerbe ferebam, si huius salus ob eam ipsam
causam esset infestior, quod is meam salutem
atque uitam sua beniuolentia, praesidio custo-
6 diaque texisset. Nos igitur de origine et ratione uerbi
quaerebamus, atque ita in Nigidianis scriptum inuenimus:
Infestum est a festinando dictum: nam qui in-
stat, inquit, alicui eumque properans urget op-
primereque eum studet festinatque, aut contra
de alicuius periculo et exitio festinatur, is uter-
que infestus dicitur ab instantia atque imminen-
tia fraudis, quam uel facturus cuipiam uel pas-
surus est.

7 Ne quis autem de 'suspitioso', quod supra posuimus, et
de 'formiduloso' in eam partem, quae minus usitata est,
exemplum requirat, de 'suspitioso' aput M. Catonem de re
Floria ita scribtum: Sed nisi qui palam corpore
pecuniam quaereret aut se lenoni locauisset,
etsi fam(ul)osus et suspitiosus fuisset, uim in
corpus liberum non aecum censuere adferri.
8 'Suspitiosum' enim Cato hoc in loco suspectum significat,
9 non suspicantem. 'Formidulosum' autem, qui formidetur,
Sallustius in Catilina ita dicit: Igitur talibus uiris
non labor insolitus, non locus ullus asper aut ar-
duus erat, non armatus hostis formidulosus.
10 Item C. Caluus in poematis 'laboriosus' dicit, non,
ut uulgo dicitur, qui laborat, sed in quo laboratur:

Durum, inquit, rús fugit et laboriosum.

11 Eadem ratione Laberius quoque in Sororibus:

'Ecastor, inquit, mustúm somniculósum,

12 et Cinna in poematis:

Somniculosam ut Poénus aspidém Psyllus.

13 'Metus' quoque et 'iniuria' atque alia quaedam id genus
sic utroqueuersum dici possunt: nam 'metus hostium' recte
14 dicitur, et cum timent hostes et cum timentur. Itaque Sal-
lustius in historia prima 'metum Pompei' dixit, non

quo Pompeius metueret, quod est usitatius, sed quod metueretur. Verba haec Sallusti sunt: Id bellum excitabat metus Pompei uictoris, Hiempsalem in regnum restituentis. Item alio in loco: Postquam 15 remoto metu Punico simultates exercere uacuum fuit. 'Iniurias' itidem dicimus tam illorum qui patiuntur, 16 quam qui faciunt, quarum dictionum exempla sunt facilia inuentu.

Illud etiam dictum a Vergilio eandem habet formam 17 communicatae ultro et citro significationis:

Et uulnere, inquit, tardus Vlixi,

cum diceret uulnus, non quod accepisset Vlixes, sed quod dedisset. 'Nescius' quoque dicitur tam is, qui nescitur, 18 quam qui nescit. Sed super eo, qui nescit, frequens huius 19 uocabuli usus est, infrequens autem est de eo, quod nescitur. 'Ignarus' aeque utroqueuersum dicitur, non tantum 20 qui ignorat, set [et] qui ignoratur. Plautus in Rudente: 21

Quae in locis nésciis néscia spé sumus.

Sallustius: More humanae cupidinis ignara ui- 22 sendi. Vergilius:

Ignarum Laurens habet ora Mimanta.

XIII.

Verba ex historia Claudi Quadrigari, quibus Manli Torquati, nobilis adulescentis, et hostis Galli prouocantis pugnam depinxit.

Titus Manlius summo loco natus adprimeque nobilis fuit. 1 Ei Manlio cognomentum factum est Torquatus. Causam 2.3 cognomenti fuisse accepimus torquis ex auro induuies, quam ex hoste, quem occiderat, detractam induit. Sed quis ho- 4 stis et quid genus, quam formidandae uastitatis et quantum insolens prouocator et cuimodi fuerit pugna decertatum, Q. Claudius primo annalium purissime atque inlustrissime simplicique et incompta orationis antiquae suauitate descripsit. Quem locum ex eo libro philosophus Fauorinus cum 5 legeret, non minoribus quati adficique animum suum moti-

bus pulsibusque dicebat, quam si ipse coram depugnantes eos
spectaret.
6 Verba Q. Claudi, quibus pugna ista depicta est, adscribsi:
7 Cum interim Gallus quidam nudus praeter scutum
et gladios duo torque atque armillis decoratus
processit, qui et uiribus et magnitudine et adu-
8 lescentia simulque uirtute ceteris antistabat. Is
maxime proelio commoto atque utrisque summo
studio pugnantibus, manibus significare coepit
9 utrisque, quiescerent. Pugnae facta pausa est.
10 Extemplo silentio facto cum uoce maxima con-
clamat, si quis secum depugnare uellet, uti prod-
11 iret. Nemo audebat propter magnitudinem at-
12 que inmanitatem facies. Deinde Gallus inridere
13 coepit atque linguam exertare. Id subito perdo-
litum est cuidam Tito Manlio, summo genere
gnato, tantum flagitium ciuitati adcidere, e tanto
14 exercitu neminem prodire. Is, ut dico, processit
neque passus est uirtutem Romanam ab Gallo
turpiter spoliari. Scuto pedestri et gladio Hispa-
15 nico cinctus contra Gallum constitit. Metu ma-
gno ea congressio in ipso ponti, utroque exer-
16 citu inspectante, facta est. Ita, ut ante dixi, con-
stiterunt: Gallus sua disciplina scuto proiecto
cunctabundus; Manlius, animo magis quam arte
confisus, scuto scutum percussit atque statum
17 Galli conturbauit. Dum se Gallus iterum eodem
pacto constituere studet, Manlius iterum scuto
scutum percutit atque de loco hominem iterum
deiecit; eo pacto ei sub Gallicum gladium succes-
sit, [ne Gallus impetum in ictu haberet,] atque
Hispanico pectus hausit; deinde continuo hu-
merum dextrum eodem concessu incidit neque
recessit usquam, donec subuertit (ne Gallus im-
18 petum in ictu haberet). Vbi eum euertit, caput
praecidit, torquem detraxit eamque sanguinu-
19 lentam sibi in collum imponit. Quo ex facto ipse
posterique eius Torquati sunt cognominati.

Ab hoc Tito Manlio, cuius hanc pugnam Quadrigarius 20
descripsit, imperia et aspera et immitia 'Manlia' dicta sunt, quoniam postea bello aduersum Latinos cum esset consul, filium suum securi percussit, qui speculatum ab eo missus, [...., omisso] interdicto, hostem, a quo prouocatus fuerat, occiderat.

XIIII.

Quod idem Quadrigarius huius facies patrio casu probe et Latine dixit; et quaedam alia adposita de similium uocabulorum declinationibus.

Quod autem supra scriptum est in Q. Claudi uerbis: 1
Propter magnitudinem atque inmanitatem facies, id nos, aliquot ueteribus libris inspectis, explorauimus atque ita esse, ut scriptum est, comperimus. Sic enim pleraque 2
aetas ueterum declinauit: 'haec facies, huius facies', quod nunc propter rationem grammaticam 'faciei' dicitur. Corruptos autem quosdam libros repperi, in quibus 'faciei' scribtum est, illo, quod ante scribtum erat, obliterato.

Meminimus etiam in Tiburti bibliotheca inuenire nos in 3
eodem Claudii libro scriptum utrumque facies et facii. Sed facies in ordinem scriptum fuit et contra per i geminum facii, neque id abesse a quadam consuetudine prisca existi- 4
mauimus; nam et ab eo, quod est 'hic dies', tam ['huius dies', quam] 'huius dii', et ab eo, quod est 'haec fames', [tam 'huius famis',] quam 'huius fami' dixerunt.

Q. Ennius in XVI. annali dies scripsit pro 'diei' in 5
hoc uersu:

† Postrema longinqua dies quod fecerit aetas.

Ciceronem quoque adfirmat Caesellius in oratione, 6
quam pro P. Sestio fecit, dies scripsisse pro 'diei', quod ego, inpensa opera conquisitis ueteribus libris plusculis, ita, ut Caesellius ait, scriptum inueni. Verba sunt haec M. Tullii:
Equites uero daturos illius dies poenas; quocirca 7
factum hercle est, ut facile his credam, qui scripserunt, idiographum librum Vergilii se inspexisse, in quo ita scriptum est:

Libra dies somnique pares ubi fecerit horas,

id est 'libra diei somnique'.

8 Sed sicut hoc in loco dies a Vergilio scriptum uidetur,
ita in illo uersu non dubium est, quin dii scripserit pro 'diei':

Munera laetitiamque dii,

quod inperitiores dei legunt, ab insolentia scilicet uocis istius
9 abhorrentes. Sic autem 'dies, dii' a ueteribus declinatum est,
ut 'fames, fami', 'pernicies, pernicii', 'progenies, progenii',
10 'luxuries, luxurii', 'acies, acii'. M. enim Cato in oratione,
quam de bello Carthaginiensi composuit, ita scripsit:
Pueri atque mulieres extrudebantur fami causa.
11 Lucilius in XII.:

Rugosum atque fami plenum.

12 Sisenna in historiarum libro VI.: Romanos infe-
13 rendae pernicii causa uenisse. Pacuuius in Paulo:

Patér supreme nóstrae progenii patris.

14 Cn. Matius in Iliadis XXI.:

Altera pars acii uitassent fluminis undas.

15 Idem Matius in XIII.:

An maneat specii simulacrum in morte silentum.

16 C. Gracchus de legibus promulgatis: Ea luxurii
17 causa aiunt institui; et ibidem infra ita scribtum est:
Non est ea luxuries, quae necessario parentur ui-
18 tae causa, per quod apparet, eum ab eo, quod est 'luxuries',
19 'luxurii' patrio casu dixisse. M. quoque Tullius in oratione,
qua Sextum Roscium defendit, pernicii scribtum reliquit.
Verba haec sunt: Quorum nihil pernicii causa diuino
consilio, sed ui ipsa et magnitudine rerum factum
20 putamus. Aut 'facies' ergo in casu patrio aut 'facii' Quadri-
garium scripsisse existimandum est; 'facie' autem in nullo
ueteri libro scriptum repperi.

21 In casu autem dandi, qui purissime locuti sunt, non 'faciei',
22 uti nunc dicitur, sed 'facie' dixerunt. Lucilius in saturis:

Primum, inquit, facie quod honest[a]e
† Tantis accedit.

23 Lucilius in libro septimo:

Qui te diligat, aetatis facieque tuae se
Fautorem ostendat, (se) fore amicum polliceatur;

sunt tamen non pauci, qui utrubique facii legant. Sed C. 24.25
Caesar in libro de analogia secundo 'huius die' et 'huius specie' dicendum putat.

Ego quoque in Iugurtha Sallustii summae fidei et 26
reuerendae uetustatis libro die casu patrio scriptum inueni. Verba haec ita erant: Vix decima parte die reliqua. Non enim puto argutiolam istam recipiendam, ut die dictum quasi 'ex die' existimemus.

XV.

De genere controuersiae, quod Graece ἄπορον appellatur.

Cum Antonio Iuliano rhetore per feriarum tempus 1
aestiuarum decedere ex urbis aestu uolentes Neapolim concesseramus. Atque ibi erat adulescens tunc quispiam ex 2
ditioribus cum utriusque linguae magistris meditans et exercens ad causas Romae orandas eloquentiae Latinae facultatem; atque is rogat Iulianum, uti sese audiat declamantem. It auditum Iulianus imusque nos cum eo simul. Introit 3.4
adulescens et praefatur arrogantius et elatius, quam aetatem eius decebat, ac deinde iubet exponi controuersias.

Aderat ibi nobiscum Iuliani sectator, iuuenis promptus 5
et proficiens et offendens iam in eo, quod ille aput Iuliani aures in praecipiti stare et subitaria dictione periculum sui facere audebat. Exponit igitur temptamenti gratia controuer- 6
siam parum consistentem, quod genus Graeci 'ἄπορον' uocant, Latine autem id non nimis incommode 'inexplicabile' dici potest. Ea controuersia fuit huiusmodi: 'De reo septem 7
iudices cognoscant eaque sententia sit rata, quam plures ex eo numero dixerint. Cum septem iudices cognouissent, duo censuerunt reum exilio multandum, duo alii pecunia, tres reliqui capite puniendum. Petitur ad supplicium ex sententia 8
trium iudicum et contradicit'.

Hac ille audita nec considerata, neque aliis, ut propone- 9
rentur, expectatis, incipit statim mira celeritate in eandem hanc controuersiam principia nescio quae dicere et inuoluere sensuum uerborumque uolumina uocumque turbas fundere, ceteris omnibus ex cohorte eius, qui audire eum soliti erant, clamore magno exultantibus, Iuliano autem male ac misere

10 rubente et sudante. Sed ubi deblateratis uersuum multis milibus finem aliquando fecit egressique inde sumus, amici familiaresque eius Iulianum prosecuti, quidnam existimaret,
11 percontati sunt. Atque ibi Iulianus festiuissime: 'nolite quaerere', inquit, 'sententiam; adulescens hic sine controuersia disertus est'.

XVI.

Quod Plinium Secundum, non hominem indoctum, fugerit latueritque uitium argumenti, quod *ἀντιστρέφον* Graeci dicunt.

1 Plinius Secundus existimatus est esse aetatis suae
2 doctissimus. Is libros reliquit, quos studiosorum in-
3 scripsit, non medius fidius usquequaque aspernandos. In his libris multa uarie ad oblectandas eruditorum hominum
4 aures ponit. Refert etiam plerasque sententias, quas in de-
5 clamandis controuersiis lepide arguteque dictas putat. Sicuti hanc quoque sententiam ponit ex huiuscemodi controuersia: 'Vir fortis praemio, quod optauerit, donetur. Qui fortiter fecerat, petit alterius uxorem in matrimonium et accepit. Deinde, cuia uxor fuit, fortiter fecit. Repetit eandem; contradicitur'.
6 Eleganter, inquit, et probabiliter ex parte posterioris uiri fortis uxorem sibi reddi postulantis, hoc dictum est: 'Si placet lex, redde;
7 si non placet, redde'. Fugit autem Plinium, sententiolam istam, quam putauit esse argutissimam, uitio non carere, quod Graece '*ἀντιστρέφον*' dicitur. Et est uitium insidiosum et sub falsa laudis specie latens; nihil enim minus conuerti ex contrario id ipsum aduersus eundem potest, atque ita a priore illo uiro forte dici: 'Si placet lex, non reddo; si non placet, non reddo'.